پنجابی شاعراں دا تذکرہ

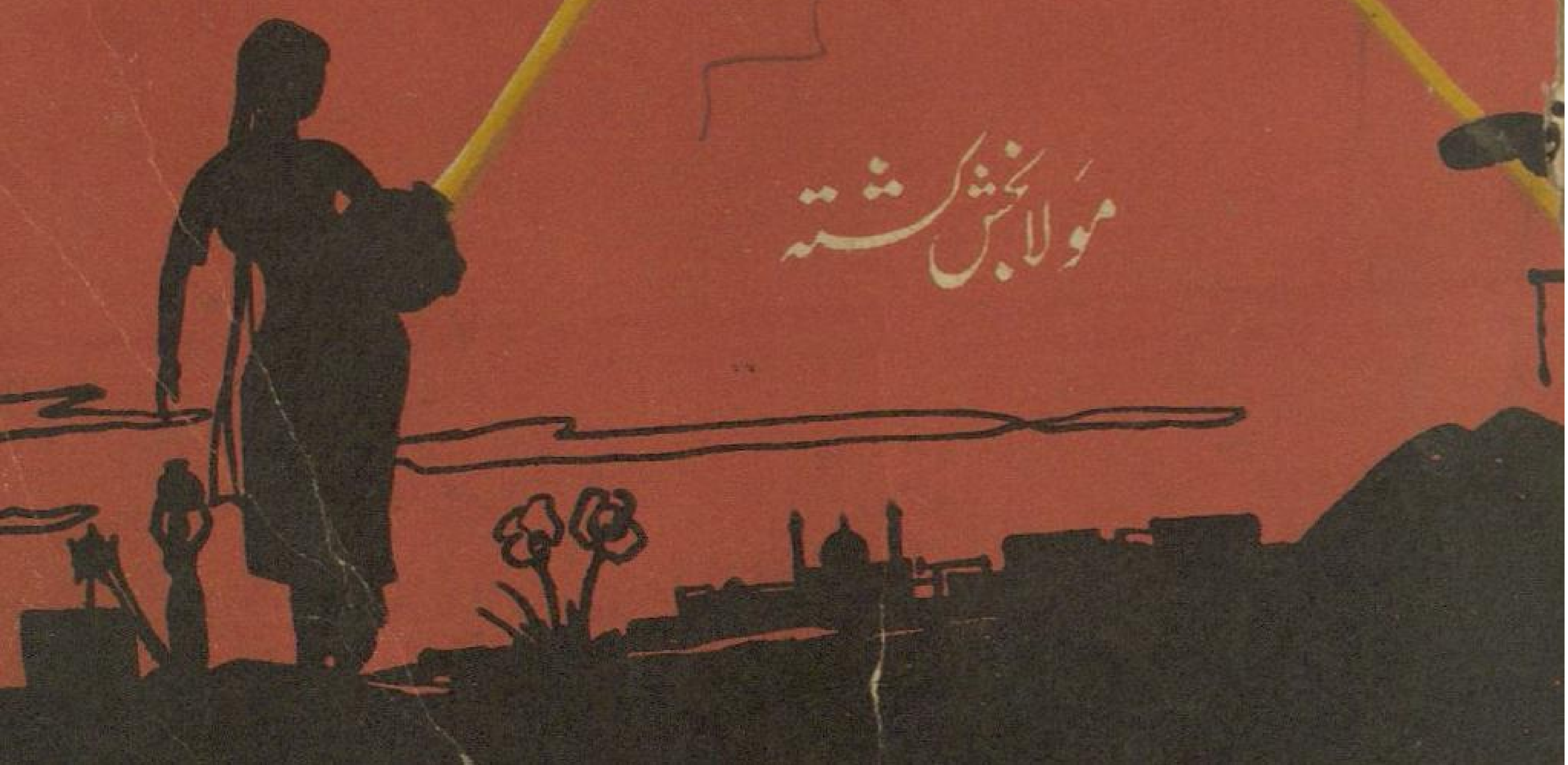
از

مولا بخش کشتہ

D

پنجابی شاعراں دا تذکرہ

مولا بخش کشتہ

پنجابی شاعراں دا تذکرہ

لیکھک

میاں مولا بخش کشتہ امرتسری

کرتا دیوان کشتہ - ہیر رانجھا - پنجاب دے ہیرے وغیرہ

ایڈیٹر

چودھری محمد افضل خاں

پرنسپل اینگلو پنجابی کالج ایڈیٹر پنج دریا - لاہور

چھاپن والے

فرم میاں مولا بخش کشتہ اینڈ سنز تاجران و ناشران کتب

ہسپتال روڈ - لاہور

پہلی وار .. .. جنوری ۱۹۶۰ء
مُل .. .. [redacted] 120/-

پاکستان پرنٹنگ ورکس ایبٹ روڈ لاہور توں چھپوایا

فہرست (سوچپا)

اپنی کتھا

نِکیاں ہُندیاں دی گل اے۔ میں نیچی وِچ پڑھدا ساں۔ اٹھ نو ورھے دی عُمر سی۔ اِک دن پیو نال نانکے پنڈ کاہنووان (گورداسپور) جا رہیا ساں۔ راہ وِچ اِک رُکھ تھلے بیٹھے اِک فقیر نظر آئے۔ میرا پیو وی ساہ لین لئی کول بہہ گیا۔ اوس خضر صورت فقیر نے میرے ول تک کے میرے پیو نوں کہیا۔ "تیرا اِہ مُنڈا کسے دن چنگا نام پیدا کرے گا۔"

اسیں ایتھے کجھ چر ساہ لیکے پنڈ وَل ٹُر گئے۔ فقیر دی گل میرے پیو دے دل وِچ چکر کھاندی رہی۔ اُنہاں دِناں وِچ عیسائیت دا پرچار ڈھیر سی۔ میں چنگے نمبراں تے پنجری پاس کر لئی تے گورنمنٹ ہائی سکول امرتسر دے انگریز ہیڈ ماسٹر نے میرے پیو نوں بلایا تے کہیا۔ تیرا مُنڈا پڑھائی وِچ بڑا ہوشیار اے اِہنوں چوتھی وِچ داخل کرا دے۔ میرے پیو نوں فقیر دی گل چیتے آ گئی۔ اوہ ڈر گیا "متاں مُنڈا کجھ پڑھ لکھ کے ہتھوں نکل جائے" میں بڑا چارہ کیتا۔ پر اوہ پُرانی وضع دا بھلا لوک، اپنی گل تے اَڑ گیا۔ تے سگوں مینوں سکولوں اُٹھا کے لاہور لے آیا۔

لاہور آ کے میں کاتبی تے سنگسازی سکھی۔ گلزار ہند پریس وِچ سنگسازی دا کم شروع کیتا۔ تے اُہدے نال نال وہل ویلے میں اردو فارسی پڑھدا رہیا۔ میں تے میرا اِک سنگی ساتھی میاں جیون بخش بسمل پنجابی مشاعریاں وِچ جاندے ساں۔ اوتھوں مینوں وی شاعری دا شوق ہویا تے میں حکیم آغا علی خاں دے اکھاڑے دے اِک نیک سیرت شاعر خلیفہ قمر دین دی شاگردی کر لئی تے اِنج میں وی مصرعے جوڑن لگ پیا۔ اِہ کوئی سنہ ۱۸۹۱-۹۲ء دی گل اے۔

شاعری دا نواں نواں شوق میں تے میرے اِک ہور سنگی میاں دین محمد داد خواہ روز شام دی نماز پچھوں بہہ جاندے تے عشا دی نماز ویلے تک ۳۰ بیت دی اِک سیحرفی لکھ لیندے۔ تے اگلے دن کسے شاعر بنن دے چاہوان ہتھ ۶ یا ۸ رُپیوں وِچ ویچ دیندے۔ ایس گل ول اشارہ کر دیاں ہویاں میں اپنی اِک غزل وِچ آکھیا سی

کشتہ اساں رجائے بتیرے خدا گواہ
ورتائے بہت لکھ کے تے اشعار لابھ چابھ

ایس طرح مینوں چھیتی شعر کہن دی اینی اٹکل آ گئی پئی کئی وار مشاعرے وِچ جان لئی گھروں نکلاں تے رستے وِچ کسے لوڑوند نے کہناں مینوں وی کجھ شعر لکھ دیو تے میں مشاعرے پہنچن تک راہ وِچ ای ۲۰-۳۰ بیت لکھ دینے۔

سنہ ۱۸۹۸ء وچ اسیں مُڑ امرتسر آ گئے۔ مینوں چھیتی توں چھیتی تے صاف سُتھرے شعر کہن دا ماں سی۔ ہیں فروری سنہ ۱۹۰۲ء وچ اک اشتہار چھاپیا کہ مَیں پنجابی وچ سبھ توں سوہنے تے چھیتی شعر لکھن دا دعوے کر دا ہاں جیہڑا کوئی مقابلہ کرنا چاہے ہو تے اوہنوں ور بھر دی ٹھکو لے"۔ ایس تے کجھ شاعراں مقابلے دا خیال کیتا۔ پر اوہ رہ گئے۔ اخیر ورہ مکن توں کجھ دن پہلاں میاں محمد الدین سوختہ امرتسری نے مقابلے دا اعلان کیتا۔ ڈھنڈورہ پھریا۔ لاہوری دروازہ امرتسر دے باہر فتح شاہ بخاری دے مزار دے نیڑے قلعہ گوبند گڑھ دی پریڈ گراونڈ وچ پڑ بجھیا تے بردہ پشاوری دے جانشین میاں تاج ملتانی نے مصرعہ دِتا۔

خ خبر نا ہیں کجھ کسے تائیں کس جگہ دی اوس دی مٹڑی اے

اسیں دوویں کاغذ پنسل لے کے بہہ گئے۔ میں کلا ساں۔ پر سوختہ نال پنج ست ہور شاعر مدد کر رہے تے مصرعے لکھ کے دے رہے سن کسے نے اُٹھ کے کہیا اِہ انصاف دی گل نہیں۔ اِہ اکلے ہی لکھ رہے ہن تے اودھر پنج ست شاعر ہور مدد کر رہے ہن۔ پر اپنے وچ میں اُٹھ کھلو تا تے کہیا۔ میں دو شعر لکھ لئے ہن۔

اودھر مختلف شاعر مختلف مصرعے دس رہے سن جو آپس وچ ٹکر نہ سکے۔ تے سوختہ جی پڑ چھڈ کے اُٹھ ٹُر پئے۔ میں پہلوں حکیم آغا علی دے پیر خلیفہ قمر دے کجھ شعر پڑھے۔ پھیر کجھ اپنے سنا کے اوہ دو شعر پڑھے۔ جنہوں چوں اک اِہ سی

خ خبر نا ہیں کجھ کسے تائیں کس جگہ دی اوس دی مٹڑی اے   بیدادار خدا دی ہے ساری کوئی کالڑی اے کہ چٹڑی اے
ہووے کسے تے رب دا فضل جیکہ کوئی توس دی کیوں تے وِڑی اے   اِک دم دا نہیں وساہ کشتہ طمع کسے دی کاس نے بھٹڑی اے

ایسے سال میرے اُستاد خلیفہ قمر فوت ہو گئے تے اُہناں دے چالیسویں تے موچی دروازہ لاہور وچ اِک بڑا بھارا اکٹھ تے مشاعرہ ہویا۔ ۱۵ ار ۲۰ ہزار دا مجمع سی۔ جلسہ دے صدر حکیم آغا علی سن۔ جنہاں مینوں خلیفہ قمر دا جانشین متھ کے پگ بنھائی تے میاں ہدایت اللہ دے جانشین بھائی لاہورا سنگھ لاہوری نے اِہ شعر پڑھیا۔

اَج آغا اُستاد نے پگ دے کے کیتے کشتہ اُستاد قمر دی تھاں   ہے امید پڑھن سُنن والیاں نوں کشتہ دین گے داد قمر دی تھاں
ہر تھاں مشاعریاں مجلساں وچ کشتہ آون گے یاد قمر دی تھاں   لاہوری کہو کہ کشتہ اُستاد تائیں رب رکھے آباد قمر دی تھاں

ایسے سال سنہ ۱۹۰۳ء وچ میں اپنا دیوان چھپوایا۔ جنہوں لوکاں بڑا پسند کیتا۔ مینوں آپ اپنا دیوان چھپوان دی۔ اینی خوشی نہ ماں سی۔ میں اُہدے وچ بڑے چاء نال آکھیا۔

کوئی لکھے تاریخ تے یاد رکھے بخشی رب نے عزت اِہ خاص مینوں   شعراں وچ پنجابی دے سبھ کولوں پہلے پہل چھپیا ہے دیوان میرا

اِہ دَور اردو شاعری تے چڑھدی جوانی دا دَور سی۔ میں اردو وچ وی کجھ شعر کہندا ساں اُہناں دناں وچ فصیح الملک داغ دہلوی دی گڈی چڑھی ہوئی سی۔ میں اُہناں دے نام تے رسالہ فصیح الملک جاری کیتا۔ تے کجھ چر پچھوں اُہدا نام بدل کے مسیحا کر دِتا۔ پر میرا اصل رنگ پنجابی رہیا۔

سنہ ۱۹۱۳ء وچ میں قصہ ہیر رانجھا لکھیا جیہڑا بڑا اصلاحیا گیا۔ سنہ ۱۹۱۴ء وچ ریاست حیدرآباد دکن دے وزیر اعظم نواب سر کرشن پرشاد امرتسر آئے تے ابوالوفا مولوی ثناء اللہ ہوراں اُہناں نال میرا تعارف کرایا۔ میں اُہناں نوں اپنی لکھت ہیر رانجھا دے کجھ شعر سُنا کے کتاب پیش کیتی۔ تے اُہناں قدردانی دے طور مینوں دو پونڈ انعام دِتے۔ میں اُہناں دی ای راس پا کے کتاباں دی ہٹی کھوہل لئی۔ جس وچ رب نے چنگی چنگی برکت پائی تے کم چلدا رہیا سنہ ۱۹۲۵ء وچ پنجابی دی لہر اُٹھی۔ پنجابی سبھا دی نینہ دھری گئی۔ نویں رنگ دے مشاعرے شروع ہوئے تے نظماں لکھن دی پِرت پئی

ہیر تے رانجھے دے نال میں پنجابی بولی بارے اک واقفی لیکھ چھاپیا۔ جس نوں سردار بہادر جودھ سنگھ تے باوا بدھ سنگھ ہوراں خاص کر بڑا اصلاحیا۔ تے اِنج میرے اُدّم نوں بڑی حیاتی ملی۔ تے میں پنجابی ادب تے شاعراں بارے کھوج بھال شروع کر دتی ۱۹۳۲ء وچ میں شاعراں دے حال بارے کتاب پنجاب دے ہیرے ترتیب دے رہیا ساں کہ گُرگیاں دی تکلیف ودھ گئی۔ میں اک سیانے بیانے ڈاکٹر نوں کہیا۔ اوس ۶۰ گرین دا کاسٹک دِتا۔ جس نال اک ڈیلہ پھٹ گیا تے دوجا اوہدی تکلیف نال بہ گیا۔ گرمیاں دے دن سن بڑی تکلیف ہوئی۔ کوئی دو مہینے چین نہ آیا۔ ایسے حال وچ میں اپنے وڈے پُتر افضل نوں کہیا کہ ہیر اوہ کم سرے چاہڑ دے۔ اودھر پریم منتر لالہ دھنی رام چاترک نوں گھل دِتی کہ ایس نوں گودکھی لکھان تے پروف پڑھن دا سر بندھ کر دین۔ تے اِنج میری تیسری لکھت "پنجاب دے ہیرے" توڑ چڑھی

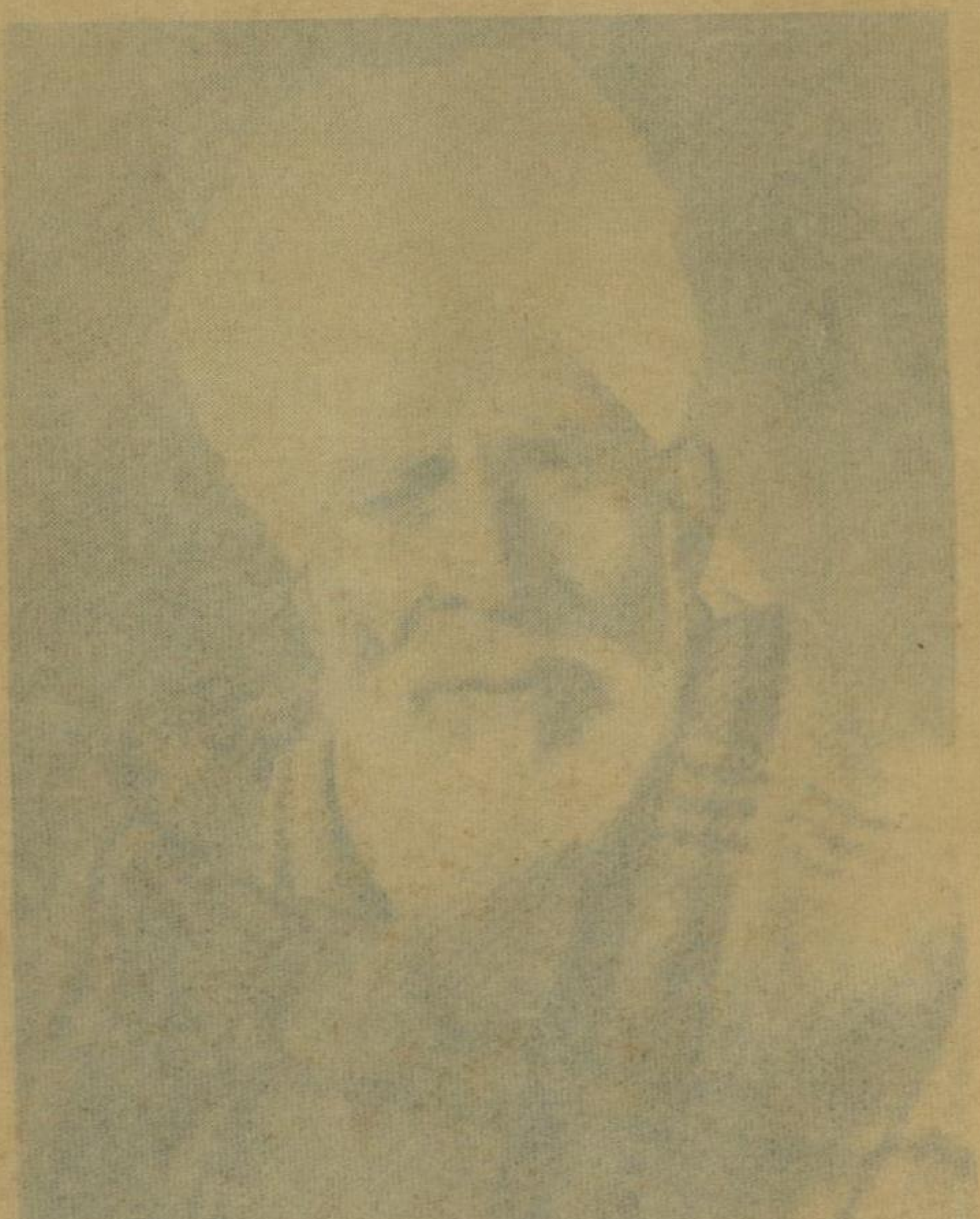
ایہدوں پچھے میریاں اکھیاں دا نور چانن مُک گیا تے میں مناکھا ہو کے بیٹھ گیا۔ محفلاں دا اوہ دُھوم دھڑکا مُک گیا دُنیا میرے لئی ہنیر ہو گئی۔ اکھیاں گیاں۔ جہان گیا۔ اِہ ڈوبا تھوڑا نہیں سی۔ پر ایس سُوجھی نے مینوں نویں پران دِتے۔ پئی ڈنگوری پھڑ تے ٹُریا ہو۔ جوانی دیاں دُھماں جوانی لے گئی۔ ہُن من دی محفل لا۔ سجن دُور کِدوں نیں۔ جنہوں دل کردا ای آواز مار۔

میرا ہتھ ہُن میری ڈنگوری افضل دے موہڈے تے سی۔ افضل نوں کول بٹھا کے لکھوائی جاوناں تے ایس جیون جوگے لکھدیاں جاناں۔ اِنج اِہ پنجابی "پنجابی شاعراں دا تذکرہ" لکھیا گیا۔

دن تھوڑے جاپدے نیں۔ انت اِہ پینڈا مُکناں ایں۔ اِہ تذکرہ میری حیاتی وچ چھپ جاوے تے مینوں خوشی ہووے گی کہ میں ایس پنجابی ادب دی خدمت دا جیہڑا بیڑا چُکیا اُہ توڑ نباہ چلیا ہاں۔ پر اِہ نہ وی ہویا تے مینوں یقین اے میرا افضل میری ایس سدھر نوں پورا کرن دا جتن ضرور کریگا۔ میری ڈنگوریاں رب حیاتیاں دے اکرم تے اسلم وی ہن۔ پر پنجابی ادب دی سیوا دا بھار میرے افضل دے موہڈیاں تے اے۔ تے میرا جی کردا اے کہ اہدے موڈھے ایس بھار نوں اِنج چُکن۔ جویں اِن تھک دھرتی نے سب کجھ چُکیا ہویا اے۔

مولا بخش کُشتہ

اپریل سنہ ۱۹۵۵ء

مولا بخش کشته

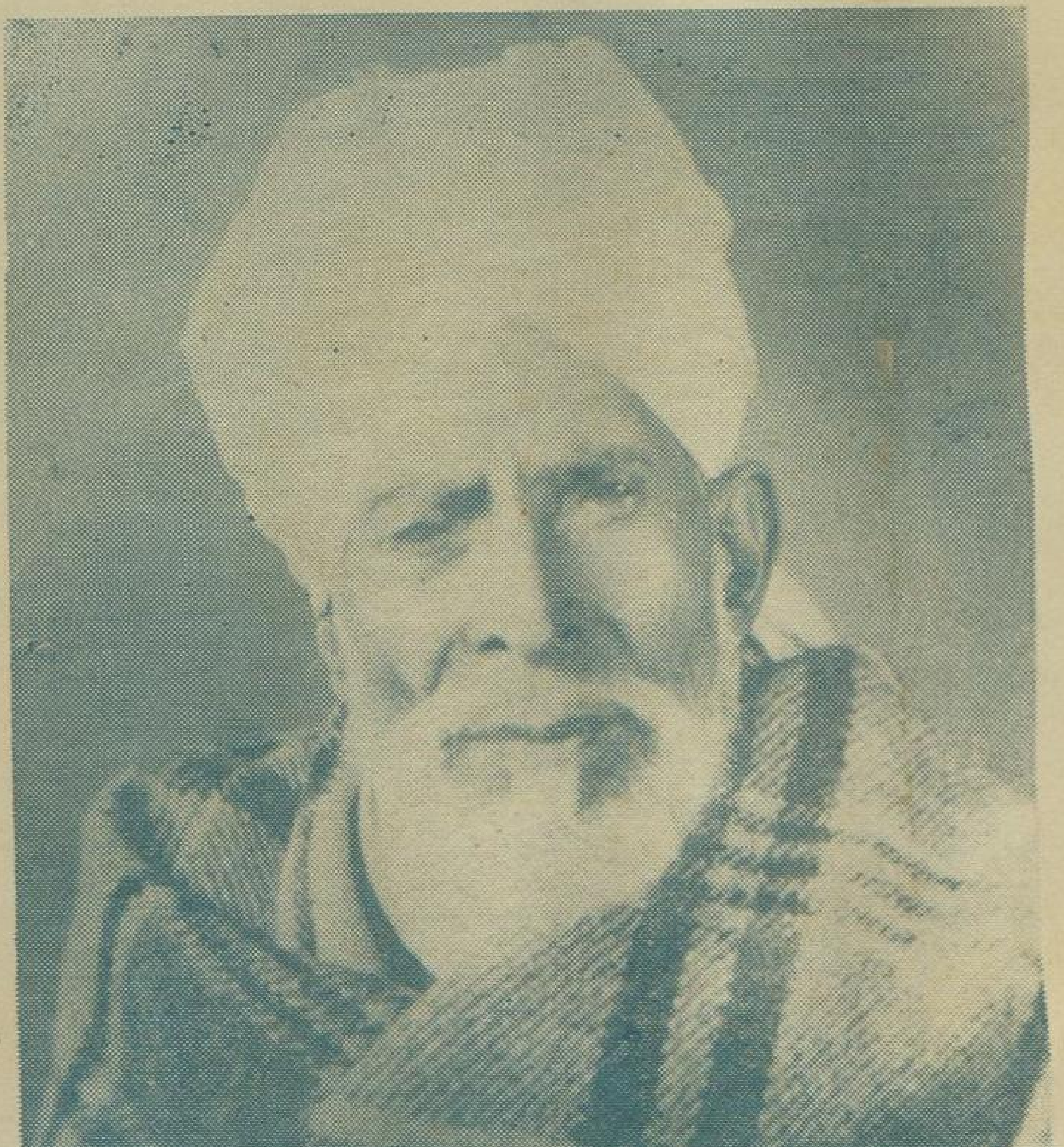
۱۹۱۳ء وچ [illegible]
وزیر اعظم نواب سر [illegible] [illegible] کر دِتا۔
میں اُنہاں نوں اپنی لکھت [illegible] [illegible]
دو چوڑا انعام دِتے۔ میں اُنہاں [illegible]
۱۹۲۵ء وچ پنجابی دی [illegible] پنجابی [illegible] شروع ہویے
تے اگلاں لکھن دی پرت پئی

ہیر تے بانجھے دے نال میں پنجابی [illegible] لکھ چھاپیا جس نوں سردار [illegible] سنگھ نے باوجود [illegible]
خاص کر کے اصلاح کیتا تے اج میرے [illegible] نوں [illegible] پنجابی ادب تے شاعراں [illegible] شروع کرائی
۱۹۳۲ء وچ میں شاعراں دے حال بارے کتاب "پنجاب [illegible]" ترتیب دے رہیا سی جداں [illegible] دی تکلیف ہو گئی۔
میں [illegible] ڈاکٹر نوں [illegible] تکلیف نال بہ گیا۔
[illegible] دی [illegible] بڑی تکلیف ہوئی [illegible] حال وچ [illegible] اپنے [illegible] فضل نوں کیا
میرا [illegible] نوں [illegible] دتی کر ایس نوں [illegible] لکھاں [illegible]
پڑھن دا [illegible] "تذکرہ پنجاب" [illegible] "نور پڑھدی"
[illegible] اکھیاں [illegible] گیا تے میں [illegible]
دُنیا میرے لئی [illegible] اکھیاں [illegible] جان گیا۔ [illegible]
[illegible] جوانی [illegible] جوانی لے گئی۔ [illegible]
[illegible] ۱۹۴۱ [illegible]

[illegible] میری [illegible] فضل [illegible] تے ایس
[illegible] لکھدے رہیاں۔ اج ایہ پنجابی "پنجابی شاعراں دا تذکرہ" لکھیا گیا

[illegible] تذکرہ میری [illegible] تے مینوں خوشی ہو گئی کہ میں
ایس پنجابی ادب دی خدمت دا [illegible] میرا [illegible] مینوں [illegible] میرا [illegible]
[illegible] ربّ [illegible] اکرم تے اکرم دی [illegible] پنجابی
ادب دی [illegible] تے میرا جی کردا اے کہ [illegible] ایس [illegible]
نوں اج [illegible] ہویا اے۔

مولا بخش کشتہ — اپریل ۱۹۵۵ء

مولا بخش کشتہ

ایڈیٹر وَلّوں

سنہ ۱۹۳۲ء دی گل اے۔ میں اپنے اُردو ماسک پتّر "چمنستان" دی ایڈیٹری نال "منشی فاضل" دی تیاری کر رہیا ساں کہ والد مرحوم دیاں اکھاں آ گیاں۔ تکلیف حدّوں ودھ گئی۔ اُہناں بے وس ہو کے اپنے چھوہے ہوئے کم نوں پورا کرن لئی مینوں کہیا۔ میں اوہ کتاب "پنجاب دے ہیرے" مُڑ سری ترتیب دے دِتّی۔ اوہ چھپ گئی۔ پر اُہناں دی ترشنا پوری نہ ہوئی۔

سنہ ۱۹۳۳ء وچ میں منشی فاضل کیتا۔ تے چوہدری افضل حق مرحوم تے کجھ ہور بزرگاں دی خواہش تے قومی اخبار مسلم راجپوت دی ایڈیٹری گڑھ شنکر (ہوشیار پور) جا سنبھالی۔ تے اپنی کتاباں دی دُکان نوں مکتبہ دی شکل دے کے ختم کر دِتّا۔

والد صاحب دی خواہش اِہ سی کہ میں سب کُجھ چھڈ کے پنجابی وَل آ جاواں۔ پر ہور رُجھیویاں تے ڈِھڈ دے دھندیاں سبھّوں میں چھیتی ایدھر دھیان نہ دے سکیا۔

اوہ ڈھیر نوں بڑے اُدمّی تے اَن تھک کم کرن والے سَن۔ منّا کھاین تے بڈھیپا اُہناں اَگّے گوڈے ٹیک چکے سن۔ پر اُہناں دا دُم اُبھّے جوان سی۔ اوہ مینوں ست کم چھڈ کے ایس تذکرے نوں پورا کرن لئی کہندے۔ تے میں دی جس ویلے کُجھ وِہل ملدی تھوڑا تھوڑا لکھدا رہندا۔ تے ایس طرح اِہ کم لتاں ہُندا گیا۔

مُلکی وَنڈ دے بعد سنہ ۱۹۴۸ء وچ میں ملک فیروز خاں نون، میاں احمد سعید تے ہور ساتھیاں نال رل کے روزانہ اخبار "غالب" جاری کیتا۔ میں اوہدی چیف ایڈیٹری تے باقی دھندیاں وچ ایناں رُجھ گیا۔ کہ سر کھرکن دی وِہل نہ ملے۔ سنہ ۱۹۴۹ء وچ مینوں ٹائیفائڈ ہو گیا۔ میرے بچن دی کوئی اُمید نہ رہی۔ پر پیو دیاں دعاواں دے سر صدقے مینوں فیر نواں جنم ملیا۔ ہُن جد منجی توں اُٹھیا۔ اُہناں فیر ایس کم نوں ختم کرن لئی کہیا۔ سو میں باقی کم گھٹ کر کے اِہنوں لکھنا شروع کیتا۔ سویرے سرگھی ویلے یہناں تے نماشاں ویلے تک اُوہناں دی ہدایت بموجب جو کجھ لکھناں۔ اوہ اوہناں نوں سُنا کے ٹھیک کرا لینا۔ اِنج میریاں اکھیّاں تے ایناں بھار پیا کہ اکھاں دا چانن دنوں دن گھٹّم پین لگ پیا تے عینک دی محتاجی جاپن لگ پئی۔ سو مجبوراً عینک دا سہارا لیا۔

اللہ اُہناں تے رحمتاں کرے۔ اُہناں بعض وقت چھنّے پیناں تے آکھناں۔ اِہ کم کدوں مُکّے گا۔ قیامت نوں؟ تے ہیں ہس کے آکھناں نہیں اک دن پہلوں۔!

جون ۱۹۸۵ء وچ اُہناں لئی سفر دی تیاری شروع کر دتی۔ تے اخیر ۱۹ر جون نوں دس بجے رات اُہ پنجابی بولی دی سیوا دا بھار اپنے موڈھیاں توں لاہ کے اَن ڈِٹھے پینڈے پے گئے۔

انّا للہ و انّا الیہ راجعون

اُنج تے رب کرن ہارا اے۔ اُہدی جھر دے بغیر پتہ وی نہیں ہِل سکدا۔ پر اپنی وَلّوں میں اُہناں دی آرزو دا دل ودھان دی پُوری کوشش کیتی اے۔ تے پنجابی بولی دی سیوا لئی جیہڑا دِیوا اُہناں بالیا سی۔ اُہنوں اپنی اکّھاں دا تیل پا کے روشن رکھیا اے۔

اُہناں دا میل جول ہر قوم تے ہر خیال دے لوکاں نال سانجھا سی۔ اُہناں دے دل وِچ ہر اک لئی اِکّو جیہا بہت پیار سی۔ کسے لئی کوئی میر تیر یا وَیر وِدکرا نہیں سی۔ ۱۹۱۹ء دی گل اے۔ پنجاب وِچ ہوم رول دا چکّر چلیا۔ امرتسر سیاست دا گڑھ سی۔ ایتھے ستے غدر مچ گیا اُہ طوفان اُٹھیا پئی انگریز سرکار نوں سنبھالنا مشکل ہو گیا۔ لوک غصے وِچ انگریزاں نوں مار۔ سار رہے سَن۔

اسیں اودوں ڈھاب کھٹیکاں وِچ رہندے ساں۔ ساڈے مکان دے نال اِک عیسائی ڈاکٹرنی مس آر باچپائی تے اُہدی اسسٹنٹ رہندے سَن۔ لوکاں اُہناں تے وی ہلّہ بولیا۔ پر والد صاحب اُہناں نوں اپنے گھر لے آئے۔ فساد دی ہنیری دنوں دن زور تے سی۔ اُہ گھبرائیاں تے اُہناں آکھیا۔ سانوں سٹیشن تے پہنچا دیو۔ تاں جو اسیں اپنے سنٹر لدھیانہ پہنچ جایئے اُہناں دے مجبور کرن تے بلدی اگ وِچ اُہ گھر دی برقعہ پوا کے اپنے اِک متّر میاں مولا بخش (صابن والے) دے نال اُہناں دے تانگے تے لے گئے۔ گڈّیاں بند سَن۔ جد سٹیشن تے پہنچے اُہناں لال جھنڈی دکھا دِتی تے کہیا۔ ریلاں اُکھڑیاں ہویاں ہَن۔ گڈّیاں دی واہ جا کوئی نہیں۔ اِہ مجبور واپس مُڑے۔ تے اُہناں کہیا سانوں قلعے وِچ پہنچا دیو۔ اِہ لوکاں دے وِپھرے ہوئے ہجوم نال ٹکراندے پر بچدے بچاندے۔ جان جیل کے اوتھے پہنچے۔ پادری میکنزی اِہناں دے جانوں سَن۔ اُہناں نوں سنیہا بھیجیا۔ اُہ آئے۔ تے دوہاں ڈاکٹرنیاں نوں نال اندر لے گئے۔ تے اِہ دوہاں نوں بھرم عزت تے امن نال بچا کے رب دا شکر کردے واپس آئے۔

مس آر باجپائی نے جیہڑی سرگر جاشنکر باجپائی دے خوادے چوں سی۔ اوس گورنر نوں لکھیا۔ تے گورنر نے خوش ہو کے اہناں نوں پنج سو روپیہ انعام تے اک سنہری سند دتی۔

اہناں نوں اوس سند یا انعام دی اینی خوشی نہیں سی۔ جتنی دو انسانی زندگیاں نوں بلدی اگ چوں بچان دی خوشی سی۔

جویں وہارکار تے میں ورتن وچ اوہ سچے تے کامیاب سن۔ تویں شاعری دی دنیا وچ وی اہناں دا اک مقام سی۔ جے اہناں غزل ول رخ کیتا۔ تے غزل انج رواں رویں تے سادگی نال آکھی۔ جویں کوئی عام دل دیاں گلاں کر رہیا ہووے۔ تے جے نظم یا قصہ گوئی ول آئے تے ہیر رانجھا لکھ کے چوٹی دے شاعراں وچ اپنی جگہ بنائی۔ فیر جد تذکرہ نگاری ول دھیان دتا۔ ہر اپنے پرائے دے مونہوں بے ساختہ واہ وا تے شاباش کہوایا۔ انعامی مشاعریاں وچ اوہ حصہ لیندے رہے۔ پر انعام لین والیاں وچ کدی شامل نہ ہوئے۔ سگوں انعام دین والیاں وچ جج بن کے۔

ایس کتاب وچ اہناں شاعراں دے حالات اہناں دے دھرتی تے پیر رکھن مطابق لکھے ہن تے انج سمے دی ونڈ ربوں ہو گئی اے۔ میں ایہدے وچ اپنے ولوں ایناں وادھا کیتا اے کہ اہناں چوں بعض دے شعر ہن تک دے کلام چوں دے دتے ہن۔

جویں آسمان تے سورج۔ چند۔ تارے کھتیاں سبھ ہن تے آسمان دی شوبھا لئی سب دا ہی نے بھرم بھا اکو جیہا اے۔

جویں دھرتی دے باغ وچ پھل۔ کلیاں۔ گھاء۔ پتر شاخاں سبھو ہن۔ تے باغ دی زینت لئی سبھ دی ہوند ضروری اے۔ میں سمجھناں تویں شاعراں دی ایس بوہ رنگی محفل وچ ہر شاعر دی اپنی تھاں تے اپنا مقام اے۔

جیہڑے شاعر اوس ویلے اہناں ساہمنے نہیں سن۔ تے اہناں دا حال ایس تذکرے وچ نہیں آسکیا۔ میں کوشش کر رہیا ہاں کہ اجیہے سارے مان یوگ شاعراں دے حال ایسے ای ترتیب دے دیاں تاں جو اوہ مجموعہ ایس تذکرے دا دوجا حصہ بن جائے۔

محمد افضل خان
ایڈیٹر پنج دریا لاہور

لاہور۔ جنوری ۱۹۶۰ء

پنجابی بولی

ہندوستان دی پُرانی بولی جو لکھن تے بولن وِچ آئی ویداں دی زبان سی۔ ایس توں اگے "اُپنشداں دی بولی اے۔ تے اوس دے بعد رامائن بالمیک دی سنسکرت۔

سمے دے ہیر پھیر تے حکومتاں دی ادلا بدلی دے نال نال بولی وچ وی وٹا سٹا ہندا رہیا سماں جیوں جیوں ترقی کردا گیا۔ زبان ودھ دی تے صاف ہُندی گئی۔ مہاراجہ اشوک تے مہاتما بُدھ دے سمے پالی زبان نے زور پھڑیا۔ تے سنسکرت دے بعد پراکرت دا دَور آیا۔ پراکرت سنسکرت دا اِک روپ سی۔ پنڈت تے وِدوان لوک سنسکرت لکھدے بولدے سَن۔ تے عام لوک پراکرت ورتدے سَن۔ اِہناں دوہاں دے فرق تے ورتوں دا نکھیڑا کوی کالیداس دے ڈرامہ شکنتلا یا اوس سمے دیاں ہور لکھتاں توں ہُندا اے۔ پراکرت دا رواج مہابھارت سمے یا اوس توں دی کُجھ چر بعد ہویا۔ اُتے اوس نوں وی سمے دے گیڑ نے قائم نہ رہن دِتّا۔ تے سنسکرت پراکرت دے میل جول توں اِک سادہ تے عام زبان اُپ بھرنش یا ہندی نے جنم لیا

پنجابی دا مُڈھ

غزنی دی نینہ اِک مشہور راجپوت راج گج نے رکھی سی۔ تے اوس گج دے نام تے ای اِہ گجنی یا غزنی ہو یا۔ اودوں پنجاب دا علاقہ بیاس توں گجنی یا غزنی دیاں کندھاں تک سی۔ ایس نوں اودوں ہپت سندھو یا ستّاں دریاواں دا مُلک کہیا جاندا سی۔ تے ایس وچ بیاس راوی۔ جھناں۔ جہلم سندھ تے اٹک دے دریا شامل سَن۔ فیر اُہنوں سنگوڑ کے پنج ند کر لیا گیا۔ تے اٹک سندھ باہر ہو گئے۔ کیوں جو اُہناں دی بولی تے رہت بہت فرقدار سی۔

جدوں کابل دے رستے مسلمان پنجاب وِچ داخل ہوئے۔ اُہناں اِہدا ناں پنج ند دی تھاں پنجاب رکھیا تے لوکاں نوں اِہ نام اجیہا سوکھا تے مٹھا جاپیا کہ سب دے دِلاں وِچ گھر کر گیا۔

کھوج دَسدی اے کہ پراکرت دا دَور ۷۰۰ سال قبل مسیح توں دوسری صدی عیسوی تک

دا اے۔ ایہدے بعد اُپ بھرنش یا برج بھاشا (متھرادی بولی) ہندی نے لے لئی۔ اُپ بھرنش دے لفظی معنے بھرشٹ ہوئی بولی اے۔ تے اوس ویلے ایس نوں پساچی وی آکھدے سَن۔ ایس اُپ بھرنش یا برج بھاشا دے اکثر لفظ پنجابی بنا لئے گئے۔ تے ہر اوہ لفظ جس وِچ دوجا حرف عِلت سی۔ حرف عِلت کڈھ کے پنجابی بنا لیا۔ جویں

اُپ بھرنش یا برج بھاشا		پنجابی	برج بھاشا		پنجابی
ہاتھ	نوں	ہتھ	پاگ	توں	پگ
پھاگن	〃	پھگن	پاتھر	〃	پتھر
آگ	〃	اگ	بادل	〃	بدّل
بھانڈ	〃	بھنڈ	کھاٹ	〃	کھٹ
سانپ	〃	سپ	ماٹی	〃	مٹی
مانگنا	〃	منگنا	ماٹ	〃	مٹ
چھاج	〃	چھج	پھول	〃	پھُل
جاٹ	〃	جٹ	مونگ	〃	مُنگ
کام	〃	کم	جھاگ	〃	جھگ
ریچھ	〃	رچھ	چاول	〃	چَول

کر لیا گیا پر اُردو والیاں ایہ سارے لفظ اکثر اوسے روپ وِچ ورتدے ہَن۔ تے کجھ پنجابی ڈھنگ تے اُردو والیاں اپنی زبان نوں مکمل کرن لئی۔

پنجابی لفظاں دی و نوں ب نال بدل

پنجابی		اُردو	پنجابی		اُردو
ویچنا	نوں	بیچنا	ونجارہ	نوں	بنجارہ
وچھونا	〃	بچھونا	وَٹّہ	〃	بٹّہ
وچارا	〃	بیچارا	واری	〃	باری
وِکنا	〃	بِکنا	وِکری	〃	بِکری
واگ	〃	باگ	وِکایا	〃	بِکایا

بنا لیا یا پنجابی دی "ہ" نوں "س" نال بدل لیا۔ جویں:-

پنجابی	اُردو	پنجابی	اُردو
کیہا نوں	کیسا	سرہوں نوں	سرسوں
جیہا "	جیسا	گھا "	گھاس

پنجابی لفظاں دی ہ نوں الف نال بدل لیا۔

ہِک نوں	اِک	ہور نوں	اور

کرلیا یا پنجابی الفاظ دی د نوں ت نال بدل کے اُردو بنا لیا

جویں کردا نوں	کرتا	کہندا نوں	کہتا
ماردا "	مارتا	کردا "	کرتا
سہندا "	سہتا	دھاگا "	تاگا

کرلیا یا حرفاں نوں اگے پچھے کرلیا۔ جویں:۔

مطبل نوں	مطلب	قاچو نوں	چاقو

پنجابی دے کئی لفظ اُردو والیاں اُنج ای اپنا لئے۔ جویں

ہتھوڑی ہتھوڑا ہتھکڑی ہتھکنڈا

شاہ جہانی سمے بعد اُردو لشکری زبان دے روپ وِچ ساہمنے آئی۔ اِہدے لکھن والیاں تے پنجابی دا اثر ڈھیر رہیا۔ تے چوکھے چر تک رہیا۔ جویں ولی دکنی تے امیر خسرو دے زمانے دے۔ تے اُہدے بعد دے اُردو شاعراں دے شعراں توں جاپدا اے۔

رونے سے خاکسار کے سوتا نہیں کوئی — اِس عشق کے مریض کو چنگا خدا کرے

(خاکسار دہلوی از نکات الشعرا)

یہ تل تجھ مکھ کے کعبے میں مجھے اسود حجر دستا — زنخداں میں ترے چاہِ زمزم کا اثر دستا

(ولی دکنی)

دین گنوایا دُنی سیوں دُنی نہ چلی ساتھ — پیر کہاڑی ماریو پھل نہ آیو ہاتھ

بھگت کبیر

اے شکر لب قند سے تجھ لب کی باتاں لذیذ

(ولی دکنی)

سرہانے میر کے آہستہ بولو — ابھی ٹک روتے روتے سو گیا ہے

میر تقی

عشق کیا چیز ہے بلا جانیں — ہم بہو بیٹیاں یہ کیا جانیں

نواب مرزا شوق

جیدھر پھریں وہ ابرو اودھر نماز کرناں

میر درد لکھنوی

بھاگ اُن بردہ فروشوں سے کہاں کے بھائی ۔۔۔ بیچ ہی ڈالیں جو یوسف سا برادر ہووے

پیا باجھ پیالہ پیا جائے ناں ۔۔۔ پیا باجھ یکتل جیا جائے ناں

کہے تھے پیا بن صبوری کرو ۔۔۔ کہا جائے اماں کیا جائے ناں

قطب شاہ نہ دے مجھ دوانے کو پند ۔۔۔ دوانے کو کچھ پند دیا جائے ناں

قطب شاہ دکنی

خاک و خوں بیچ صورتیں کیا کیا نہ رلیاں دیکھیاں ۔۔۔ اے فلک بانیس تری کیا کیا نہ جھلیاں دیکھیاں

ولی دکنی

مُسلماناں دا آوناں

ہندوستان وچ مسلماناں دی آمد دُوجے خلیفہ حضرت عمرؓ دے زمانے وِچ ۴۴ھ یا ۶۶۴ء دے قریب ہوئی۔ مُسلمان تاجراں دا اِک قافلہ سمندر دے رستے آیا تے مُلتان تک پہنچیا۔ فیر کابل دے رستے مُسلمان آئے۔ اِہ لوک اوتھوں دے لوکاں نوں اپنی بولی رسم الخط تے کھجوراں دا تحفہ دے گئے۔ سو ہُن تک سندھی تے پشتو زبان عربی رسم الخط وِچ لکھیاں جاندیاں ہَن۔ تے سندھ توں مُلتان تک اُہناں دے کھجور دے درخت عام مِلدے ہَن۔

عرب مُسلماناں دے اِک لشکر نے جد کابل تے حملہ کیتا۔ اُہناں دا جرنیل مہلب بن ابی صفرا وَدھدا ہویا کجھ ساتھیاں نال مُلتان تک اپڑیا۔ اوس نے ایتھوں پرت کے "کابل توں مُلتان تک" دے اکٹھیں ڈِٹھے حال لکھے۔ جنہاں نے ہور مسلماناں نوں ہندوستان تے چڑھائی کرن دی پریرناں کیتی۔

مسلماناں دی تیسری چڑھائی حجاج بن یوسف دے عہد وچ سندھ تے محمد بن قاسم دی چڑھائی توں ہوئی۔ اُہدے بعد مُسلماناں لئی ہندوستان دا راہ کُھل گیا تے اِہ لگاتار آوندے رہے۔ مسلماناں دی آمد توں پہلاں پنجاب دی زبان ہندی سی۔ اُہناں آکے عربی فارسی دے لفظ دسے۔ تے زبان عربی فارسی ہندی دا ملگوبہ جیہی بن گئی۔

ہندوستان دیاں اصلی قوماں گونڈ بھیل [illegible] دراوڑ [illegible] اُہناں نوں نسا کے آریاں ایتھے اڈہ

جمایا سی۔ تے اُہناں دے بعد مسلماناں ایتھے ٹکاناں بنایا۔ جیہڑے مسلمان سندھ دے راہ آئے۔ اُہناں دی بولی عربی سی۔ تے کابل ایران توں آون والیاں دی بولی فارسی یا پشتو سی۔ کشمیر والیاں دی کشمیری۔ اہناں ساریاں جد پنجاب دی دھرتی تے ڈیرہ جماناں شروع کیتا۔ اہناں دیاں بولیاں دا آپس وچ وٹاندرا تے بھائیچارہ جیہا قائم ہون لگ پیا۔ تے اخیر مُغلاں سمے ایس نوں نواں روپ دے کے جوڑویں لفظ بنا لئے۔ جیویں

گل کتھ۔ کالا سیاہ۔ چٹا سفید۔ ویاہ شادی۔ کہ۔ گل۔ پنجابی۔ کتھ کشمیری کالا پنجابی۔ سیاہ فارسی وغیرہ سی۔

مسلماناں دے آون توں پہلاں ایتھوں دی راجسی بھاشا ہندی سی۔ مسلماناں ایتھے آکے فارسی نوں دفتری زبان بنایا۔ پر

ہندی پنجابی

پنجاب دی بولی مسلماناں دے آجان دے ڈھیر پچھوں تک وی ہندی ای اکھواندی رہی جویں کوی عبدالکریم نجات المومنین لکھت ۱۰۸۶ھ وچ لکھیا اے۔

فرض مسائل فقہ دے ہندی کر تعلیم کارن مرداں اُمیاں جوڑے عبدالکریم ۱۰۸۶ھ

شاہ جہان دے سمیں دا دوسرا شاعر حافظ معزالدین ۱۰۸۹ھ وچ عربی قصیدہ امالی دی شرح کردا لکھدا اے

اِس عربی تھیں ہندی کیجے سبھے خلق سوکھلی لیجے

مولوی محمد مسلم گلزار آدم (۱۲۵۰ھ) وچ لکھ دے ہَن۔

اِک دن دل وچ گذریا میرے اِہ خیال ہندی وِچ پیغمبراں دا کجھ آکھاں حال

امام دین ۱۲۹۵ھ قصہ ہرنی وِچ لکھ دا اے۔

معجزہ پاک رسول دا ہندی آکھ سُنایا

پر پنجابی دا لفظ وی شاعراں نوں بُھلیا ہو یا نہیں سی۔ جویں حافظ برخوردار مفتاح الفقہ ۱۰۸۰ھ وچ لکھ دا اے۔

حضرت نعمان دا فرمایا اس وچ اُہ مسائل
تُرت پنجابی آکھ سناویں جے کو ہووے مائل

گورمکھی دا مڈھ

سنہ ۱۴۶۹ء وچ گورو نانک ہوراں پنجاب وچ جنم لیا۔ تے اُہناں دے بانوے ورھے بعد گورو انگد ہنے بابا نانک ہوراں دا عہد بابر دا عہد سی۔ گورو انگد ہوراں بابا نانک ہوراں دی بانی تے تعلیم نوں پکّی شکل دین لئی گورمکھی (گورو دے مُکھ۔ منہ) وچوں نکلی ہوئی) نام رکھیا۔

محمود غزنوی دی آمد سنہ ۱۰۰۱ء توں شروع ہُندی اے۔ ایہدے بعد شہاب الدین غوری۔ غلام خاندان۔ خلجی خاندان۔ تغلق خاندان۔ سادات تے لودھی خاندان واری واری حکومت کردے رہے آخیر بابر نے مغل حکومت دی نینہہ دھری۔

اودوں تک منوجی دی ونڈ مطابق ایہنوں دے لوک چار حصیاں وچ ونڈے ہوئے سن۔ برہمن۔ کھشتری۔ ویش تے شودر۔ اہ ویش تجارت تے کاروبار کر رہے سن۔ اُہناں ہندی دے لفظاں نوں اپنی ضرورت مطابق لگاں ماتراں (اعراب) توں بغیر اک روپ دے لیا سی۔ جس نوں لنڈے یا مہاجنی کہندے سن۔ جویں کشمیریاں نے شاردا تے کانگڑے والیاں ٹھاکری یا ٹاکری بنا لئی سی۔

گورو انگد ہوراں لنڈے شاردا تے ٹھاکری نوں مُکھ رکھ کے ایس سارے جوڑ میل نوں گورمکھی دا نام تے روپ دے دِتّا۔

اُہناں نے لفظاں دی آواز تے اوہو رکھی۔ جیہڑی لنڈیاں دی سی۔ پر شکل بڑی سدھار سنوار لئی۔ تے ایس نوں پورا کرن لئی اعراب (لگاں ماتراں) دیونا گری دیاں لے لیاں جہا ہوا پادھیا پنڈت گوری شنکر۔ ہیرا چند اوجھا اپنی لکھت پراچین لپی مالا وچ ایہناں من دے ہن۔

پنجابی تے مسلمان

اہ شروع توں دستور رہیا اے کہ جد کوئی قوم کسے مُلک وَل جاندی اے۔ اوتھے اپنی زبان تے مذہب دے پرچار لئی قدم چُک دی اے۔ مسلماناں وی اِنج ای کیتا۔ ایہناں عربی لپی تے پنجابی بولی وچ مذہبی پرچار لئی قصّے کتاباں۔ پکی روٹی۔ نجات المومنین۔ معراج نامہ وغیرہ لکھیاں۔ حضرت بابا فرید جد دلی یا حصار وچ رہے اوتھوں دی بولی وچ لکھ دے رہے۔ پر جد پاک پٹن آئے۔ اُہناں اوس ویلے دی پنجابی وچ اپنے خیالاں دا اظہار

کیتا۔ جویں ے

رُکھی سُکی کھائے کے ٹھنڈا پانی پی — فریدا ویکھ پرائی چوپڑی نہ ترساویں جی

فیر صوفی خیال دے شاعراں دوہڑے۔ کافیاں۔ کبت تے شنگھار رس دے چاہواناں قصے کہانیاں لکھے تے ہور طرح طرح دے شعر کہے۔

پنجابی تے سکھ

بادا فرید دے قریباً تن سو ورھے بعد گورو نانک ہوراں جنم لیا۔ تے اٹھارہویں صدی عیسوی دے درمیان گورو گوبند سنگھ ہوراں سکھی دا ڈھڈھ بدھا۔ تے سکھاں نے پنجابی بولی نوں دھارمک روپ دے کے اپنایا۔ گورو نانک ہوراں اپنی بولی وچ عربی تے فارسی دے ڈھیر شبد (لفظ) ورتے ہن۔ پر پھیر وی اُہناں دی پنجابی تے ہندی دا رنگ چڑھدا سی

پنجابی تے ہندو

پنجاب وچ رہن والے کاروباری ہندو لنڈیاں نوں اپنا چکے سن۔ جد سکھ مت دا پرچار شروع ہویا گورو گرنتھ دی بانی دی گھر گھر چرچا ہوئی۔ ہندواں دی ہندی دے نال پنجابی گورمکھی اکھراں وچ پڑھنی بولی شروع کر دتی۔ ہندو شاعر اپنے شعر یا ہور رچناواں ہندی لپی وچ یا گورمکھی لپی وچ لکھن لگ پئے۔

پنجابی تے عیسائی یا انگریز

پنجاب وچ انگریزاں یا عیسائیاں دی آمد تے اٹھارہویں صدی دے مکن تے شروع ہو گئی سی۔ پر ہندوستان دی ۱۸۵۷ء دی جنگ آزادی دے بعد جد مغل راج دا دیوا بجھ گیا۔ سکھ سلطنت افراتفری دا شکار ہو گئی تے انگریزاں دے پیر ایتھے جم گئے۔ عیسائی مشنریاں نے لدھیانہ۔ لاہور ناروال۔ سیالکوٹ تے ترنتارن (امرتسر) نوں سنٹر بنایا۔ تے اپنے مذہب دا پرچار کرن لئی پنجابی بولی دی شرن (پناہ) لئی۔ ایہدے نال انگریز، عیسائی لیکھکاں نے ڈکشنری گرامر انجیل دے پنجابی ترجمے تے ہور کتاباں گورمکھی یا انگریزی اکھراں وچ لکھیاں۔ اُہناں مالوے دے علاقے لئی لدھیانے سنٹر بنایا۔ اوتھے مسٹر ڈاٹلی نے مشن پریس جاری کیتا۔ جس وچ ہتھ لکھتی گورمکھی دی

پنتھراں تے چھپائی ہُندی سی۔ فیر کجھ چر بعد ولایتوں گورمکھی ٹائپ بنوا کے منگوایا گیا۔ دُوسرا اڈّہ اُہناں ترنتارن وِچ بنوایا۔ جو پادری ای گلفورڈ دی سپرداری وِچ سی۔ جتھاں بہت سارا عیسائی لٹریچر ٹھیٹھ پنجابی بولی وِچ چھاپیا۔ جویں

"اَساں جاناں بابے دی بیری"

پادری ای نیوٹن نے گرامر لکھی۔ کرنل رچرڈ ٹمپل نے پنجاب بارے "لیجنڈز آف دی پنجاب" لکھی۔

پنجابی ذریعہ تعلیم

پنجابی بولی نوں تعلیم دا ذریعہ بنان دا شرف شاہ جہان یا اورنگزیب نوں ملیا۔ جد بالاں بچیاں لئی یا سیانیاں لئی عربی فارسی تے پنجابی دے سانجھے روپ نوں اُردو دا ناں دِتا گیا۔ تے مُڈھلی تعلیم لئی وکھ وکھ رسالے لکھوائے گئے۔ جویں کُہرمل سنالی نے سنہ ۱۱۰۵ھ وِچ ایزد باری اُمید نے سنہ ۱۱۰۶ء وِچ اللہ باری۔ خدا بخش نے سنہ ۱۱۰۶ء وِچ نصاب ضروری تے گنیش داس نے سنہ ۱۲۲۰ء وِچ صنعت باری لکھے۔ اِہ کجھ اس طرح سَن

بیا برادر آ ڈرے بھائی   بنشیں مادر بیٹھ ری مائی

اِہدے بعد ایتھے انگریزاں دے آون تک فارسی دفتری یا سرکاری زبان رہی۔ سکھّاں دے عہد وِچ وی ایتھے دفتری زبان فارسی ای سی۔ فیر انگریزاں ایتھے آ کے انگریزی نوں سرکاری یا دفتری زبان بنایا۔ تے اِہدے نال فارسی دی تھاں اُردو نوں دے دِتّی۔

سنہ ۱۸۷۰ء دے قریب سکھ بچیاں یا سکھ سکولوں لئی پنجابی بحروف گورمکھی سکولی زبان بنائی گئی فیر پنجاب دے پہلے وزیر میاں سر فضل حسین نے منٹو مارلے سکیم دے تحت سنہ ۱۹۲۵ء وِچ ورنیکلر زباناں دے امتحان وِچ آئی سی ایس دے امتحان لئی پنجابی شامل کرائی تے منشی فاضل ادیب فاضل وانگ پنجابی دے امتحان پروفیشنسی ان پنجابی (ادیب) ہائی پروفیشنسی (ادیب عالم) تے آنرز ان پنجابی (ادیب فاضل) جاری کرائے۔ تے پنجابی دی تعلیمی ترقی لئی گوردوارہ ایکٹ بنوایا۔

پنجابی لکھائی دا پہلا جھگڑا

پنجابی لکھائی دا پہلا جھگڑا مہاراجہ رنجیت سنگھ سمے اُٹھیا۔ مسلمان چاہندے سَن۔

کہ پنجابی دفتری زبان ہووے پر اُردو یا فارسی اکھراں وِچ لِکھی جاوے۔ پر سِکھ چاہندے سَن۔ گورمکھی وچ ہووے۔ مہاراجہ رنجیت سنگھ نے اپنے وزیراعظم فقیر عزیزالدین نال صلاح کیتی۔ تے اخیر اِہ فیصلہ دِتّا کہ دفتری یا سرکاری بولی فارسی ای رہوے گی۔ تے اَجّ اِہ جھگڑا پنجابی لئی زہر ثابت ہو رہیا

بولی دا فرق

ہندو شروع توں سنسکرت۔ پراکرت۔ اُپ بھرنش یا ہندی دے نیڑے رہے۔ سِکھّاں وی اوہو رنگ روپ اپنایا۔ پر مُسلمان اپنے خون خمیر نوں بھُل نہ سکے۔ ستے ایہناں دی پنجابی بولی تے عربی فارسی دا پوکھا چوکھا رہیا۔ بھانویں گورو نانک صاحب تے ہور گورو صاحبان دے کلام وچ دی عربی فارسی دے شبد بے شمار رل دے ہَن۔ پر فیر وی اُہ آٹے وِچ لُوݨ برابر بھی نہیں سمجھے جاندے۔

پنجابی دی سرپرستی

کوئی بولی اوس ویلے تک ترقی دے پُورے رُوپ وِچ نہیں آوندی۔ جد تک اُہنوں حکومت یا امیراں وزیراں دی سرپرستی حاصل نہ ہووے۔ پر پنجابی بولی اِک اجیہے خودرَو بھُل وانگ اے جیہڑا جنگل وِچ اُگیا۔ کھِڑیا تے مہکیا ہووے۔ پاک ہند دے باقی صوبیاں وچ "پنجاب" مُڈھ توں اِک ہریا بھریا صوبہ رہیا اے۔ ایتھے پھُلّاں پھلاں تے اناجاں دا ڈھیر رنگ لگا رہیا تے اِہ سے

پھُل ڈال تے باغ بہار نہراں چھانواں ٹھنڈیاں نال سُہایا اے
عقلمند تے لوک سلوک والے راٹھ جگ دے وِچ سدایا اے

پر پنجابی بولی دی اِہ بڑی بدقسمتی اے کہ کسے ویلے وی راج دربار وَلّوں ایہدے سر تے ہتھ نہ رکھیا گیا۔ تے نہ پنجاب والیاں آپ کدے رَل مِل کے ایہدی جھولی بھرن دا جتن کیتا۔
اُنج تے شاہ جہان تے اورنگ زیب دے ویلے کجھ ایدھر دھیان دِتّا گیا۔ جویں شاہ جہان سمے دا شاعر حافظ معزالدین نابینا لکھدا اے کہ شاہ جہان دے وزیر سعداللہ خاں نے اوس نوں عربی دے قصیدہ امالی دی شرح لکھن لئی کہیا۔ تے لکھن تے انعام دِتّا۔
فیر اورنگ زیب دے سمے حافظ برخوردار نے لکھیا۔

نواب جعفر خاں فرمائش کیتی تاں اہ قصّہ بنیاں
ظاہر باطن راضی ہویا جاں اہ پڑھ سُنیاں
تے اوس نے قدردانی دے طور تے
اِک زمین عنایت کیتی وِگھے سُرت پچھانیں
جوڑا گھوڑا نقد دوایا سو روپیہ جانیں

فیر مہاراجہ رنجیت سنگھ سمے ہاشم دی قدردانی دا ایہوئیں لشکارا جھیا پیندا اے۔
ہاں انگریز راج دے آون بعد پہلاں ریاست فرید کوٹ نے گورو گرنتھ دا ٹیکا چھاپن
لئی ڈھیر مایا خرچی۔ فیر مہاراجہ پٹیالہ نے ۱۹۱۴ء دے قریب اپنی ریاست دے ہر محکمے
وچ اُردو نال پنجابی نوں چالو کیتا۔ پر عدالتی زبان عام کر کے اُردو ہی رہی۔ فیر پنجاہ ہزار
روپے دے خرچ نال بھائی کاہن سنگھ جی دا مہا کوش چھپوا دِتّا۔ پر پنجاب دی ہور کسے ریاست
ایدھر دھیان نہ دِتّا۔ فیر سکھاں گورپرباں تے کوی دربار لگانے شروع کیتے۔ پر سکھ
ریاستاں وانگ اہ قدم وی مذہبی پرچار لئی سی۔ اِہناں کوی درباراں وِچ ہندو سکھ مسلمان
کویاں کولوں گورو صاحبان دی تعریف تے تعلیم تے پنجابی نظماں لکھوایاں تے پڑھوایاں
جاندیاں تے اُہناں نوں انعام دِتے جاندے رہے۔

۱۹۲۶ء وِچ پنجابی دے کجھ چونویں شاعراں گیانی ہیرا سنگھ درد۔ ایس ایس چرن سنگھ
شہید۔ لالہ دھنی رام چاترک۔ میاں مولا بخش کُشتہ نوں اِہدی اُنتی (ترقی) داخیال آیا۔ اِہناں
سنٹرل پنجابی سبھا دی نینہہ دھر کے پنجابی بولی دی ترقی دا اُگرا جتن کیتا۔ مشاعرے شروع کیتے
اُہناں دے ایس شُبھ کم وِچ ساتھ دین والیاں چوں محمد اسمٰعیل مشتاق۔ محمد حسین خوشنود۔ لالہ
کرپا ساگر۔ سر شہاب الدین۔ بھولا ناتھ وارث۔ باوا بدھ سنگھ۔ دیوی داس ہندی۔ گیانی گورمکھ سنگھ
مسافر۔ استاد ہمدم۔ بابو شرف۔ پروفیسر موہن سنگھ ایم اے۔ ودھاتا سنگھ تیر۔ چکر دھاری بے زر
شام داس عاجز۔ بابو کرم۔ نشا سنگھ ڈکھی۔ سوداگر سنگھ بھکاری۔ پہلے دور وِچ تے جوشوا فضل الدین
سندر داس عاصی۔ جسونت رائے رائے۔ سردار اوتار سنگھ آزاد۔ درشن سنگھ درشن۔ کنس راج گوہر
ہرندر سنگھ روپ۔ بلدیو چندر بیکل۔ استاد گام محمد اسمٰعیل عیسیٰ وغیرہ دوسرے دور وِچ ہوئے۔
پنجابی سبھا دی پہلی بیٹھک گیانی ہیرا سنگھ جی درد ایڈیٹر پھلواڑی دے دفتر ہال بازار امرتسر
وِچ بھر گرمیاں وِچ ہوئی۔ سبھا دے پہلے پردھان لالہ دھنی رام چاترک۔ تے سکتر میاں مولا بخش کُشتہ

مِتھے گئے ۔ تے بسہانے عام رلیہ توں ذرا ہٹ کے ادبی رنگ دے مشاعرے شروع کیتے۔ سنہ ۱۹۲۷ء وِچ اِک بڑا اوڈا کوی دربار کیتا گیا۔ تے شاعراں توں سوا پروفیسر تیجا سنگھ۔ کندن لال بھاٹیہ پرنسپل ہندو سبھا کالج ورگے ہور پتونتے وی حصہ لین لگ پئے۔ پر شملہ کوی دربار دے بعد جد سردار ایس ایس چرن سنگھ شہید جیہڑے بڑے اُدمی تے اثر رسوخ والے سن۔ چلانا کر گئے خاص کر اُہناں دی گھاٹ تے ایس نوں اُٹھن جوگا نہ چھڈیا۔

پنجابی اخباراں رسالے

پنجابی بولی دا سب توں پُراناں اخبار ہندو پرکاش امرتسر سی۔ جیہڑا گورمکھی اکھراں وِچ سنہ ۱۸۷۳ء وِچ شروع ہویا۔ ایس دے بعد لاہور توں گیانی دِت سنگھ دی ایڈیٹری وِچ خالصہ اخبار تے بھائی بسنت سنگھ دی ایڈیٹری وِچ خالصہ گزٹ۔ فِر امرت سر توں بھائی لاہورا سنگھ دی ایڈیٹری وِچ سنگھ سبھا گزٹ نے بھائی ویر سنگھ دے پربندھ نال "خالصہ سماچار" جاری ہوئے۔

پنجابی دا اردو اکھراں وِچ سب توں پہلا اخبار امرت پتر کا لالہ امرناتھ منصف جالندھری نے سنہ ۱۸۹۶ء وِچ جاری کیتا جدھے ایڈیٹر بھولا ناتھ بیرسٹر مقرر ہوئے تے ایسے سال گوجرانوالہ توں لالہ بانکے دیال نے بزمِ شعراء جاری کیتا۔ جس وِچ پنجابی شاعراں دیاں صرف نظماں تے غزلاں چھپ دیاں سَن۔ کُجھ چِر بعد اِہ بند ہو گیا۔ تے پھیر سنہ ۱۹۰۸ء وِچ بانکے دیال ہوراں مرگھیر پتر کا گوجرانوالے توں مُڑ اُردو اکھراں وِچ شروع کیتا۔ جس وِچ پنجابی بارے مضمون وی چھپن لگے۔

رسالیاں چوں پہلے خالصہ ینگ مین میگزین امرت سر سنہ ۱۹۰۵ء وِچ جاری ہویا۔ فِر سردار گوربخش سنگھ نارنگ ہوراں سنہ ۱۹۲۵ء وِچ رسالہ پریتم جاری کیتا۔ ایسے سال گیانی ہیرا سنگھ درد ہوراں ادبی ماسک پتر پھلواڑی جاری کیتا۔

سنہ ۱۹۳۰ء وِچ کرنل بھولا ناتھ نے ایل ایچ پبلشرز تے ہور ساتھیاں نال مِل کے سارنگ لاہور جاری کیتا۔ جیہڑا سنہ ۱۹۳۳ء تک جاری رہیا۔ اِہ رسالہ خاص کر بڑے اُچے درجے دا سی لکھائی چھپائی کاغذ تے مضمون اِک توں اِک چڑھ دا سی۔

سنہ ۱۹۲۸ء وِچ جوشوا فضل دین ہوراں پنجابی دربار جاری کیتا۔ اِہ وی سارنگ وانگ ادبی تے علمی رسالہ سی۔ تے چنگا سی۔

پنجابی بولی تے ہندی اکھراں وِچ اِک رسالہ لالہ ملکھی چند تے گورانڈتہ کھنہ ہوراں کڈھیا

سنہ ۱۹۳۱ء وچ ایس ایس چرن سنگھ شہید نے بڑے اُچے پائے دا رسالہ ہنس جاری کیتا تے
ایہدے نال مخولیہ اخبار موجی جاری کیتا۔ ایہ دونویں گورمکھی اکھراں وچ سن تے ادبی رنگ دے سن۔
پر شہید جی دی موت دے بعد ایہ دی اصل روپ وچ زندہ نہ رہ سکے۔
سردار منشا سنگھ دُکھی اتے سوداگر سنگھ بھکاری ہوراں کلکتہ وچ اِک کوی کُٹیا بنائی۔ تے
اوہدے ولوں اوتھوں رسالہ کوی کلکتہ گورمکھی اکھراں وچ جاری کیتا۔
پاکستان ہندوستان دی ونڈ دے بعد امرت سر توں سردار کرتار سنگھ بگن ہوراں گوتا
جاری کیتا۔ ایہدے نال پٹیالے توں پنجابی دنیا۔ انبالے توں جاگرتی۔ لدھیانے توں آلوچنا۔ جالندھر
توں پنج دریا۔ بمبئی توں چیتنا تے جیون وغیرہ تے پاکستان توں ڈاکٹر فقیر محمد فقیر ہوراں پنجابی
فیر لیکھک نے پنج دریا لاہور جاری کیتے
پنجابی دی ترقی لئی ملک دے بٹوارے توں بعد لاہور وچ پنجابی دربار نام دی مجلس قائم ہوئی
فیر پنجابی کلچرل سوسائٹی بنی۔ جس وچ پنجابی دے چونویں ادیب شاعر تے پریمی حصہ لیندے رہے

کتاباں چھاپن والے

اخباراں رسالیاں والیاں دے بعد کتاباں چھاپن والیاں دا ذکر وی ضروری جاپدا اے۔
مُلک وچ جد چھاپے خانیاں دا رواج پیا۔ اُہدے بعد امرت سر وچ کشن سنگھ عارف۔
بھائی چتر سنگھ جیون سنگھ۔ نیاز علی خاں۔ عبدالرحمٰن حبیب الرحمٰن۔ مولا بخش کشتہ۔ لاہور
وچ رائے صاحب منشی گلاب سنگھ۔ حافظ محمد الدین مالک مطبع مصطفائی۔ ملک ہیرا۔ حاجی چراغ دین
سراج دین۔ ملک دین محمد۔ شیخ غلام علی۔ شیخ فضل دین۔ چنن دین۔ قومی کتب خانہ والے۔ جے ایس سنت سنگھ
الٰہی بخش جلال الدین۔ خالصہ ٹریکٹ سوسائٹی۔ پنجاب ریلیجس بک سوسائٹی۔ لدھیانے دا مشن پریس۔ تے
انبالے دا ساڈھورہ پریس خاص طور تے قابلِ ذکر ہین۔ جنہاں بے شمار پنجابی کتاباں قصے کہانیاں چھاپے تے
سستے مل ویچ کے اُہناں نوں پنڈ پنڈ تے گھر گھر تک پہنچایا۔

مرکزی بولی

ایس بارے اخیر تے اِک ہور گل رہ گئی اے پنجابی دی اصل لپی رسم الخط یا املا کیہڑی ہووے
تے بولی کیہڑے علاقے دی کیندری یا مرکزی ہووے۔ جویں اردو لکھن نوں تے ساری دُنیا لکھدی اے

لکھنؤ تے دلّی والے ایہو آہندے ہَن۔

اُردو ہے جس کا نام ہمیں جانتے ہیں داغؔ
سارے جہاں میں دھوم ہماری زباں کی ہے

پنجاں دریاواں دی دھرتی پنجاب نوں پنج باراں پنج نال بجھا جیہا پیار اے کہ ایس دیاں پنج ای باراں ہَن۔ سانڈل بار (شیخوپورہ لائل پور) نیلی بار (پاک پٹن) گنجی بار (منٹگمری) کرانہ بار (جھنگ وغیرہ) تے تھل بار (سندھ دا علاقہ) اتے پنج ای بولیاں ماجھی بولی (لاہور امرتسر دی بولی)۔ (پوٹھوہاری جہلم۔ راولپنڈی وغیرہ) مالوئی (پٹیالہ فیروزپور وغیرہ دی بولی) دوآبی (جالندھر ہوشیارپور دی بولی) ملتانی (ملتان مظفرگڑھ بہاولپور دی بولی) دا مجموعہ ہون دا شرف حاصل اے۔ تے اَج دریاواں دی حد بندی مطابق مرکزی ہون دا حق ماجھے دے علاقے لاہور امرتسر دی بولی نوں راوی کنڈھے ہون کرکے اے۔

مُلتانی جیہڑی ڈیرہ غازی خاں وَل بولی جاندی اے۔ اُہنوں ڈیرے دی بولی۔ تے جیہڑی بہاولپور وِچ بولی جاندی اے۔ اوہنوں بہاولپوری یا سرائیکی (سرداراں دی بولی کہیا جاندا اے) اِہدے اُتے فارسی دا اثر خاص طور تے ڈھیر اے۔ جیویں فارسی وانگوں ڈٹھم۔ کیتم۔ پائم وغیرہ۔

ایسے طرح پوٹھوہاری پنجابی جیہڑی کابل دیاں کندھاں تک بولی تے سمجھی جاندی اے اوس نوں ہندکو (ہندی یعنی ہندوستانی بولی) آکھدے ہَن۔

لپّی دا جھگڑا

باقی رہیا لپّی (املا یا رسم الخط) دا جھگڑا۔ اِہدے وِچ کوئی شک نہیں کہ گورمکھی اِہدے لئی بڑی موزوں لپّی اے۔ بہت بڑی حد تک اِہدے لئی مکمّل روپ ہو سکدی اے۔ پر اِہدے وِچ دو قباحتاں ہن۔ اِک تے اِہ کہ مسلمان شروع توں گورمکھی اَکھّراں توں بیگانے رہے ہَن۔ دوجے اِہ عربی فارسی لفظاں نوں صحیح روپ وِچ پیش کرنے توں قاصر اے۔ اِہدے وِچ۔ ت۔ ط۔ ق۔ ک۔ ذ۔ ز۔ ظ۔ ا۔ ث۔ س۔ ص دا فرق یا نکھیڑا کرن لئی کوئی لفظ یا نشانی نہیں۔

ایس واسطے ایہو سہل گل اے کہ ہندی والے ہندی اَکھّراں وِچ۔ گورمکھی والے گورمکھی اَکھّراں وِچ۔ تے اردو والے اردو اَکھّراں وِچ۔ لکھ لیا کرن۔ جویں ۱۹۴۶-۴۷ء دِچ پنجاب

..یونیورسٹی نے ایہدا حل سوچیا سی کہ پنجابی بولی دے نصاب دی اکو کتاب تنّاں لپیاں وِچ چھپوائی جائے۔ ایس طرح پنجابی نوں ہندی وِچ پڑھن والے ہندی وِچ گورمکھی وچ پڑھن والے گورمکھی وِچ تے اُردو وِچ پڑھن والے اُردو اکھراں وِچ پڑھ لیا کرن۔

پنجابی وِچ وادھا

۱۸۸۰ء دے بعد پنجابی زبان ول توجہ دتی گئی۔ عروض گرامر تاریخ بارے کھوج بھال کیتی گئی۔ بھائی میا سنگھ۔ گلاب سنگھ بھاری لال پوری۔ ہزارہ سنگھ گیانی۔ پنڈت بھانو دت پادری ای جان نیوٹن۔ بشنداس پوری۔ امرناتھ منصف نے پہلوں پہل ڈکشنری گرامر عروض ول دھیان دِتّا۔ ڈاکٹر ٹی۔ ایچ تھارنٹن چیف سیکرٹری حکومت پنجاب نے پنجاب دے لوک گیتاں دا پہلا مجموعہ ترتیب دِتّا تے چھپوایا۔ جس دا نام اے ہینڈ بک آف لاہور رکھیا تے سر رچرڈ ٹمپل نے لیجنڈز آف دی پنجاب ترتیب دِتّا تے چھپوایا۔

تے ایسے طرح کئی ہور کتاباں لکھیاں گیاں۔ بعض نویں تے دلچسپ لفظاں دا وادھا کیتا گیا۔ جویں "خالصہ دے بول"

سُجاکھی	دھانی	بھج میچو	تھرمامیٹر	سوالکھ	اِک
پنجاہ ہزار پرشادا	ادھی روٹی	ہرن	مکھی	سیچینا تاڑنا	پنجھ مُنہ دھونا
پھیتا بھجانا	پیشاب کرنا	کلغا سنگھ	گنجا	دو برجی	پاجامہ
سچالا سنگھ	لنگڑا	جوڑ میلنی	سوئی	مُعاملہ اُگراہنا	بھیکھ منگنا
لویرا	اَن داڑھیا کھودا	گوبندیاں	گاجراں	پھرنی دی سواری کرنی	چکی چلانا
بدام	چھولے	ڈگا نہہ کھجو	ترقی پسند	پچھاں دھکو	رجعت پسند

مشاعرے

۱۸۷۴ء توں جد ڈاکٹر لائٹنر ڈائرکٹر محکمہ تعلیم تے مولانا محمد حسین آزاد۔ مولوی فیض بخش دے جتن نال اُردو مشاعریاں دا رواج پیا تے اُہدے وِچ غزل تے نظم نوں لیاندا گیا۔ اوس ویلے پنجابی وِچ عربی فارسی دی ریہہ تے چلدیاں ہویاں جو شعر بیت کہے جاندے سن۔ بیت باز اکثر میلہ چنت پورنی ہوشیارپور۔ میلہ وساکھی امرتسر۔ میلہ شالا باغ لاہور۔ میلہ کاسنی وال (گورداسپور) وِچ آکے اپنے اُہ بیت شعر سناندے تے ٹھٹھ بنھ دیندے جد اُردو مشاعریاں دی ریت رکھی گئی۔ تے اُہناں دی دیکھا دیکھی پنجابی شاعراں نوں وی اج شعر آکھن دا شوق ہویا۔ اتے میرٹھ دے الٰہی بخش رفیق گاموں خاں۔ آغا علی خاں حکیم۔ اروڑا رائے سید فضل شاہ ہوراں اہناں مشاعراں وِچ حصہ لینا شروع کیتا۔ اِہ مشاعرے عام طور تے لاہور وِچ نواب غلام محبوب سبحانی دے مکان تے بھاٹی گیٹ اندر یا چوک متی موچی دروازیوں تے لوہاری دروازیوں باہر باغ وِچ ہندے سن۔ تے امرتسر سنت رام پیرو دی کوٹھی یا فتح شاہ بخاریؒ دے مزار کول تے قلعہ دی پربڈ گراونڈ وِچ ہندے رہے۔

پنجابی شاعری

انگریزی والیاں اپنی شاعری دی موٹی ونڈ ترے حصیاں وچ کیتی اے۔ ایپک EPIC۔ لیرک LYRIC تے
ڈرامہ DRAMA۔ ایپک اوہ شاعری اے جس وچ کسے بہادری دے قصے یا جوش والیاں والیاں باتاں ہون۔ لیرک
اوہ شاعری اے جس وچ عام لوک گیت نظماں وغیرہ ہون۔ تے ڈرامہ جس وچ زندگی دے مختلف پہلو درسلائے جان۔

ہندی والیاں اپنی شاعری نوں نوں ۹ حصیاں وچ ونڈیا تے ایہناں حصیاں دے نام "نورس" رکھے جو انج ہن۔

شنگار رس۔ جس وچ حسن عشق دیاں باتاں قصے کہانیاں ہون
بیر رس۔ جس وچ بہادری دے قصے یا جوش ابھارن والیاں باتاں ہون
ہاس رس۔ جس وچ ہاسے مخول دیاں باتاں کیتیاں جان
رودر رس۔ جس وچ غصے تے غضب دا ذکر ہووے
شانت رس۔ جس وچ صبر شانتی دی تلقین ہووے جویں صوفیاں دا کلام
کرنا رس۔ جس وچ غم دا اظہار ہووے۔ مرثیہ لکھیا جاوے
وبھتس رس۔ جس وچ نفرت حقارت نندیا دا اظہار کیتا جاوے
بھیانک رس۔ جس وچ ڈر خوف دا پہلو نظر آوے
ادبھت رس۔ جس وچ اچرج تے تعجب حیرانی والیاں باتاں کیتیاں جان

اردو والیاں اپنی شاعری دی ونڈ انج کیتی اے۔ قصیدہ۔ مرثیہ۔ غزل۔ نظم۔ مستزاد واسوخت۔ ڈرامہ۔ رباعی۔ ریختی تے ریختہ

پنجابی شاعری ایس بارے سب توں نگر تے سرکڈھ بولی اے۔ ایس وچ زندگی دے ہر دور ہر ویلے لئی شعر ملدے ہن جویں صرف اک پنجابی نوں ایہہ وڈیائی حاصل اے کہ اوہ ہر ملک دی بولی اوسے لب و لہجہ وچ بول سکدا اے ایسے طرح پنجابی شاعری نوں ایہہ وڈیائی حاصل اے کہ ایس وچ زندگی دے ہر دور ہر ویلے لئی شعر ملدے ہن۔

پنجابی شاعری دی ونڈ مضمون دے اعتبار نال انج اے۔

سہراں گھوڑیاں سوہلے چھند سٹھنی کلکلی گدھا بھنگڑا ٹھال لوری دین بیاپا
جھوک ٹپہ ڈھولا کھیوڑی کامن کافی وار شلوک گیت باتاں اکھان
بولیاں گیت۔

مخاطب دے اعتبار نال۔

ہیا ڈھولا چرخہ رسیہ لچھی بالو جندڑی جوگن پتوں رانجھا ہیر سوہنی سسی

حرفاں دناں جہینیاں دے اعتبار نال

پینتی اکھری باون اکھری سی حرفی اٹھوارہ ست وارہ بارہ ماہ

اصناف سخن دے اعتبار نال ہندی شاعری دے نوں ۹ رس ہوں۔ شانت رس۔ شنگار رس تے بیر رس

تے پنجابی شاعراں ڈھیر لکھیا۔ فیر کرنا رس (مرثیہ) ہاس رس تے ادبھت (نندیا) اس تے کجھ گھٹ لکھیا۔ فیر رودر رس۔ بھیانک رس تے ادبھت رس وچ بہت ای گھٹ لکھیا اے۔ بس ایہو ایں برائے نام اصناف توں ونڈ کیتی جاسکدی اے

فرد - بیت - دوہڑہ - غزل - ڈیوڑھ - سوہیا - کبت - کنڈلی - چھند - ہیچ - کلیا - کافی - چوبولا - رباعی - قطعہ - بشن پدے - وار - اشٹ پدے - سورٹھ - سرکنڈی - لوک گیت -

کبت۔ کبت جھلکے نوں کہندے ہن۔ یعنی کہی ہوئی بات جو اک واری مونہہ چوں نکلے۔ ایس دے ہر مصرعے دا چوتھا ٹوٹا کجھ چھوٹا ہندا اے۔ ایہہ لمّے بحر وچ چار مصرعے دا ہندا اے۔ جویں

ویر بیانائی بُرا جبین گھر بھائی بُرا سوہریاں جوائی بُرا لعنتاں سہار دا
کنجری دا پیت بُرا جھوٹی ٹچک ریت بُرا کُرم آیا رنت بُرا جھوٹ نہیں مار دا

(امیر علی)

انجن ریل باجھوں دیوا تیل باجھوں جنج میل باجھوں نموُ دار ناہیں
دانش عقل باجھوں سوہنا شکل باجھوں بھنڈ نقل باجھوں رونق گار ناہیں

(دانشمند)

کوڑا

چار یا ۶ مصرعے - ۶ - ۷ - ۱۳ تک حرف ہر مصرعے وچ جویں

بھل نہ کڈھے کدے مونہوں گال جی کرے نہ لڑائی کدے کسے نال جی
کرکے کپت دھن نہ گوا دناں جھگڑے لڑائی دے نہ نیڑے جاوناں

دوہڑا

دو یا چار مصرعے دا شعر۔ ہاشم۔ کالیداس۔ میاں محمد دے دوہڑے مشہور ہن۔ جویں

دل لائیے ودیا پڑھن گن ایس جیہا نہ ہور ودیا باجھ منکھ ہے سچ مچ ڈنگر ڈھور

یا ہاشم دا دوہڑا

نازک پیر ملوک سسی دے مہندی نال شنگارے بالو ریت تپے وچ تھل دے جیوں جو بھُنن بھٹیارے
سورج بھج وڑیا وچ بدلی ڈر دا لشکر نہ مارے ہاشم ویکھ یقین سسی دا صدقوں مول نہ ہارے

کُنڈلیاں

چھ مصرعے دا اک بند۔ جس وچ بند دا پہلا تے آخری لفظ اوہو ہندا اے۔ فیر ہر دوجے مصرعے دا آخری ٹکڑا۔ نیچے شعر دا پہلا ٹکڑا۔ تے پہلے شعر دا پہلا لفظ۔ آخری مصرعے دا آخری لفظ ہندا اے

تاں جو سنگلی وانگوں مُجھڑ سکّے۔ جویں

مارى کرماں مارياں تھاں تھاں تھکی لوڑ — وے بچا کہہ دہر توں واگاں گھر نوں موڑ
واگاں گھر نوں موڑ سُناواں میں ہڈ بیتی — ایسا گیوں وچھوڑ پرت کے سار نہ لیتی
ڈُکھیئے سینے وِچ پھرے درداں دی آری — ترپ ترپ کیراں نیر کرماں دی ماری

سر کھنڈی

نظم بلا قافیہ (بلینک ورس) نوں سر کھنڈی کوتا کہندے ہن۔ ایس وچ ردیف قافیہ دی پابندی نہیں ہُندی

بینت دو مصرعے دا شعر یا بیت ہُندا اے۔ پر پنجابی والے ۴ مصرعے دے بند نوں وی بینت کہندے ہن۔ پنجابی شاعر ابجد دے ۳۰ حرفاں تے بینت لکھ کے اوہنوں سی حرفی کہندے ہن۔ تے عام قصے کاراں دی ایہو بینت دا بحر توں دھاریا۔ جویں

پچھلا نیک زمانہ ہیسی لوک صفایاں والے — اسی خراب نفس دی حرصے بیٹھے مٹھی دل کالے
ہاشم

سوہنی صورت اوہ شہزادی آہا یوسف ثانی — وانگ زلیخا خلقت اوہنوں ہو وے ویکھ دیوانی
امام بخش

پر وارث نے بینت دا جیہڑا وزن توں رکھیا اے۔ لوکاں اوس نوں زیادہ پسند کیتا اے۔

غزل

غزل فارسی پیداوار اے۔ سب توں پہلے سعدی نے غزل لکھی۔ فیر حافظ نے ایس نوں چوٹی تے پہنچایا۔ فارسی توں اوہ اردو پنجابی وچ آئی۔ غزل پنجابی وچ حامد کاموں خاں دی پہلے پہل لکھی ملدی اے۔ مولا بخش کشتہ نے پنجابی وچ ایس نوں توڑ پہنچایا۔ تے اردو فارسی وانگ الف توں ی تک پورا دیوان لکھیا۔ تے موہن سنگھ ماہر۔ درشن سنگھ آوارہ۔ چاترک۔ ڈاکٹر فقیر۔ تبسم۔ پیر فضل حسین نے ایس وچ سوہنے پھُل کھڑائے۔

غزل دے معنی ہن معشوق نال لاڈ پیار دیاں گلاں کرناں۔ عورت نال باتاں کرناں۔ فارسی وچ غزال ہرن نوں کہندے ہن۔ تے ہرن دی موٹی اکھ (غزل) حسن دا نشان سمجھی گئی۔ غزل وچ ہر طرح دے مضمون سما جاندے ہن۔ غزل دی سبھ توں وڈی خوبی اوہ اے کہ ایس دے ہر شعر دا مضمون یا خیال وکھ وکھ ہُندا اے۔ کسے شعر وچ عشق کسے وچ چوٹ۔ کسے وچ نصیحت کسے وچ اخلاق عیب نہیں سگوں خوبی اے۔ غزل اک گلدستہ اے۔ جیہدے تھوڑے جیہے شعراں وچ سب کجھ بیان کر لیا جاندا اے۔ ہاں اک غزل وچ اک خیال

دی ہوند سوہنی تے پہنچی اے۔

وار

وار دے لغوی معنی ہن حملہ بیر رس والی کوِتا۔ جس وچ کسے دی بہادری دے واقعات پیش کیتے جان۔ پنجابی وچ اِہ شاعری ڈھیر ملدی اے جویں

نادر دی وار۔ جمیل فنا دی وار۔ چنڈی دی وار۔ چھٹیاں دی وار۔ پیر جودھ دی وار۔ بھائی گورداس دی وار وغیرہ اہناں وچ چنڈی دی وار (گورو گوبند سنگھ) خاص کر رزمیہ شاعری دا سوہنا نمونہ اے۔

شلوک

اصل لفظ اے شلوک۔ بادشاہ دی وڈیائی۔ کلام الملک۔ مطلب اِہ کہ اِک خیال نوں سنکھیپ کے تھوڑے جیہے لفظاں وچ بیان کرنا۔ اِہ دو مصرعے دے وی ہن تے وَدھ وی۔ جویں حضرت باوا فرید دے شلوک

رُکھی سُکھی کھا کے ٹھنڈا پانی پی   فریدا ویکھ پرائی چوپڑی نہ ترساویں جی

یا گورو نانک دے شلوک مشہور رہن۔ اہناں توں سوا جدید دے شلوک یا ہور ایسے طرح دے صوفیاں دے شعر

چوپائی

چار مصرعے دا اِک بند۔ جس وچ فارسی دی رباعی وانگوں اِک خیال پیش کیتا جائے۔ اِہ رباعی چو کلیا قطعہ چوپائی کہلاندے ہن۔ رباعی دے کجھ خاص وزن ہن۔ قطعہ یا چوپائی لئی کوئی قید نہیں۔ امرت چھند وی ایسے دی اِک قسم اے

بشن پدے

حمد نعت یا بھجن نوں ہندی وچ بشن پدے کہندے ہن۔ جہناں وچ خدا دی رسول دی تعریف کیتی جائے۔ اصل وچ وشنو دے ہندو بھگت اُہدی تعریف (استت) وچ جو شعر لکھدے اُہناں نوں بشن پدے (بشن دی تعریف وچ لفظ) کہندے ہن

کافی

کافی چھند دی قسم نہیں سگوں گاون والی کوِتا دا نام اے۔ جس نوں فقیر لوک پریم وچ آ کے گایا کردے سن ایس وچ اِک ٹیک دھارناں والی ہوندی اے۔ جس نوں گاون والی منڈلی ہر بند دے انت وچ دہراندی اے۔ اُنج کافی راگ دی اِک قسم اے۔ سبھو بائی۔ چرنداس۔ غریب داس نے کافی نوں اِک راگ لکھیا اے۔ تے اہدے لفظی معنی ہی کافی یا مکمل ہن۔ یعنی جو گل کہنی سی اُہ پوری کہہ لئی اے۔ کافی اے اِہ انگریزی دے سانیٹ دی اِک قسم اے۔ شاہ حسین۔ بلھے شاہ۔ ایشر داس تے ہور فقیراں درویشاں سادھوواں سنتاں دا اِہ کلام جس وچ دُنیا دی بے ثباتی دَس کے رب وَل آون دی سکھشا دتی گئی ہووے۔ کافی اے۔

چوبولا نوں شاعراں دا اُلٹواں کلام۔ یا جس وچ چار بولیاں ورتیاں گیاں ہن۔ اہدی مثال گورو گرنتھ وچ موجود اے

اشٹپدے۔ اُہ خیال جو اٹھاراں پوڑیاں دی لڑی وچ ہووے۔ جویں گورو گرنتھ صاحب وچ سُکھمنی صاحب۔ یا جویں اردو وچ ترکیب بند۔ ترجیع بند

پوڑی دے لغوی معنی پیر رکھن دی تھاں، پوڑی دا ہر ڈنڈا۔ اُنج لمی نظم نوں کہندے ہن۔ جس وچ کسے خیال نوں لڑی وار درسایا جائے۔ جویں واراں۔ جپ جی۔ باون اکھری وغیرہ۔ یا جویں مسدس۔

شاعری خیال تے روپ مطابق

خیال تے روپ مطابق شاعری دیاں اہ قسماں مشہور ہن۔

بارہ ماہ۔ جس وچ ہندی یا مسلمان مہینیاں نوں مُکھ رکھ کے بنیت یا چومصرعے شعر کہے جان۔ جویں ملکھی رام دے بارہ ماہ

چیتر چیت یزید دا سنگ ہویا کارن سیّداں بند کرائے پانی (ملکھی رام)

پوہ پیئے پیغمبری وقت آکے خنجرے کدوں تیکر لکے رہن گے دے (گشتہ)

ستوارہ۔ ستاں دناں نوں سامنے رکھ کے جو شعر کہے جان — سی حرفی۔ فارسی دی ابجد تے حرف وار ۳۰ بنیت کہے جان نوں سی حرفی۔ ۵۲ حرفاں تے کہے جان والے باون اکھری تے ۳۵ اکھراں (حرفاں) والے پینتیس ۳۵ اکھری کہے جاندے ہن

سیلہ۔ اک سوز تڑپ برہ تے سوگ والا گیت۔ جس نوں پنڈاں والے لمی ہیک نال بولدے ہن۔ جویں

بُرا کیتا ای صاحباں میرا ترکش ٹنگیوائی جنڈ تن سو کافی مرزے جوان دی ہیں دیندا سیالاں نوں ڈنڈ
میرا جیو نال بہت محال اسے پر توں دی ہو سیں رنڈ

سوّیا یا ڈیوڑھ

جس وچ اک مصرعے دے نال ادھا یا چوتھا حصہ ٹیک دا ہور لایا جائے اردو فارسی وچ ایسنوں مستزاد کہندے ہن۔

جویں:- کامل عشق ماہی دا جیہنوں رہے ہنت جگر وچ وسدا لوں لوں رسدا
رانجھن بے پرواہی سودا اتے کوئی گناہ نہ دسدا اُٹھ اُٹھ نسدا
جیہوں جیہوں حال سناواں رو رو ویکھ تنتی دل ہسدا ذرا نہ کھسدا (ہاشم شاہ)

پھاگن فرق نہ سوہنی کیتا پھر گئی عشق دوہائی سنے لوکائی
مہینوال نے کوک سنی اج سوہنی مول نہ آئی رکن اڑ کائی (گنگا رام)

سٹھنیاں

اہ طنز یہ گیت ویاہ ویلے لاڑے دے گھرانوں کہے جاندے ہن جنہاں وچ برادری دے لین دین بارے ٹکوریاں ہندیاں ہن۔

جویں لیاؤ کھاں ٹانڈے بناؤ چاڈھے سکتے بھر انسیں کاس نوں مرتے
آپ نہ رُٹھے اِہناں رناں رُسائے ذرا ذرا گلیں بکھیڑے چا پائے بکھیڑے ناپاؤندے ہی

تے کامن سٹھنیاں دا اصلاحی روپ ہن۔ راہناں وچ نصیحت کیتی جاندی اے۔

الاہنیاں

مرثیے دا اک روپ۔ اہ گیت کسے مرن والے یا مرن والی دی یاد وچ عورتاں رل کے بہ کے گاوندیاں ہن اک گون گوندی اے۔ باقی دیاں پٹ دیاں تے ہائے ہائے دھیئے کہ دیاں تے نال دیندیاں ہن۔ اہ عام طور تے مراسن شعر بولدی اے۔ تے باقی پٹ دیاں ہن۔ جویں کرڑی دے مرن تے۔

کول بدن سر پر دھیئے میریئے ہائے ہائے دھیئے میریئے تیرے نکے نکے بال دھیئے میریئے ہائے ہائے دھیئے میریئے
گئی بھانوں خالی دھیئے میریئے ہائے ہائے دھیئے میریئے

دوہٹی دے مرن تے۔ تیری تند پر کھڑے نال ہے ہے پھلاں جو گئے
روون تیرے بال ہے ہے پھلاں جو گئے۔

لوریاں

بچے نوں پیار نال سلان یا جگاون ویلے نرم سُر وچ راگ تعریفی یا دعائیہ گیت نوں لوری کہندے ہن جویں
اٹڑ بٹڑ باوے دا باوا اکنک لیاوے گا بادی بہ کے چھٹے گی پھوں بہ کے کھے گی۔

ہبنلا مار کے اُٹھ میرے شیرا ماں بلہاری رب دیاں رکھاں

بچے دا مُنہ دھوان ویلے دا گیت یا لوری
ایچی بیچی کو کو کھائے گھیو دی چوری کاکا کھائے

گھوڑیاں

منڈا جد گھوڑی چڑھدا اے کڑیاں بھیناں واگ پھڑ کے گاوندیاں ہن۔ ایس وچ دعائیہ تے تعریفی لفظ کہندے ہن جویں
نیلی گھوڑی تے کاٹھی نکے دار نی مائے اُتے چڑھے تے لگے تھانے دار نی مائے

گھوڑی تیری مُلا سوہنی بندی کاٹھیاں دے نال کاٹھی ڈیڑھ تے ہزار میں بلہاری بھین دے سرجنا
سرجنا وے وچ باغاں دے جاؤ چوٹ نقاریاں تے لاؤ پُت امیر دا اکھواؤ
دھی سرداراں دی لے آؤ شہر نواباں گھر ڈھکناں
فیر خوشی وچ اپنا انعام منگ دی اے۔
کیہ کجھ دینا ای ویرا واگ پھڑائی میں ہاں بھین تیری ماں پیو جائی

چھند

لاڑا (دُولہا) جد پہلی واری سوہرے گھر جاندا اے۔ لڑکیاں اوس نوں چھیڑدیاں تے بے تکلفی نال اوس کولوں چھند سُندیاں ہَن جویں:- چھند پراگے آییئے جاییئے چھند پراگے ٹھوٹھی سوہرا پھُل گلاب دا تے سَس چنبے دی بوٹی

رُخصتی گیت

رُخصتی دے گیتاں وِچ اینّاں سوز تے درد ہُندا اے۔ پئی سُنن والے پتھّر دل پانی ہو وگدے ہَن۔ جویں

ساڈا چڑیاں دا چنبہ بابل اساں اُڈ جاناں ساڈی لمی اُڈاری بابل اساں اُڈ جاناں

مہندی لاڈو دے ہتھ دھرنی مائے۔ لاڈو ہو گئی پرائی

اج دی گھڑی رکھ میرے پیئے نی مائے۔ میں مُڑ آوناں ناہیں

ایس طرح سہاگ دے گیت۔ مہندی دے گیت تے ہور کئی طرح دے گیت ہَن۔ جو ڈھولک تے گائے جاندے ہَن تے کلیجہ دُھولیندے ہَن

تھال

کُڑیاں ٹاکیاں لیراں دے یا ربڑ دے گیند بُنگا دیاں تے نال نال بولدیاں ہَن۔ جویں

کھوہ وچ پانی۔ ماں میری رانی۔ پیو میرا راجہ۔ ہیٹھ گھوڑا تازہ چاندی دیاں پوڑیاں سونے دا دروازہ

آہل ماہل ہویا تھال

دو دِڑکا۔ ماں میری نوں جمیاں نکّا پیو راجے نوں دین وَدھائی سیر شکّر مینوں آئی میں کُڑیاں دی جھولی پائی

بی بی دو جا تھال ہئی

کِکلی

کُڑیاں دے گیتاں وِچ کِکلی گِدّھا۔ جھومر۔ دھماکڑا۔ پِہّی۔ سمی مشہور ہَن۔ ایہدے نال لڑکیاں نچدیاں تے گیت گاندیاں ہَن۔ سمّی بار دی اِک کُڑی دے نام اُتے اُڈّی بھار نچدیاں ہَن۔ پِہّی۔ اگلے پنجے بھار نچدیاں ہَن جھومر۔ ڈھیر ساریاں کُڑیاں رل کے گول دائرہ بنا لیندیاں ہَن۔ تے اِک دُوسرے دے موہڈے تے سرسٹ کے نچدیاں ہَن۔

کِکلی ہتھ وچ ہتھ پا کے تے پَیر نال پَیر میل کے گھُمدیاں گوندیاں ہَن۔ جویں

کِکلی کلیر دی۔ پگ میرے ویر دی۔ دوپٹہ میرے بھائی دا۔ فِٹّے مُنہ جوائی دا

پِھٹّی نئے کڑاہی دا۔ دُدھ نئے ملائی دا۔ سس دِتے پکڑے میں اگ چالانی آں

ماں دِتیاں ٹاکیاں میں چھان ہنڈانی آں

بھنگڑا۔ اِہ پنجاب دا اِک مشہور ناچ اے۔ جیہڑا کنک دی فصل پکن تے جٹ جوان نچدے

بھنگڑا پاوندے ہَن۔ اِہ پنجاب دا اِک مشہور لوک ناچ اے۔ ایہدیاں ہور قسماں بالگھی جلّھی۔ لُڈّی۔ دھمال وغیرہ
بھنگڑا۔ بھرائی یا ڈھولی ڈھول وجاندا اے نچن والے اُہدے گرد گھیرا بنھ کے پَجدے ٹپدے تے گوندے ہَن۔
جھمر۔ مغربی پنجاب صاندل بار جھنگ پوٹھوار دا مشہور ناچ۔ جیہڑا چاننی رات وِچ مشالاں دی روشنی وِچ نچیا جاندا اے۔
اِہناں توں سوا لُڈّی خٹک ناچ۔ بلبلہ۔ شان زنّن ناچ وی ہن۔ تے اِہناں لئی مخصوص گیت۔

ڈھولے ٹپّے بولیاں

ڈیڑھ مصرعے دا بول ٹپہ کہلاندا اے۔ ایسے رنگ وِچ ہور گیت۔ ڈھولا۔ ماہیا۔ بولیاں ہَن۔
اِہ بار دے اِک عاشق ڈھول تے معشوقہ سمی ڈُمنی دے ہجر وِراگ دے بول کہلاندے ہَن۔ اِہناں بولاں
وِچ بڑا سوز تے تڑپ نے سدّھر ہُندی اے۔ اج کل جویں ہر محبوب نوں رانجھا تصوّر کیتا جاندا اے۔ ایسے
طرح سمی تے ڈھول یا ماہیا دا اِک رُوپ اے۔ اِہ ایس طرح ہَن جویں ٹپّے۔

دو پتّر اناراں دے —— اِک واری مِل ماہیا —— دُکھ جان بیماراں دے۔
دو ناراں پِتّل دیاں —— جدوں سانوں یاد آویں —— آہیں بَل بَل نکل دیاں۔
دند ابھج گیا آری دا —— نھتّاں نھتّاں سَک سرمہ —— ٹُڈھ بُجھ گیا یاری دا۔
کنڈا لگا آری نوں —— اکھّیاں نیں کیہ کھٹّیا —— لگا روگ جوانی نوں۔
کوٹھے اُتے اِلّ ماہیا —— لوکاں دیاں رون اکھّیاں —— ساڈا روندا اے دل ماہیا۔
کوٹھے اُتے آ ماہیا —— نالے ساڈی گل سُن جا —— نالے گھڑا دے چُکا ماہیا

پلے نال بجھا گئی دیوا۔ اکھ نال گل کر گئی

وگدی اے راوی وِچ بھوندا اے چھتّاں اکھ گوایا اُہدا ویہڑے دیاں رنّاں

جُتی لینی ایں ستاریاں والی وے ہر نام سیاں

لوک آکھدے قیامت آئی نیں گھُم گھُم آ بنتو۔

کھیوڑی

سوہنی راگ وِچ گوندے ہَن۔ اِہدا رواج سنہ ۱۸۹۰ توں سنہ ۱۹۱۰ء دے قریب ہیہاسی دو الگ الگ کوٹھیاں تے
دو جنے بہ جاندے۔ اِک روپ بن دا دو جا بسنت تے آہموں ساہمنے شعر سُر لئے وِچ بولدے۔ سُنن والے بُت بنے
رہندے۔ رات دے پہلے ویلے شروع کر دے نے اخیر پہر ختم کر دے۔ سنہ ۱۹۰۰ء دے قریب امرتسر دی

جھنڈی چنگڑی تے لاہور دی کرموں چوہڑی بڑیاں کھیوڑی بازسن۔

لوک گیت

ایہناں توں سوا ہور کئی قسم دے لوک گیت ہن۔ جنہاں وچ طرح طرح دے جذبات دا اظہار اے۔ جویں

میرا صبر فرنگیئے نوں مارے ۔ نہ ویندا چھٹیاں نہ طلباں تارے ۔ میرا صبر فرنگیئے نوں مارے۔

بیبا دے محلوں بیٹھوں جاندیا ۔ پور سدا ناں ایں کہ سادھ

باتاں تے بجھارتاں

پنجابی وچ نکے بالاں واسطے بڑیاں سوادلیاں باتاں تے بجھارتاں دی شعراں وچ بڑیاں ملدیاں ہن جویں

بات پاواں بتولی پاواں بات نوں لگے موتی ۔ موتی موتی جھڑ گئے تے بات رہی کھلوتی

اینگن مینگن تلی تلینگن ساوا پیلا ڈکرا ۔ گڑ کھاواں ویل ودھاواں موہلی پترا

طوطیا من موہتیا ایس گلی نہ جا ۔ ایس گلی دے جٹ برے لیندے پھاہیاں پا

آکا باکا چڑی پچڑا کا ۔ نایاں دے گھر کالی کتی ساڈے گھر بیبا کاکا

چار پتر میرے اکھنے مکھنے چار پتر میرے مٹی چکھنے ۔ دو پتر میرے کھڑے منارے ۔ اک دھی میری مکھیاں مارے

پر ساڈے شاعراں بجھارتاں شعراں وچ نواں روپ دے لیا۔ جویں مشاعرے وچ اک واری پیارے صاحب نے کہیا۔

الف ۔ اساں دتا تیرے ہتھ پیسہ ایہدی لیا کھاں چیزاں توں چار میاں ۔ کاں پھول تے لگڑی ہان بڑا نال لے لیا کھاں چھلاں دے ہار میاں

پیسہ موڑ لیاویں نالے دودھ لیاویں اتے کریں نہ مول ادھار میاں ۔ پیارے یار نوں دئیں جواب ایسدا نہیں تاں نکل جائیگی دوہاں ہار میاں

تے میاں شادی نے ترت پھرت ایہدا جواب انج دتا۔

د ۔ دشمناں نے دتا ہتھ پیسہ جا کے لبھ لینی چیز دکھری میں ۔ اک عجب عجائب تھئیں اک ڈٹھا ایہدی توڑ لینی سکی لکڑی میں

پہلے پھل توڑے پھیر دودھ چو یا نالے توڑ لینی سکی لکڑی میں ۔ شادی یار نے تینوں جواب دتا گل کھول دتی دکھو دکھری میں

اکھان

پنجابی وچ نظم نثر دے اکھان ڈھیر ہن۔ جنہاں وچ بڑیاں کم دیاں گلاں ملدیاں ہن۔ جویں۔

چیت وساکھ بھوئیں ۔ جیٹھ ہاڑ سوئیں ساون بھادوں نہائیے۔ اسوہ کتک تھوڑا کھائیے۔

مگھر پوہ رُوں ہنڈائیے ماگھ پھگن تیل ملائیے۔ کریں حکیم دے کدے نہ جائیے۔

صنعتاں یا النکار

شعر وچ کوئی خوبی یا صنعت پیدا کرن نوں النکار (صنعت) آکھدے ہن۔ ایہدیاں دو قسماں ہن۔ شبد النکار (لفظی صنعت) یا ارتھ النکار (معنوی صنعت)۔ فیر ایہناں دیاں اگے کئی قسماں ہن۔ جویں شبد النکار دیاں قسماں ایہ ہن کہ لفظاں دی ترتیب نال نظم وچ حسن پیدا کرن دے نال نال

(۱) ایسے لفظ نال نال لیاوناں جیہڑے باہم مناسبت رکھدے ہون۔ جویں پھُل نال بلبل۔ چند نال چکور۔ دریا لئی مچھی۔ آسمان لئی چند تارے۔ جویں

کنگھی۔ سرمہ تیل شیشہ تولیہ رومال رکھے   کڈھی سوہنی گھوٹ کے تے بنھدا دستار پینڈو

(۲) اک لفظ نوں مختلف معنیاں وچ استعمال کرناں جویں

پتہ پتہ پتہ دیوے بیتی آیا پیت دا اے   کلی کلی کلی اُتے تخت کسے نار دا — ہمدم
دیہن لگے دیہن جدوں دیہن لگی دیہن جوگی   داہن کینتے داہن تے سمندراں نوں تاردی — "

(۳) اک وزن شکل دے لفظاں نوں کول کول لیاوناں جویں

کئی نال ترکڑی تُل گئیاں، سویاں صاحباں دے نہیں تُل لوکو   رنگ انگ دا سُرخ سفید سوہنا ہووے جویں گلاب دا پھُل لوکو — سید فضل شاہ
زلف وال کالے کالے ہو کالے ونگ مار دے مار ڈنگ آہے   زیر تخت پستان سلطان دونویں بادشاہ فرنگ فرنگ آہے — سید فضل شاہ

(۴) ایسے لفظ لیائونے جنہاں دے ظاہری معنی کجھ ہون تے باطنی کجھ جویں

مجنوں بن راول پنڈی آ ساڈے کاہنوں اٹک رہیوں کوہستان میاں

ایہدے وچ راول پنڈی۔ اٹک۔ فیر کوہستان وی موجود ہن۔

ڈانگراں ڈول نہ چاہ پرواہ کوئی رکھے لج نہ لج دا دھیان کوئی۔ — ہمدم

ایہدے وچ ڈول تے چاہ آ گئے۔

ارتھ النکار

ایس دیاں موٹیاں قسماں ایہ ہن۔

(۱) تشبیہ۔ چہرے نوں چند نال تشبیہ دینا۔ گلھاں نوں پھُل کہناں

وارث شاہ جیوں مورچے بیٹھ بلی ساہ گھٹ جاندی نہیں کسک دی اے

جے مکھڑا یار دا ہے گُل دی پتی   رگاں سنبل دیاں بن جان گیسو — کشتہ

(۲) استعارہ تشبیہ وچ جنھوں تشبیہ دتی جائے دوہاں دا ذکر ہندا۔ پر استعارے وچ جس نال دتی جائے اوسے نوں لیا ندا جاندا اے جویں

کھیت دیاں مُنیاں کپاہی لیاں چُنیاں ۔ کل جو کنگال سن اَج مالدار نے

مُنیاں مُراد سرہوں دیاں گندلاں۔

پنڈت مولوی مغز کھپا تھکے لال پری نوں کیوں ہکّے لاوندے او ۔ سُرخ ناگ دے نال پیار پا کے ڈنگ کیوں پیچے تے کھاوندے او کشتہ

لال پری۔ سُرخ ناگ استعارہ اے۔ شراب توں۔

(۳) مبالغہ۔ بیان وچ جھوٹھ توں کم لیناں۔ اجیاں مبالغہ جیہڑا حدّوں ودھ جائے۔ اوہ پسند نہیں کیتا جاندا۔ مبالغہ پنجابی وچ فارسی ولوں آیا اے۔

نازک بدن دلدار دے کشتیاں دی دیکھو ہوئی پرچول جدآ کے تنے ۔ سائے بیٹھ اک وال دے لکے ہوئے تھے گئے کشتہ بیشمار عاشق

(۴) تمثیل یا درشٹانت کسے لفظ نوں سمجھان لئی مثال پیش کرنا

شکر کھنڈ نبات گڑ ماکھیوں ماجھا دُدھ ۔ سبھے وسنوں مِٹھیاں ربّ نہ پُجن مُڈھ

باوا فرید

(۵) کنایہ اشارہ۔ شعراں وچ اشارے کنائے نال گل کرنا۔ جویں عام شاعراں توں سوا صوفیاں باوا فرید شاہ حسین بُلھے شاہ دا کلام

تو تار ڈور گڈی دی اسیں لے کر ہاں اُڈّی ۔ ساجن دے ہتھ ڈور اساڈی ہیں ساجن دی گڈّی

چرخہ میرا رنگڑا رنگ لال

(۶) دوارتھی کہانی۔ ایسے شعر کہنا جنہاں دے مجازی معنی کجھ ہون تے معنوی کجھ۔ جویں صوفیاں دا روحانی کلام

نندیا یا ہجو

کسے نوں طنز یہ اوہ گل کہنی۔ جیہڑی اُہدے وچ نہ ہووے۔ جویں کسے کجّ بد شکل نوں کہنا ۔ "سوہنیو"! کسے اصلوں رہے ہوئے نوں کہنا پہلوان جی! یا اُنج طنز مسخر کرنا جویں۔

خان سوارے چڑھے شکار ۔ مکھی گھیری وچ بازار

ماری نہیں پر لنگڑی کیتی ۔ اِہ فتح اُہناں دُھر توں لیتی

ایس توں سوا ہور بے شمار صنعتاں ورتیاں گیاں ہن پر موٹیاں موٹیاں ایہو ہن صنعتاں ورتن وچ سید فضل شاہ حاتم سن۔ پر اُہناں نالوں ہمدم دی ورتوں صاف تے سُتھری اے۔ سید فضل شاہ ہوراں دا کلام صنعتاں نال بڑا بوجھل ہو گیا اے۔

پنجابی ادب دی تاریخ

شاعری اصل وچ لفظاں دی اجیہی جوڑ۔ ترتیب تے بناوٹ اے۔ جس نال بیان وچ اِک خاص اثر پیدا ہو جائے۔ تے بوہتی وڈی ساری گل تھوڑے جیہے لفظاں وچ اِنج آکھی جائے کہ اثر کر جائے۔ اِہدے وچ قافیہ بندی تے وزن تول دے نال سادگی سچائی تے جوشِ بیان دی ہوند بڑی سوہنی تے ضروری جاپدی اے۔ مطلب اِہ کہ بات بڑے سادہ لفظاں وچ کہی جائے کہ سُنن والے دا ذہن جھٹ قبول کر لئے۔ بات حقیقت سچائی دے نیڑے ہووے۔ جھوٹھ دا رلا زیادہ نہ ہووے۔ تے اُہدے بیان وچ جند جان ہووے
عربی تے ہندی شاعری وچ اصلیت تے جوشِ بیان تے سوز تڑپ ڈھیر اے۔ پر فارسی شاعری وچ مبالغہ یا جھوٹھ دا رلا بے حد اے۔ اِہدی اِک فطرتی یا قدرتی وجہ اِہ اے۔ کہ عربی وچ عشق دا اظہار مرد وَلوں عورت تے ہُندا اے۔ جویں اے سلمیٰ۔ اے لیلیٰ۔ اے لُبنیٰ۔ اے عذرا۔
ہندی وچ عشق دا اظہار عورت وَلوں مرد تے ہُندا اے۔ جویں اے بالم۔ اے پریتم۔ اے پیا وغیرہ تے اِہ دونویں روپ فطرت دے مطابق ہَن۔ خاص کر ہندی روپ زیادہ سوہنا اے تے اِہدے وچ مرد دی برتری دا اظہار ہے۔
پر فارسی شاعری وچ عشق دا اظہار اِک مَرد وَلوں اَمرد (اُوئیں مُنڈے) تے کیتا جاندا اے۔ اِہدے وچ عاشق وی مرد تے معشوق وی مرد اے۔ تے اِہ غیر فطرتی روپ اے۔ ایہو وجہ اے کہ ایس دی شاعری وچ مبالغہ بڑا اے۔ حقیقت یا سچائی بنیادی طور تے بڑی گھٹ لبھدی اے۔
پنجابی شاعری ڈھیر چر ہندی دے پیراں تے پیر دھری چلدی رہی۔ پر جد فارسی شاعری دا مبالغہ پروان چڑھن لگا۔ تے اِہناں وچوں بعض نے اوس مکتب خیال نوں پسند کیتا تے کھلے ڈُلھے اُوئیں مُنڈیاں دے نام لے کے شعر آکھن لگے۔ جویں برد اپشاوری نے لکھیا۔

بردا آکھدا "سندرا" مہرباناں عاشق سے مصیبتاں جالیاں نیں

تے ہوشیار پور دے بھیا رام نے کہیا

بھیا رام ایویں جان غفو نوں یوسف جویں زلیخا

پر پنجابی وچ اِہ رنگ نکھریا نہیں۔ پنجابی شاعری دی ابتدا تے ڈھیر چر پہیلوں دی جاپدی اے۔ پر لکھتی شاعری دی نینہہ حضرت باوا فرید دے شلوکاں تے ای دھری جاندی اے۔

صُوفی مت

حضرت باوا فرید سلطان غیاث الدین بلبن شاہ دِلّی دے داماد سن ۔ تے اِہ پہلے شاعر سن ۔ جنہاں شعراں راہیں خدا دی وحدانیت، دنیا دی بے ثباتی دی تبلیغ دے نال اخلاق تے نیکی دی تعلیم دِتّی ۔ اِہناں توں بعد بابر دے سمے حضرت باوا نانک ہوئے ۔ ایس زمانے تک مسلماناں دی آمد تے وَسوں ایتھے ڈھیر ہو چکی سی ۔ عربی فارسی دے لفظ ڈھیر رَلدے سن ۔ اِہناں دی اپنے کلام وِچ عربی پرچار تے انسانی سُدھار توں کم لیا تے اُہناں دی لیہ تے چلدے گورو انگد، گورو امرداس، گورو رامداس ۔ ارجن دیو ۔ تیغ بہادر تے گورو گوبند سنگھ ۔ بھائی گورداس نے صُوفی مت نوں اَکھ رکھ کے شعر لکھے ۔ تے ایس صُوفی مت دی لپیٹ وِچ شاہ حسین ۔ سلطان باہو ۔ بُلھے شاہ ۔ ہاشم شاہ تے ہور کئی شاعر ربّی پیار دے پُھل کِھڑاندے نظر آوندے ہن ۔

رومانچک کوتا

اکبر دے عہد وِچ دمُودر نے سب توں پہلاں رومانچک کوتا وَل دھیان دِتّا تے ہیر رانجھا لکھ کے قصہ گوئی دی پِرت پائی ۔ تے ایس نینہہ تے ۔ احمد کوی ۔ چراغ پیلو ۔ حافظ برخوردار مقبل ۔ وارث شاہ ۔ حامد ۔ فضل شاہ ۔ بھگوان سنگھ امام بخش ۔ کشن ۔ چاترک تے ہور مان یوگ شاعراں وکھو وکھ روپ دی عمارت بنائی ۔ دمودر دے ہیر رانجھا توں بعد سب توں پہلاں حافظ برخوردار نے مرزا صاحباں ۔ سسّی پنوں ۔ تے یوسف زلیخا سیّد فضل شاہ نے سوہنی مہینوال تے طبع آزمائی کیتی ۔ میاں محمد بخش نے سیف الملوک ۔ امام بخش نے بدیع الجمال تے شاہ بہرام لکھے ۔ پھیر اِہناں شاعراں بعد ڈھیر سارے شاعر ہوئے ہن ۔ جنہاں ایس موضوع تے طبع آزمائی کیتی ۔

مذہبی تبلیغ

شاعری توں مذہبی پرچار دا مُڈھ تے حضرت باوا فرید تے پھر باوا نانک دے کلام توں بجھا ۔ پر اوس نوں صوفی مت دا سانجھا روپ حاصل سی ۔ نکھیڑویں رنگ وِچ اکبر دے سمے ملکہ ہانس منٹگمری دے مولوی عبداللہ عبدی نے پہل کیتی ۔ اُہناں دین دے مسائل تے ۱۲ رسالے لکھے ۔ شاہ جہان تے اورنگ زیب دے سمے حافظ برخوردار نے ۱۲ رسالے فقہ دے مسائل تے لکھے ۔ ایس توں سوا نثر وِچ پکی روٹی ۔ تے نظم وِچ نور نامہ ۔ پند نامہ ۔ نجات المسلمین ۔ اخبار الآخرت ۔ احوال الآخرت تے ہور کتاباں لکھیاں گیاں ۔ مسلمان شاعراں نے عام مسئلے مسائل دیاں باتاں توں سوا مسلمان نبیاں ولیاں تے بزرگاں دے قصے نظم کرنا شروع کیتے ۔ تے اِہناں دا گلزار رکھیا ۔ جویں گلزار آدم ۔ گلزار محمدی ۔ گلزار نوح ۔ گلزار سکندری وغیرہ ۔ "گلزار" لکھن دی پہل مولوی مسلم نے کیتی ۔ قادر یار نے معراج نامہ سیّد فضل شاہ نے معجزات رسول تے ہور شاعراں نعت رسول ۔ مدح پیران پیر ۔ مناقب حضرت علی لکھے ۔ پھیر ایس وِچ فقہ دے مسائل توں اگے وَدھ کے قرآن مجید دے پنجابی وِچ ترجمے کیتے تے چوکھیاں موٹیاں تفسیراں لکھیاں ۔ جویں تفسیر محمدی ۔ تفسیر نعمانی ۔ تفسیر معارج النبوۃ ۔ تفسیر

فیروزی نوں پاریاں دا ترجمہ۔ مولوی عبداللہ چکڑالوی نے قرآن مجید دا تحت اللفظ نثر وچ ترجمہ کیتا۔ جنہوں اُنہاں دے اِک چیلے محمد چٹو بازار پٹولیاں لاہور نے چھپوایا۔

سکھاں نے اپنی شاعری دی بنیاد ای مذہبی پرچار تے دھری۔ ہنداں بھی اپنے بزرگاں تے راجیاں دی یاد وچ ڈھیر کتاباں لکھیاں۔ جویں راجہ گوپی چند۔ پورن بھگت۔ راجہ رسالو۔ راجہ سرپالی۔ راجہ ہریشچندر۔ روپ بسنت۔ نل دمنتی۔ راجہ بھرتری۔ مہا بھارت۔ حقیقت رائے وغیرہ ایس قسم دے دھارمک قصہ گو شاعراں وِچ اگرا۔ پنڈت کالی داس۔ دولت رام قادر یار دھنی رام چاترک تے بعض ہور شاعر۔ سرکڈھ ہُن۔

ایس داری گوتا وچ بھائی صاحب بھائی ویر سنگھ دا نام بڑے فخر نال لیا جا سکدا اے۔

واراں وچ کسے دی بہادری دا ذکر کیتا جاندا اے۔ ایہہ رزمیہ شاعری دا سوہنا نمونہ ہُن۔ مسلمان شاعراں چوں حافظ مقبل نے پہل کر دِیاں کربلا دے واقعات نوں وار دے روپ وچ نظم کیتا تے ایہدا نام جنگ مقبل رکھیا۔ فیر وارث دے زمانے وچ حامد نے جنگ حامد لکھیا۔ تے اِہناں نے دیکھا دیکھی جنگ امام حنیف۔ جنگ امام زین العابدین جنگ زین العرب۔ جنگ امام علی الحق، جنگ زقوم۔ جنگ قاسم۔ شہادت فرزندان مسلم وغیرہ لکھے گئے۔ جیہڑے محرم دے عاشوریاں وچ پڑھے جاندے ہن۔ پر اِہناں وچ شاعراں بڑے مبالغے توں کم لیا۔ چنانچہ اُہناں تے پنجابی دے اِک گمنام شاعر نے بڑی لطیف طنزیہ چوٹ کیتی ایہدا ناں "مصدی کانا" سی۔ کہندے ہن۔ کانے دی اِک رگ وڈھیک ہندی اے۔ سو ایس وڈھیک رگ والے دا سوادوی لے لئو۔ اوہ لکھدا اے۔

کیڑی سوہرے تُر پئی، نو من کجل پا
ہاتھی موہڈے پا لیا تے اُونٹھ لیا لمکا
کاہلڑ گاجراں کھا گیا ساڈھے تن گھماں
چوہا چکی لے گیا تے کوہلو لے گیا کاں

بس مصدی کانیاں قصہ کیہ دے تم
تیل دیوے دا مُک گیا تے لوکاں نوں اے کم

انگریزی راج آون نے قصہ گوئی، اخلاقی تے ادبی شاعری نوں تقویت ملی۔ تے مُلکی وَنڈ توں کوئی ویہہ ورھے پہلاں ایتھے سیاسی تحریک۔ خلافت تحریک۔ اکالی لہر نے زور پھڑیا۔ جویں خلافت والیاں

روندے سمرنا دے بال وے تیریاں دین دہایاں
غازی مصطفےٰ پاشا کمال وے تیریاں دُور بلایاں

گایا۔ سیاست والیاں نے آکھیا۔

نہیں رکھنی سرکار ظالم نہیں رکھنی

تے اِہدے نال سرکار دے حامیاں نوں "ہائے ہائے جھولی چُک بُرے" کہہ کے کوسنا شروع کیتا۔ نالے آکھیا

اسیں گیت وطن دے گانواں گے
بستہ جھگڑے ہور مُکاواں گے

تے سکھاں اکالی لہر وچ کہیا

آ گئی رُت شہیدی بھائیو گیت شہیدی گاواں گے

ایس دَور دے شاعراں وچ عبدالرحیم عاجز۔ محمد اسمٰعیل مشتاق۔ تے گیانی ہیرا سنگھ درد۔ گیانی گورمکھ مسافر، ہنشا سنگھ دُکھی۔ تے ہور کئی شاعر سرکڈھ ہن۔ پر ایس دَور دا مُڈھ شاہ محمد دے بینتاں نوں مَنّیا اے۔ جس سکھی راج دے زوال تے لہو دے اتھرو کیرے

ہاس رس مغل سمے ہوئے۔ سُتھرا فیر جلھن نے ہاس رس دی نینہ دھری۔ تے ایس ایس چرن سنگھ شہید نے "بادشاہیاں" لکھ کے ایس تے محل اُسار یا۔ ایس بادشاہیاں دے نال سردار ایشر سنگھ دا "بھائیا" کُت کتاریاں کڈھ دا نظر آوندا اے۔

غرض پنجابی شاعری ہر لحاظ نال نگر رُجویں تے سرکڈھ بولی اے۔

ادب دی دوسری صنف نثر اے۔ نثر (وارتک) دی ابتدا گورو نانک دیاں جنم ساکھیاں توں ہوئی۔ فیر ایہدے وچ کجھ مسلماناں مذہبی لٹریچر، پکی روٹی۔ سنجات المومنین وغیرہ لکھیا انگریزی راج آون تے عیسائی لٹریچر انجیل دا ترجمہ تے کجھ ہور پھٹکل ٹریکٹ لکھے گئے۔ فیر نثر نے افسانہ، ڈرامہ، تنقید، تبصرہ ناول دا روپ لیا۔ افسانہ نگاراں وچ جوشوا فضل الدین۔ ناول لکھن والیاں وچ نانک سنگھ۔ تے ڈرامے لئی آئی سی نندا۔ خاص طور تے قابلِ ذکر تے سرکڈھ ہن۔ اتے کھوج پڑتال وچ باوا بُدھ سنگھ۔ مولا بخش کشتہ۔ ایس ایس اموال تے پروفیسر گوپال سنگھ درزی مشہور ہن۔

لڑی بال:۔ پنجابی شاعراں استادی شاگردی دے سلسلے نوں باقاعدہ کرن لئی شجرے چلائے۔ پہلی لڑی اُستاد بدل توں شروع ہوئی جس خنواد ے وچ پیارے صاحب خلدی۔ حکیم آغا علی خاں کشتہ۔ عشق لہر وغیرہ سن۔ دوجی لڑی پیارے صاحب دے سپتر حافظ ولی اللہ سجن توں چلی۔ جس وچ ہدایت اللہ۔ لاہورا سنگھ۔ ملکھی رام۔ ہمدم تے شرف وغیرہ سن۔ تے تیجی لڑی مولوی فریدالدین مزنگی دی سی۔ جس وچ سید فضل شاہ۔ اروڑا رائے۔ عبدالقادر دانشمند وغیرہ سن۔ ایہناں توں سوا مولوی محمد حسین احمد آبادی دی لڑی سی۔ جس وچ بی بی مخفی۔ مولوی دلپذیر مشہور سن۔ اِیہناں دا قاعدہ ایہ سی کہ شاگرد اپنے استاد کولوں اصلاح لیندا سی۔ فیر مشاعرے وچ پہلوں اُستاد دا خیر اپنا کلام پڑھدا

تاریخ گوئی۔ دل اردو فارسی وانگ سبھ توں پہلاں مولوی غلام رسول عالمپوری نے توجہ کیتی جاپدی اے اُہناں لکھیا سو۔ احسن القصص دھر نام قصے دا ایس لکھیا تن واری

احسن القصص دے عدد ۴۳۰ بندے ہن۔ ۳ واری لکھیاں ۱۲۹۰ ہو گئے۔ تے اِہ کتاب دا لکھن سال سی۔ ہندو سکھ شاعراں دی تاریخ گوئی نوں کم لیا۔ پر اُہناں ہندی لفظاں نوں سامنے رکھیا۔

محمد افضل خاں

شروع اللہ دے نام نال جیہڑا بخشنہار تے مہربان اے

باوا فرید گنج شکرؒ

نام فریدالدین مسعود۔ باپ دا نام قاضی جمال الدین۔ جنم یکم رمضان ۵۶۹ھ مطابق ۱۱۷۳ء نوں قصبہ کھوتوال (چاولی مشائخ) تحصیل دہاڑی ضلع ملتان وچ ہویا۔

قاضی جمال الدین سلطان محمود غزنوی دے بھتیویں سن۔ آپ سلطان شہاب الدین غوری دے سمے کابل توں پہلے قصور آکے ٹھہرے فیر سلطان دے حکم تے ملتان (کھوتوال) چلے گئے۔ تے ایتھے ای رہے۔ آپ دے تن پُتر سن۔ وڈے اعزالدین محمود، وچلے فریدالدین مسعود تے چھوٹے نجیب الدین متوکل۔ ستارھویں پشت وچ آپ دا شجرہ نسب دوجے خلیفہ حضرت عمر فاروقؓ نال مِل دا اے۔

تعلیم تے سفر

آپ نے مڈھلی تعلیم قصبہ کھوتوال وچ حاصل کیتی۔ فیر ملتان آکے مولوی منہاج الدین دے شاگرد ہوئے تے اُنہاں کولوں قرآن مجید۔ حدیث۔ فقہ۔ تفسیر پڑھے۔ انہاں دناں دی بات اے اک دن آپ فقہ دی کتاب "نافع" پڑھ رہے سن کہ حضرت خواجہ قطب الدین بختیار کاکیؒ آپ دے اُستاد نوں ملن آئے آپ نوں بڑے گوہ نال پڑھدیاں ویکھ کے خوش ہوئے تے پُچھیا "کیہ پڑھدے او" آپ نے اُتر دِتا حضرت "نافع" اے۔ خواجہ صاحب سُن کے مسکرائے تے فرمایا۔ نافع اللہ چاہے نافع (نفع دین والی) ہووے گی۔

خواجہ صاحب دی بات دا آپ تے کجھ اجیہا اثر ہویا کہ آپ اُنہاں دا پلّہ پھڑ کے کھلو گئے تے آکھن لگے۔ مینوں اپنا مرید بنا لئو۔

اُنہاں فرمایا۔ تسیں اجے ظاہری علم حاصل کرو۔ فیر دلّی میرے کول آ جایا جے۔ کیوں جو عالم بن پڑھیوں فقیر اِک مخول لئے توں وَدھ نہیں ہندا۔"

ایتھوں تعلیم حاصل کرن دے بعد آپ نوں سفر دا شوق ہویا۔ تے ملتان توں قندھار۔ بغداد۔ روم۔ ایران وغیرہ دا سفر کیتا۔ تے ایس سفر وچ شیخ شہاب الدین سہروردی۔ خواجہ فرید الدین عطار۔ سعدی وغیرہ بزرگاں توں فیض حاصل کیتا۔ تے مُڑ دِلّی آ کے خواجہ قطب الدین بختیار کاکیؒ دے قدمیں آ لگے۔

خواجہ صاحب نے غزنی دروازہ (دلّی) دے کول اِک حجرے وِچ اِنہاں دی تھاں بنا دتی۔ اوہ اوتھے بیٹھ کے تپ جاپ کردے رہے۔ فیر مُرشد دے حکم دے مطابق ہانسی (حصار) چلے گئے۔ تے جد ۶۳۳-۳۴ھ وچ خواجہ قطب الدین رحلت کر گئے آپ اُنہاں دا چولہ پا کے ست دن اُنہاں دی گدّی تے بیٹھے۔ تے لوکاں نوں رَبّی گیان دھیان دیاں باتاں تے اسلام دے اصول سمجھان لگے۔ آپ دی شہرت تے کراماتاں دا حال سن کے خلقت ھُم ھما کے آن لگ پئی۔ تے آپ نوں عبادت یا جپ تپ دا ویلا گھٹ ملن لگا۔ ایس تے آپ فیر ہانسی چلے گئے۔ پر ہُن آپ دی شہرت خوشبو وانگوں پھیل چکی سی لوڑوند اوتھے آون لگ پے۔ تے آپ اوتھوں اُٹھ کے اجودھن ضلع منٹگمری تشریف لے آئے۔ جیہڑا اوہ دوں اِک اُجاڑ تے ویران جیہا شہر سی۔ گرمی ڈھیر پیندی سی۔ دُور دُور تک وستوں کوئی نہیں سی۔ ایس اجودھن دا نام اکبر بادشاہ نے آپ دی وجہ نال بدل کے پاک پٹن رکھ دِتا۔ تے مُڑ ایہو نام رہیا۔

شکر گنج دا لقب

آپ دے نام نال گنج شکر دا لقب اے۔ ایس بات دیاں کئی نشانیاں ہین۔ اِک اِہ۔ کہ آپ بال عمر سن۔ آپ دی مائی صاحبہ نے آپ نوں فرمایا۔ کہ جیہڑا بال نماز پڑھدا اے رب اوس نوں شکر دیندا اے۔ بالاں نوں فطری طور تے مِٹھے دا شوق ہُندا اے۔ آپ دی ایس شوق وچ نماز دھیان نال ویلے سر پڑھدے۔ تے آپ دی مائی صاحبہ آپ دے مصلے ہیٹھ تھوڑی جیہی شکر رکھ دیندی۔ آپ نماز پڑھ کے مصلے چُک دے تے شکر کھا لیندے۔ اِک دن آپ دوسرے ہمجولی مُنڈیاں نال کھیڈن لئی باہر جنگل وچ گئے۔ اوتھے نماز دا ویلا ہو گیا۔ آپ دی مائی صاحبہ نوں فکر ہویا جے اِنہاں باہر نماز پڑھی مصلے ہیٹھوں شکر نہ نکلی تے میرا جھوٹھ ظاہر ہو جائے گا۔ اُنہاں رب اگے عرض کیتی۔ اِدھر جد اِنہاں کپڑا وچھا کے نماز پڑھی

تے دُعا منگ کے سارے ساتھیاں نوں کیہا آؤ شکر کھائیے۔ کیوں جو رب نماز پڑھن والیاں نوں شکر دیندا اے۔ اِہ کہہ کے انہاں کپڑا اُچکیا تے ہیٹھاں شکر دا ڈھیر سی۔ سبھنے رَج کے کھادی تے اِنہاں گھر آ کے ماں نوں کیہا۔ ایتھے تے تسیں سانوں تھوڑی جیہی شکر دیندے او اساں جنگل وچ رَج رَج کے کھادی۔ ماں نے سارا واقعہ سن کے رب دا شکر ادا کیتا۔ (کمالاتِ فریدیہ)

اِک واری مُرشد دے حکم نال روزے رکھ رہے سن۔ اِک دن اِک شراب ویچن والا کھانا لے کے آیا۔ آپ نے اُس نال روزہ افطار کیتا تے قے ہو گئی۔ آپ نے مُرشد نوں دسیا۔ اُنہاں فرمایا۔ اِہ کھانا حلال روزی دا نہیں سی۔ فیر روزہ رکھیا۔ افطاری ویلے کول کجھ نہیں سی۔ مٹی دی کنکریاں لے کے منہ وچ پائیاں اِہ مِٹھیاں لگیاں۔ آپ نے مرشد نال ذکر کیتا۔ اُنہاں فرمایا مبارک ہووے تسیں گنج شکر او۔

(اخبار الاخیار شاہ عبدالحق محدث دہلوی)

کرامتاں

آپ دیاں بہت ساریاں کرامتاں مشہور ہن جنہاں وچوں دو اِہ ہن۔ کہ اِک وار سوداگر اُونٹھاں تے شکر لدی لئی جا رہے سن۔ آپ نے پُچھیا اِہ کیہ اے۔ انہاں کیہا لُون۔ آپ نے فرمایا لُون (نمک) ای ہووے گا۔ اُنہاں دِنّج کے جد بورے کھولے۔ اُہ سبھ لون سی۔ شرمندہ ہو کے واپس آ کے پیریں آ ڈگے تے عرض کیتا۔ یا حضرت اِہ شکر سی۔ آپ نے فرمایا جاؤ۔ شکر ای ہووے گی۔ اُہ جد واپس آئے تے سچ مچ شکر سی۔

اِک واری اِک نوجوان دِلّی توں پاک پتن مرید ہون لئی آ رہیا سی۔ رستے وچ اِک سراں وچ ٹھہریا۔ اوتھے اِک اُلھڑ تے مٹیار نڈی دی ٹھہری ہوئی سی۔ اُہ اُوس نوں ویکھ کے بھرم پئی۔ کجھ منزلاں اکٹھے آئے اِک تھاں کجھ خلوت ملی۔ نوجوان نے زنا کرنا چاہیا۔ اچانک اِک مرد آیا۔ اوس نوجوان نوں تھپڑ ماریا تے کہیا۔ مرید ہون لئی جا رہیا ایں تے حرکتاں اِہ۔

ایس تے نوجوان شرمندہ ہویا تے گناہ توں بچ گیا۔ جد اُہ حضرت باوا فرید دے حضور آیا۔ آپ نے سبھ توں پہلاں اوسے واقعہ دا ذکر کیتا۔ (سیر المشائخ)

عادت تے اخلاق

آپ بڑے نیک پاک تے سِدھے سادے درویش سن۔ بادشاہاں دی صحبت سنگت توں دور رہندے سن۔ ہندوستان دا بادشاہ سلطان ناصرالدین اجودھن آیا۔ جاگیر دا فرمان تے نذرانہ پیش کیتا۔ آپ نے لین توں

انکار کردتا۔ تے فرمایا۔ اِہ کسے ہور لوڑ وند نوں دے دیو۔

قرض لین توں ہمیشہ پرہیز کردے۔ اِک واری آپ نوں پتہ لگا۔ کہ گھر جو کھانا پکا اے اوس وچ نمک خواجہ نظام الدین اولیا کولوں اُدھار لے کے پایا گیا اے۔ تے آپ نے اُہ کھانا نہ کھادا۔

اجودھن دا قاضی شہاب الدین آپ نال ویر تے حسد رکھدا۔ آپ نوں تے آپ دے بچیاں نوں ہمیشہ تنگ کردا۔ آپ نے کدی گلہ شکوہ نہ کیتا۔ سگوں دوجیاں نوں اوس نال بِنج ہون توں منع فرمایا۔

شادی تے اولاد

آپ ظاہری فقیر تے باطنی شہنشاہ سن۔ آپ دی شادی سلطان غیاث الدین بلبن دی پتری نال ہوئی۔ جو سلطان ناصرالدین دے بعد دِلّی دے تخت تے بیٹھا۔ آپ دے چھ پتر دو دھیاں سن۔ آپ دے وڈے پتر شیخ بدرالدین سلیمان آپ دے بعد گدی تے بیٹھے۔ حضرت خواجہ نظام الدین اولیاؒ آپ دے مرید تے جوائی سن تے حضرت علی احمد صابر کلیر شریف والے آپ دے بھنیویں تے شاگرد سن۔

وفات تے مزار

آپ نے قریباً پچانوے ورھے دی عمر پا کے اجودھن (پاک پتن) وچ ۵ محرم الحرام ۶۶۴ھ مطابق ۱۲۶۶ء نوں انتقال فرمایا۔ تے آپ دے خسر سلطان غیاث الدین بلبن نے حضرت نظام الدین اولیاؒ دی نگرانی وچ آپ دا مزار بنوایا۔ جتھے ہر سال ۵-۶ محرم نوں آپ دا عرس ہُندا اے۔ لوگ ہزاراں لکھاں دی گنتی وچ دوروں دوروں ایتھے آندے نیں تے درگاہ شریف دے چھوٹے بوہے چوں لنگھدے ہن۔ ایس بوہے بارے ایک روایت اے کہ حضرت خواجہ نظام الدین اولیاؒ نوں اِک رات خواب وچ حضرت سرورِ کائنات صلی اللہ علیہ وسلم نے فرمایا:۔

یا نظام من دخل ھذا الباب کان آمنا

اے نظام جو کوئی ایس بوہے وچ داخل ہویا۔ اُہ امن وچ آ گیا۔ اوس دن توں ایسدا نام بہشتی دروازہ پے گیا۔ تے لوکاں ایس وچوں لنگھناں خیر و برکت دا موجب جانیاں (سیر المشائخ)

تصنیفاں

آپ دیاں چار کتاباں تن نثر (وارتک) دیاں تے اِک نظم دی شلوک) ہن۔ نثر دیاں اِہ ہن۔

راحت القلوب — آپ دے ارشادات جس نوں خواجہ نظام الدین اولیاؒ نے مرتب کیتا

سراج الاولیا۔ — آپ دے ارشادات جس نوں آپ دے پتر شاہ بدر دیوان نے مرتب کیتا۔

فوائد السالکین۔ خواجہ قطب الدین بختیار کاکیؒ دے ملفوظات جس نوں حضرت بابا فریدؒ نے مرتب کیتا۔

شلوک فرید۔ شیخ بہرام ابراہیم فرید ثانی نے بابا گورو نانک صاحب نوں لکھوائے۔

شلوکاں بارے بعض سجن آکھدے ہن اِہ کجھ بابا فرید دے تے کجھ فرید ثانی شیخ بہرام دے ہن۔ اصل اِنج اے۔ کہ حضرت بابا نانک پھردے پھردے پاک پتن تشریف لیائے۔ بابا فرید دی گدی تے اوس ویلے شیخ بہرام (ابراہیم) بیٹھے سن۔ اِنہاں نال باہر جنگل وچ ملاقات ہوئی۔ اوس جگہ نوں ہندو سکھ نانک سر تے مسلمان فتح اللہ نوری آکھدے ہن۔ دوہاں دے فقر تے تصوف بارے سوال جواب ہوئے۔ آخر بابا نانک ہوراں فرمایا۔ اسیں ہندی زبان وچ توحید بارے اک گرنتھ تیار کر رہے ہاں۔ تسیں بابا فریدؒ دی روح توں آگیا دیو۔ کہ اِنہاں دے شلوک وی ایس (گرنتھ صاحب) وچ شامل کر لئے جان۔ شیخ بہرام (ابراہیم) نے استخارہ کر کے آپ دی روح کولوں اجازت لے دتی۔ (ارشادات فریدی مؤلفہ منشی رام مشتاق)

شاعری

حضرت بابا فرید ایک نیک پاک درویش سن۔ اِنہاں اپنی زندگی دا مقصد ربی اُصولاں دا پرچار سمجھیا۔ تے اِہ حقیقت اے۔ کہ دُنیا نوں نیکی تے ہدایت دا رستہ دسن دا کم بادشاہاں نہیں کیتا۔ سگوں اِنہاں فقیراں تے درویشاں ای کیتا اے۔ اِنہاں دی بات وچ اِک ربی کشش تے سچ دی طاقت ہُندی سی۔ لوک اِنہاں دیاں باتاں نوں دل و جان نال سچ من دے سن۔ کیوں جو اِنہاں دی ہر بات ذاتی لوبھ لالچ توں بالکل پاک ہُندی سی۔

آپ نے شاعری نوں اپنے صوفیانہ خیالاں دے پرچار دا ذریعہ بنایا۔ دِلّی وچ رہ کے فارسی شعر لکھدے رہے۔ جویں اِہناں دے اِہ فارسی شعر:

من نیم ناللہ یا من نیم! — جان جانم میر سرم من نیم
غرہ پاک احمدم در مشتِ خاک — کور چشماں را اگر درشن نیم
دوست اندر سرمن ظاہر شدہ — من نیم مسعود باللہ من نیم

فیر جد ہانسی (حصار) تشریف لے گئے اوتھوں دے لوکاں لئی اُہناں دی زبان وچ شعر آکھے۔ جویں اِہ نظم:

دُھن رے دُھنیے اپنی دُھن — پرائی دُھنی کا پاپ نہ پُن

تیری رہنی ہیں ہمار ہنوے — سب سے پہلے اِن کو چُن
رہنی کو چُن کے سُوت بنا کے — پاگ پیارے پی کی بُن
اچھی تو جب ہی دھنکی جائے — سگری تانت بجے تُن تُن
تیرا پیا تو مہا گُنی ہے — کرے تو بھی کوئی گُن

جو تو چاہے ہر کو فریدا
آنکھ کان کو کر لے سُن (رسالنامہ ماسک پتر یادگار لاہور ۵۳ء)

تے جدوں فارسی اُردو والیاں دا کھیڑا چھڈ کے پاک پٹن تشریف لے آئے۔ اپنی جنم بھومی دی پیار بھری بولی نے کھچ کیتی، آپ نے پنجابی بولی وچ اُمتے شلوک لکھ کے پنجابی بولی دا مان ودھایا۔ اِہ شلوک پنجابی وچ لکھی شاعری دا سب توں پہلا تے مان یوگ نمونہ ہن۔

شلوک ہندی دا اک لفظ اے جس دے معنی ہن شرلوک۔ شاہ دی دنیا۔ فقیر دا جہان۔ شلوک فارسی دے بیت یا شعر وانگوں عام طور تے دو ہم قافیہ مصرعیاں دا ہُندا اے جس نوں ہندی، سنسکرت یا اُپ بھرنش وچ دوہا ملتانی وچ دوہڑا کہندے ہن۔ پر اِہ ضروری نہیں شلوک (دوہڑا) دو مصرعے دا ای ہووے۔ ودھ دی ہو سکدا اے۔ جویں حضرت بابا نانک دے شلوک اِک مصرعہ (تُک) توں ۱۲ مصرعہ تک دے ہن۔

ڈاکٹر موہن سنگھ آکھدے ہن۔ شلوکاں دی شاعری رس دُھن تے النکار دا مجموعہ ہُندی اے۔ تنے اُیس وچ سموئے ہن۔ جویں حلوے وچ سوجی گھیو تے کھنڈ۔ شاعری وچ سب توں اوکھی شاعری شلوکاں دی اے۔ اِک شعر وچ سب کجھ آکھنا۔ سمندر نوں کوزے وچ بند کرنا ایں۔

آپ دے شلوکاں تے عربی، فارسی، ملتانی تے ہندی بولی دا کوئی جیہا اثر پیا جاپدا اے آپ دے شلوکاں وچ عربی، فارسی، ملتانی تے ہندی دے لفظ ایجیہے سوہنے ڈھکدے ہن کہ پڑھن والے نوں اوپرے نہیں لگدے۔ کلام وچ سادگی، سچائی، رس تے ودھیرا اے۔ جویں:-

فریدا ار انیں وڈھیاں دھکھ دھکھ اُٹھن پاس — دھرگ تنہاں دا جیونا جنہاں وڈانی آس
فریدا شکر کھنڈ نبات گڑ ماکھیوں ماجھا دُدھ — سبھے وستوں مٹھیاں رب نہ پُجن تُدھ
رُکھی سُکی کھا کے ٹھنڈا پانی پی — دیکھ پرائی چوپڑی نہ ترسائیں جی!
فریدا کھنتھڑ میجھاں اگلیاں جندو کائی میخ — وارِی آپو اپنی چلے مشائخ شیخ
فریدا دوہیں دیوے بلدیاں ملک جو بیٹھا آئے — گڑھ لیتا گھٹ لُٹیا دیوڑے گیا بجھائے
فریدا کالے میڈے کپڑے کالے میڈے ویس — گُنہی بھریا میں پھراں لوک کہن درویش

شری گورو نانک

نام نانک۔ آپ نام (تخلص) نانک۔ پتا دا ناں مہتہ کالو رائے۔ جنم ۱۴۶۹ء عیسوی مطابق ۱۵۲۶ بکرمی تلونڈی رائے بھوئے دی۔ (ہُن ناں ننکانہ صاحب) ضلع شیخوپورہ وچ ہویا۔ ذات دے بیدی کھتری سن۔ پہلوں پہل ابتدائی تعلیم حاصل کیتی۔ فیر کجھ گھر دے کم کاج وچ حصہ لیا۔ مجھیاں چاریاں۔ کھیتاں دی رکھوالی کیتی۔ فقیراں نوں روٹی کھوا کے سچا سودا وی کیتا۔ پنڈ دے مالک رائے بلار بھٹی نوں آپ نال بڑا پیار سی۔ آپ دا پیو جے کدی آپ نوں چھتھا ہُندا تے اہ اوس نوں ٹوک دیندا۔ جد جوان ہوئے۔ اپنی وڈی بھین نانکی تے بھنوئیے جے رام کول سلطان پور لودھی ریاست کپورتھلہ چلے گئے۔ تے اوتھے مودی خانے دے کلرک یا حساب نویس ہو گئے۔ اوتھے ای آپ دی شادی ہوئی۔ دو پتر سری چند تے لکھشمی چند ہوئے۔ وڈا پتر قریباً پونے پنج ورھے دا سی کہ آپ نے فقیری چولا پا کے درویشی اختیار کر لئی تے اپنے دو ساتھیاں بھائی بالا تے بھائی مردانہ نوں نال لے کے ہندو مسلمان تیرتھاں تے درگاہواں تے جا کے صوفیاں۔ سادھواں نوں ملے۔ ہندوستان وچ وی پھرے تے باہر وی گئے۔ تے آپ نے لوکاں نوں اہ پیغام دتا۔ کہ بھلے مانسو سچے خدا پرست۔ سچے مسلمان تے سچے ہندو بنو۔ دلاں چوں ویر۔ ورودھ۔ اونچ نیچ چھوت چھات تے پکھ۔ وِدکرا کڈھ دیو۔ آپ نے سبھ نوں ایکتا (وحدت) نیکی تے بھلیائی دا سبق دتا۔

پچھلی عمرے کرتار پور آ وسے تے اوتھے رہ کر امرت بانی دا پرچار کر دے رہے۔

گورگدی تے کوچ

آپ نے اپنی گورگدی پتراں نوں نہ دِتی۔ سگوں اپنے اِک چیلے انگد نوں بخشی۔ تے ستانویں ورھے دی عمر پا کے ۱۵۳۸ء مطابق ۱۵۹۶ بکرمی نوں کوچ کر گئے۔

شاعری

سکھ مت دے موڈھی گورو نانک مُغلاں دے مُڈھلے سمیں بابر بادشاہ دے راج وچ ہوئے ایس لئی اُہناں دی شاعری وچ کجھ مُغلاں دے راج دے سبب تے کجھ مُسلماناں نال میل جول دے سبب عربی فارسی دے تے ہندو ہون کر کے ہندی تے سنسکرت دے شبد ڈھیر لے دے ہن۔

فارسی عربی دے لفظ جویں دعا۔ حکم۔ نیزہ۔ نذیر۔ قالب۔ بہادر فانی۔ کوزہ۔ حکمت۔ آتش۔ عشق۔ محبت۔

بخشش ۔ درویش ۔ قرآن ۔ روزہ ۔ نماز ۔ کعبہ ۔ کلمہ وغیرہ ۔ یاں ہندی سنسکرت دے ۔ مرگ ۔ پنتھی ۔ وید ۔ دھرم ۔ کام ۔ کرم ۔ گیان ۔ مارگ ۔ سینا ۔ تیرتھ ۔ اشنان ۔ کھشما ۔ برم ۔ بھو ۔ اُپا ۔ شریر (جسم) کرک (پیڑ) وغیرہ آپ دے کلام وچ ڈھکویں موجود ہن ۔ شبداں ۔ شلوکاں نوں چھڈ کے مکمل نظماں جپ جی ۔ آسا دی وار ۔ بارہ ماہ ۔ پٹی ۔ سدھ گوشٹ وغیرہ ہن ۔ جو گرو گرنتھ وچ موجود ہن ۔

شبداں وچ ہندی بولی ورتی اے ۔ کدھرے کدھرے لفظاں نوں مرضی مطابق ڈھال یا تروڑ مروڑ لیا اے ۔ جویں آکھاں نال سجا کھا ۔ یا صلاحیئے نوں صالا چیئے ۔ ورتیا اے ۔

ہوہ شریک ہووے کوئی تیرا تس اِگے تدھ آکھاں !
تُدھ اگے تدھ صالاحیئے میں اندھے ناؤں سجا کھا

بابا نانک ہوراں اپنی شاعری دی چھتر چھاں ہیٹھ ہر طرح دے خیالاں نوں لے آندا اے ۔ بالکل انج جویں شیر بکری اک گھاٹ تے پانی پی رہے ہون ۔ خُدا دی ذات ۔ اِنسان دے فرض ۔ موسماں دی حالت ۔ رسم رواج ذات پات ۔ حسن عشق ۔ پھُل پھَل ۔ ہندو مسلمان ۔ مہر قہر ۔ سونا روپا سب نوں سامنے رکھ کے کوتا دی چترکاری کیتی اے ۔ من نے تن نوں جگاں تے نیکی کرن دا سبق دِتا اے ۔ منکھ ماتر (انسان) دی سیوا کرن تے رَج رچ کے رہن لئی آکھیا اے ۔ ساون دے مہینہ دا ذکر کر دے فرماندے ہن کہ ساون دے مہینہ وچ تے چار خوش ہندے ہن ۔ تے چار اوکھت وچ پھس جاندے ہن ۔

نانک ساون جے وسے چہُ ہنہ اُماہنا[1] ہوئے
ناگاں مرگاں ۔ مچھیاں رسیاں گھر دھن ہوئے

پر چار اوکھت وچ پھس جاندے ہن ۔ جویں

نانک ساون جے وسے چوہُنہ وچھوڑا ہوئے
گائیں پُتاں[2] ۔ نردھناں[3] ۔ پنتھی[4] ۔ چاکر ہوئے

ظاہری پیراں فقیراں تے جاہل حکیماں دی نندیا کر دے ہوئے آکھدے ہن

وَید بلاتیا وید گی پکڑ ڈھنڈ دے بانہہ !
بھولا وید نہ جانئیے کرک[5] کلیجے ماہنہ !

---

(۱) خوشی (۲) دُھیاں (۳) غریب (۴) مسافر (۵) پیڑ

اصل کھتری (کھشتری) دی تعریف کردے ہوئے لکھدے ہن

کھتری سوجھ کرماں کا سوُرہ[1]	پن دان کا کرے سریہ
کھیت پچھانے بیجے دان	سو کھتری درگہ پروان
لب لوبھ جے کوڑ کمائے	اپنا کیتا آپے پائے

غرور کوں منع کردے ہوئے فرماندے ہن

کمر کٹارا بنکڑا[2]	بن کے کا اسوار
گربھ نہ کیجے نانکا	مت سر آوے بہار

فرماندے ہن عملاں دی پرکھ رب دے دیوان (درگاہ) وچ ہو جاوے گی -

نانک بدرا مال کا بھیتر دھریا آن!

کھوٹے کھرے پرکھین صاحب کے دیبان[3]

اِنہاں دناں وچ بابر ہندوستان تے ہلے کر رہیا سی - اوس ول اشارہ کردے ہوئے آکھدے ہن

پاپ کی جنج لے کابلوں دھایا	جوری منگے دان وے لالو!
قاضیاں باہمناں کی گل تھکی	اگد پڑھے[4] شیطان وے لالو!
خون کے سوہلے گاوے نانک	رت کا کنگو پائے وے لالو!

اِہناں دے شبداں وچ شنگار رس - شانت رس - ادبھت رس - رودر رس تے کرنا رس دے سوہنے نمونے ملدے ہن -

گرنتھ صاحب وچ انہاں دا کلام محلہ ۱ دے ناں ہیٹھ درج اے - کیوں جو محلہ ہندی وچ استری نوں آکھدے ہن - گورو صاحبان رب نوں اپنا خصم سائیں تے آپ نوں اوس دی استری دھار کے گوتا آکھی اے - تے گرو گرنتھ وچ جس جس گورو جی دا کلام آیا اے - اُہناں دے نال محلہ ۱ مطلب پہلے گورو دا کلام - محلہ ۲ دوجے گورو دا کلام محلہ ۳ تیجے گورو دا کلام لکھیا اے - تے سب دا تخلص یا اُپ نام نانک ای لکھیا اے - کلام وچ سادگی - صفائی رس تے محاورہ بندی ڈھیر اے - جویں مندے کمیں نانکا جد کد مَندا ہو - یا نانک دکھیا سب سنسار - سو سکھی جو نام اَدھار -

---

۱ سورما ۲ بانکا ۳ دیوان ۴ کنگو - کنگ - پیالہ

گورو انگد جی

دوجے گورو۔نام انگد۔ پتا دا ناں پھیرو۔ذات تریہن کھتری۔ متے دی سرائے ضلع فیروزپور وچ ۱۵۶۱ سنہ بکرمی مطابق ۱۵۰۴ء نوں ہمایوں بادشاہ دے سمے پیدا ہوئے۔ ۱۵۹۶ سنہ بکرمی وچ گورو گدی تے بیٹھے آپ دے دو پتر تے اک دھی سی۔

آپ نے سکھ مت دی نینہ رکھن لئی گورمکھی حرف ایجاد کیتے۔ تے ایس بولی دا ناں گورمکھی (گورو دے مونہہ توں نکلی) رکھیا۔ نالے بابا نانک جی دے سفرنامے جنم ساکھی نوں پورا کیتا۔

آپ قریباً ۴۸ ورھیاں دی عمر پا کے ۱۶۰۹ سنہ بکرمی مطابق ۱۵۵۲ء نوں چلانا کر گئے۔ تے اپنی تھاں گدی تے اپنے چیلے گورو امرداس جی نوں بٹھا گئے۔ آپ دی سمادھ کھڈور صاحب ضلع امرتسر وچ بنی۔

شاعری

گرنتھ صاحب وچ آپ دی بانی سب توں گھٹ اے۔ رنگ اوہو اے۔ ہندی تے سندھی دا اثر ڈھیر اے۔ کوتا وچ سادگی۔ عاجزی تے پریت رلی ملی دی اے۔ نمونہ

جس پیارے سوں نینہہ تس اگے مر چلیے ۔ دھرگ جیون سنسار تاں کے پاچھے جیوناں

جو سر سائیں نا نہہ نویں سو سر دیجے ڈار[1] ۔ نانک جس پنجر میں برہا نہیں سو پنجر لے جار

نال ایانے دوستی وڈا روں سیوں نیوں ۔ پانی اندر لیک جیوں تس دا تھاں نہ تھیوں[2]

نانک چنتا مت کرو چنتا تس ہی ہے ۔ جل میں جنت[3] اپائے کے تنہاں بھی روزی دے

مندا کس نوں آکھیے جاں سبھناں صاحب ایک

---

[1] جار۔ جلا۔ ساڑ [2] تھیوں تھاں۔ ٹھکانہ [3] جنت جنتا۔ مخلوق اپائے کے۔ بنا کے۔ پیدا کر کے۔

گورو امرداس جی

ایہہ گورو ناں امرداس پیو داناں تیج بھان ذات بھلہ۔ اکبر بادشاہ دے سمے ۱۵۸۱ سمہ بکرمی مطابق ۱۴۷۹ئہ نوں باسر کے ضلع امرت سر وچ پیدا ہوئے۔ ۱۶۰۹ سمہ بکرمی نوں کھڈور صاحب گورگدی تے بیٹھے۔ تے ۱۵۷۴ئہ مطابق ۱۶۳۱ سمہ بکرمی نوں گوئندوال ضلع امرت سر چلانا کر گئے۔ آپ دے دو پتر تے دو دھیاں سن۔

آپ دی بابا نانک جی دی لیہہ تے چلے۔ تے ربی ایکتا تے پریم سچیائی بارے شعر آکھے۔ اوہو خیال تے اوہو رنگ اے۔

دکھاوے لئی تن تے جبر کر کے مرن یاں ستی ہو جان اُتے برہ دی چوٹ نال سہک سہک کے مرن دا فرق دسیا اے ۔

ستیاں اِہ نہ آکھیئن جو مڑھیاں لگ جلن
ستیاں سے ای نانک جو برہے چوٹ مرن

چنگے برہمن دی تعریف کر دے ہوئے لکھدے ہن ۔

سو برہمن بھلا آکھیئے جو بجھے برہم وچار!
اگے جات نہ پچھیئے سائیں دے دربار

کلام دا کجھ ہور نمونہ ۔

نانک کنت نہ جانئے سے کیوں اگ جلائے
جھوٹھے چونکے نانکا اِکو سچ سوئے
اِہ من چنچل دس نہ آوے
دُکھ روگ سنتاپ اُترے سُنے ساچی بانی

لے جات۔ ذات ۲ے کنت خصم مراد خدا۔

گورو رامداس

نام رامداس تخلص نانک ہیوندا ناں ہری داس ذات سوڈھی اکبر بادشاہ دے ویلے سنہ ۱۵۹۱ بکرمی مطابق سنہ ۱۵۳۴ء نوں چونے منڈی لاہور وچ پیدا ہوئے۔ ایتھے گورو امرداس جی دی دھیری بھانی نال ویاہے گئے۔ سنہ ۱۶۳۱ بکرمی نوں گورو گدی تے بیٹھے۔

سنہ ۱۶۳۹ بکرمی نوں آپ نے شہر امرت سر دی نیئں سر بنیاد رکھی تے اوتھے اک تلا بنوایا۔ اِہ شہر پہلوں گورو رامداس دی نگری فیر امرت سر دے نام نال مشہور ہویا۔

آپ چتالی ورھے دی عمر پا کے سنہ ۱۶۳۸ بکرمی مطابق سنہ ۱۵۸۱ء نوں گوئند وال ضلع امرت سر دے مقام تے کوچ کر گئے۔

رنگ اوہو بابا نانک والا۔ فقیرانہ کلام۔ شبداں وچ مٹھاس تے ٹھنڈک۔

کلام دا نمونہ :-

پر رتڑے[1] میںڈے لوئیں میرے پیارے چاترک بوند جویں
من سیتل[2] ہو آ میرے پیارے انبر بوند پیوے
تن برھوں جگاوے میرے پیارے نیند نہ پوے کویں
ہر سجن لدھا میرے پیارے نانک گورو مرے

یاں :-

چڑھ چیت بسنت میرے پیارے پھلی رُتے
پربا جھڑیوں میرے پیارے آنگن دُھوڑ لُتے
من آس اُڈینی میرے پیارے دو نین جُتے
گورو نانک دیکھ وگسی میرے پیارے جیوں مات سُتے

[1] رتڑے۔ رنگے ہوئے [2] سیتل ٹھنڈا

گورو ارجن دیو

نام ارجن تخلص نانک ذات سوڈھی چوتھے گورو رامداس دے پُتر جہانگیر بادشاہ دے مُڈھلے سمے ۱۶۱۰ بکرمی مطابق ۱۵۵۶ء نوں گوئندوال ضلع امرتسر وچ پیدا ہوئے ۱۶۲۸ بکرمی نوں اٹھارہ ورھے دی عمر وچ گورو گدی تے بیٹھے۔ تے ترتالی ورھے دی عمر پا کے ۱۶۵۳ بکرمی مطابق ۱۶۰۶ء نوں لاہور وچ کوچ کر گئے تے شاہی قلعہ لاہور دے کول ڈیرہ صاحب آپ دی سمادھی بنی۔

آپ نے سکھ پنتھ نوں باقاعدہ چلان واسطے نذرانہ یا دسوندھ (آمدن دا دسواں حصہ) وصول کرن دی رسم جاری کیتی۔ جس نال آپ نوں ڈھیر آمدن ہون لگ پئی۔ تے گورو گرنتھ نوں باقاعدہ کتابی شکل دین لئی آپ نے پہلے گورو صاحبان دے کلام نوں جمع کرنا شروع کیتا۔ غیر پہلوں آپ نے ایک چھوٹی کتاب سکھ منی لکھی۔ تے پھر اک تنبو (چھولداری) لا کے آپ اُہدے اندر بیٹھ کے واری سر گورو صاحبان دا کلام بولدے جاندے سن تے بھائی گورداس باہر بیٹھ کے لکھدے جاندے۔ ایس طرح اِہناں گورو گرنتھ صاحب نوں ترتیب دتا۔ گوروآں دے کلام تے پہچان لئی محلہ ۱۔ ۲ دے دتا۔ ایس توں چھٹ بابا فرید۔ کبیر۔ رامانند۔ سوداس میراں بائی۔ دھنا وغیرہ دا صوفیائی کلام درج کیتا۔ آپ دی ڈھیر سارے شلوک لکھے۔ نالے آپ نے گورو رامداس دے تلا وچ اِک مندر (دربار صاحب) بنوایا تے اوسدی نیہہ (اٹ) حضرت میاں میر صاحب لاہوری کولوں رکھوائی۔ اِہ مندر (دربار صاحب) بعد وچ سکھاں دا تیرتھ بنیا۔

خیال بابا نانک وانگ بہہ رنگی۔ بولی لہندی۔ پوربی تے پنجابی رَلدی اے۔ پوربی لکھت دا نمونہ

کوٹ[1] دان اشنانگ انک سوہن پوِتر تے   اُچرنت نانک ہر ہر جِہا سرب پاپ بمچتے

لہندی ملی پوربی دا نمونہ ۔

ابندھن[2] کیتو سو گھنا بھوری دیتم بھاسے
من دہ سینڈرو سیچ سٖوہ نانک ہبیے دُکھ الاہے

---

[1] پوتر ہون لئی کئی تیرتھ اشنان تے دان کیتے جاندے ہن۔ پر "ہر" دا (رب دا) نام لیاں ہی پاپ جھڑ دے ہن۔

[2] بہت سارا بالن اکٹھا کیکے تھوڑی جہی اگ الایاں بھانبڑ بل دا اے ایسے طرح من حج دسدے رب دا ناں لیاں دکھ دور ہو جاندے ہن۔

کوٹ اگھا[1] سب ناس ہوئے مرت ہرناؤں!
من چندے پھل پائیے ہر کے گُن گاؤں!
جنم مرن بھئے کٹیئے نِہچل سچ تھاؤں!
پورب[2] ہووے لکھیا ہر چرن سماؤں
کر کرپا پربھ راکھ لیو نانک مل جاؤں

اِہناں دے شلوکاں وچ گیان دی اہے تے فلسفہ دی۔ پریم دی تے ویراگ دی۔ چھندا بندی دے نمونے دی ڈھیر ہن۔ پر رنگ تے دھارنی اُہ گورو صاحبان والی اے۔

کلام دا ہور نمونہ

جیسے رین پراہنے اُٹھ چل سیں پربھات
کیا توں رتا گرہست سیوں سب پھُلاں کی باغات

چڑی چوہکی پوہ پھُٹی - وگن بہت ترنگ!

کھتیہہ دکانڑے جے لہاں گھتاں سافیں تول!
تن جڑائیں اپنے - لہاں سو سجن مول!

میرا من لوچے گورو درشن تائیں - باپ کرے چاترک کی نیائیں

توں کاہے ڈولے پرانیاں[3] تدھ راکھے سرجنہار
جن پیدائش تو کیا سوئی دے ادھار[4]
جن اُپائی میدنی سوئی کردا سار
گھٹ[5] گھٹ مالک دلاں کا سچا پروردگار
کیمت قیم نہ جانیئے وڈا بے پرواہ
کر بندے توں بندگی جچر گھٹ میں ساہ
توں سمرتھ اکتھ اگوچر جیوں پنڈ تیری راس
رحم تیری سُکھ پایا سدا نانک کی ارداس[6]

---

[1] گناہ۔ [2] پچھلے جنم دا [3] پرانیاں - انسان [4] ادھار - حوصلہ [5] گھٹ - سینہ [6] ارداس - نذر

دمودر داس دمودر

نام دمودر داس تخلص دمودر ذات اروڑہ گلاٹی۔ جھنگ دا رہن والا۔ جنم لودھی راج دے سمے۔ وفات اکبر دے عہد وچ۔

سر رچرڈ ٹمپل نے ایس نوں پٹواری لکھیا اے۔ پر اہ پٹواری نہیں سی۔ ہٹوانیہ سی تے چوچک دے پنڈ ہٹی کردا اسی۔ اوس سمے عام طور تے ملاں۔ قاضی۔ باہمن تے پٹواری ای چار حرف پڑھے ہوندے سن۔ ہو سکدا اے اہ لوکاں دے چٹھی پتر لکھ پڑھ چھڈدا ہووے۔ تے لوک ایس نوں اروڑہ کھتری ہون کر کے باہمن یا ملاں تے کہہ نہ سکدے ہون ایس لئی پٹواری آکھ چھڈدے ہون۔ جویں لوک اج کل ہر چٹ کپڑیئے نوں "بابو" آکھدے ہن تے رچرڈ ٹمپل نے ایس تے بھلیکھا کھادا ہووے۔

دمودر اپنی بابت خود لکھدا اے۔ کہ میں اوہیں تے اناتھ جیہا ساں۔ اوویں اڈریا ہویا جی بھیانا چوچک دے پنڈ آ گیا۔ اوس تے اوس دی ووہٹی کندی (ہیر دی ماں) نے مینوں بہت دلاسا دتا۔ میری مدد کیتی تے مینوں اپنے پنڈ وچ ہٹی کھلوا دتی۔

ناؤں دمودر ذات گلاٹی آیا سک سیالیں!
اپنے من وچ مصلحت کیتی بہہ کے اتھائیں جالیں!
وڈیاوند چوچک دے وہڑے جتھے سیال ابدالیں
نہ کجھ دمودر خوشی ہوئی اہناں دی چالیں!

فیر لکھدا اے:

اوتھے کیتا رہن دمودر اُہ وستی خوش آئی! چوچک تے ونجھ ملیا سی نالے کنّدی تائی!
چوچک بہوں دلاسا کیتا تاں دلگیری لاہی آکھ دمودر ہویا دلاسا ہتھی اوسے بنائی!

دمودر آکھدا اے کہ ہیر دا قصہ میری اکھاں ساہمنے ہویا تے جو کجھ میں اکھیں ڈٹھا سو لکھیا۔ اُہ بار بار آکھدا اے۔

آکھ دمودر میں اکھیں ڈٹھا جو سر سیتی دے آئی

آکھ دمودر میں اکھیں ڈٹھا لگی ہون لڑائی!

آکھ دمودر میں اکھیں ڈٹھا جو سبھو کوک کھلوئی

"آکھ دمودر اکھیں ڈٹھا" تے اوس نے بڑا زور دتا اے۔ تے اِہ اوس دا تکیہ کلام بن گیا اے۔
دمودر نے ایس تے ای بس نہیں کیتی۔ سگوں بیان نوں سچا ثابت کرن لئی کھول کے آکھیا اے۔

اکھیں ڈٹھا قِصہ کیتا میں تاں گُنی نہ کوئی شوق شوق اُٹھی اے سیڈی نال اُلگ ہوئی
اساں مُونہوں الایا اوہو جو کجھ نظر پیا ای آکھ دمودر کر کے قصہ جو سُنے سب کوئی

دمودر نے اپنی کتاب وچ اکبر بادشاہ دی تھاں تھاں صفت کیتی اے۔ جس توں اِہ جاپدا اے کہ اوس اِہ کتاب اکبر راج دے ڈُھلے سمے لکھی۔

پادشاہی جو اکبر سندی دل دل چڑھے سوائے
آکھ دمودر دے اسیساں شہروں باہر آئے

پر ایس دے نال دمودر نے ایہ شعر لکھ کے بڑی گنجھلی پا دتی ہے:

پندرہ سو انتری آہا سمت بکرم رلائے ہیر تے رانجھا ہوئے اکٹھے جھیڑے رب چکائے

اکبر بادشاہ سو اتیراں سال دی عمر وچ ۱۵۵۶ء مطابق ۱۶۱۳ سنہ بکرم نوں راج گدّی تے بیٹھا۔ تے اُنجا ۴۹ ورھے راج کر کے ۱۶۰۵ء یا ۱۶۶۲ سنہ بکرم وچ فوت ہو گیا۔ ایس تے اکثر نے اِہ سمجھا کہ اِہ کاتب دی بھُل اے۔ پندرہ سو انتری دی تھاں "سولہ سو انتری" چاہیدا سی۔ پر اِہ "پندرہ سو انتری" کتاب دی لکھت دا سال نہیں سی۔ سگوں اِہ اُہ سال سی جد رانجھا ہیر نوں کھیڑیاں چوں کڈھ کے کوٹ قبولے لے آیا۔ تے اتھوں عدلی راجے نے اوس نوں ہیر دی بانہہ پھڑا کے قِصے دا

انت کیتا۔ کیوں جو دمودر نے ایس دے بعد قصہ نہیں چلایا تے اِہ آکھ کے ختم کر دتا۔ کہ

آکھ دمودر میں اکھیں ڈٹھا جو لتی طرف سدھائے

دمودر آکھدا اے قاضی تے رانجھے نوں پُچھیا ہُن تسیں کدھر جاؤ گے۔ تے اوس اُتر دتا سو

مکے وِنج بہساں اسیں وت آون نہ ایہا گل!

پھر ودائیگی دا حال لکھدا آکھدا اے

جاں جا کوہ ترے گئے اگیرے تاں اسیں نال نال آئے
پنج سوار جوڑے سو کالے پل آغیبوں مِل آئے

ہتھ پھریندے سر دوہاں دے سر چُمّی تے گل لائے
اہناں لکاں باجھوں ہیرے درشن ٹھیندے ناہے

آکھ دمودر چھپ گئے کدائیں اُہ گئے سو پھر نہ آئے

کتاب احسن المقال عرف تاریخ جھنگ سیال وچ ہیر دا مرن سال ۱۴۵۲ء تے بہلول لودھی دا راج لکھیا اے۔ بہلول لودھی ۱۴۵۰ء نوں راج گدی تے بیٹھا تے ۱۴۸۸ء تک رہیا۔ دمودر نے ہیر تے رانجھے دے ملاپ دا سال ۱۵۲۹ بکرم مطابق ۱۴۷۲ء لکھیا اے۔ تے اِہ ٹھیک جاپدا اے۔ کہ اِہ ہیر دمودر دا لکھت سال نہیں دمودر دے بیان دے مطابق اصل وچ رانجھے نوں ہیر ۱۵۲۹ بکرم یا ۱۴۷۲ء وچ کوٹ قبولہ دے عدلی راجہ کولوں ملی ہووے۔ تے انج اِہ عشق دی کھیڈ مکی ہووے۔ احسن المقال عرف تاریخ جھنگ سیال وچ ۱۴۷۲ء دی تھاں غلطی نال ۱۴۵۲ء لکھا گیا ہووے۔ کیونکہ "۷" دی تھاں ۵ لکھیا جانا وڈی بھُل نہیں۔

ایس توں اِہ جاپدا اے۔ کہ کوی نے اِہ وارتا جوانی سمے اکھیں ڈٹھی۔ پر جد اکبر دے راج وچ ایس عشق دی بوباس کھنڈی تے اِس نوں اِہ قصہ لکھن دا شوق ہویا۔

اکبر راج توں پہلے ایس عشق دی ہواڑ نکلن دا کھُر کھوج نہیں لبھدا۔ اکبر راج وچ اوسدے اک درباری شاعر گنگ بھٹ دا لکھیا قصہ ہیر رانجھا ملدا اے۔ ایس دے بعد بھائی گورداس نے اپنے شعر وچ عاشقاں دا ذکر کردیاں ہیر رانجھے دا ذکر کیتا اے۔ تے اہناں دے عشق نوں پیانی پریت آکھیا اے۔ ایس دے بعد شاہ حسین نے اپنی کافیاں وچ ہیر تے رانجھا دا ذکر کیتا اے۔ پر اِہ سارے دمودر دے بعد ہوئے جاپدے ہن۔

دمودر نے اپنی کتاب وچ بیر رس پیدا کرن لئی ہیر دا نورخاں چدھڑ نال مقابلہ کرن دا واقعہ بڑے سوہنے رنگ وچ بیان کیتا اے۔

ہیر دی تعریف کردیاں ہویاں اوس نے ہیر نوں حور آکھن لئی کیا سوہنے انگ ورتے ہن۔

حوراں دی ذات سیالیں آہن - انبر یاڑن خاکی پریاں!
میدا کھائین - پٹ ہنڈائین - نقل جنہاں دے گریاں!

پر دموندر نے ہیر نوں حور آکھ کے اوس نوں چھڑا لاجونتی یا چھوٹی موئی دا بوٹا نہیں رہیایا سگوں اک بڑی بلوان، بہادر تے شیہنی بنایا اے۔

دموندر کہندا اے نورخاں چدھڑ دی اک بیڑی رڑھدی ایدھر آ گئی۔ ہیر نے لڈن نوں دے دتی۔ نورخاں دے بندے بھجدے آئے تے بیڑی دیکھ کے منگن لگے۔ ہیر اکڑ گئی۔ بیڑی دین توں انکار کر دتا۔ نورخاں ۳۶۰ گھوڑ چڑھے سوار لے کے آ گیا۔ لڈن قوم دا ملاح۔ لشکر دیکھ کے کنب اٹھیا۔ تے آکھن لگا

آئے کٹک پرائے ویہڑے رن جھلیسی ناہیں   بھائی ویر سدا اس ویلے مت وڑ لین تیں تائیں
ہیرے فکر اجیہا سمجھے میں گھر ویہندا آہیں

چڑھدی جوانی - اُبلدا لہو، شیہنی ہیر لڈن دی کاتر تا تے بڑی چھنبھی ہوئی تے آکھن لگی۔

جا دور ہو اکھیں دے اگوں پہلے تدھ مریاں   بھڑ لئے اُتے جاء اسانوں کیوں نکھر ویر سدیاں
دیکھ اساڈا بھڑن تماشا کیہی مار کریہاں

ہیر نوں رن وچ دیکھ کے اودیاں سہیلیاں وی آ گیاں ؎

چھکک تلواریں کڈیاں سبھے ڈھالیں آن بھوائیاں   آکھ دموندر دل کرڑیاں دا علی علی کر دھائیاں

ہیر دی اک سہیلی ہسی نے مقابلہ کرن توں ڈر جیا پر اوہ اک جیالے جرنیل واگوں بولی ؎

ہو سکدار کھلو وے پچھے لعنت ہے تس تائیں   مرن جیون نہ وس کسے دے ہوسی رب رضائیں

مقابلہ ہویا- نورخاں نے ہیر تے وار کیتا ؎

تاں دھرو میانوں مصری کڈھی مر ہیرے دے لائی
گرد ی کھائے گئی دل پچھاں اوہ تاں سٹ بچائی

فیر ہیر نے وار کیتا ؎

ہیرے ویہڑے ماری مر دا ہی مر نورے دے سٹی   آئی راس نہ گئی گھسا دیں دھرتی رت دی رتی

اَدّھا دھڑ پہنّے وِچ پھاتھا اَدّھا ڈِھٹھا دھرتی!
اَکھ دمودر کیکن دِسّے جیوں دھوبی سُتھن گھتی!

نورخاں چلہ ہڑ دے ہیر دے ہتھوں نہ لُوٹے ہون نوں دھوبی دے سُتھن سُکنے پان نال تشبیہہ دینا دمودر دا ای حصّہ اے۔

دمودر دے کلام وِچ پاس رَس دی بڑا اچھوال۔ تونواں تے سواد ملا اے۔ جویں ایہو دھوبی سُتھن دی تشبیہہ یا کھیڑیاں تے ناہراں دی لڑائی وِچ اِہ لکھنا۔

پچھے سر جیوں بھنّی چاٹی آکھن دی گل ناہیں

وارث شاہ مقبل تے دمودر دی ہیر وِچ پلاٹ دا تے کجھ ناواں دا فرق اے۔ دمودر نے آکھیا اے رانجھے دے تِن بھرا ظاہر۔ ظاہر تے جیون سن۔ پر وارث کہندا اے ست بھرا دو بھیناں سن۔ وارث

ست پتر دو بیٹیاں تسدیاں سن وڈا ٹبر اتے پروار آہا

دمودر رانجھے دے پیو دا ناں معظم لکھدا اے تے وارث موجو
دمودر ہیر دی ماں دا ناں کندی لکھدا اے تے وارث ملکی
دمودر کیدو نوں ہیر دا تایا لکھدا اے تے وارث چاچا۔ دمودر لکھدا اے

اَجے ہِن کیہہ کیتا تایا اجے ہیں ہور کریساں

دمودر آکھدا اے۔ رانجھے دے پیو نے رانجھے دی منگنی یعقوب خاں وڈا ئچ دی دھی نال کیتی پر وارث ایسا ذکر نہیں کردا۔

دمودر لکھدا اے سہتی بیوہ (رنڈھوا) سی تے اوسدی دوستی راموں برہمن نال سی۔ پر وارث شاہ لکھدا اے۔ سہتی کنواری سی تے اوسدی محبت مراد بلوچ نال سی۔

دمودر آکھدا اے جد ہیر دی کڑمائی سیدے نال ہوئی اِہ نوورھے دی سی۔

نووَرھیاں دی منگی ننگر عظمت دی رُشنائی
صورت کمال سنے ہے کوئی سائی آتی آئی

پر وارث آکھدا اے ہیر نکاح ویلے سوہنی جوان تے مٹیار سی
وارث شاہ آکھدا اے قاضی نے ہیر دا نکاح پڑھیا۔

دمودر لکھدا اے ؎

آیا برہمن ریت کریندا مولی ہتھ اٹھائی

تاں منہ گھنڈ نہ بولن دتی ہلوہلی ہوئی ! زوری نپ بھنوائی ویراں لاواں گھن کھلوئی

فیر قاضی نکاح پڑھیا ؎

قاضی کہے سن دھیا ہیرے نہ کیل کریں جے کوئی پچھاں کتھوں باجھ وکیلی قید شرع دی ہوئی

دمودر لکھدا اے رانجھا ہیر نوں عدلی راجے کولوں گھن کے لے گیا (پیس دسکے مدینے) دل چلا گیا تے اندھرے رہیا۔ پر وارث قصے دا انت اِنج کردا اے۔ کہ اوہ دونویں گھر آ گئے۔ تے ہیر دے ماپیاں ہیر نوں زہر دے کے مار دتا۔ اتے رانجھا غم کھا کے مر گیا۔

دمودر دی ہیر دے کل ۹۹۱ بند ہن لکھت سادی تے صاف اے۔ بولی لہندی اے۔ فارسی تے ملتانی لفظاں دا رلا ڈھیر اے۔ کوتا مٹھی۔ سوادلی تے رس بھری اے۔ لفظاں دی چون تے جوڑت سوہنی اے۔ شنگار رس دے نال بیر رس تے ہاس رس بڑے جچدے۔ پھبدے تے شوبھا دیندے ہن۔ تشبیہاں۔ استعارے محاورے تے ہور النکار بڑے جچویں ٹکویں ورتے ہن۔

دمودر نے اپنے قصے وچ "آکھ دمودر اکھیں ڈٹھا" نوں اخیر تک نبھایا اے۔ جے اوس اِہ کہیا۔ کہ

اکھیں ڈٹھا قصہ کیتا میں تاں گنی نہ کوئی اساں موہنوں الایا اوہو جو کجھ نظر پیوای

تے ایس کتھنی نوں نبھان لئی شروع توں اخیر تک "آکھ دمودر اکھیں ڈٹھا" دا پلہ کدھرے نہیں چھڈدا۔

جد رانجھا ہیر نوں رنگ پور چوں کڈھ ٹریا۔ کھیڑے مگر بھجے۔ رستے وچ اُہناں دی ناہراں نال لڑائی ہوئی۔ دمودر کہندا اے۔ میں وی ایس ویلے کول کھڑا ساں۔

ناؤں دمودر میں چھپ کھلوتا جتھے چوی بوٹے تے اِک کاہی

قاضی نے ہیر کھوہ کے کھیڑیاں نوں دتی۔ دمودر کہندا اے میں ایس ویلے وی کول ساں

آکھ دمودر کھیڑیاں ڈٹھا جو سر سیتی دے آئی

فیر جد ہیر رانجھے نوں ملی۔ اُہ کوٹ قبولے توں ترے کوہ ٹر آئے تے پنج بیر ملے۔ دمودر کہندا اے میں ایس ویلے وی نال ساں

جے کوہ ترے گئے اگیرے اسیں بھی نالے آہے

شاہ حسینؒ

نام تے تخلص حسین۔ پیو دا نام شیخ عثمان قوم ڈھڈی راجپوت۔ لاہور دے وسنیک۔ جنم ۹۴۵ھ مطابق ۱۵۳۹ء وفات جمادی الثانی ۱۰۰۸ھ مطابق ۱۵۹۹ء۔

ٹکسالی دروازہ لاہور دے اندر جنم لیا۔ اہناں دے دادا کلجس رائے ہندو سن۔ اوہ فیروز شاہ تغلق دے سمے مسلمان ہوئے۔ ایہہ قوم دے ڈھڈی راجپوت سن۔ سر ڈینزل ابٹسن نے لکھیا اے۔ کہ ڈھڈی جٹ وی ہن تے راجپوت وی۔ مصنف راجپوت گزٹیئر دا بیان اے۔ کہ ڈھڈی راجپوت پنوار خاندان دی لڑی ہن۔ اہناں دا اصل گڑھ میلسی ضلع ملتان اے تے ملتان، منٹگمری، لاہور تے ستلج دے کنڈے آباد ہن۔

سمے دا پھیر اہناں دے باپ شیخ عثمان نے روزی کمان لئی تلوار چھڈ کے کھڈی دی شرن لئی تے جلاہیاں دا کم کرن لگے۔ شاہ حسین لکھدے ہن۔

ناؤں حسینا تے ذات جلاہا گالیاں دیندیاں تانیاں والیاں!

اہناں دناں وچ ٹکسالی دروازے دی وڈی مسیت وچ مولوی ابوبکر بچیاں نوں پڑھاندے سن۔ شیخ عثمان نے آپ نوں اوتھے قرآن مجید حفظ کرن لئی داخل کرا دتا۔ ایہہ دس ورھے دے سن، کہ اہناں ۸-۱۰ پارے حفظ کر لئے۔ اہناں دناں وچ مولوی صاحب نوں ملن لئی اک صوفی درویش شیخ بہلول دریائی آئے۔ ایہہ چنیوٹ ضلع جھنگ دے رہن والے اک ولی اللہ بزرگ سن۔ دریائے راوی اہناں دناں وچ شاہدرہ دی تھاں شاہی قلعہ دے نیڑے وگدا سی (جیہنوں ہن بڈھا دریا کہندے ہن) شیخ بہلول نے حسین نوں اوہتوں وضو لئی پانی دا لوٹا بھر کے لیان لئی فرمایا۔ ایہہ جھٹ لے آئے۔ آپ دی بھولی بھالی صورت چھٹ سپٹے وچ ایہہ خدمت تے بڑی لگن ویکھ کے شاہ بہلول نوں آپ تے بڑا پیار آیا۔ آپ نے شاہ حسین نوں پیار کیتا۔ کجھ پڑھ کے پھوک ماری تے دعا دتی۔ جس دا اثر ایہہ ہویا کہ آپ دا ذہن کھل گیا تے تھوڑے دناں وچ ای آپ نے سارا قرآن مجید حفظ (کنٹھ) کر لیا۔ اوس دے بعد جد رمضان دا مہینہ آیا۔ نماز تراویح پڑھاندیاں ہویاں حسین نے سارا قرآن مجید سنا دتا۔

شیخ بہلول جاندے ہوئے آپ نوں حضرت داتا گنج بخشؒ دے مزار تے باقاعدہ حاضری دین دی ہدایت کر گئے سن۔ سو اِنہاں اوس تے پورا عمل کیتا۔ تے داتا دے دربار دی حاضری۔ عبادت تے ریاضت نوں اپنا معمول بنا لیا۔

شاہ حسین نے قریباً چھتی[36] ورھے پہلے کٹھن عبادت تے ریاضت کیتی۔ دن نوں روزہ رکھدے رات ساری قرآن مجید پڑھدے رہندے۔ فیر اِہ معمول بنایا۔ کہ ساری رات راوی (بڈھے دریا) دے کنڈے قرآن مجید پڑھدے رہندے۔ جہاں نکلے داتا گنج بخش دے مزار دی لاگویں مسیت وچ آ جاندے۔ تے ایتھے فجر دی نماز جماعت نال پڑھدے تے دن چڑھے تک وظیفہ کردے۔ فیر عصر توں مغرب تک مُڑ وظیفہ مغرب توں عشاء تک نفل تے عشا توں صبح دی نماز تک قرآن مجید دا دور۔

چھتی[36] ورھے دی عمر وچ لاہور دے اِک مشہور تے عالم فاضل بزرگ شیخ سعد اللہ کولوں تفسیر مدارک سبقاً سبقاً پڑھ رہے سن کہ اِہ ایت آئی: وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا لَهْوٌ وَّلَعِبٌ

اُستاد نے کیہا "دُنیا اِک کھیل کُد دے سوا کجھ نہیں" تے آپ اُتے اِک مجذوبی کیفیت طاری ہو گئی۔ تِنج دے کُد دے مکتب توں باہر آ گئے۔ تے فیر اودھر دا رُخ نہ کیتا۔

آپ دے رُوحانی مُرشد شیخ بہلول نوں جد ایس حرکت دا علم ہویا۔ اُہ لاہور آئے۔ تے آپ نوں حکم دتا۔ نماز پڑھو تے نماز وچ قرآن مجید سُناؤ"۔

مُرشد دے حکم مطابق جد اِہ قرآن مجید پڑھدے ہوئے ایس ایت تے آئے:۔ اَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ "کیہ اساں نہیں کھول دتا تیرا سینہ"؟ تے کِھڑ کِھڑا کے ہس پئے۔ تے نماز توڑ دتی۔

فیر کیہ حسین دی زندگی دے باقی ستائی سال ایسے مجذوبیت تے جذب و سُکر دے عالم وچ گذر گئے۔

بعض مؤرخ کہندے ہن کہ اُنہاں داڑھی مُنا دتی۔ شراب دی صراحی پھڑ لئی۔ گان نچن والیاں دے ٹولے وچ جا رلے۔ اَتے راگ رنگ ناچ گانے دیاں محفل دا دیوا بن گئے۔

ایسے مجذوبیت دی لور وچ اِک واری راوی وَل جا رہے سن۔ کہ اِنہاں شاہدرے دے رُخ اِک سوہنا سجیلا تے اُلوّاں باہمن مُنڈا مادھو گھوڑے تے جاندا ویکھیا۔ اِہ ویکھدیاں سار پھتر ہو گئے تے اہدا پِچھا کردیاں ہویاں راوی پار (شاہدرہ) اُہدے گھر تک پہنچ گئے۔ تے ایتھے مادھو دا پیار

جتّن لئی عشق دی دُھونی رُمادتی۔ مادھو نوں وی حسین نال اُنس ہو گیا۔ مادھو دے ماپے تے ہور رشتہ دار ایس گل تے چھنجھے ہوئے۔ "پر عشق نہ پچھے ذات صفات"۔

دوہاں دا پیار۔ ماپیاں۔ لوا حقاں تے سماج دیاں حدّاں بنّھاں نوں اگے لنگھ گیا۔ تے دونویں اِک مِک ہو گئے۔ حسین ہن نرا حسین نہ رہیا سگوں مادھو لال حسین ہو گیا۔

مجاز دی منزل طے کرن دے بعد حقیقت دی پوڑی چڑھن لئی حسین نے دنیا دا خیال پوری طرح چھڈ کے فقیری روپ دھار لیا۔ حسین بھانویں مجذوبیت، مستی تے جذب وسکر دے عالم وچ رہندے سن۔ پر اوہناں دے زہد و ریاضت دی چرچا کھنڈ چکی سی۔ اکبر بادشاہ جدوں لاہور آیا اوس نے آپ نوں دیدار لئی اپنے دربار وچ بلایا۔ تحقیقات چشتی وچ لکھیا اے۔ کہ جدوں اوہ چوکھی ڈھونڈ بھال دے بعد لبھ کے دربار وچ لے جائے گئے۔ اوس ویلے اوہ عجیب انداز وچ سن۔ داڑھی مُنّی ہوئی تے شراب دی صراحی ہتھ وچ پھڑی ہوئی۔

حسین نے ایہہ روپ کیوں دھاریا شاید ایس لئی کہ مجذوبیت دے عالم وچ اوہناں نوں اپنے تن بدن دی سُرت نہیں سی۔ یا ایس لئی کہ لوک اوہناں دے ایس غیر شرع انداز تے لعنت ملامت کرن تے لوکاں دی لعن طعن ایہناں دے نفس دی پاکی تے صفائی دا موجب ہووے۔

اورنگ زیب عالمگیر دے صوفی بھرا دارا شکوہ نے اپنی لکھت "شطحیات" وچ شاہ حسین دے ولی اللہ تے کرامتی ہون دا ذکر کیتا اے۔ اکبر بادشاہ دے پُتر جہانگیر نے جیہڑا اوس ویلے ابھے شہزادہ سی اِک درباری منشی بہار خاں نوں حسین دا روزنامچہ لکھن تے لگایا۔ تے ایس روزنامچے دا نام بہاریہ رکھا گیا۔

شیخ طیب سرہندی آکھدے ہن۔ جیہڑا آدمی اوہناں کول مرید ہون لئی جاندا۔ ایہہ نوں آکھدے داڑھی منا تے بھوٹھی (شراب) پی۔ جے اوہ من لیندا تے مرید کر لیندے نہیں تے موڑ دیندے۔

مولانا عبدالحکیم سیالکوٹی لکھدے ہن۔ اِک واری میں حاضر ہویا تے مرید ہون لئی عرض کیتا۔ اوہناں اگوں آکھیا۔ ملّاں جی کیوں میتوں نکو بنانا چاہندے او۔ میرا منتر ملّانیاں تے نہیں پھردا۔ کتاب معارج الولایت وچ لکھیا اے۔ کہ شیخ حسین کرامتی فقیر سن۔ تے تعویذ دھاگہ کردے سن۔ کتاب خزینۃ الاولیا وچ وی اوہناں دے کرامتی فقیر ہون دا ذکر کیتا ہویا اے۔ کجھ واقعے بیان کیتے گئے ہن جو ایہہ ہن:۔

اِک واری کسے خربوزے ویچن والے نے آپ نوں کہیا۔ میں ذرا کم جا رہیا ہاں تسیں خربوزیاں

دی راکھی کرو۔ اِنہاں ہو کا لایا "ٹکے ٹکے خربوزہ نال پتر" کہندے ہن۔ کہ اوس ویلے جنہاں جنہاں آپ کولوں خربوزے خریدے اُنہاں دے گھر پُتر ہوئے۔

شیخ عبدالحکیم سیالکوٹی لکھدے ہن۔ اِک واری اُنہاں کول اِک آدمی آیا۔ تے آکھن لگا کہ میں فلاں عورت تے مر رہیا ہاں۔ پر اوہ نیڑے نہیں ڈھُکدی۔ آپ نے فرمایا۔ کجھ دن اوہدے پنڈ دے نام دا جاپ کر۔ اوس اِنج ای کیتا۔ تے عورت آپ عاشق دے قدمیں آ گئی۔

مادھو دے ماپے ہردوار اشنان لئی جا رہے سن۔ انہاں مادھو نوں نال لیجانا چاہیا۔ پر شاہ حسین اوہدی جُدائی اِک گھڑی لئی سہار نہیں سی سکدے۔ انہاں مادھو نوں کہیا۔ توں اِنہاں نوں جان دے۔ اسیں آپ تینوں پہنچا دیاں گے۔ مادھو اِہ سن کے چُپ کر رہیا۔ اوہ چلے گئے۔ اِک دن مادھو نوں اداس ویکھ کے کہیا۔ "مادھو میرے پیراں تے پیر رکھ تے اکھاں میٹ۔ مادھو نے اِنج ای کیتا تے ویکھیا کہ اوہ اپنے ماں پیو نال ہردوار وچ اشنان کر رہیا اے۔ کجھ چر پچھوں کہیا۔ ہُن اکھ کھول دے۔ جد اوس نے اکھ کھولی تے اوہ اپنے مرشد کول ای سی۔ پر جدوں مادھو دے ماپے واپس آئے۔ اُنہاں کہیا اشنان ویلے مادھو ساڈے کول سی۔ اسیں ساڈے نال اشنان کیتا۔ مادھو اِہ کرامت ویکھ کے مسلمان ہو گیا تے پھیر شاہ حسین دے قدمیں لگا رہیا۔

شاہ حسین نے قریباً چھتی ورھے پہلے کٹھن زہد و ریاضت تے آخری ۲۷ ورھے مستی تے جذب و سُکر دے عالم وچ گذارے۔ تے ۶۳ ورھے دی عمر پا کے ۱۰۰۸ھ مطابق ۱۵۹۹ء وچ فوت ہوئے۔ پہلے راوی دے کنارے دفن کیتے گئے۔ جد راوی نے اپنا رُخ پھیر لیا تے اوتھوں لے جا کے باغبان پورہ شالامار باغ دے نیڑے دفن کیتے گئے۔ آپ دے مزار تے ہر سال میلہ لگدا اے تے رات نوں چراغاں ہُندی اے۔

سکھ راج سمے ایتھے بسنت تے میلہ لگدا سی۔ مہاراجہ شیر سنگھ بڑے شاہی ٹھاٹھ تے پریم وتساہ نال ایتھے آوندے۔ ۲ بجے شاہی سواری قلعے چوں نکلدی۔ مہاراجہ بسنتی پگ بنھ کے ہاتھی تے سوار جلوس وچ ہُندے۔ رستے وچ روپے تے چاندی دیاں ٹکیاں سوٹ کردے جاندے۔ نیڑے آ کے پا پیادہ ہو جاندے۔ قبر تے بسنتی ریشمی ادھچھاڑ چاہڑدے۔ رات راگ رنگ دی محفل لگاندے۔ دیپ مالا کرواندے تے مڑ ایسے طرح روپے تے ٹکیاں دی سوٹ کردے۔ واپس قلعے ول چلے جاندے۔

مادھو لال ۹۸۳ھ وچ پیدا ہویا۔ حسین دے مرن بعد ۳۵ ورھے سجادہ نشین رہیا۔ تے ۱۰۴۳ھ وچ چلانا کر گیا۔ مادھو کجھ چر لئی راجہ مان سنگھ دی فوج وچ بھرتی ہو کے دکن چلا گیا۔ پر حسین نے واپس بلا لیا۔

تے مرن بعد مرشد دے کول ہی دفن کیتا گیا۔

شاہ حسین دیاں لکھیاں ۱۶۳ کافیاں ملدیاں ہن۔ اِہناں چوں اِک کافی سِری گورو گرنتھ دی گھاری بیڑ وچ درج اے۔

کافی دے لفظی معنی ہن پوری یا مکمل۔ آنند راج مخلص سہجو بائی۔ چنداس تے غریب داس نے کافی نوں راگنی یا راگ دی اِک قسم آکھیا اے۔

موسیقی یا راگ دو یا اکبر دے سمیں پورے جوبن تے سی۔ اوس سمے شاہ حسین نوں خیال آیا کہ کجھے گانیاں۔ ٹھمری دا ورا خیال وغیرہ دے بولاں نوں ہندی دی تھاں پنجابی وچ پیش کیتا جائے۔ سو اِہناں مختلف راگاں راگنیاں تے اِہ کافیاں لکھیاں۔ جو پنجابی بولی وچ پہلی تے سچی کوشش اتے مان یوگ سرمایہ ہن۔ اِنہاں دی بولی وچ رس۔ لوچ مٹھاس تے روانی بڑی اے۔ اِنہاں دے تصوف وچ اُچ خیالی اے۔ روحانیت اے۔ عاجزی۔ انکساری نونیتا تے محبت دا سبق اے۔ اخلاق اے تے فلسفہ اے۔ اِہناں اپنی کسے دی کافی وچ شراب۔ راگ رنگ یا بلھے شاہ دا نگرہا سا ٹھٹھا پیش نہیں کیتا۔ سگوں بابا فرید دا نگوں آکھیا اے۔ کہ دنیا اک عارضی تے فانی اے۔ دنیا دا سب مال متاع۔ دولت مکان زمین سب فانی ہن۔ سو لے بندے رب سچے نال پیار پا۔ کلام وچ بڑی مٹھاس۔ پاکیزگی تے رس اے۔ اِنہاں عشق ای مجازی توں کم لیا اے۔ محاورے۔ تشبیہاں۔ استعارے دُور دے نہیں ورتے۔ سگوں بالکل نیڑے تے عام ورتوں لے۔ جویں چرخہ (جسم) پٹاری۔ پیچھی (عمل)۔ جم (موت دا فرشتہ) ہرٹ۔ باغ۔ پونی گوہڑا۔ سکھی۔ گاہک۔ داتاں لیکے جیون دے ڈونگھے بھیتاں نوں اِنہاں راہیں اُجاگر کیتا اے۔ ہندو مت دے نظریئے تے لفظاں محاوریاں توں وی کم لیا اے۔ اِہناں اپنی بولی وچ ملتانی۔ لاہوری تے پوٹھوہاری بولی تے ہندی فارسی دے ڈھکدے الفاظ استعمال کیتے ہن۔ سارے کلام وچ کدھرے شراب صراحی پیالے دا نام یا مبالغہ یا رندی توں کم نہیں لیا۔ بولی اجیہی مٹھی۔ سوہنی تے سوکھی ورتی اے کہ سب لفظ اِک اِک جا پڑے ہن تے دل وچ دھسدے جاندے ہن۔ اِنہاں دیاں کافیاں دا مجموعہ پہلی واری ڈاکٹر موہن سنگھ جی دیوانہ ایم۔ اے نے اردو وچ چھپوایا۔ آپ دے کجھ چونویں شعر جویں ؎

سَاجن دے ہتھ ڈور اساڈی میں ساجن دی گُڈی
اِس دِیلے نوں کُجھ تا سیں جد جا پیسیں وچ کُھڈی

لکھ کروڑ جنہاں دے جڑیا سو بھی جُھڈی جھوٹی
بھٹھ پئی تیری چٹی چادر چنگی فقیراں دی بھوری

اس دم دا نہ کیہہ بھروسا رہن سرائیں رات ۔ وچھڑے تن من بہُڑ نہ میلا جیوں تروروں ٹُٹے پات

پیارے لال کیا بھروسا دم دا! ۔ کوڑی دُنیا کوڑ پسارا جیوں موتی شبنم دا

سمجھ نداناں ایہہ ویلا تیرا وہندا وقت وہاندا ۔ اِہ دُنیا دو چار دہاڑے دیکھدیاں لد جاندا

کالے پٹ نہ چڑھے سفیدی کاگ نہ تھیندے بگے ۔ شاہ حسین شہادت پائیں جو مرن متراں دے اگے

گھڑی اِک دے مہمان مسافر پیاں نال رہن جائیں ۔ کوٹھاں دے سِکدا سُنیں دے اکھیں وسدے ناہیں

چھوڑ تکبر پکڑ حلیمی کو کہیں دا ناہیں ۔ کہے حسین فقیر نماناں ہر دم سائیں سائیں

ربا میرے حال دا محرم توں ۔ اندر توں باہر توں روم روم وچ توں

سجناں اسیں موڑیوں لنگھ پیا سے
بھلا ہویا گُڑ مکھیاں کھاہدا اسیں بِھن بھنا توں چھُٹیا سے
ڈھنڈ پرانی کُتیاں لگی اسیں سر ودھ ماہیں دھوتیا سے
کہے حسین فقیر سائیں دا اسیں ٹپن ٹپ نکلیا سے

(کافی ۲۰ - راگ دیو گندھاری)

نیں اسیں آنہ کھِڈا ہاں گُڈی
نوں تار دوڑ گُڈی دی اسیں سے کر ہاں اُڈی
ساجن دے ہتھ ڈور اساڈی میں ساجن دی گُڈی
اس ویلے نوں پچھو تاسیں جد جائے پوسیں وچ کُھڈی
کہے حسین فقیر سائیں دا سبھ دنیا جاندی اُڈی (کافی ۲۱ - راگ ماجھ)

محمد عبداللہ عبدی

نام (مولوی) محمد عبداللہ تخلص عبدی۔ پیو دا نام میاں جان محمد۔ پنڈ ملکہ ہانس تحصیل پاک پتن ضلع منٹگمری دے وسنیک۔

جنم اکبر بادشاہ دے انتلے سمے ہویا جاپدا اے۔ تے کجھ اورنگ زیب دے سمے۔ ستر ورھے شاعری کیتی۔ بڑے نیک۔ دیندار تے اللہ لوک بزرگ سن۔ قرآن مجید دے حافظ سن۔ جوانی سمے آجڑی دا کم کردے رہے۔ بکریاں دا اجڑ لے کے جنگل ول چلے جاندے۔ اجڑ چردا رہندا تے آپ اوتھے اللہ اللہ کردے رہندے۔ اوہناں دناں وچ اوہناں نوں رب ولوں لاہور جان دا اشارہ ہویا۔ مولانا میاں محمد سیف الملوک وچ لکھدے ہن۔ کہ آپ نوں نبی پاکؐ دی زیارت (سفنے وچ) ہوئی تے اوہناں آپ نوں حسن محمد عرف حسو تیلی کول جان لئی آکھیا۔ اوہ لاہور آ گئے۔ ایتھے چوک جھنڈا وچ اک درویش حسن محمد تیلی (ظاہرا اوہ تیلی دا کم کردے تے اندر کھاتے ربی گیان دھیان ول لگے رہندے سن) دی سنگت کیتی تے اوہناں نوں مرشد منیا۔

لاہور وچ رہندیاں اوہناں بکریاں چارناں چھڈ کے چکی پیہنا ارنبھیا۔ چکی پیہہ کے اپنا تے بال بچیاں دا گزارہ کردے رہے۔ تے اوہدے نال نال لوکاں نوں وعظ نصیحت کردے۔ قرآن مجید پڑھاندے تے درس دیندے رہے۔

اک واری اوہناں کول اک آدمی اپنے کلام دی سدھائی لئی آیا۔ اوہ اوس ویلے چکی پیہہ رہے سن۔ آٹے نے مونہہ چٹا کیتا ہویا سی۔ اوسے طرح باہر آ گئے۔ اوہ حال ویکھ کے اوس کہیا جے تسیں چاہو تے میں اک اجیہا وظیفہ دس دیاں کہ روز غیب ولوں روپے مل جایا کرن۔ آپ نے انکار کر دتا۔ تے کہیا۔ میں رب دی عبادت نوں تجارت نہیں بنانا چاہندا۔ پتراں کہیا باباجی اوہ وظیفہ سکھ لئو سانوں آرام ہو جائے گا۔ پر اوہ نہ منے۔ میاں محمد اپنی تصنیف سیف الملوک وچ ایسدا ذکر کردے ہوئے لکھدے ہن ؎

کہن لگے عبداللہ ہوریں سنو میرے دلبندو میں نوں شرم ربے تھیں آیا پڑھیا نہ فرزندو

اتنی عمر گزشتہ ہوئی روزی رہیا پچاندا روزی کارن کراں نہ سجدے اوہ دیا ہو جاندا

خلق۔ تواضع۔ حلیمی۔ انکساری تے پروہنیاں دی خدمت (مہمان نوازی) وچ مشہور سن۔ باقی عمر لاہور وچ

ای بنیت کیتی۔ اِنہاں دے ایک پُتر نُور محمد دی اِہناں وانگ بڑے عالم فاضل سن۔ اِہناں اپنی کوتا نوں دِین دی خدمت دا کم لیا۔ ستے شعراں راہیں فقہ دے مسئلیاں نوں سوکھے تے مٹھے لفظاں وچ بیان کیتا۔ شعراں وچ عربی، فارسی تے ہندی دے لفظ ڈھُکدے ورتے ہن۔ پنجابی نِردل نہیں۔ پر زبان ستھری تے چال اُٹھاں اے۔ پوٹھوہاری تے ہندی بولی دے لفظ وی موجود ہن۔

اِہناں فقہ دے مسئلیاں تے بارہ رسالے لکھے جیہڑے بارہ انواع دے ناں تے اکٹھے چھپے۔ پروفیسر محمود شیرانی اپنی لکھت "پنجاب میں اُردو" دے صفحہ ۳ تے لکھدے ہن کہ عبدیؔ نے ۹۹۷ھ وچ رسالہ مہندی لکھیا۔ بارہ انواع دو طرح دیاں ملدیاں ہن۔ ایک اوہ جیدا ذکر قاضی فضل حق نے کیتا اے۔ اوہ ایس نوں پرانی بارہ انواع آکھدے ہن۔ ایہدے وچ ایہ رسالے شامل ہن۔

رسالہ مہندی لکھت ۹۹۷ھ تحفۃ الفقہ لکھت ۱۰۲۵ھ نص فرائض لکھت ۱۰۳۲ھ۔ خلاصہ معاملات ۱۰۴۳ھ انواع علوم ۱۰۴۴ھ معرفت الٰہی ۱۰۵۴ھ خیر العاشقین ۱۰۵۴ھ۔ فرائض شرح سراجی ۱۰۵۸ھ خیر العاشقین خورد ۱۰۶۶ھ۔ رسالہ فقہ ہندی ۱۰۷۵ھ تے حصار الایمان۔

دوسری بارہ انواع جیہڑی کتب خانہ حاجی چراغ دین سراج الدین لاہور دی چھپی ہوئی اے۔ جس دا حوالہ باوا بدھ سنگھ جی نے اپنی لکھت پریم کہانی دے صفحہ ۸۷ تے دتا اے۔ اُہدے مطابق اِنج اے۔

(۱) تحفۃ الفقہ (۲) نص فرائض (۳) خلاصہ معاملات (۴) انواع علوم (۵) معرفت الٰہی (۶) خیر العاشقین (۷) فرائض شرح سراجی (۸) خیر العاشقین خورد (۹) حصار الایمان اوّل (۱۰) حصار الایمان حصہ دوم (۱۱) حمد ثنا (۱۲) تحفہ دوم مؤلفہ مولوی محمد شفیع۔ ایس انواع دا حاشیہ (شرح) حافظ محمد صاحب ساکن لکھوکے مصنف احوال الآخرت نے لکھیا اے۔ باوا بدھ سنگھ جی رسالہ مہندی نوں عبدی دی لکھت نہیں مندے تے اوہ لکھدے ہن۔

ساڈے خیال وچ مولوی عبداللہ دیاں بارہ انواع اوہی ہن جنہاں دی شرح حافظ محمد نے لکھی اے۔ اوہ ساریاں کتاباں چالی بنتالی ورھیاں وچ لکھیاں گیاں ہن (پریم کہانی صفحہ ۸۸)

پر قاضی فضل حق پروفیسر محمود شیرانی دی تحقیق نوں سچ من دے ہوئے آکھدے ہن

مولوی عبداللہ عبدی دے بارہ انواع کئی واری چھپ چکے نیں۔ ناں توں تے اِنج بارہ انواع نیں پر ہیو اصل وچ کل یاراں۔ کیوں جو اصل کتاب نہ ملن اُتے مولوی محمد شفیع دا رسالہ تحفہ دوم نال رلا کے پورے کیتے گئے ہن۔ کیہ اوہ گواچی بارھویں کتاب ایہو رسالہ مہندی نہیں؟ شاعر دا تخلص وی عبدی اے۔ مولانا

دیاں وڈیاں کتاباں نال ایس کتاب دا وزن دی ملدا اے۔ جنہاں دا بنا سنگار دی اکّو جیہا اے۔ پھر طرز دی پنجابی اے۔ ایس لئی اِہ من لینا کوئی اوکھا نہیں جے رسالہ ہندی وی مولانا عبداللہ عبدی لاہوری دا لکھیا ہویا اے۔ تے ہے دی انواع دے سلسلے دی۔ بارہویں گواچی ہوئی کتاب۔ (رسالہ پنجابی دربار لائل پور جنوری ۱۹۳۰ء صفحہ ۱)

مولینا عبدی نے اِہناں کتاباں دے اخیر وچ لکھت سال دا ذکر کر چھڈیا اے جویں۔ رسالہ انواع اسلام اسے اخیر وچ لکھدے ہن ؎

عاصی طمع دعا دا کرے رحمنا خدا!
عاصی آکھے موہناں رب رکھ ایمان بقا

ہزار ہکو چوتالیہہ ورھیاں ماہ اتے درقسم
ہجرت بعد پچھاں توں اِہ رسالہ تم

ساڈے خیال مطابق رسالہ ہندی اِہناں دی اگی لکھت اے۔ رسالہ ہندی ۹۹۷ھ دی لکھت اے تے ایس دے بعد رسالہ تحفۃ الفقہ اے۔ جیہڑا ۱۰۲۵ھ دی لکھت اے۔ تے ایس طرح اٹھائی ورھے بعد کسے کوی دی لکھت دا ملنا کوئی اچنبا نہیں۔ ایس توں سوا آپ دی اک ہور کتاب "فرائض بابو" الگ چھپی ہوئی ملدی اے۔ جیہڑی واضح وی اے۔ تے ایس وچ دی فقہ دے مسئلے بیان کیتے گئے ہن۔ بحر تول وزن سبھ کجھ اِکّو اے۔ "بابو" دا لفظ انہاں پہلی وار ورتیا اے۔ اِنج جاپدا اے۔ کہ اوس سمے لوک "بابو" دے لفظ توں واقف ہو چکے سن۔ تے اُہ کسے نیک، دیندار، علم و عقل والے پڑھے لکھے تے چنگے چوھویں بندے نوں بابو کہندے سن۔ اِہ فرائض بابو وچ واجبات نماز دے سرہیٹھ لکھدے ہن۔

واجب سب نماز دے بابو کہے آہین
اللہ اکبر آکھنا وقت احرام یقین!

کادن نفلاں سنّتاں وتراں نوں بھی جان
پڑھنا کل رکعت نوں الحمد فرض قرآن

کلام دا نمونہ

انواع علوم وچوں ؎

جو مُچھاں رکھن لمیاں شیطان گھنائے نوں دل
اِہ حشر مندے قیامت ہوسن اللہ دے حضور چل

جو کرن آزاراں لمیاں لباس کجیندے گِٹے
اِہ بھیتے مخالف نال شریعت ویکھیو سچے پِٹّے

مُٹھ توں چھوٹیاں داہڑیاں جنہاں نے کر وایاں
سُنّت اِس دا حکم اے ترک کیتی روشنائیاں

مولانا عبدی دے شعر بعض تھاں بڑے اُچّے درجے دے ملدے ہن۔ جویں ؎

دل دریا سمندروں ڈونگھا کون دلے دیاں جانے — وچے بیڑے وچے جھیڑے وچے ونجھ ملاح مہانے
چوداں طبق دلے دے اندر تنبو وانگن تانے — جیکوئی محرم دل دا ہووے سوئی رب پچھانے

مُہر زباں تہاں دی ہوئی جناں تھیا کجھ دلاسا — خام کباب آواز کریندا جاں جاں پُخت نہ خاصا

ایہہ عشق رب دا ہتھ نہ آوے کر کر تھکئے زاری — جدھر کدھر دے تھکے ٹُکے تھیئے نال خواری!
موت عبداللہ نیڑے آئی ساعت گھڑی ٹکانا — جو فرمایا پاک منزہ عزرائیل دکھانا

رسالہ خیرالعاشقین خورد وچ اپنے بڑھاپے دی کمزوری دا ذکر کردے ہوئے لکھدے ہن۔
پچھ عبداللہ جوانی تائیں کیا کجھ میرا حال — جوہر خوبی تیری آہی کا نہ رہیا سال!
جیویں گھُن کھاہدی لکڑی پئی ترکھانے دس — جوہر خوبی میری آہی بیری کھڑیا کھس

داڑھی بارے لکھدے ہن:-
مُٹھ تھیں چھوٹیاں داڑھیاں جنہاں نے کروائیاں — سُنت اُسدا حکم ہے ترک کیتی روستائیاں
سُنت جان رسول دی ترک کریسی کو — روز قیامت ویہڑے شرمندہ تھیسی سو

اپنا تخلّص کدھرے عبد ورتیا اے کدھرے عبدی تے کدھرے عبداللہ جویں

هر ہر حالت عبد سوالی خالق تیرے در دا
اِہ مسئلے کتھوں ظاہر ہوئے عبدی آکھ فقیر
موت عبداللہ نیڑے آئی ساعت گھڑی ٹکانا

انواع الکلام

در

خیرالعاشقین خورد

عبدی ملک الٰہی طلب کریں کیا توں آندا — جے کجھ پلّے چنگا کھڑسیں نہ تھیسیں درماندا
کاہل عبد عبادت اندر ذرا خاص نہ ہوو — عیب اساڈے وکھن دھوتے جو خالق لاہے دھو
ہور اُمید نہ کیجے کائی باجھ اُمید الٰہی — رب صاحب جس دنیا خلقی حد نہ دیکھی آہی

حکیم درویش

نام حکیم درویش۔ شاہ جہاں دے عہد وچ پنڈ کیلاش گڑھ ہُن ناں کلاس والا ضلع گوجرانوالہ وچ سنہ ۱۰۲۱ھ نوں جنم لیا۔ طب یونانی تے آیور ویدک حکمت دے جانوں۔ بڑے ماہر تے علم والے اپنے پنڈ دا ذکر کردے لکھدے ہن ؎

جب درویش حکیم پچھانے راز — تب گڑھ کیلاش سبھے شیرانا
گڑھ کیلاش کی ایسی گیتا — بولن سانچ جھوٹ نہیں ریتا

حکیم صاحب دی اِک لکھت پران سکھ ملدی اے۔ ایس دا لکھت سال سنہ ۱۰۶۶ھ مطابق سنہ ۱۷۱۲ بکرم اے۔ لکھدے ہن ؎

سمت پوتھی دیکھ کر لکھیا گھنے گمبیر — واری شاہجہان کی حاکم یوسف بیر
اِک ہزار چھیاسٹھ سن نبی کا ہا — ستاراں سو بارہواں سمت دکرم دا

اِنہاں دی حکیمی واقفی بارے اِک واقعہ بیان کیتا گیا اے۔ اِک واری شاہجہان دے محل دیاں رانیاں چوں کسے دی چھاتی (ممے) تے پھوڑا ہو گیا۔ حکیماں ویداں بتیرے علاج کیتے۔ پر کوئی دوا دارو نہ پوہیا۔ اِنہاں نوں بلایا۔ پردے دی کٹھن پابندی ہون کر کے اِنہاں اِک باریک پٹ دا دھاگا منگوایا۔ اِک سرا رانی دی باہنہ تے ناڑی کول بنھیا تے دوجا سرا اپنے ہتھ وچ لے کے ناڑی تے ہور علامتاں ویکھیاں تے پچھ لگان لئی کہیا۔ پر رانی ڈر گئی۔ اِنہاں کمرے وچ باریک سواہ (راکھ) وچھا کے رانی نوں ایس توں گذاریا۔ پھیر اوس راکھ وچ پیراں دے نشان وچ اِک تیز تے باریک نشتر رکھ کے رانی نوں کہیا۔ بڑی احتیاط نال مڑ دی پیریں اِنہاں قدماں دے نشان تے مڑ جاوے۔ رانی جد مڑ کے اپنے کمرے وچ پہنچی۔ تے نشتر ٹکن نال پچھ لگ گیا تے جیوں جیوں خون وگیا۔ چھاتی نوں آرام آ گیا۔

لالہ کنھیا لال مصنّف تاریخ لاہور نے اِہ واقعہ حکیم درویش دی تھاں حکیم علاؤالدین بانی مسجد وزیرخاں لاہور دا لکھیا اے۔

اردو لکھتاں خالق باری - اللہ باری آؤ دا رنگ چڑھیا ہویا اے - لکھدے ہن

شافی حکمت رب پچھانا ۔۔۔ دارو حکمت کیا بہانا !

نبض شناختن (ناڑی دی پچھان) سر لیکھ ہیٹھ لکھدے ہن :-

اِس کے پاچھے ناڑی چال ۔۔۔ سکھ رے بید بچاویں کال !

مینڈک کون پت کی کون ۔۔۔ باجھوں پنڈت بوجھے کون

بول بارے لکھدے ہن :-

پاچھے ناڑی دیکھے مُوت ۔۔۔ مہا بید دا ایہو سوت

پیلا برن جے ہووے مُوت ۔۔۔ کوب پت کا بوجھو موت

شام برن بہے بوجھو بھائی ۔۔۔ رکت رکت ہین لیتو بھائی

سِتیا برن اسلیکھم جوگ ۔۔۔ سکھ رے بید پچھانی روگ

حکیم درویش دا پتر میتا تخلص چنابی فارسی دا شاعر سی - ایس نے ۱۱۱۱ھ وچ فارسی وچ ہیر رانجھا دا قصہ ہیر ماہی دے ناں ہیٹھ نظم کیتا اے - اوہ لکھدا اے :-

دہ دیہہ کلاس نام آنجا ۔۔۔ کہ دند مزار آل دلاسا

ہمہ بودم مشتہر ازیں پیش ۔۔۔ میتا پسر حکیم درویش

کلاس والا دے حکیم درویش توں سوا لاہور وچ اک ہور حکیم درویش دی ہوئے ہن - اِہناں دا پورا ناں سید امیر بخش سخی عرف سید نتھو شاہ عرف حکیم درویش سی - اِہناں ۱۲۱۶ھ وچ کتاب دار الشفاء پنجابی شعراں وچ لکھی اے - اِہ گوجرانوالہ دے حکیم درویش توں پونے دو سو ورھے بعد ہوئے ہن - اِہناں دی بولی سمے مطابق کافی ستھری تے نرول ہے -

زخماں دے زخم دے علاج بابت دار الشفاء وچ لکھدے ہن :-

اچن چیت جو آدمی لڑ کے کسے نوں آن ۔۔۔ دند جو لگن اوس نوں ہوسی درد سجان

گڑ رناکہ کچور لے وچ مٹھا تیل رلا ۔۔۔ درد تن نماری اوس نوں اُپر دیہہ بنھا

ہور ہر ہڑ لون رلا کے کے ناکھیوں پائیں پا ۔۔۔ اِہ بھی اُسنوں لا توں زخم اُپر دو وار

جے سوج پووے کجھ اوس نوں کر توں اِہ دوا ۔۔۔ مُردہ سنگ کچور لے ہور گندھک دا کھ رلا

چیکی طرح گھوٹ کے لیپ کریں توں آن ۔۔۔ زخم دور ہو جاوسی ہوسی خیر سجان

کوی جلھن

نام جلھن قوم سندھو جٹ ۔ پنڈ بھڈانہ ۔ ضلع امرت سر دے وسنیک ۔ جہانگیر بادشاہ دے راج وچ جنم لیا تے شاہجہان دے سمے ۱۶۴۲ء نوں چلاتا کر گیا ۔ واہی گاہی دا کم کردا سی ۔ درویشی خیال تے نیک سبھا دا سی ۔ گرو صاحب دا سیوک سی ۔ اتاری ضلع امرتسر توں دکھن ول ۵ کوہ پرے ہو ضلع دھاں نوشہرہ تحصیل ترنتارن وچ ایس دا گوردوارہ موجود اے ۔ مسٹر میکالف اپنی لکھت "دی سکھ ریلیجن" جلد ۴ دے صفحہ ۱۴۴ تے لکھدے ہن کہ جلھن تے اوہدی ووہٹی راگی نے سری گورو ہرگوبند دے چرنیں لگ کے معرفت دا جام پیتا ۔ ڈاکٹر موہن سنگھ جی ایم ۔ اے پنجابی ساہت دا اتہاس وچ جلھن دی ۳۶۳ ساکھیاں تے ۴۴ بشن پدیاں دا ذکر کردے ہن ۔ پر جلھن دی جو کوتا گوربت پریس امرت سر نے چھاپی ۔ اوس وچ ۲۹۲ ساکھیاں تے ۴۴ بشن پدے ہن ۔ جلھن دے کلام وچ دوہڑے ۔ بشن پدے تے ساکھیاں ای ہن ۔

جلھن دی شاعری ٹھیٹھ پنجابی اے ۔ پر ایس وچ برج بھاشا ۔ پوربی ہندی تے کتے کتے عربی فارسی دا رلا ضرور اے ۔ کلام وچ سادگی روانی تے رس ڈھیر اے ۔ کلام دا نمونہ :-

نکے ہندیاں ڈھگے چارے وڈے ہو ہل واہیا ۔ بڈھے ہو کے مالا پھیری رب دا اکا ہنبالا ہیا

وڈا کیسکر وڈھ کے جپ مال بنایا ۔ اچے ٹبے بہہ کے ٹھاہ ٹھاہ وجایا !

لوکاں دیاں جپ مالیاں جلھن دا جپ مال

ساری عمر جپیندیاں اک نہ کھُتھا وال

روٹی یا ان داناج ، بارے اک بند ۔

ان دوہٹی ان لاڑا ان دا دیا سارا

ان موہا ان گاڑھا ان روئے ان ہستے ۔ جلھن جبھ گھر نہ پکے نہ کوئی روئے نہ کوئی ہستے

کھائیے کنک تے پہنئے پٹ ۔ اہدا ارکیہہ کرے جلھن جٹ

چیتاں نوں رہ گیاں نونہاں دھیاں نوں تر گئے ہو ۔ بڈھا بڈھی ایوں بیٹھے جیوں سنھ لاگئے

نعمت خان جانؔ

نام دیوان نعمت خان تخلص جانؔ۔ پیو داناں دیوان الف خاں قوم چوہان راجپوت۔ ساکن فتح پور (آگرہ) جنم سنہ ۱۹۵۰ بکرمی دے نیڑے۔ وفات سنہ ۱۷۲۹ بکرمی۔

اہناں دے وڈیرے راجہ کرم چند سن۔ جنہاں دی راجدھانی حصار تے اوس دے آلے دوالے سی اوہ مسلمان ہو گئے۔ اُہناں دا اسلامی نام قائم خاں رکھیا گیا جس توں قائم خانی گوت چلی۔ اِہناں دے پیو دیوان الف خاں نے اکبر تے جہانگیر دے سمے دیاں مغلئی جتّاں (فتوحات) وچ ڈھیر حصّہ لیا۔ الف خاں دا پچھّا پنجاب نال بڑا سی۔ اُنج وی اوہ کدی کانگڑے کدی مالوے تے اخیر پنجاب وچ ای رہیا۔ تے ایتھے ای فوت ہویا۔ اُہدے پُتّر نعمت خاں نے اوس دی وار کتھا نوں بیر رس دے سوہنے رنگ وچ اُلیکیا۔ تے ایس داناں "دیوان الف خاں دی وار" رکھیا۔ ایس وار دی بولی ڈھاڈیاں والی اے۔ لہندی بولی دے لفظ ڈھیر ہن۔ ایس نے ہندی وچ ۵ توں ودھ کتاباں لکھیاں جنہاں دی فہرست اگر چند جی ناہٹہ بیکانیری نے "راجستھان بھارتی" کتاب وچ دتی اے۔ ایس دی اِہ وار "دیوان الف خاں دی وار" اِک تاریخی شے اے۔ کوی وار نوں انج شروع کردا اے:۔

پہلے اللہ سمریئے جن بھٹ[۱] اُپجایا — بول جلاون کار سنہ رکھے نہیں کایا
مانس[۲] دے سارے نہیں سو کر سُبھایا — سوتی جتے جانؔ کہ جس اوڑ[۳] خدایا

نام محمد بھیجئے سبھناں سردار — پنتھ دکھایا دین دا سگلے سنسار
جنہاں کلمہ آکھیا تے لگے پار — دل وچ رکھی جن دغا تے سٹی مار

جہانگیر اکبر ہُندا دِلّی سُلطانا — چار چک نو کھنڈ وچ فردائی آنا
ستاں دِیپاں اُپرے تیو جیوں بھانا — تِن دِھر دیپیا الف خاں ٹکہ چوہاناں

دادے تینڈے قائم خاں کیہی گل کیتی — کیتی دھرتی مار کے تینہاں بل لیتی
ٹکو خاں سو کھیت چیف جُدھ بازی جیتی — کھدر خاں دی بانہہ گہی دِلّی لے دِتی

---

۱ انسان ۲ ادٹھ ۳ ٹکاں۔ دو لکھاں ۵ ورتنا

محمد بخش نوروز

نام محمد بخش تخلص نوروز۔ مبارک پور ریاست بہاول پور دے وسنیک۔ اورنگ زیب دے زمانے دے کوی جاپدے ہن۔ زیادہ ملتان رہے جاپدے ہن۔ ملتانی وارنگ شعراں تے چوکھا اے۔ شعراں وچ سوز برہ تے تڑپ ڈھیر اے۔ شنگار رس سوہنا نبھایا اے۔ ڈیوڑھ ہاشم شاہ نال ملدے جلدے ہن۔ دوہڑے دی ونگی:-

سولی چڑھن توں اُڑی کیویں جیہے سانگ دلاں دے اڑدے   ڈور نہ کھڑدے
جھل جھل چوٹاں مُنہ تے زوری زو چھڑدے   ڈور نہ کھڑدے
ہک در کیہہ محبوباں دے بیا ڈکھ ڈکھ جھڑ جھولی وڑدے   ڈور نہ کھڑدے
سک ساول دی ساڑے تت دل ڈُھدے سینے سڑدے   ڈور نہ کھڑدے

ہک مُنایا اُبھا مُڑ مُڑ سانگ پیوسے لے   ڈیکھو سمے
دل نوں درست نہ ہُن دے توڑے ڈیا باجھ ارتے   ڈیکھو سمے
کتھ چھوڑے سنگ سنگیاں دے کتھ چھوڑے جلے جتے   ڈیکھو سمے
اِہ اوسے گل پادے مٹھڑے گوں کنواری سکنے   ڈیکھو سمے

سواہ پئے سر مینڈے۔ بُوہ عشق جوانیاں پنڈاں   پیریں خار رہے باربر ہوں کھوانی ہتھ لوائیاں کنڈاں
تند فراق نہ پاون ڈیوے سو سو گُنڈ پلنڈاں   نیہوں نوروز جہانگا توڑے تُرسے تاتول گُنڈاں

رُت آئی رخسار حسن تے گل پھُل کھلے تازہ   غنچہ تنگ تے رنگ گلابی گیا نرگس بانازے
بُلبل تھئی خوش حال سنائے عین وصال آوازے   دائم درد منداں کوں آوے ناز دے نال نیانے
نوبت عشق ہر اظہارے نِڈ نِڈ نو آغازے   نوروز اے عشق قدیمی درد اساں دم بانے

اِک لوکاں دے تا گھڑے بہیاں برہوں دی بھاتیں بلیاں   سڑ گیا بدن سڑیندا ہے یے بیک ہوا نڑاں جلیاں؛
یار نہ آن مہانیا اصلوں شہر اساڈے دیاں گلیاں   ڈیندیں ہمت کریندیں، تھک گیاں پیراں میلاں تلیاں
نوروز آسے سہاوے، ہک دار جوانیاں ڈھلیاں

کوی پیلو

نام پیلوٗ قوم دے مسلمان جٹ۔ پنڈ ویرووال تحصیل ترنتارن ضلع امرت سر دے رہن والے۔ جہانگیر تے شاہجہان بادشاہ دے سمے وچ ہوئے۔ جد جوانی پُنگری فقیری بانا پہن کے بار وَل چلے گئے۔ گورو ارجن دیو دے درشن وی کیتے۔

بُدھ راوی توں پار لنگھے۔ مرزا صاحباں دے عشق دا چرچا نواں نواں سی۔ اِہناں مرزا صاحباں دی وار لکھی جیہڑی ڈھاڈیاں مراثیاں دے مُنہ چڑھی۔ تے عشق مُشک وانگوں کھنڈ گئی۔ اِنج جاپدا اے کہ کوی نے صاحباں دی کُجھ نِندیا کیتی اے۔ کیوں جو برخوردار نے لکھیا۔

پیلو دی رُوح نے کاں نوں پیلو وَل بھیجیا۔ کاں پُہنچیا تے اوس نوں پتہ لگا پیلوٗ مر چکا اے۔ اوہ پیلو دی قبر تے جا کے وَین کرن لگا سے

جا رُنّا پیلو دی گور تے بانا پتّر سیاہ
اگّوں پیلو مُنہ چڑا بولیا کاگا مسلمانی جا

اِہ سُن کے کاں برخوردار کول گیا تے فیر حافظ برخوردار نے اِہ قصّہ لکھیا۔

پیلو دی مرزا صاحباں دی وار سر رچرڈ ٹمپل نے اپنی کتاب لیجنڈز آف دی پنجاب وچ کُجھ چھاپی اے۔ کلام وچ سوز تے روانی بڑی اے۔ تشبیہاں، استعارے تے محاورے سوہنے ورتے ہن۔ پیلو بارے میاں محمد سیف الملوک وچ لکھدے ہن سے

چھڑی چھڑی گل آکھی لیکن جو آکھی سو بُجھی
پیلوٗ سُتھرا پہلے ہوئے بہت زمیں جد کُھچّی

میاں احمد یار یوسف زلیخا وِچ لکھدے ہن۔

پیلوٗ نال نہ ریس کسے دی اُس وِچ سوز علاحدے
مست نگاہ کیتی اِس پاسے کسے فقیر خدا دے

حافظ برخوردار مرزا صاحباں وِچ لکھدے ہن سے

یارو پیلوٗ نال برابری شاعر مُول کرن
جیوں پنچھاں پیراں دی تھاپناں کندیں وست دھرن

میاں محمد دے آکھن تے قاضی فضل حق پیلو نوں پیلو سُتھرا لکھدے ہن (دیکھو پنجابی دربار جولائی ۱۹۲۹ء) پر باوا بدھ سنگھ جی (پریم کہانی وچ) اِہ نہیں مندے۔ اوہ آکھدے ہن پیلو سُتھرا اِک ہندو سی۔ تے ہور سی۔

کلام دا نمونہ ۔ پیلو اک پنڈ دے کھوہ دا ذکر کردے ہوئے لکھدے ہن ؎

کانجن بدھا تکلا تکلے بدھا تیر ۔۔۔ لٹھ پلاتا میلیا کرڑی گھت زنجیر
کُبیاں ٹڈھ دھتوریاں جیوں بادشاہ ٹڈھ وزیر ۔۔۔ کُتّا ہٹ ہٹ کر رہیا جیوں در وچ کھڑا فقیر
ٹنڈاں گیڑن گیڑیا بھر بھر ڈوہلن نیر

صاحباں دے ویاہ دی گل ہندی اے تے صاحباں کرموں باہمن دا ترلا کرکے اوس نوں مرزے وَل گھلدی اے ؎

توں سُن کرموں باہمناں کدی نہ آیوں کام ۔۔۔ گھوڑی دیاں تیرے چڑھن نوں سنے کاٹھی تے لگام
ہتھاں دیاں دیواں چوڑیاں تینوں گل دا دیواں انعام ۔۔۔ جھوٹی دیاں ددھ پین نوں ہل دی زمین انعام
جد لگ جیوے گی صاحباں منّے گی تیرا احسان ۔۔۔ چوتھے نوں ویاہ صاحباں دے پھیر کیہہ کماں گا آن

مہندی صاحباں دے ویاہ دی چل ہتھیں اپنی لا

کموں: اگوں کموں بولدا سچی دیاں سُنا ۔۔۔ چاہلیاں کوہاں دا پینڈا کون آوے کون جا
گھر مرزے دے ہور استری سُنی اوہ بُری بلا ۔۔۔ سونکن اُتے سونکن پئی دیوے لیکھ سے اوہ وندا
چھڈ دے پرانے جٹ دی دوستی نویں کموں نال لا ۔۔۔ گھر وچ لائے دوستی جے کے عشق کما!

صاحباں: اگوں صاحباں بولدی منہ تیرے سواہ ۔۔۔ ماراں چپیڑ غضب دی دیواں عقل گوا
خبر ہو جائے میرے باپ نوں تینوں شہروں دین اجاڑ ۔۔۔ خبر ہو جائے ویر شمیر نوں تینوں کرسن آ مار
لگنی آں میں تیری پوتری بُدّ گیا ایں رن بنا ۔۔۔ لگو کچہری بھیوے باپ دی تینوں بجھ کے سُوئی ٹنگا

کموں اِہ گل سُن کے گھبرایا تے آکھن لگا:

اہ گناہ میرا بخش دے صاحباں جیہڑے گھلیں اوتھے جاں ۔۔۔ ڈر لگا اتیم دا میری عقل ٹھکانے نال
میں ہاں بھولا غریب ہاں میری رکھ دھولیاں دی لاج ۔۔۔ وڈی راتوں اٹھ کے ٹُریاں کھرلاں دی راہ!

اخیر کموں باہمن صاحباں دا سنہیا لے کے جاندا اے تے مرزے نوں کہندا اے

میں بھیجیا صاحباں دا آگیا توں چھیتی ہو تیار

مرزا تیار ہو کے آن لگدا اے تے ماں ورجدی اے ۔ کہندی اے ؎

بُرے سیالاں دے معاملے بُری سیالاں دی راہ ۔۔۔ بُریاں سیالاں دیاں عورتاں جادو لیندیاں پا
کڈھ کلیجہ کھاندیاں میرے جھاٹے تیل نہ پا ۔۔۔ رن دی خاطر چلیا ایں آویں جان گنوا

مرزا اُتر دیندا اے ؎

کڈھ کلیجہ نے گئی خان کھیوے دی دھی — گوگڑ ملیاں میڈھیاں رنگ جو گوری سی
جے دیوے پیالہ زہر دا مرزا لیندا پی — جے مارے برچھی کس کے کدی نہ کرساں سی

پیو نے سمجھایا ؎

چڑھدے مرزے خان نوں پیو ونجھل دیندا مت — بُھٹھ رناں دی دوستی کھُریں جنہاں دی مت
ہس کے لاون یاریاں رو کے دیندیاں دس
جس گھر لائیے دوستی مول نہ گھتیے لت — نکمیں مُتھ نہ آوندی دانش منداں دی چت

پیلو مرزے دی گھوڑی بابت لکھدا اے ؎

سُم بکی دے کھڑکدے جیوں آہرن پین وَدان — دُم بکی دی ایوں پھرے جیوں چوری کرے غلام

رانجھا بیڑی وچ ہیر دے پلنگ تے سُتا کہ ہیر آئی ایسے طرح مرزا بیبو دے گھر سُتا تے اُہ صاحباں نوں لے کے آئی۔
صاحباں بیبو توں پُچھدی اے تے فیر سیہان کے آپ ای جواب دیندی اے۔

چیرے والا چھوکرا بیبو اندر کون پیا — مرزا پھُل گلاب دا میری جھولی ٹُٹ پیا

صاحباں نوں اُدھال کے لیجان لئی مرزا آوندا اے تے صاحباں اُہدی ماڑی جئی ٹیر ”بکی“ دیکھ کے آکھدی اے

؎ ماڑی تیری ٹیر کی لیایاں ایہی کدھروں ٹور — مُدکا اے اہدا چوکھٹا کانواں کھادی گنگیڑ
جے گھر نہیں سی تیرے باپ دے منگ لیاوندوں ہور

مرزا حوصلہ دیندا اے تے آکھدا اے ؎

کن لَتے کُھر تیلے دُم بکی دی سیاہ — دیکھ کے ماڑی ٹیر نوں دل وچ جھور نہ پا
پہلوں ماماں ویر شمیر دے دوجی کُھلے دے تنگ — تیجی ماراں جوڑ کے جیہدی ایں توں منگ

شاعر قصے دا انجام ایہہ کردا اے

بہ بہ گئیاں مجلساں لگ لگ گئے دیوان — مرزا ماریا بلک الموت دا جھ ماریا اُہنوں گمان
وچ قبراں دے کھپ گیا مرزا سوہنا جوان — اہ قصہ پیلو شاعر جوڑیا جنوں جانے جگ جہان

حافظ برخوردار

نام برخوردار قوم جٹ رانجھا۔ تخلص حافظ۔ رانجھے دے پنڈ تخت ہزارہ دے نیڑے پنڈ مسلمانی ضلع سرگودھا۔
جنم سنہ ۱۰۳۰ھ دے نیڑے تیڑے۔

تخت ہزارہ دے کول پنڈ مسلمانی دے رہن والے سن۔ جد ذرا جوان ہوئے تے لاہور آ گئے پر ایتھوں دی ہوا راس نہ آئی تے سیالکوٹ چلے گئے۔ تے آخر عمر تک اوتھے ای رہے۔

قرآن مجید دے حافظ سن۔ ساری عمر لوکاں نوں پڑھان۔ وعظ نصیحت کرن تے شاعری کرن وچ گزار چھڈی۔ اُہ اپنے اُستاد دا نام مولوی عبدالحکیم (ساکن جہان آباد) لکھدے ہن۔ اِہ مولوی عبدالحکیم سیالکوٹی وی ہو سکدے ہن۔ پر اِہ سنہ ۱۰۶۸ھ وچ فوت ہو گئے سن۔ اِہ اپنے قصہ فرائض ہندی لکھت سنہ ۱۰۸۱ھ وچ لکھدے ہن۔

جوڑے فرائض ہندی وچ جہان آباد ۔۔۔ جاں ہویا لطف خدا ئیدا مدد کیتی اُستاد!
اِس ناؤں عبدالحکیم ہے۔ ہویا اَس مکان ۔۔۔ فرائض پڑھے جس تھیں ثابت ہوس ایمان

جہان آباد ضلع سرگودھا (شاہپور) دا اک مشہور پنڈ اے۔ تے تخت ہزارہ دی ایتھوں نیڑے ای اے۔ میاں محمد اپنی کتاب سیف الملوک وچ تے احمد یار اپنی کتاب یوسف زلیخا وچ دو حافظ برخورداراں دا ذکر کردے ہن۔ پر اِہ کجھ صحیح نہیں جاپدا۔ میاں محمد لکھدے ہن۔

رانجھا برخوردار سُنی دا بُلبُل باغ سخن دی ۔۔۔ شعر اُہدا جیویں واؤ فجر دی آئے باس سجن دی
رانجھا برخوردار مصنف گویا جہاں دی چٹی ۔۔۔ ہر ہر بیت اُہدا مٹھا جیوں مصری دی گھٹی

چٹی توں مراد سفید دی اے۔ تے چٹی شیخاں ضلع سیالکوٹ پنڈ وی اے۔ ہو سکدا اے حافظ برخوردار دی قبر ایس پنڈ وچ ہووے۔ میاں احمد یار لکھدے ہن

لوکاں سے پئے قصے جوڑے پڑھے جہاں سارے ۔۔۔ پر گل دل نہ ڈھٹھا حافظ مسلمانی والے!
نک دی سیدھے اِہ جو حقیقت لکھی اوس سکھالی ۔۔۔ ہر کوئی عورت اُہ دی جانے چرخہ کتن والی

سُتھرا شعر نہ حافظ جیہا۔ قول پورا اُس ہٹی!

اِنج جاپدا اے۔ کہ حافظ صاحب نے سسی پنوں تے مرزا صاحباں دے قصے جوانی سمیں لکھے۔

پر ایس دے بعد شنگار رس دا کھہڑا چھڈ کے شانت رس دا پلہ پھڑ لیا۔ تے مذہبی قصے کتاباں لکھنیاں شروع کیتیاں۔ تے ایس سمیں اک رئیس نواب جعفر خاں دے آکھن تے قصہ یوسف زلیخا وی لکھیا۔

سسی پنوں تے مرزا صاحباں دا لکھت رنگ بڑا ای دا جیہا اے۔ سسی پنوں وچ شاعر نے اپنا تخلص صرف حافظ ای ورتیا اے۔ پر مرزا صاحباں وچ "برخوردار" وی ورتیا اے۔

سسی پنوں تے مرزا صاحباں توں بعد اینہاں دے ڈھیر سارے مذہبی قصے کتاباں لکھیاں ہن جو اِہ ہن "نحر العلوم۔ بحر العلوم۔ شمس العلوم۔ مفتاح المصلی۔ فقہ اجمال۔ نجات المسلمین۔ بیان سایہ۔ رسالہ نماز سی حرفی۔ قصہ کھیتری۔ مفتاح السعادت۔ تنبیہ المفسدین مفتاح السعادت۔ میزان شریعت۔ شرف النکاح۔ سراج المعاملات۔ ترجمہ قصیدہ غوثیہ۔ فرائض ہندی۔ قصہ یوسف زلیخا۔

اینہاں دی سوچی (فہرست) قاضی فضل حق نے اپنے اک لیکھ وچ دتی اے۔ اوہ لکھدے ہن کہ اِہ سب کتاباں میرے کول موجود ہن۔ تے اینہاں دا ناں اونہاں "انواع برخوردار" لکھیا اے۔ (ویکھو پنجابی دربار ستمبر ۲۹ء)

قصہ کھیتری عام بازار وچ چھپیا ملدا اے۔ اِہ اک چودہ شعراں دی اصلاحی نظم اے۔ الدنیا مزرعۃ الآخرۃ دی تفسیر اے۔ ایسدا پہلا شعر اِہ اے:

دنیا کھیتی آخر سیتی خود حضرت فرماوے
جیہا اس وچ بیجے کوئی تیہا ہی پھل پاوے

بجے توں اس توں نال محبت بیجیں اَج دہاڑے
بھلکے ہوسن تیرے تائیں بوہلی اُتے کھلواڑے

تے آخری شعر اے:

رحمت لدی سے کر تکیہ حافظ برخوردارا
برکت کلمے پاک نبی دی اُمت دا چھٹکارا

اِہ مذہبی قصے کتاباں سنہ ۱۰۸۰ھ توں سنہ ۱۰۹۰ھ ہجری دی لکھت ہن۔ قصہ یوسف زلیخا سنہ ۱۰۹۰ھ دی لکھت اے۔ جیہڑا اک رئیس نواب جعفر خاں دے کہن تے لکھیا۔ تے اوس چوکھا انعام دتا۔ آپ لکھدے ہن۔

قصہ جوڑ مرتب کیتا برخوردار وچارے!
جاں نوے سال ہزار اُتے کامل گذرے سارے

میں تیناں دے نال پروتے چُن چُن موتی دانے
تاں اِہ ہار مرتب ہویا عالمگیر زمانے

نواب جعفر خاں خواہش کیتی تاں اِہ قصہ بنیا
ظاہر باطن راضی ہوئے جاں اِہ پڑھیا سُنیا

اِک زمین عنایت کیتی بیگھے ست پچھانیں
جوڑا گھوڑا نقد دوایا سو روپیہ جانیں

قاضی فضل حق لکھدے ہن۔ اِہ نواب جعفر خاں اورنگ زیب دے وزیر نہیں سن، کیوں اوہ ۱۰۸۰ھ وچ فوت ہو چکے سن۔ تے اِہ واقعہ سنہ ۱۰۹۰ھ وچ لکھیا تے انعام پایا۔" (پنجابی دربار ستمبر ۲۹ء)

برخوردار اپنی قوم تے پنڈ بارے مرزا صاحباں وچ اک تھاں لکھدے ہن ؎

اگوں پیلو منہ چڑھا بولیا گاگا مسلمانی جا — اوتھے حافظ برخوردار نوں رل مل پیریں پا
جٹ ویری ہویا جٹ دا حافظ کہے سودار — جو دشمن ہندے عاشقاں لعنت تہاں ہزار

اس توں صاف جاپدا اے۔ کہ حافظ توں پہلاں پیلو جٹ ہویا اے۔ جس مرزا صاحباں دا قصہ لکھیا تے جس وچ صاحباں دے عشق دی نندیا کیتی۔ ایس تے صاحباں دی روح نے سفنے وچ حافظ نوں اوس قصے دا توڑ لکھن لئی کہیا تے حافظ نے جوش وچ اس تے چوٹ بازی کیتی۔ پر فیر خیال آ گیا۔ کہ مرے ہوئے نال مدیا کاہدا۔ تے اِہ لکھ کے ہار من لئی کہ

یارو پیلو نال برابری شاعر بھُل کرین — جسنوں پنجاں پیراں دی تھاپیاں کنڈھیں دے ڈہرین

سسی تے مرزا صاحباں دی بولی ٹھیٹھ پنجابی اے۔ لہندی بولی دے نال مہندی دے الفاظ تے کجھ ملتانی دے رچوپ ہندے ہن۔ زبان وچ سوز تے تڑپ اے۔

سسی دے پیو آدم جام تے اہدی دانی (استری) اولاد دی سِک وچ روندے ہن۔ شاعر لکھدا اے ؎

آنگن آدم جام دا روشن تھیوے کِت — رنت گھر تسدے انھیرے بال نہ کھیڈے جت
اُہ ستی سُتی سیج تے ہنجو روون رنت — ربا سِپ نہ نکھ پسار یا بوند نہ پیا رِت
حافظ جے رب آکھے ہر تے کتر کول کرے — ٹُکے ڈھینگر قدرتی کہدا رُت ہرے
رُت بھریاں نوں کرنا سکھنے خالی پھیر بھرے — یارو جیڈی قدرت رب نوں ایڈا ذرہ جیہے

آدم جام نے نجومیاں دے کہن تے سسی نوں پنجرے وچ پا کے روہڑ دتا۔ تے پنجرا اُتے دھوبی دے ہتھ لگا ؎

اُتے آندا پنجرا کپڑے وچ چھپا — اُنہاں اندر وڑ کے پھولیا دل وچ رب وسیا
سسی دت انگوٹھا چنگھیا بیو دُدھ سوا — اُسدی ڈٹھی صورت دھوبیاں شُدھ نہ رہیا کا
رباعرشوں لتھی تِلکی یا اِہ حور پری — کت بدھ سا تھوں وچھڑی کت بدھ ندی پئی
سانوں آہی بانداولاد دی کہریوں بوندی پئی — اِہ بھیجی تیری ربا اساں سِر تے جھل لئی
ہو لعل جواہر مال زر اُتے لیا سنبھال — پرچا ہویا دل دھوبیاں دل پرچاون بال
دھوبن تھنیں سِر اچھلیا نہر محبت نال — دیہو فی دھی دھیانی کھیل لگا سُکے ڈال

تشبیہاں تے استعارے سوہنے ورتے ہن۔ جویں ؎

اِک قرب نہ چاہن اپنا سچ آکھیاں آدے دے دُوہ ۔۔۔ نام کتے دا موتی رکھیئے پر ہر کو آکھس توہ

پنوں بھراواں دی قید توں چھُٹ کے آوندا اے تے راہ وچ لوویں خبر دیکھ کے آجڑی نوں پچھدا اے۔

پنوں پچھے بھائی آجڑی دس اساں اِہ گل ۔۔۔ اِہ گور لوویں اس راہ تے اج ہوئی کہ کل

اگوں آجڑی کہندا اے ؎

میاں اُچی لمی پتلی نکے لک جوان ۔۔۔ نام سسی اِدھی جام دی ہوئی بر ہوندے مان

اِہ پنوں پنوں کر مرگئی اساں کھڑیاں تی جان

قصے دا انجام شاعر اینج کردا اے

اُہ مکے نال الّا دے باقی گور دو جاہ ۔۔۔ دیکھ قدرت ڈٹھی رب دی پیا عیاں ای زاہ

اُہ دوویں جیوے یا موئے جانے آپ اللہ ۔۔۔ پر حافظ سنکے گلاں خلق توں ہویا جگ آگاہ

مرزا صاحباں دا بحر دی ایہو اے۔ شاعر صاحباں دے حسن دی تعریف کردا آکھدا اے۔

صاحباں رنگ مجیٹھ دا جیوں جیوں صرف لگن ۔۔۔ اُہدی جتی دے دو انیاں دو لشکاں چوگ چگن

اُسدا قد سکیم تن وچ ترِ کل وٹ پون ۔۔۔ اتے نک کنڈی دا پپلا زلفاں ناگ پلمن

اُہدیاں سرخ لباں دند اُجلے جیوں موتی لال جھلکن ۔۔۔ جاں گل کریندی ہس کے مونہوں پھل جھڑن

صاحباں دے ترکھے نین کٹاریاں دسر گھاکرن ۔۔۔ جیوں تیزی سورج سلہمنے لاٹاں نین چمکن

اُہدے پٹ چندن دیاں گیلیاں چنگے مشک جھڑن ۔۔۔ اُسدی دھُنی تنگ شراب دی عاشق گھٹ پیون

اُسدے سینے تے دو ڈبیاں عاشق مست کرن ۔۔۔ اُپر بھو چھن کاہڈواں تلیئر چوگ چگن!

مرزے دی ماں مرزے نوں جان توں منع کردی اے۔ حافظ لکھدا اے ؎

چڑھدے مرزے خان نوں اگوں ماں دیوے مت ۔۔۔ جا کے لگانی نار نوں موڑ کھ پا دے ہتھ!

نکمیں ہتھ نہ آوندی دانشمنداں دی پت ۔۔۔ ہیں بکیا دیساں پیرنا جو گھر آوے مُڑ دت

جد مرزا جنگل وچ گھر گیا۔ تے بے ہتھیار ا بے وس ہو کے ماریا چلیا اوس کہیا ؎

بُرا کیتو ئی صاحباں مرا ترکش ٹنگیوا ای جنڈ ۔۔۔ مرا جیون بہت محال ہے پر توں دی ہوسیں رنڈ

یوسف زلیخا وچ ہندی دی تھاں عربی فارسی دے لفظ آگئے ہن۔

حافظ معزّ الدّین

نام معزالدین تخلص حافظ- لاہور دے وسنیک مسیت سبھراواں لاہور دے امام- جہانگیر تے شاہجہان بادشاہ دے سمے ہوئے۔

منا کھے (حافظ) سن- پر بڑے علم عقل والے- مسیت دی امامت نال وعظ نصیحت کر کے تے بالاں نوں قرآن مجید پڑھا کے گزارہ کردے سن- شاہجہان دے وزیر سعداللہ خاں دے پُتّر نے لاہور وچ پتھروالی حویلی بنوائی- سعداللہ خاں ایتھے آکے پُتّر کول ٹھہر دے- مولوی معزالدین نال اُنہاں دی ایتھے آون جان نال واقفی ہوئی تے خان سعداللہ نے آپ نوں قصیدہ امالی دی پنجابی وچ شرح (اُلتھا) لکھن دی فرمائش کیتی- آپ خود لکھدے ہن

اِس عربی بتیں ہندی کیجے — سبھے خلق سو کھلے سیجے!
خان سعداللہ نے فرمایا — قصیدہ شرح امالی اے

تاں میں اِہ تصنیف جو کیتی — سبھراواں دی بیٹھ مسیتی
اِہ آسان ہوئی میں اُتے — کیتا کرم تعالی اے

دو سالاں کم صدیاں یاراں — بعد نبی دے سال شماراں
شہر جمادی الاوّل ماہیں — تاریخ ستاراں روز پچھانیں
وار آدینہ- تم قصیدہ — وقت دوپہر زوالی اے

ہے اُہ بے پرواہ الٰہی — نہ اُسدی کوئی عورت آہی
نہ اُس پُتر دھی نہ کائی — نہ رب بابا نہ رب مائی
نہ رب خویش قبیلہ کوئی — نہ رب اہل عیالی اے

ستھرا شاہ

نام ستھرا شاہ تخلص ستھرا۔ گورو ہرگوبند جی دے اننّد سمے ۱۶۱۵ء وچ پٹیالہ دے ایک پنڈ وچ پیدا ہویا۔ بابا بدھ سنگھ جی لکھدے ہن۔ جدوں اہ پیدا ہویا اُہدے منہ وچ دند سن۔ گھر دیاں آفات سمجھ کے باہر سٹ پایا۔ اوتھے اک کُتی اپنے بچیاں نوں لئی بیٹھی سی۔ اہ وی اُہناں وچ رل گیا۔ تے کتوریاں دے نال کُتی دا تھن چُنگھ کے پلدا رہیا۔ اک دن گورو ہرگوبند جی ادھروں لنگھے۔ اہ اچرج نظارہ دیکھ کے آپ دے دل تے اثر ہویا۔ آپ نے ستھرے نوں منگوا لیا تے منکھی ہتھاں وچ پلن لئی سونپ دتا۔

ستھرا بال پن توں بڑا مخولیا تے شوخ سی۔ ایس بڑی لمی عمر بھوگی۔ تے گورو ہرگوبند توں لے کے گورو گوبند سنگھ تک ہر گورو دے درشن کرن تے اُہناں دی سنگت وچ رہن دی وڈیائی حاصل کیتی۔ گورو گوبند سنگھ نے ستھرے دی خواہش مطابق حکم دتا۔ کہ ہر سکھ ستھرے دے سیوک نوں نانک شاہی دو پیسے دیا کرے اہ رواج ڈھیر چر رہیا۔ جد کوئی ستھرا ڈنڈے وجاندا کسے سکھ پاس جاندا اُہ جھٹ گورو جی دے حکم مطابق دو پیسے دیندا۔ اہ رسم ہُن دی جاری اے۔

ستھرے دی کوتا وچ مخولیہ رنگ دی اے۔ تے تصوف دی۔ شعراں وچ پکیائی۔ بنتر وچ جان۔ تے کلام وچ رس اے۔ نمونہ

آر گنگا پار گنگا وچ ہیں تے توں!
لہناں لیناں ستھریاں ناسیں دے کے دھوں

لک ڈراون کارنے کیہہ توں بھیکھ بنایا
نہ اُدم ٹکڑا کھاونا بابا نام سدایا
جیوں جیوں چڑھن شرینیاں تیوں تیوں نہ ہوداجا
دے دعائیں کھلیاں اگلی گل نہ کا

ڈھول وجے گھر کُٹیے لوکی کہن ویاہ
صاحب اتھ نہ بھیجیو ہویا مُکھ سیاہ
جت دن ییہا منگیے گل پئو منہ گھاہ
ستھریا راہوں گھتیا وڈ ٹھگاں نوں واہ

بھائی گورداس

بھائی گورداس تیسرے گورو امرداس جی دے بھتیجے۔ ذات بھلّہ کھتری۔ گوئندوال دا مرت سر) وچ جنم لیا۔ جنم ۱۵۵۹ء وفات ۱۶۳۷ء مطابق ۷ اسوج ۱۶۹۶ بکرم۔ سنسکرت۔ فارسی تے ہندی دی تعلیم رجویں حاصل کیتی۔ شاعر چنگے سن۔ ایہناں ۳۹ واراں تے ۵۵۶ کبت سویئے لکھے۔ واراں پنجابی وچ ہن تے کبت سویئے ہندی وچ۔ اِہناں اپنی کوتا توں سکھی پرچار لئی بڑا کم لیا اے۔ کوتا وچ قدرتی نظاریاں تے بے جان شئیاں توں بڑے سبق لئے۔ بجویں گورو ارجن دیو نے گرنتھ صاحب دی لکھت تے جوڑائی دا کم آپ توں کرایا۔ آپ دے کلام وچ بڑا رس تے بیان وچ لوچ اے۔ سادگی تے سچائی ڈُلھ ڈُلھ پیندی اے۔ محاورے۔ اکھاناں تے تشبیہاں سوہنیاں ورتیاں ہن۔ نمونہ

گِدڑ داکھ نہ اَپڑے آکھے تھُوہ کوڑی!
نچن نچ نہ جانے آکھے بھُوئیں سوڑی
بولے اگے گاویئے بھیرول سو گوڑی
ہنساں نال ٹٹیہری کیویں پہنچے دوڑی
ساون نیلی ہریاولے اِک بجے روڑی
بے مُکھ سُکھ نہ دیکھیے جیوں چھُٹڑ چھوڑی

آپ دے شعراں توں معلوم ہُندا اے کہ آپ دا علم تے تجربہ ڈھیر سی۔ رب دے رنگ دسدے ہن۔ اک شے دوجی نال رل کے کیہہ کجھ بن جاندی اے ۔

سوئی تانبا رانگ سنگ کیہا ہوئی! ... سوئی تانبا جست مل پتل اوہ ہوئی
سوئی سیسے سنگتی کھنگارہ بھوئی ... تانبا پارس پرسیاں ہوئی کنچن سوئی
سوئی تانبا بھسم کر اوکھدھ کر بھوئی ... آپو آپ ورتدا سنگت گُن گوئی

جیوں لوہڑی پیچ انگلی پیندی چھاپ ملی وڈیائی ... لوہڑی گھن پرہ بوند جیوں پرگٹ موتی سپ سمائی

لوہڑی بوٹی کیسرے متھے ٹکا سوبھا پائی ۔۔۔ لوہڑی پارس پتھری اشٹ[1] دھات کنچن کروائی
جیویں من لوہڑے سپ سر ۔۔۔ دیکھے ٹک ٹک لوک لکائی!
جان رسائن پارے نوں ۔۔۔ رتی مل نہ جائے ملائی
آپ گنائے نہ آپ گنائی

دنیا دے پریمیاں دی مثال دے کے آکھدے ہن ۔

لیلیٰ مجنوں عاشقی چوہ چسکی جاتی ۔۔۔ سورٹھ بیجا گاویئے جس سگھڑا داتی!
مہینوال نوں سوہنی نے تردی راتی! ۔۔۔ رانجھا ہیر بکھانیئے اوہ پریم پراتی
پیر مریداں پرہڑی گاون پربھاتی

"وڈیوائیاں" دے عنوان ہیٹھ لکھدے ہن

ہوئے وڈیوائیاں جگ وچ بیج تن کھیہ نال رلایا
بوٹی ہو کپاہ دی ٹینڈڑے ہس ہس آپ کھڑایا
دو پل وین وبلیا لوڑھ توں کر تُنب تمبایا
پنج پنج اڈیا کر کر گوہڑے سُوت کتایا
رتن اُن کُھنب چڑھا کے دے دے دُکھ دُھوا رنگایا
قینچی کٹ کٹیا سوئی دھاگے جوڑ سوایا! سبھ کجن ہو کجایا

(وار چوتھی پوڑی ۸)

---

[1] اشٹ دھات آٹھ دھاتاں مل کے سونا بن جاندیاں ہن ۔

گورو تیغ بہادر

ناویں گورو تیغ بہادر جیہوں گورو ہرگوبند جی دے سب توں چھوٹے سپتر اورنگ زیب بادشاہ دے سمے امرت سر وچ ۱۶۷۸ بکرمی مطابق ۱۶۲۱ء وچ پیدا ہوئے۔ ۱۷۲۱ بکرمی مطابق ۱۶۶۲ء نوں گورگدی تے بیٹھے۔ آپ دے بھرا سوڈھی سورج مل نے آپ دی مخالفت شروع کر دتی۔ آپ ۱۶۶۵ء وچ انندپور ضلع ہوشیارپور چلے گئے۔ آپ دے تایاں (مخالفاں) دھیرمل تے رام رائے نے آپ نوں دکھ پچان دی پوری کوشش کیتی۔ آخر آپ چوراسی ورھے دی عمر وچ دلی دے مقام تے ۱۷۳۲ بکرمی مطابق ۱۶۷۵ء وچ شہید کر دتے گئے۔ آپ اپنی یادگار اکو پتر گورو گوبند سنگھ چھڈ گئے۔

آپ دا کلام زیادہ تر ہندی نما پنجابی۔ پوربی تے لہندی بولی وچ اے۔ خیال ہندو سکھ فلسفے دے مطابق ہن۔ آپ خدا وچ یقین رکھدے سن۔ مخلوق نوں اک ربی کھیڈ سمجھدے سن۔ تے اوسے مالک دے گن گاوندے اتے لوکاں نوں ونڈنے دکار چھلی تخیلی۔ بدی برائی توں بچن دی تلقین کردے رہے۔ کلام دی ونگی سہ

سادھو رچنا رام بنائی

اک بنسے اک استھر مانے اچرج لکھیو نہ جائی
کام کرودھ موہ بس پرانی ہر مورت سبر آئی!

جھوٹا تن ساچا کر مانیو جیوں سپنا رینائی[1]
جو دیسے سو سگل بناسے جیوں بادر کی چھائی!

جن نانک جگ جانیو متھیا رہیو رام سرنائی

کہہ نانک ہر بھج مناں جیہ بدھ جل کو رمین[3]

جیہہ مایا ممتا تجی سبھ تے بھیو اداس
کہہ نانک سن رے منا تہہ گھٹ برہم نواس

---

[1] رات دی خواب [2] بادل [3] مچھلی۔

سُلطان باہُوؒ

نام سُلطان باہو۔ پیو دا نام بازید محمدؒ۔ پنڈ شور کوٹ (جھنگ) دے وسنیک جنم سنہ ۱۰۳۹ھ مطابق سنہ ۱۶۲۹ء وفات سنہ ۱۶۹۰ء مطابق جمادی الثانی سنہ ۱۱۰۲ھ جمعہ دے دن۔ ماں نے نام باہو (اللہ دے نال) رکھیا۔ جماندرو ولی تے اللہ لوک۔ اِنہاں بارے اِہ روایت اے۔ کہ پیراں پیر تاں گوں عمر دے پہلے دِنے جد ابجے ماں دا دُدھ پیندے سن۔ رمضان دا مہینہ آیا۔ تے اِنہاں سارا سارا دن دودھ نہ پیتا۔

اِنہاں دے والد چنگے زمیندار سن۔ جد اِہ ذرا جوان ہوئے اِنہاں چاہیا۔ کہ سلطان باہو نوں دی زمینداری کم ول لایا جائے۔ پر اِہ سب کجھ چھڈ چھڈا کے ملتان چلے گئے۔ تے حضرت بہاؤالحق ملتانی دے مزار تے جا کے چلہ کمایا۔ ایتھوں شاہ حبیب (غالباً رداس ضلع امرت سر والے) کول گئے۔ اِنہاں دُنیا تیاگن دا حکم کیتا۔ اِہ حکم من کے دِلی چلے گئے۔ تے عبدالرحمٰن دہلوی دے مرید ہو گئے۔

عربی فارسی دی رجویں تعلیم پائی۔ تصوّف دے سمندر وچ سوہنیاں تاریاں لایاں۔ تے ایس سمندر دی تہہ وچوں جیہڑے موتی پائے۔ اُنہاں نوں اپنی علمیت تے قابلیت دی ربی ذات نال گُھٹ سوار کے پیش کیتا۔ اِنہاں فارسی دا رتاں گوتا وچ ۱۴۰ دے قریب کتاباں تصوّف تے لکھیاں جوئیں:۔

شمس العارفین۔ مفتاح العارفین۔ محکم الفقراء۔ عین الفقراء۔ امیر الکونین۔ دیوان باہو۔ عقل بیدار۔ گنج الاسرار وغیرہ تے اِہدے نال پنجاب دے اُنہاں وسنیکاں نوں جیہڑے عربی۔ فارسی سمجھن دی بُدھ نہیں رکھدے سن پنجابی بیتاں وچ کجھ خیال پیش کیتے۔

اِنہاں دے کلام وچ بھانویں شاہ حسین والی ہُوک یا عاجزی تے برہ نہیں۔ پر ربی مُنکھ دی الھیڑتا نوں درساؤن والے باہو نے سادہ پر زور دار لفظاں وچ نفس نوں مارن تے اپنے من اندر جھاتی پاون دی پریرنا کیتی اے۔ بولی کیندری (مرکزی) تے ٹکسالی اے۔ تے ایس تے لہندی۔ ملتانی تے فارسی شبداں دی پان چڑھی ہوئی اے۔

اپنے بعد چار تیویاں اٹھ پُتر تے معرفت دا خزانہ اپنی یادگار چھڈ گئے۔ اِہ حسب نسب وچوں پیراں پیر سید عبدالقادر جیلانی رحمۃ اللہ علیہ دی لڑی وچوں سن۔

نمونہ:۔

الف۔ اللہ چنبے دی بوٹی مرشد میرے من لائی ہو
نفی اثبات دا پانی ملیس ہر رگے ہر جائی ہو
اندر بوٹی مشک مچایا جاں پھلن پر آئی ہو
رجیوے مرشد نال باہو جیں ایہ بوٹی لائی ہو

چ۔ چڑھ چناں توں کر رشنائی ذکر کریندے تارے ہو
گلیاں دے وچ پھرن نمانے لعلاں دے ونجارے ہو
شالا مسافر کوئی نہ تھیوے ککھ جنہاں تھیں بھارے ہو
تاڑی مار اڈا نہ باہو اسیں آپے اڈن ہارے ہو

پ۔ پڑھ پڑھ علم ہزار کتاباں عالم ہوئے سارے ہو
اک حرف عشق دا نا پڑھیا جانن بھلے پھرن بیچارے ہو
اک نگاہ جے عاشق ویکھے لکھ ہزاراں تارے ہو
لکھ نگاہ جے عالم دیکھے کسے نہ کدھی چاہڑے ہو
عشق عقل وچ منزل بھاری سیاں کوہاں دے پاڑے ہو
عشق نہ جنہاں خریدیا باہو اوہ دوہیں جہانیں ہارے ہو

ع۔ عاشق پڑھن نماز پریم دی جس وچ حرف نہ کوئی ہو
جیہا کیہا اوہ نیت نہ سکے اوتھے درد منداں دی ڈھوئی ہو
اکھیں نیر تے خون جگر دا اوتھے وضو پاک کریوئی ہو
باہو جیبھ نہ ہلے تے ہونٹھ نہ پھڑکن خاص نمازی کوئی ہو

الف۔ اِہ تن میرا چشماں ہووے میں مرشد ویکھ نہ رجاں ہو
لوں لوں دے مڈھ لکھ لکھ چشماں اک کھولاں اک کجاں ہو
اینیاں ڈٹھیاں صبر نہ آوے ہور کتے ول بھجاں ہو
مرشد میرا دیدار ہے باہو مینوں لکھ کروڑاں حجاں ہو

ب۔ بے ادباں نہ سار ادب دی گئے ادباں تھیں وانجے ہو
جیہڑے تھاں مٹی دے بھانڈے کدی نہ ہندے کانجے ہو
جو مڈھ قدیم دے کھیڑے آہے کدی نہ ہندے رانجھے ہو
جیں دل حضور نہ منگیا باہو دوہیں جہانیں وانجے ہو

م۔ مذہباں والے دروازے اچے راہ ربانی موری ہو
پنڈتاں تے ملوانیاں کولوں چھپ چھپ لنگھدے چوری ہو
اڈیاں مارن کرن بکھیڑے درد منداں دیاں گھوری ہو
باہو چل اتھائیں وسیئے جتھے دعویٰ کسے نہ ہوری ہو

الف۔ اِک دم سجن تے لکھ دم ویری اِک دم دے مارے مردے ہُو — اِک دم پچھے جنم گوایا چور بنے گھر گھر دے ہُو
لایاں دا اُہ قدر کیہ جانن جیہڑے محرم ناہیں ہر دے ہُو — سو کیوں دھکے کھاون باہُو جیہڑے طالب سچے در دے ہُو

الف۔ اِہ تن رب سچے دا حجرہ وِچ پا فقیرا جھاتی ہُو — نہ کر منت خواج خضر دی تیرے اندر آب حیاتی ہُو
شوق دا دیوا بال ہنیرے متاں لبھے وست کھڑاتی ہُو — مرن تھیں مر رہے اُگے باہُو جنہاں حق دی رمز پچھاتی ہُو

ی۔ یار یگانہ مِلسی تینوں جے سر دی بازی لائیں ہُو — عشق اللہ وِچ ہو مستانہ ہُو ہُو سدا الائیں ہُو
نال تصور اسم اللہ دے دم نوں قید لگائیں ہُو — ذاتے نال جاں ذاتے رلیا تد باہُو نام سدائیں ہُو

چ۔ چڑھ وے چنّاں توں کر رشنائی ذکر کریندے تارے ہُو — گلیاں دے وِچ پھرن نمانے لعلاں دے ونجارے ہُو
شالا مسافر کوئی نہ تھیوے ککھ جنہاں تھیں بھارے ہُو — تاڑی مار اُڈا نہ باہُو اسیں آپے اُڈن ہارے ہُو

الف۔ اِہ تن رب سچے دا حجرہ کھڑیا باغ بہاراں ہُو — وِچے کوزے وِچے مصلے وِچے سجدے دیاں تھاراں ہُو
وِچے کعبہ وِچے قبلہ وِچے اِلّا اللہ پکاراں ہُو — کامل مرشد مِلیا باہُو اوہ آپے لیسی ساراں ہُو

ن۔ نال کسنگی سنگ نہ کریئے کُل نوں لاج نہ لائیے ہُو — مُول تُمّے تربوز نہ ہُندے توڑے توڑ مکے لے جائیے ہُو
کانواں دے بچے ہنس نہ تھیندے توڑے موتی چوگ چگائیے ہُو — کوڑے کھوہ نہ مِٹھے ہُندے باہُو بھاویں سئے منّاں کھنڈ پائیے ہُو

کا۔ ہک جاگن ہک جاگ نہ جاگن ہک جاگدیاں وی سُتے ہُو — ہک سُتیاں ہی جا واصل ہوئے ہک جاگدیاں وی مُٹھے ہُو
کیہ ہویا جے گھگو جاگے اوہ لیندا ساہ اُپٹھے ہُو — میں قربان تنہاں دے باہُو جنہاں کھوہ پریم دے جُتے ہُو

توڑے ۔ بیشک

گورو گوبند سنگھ

نام گورو گوبند سنگھ تخلص نانک۔ ناویں گورو تیغ بہادر دے پتر اورنگ زیب دے سمیں ۱۷۲۳ بکرمی مطابق ۱۶۶۶ء وچ پٹنہ ضلع بنگال وچ پیدا ہوئے۔ ۱۷۳۲ بکرمی مطابق ۱۶۷۵ء نوں آنندپور ضلع ہوشیارپور گورگدی تے بیٹھے۔ تے چھتالی ورھے دی عمر پاکے ۱۷۶۵ بکرمی مطابق ۱۷۰۸ء نوں حیدرآباد (دکن) وچ چلانا کر گئے۔ آپ نے سکھاں نوں پنج ککے (کچھ۔ کڑا۔ کرپان۔ کیس تے کنگھا) رکھن دا حکم دتا۔ سکھ پنتھ نوں اک الگ شکل دتی تے سکھاں (یا ہندوواں) دے نام نال سنگھ (شیر) دا لفظ چالو کیتا۔

آپ زیادہ تر بنگال ول رہے۔ پنجابی وچ بہت تھوڑی کوتا کہی۔ کجھ شبد تے اک چنڈی دی وار۔ باقی کلام فارسی یا پرانی ہندی۔ برج بھاشا وچ اے۔ فارسی توں چھٹ پوربی ہندی تے بنگالی دی پان سارے کلام تے چڑھی اے۔ چنڈی دی وار وچ درگا دیوی تے دیتاں دے یدھ دی داستان بیان کیتی اے۔ ایہ سرکھنڈی کوتا چھند (نظم بلا قافیہ) اے۔ تے بیر رس دا سوہنا نمونہ اے ؎

جنگ مصافا[1] بجیاں گھرے[2] نگارے چاؤ[3] دے | جھولن نیزے بیرقاں[4] نشان لس لساوے[5]
ڈھول نگارے پون دے اونگھن جان جٹاوے | درگا رانو ڈہے رن نادوجن کھیت بھیاوے

لکھ نگارے وجن آہمو ساہمنے | راکس رنوں نہ بھجن روہے[6] روہلے
شینہاں وانگوں گجن سبھے سورمے | تن تن کیبر[7] چھڈن درگا ساہمنے

سٹ پئی خرچامی[8] دلاں مقابلہ | گھیر لئے وریامی[9] درگا آئے کے
راکش وڈے علافی[10] بھج نہ جاندے | انت ہوئے سرگامی[11] مارے دیوتا[12]

---

[1] جنگ دا میدان [2] وجے [3] جوش۔ فخر۔ چاؤ پیدا کرن والے [4] جھنڈیاں۔ نشان۔ جھنڈے [5] لشکدے۔ چمکدے تے ساوے لشکن والے [6] غصے دے بھرے ہوئے [7] تیر [8] کھوتے دے چم دا ڈھیا ہریا ہونسہ [9] بہادر۔ دریام۔ [10] چالاک۔ ہوشیار۔ علم والے [11] سورگ نوں جان والے۔ [12] دیوتا۔ دیوی)۔

اہناں دا کجھ صاف پنجابی دا نمونہ وی ملدا اے۔ جویں :-

مِتر پیارے نوں حال مریداں دا کہنا — تدھ بن روگ رضائیاں دا اوڑھن ناگ نواساں دے رہنا
سُول صراحی خنجر پیالا بِنگ قصائیاں دا سہنا — یارڑے دا ساتھوں سَتھر چنگا بھٹھ کھیڑیاں دا رہنا

آپ دیاں تصنیفاں اِہ ہن :-

جاپ۔ اکال اُستت۔ گیان پربودھ۔ شستر نام مالا۔ چوبیّ اوتار۔ بچتر ناٹک۔ بھگوتی دی وار۔ (چنڈی دی وار) تریا چرتر تے کجھ متفرق۔ اہناں دے سوا ظفر نامہ (فارسی وچ) اے۔ "تریا چرتر" بابت شک اے کہ اِہ اُہناں دی لکھت نہیں۔ تے ظفر نامہ نوں چھڈ کے باقی دسم گرنتھ وچ موجود ہن۔

آپ دی بابت مشہور ہے کہ آپ دے پاس بونجا (۵۲) کوی سن۔ جہیڑے ہر ویلے پاسے دے سن۔ اہناں نال ویلے کویلے کوتا دا ذکر رہندا سی۔ اہناں بونجا کویاں (شاعراں) وچ بھائی نند لال جی۔ بھگت کبیر دا پیتر کمال تے منگل۔ بہاری وغیرہ سن۔

نند لال فارسی دے شاعر سن۔ گویا تخلص کردے سن پر پنجابی وچ نند لال ای رہے۔ جویں :-

اک دیہاڑے سِت گور پاسوں مَیں پریم صراحی پیتی — بھاوَ اساڈے لکھی فقیری سو مستک دھر لیتی
پچھلی عمر گناہیں بیتی ہر کی بھگتی نہ کیتی — اگوں سمجھ چلو نند لالہ جو بیتی سو بیتی

دوجے کوی منگل سن۔ اہناں ہندی، پہاڑی تے پنجابی بولی وچ کوتا لکھی۔ ۱۷۵۳ء وچ اہناں شلپ پربھ تے مہابھارت دا پنجابی وچ ترجمہ ڈھالیا کیتا۔ اہناں دی دی پہاڑی پنجابی دی ونگی ویکھ لئو :-

آنند دا واجا نِت وجدا انند پور — سُن سُن سُدھ بھُلّ دی اے نرناہ دی
بھیئو بھبکنے نوں لنکا دسنے دا — نیر اوادی آوندی اے پِہپاہ دی،
بل چھڈ بلی جیسے چھپیا پاتال وچ — فتح دی نشانی جدسیے دوار درگاہ دی،
سَون نہ دیندی کھی دُوجیاں نوں رات دن — نوبت گورو گوبند سنگھ پادشاہ دی

ایسے طرح اہناں بونجاں کویاں وچ مشہور بھگت کبیر داس دا پیتر کمال وی سی۔ اہدے کلام دا سواد وی نال دی چکھ لئو :-

سمجھ بوجھ دل کھوج پیارے عاشق ہو کے سونا کیا — جن نینن سوں نیند گوائی تکیہ لیف بچھونا کیا
رُوکھا سُوکھا غم کا ٹکڑا چکنا اور سلونا کیا — پایا ہے تو کر لے سادی پائے پانے پھر کھونا کیا
کہے کمال پریم کے مارگ سیس دتا پھر رونا کیا

بہاری لال بہاری

نام بہاری لال تخلص بہاری- گورو گوبند سنگھ جی دے ۵۲ کویاں چوں سَن، کتھوں دے سن تے کون سَن- ایس بارے کوئی اگھ سنگھ نہیں لبھدا- گورو جی دے دربار ی کویاں دا ذکر کردیاں ہویاں سردار بہادر سردار کاہن سنگھ جی نے اپنی تصنیف مہاکوش وچ تے بھائی گیان سنگھ جی اپنی لکھت تاریخ خالصہ وچ ایہناں دا کوئی ذکر نہیں کیتا- پر سردار تیجا سنگھ ایم- اے پرنسپل نے اپنی لکھت چونویں پنجابی کویتا تے بھائی صاحب بھائی ویر سنگھ جی نے اپنی تصنیف کلغی دھر چمتکار وچ تے ڈاکٹر موہن سنگھ جی ایم- اے- پی- ایچ- ڈی نے اپنی انگریزی لکھت ہسٹری آف پنجابی لٹریچر وچ بہاری دا ذکر کیتا اے-

بہاری دے کلام وچ سوز تے برہ دا رنگ ڈھیر اے شعراں وچ پکیائی- روانی تے رس اے-

کلام دا نمونہ

عاشق عاشق سبھ کوئی آکھے ٹیڈھی پگ دی دھر کے
سرتوں پرے عشق دا ڈیرا سبھ مڑ آئے ڈرکے
مان منی تے خودی تکبر کوئی نہ دہیوے جرکے
سجناں دے اُچے محل بہاری کوئی عاشق پہنچا مرکے

(چونویں پنجابی کویتا)

ہائے محبت کیہی لائی میرے سینے اندر رڑکے
جیوں جیوں ِ کھیاں باغ ماہی دا میرے اندر آتش بھڑکے
انبڑی جھڑکے مینوں بابل مارے مینوں ویر بلاون لڑکے
ایس وچھوڑے دی آتش کولوں دم نکل جائے گا سڑکے

اماں نی میں مردی جاواں میرے اُٹھن سول کلیجے
برہوں قصائی اندر وڑیا جن کیتی ڈنبے رتے بجے
جس دل دی گھر کھیڑے دے آئی سکھ نہ سُتی سیجے
تہاں توں قربان بہاری جیہڑا کے اساں بھجے بیجے

من اسوار پون کا گھوڑا اساں گگن[۱] تماشے جاناں
گگن اندر اک باغ عجائب جتھ[۲] امرت پھل کھانا
مٹھا بولن تے نام ارادھن سینل پون پھیارا
من دیاں دا گاں متھ[۳] بہاری تہاں کون ملے اسوارا

---

۱ آکاش- آسمان ۲ جیتنا ۳ مراد خدا

شاہ ظریف

شاہ ظریف دے نام نال مشہور ہن۔ لاہور دے رہن والے۔ جنم سنہ ۱۰۴۴ھ۔ وفات سنہ ۱۱۲۰ھ اہلِ بیت دے محب۔ درویش طبیعت۔ فقیرانہ خیال۔ اِہناں دی حضرت علیؑ دی مدح "چھپی ہوئی ملدی اے۔ کلام دا نمونہ :-

ک کوہڑیاں دے دُکھ دُور ہندے جدوں علیؓ دا نام دھیاوندے جی!
روشن ہُندیاں اکھیاں اُنہاں دیاں جو سرمہ علی دی دھوڑ دا پاندے جی
بیٹے بخشدا اونتر نکھتریاں نوں پوری دیندے تے گود کھڈاوندے جی
ظریف کپڑے بخشدا ننگیاں نوں بھُکھے رج کے طعام نوں کھاوندے جی

اِہناں دے اک شاگرد میاں رکن دین ولد خان محمد ساکن لاہور نے ۱۱۳۶ھ وچ امام حسین دا جنگ نامہ "روضتہ الشہدا" لکھیا۔ جو بیر رس تے کرنا رس دا ملیا جُلیا نمونہ اے

نمونہ :-

اِہ گل سن کھلوتے سبھے عمر سعد للکارے
سامنا کوئی اک مرد بہادر آ میدان پکارے
سن ہتھیاراں کڑکڑ کردا وچ میدانے آیا
سبھے کہے کہ للکاراں گھوڑا اوس ہلایا
ظہیر حسان آیا اس ویلے پاس امام کھلوتا
رُوح اُسدا اسی نال شہزادے اِکو لڑی پروتا
کہے امام حسین دے تائیں فیر ظہیر حسانی
اِہ جو آن میدان کھلوتا ہے اک مرد طوفانی
دیہہ اجازت شاہا مینوں لاواں اِسدیاں بھنّاں
جاں میدان کراں دو ٹکڑے واہ فولادی کھنّاں

رکن دین اپنے استاد دا ذکر کردے ہوئے لکھدے ہن۔

مُرشد شاہ ظریف ہے میرا والی ملک ولایت
عین عنایت میں پر ہوئی کھولی نظر ہدایت

احمد کوی

نام تے تخلص احمد اورنگ زیب بادشاہ دے راج سمے ہوئے۔

اِہناں دی لکھی ہیر ملدی اے۔ جس وچ ۱۸۳ بند ہن۔ اِہ پہلی ہیر اے جیہڑی بنتیاں وچ لکھی گئی۔ اِنج جاپدا اے۔ کہ احمد نے ہیر دا نقشہ ڈولیا تے وارث شاہ نے اُس وچ رنگ بھر کے اوس نوں مکمل کیتا۔ بعض تھاں تے خیالات دا آپس وچ ٹاکرا دی ہو رہیا اے۔ جویں کوی احمد لکھدے ہن۔

ہیر چھتیاں نال ہیں مس بھناں تدن ل جیو میسرا اون کھیسا سال

سید وارث شاہ لکھدے ہن ؂

نوں چھتیاں نال اُہ مس بھناں تدن ل دو ہال دا جی رل گیا سی نیں

احمد لکھدے ہن۔

اساں صبر کیتا تساں صبر کرنا خط لکھ اُہناں قاصد چلایا اے

وارث لکھدے ہن:۔

اساں صبر کیتا تساں صبر کرنا حُکم اِنَکَ میتٌ آیا ای!

احمد تے وارث دی ہیر دا پلاٹ اِکو کو اے۔ صرف اخیر تے کجھ فرق اے۔ وارث نے دوہاں دا مرنا دسیا اے۔ پر احمد نے دمودر وانگ اُہناں نوں جیوندیاں حاجیاں لکے پچا دتا۔ احمد لکھدا اے

ڈِٹھے حاجیاں مکے دے راہ تتے رانجھا ہیر تے نال ای مجبوری

رانجھا راہ وکھائیندا حاجیاں نوں ہیر ونڈدی لنگر چوں چوری

تے ایس دے نال احمد نے بیان نوں مختصر کیتا اے۔ پر وارث نے گل نوں لماں کیتا اے تے رنگ بھریا اے۔ احمد دی زبان سمے مطابق سوہنی اے۔ پنجابی ٹھیٹھ ہنیں۔ ہندی۔ عربی۔ فارسی دے لفظ دی موقعے موقعے ورت لئے ہن۔ تے قافیئے دا دی کوئی خاص خیال ہنیں رکھیا۔ جویں گ دے نال ک تے غ قافیہ سے آندا اے۔

جویں ؂
قید زلف زنجیر دی پیا جوگی تیرا گھڑا ابرہاں بیراگ ہیرے!

رنگ زرد تے رشک کے کاٹھ ہویا سوز ہجر دا جگر وچ داغ ہیرے

رَن آدمی دے سُکھ دے ناہیں جنہوں چمبڑے عشق دا ناگ ہیرے
تیرے طلب دیدار دے ویکھنے نوں آیا کوہ دناستی جھاگ ہیرے

قافیہ بندی، محاورہ بندی تے خیال اُساری سوہنی اے۔ عام طور تے چوکھیا بیت لکھے ہن۔ پر کدھرے کدھرے مصرعے ودھ دی ہن۔

احمد ہیر دے لکھت سال دا ذکر کر دے آکھدے ہن

سن چار تے تیہ ۳۰ اورنگ شاہی کتھا ہیر تے رانجھے دی ہوئی پوری

اورنگ زیب ۱۶۵۸ء وچ تخت تے بیٹھا۔ ایس حساب نال احمد نے ۱۶۹۲ء وچ ہیر لکھی تے سید وارث شاہ دی ہیر دے لکھت سال توں ستر پچھتر ورھے پہلاں دی تصنیف اے۔

کلام دا کجھ نمونہ

رانجھا جوگی ہو کے رنگ پور جاندا اے۔

نظر باز پھردا وچ کھیڑیاں دے اتے اتھیں پاوندا جھاتیاں نی
اک ہسدیاں کھیڈدیاں گاوندیاں نے اک بیٹھیاں چُپ چپاتیاں نی
کوئی سادلیاں نے کوئی گوریاں نی کوئی لمیاں کوئی سنگھاتیاں نی
اک بھنے دل انوپ کُڑیاں اِک سوہنیاں نے اِک داتیاں نی!
اِک نظر چھُپا کے دیکھدیاں نے اک ظاہرا ماردیاں کاتیاں نی
اِک کڈھ گھنگھٹ شرماندیاں نی اِک کھول دکھاندیاں چھاتیاں نی
کوئی ویواہیاں کوئی کماریاں[1] نے سبھے رنگ بھریاں دس ماتیاں نی
کدروں[2] آیوں وے راولا جاہ کدے مل ناتھ نوں پچھ دیاں باتیاں نی

جوگی (رانجھا) اگوں آکھدا اے

بھات کھانیو نہیں کیہ جاندیاں ہو جوگی اُتراں کھنڈ تھیں آیا ہے
درد پھول کے کس نوں کون ہے سوئی جان دا جس لگایا ہے
درد پچھ کے کجھ علاج کرے حال تسے نوں بھلا سنایا ہے
کھوج اینٹ نگری ساڈا آپیا اساں اپنا گورو ونجایا ہے

---

۱ کنواریاں ۲ کدھروں۔

جوگی ہیر دے ویہڑے وڑیا تے سہتی چھڑ پئی
تیرا عجب سلوک ہے منگنے دا گھرے ٹکڑے ڈین الاوناں ہیں
تیرا ڈھنگ ناہیں کوئی جوگیا دا گھریں وڑکے تے جھاتیاں پاوناں ہیں
بوہ بھیکھیا، مکریا، راولا دے پردیس دی لاف ستاوناں ہیں
چھیل چھدر جھا تینوں دیکھنی ہاں سوال کرکے تے بولیاں لاوناں ہیں
تواں جوگ لیئو، بڑی نظر تیری کیہا جوبنے روپ دکھاناں ہیں
پہلے لاف مارین پردیسیاں دی ناؤں ہیر دا کیونکر جانناں ہیں!

جمعے نوں کڑیاں دا باغ وِل آوناں

روز جمعے دے ترنجناں مل چھٹی سبھے ندی تے چلیاں نہاونے نوں
صندلیں بھتیاں نے نال ڈومنیاں راگ ستاونے نوں
اِک کھتریٹیاں اِک برہمنیاں نے اک مکریٹیاں جیڑ سداونے نوں
اک نٹیاں اِک اچھیٹیاں نے اِک کمرہیٹیاں جھمرے پاونے نوں
اک منہاریاں اِک بھٹیاریاں نے اِک ٹھٹھیاریاں بولیاں لاونے نوں
سبھے اپنے اپنے حال وچ مست کوئی جوبنے روپ دکھاونے نوں
راہ جاندیاں نوں دُھواں نظر آیا کنا کیتو نے بھول مچاونے نوں
وانگ لشکری دھوئیں دے گرد ہویاں بھول گھتیاں نے گھرد پاونے نوں

رانجھا ہیر نوں

ہیرا اپنے کہی میں آپ ماری میری سُنے ہُن کون فریاد ہیرے
تدوں ستھروں نذر کر جان دی سیں جدوں رجی سیں ایت سواد ہیرے
ناں ہتاں گراں دا بھُل گیا تینوں ذرا نہ آوندا یاد ہیرے
میں تے تخت ہزارے دا چودھری ساں ست بیہڑیا اصل بنیاد ہیرے
دکھت پیا نہ جان دی حال میرا نظر آیا تیرا اعتقاد ہیرے

حبیب اللہ فقیر

نام حبیب اللہ تخلص فقیر پنڈ چنیوال گجرات دے وسینک پنڈ وچ درزیاں دا کم کردے سن۔ تے نال نکیاں وڈیاں نوں قرآن مجید پڑھاندے تے وعظ نصیحت کردے سن۔ اِہناں دی اِک کتاب اخبار الآخرت چھپی ملدی اے جس وچ ۱۶۰۰ دے قریب بیت ہن۔ اِہ کتاب ۱۱۰۴ھ دی لکھت اے۔ ایس وچ قیامت، دوزخ، بہشت وغیرہ دے مسئلے بیان کیتے گئے ہن۔ زبان صاف ہے۔ بولی وچ روانی اے۔ لہندی دی ملاوٹ اے۔ فارسی الفاظ چوکھے ہن۔ مولوی صاحب لکھدے ہن :۔

پچھے حضرت مصطفےٰ یاراں سے ورھیاں چار — چار مہینے ہور بھی دِن تھیا تیار
بادشاہی اورنگ زیب دی چھتری[۳۶] سال تمام — تم تاریخ چودھویں ربیع الثانی ماہ

کلام دا نمونہ

پہلاں من خدا نوں بخشن ہارا سو — قہار تیدا نام ہے جیہے تِس بھئیں بھور
دوجے من فرشتے ربے دے مقبول — ہردم اُس دی بندگی وچ رہن مشغول
روز قیامت آوسی اُہ دیہنہ ہوسی سخت — عاصی بہہ بہہ روسن شاد ہوسن نیک بخت
ہبھے جان مریسی پھول جیون حق! — تس دن دیکھا دیندیاں سینے ہوسن شق!
کیتے مسئلے آکھ سن روز قیامت دے — اُہ دیہاڑا حق ہے مت کو شک کرے
لہندے پاسیوں چڑھسی آ سورج باجھ کمان — پیش قیامت ہوسیا وڈا اِہ نشان

قیامت دیاں نشانیاں بیان کردے ہوئے لکھدے ہن ؎

کرسن ترک نماز تھیں ہور جماعت تھیں! — بھی اُس نوں سہل جانسن کافر ہون یقین
ٹھگن گوڑ لباس تھیں ہتا جو ٹھڈ بلین! — عذاب قیامت سخت تر جس نوں اُہ جھلین
ہور علامت تجھ توں کرسن بہت خیانت — فاحش بغض حسد دیچن دسین چھوڑ دیانت
ہور علامت بجھ توں حاکم قاضی چور — کرسن ہور ہدایت وڈھی لیسن زور
ہور علامت کرسی اچے کوٹھے بنا — محکم محل جو ماڑیاں موتی نقش لگا

سیّد علی حیدر

نام سیّد علی حیدر، تخلص علی حیدر۔ پنڈ چونترہ ضلع ملتان دے وسنیک۔ جنم سنہ ۱۱۰۱ھ وفات سنہ ۱۱۹۱ھ
گیلانی سید سن۔ بڑے عالم۔ فاضل تے صوفی خیال دے بزرگ سن۔ اورنگ زیب عالمگیر تے محمد شاہ
دے سمے جد مغل راج دا سورج اکھاں جھمکا رہیا سی۔ ملک وچ آپا دھاپی تے ہٹنے ہٹنے راج دا سماں سی۔
کفر۔ شرک تے جہالت دی ہنیری جھُلی سی۔ اِنہاں دی معرفت بھری کوتا دا چند چڑھیا تے اُہدیاں
ٹھنڈیاں تے سرور بھریاں رشماں نے لوکاں دے دلاں نوں ٹھنڈک تے مٹھاس بخشی۔

اِنہاں دا کلام زیادہ تر ملتانی بولی وچ اے۔ کیندری بولی وچ گھٹ اے۔ پر کلام دی رنگینی۔ سوز
تڑپ۔ اثر تے موسیقی ایدھر گوہ کرن دی لوڑ نہیں چھڈدی کیوں جے کلام وچ سادگی اے۔ ناپ۔ تول وزن
بحر سوہنا تے چجواں اے۔ راگی۔ قوال۔ ڈھاڈی تے فقیر اِنہاں دی کافیاں تے بینت گوں گے لوکاں
نوں موہت کردے ہن۔ تے اِنہاں دے کلام دے چاہوان اِنہاں دے سخن دے موتیاں نال جھولیاں
بھرن دے بدلے وچ اُنہاں نیاں جھولیاں بھر دیندے ہن۔ اِنہاں دا رنگ بلھے شاہ نال رلدا اے۔
تے اِنج جاپدا اے جویں بلھے شاہ تے ایہ دونویں اِک سکول دے پاٹھک ہون تے ہانی سنگ دی۔
اِنہاں دیاں لکھتاں چوں سی حرفیاں ہیر۔ بارہ ماہ تے کجھ کھٹکل بینت چھپے ملدے ہن۔

کلام دا نمونہ

ب بناں لگیاں اکھیاں رہن ناہیں کِسے شہر محبوب دے وسیئے جی
اُہ شہر کیہڑا جتھے عشق ناہیں دُنیا چھوڑ کتے دل نسیئے جی
کِتی نار دے نال نہ نہیوں لائیے کچی نار دے نال نہ ہسیئے جی
دل وچ کھوٹ رکھے موہنوں ہس بولے کچے یار نوں بھیت نہ دسیئے جی

الف۔ اکھیں میریاں بدلیّ ہویاں تے منجھاں دا مینہ برس دیاں
ہکی رونے دی چاٹ پیو سے کدی نہ بھیڑیاں ہس دیاں
دت کاہے نوں روندیاں لال ہویاں ہُن جی دا بھیت نہ دسیاں
علی حیدر کجھ توں اکھیاں نوں ہُن لا پریت کیوں پھس دیاں!

ع عنایت ربے دی ہووے تے اینویں فضل کریندا چا
تخت ہزارے توں رانجھن سد کے ہیر سیال ملیندا چا
عشق اساڈے دے چھیڑن کارن مجھیں دے نال چھڑیندا چا
واہ واکم اللہ دے حیدر آپے جوڑ جوڑیندا چا

ف فالاں پواندڑی نت بھراں پئی تینڈا راہ تکیندیاں ہیں
اکھ پھڑکے تن جند پوے کاں کوٹھیاں اُتوں اُڈیندیاں ہیں
چرخہ گھوکے ماہل ملیندی سن سن جیو دھریندیاں ہیں
علی حیدر آکھیں ڈھولن نوں کئی کر کر جیلڑے جیندیاں ہیں

ک کپڑے بھتیاں رنگ رنگیلیاں ستیاں ہار سنگاریاں نیں
بن تن روپ دکھاون سوہنا بھردیاں حسن حماریاں نیں
اک چھیج سجن دی مانن کارن کردیاں نت تیاریاں نیں
اک کوہجیاں کملیاں سدھیاں سادیاں شہدیاں وچ وچاریاں نیں

شریعت توں ودھ کے طریقت وچ پیر دھردیاں ہویاں کہندے ہن ے

کافر ہویاں سوہنے یار پچھے ملاں وعظیں نماز پڑھاوندے نی
دین مذہب نہیں کوئی عاشقاں دا تسبیح توڑ جنجو گل پاوندے نی

ہوش نہ چھڈی عشق تیرے اتے اِس وچ بہت دلگیریاں نی
جنہاں عشق دی چوڑی رنگ لئی اُنہاں جٹیاں چادراں چیریاں نی

علی حیدر نے اپنی شاعری دے فلسفے نوں اک بنیت وچ بیان کردتا اے۔ لکھدے ہن -

ک کجھ نہ ساں کجھ تھی پیاں سد "کن" دی بھد اُٹھایاں ہیں
انا انت اگے ہسیاں اتے پکڑ الست توایاں ہیں
صُمٌّ بُکْمٌ عُمْیٌ ہیاں اتے طوطے وانگ پڑھایاں ہیں
حیدر راز اوسے نوں معلم جس قدرت نال بنایاں ہیں

مولوی غلام محی الدین

نام غلام محی الدین۔ قصور ضلع لاہور دے وسنیک

یارہویں تے بارھویں صدی ہجری وچ لاہور۔ قصور۔ ملتان تے سیالکوٹ خاص کر علم دیاں کاناں سن بلھے شاہ تے وارث شاہ ورگے انمول رتن قصور دی درسگاہ دے فیض یافتہ ہن۔ وارث شاہ لکھدے ہن :

وارث شاہ وسنیک جنڈیالڑے دا شاگرد مخدوم قصور دا اے

اہ مخدوم حاجی مولوی غلام محی الدین تے حافظ غلام مرتضیٰ سن۔ مولوی غلام محی الدین پنجابی دے خود دی اک چنگے شاعر سن۔ ایہناں حج دے بعد اک رسالہ زاد الحاج پنجابی شعراں وچ لکھیا۔ جو چھپ چکا اے۔ اہ آپ دی ۱۱۶۷ھ دی لکھت اے۔ وارث شاہ دی ہیر دے لکھت سال ۱۱۸۰ھ توں ۱۳ ورھے پہلاں آپ فرماندے ہن

یاراں سے سنا سٹھ مکرم ہجری آہا سال!   تم ہویا جاں اہ رسالہ فضل خدا دے نال!

بیان "سفر مدینہ" وچ لکھدے ہن :

حج کنوں ہن فارغ ہوئے قصد مدینے کیجے   عشق مدینے نبی صاحب دے راہ وچ بھر بھر پیجے
سبھ سفراں تھیں بہت مبارک سفر مدینے والا   اس راہ تھیں جو کرے کنارا سر متھا منہ کالا
کرن زیارت قبر مبارک ختم نبیاں شاہ   بعضے آکھن واجب ایہی سنت اکثر راہ

عشق محبت والے آکھن اہ ہے فرض معین
اس راہ وچ قربان کجیوے جو کجھ ہے از تن من

مولوی صاحب رسالہ زاد الحاج دی لکھت بارے لکھدے ہن

اک حاجی مرد غلام قادر آہا بھینی دا وسنیکی   دوست قدیمی طبع کریمی صالح خوش وسنیکی
اس عاصی نوں بہت تاکیداں کردے نال شتابی   ذکر مناسک حج دا کرتوں وچ زبان پنجابی

خواجہ فرد فقیر

نام خواجہ فرد فقیر۔ گجرات دے وسنیک۔ جنم سنہ ۱۱۱۶ھ
بڑے نیک تے صالح صوفی بزرگ، وعظ نصیحت کردے تے لوکاں نوں علم پڑھاندے۔
عربی فارسی۔ فقہ۔ حدیث دے عالم۔ صوفی منش درویش۔ جہلم دے میاں محمد صاحب اپنی تصنیف
سیف الملوک وِچ اِہناں بارے لکھدے ہن ؎

فرد فقیر ہو یا کوئی خاصہ مرد صفائی والا!
فقہ اندر بھی جیست سخن ہے عشق اندر خوشحالا!

اِہناں دیاں تصنیفاں جیویں روشن دل۔ کسب نامہ بافندگان۔ کسب نامہ حجاماں۔ بارہ ماہ۔ سہ حرفی
چھپے ہوئے ملدے ہن۔ کسب نامیاں وِچ اِہ دسیا اے۔ کہ کوئی کسب بھیڑا نہیں۔ سہ حرفی وِچ نصیحتاں ہن
تے عاقبت سنوارن دا سبق دِتا اے۔ بارہ ماہ وِچ ہندی شاعراں وانگ کسے برہ دی ماری دے
نیْنوں اُٹھرو کیرے ہن۔ روشن دل وِچ عام مسئلے ہن۔ اِس وِچ اک تھاں شیطان تے اِنسان دی ہتھ جوڑی
دا سوہنا نقشہ کھچیا اے۔ لکھدے ہن ؎

ہِک دیری آہا تو ڑ داڈھر دل خیال پیا	بچھا ساڈا چھوڑ کے کدی نہ مُول گیا
پچھے ساڈے اُہ پیا پلے خرچی بنھ	رِل مِل چوٹاں ماردا گھر نوں لاندا سنھ
نچھے پیا اساں دے ڈاہڈا ہے ہتھ نہ مو	نہ کجھ چارہ اساں دا اللہ کرے سو ہو
لکھی قلم نہ موڑیئے پھیرے کون قضاء	جو کجھ چاہے سو کرے جیہڑی رب رضا
دم ماردی جانہ کائی ڈاہڈے اگے مول	اس بِن کس نوں آکھیئے دلدا اگھا سُول
میں ڈِردا گل نہ آکھدا مت مارن علماء	ایسے کارن رکھیا فردا بھیت چھپا

روشن دل دا نام اُنہاں فرائض رکھیا اے۔ تے اس وِچ فقہ دے مسئلے بیان کیتے ہن ؎

معنے بسم اللہ دے سنتوں کراں بیان	تا اِہ فرائض ہندی مولی کرے آسان
فرد فقیرا سرے تے چائیو ای وڈا بھار	اِہ ادکھے مسئلے فقہ دے سنبھل کریں شمار

کسب نامے اِہناں اپنے دو شاگرداں دے کہے لکھے۔ فرماندے ہن :-

شاگرداں تھیں مجلس اندر دو دسوندھی کہندے ــــ کسب نامے دیاں تصنیفاں نوں کدی کرائیں کہندے
اِک مُلاں دسوندھی نوری علماواں دا خادم ــــ فقراواں دی خدمت کردا نیک خدا دا آدم
اِک دسوندھی حجام اساڈا خدمتگار قدیمی ــــ کِتنی مدت خدمت اندر کیتی اوس ندیمی
دونویں طالب علم ہمیشہ اِک بانی اک صافی ــــ جیہڑا پیر مربی منے اک یا دونویں کافی!

کسب نامے اِہناں دی فرمائش تے لکھے ہن

کاسبیاں دا کسب نامہ ہیں اُسدے کہے بنایا ــــ پنج دیہاڑے بیکاری وچ بہہ کے مغز کھپایا
فیر حجاماں دا کسب نامہ دوجے خاطر کہیا ــــ چار دہاڑے درد سرے دا گوشے بہہ کے سہیا
شاگرداں دی خاطر دونویں قصے اساں اُٹھائے ــــ مت کوئی پچھے فاتحہ آکھے اچھی وجہ بنائے

آپنے خادم دسوندھی حجامے دی تعریف کردے لکھدے ہن :-

آئے گئے مسافر دی اوہ خدمت بہتی کردا ــــ علماواں دے نال محبت فُقراواں دا بردا

کسب نامے دے کجھ شعر :-

جاں اِہ شعر دُنن میں بیٹھا کھڈی جا بنائی! ــــ دونویں پیر فکر وچ پائے تے دل نے اوندھی پائی
گنڈھ گنڈھ دھاکے عقل فکر دے خامہ شعر بنایا ــــ لائی پان برابر اُسنوں تیل نہ بہتا لایا!
سُوتر اٹھسی ستی دے وچ چوسی نہ نہ گائی! ــــ بہت کاریگر دیکھن آئے جاں میں تانی لائی!

فرد فقیرا منصف ہو کے اِہ رسالہ جوڑیں! ــــ تانا پیٹا کھول دکھائیں کوئی تند نہ توڑیں!

صابر رہیں نصیبے اُتے دائم فرد فقیرا ــــ جو کجھ باب کسے دے لکھیا ملدا دھیرا دھیرا

حاکم ہو کے بہن غلیچے بہتا ظلم کماندے ــــ محنتیاں نوں کمیں آکھن خون اُنہاں دا کھاندے
بھیڑ دگاری ہے جاون خوف خدا دا ناہیں ــــ فرد فقیرا دردمنداں دیاں اِک دن پوسیں آہیں!

تانا علم عمل دا پیٹا دونویں چلن برابر ــــ تاں اِہ جامہ محکم ہووے دھاگے کدیں نہ ہٹن!

آخر رات پئی دن لتھا نہ گئی کوئی ونیا ل — تینوں آکھ رہے بہتیرا ناں تدھ کدیں سنیاں
فردا لیٹیں مزدوری کھتوں سوتر بہت چرایا — کھا کھا گئے جوائی بھائی تینوں بھرنا آیا!

سی حرفی چوں کجھ شعر

ت - توبہ دل یقیں نہ کریں کہیں زبانی نیت! — تسبیح رکھیں مکر دی بھاری تے دھر چیت
باہر بانا صوفیہ اندر دغا کمال! — فردا لیکھا لیسیا رب قادر جل جلال
س - سنائیں خلق نوں کر کر مسئلے زور — لوکاں دیئیں نصیحتاں اندر تیرے چور
کیہ ہویا جے لدیا گدھا کتاباں نال! — فردا لیکھا لیسیا رب قادر جل جلال!
ک - کلام خدا تے نبی دے الاں پڑھن فقیر — بولن جھوٹھ تے کھان حرام کیہا ہووے تاثیر
نام دھرادن شیخ جی ٹرن ادتی چال! — فردا لیکھا لیسیا رب قادر جل جلال

جویں مولوی عبدالحکیم بہاولپوری نے "چلو عبدالحکیماں تاں چلائیں" یا دمودر نے "ہیر سچ آکھ دمودرا اکھیں ڈٹھا" بار بار تکیہ کلام منتھ کے ورتیا اے۔ اِہناں ساری سی حرفی وچ ہر بیت دا آخری تک "فردا لیکھا لیسیا رب قادر جل جلال" ورتیا اے۔ تے ایس وچ اِہ خوبی اے۔ کہ فردا تخلص وی اے تے فردا آون والے دن "کل" نوں وی آکھدے ہن۔ ایتھے مراد کل) توں مراد قیامت دا دن وی لیا جا سکدا اے۔

کلام وچ روانی پختگی۔ اُچ خیالی تے سوز اے۔ جھوٹھے پیراں تے ٹھگاں دے خلاف ہین۔ اک نیک سادہ تے محبت دی زندگی تبیت کرن دے حامی ہن۔ عربی فارسی دے عالم ہون کر کے شعراں وچ فارسی دے لفظ تے عربی آیتاں بڑی روانی نال ورتیاں ہن۔

یاراں سے ترلیٹھ برساں سن نبی دا آیا — اِہ رسالہ کامل ہویا حکم دھروسوں آیا

بارہ ماہ اِہناں اپنے کسے متر مہتاب دے کہن تے یا اوس دے وجوگ وچ لکھے جاپدے ہن

کوئی آکھے جا مہتاب نوں — کیہہ کیتو فرد بیتاب نوں
تیری تاب بغیر نہ تاب ہے — دیہہ سکھ نہ راتیں خواب ہے
ہُن کیکر مل ساں بجائے کے — مینوں طاقت نہیں رفتار دی

بارہ ماہے ہر ماہ دے چار بند ہن تے ہر بند وچ تن شعر۔ شعراں وچ سوز تے تڑپ ڈھیر اے

کوی نجابت

نام تے تخلص نجابت قوم دا ہرل راجپوت میٹلاں ہرلاں ضلع شاہ پور دا وسنیک اِہ کوی اٹھارھویں صدی دے انتلے سمے ہویا۔ ایس نے پنجاب تے نادر شاہ دے حملے دی وار لکھی۔ انج جاپدا اے۔ کہ اِہ نادر شاہ دے حملے دا حال کجھ لوکاں تے ڈھاڈیاں مراسیاں دے مونہہ چڑھیا سی۔ جس نوں سن کے نجابت نے "وار" دا روپ دے لیا۔ ایس وار نوں پہلاں کجھ پنجاب دے لاٹ ایڈورڈ میکلیگن نے اکٹھا کیتا۔ تے فیر پنڈت ہری کشن کول ایم۔ اے۔ سی۔ ایس آئی نے لکھیا تے جنرل آف دی پنجاب ہسٹوریکل سوسائٹی وچ چھپوایا۔ پنڈت جی اپنے لیکھ وچ (وار دے دیباچے وچ) لکھدے ہن۔ کہ ایس وار دا اصلی کرتا (مصنف) سید شاہ چراغ ساکن راولپنڈی سی۔ تے اوس دے اک چیلے نجابت نے اوس وار نوں بنا سنوار کے اپنا لیا۔ پر اِہ بیان ٹھیک نہیں جاپدا۔ کیونجو اِہ وار ہندواں نہ رنگ وچ لکھی ہوئی ہے مسلمانی بیان دا طریقہ نہیں ورتیا۔ ہندواں دیاں بیر رس دیاں واراں وچ کالی دیوی وغیرہ دا ذکر اے۔ تے نجابت نے مُل تے نارد دو فرضی منکھ داخل کیتے ہن۔ مُل تے کالی دیوی دا اوتار اے۔ نارد ہندو منی دا روپ۔ اِہ دونویں رن خصم دے ویس وچ کوی نے پیش کیتے ہن۔

وار بیر رس دا سوہنا نمونہ اے۔ نظم وچ کئی تھاں تے بڑا زور تے روانی اے۔ دمودر وانگ نجابت نے وار انج لکھی اے۔ جویں اکھیں ڈٹھیا حال کوئی لکھے۔ تشبیہاں، استعارے تے محاورے ڈھکویں تے سوہنے ورتے ہن۔

نادر شاہ دے سپاہیاں دا ذکر مخولیہ رنگ وچ کردا ہویا کوی لکھدا اے۔

اُنہاں دے نک پھینے سر تاوڑے ڈھڈ وانگ ڈھکے ۔۔۔ اُہ اِکّا نار وسا ندے واہ بھائی سکّے
کوٹاں نوں آون ٹھرداہٹ نیر ندیاں سُکّے ۔۔۔ ایران۔ توران تے اصفہان دھر تلی تے پکّے

محمد شاہ دے موہنوں اکھوایا (بیر رس دا) نمونہ

میں تاں چڑھ قلعہ قندھار دا سنے بُرجی ڈھاہاں! ۔۔۔ اُہدے دھراں بنیرے زمیں تے بنیاد اُٹھاواں
اُہدی ساڑاں بالا ساریں دے اگیں بھاہاں ۔۔۔ کابل رنّاں پٹھانیاں کر کھلیاں باہاں

لڑائی دے نظارے نوں کوی نے اِنج ورسایا سے

اُہ جٹ پئے دونویں سورمے رن لگے ہارے ۔ اُہ مارن سٹ وَداں وانگ ہو پیاں بھارے
کرہ جھڑک کڑک جھڑک ڈھالیں بدکارے ۔ ہتھیں رہیاں گدیاں ڈھیہ گئے کنارے
پھل ڈھالاں دے جھڑ پئے کھوکت نہارے ۔ جیوں آتش بازاں پھوکیاں پھل جھڑی اناہے

دوہیں ڈلیں مُقابلہ رن سورے گڑھکن ! ۔ چڑھ تھیاں گڈیں ڈھکیاں لکھ سنگل کھڑکن
اُہ دارو کھاندیاں کولیاں من گوے رڑکن ۔ اُہ داغ پلیتے چھڈیاں وانگن بدل کڑکن
جیوں ور کھلے دو دو خاں مُنہ بھائیں بھڑکن ۔ جیوں جھینے مارے پنکھڑو برج باغاں تڑفن
جیوں جھلیں اگیں لگیاں رن سورے تڑکن ۔ اُہ حشر دیہاڑا دیکھ کے دل دونویں دھڑکن

تلوار دی تعریف کردا ہویا شاعر کیا سوہنیاں تشبیہاں ورت رہیا اے

اُس دھردل میانوں کڈھیا مل بے شماری ۔ اُہدی واڈھ داؤ نالوں پتلی اُستاد سواری
اُہ اڈے نہ زرہ بکتراں رت پیون ہاری ۔ اُس جُدا کیتی وڈھ کھوپری سن مغز اُتاری
جیویں ہاندی سُٹے کھیر دی ڈِگ ہتھوں بھاری ۔ جویں مٹکی بھنی گجری جا ڈہی کھلاری

رائے بھوپت کھلا دنگارے سارے ہتھ توں ۔ دُنیا چار دہاڑے کچرک جیونا ں !
جو لکھیا کرتارے سو یہ ورت سی ! ۔ تسیں ہر ملونت کرارے سارے لڑ مرو !
کرن فقیر نیارے آون جنگ تے ! ۔ جیوں شیر مارن بھبکارے آون مارتے
جیوں نین بانہ طرارے دیکھ شکار نوں ۔ اُہ دیون کھول بھنڈارے تیغاں واہ کے
اُہ نٹھن لشکر سارے وانگن لومڑاں ۔ تے ناویں دفتر جا ہڑے محمد شاہ دے

اُہ دارو کھاندیاں کولیاں من گوے رڑکن ۔ اُہ داغ پلیتے چھڈیاں وانگن بدل کڑکن !

نادر شاہ تے خان دوران دی لڑائی دا نقشہ انج کھچیا اے

خاں دوران گھوڑا چھیڑیا جھاک لشکر وڑیا ۔ تے کھنڈا دھر میاں توں ہتھ سجے پھڑیا
اُس گرمی کھاندی آبرتوں رت منگے سڑیا ۔ آگے آیا نادر شاہ لوہ بکتر جڑیا
اس سٹ سر سر ماریاں نہ رہندا اڑیا ۔ لوہے توں لوہے جھلیا پھٹ کرے نہ سڑیا
جیوں تتہ منہ باز دے دیچ چھنگل اڑیا ۔ گھسو پلنگ نہنگ دے منہ اندر پھڑیا

صدیق لالی

نام محمد صدیق تخلص صدیق قوم لالی جٹ۔ موضع لالیاں تحصیل چنیوٹ ضلع جھنگ دے رہن والے زمیندار۔ جنم ۱۱۸۵ھ دے نیڑے تیڑے

لالی جٹ ہن تے اِہ جھنگ سرگودھا وچ آباد ہن۔ لالیاں اِہناں دا مُڈھلا پنڈ اے۔ جیتھوں دا صدیق سی۔ صدیق لالی نے محمد شاہ دے راج سمے ۱۱۳۸ھ وچ یوسف زلیخا دا قصہ پنجابی وچ نظم کیتا۔ زبان بڑی سادہ۔ بولی لہندی تے ملتانی رلی ملی۔ گل بات مختصر۔ مولوی غلام رسول یا مولوی عبدالستار دا انگوں کوئی لم چوڑا نہیں کیتا۔

میاں احمد یار اپنے قصہ یوسف زلیخا وچ لکھدا اے

صدیق لالی یوسف دا قصہ صرف تصوف کہیا! قصہ کھول سناون دا دل اُسدے فکر نہ رہیا
بیت بناون دی اُس مُڈھوں مُول صلاح نہ کیتی! نکے موٹے مارے ڈنگے گل دی کھنی سیتی!

میاں محمد سیف الملوک وچ لکھدے ہن ؎

ہک صدیق کہاوے لالی مرد بھلا کوئی ہویا بہتر یوسف دا اُس سہرا چُن چُن پھُل پرویا۔
ستواں سنہ محمد شاہ چوغطے دی بادشاہی جوڑن دی رب ہمت بخشی ہویا کرم الٰہی

رائج جاپدا اے کاتب نے اکٹھی دی تھاں ستی لکھ دتا اے۔ کیوں جو محمد شاہ ۱۱۳۱ھ وچ تخت تے بیٹھا۔ تے اُہدے ستویں ورھے کوی نے کتاب لکھی۔ اِس طرح ۱۱۳۳ھ ٹھیک نہیں ۱۱۳۸ھ چاہیدا اے۔ معلوم ہندا اے اِہناں جس ویلے قصہ لکھیا۔ ادھکڑ عمر دے سن تے بڑھیپے دی پوڑی چڑھ رہے سن۔ اُہ لکھدے ہن ؎

گذر گئی مرد ار حیاتی رنگ کریندی جاوے! باجھ وصال جمال یاراں دے ضائع عمر وہاوے
رنگ سیاہ حیاتی والا چلیا کھا تغیر دی! ہکے تے چھُو ہویا صدیق ہکے چھپائی پیری!

شعراں دی کجھ ونگی ؎

یوسفؑ نوں یعقوبؑ کہیا اے توں بیٹا مینڈا خواب نہ دس بھراواں تائیں حسد کریہن کیڈا!
آکھیوس مُنہ بھی ڈِٹھا نہ اے ناؤں کیہہ آہا تینڈا آکھیوس ناؤں بھی نہ دسیندا مونہہ بھی نہ وکھیندا

یوسفؑ نوں بھرا سوداگر کول ویچدے ہن۔ تے اُہ سوداگر نال جاندیاں ہویاں ماں دی قبر تے

کیرنے کردا اے۔

امّاں نی مریو نی مینوں پیروں دھر کے آئی ندّوں نے — دیکھو ہاں تاں رووے ہاں جی کھوہے وچ سٹیونے

اے رحیل توں اماں میری سر پٹ دیکھ پٹرونں! — لاہ قمیض کوہن جے لگے سر تک بنھ پتھر نوں!

دبھکھیاں تہ ہائیاں مینوں دُھپے وچ سڑیونے — گولا کر دیکھیونے مینوں اوٹھنے تے کھڑیونے

تریے شخصاں نوں کہیا نبی نے نہیں شفاعت میری — ماں پیو دا کوہ عاق جو ہووے یا خمر پیچے کجھ دیری

تیجا جو کو کرے غمازی جاوے چغلی کھاوے — چُغلاں اُتّے رحمت رب دی ہرگز مول نہ آوے

بی بی بازغہ اپنے مال خزانے سمیت یوسف نوں دیکھن آوندی اے

امر کیتوس کاروانان تائیں کل جواہر موتی زینت — درم دینار دے بھارلداۓ ہیوس چڑھی سنبھال خزینت

نظر پیا سو جے مہتر یوسف ہو رہی وچ حیرت — آکھے کون توں کس بنایا واہ جو تیری صورت

مُل تیرے دے پاسک ناہیں مال خزانہ میرا — دولت ملک جو دنیا ساری مُل نہ ہُندا تیرا

مالک ابن فرغر یوسف دا حسن دیکھ کے بیہوش ہو جاندا اے

مہتر یوسف دا اس ڈٹھا حُسن جمال جو اصلی — مار آوازاں گر پیا دھرتی لوک جانے جند نکلی

یوسف زلیخا دے سوال جواب

کہے زلیخا یوسف میاں واہ جو تیریاں چشماں — آکھیوس تیری رونہ قبر وچ بھُس پوسے وچ اکھیاں

کہے زلیخا یوسف تیرے وال عجائب کیہے — آکھیوس وچ قبر دے پہلوں ایتھوں جھڑسن ایہے

آکھیوس اللہ صورت میری ایسی راس بنائی — تے ہور بناون اُس قادر نوں مشکل ناہیں کائی

قصے دے اخیر تے لکھدے ہن

قصہ عشق محبت والا آپ الٰہی چُنیا — حال حبیباں تے محبوباں کل عالم وچ سُنیا

تار ازل دی راگ اُٹھایا کن پیا مشتاقاں — مست پیالا دلبر والا پی سٹے وچ خاکاں

آیا وقت قیامت نیڑے لگے ہون اگھیڑے — لوکاں حرص پیالہ پیتا چکے عشق دے جھیڑے

ہک سو ہک ہزار تیتنی سن پیغمبر ہجری — بینڈی اماں —— عمر ضائع سب گذری

ستواں سن محمد شاہ جو غلطے دی بادشاہی — جوڑن دی رب ہمت بخشی ہویا کرم الٰہی!

رنگ سیاہ حیاتی والا چلیا کھا مقیری — ہکے تاں چھو ہوا صدیقا ہکے چھپائے بیری

چراغ

نام چراغ الدین تخلص چراغ قوم اعوان پنڈ کھیڑ نزد قصبہ ہرنڈ ضلع ڈیرہ غازی خاں دے وسنیک۔ جنم سنہ ۱۱۰۰ھ دے قریب۔

اِہناں سید وارث شاہ توں ۶۰ ورھے پہلاں سنہ ۱۱۲۱ھ وچ ہیر دا قصہ لکھیا اے۔ جدا ورنگ زیب بادشاہ دا پتر معظم خاں عرف بہادر شاہ دلی دے تخت تے براجمان سی۔ ایس قصے توں پتہ لگدا اے۔ کہ ہیر تے رانجھے دے عشق دی گل چنگی کھنڈ چکی سی۔ تے رانجھ دی اِہ ہیر دے سوہرے پنڈ رنگ پور کھیڑے توں نیڑے اِی سی۔

چراغ دے شعراں وچ ملتانی تے ڈیرے دی بولی دے لفظ ڈھیر ہن۔ قصہ مختصر اے پر کہانی پوری اے۔ لکھدے ہن ؎

پُنّی ہیر تمام تھئی تاریخ پنجم شعبانی ‍‍ ‍ باراں سے سن سال اِکیویں وچ سُن مومن دل جانی
زمانہ شاہ معظم سچا۔ سجادل ملک دورانی ‍ ‍ عالم۔ فاضل۔ عادل۔ غازی رعیت وچ جہانی

کلام دا نمونہ ؎

بھابی لال پلان کچاوے شتر شنگار بھر بندے ‍ ‍ جت جھلے کر ہتھ مہاراں خوب سنبھال چھکیندے
بانکی چال دِسن سب کھیڑے سواراں خاں دلیندے ‍ ‍ ڈنگی پیچ بدھن دستاراں کمر بند چلکیندے
شملے خوب ودھ پیٹے چیرے سہج کنوں دل دیندے ‍ ‍ کنگن دست بھبتے عضو سوہن وگ[۱] چلیندے

سدے خان امیر معدتی کُلاں مفتی قاضی ‍ ‍ پہر اصیل۔ اصیلاں دے خوش رہن بدھو نے ماضی
وقت صبح پربھات نورانی پڑھیا نکاح ممتازی ‍ ‍ مِل کھڑے کھِن مل بھتے تِل خان سیال نیا نذی
شادی وچ مبارک بادی کھیڑے جھلن طرازی ‍ ‍ دیکھ چراغ گھراں دی شادی فلک کرندا بازی

سلہ چال

بُلّھے شاہ

اصل نام عبداللہ مشہور نام بُلّھے شاہ پیو دا نام سخی محمد درویش ساکن پانڈو کے تحصیل قصور (لاہور)
جنم ۱۰۹۱ھ مطابق ۱۶۸۰ء - وفات ۱۱۷۱ھ مطابق ۱۷۵۸ء

اِہناں دے والد سخی محمد درویش اُچ شریف گیلانیاں (بہاولپور) دے رہن والے سن۔ بُلّھے شاہ دی پیدائش ایک روایت موجب اُچ گیلانیاں وچ ہوئی۔ بُلّھے شاہ اَجے چھ مہینیاں دے سن۔ کہ اِہناں دے پیو اُچ گیلانیاں چھڈ کے ملک وال آ وسے —— کجھ چِر پچھوں اِک آدمی پنڈ پانڈو کے بھٹی دا ملک وال وچ آیا۔ تے اوہ آپ نوں اپنے پنڈ لے گیا۔ اِہناں دے پیو نے پنڈ پانڈو کے وچ درس تدریس دا سلسلہ شروع کیتا۔ تے بُلّھے شاہ ڈنگر چَران لگے۔ اِک دن اِہ ڈنگر لے کے باہر گئے۔ تے درخت دی گوہڑی چھاں ہیٹ سوں گئے۔ ڈنگراں اِک زمیندار جیون خاں دے کھیت وچ وڑ کے کھیت دا ناس کر دِتا۔ زمیندار ڈوہ وچ بھریا آیا۔ کہ اوہ واگی نوں مارے۔ اوس اَگے ودھ کے ویکھیا کہ بُلّھے شاہ سُتّا پیا اے۔ تے اوس دے سر تے پھنیر سپ نے سایہ کیتا ہویا اے۔ اوہ دوڑ کے پنڈ گیا۔ تے مولوی صاحب نوں کہیا۔ تہاڈے پُت نے میرا کھیت اُجاڑ دِتا اے۔ تے اوہ اوتھے مویا پیا اے۔ اوہ گھبرا کے آئے ویکھیا۔ تے بُلّھے شاہ آرام نال سُتّا پیا سی۔ سپ اِہناں دے آون دا شور سُن کے نَس گیا۔ بُلّھے شاہ جاگ اُٹھے۔ پیو نے کہیا۔ اسیں پردیسی ایتھوں دے زمینداراں دا مقابلہ نہیں کر سکدے۔ توں ڈنگر کسے دے کھیت وچ نہ جان دیا کر۔ جیویں ہُن جیون خاں دا چنگا بھلا کھیت اُجاڑ دِتا اے۔ آپ نے کہیا۔ جیون خاں دا کھیت بالکل ٹھیک اے۔ اُہناں جا کے ویکھیا۔ تے سچ مچ اوہ اُنج ای ہریا بھریا سی۔ جیون خاں آپ دی کرامت ویکھ کے معتقد ہو گیا۔ تے اوس اِہ کھیت آپ دی نذر گذار دِتّا۔ جو ہُن تک سائیں محمد درویش دے مزار دی ملکیت اے۔

بُلّھے شاہ جدوں ذرا سیانے ہوئے تے قصور آ کے مولوی غلام مرتضیٰ کولوں ظاہری علم حاصل کیتا۔ جوانی وچ پیر دِکھیا۔ تے کجھ مجذوب ہو گئے۔ اِک واری پھردے پھراندے بٹالہ (گورداسپور) پہنچے۔ منصور وانگوں مونہوں نکلیا۔ میں اللہ ہاں۔ لوک اُہناں نوں دربار فاضلیہ بٹالہ دے موڈھی شیخ فاضل الدینؒ دے کول لے گئے۔ اُہناں فرمایا۔ اِہ سچ کہندا اے۔ اِہ اَلّھا دِکّا۔ (الھڑ) اے۔ ایہنوں آکھو شاہ عنایت کول جا تے پک کے آ۔

شاہ عنایت قادری ذات دے ارائیں تے قصور دے رہن والے درویش بزرگ سن۔ قصور دے پٹھان حاکم حسین خاں (گورنر) نال ان بن دے سببوں قصور چھڈ کے لاہور آ گئے۔ تے ایتھے اپنا جدی کم کردے رہے بلھے شاہ جد اُہناں کول پہلی واری گئے۔ اُہ پیلی وچ گنڈے (پیاز) بیج رہے سن۔ بلھے شاہ نے آکھیا میں رب دا راہ پچھن آیا ہاں۔ آپ نے سبھاؤ کی فرمایا:-

بلھیا۔ رب دا کیہہ پاؤنا ں! ایدھروں پٹنا اودھر لاونا ں!

مرشد دی اِہ بات سن کے دل تے کجھ عجیب اثر ہویا۔ قدمیں جا لگے۔ تے مرید ہو گئے۔ آپ لکھدے ہن

بلھے شاہ دی سنو حکایت ہادی پکڑیا ہوئی ہدایت

میرا مرشد شاہ عنائیت اوہو لنگھاوے پار

صوفیائی یا ویدانت خیال دے لوکاں دی نظر وچ ربّی راہ دی دوجی منزل طریقت اے۔ تے طریقت وچ آکے غیر مندر مسجد ول دھیان دین دی تے ظاہری عبادت کرن دی لوڑ نہیں رہ جاندی۔ سو بلھے شاہ دی ایسے لور وچ آکھدے ہن۔

پھوک مصلیٰ بھن سٹ لوٹا! نہ پھڑ تسبیح عاصا سوٹا
عاشق کہندے دے دے ہوکا ترک حلالوں کھا مُردار
عشق دی نویوں نویں بہار

جاں میں سبق عشق دا پڑھیا جیوڑا مسجد کولوں ڈریا
ڈیرے جا ٹھاکر دے وڑیا جتھے وجدے ناد ہزار
عشق دی نویوں نویں بہار

وید قرآن پڑھ پڑھ تھکے سجدے کردیاں گھس گئے متھے
نال رب تیرتھ نہ رب مکے جن پایا تِس نور جمال
عشق دی نویوں نویں بہار

حاجی لوک مکے نوں جاندے اساں جاناں تخت ہزارے
جت دل یار اُتے دل کعبہ بھانویں دیکھ کتاباں چارے

بھٹھ نمازاں چکڑ روزے کلمے تے پھر گئی سیاہی
بُلھا شاہ شوہ اندر ملیا بھُلی پھرے لوکائی!

بُلّھے شاہ نے نرا نماز۔ روزہ۔ حج۔ کعبہ نال ای طنز تمسخر نہیں کیتا۔ سگوں اوہ رب نال چوہل کرن توں وی باز نہیں رہے۔ جویں ؎

بلھا پی شراب تے کھا کباب! ہیٹھ بال ہڈاں دی اگ
چوری کر تے بھن گھر رب دا اوس ٹھگاں دے ٹھگ نوں ٹھگ

پر شاہ عنایت نے بُلّھے شاہ دے ایس طور طریقے تے جُگت بازی نوں چنگا نہ سمجھیا۔ اُہ خفا ہو گئے۔ بلھے شاہ نوں اپنے کول آون توں منع کر دتا۔ ایس تے بلّھے شاہ نے مُرشد دے ویراگ وجوگ وچ کئی کافیاں لکھیاں جویں ؎

میں نہاتی دھوتی رہ گئی! کوئی گنڈھ ماہی دل پے گئی!
درد وہونی پئی در تیرے تو ہیں درد رنجانی دا
کوٹھے چڑھ دیاں ہیں ہوکا عشق وہاجو کوئی نہ لوکا
اِس دا مول نہ کھانا دھوکا جنگل بستی ملے نہ ٹھور
دے دیدار ہویا جد راہی اچن چیت پئی گل پھاہی
ڈاڈھی کیتی بے پرواہی مینوں ملیا ٹھگ لاہور

بلّھے شاہ نے استری روپ دھار لیا۔ سارنگی پھڑ لئی۔ اِک واری حضرت عنایت شاہ قادری سیت نوں جا رہے سن۔ بلّھے شاہ سارنگی تے اپنی کوئی کافی گا رہے سن۔ مرشد نوں آؤندا ویکھ کے اِہ کافی چھیڑ دتی ؎

میں باجھوں میرا کون ہے دل ڈھاؤ نہ میرا آؤ عنایت قادری جی چاہے میرا
ہیں اڈیکاں کر رہی کدی آ کرو پھیرا

شاہ عنایت نے ویکھیا تے ہس کے آکھیا۔ اد توں بُلّھا ایں۔ بلّھے شاہ اگوں آکھیا۔ نہیں حضرت "بھُلا" ہاں۔ اُہ ہس پئے تے بُلّھے شاہ نوں مُڑ چھاتی نال لا لیا۔

ایہناں دے مرشد شاہ عنایت قادری سنہ ۱۱۴۱ھ وچ فوت ہو گئے تے بلّھے شاہ اُہناں دی گدی اُتے بیٹھ کے اُہناں دے بعد تقریباً ۳۰ ورھے لوکاں نوں تصوف تے سلوک دی دولت ونڈدے

رہے۔ تے ۱۱۷۱ھ وچ اِہ فانی دُنیا چھڈ کے عقبیٰ ول چلے گئے۔ کتاب خزینۃ الاصفیاء وچ اِہناں دی وفات دا اِہ قطعہ درج اے :-

چو بلھے شاہ شیخ ہر دو عالم — مقام خویش اندر خلد ورزید
رقم کن شیخ اکرام ارتحالش — دگر ہادی اکبر مست توحید

۱۱۷۱ھ

بلھے شاہ دا مزار اِک شاندار تے خوبصورت عمارت وچ اے۔ جو ریلوے سٹیشن قصور توں ۳ فرلانگ تے مشرق ول واقع اے۔ ایتھے ہر سال محرم دے مہینے عرس ہُندا اے۔

بلھے شاہ دیاں ہور وی کئی کراماتاں مشہور ہن۔ پر اُہناں نوں جس چیز نے شہرت دوام بخشی اے۔ اُہ اُہناں دی صوفیانہ شاعری اے۔ اُہناں دیاں کافیاں جد پینڈو یا قوال لوک گیتاں نچ سمو کے الاپ دے ہن تے سُنن والیاں نوں وجد وسرور آجاندا اے۔ بلھے شاہ تے وارث شاہ اگے پچھے اکو سکول دے دو بار بھی ہن۔ دونویں جامع مسجد کوٹ اندرون قصور دے خطیب حضرت مولانا غلام محی الدین قصوری دے فیض یافتہ ہن۔ مولوی غلام محی الدین آپ وی پنجابی دے چنگے عالم تے شاعر سن۔

بلھے شاہ نے اپنیاں کافیاں وچ جیہڑا تصوف دریا اے۔ اُہ رندی تے مجاز دی شراب وچ گُدھا ہویا اے۔ تے اُہدے وچ اِک سوز۔ تڑپ تے ویراگ اے۔ اُہناں دیاں بعض کافیاں دے پورے پورے ٹُنک (مصرعے) شاہ حسین نال ملدے ہن۔ اِنج جاپ دا اے کہ بلھے شاہ تے شاہ حسین دی رنگن ڈھیر چڑھی ہوئی سی۔ جویں کافی بلھے شاہ عـ۷۱ وچ

ہیں جوہڑی ہاں سچے صاحب دی سرکار دی
دھیان دی چھجلی گیان کا جھاڑو کام کرودھ نت جھاڑ دی
قاضی جانے حاکم جانے فارغ خطی بے گار دی
دنے رات میں ایہو منگ دی دُور نہ کر دربار دی

تے شاہ حسین دی کافی عـ۹ وچ اِنج اے۔

ہیں چوہڑی ہاں دربار دی
دھیان دی چھجلی گیان دا جھاڑو کام کرودھ نت جھاڑ دی
قاضی جانے سانوں حاکم جانے سانوں فارخطی بیگار دی

مل جانے ار مہتہ جانے ہیں ٹہل کراں سرکار دی
کہے حسین فقیر نماناں سائیں طلب تیرے دیدار دی

یا بلھے شاہ دی کافی ع ۳۷ وچ اے ۔

اِک انھیری کوٹھڑی دوجا دیوا نہ باتی　　باہوں پکڑ جم لے چلے کوئی سنگ نہ ساتھی

تے شاہ حسین دی کافی ع ۱۲۹ وچ بالکل انج ای اے یا بلھے شاہ دی کافی ع ۲۲

سجناں دے وچھوڑے کولوں تن دا لہو چھانیدا
دکھاں سولاں کیتا ایکا نہ کوئی سوہرا نہ کوئی پیکا

درد نہ ہونی پئی در تیرے　　توہیں درد رنجانی دا

کدھ کلیجہ کیتے بیرے　　ایپر ناہیں لائق تیرے
ہور توفیق نہیں کجھ میرے　　پیو کٹورا پانی دا

تے شاہ حسین دی کافی ع ۱۶۱ وچ انج اے ۔

متراں دی مجمانی خاطر دل دا لہو چھانی دا

کدھ کلیجہ کیتم بیرے سو بھی لائق ناہیں تیرے!
ہور توفیق نہیں کجھ میرے پیو کٹورا پانی دا
دکھاں سولاں رل کیتا ایکا نہ کوئی سوہرا نہ کوئی پیکا
آس نہی ہن تیری ایکا پلا پکڑ نمانی دا

اِہناں دیاں کافیاں نوں ۱۳۰۹ھ یا ۱۸۹۲ء وچ پہلی واری رہتک دے مولوی انور علی نے سنوار بنا کے تے تصوّف دی شرح نال مکمل کیتا۔ جو "قانونِ عشق" دے نام نال دو حصیاں وچ اللہ والے کی قومی دکان والیاں چھپوایاں۔ کافیاں وچ روانی۔ رس۔ لوچ تے سوز۔ تڑپ ڈھیر اے۔ بولی لاہوری تے ملتانی ملدی اے۔ محاورہ بندی سوہنی اے۔

بلھے شاہ معرفت دی اوس ٹوہنگھائی وچ چلے گئے کہ

احد احمد وچ فرق نہ بلھیا　　رتی اک فرق مروڑی دا
لوکاں اُہناں نوں کافر آکھیا　　تے اُہناں کہیا بلھیا
تینوں کافر کافر آکھدے　　توں آہو آہو آکھ

جے اُو بہتے پڑھیاں ہویاں توں گھبراندے ہن تے کہندے ہن

علموں بس کریں او یار علموں بس کریں او یار
علم نہ آوے وچ شمار اِکو الف تیرے درکار
جاندی عمر نہیں اعتبار
علموں بس کریں او یار

تے پاپڑھیاں دی نندیا وی کردے ہن۔ جویں

میں پاپڑھیاں توں نسناں ہاں
عالم فاضل میرے بھائی پاپڑھیاں میری عقل گوائی
تاں میں دسناں ہاں! پاپڑھیاں توں نسناں ہاں

اُہ رب نوں رانجھے دے روپ وچ دیکھدے ہن۔ جویں:-

لوکاں بھانے چاک چکیٹا ساڈا رب غفور!

بلھے شاہ نے اپنیاں کافیاں وچ نرا عشق۔ برہ۔ مستی۔ رندی تے شوخی دا اظہار نہیں کیتا۔ سگوں دنیاوی بے ثباتی نوں مکھ رکھ کے اخلاق۔ نیکی تے عملاں دی سکھشا وی دتی اے۔ جویں

اُٹھ جاگ گھراڑے مار نہیں! اِہ سون تیرے درکار نہیں!
اِک روز جہانوں جاناں ایں! جا قبرے وچ سماناں ایں!
تیرا گوشت کیڑیاں کھاناں ایں!
کر چیتا مرگ وِسار نہیں! اُٹھ جاگ گھراڑے مار نہیں!

دین گئی رشکے سب تارے! اب تو جاگ مسافر پیارے!
تیں اجے نہ سُنیوں کوچ نقارے
کرلے اَج کرن دا بیرا مُڑ نہ ہوسی آدن تیرا!
اب تو جاگ مسافر

محاورہ بندی بڑی سوہنی ایں

کتے گیاں گل مکدی ناہیں جچر دلوں نہ آپ مکائیے گنگا گیاں گل مکدی ناہیں بھانویں سو سو غوطے لائیے

اِہناں دیاں کافیاں "قانون عشق" وچ جمع ہن۔ تے کجھ ہور بازاری چھپیاں وی ملدیاں ہن۔

مُقبل

نام شاہ جہان تخلص مُقبل۔ نیتراں دلوں مَنا کھے (حافظ) کس شہر تے کدوں جنم لیا۔ اِس بابت یاں ہور حال حقیقت بابت کوئی پتہ نہیں لگ سکیا۔

اِہناں دی لکھت ہیر رانجھا۔ جنگ نامہ مُقبل تے مدح مُقبل ملدیاں ہن۔ جنگ نامہ مقبل سنہ ۱۱۵۹ھ/۶۰ دی لکھت اے۔ ہیر دا قصہ سو دو سو سے اس توں پہلاں دا اے۔ وارث شاہ دی ہیر توں ۲۵۔۳۰ ورھے پہلاں دا۔ ہیر مقبل بیتاں وچ اے۔ تے جنگ نامہ فارسی بحر وچ۔ جنگ نامے دے اخیر وچ کوی نے لکھت سال دتا اے۔

شہر ذیقعدوں پنجویں روز دن شنبہ پیر — یاراں سے تے اٹھویں ہجری کر تحریر
عہد محمد شاہ دا سن اُنتی جان — اِہ رسالہ جوڑیا مقبل شاہ جہان

پر ایس وچ کتابت دی بھُل جاپدی اے۔ سنہ ۱۱۰۸ھ وچ اورنگ زیب راج کردا سی۔ محمد شاہ دا انتیسواں سن جلوس جس دا کوی نے ذکر کیتا اے۔ سنہ ۱۱۵۹ھ/۱۱۶۰ وچ ہویا تے اُہ آپ (محمد شاہ) سنہ ۱۱۶۱ھ وچ فوت ہو گیا۔ باوا بدھ سنگھ جی سنہ ۱۱۶۰ھ تے پنڈت بنارسی داس ایم۔اے سنہ ۱۱۵۹ھ ٹھیک من دے ہن۔ سو "یاراں تے سٹھویں" ہونا چاہیدا اے

جنگ نامہ کرنا رس دا سوہنا نمونہ اے۔ بیان وچ سادگی۔ سوز تے روانی اے۔ تشبیہاں تے استعارے ڈھکویں تے رجویں۔ فارسی دے لفظ تھاں سر چنگے ورتے ہن۔ قاسم دی لوتھ تے نویں ویاہی دلہن وین کردی اے ؎

سائیاں تیری سیج تے مُول نہ سُتی سُکھ — کہیا لا یا رب نے مینوں ڈاہڈا دُکھ
لوہڑا کہیا ورتیا میں نتی دے بھا — اِک اکلّی میں رہی چلا گیا نوشاہ
اِہ دُکھ ساری عمر دا کٹن ہویا محال — بی بی آہیں ماردی حالوں ہو بے حال

امام حسنؓ دی بی بی نے آپ نوں بھُلیکھے نال زہر پیالہ دے دتا۔ تے پتی دا بُرا حال ویکھ کے پچھتائی تے کُرلائی ؎

لکڑی ہوواں جل بُجھاں لُون ہوواں گل جاں! — تیری جمتی رات توں سائیاں بل بل جاں
نہ توں ہوویوں زخمی نہ تدھ کجھ ہویا! — کہیا لوہڑا ورتیا میں تتی دے بھاء
سائیاں جے میں جان دی کوئی دے مرچ زہر — کھا کے مردی آپ میں کیوں ہُندا اِہ قہر
پیر کہاڑا ماریا میں تتّی نے آپ — ساری عمر نہ دُجھسی میرے دِلوں وچھاپ

سُفنے وچ امام حسین دی بی بی شہر بانو نے دیکھیا حضرت بی بی فاطمہؓ اک جنگل وچ بوکر (جھاڑو) دے رہی ہن۔ اِنہاں پچھیا۔ تے بی بی فاطمہؓ نے فرمایا ؎

کہیا بی بی فاطمہ سُن توں میری دھی — عمر امام حسین دی ساری بنج رہی
مجھلکے میرا لاڈلا شاہ حسینؓ امام — تازی گھوڑے اُپروں ڈِگے اِت مقام
کرنی ہاں اِس جگہ بھیں روڑے کنکر دُور — مت کوئی چُبھے اس نوں تن ہووے رنجور

ہیر رانجھے دا قِصّہ جو کلیئے بیتاں وچ لکھیا اے۔ وارثؔ وانگوں بیان دے ودھاول وِچھیان نہیں دتا۔ صرف کہانی پیش کیتی اے۔ بیان دا انداز احمدؔ کوی دا الا اے۔ اِنج جاپدا اے۔ احمد نے ہیر دا خاکہ ڈولیا۔ مقبلؔ نے اوس خاکے نوں پکا کیتا۔ تے وارث نے اوس وچ رنگ بھر کے سجا بنا دتا۔ مُقبل دے شعراں وچ سادگی۔ بیان وچ روانی تے زور اے۔ انتہا تاں خاص کر زور مار اے۔ ایس وچ کوئی نہ کوئی اکھان یا ڈونگھی سچائی بھری اے۔ جویں ؎

جدوں آدمی نوں دُکھ لگدے نے تدوں آوندی مقبلاؔ یاد اماں

مقبلؔ مفت دا خیر ہے جس کرنا لیا اپنا سو کوئی کھاوندا اے

سوئی لین گے مقبلاؔ جاگے جنہاں ایس جہان تے بی بویا

مقبلؔ مثل مشہور ہے جگ سارے جنہاں دُکھ لایا تنہاں پھل پایا

مقبلؔ باجھ ملامتاں عاشقاں نوں مزہ عشق دا مول نہ آوندا ای

مقبلؔ تے وارث دے شعراں وچ بہتا فرق نہیں - دونویں ہانی سنگ جاپدے ہن - بیت اجیہے رلدے جُلدے ہن کہ اِک دوجے نال وٹا دیو تاں چھیتی نال پتہ نہ لگ سکے - وارث نالوں مقبل دے بیت کِسے گل وچ گھٹ نہیں - ہاں وارث وچ مقولہ شاعر تے مکلے دا ناد دھا ضرور اے - جو مقبلؔ وچ نہیں - عام بازاری چھپے قصہ ہیر مقبل توں سوا - مقبل دی ہیر نوں ڈاکٹر بنارسی داس جی ایم - اے نے سواریا تے یونیورسٹی نے دی چھپوایا سی - شعراں دا کجھ نمونہ :-

رانجھا آکھدا رناں نئیں نفع ناہیں رناں نال نہ دوستی لائیے جی
رناں سچیاں نوں چا کرن جھوٹھا وارے رناں دے مُول نہ جائیے جی
سپ مارنوں ڈنگ نہ رہے مُولے ساری عمر جے دُودھ پلائیے جی
مقبلؔ کوچ کرکے ایس پنڈ وچوں ہُن تخت ہزارے نُوں جائیے جی

ہیر آکھدی فکر نہ کریں رانجھا تیری جُوہ دی بُری بلا میاں
نہیں سنگدی سُولیاں چاڑیاں تھیں قاضی شرع دے جھگڑساں جا میاں
آپ کٹ ساں بنی - پر مُول تینوں تتی لگن نہ دیوساں وا میاں
آئی مقبلےؔ دی جا مراں گی میں شاہد حال دا آپ خُدا میاں

رانجھا ہیر نوں دے جواب ٹُریا - ہیر پچھیوں پکڑ کھلوندی اے
تسبیح عاشقاں دی موتی ہنجواں دے دھاگے آہیں دے نال پروندی اے
کرکے کیرنے درد فراق والے اُبھے ساہ لیندی زار روندی اے
مقبلؔ دس اجو کڑی رات میتھے منت دار غریبنی ہوندی اے

وجید

نام وجید خاں قوم دے پٹھان سنہ ۱۸۰۰ھ دے قریب کابل وچ جنم لیا۔ پنڈت اوڈکار ناتھ بھاردواج دی کھوج مطابق اِہ پورے آکڑ خان پٹھان سن۔ بڑے کسرتی جُثّے۔ چوڑے چکلے سینے تے شیراں دے دل والے سپاہی۔ فوج وچ بھرتی ہو کے چنگے وڈے افسر بنے۔ دشمن دے مقابلے وچ ہمیشہ کامیاب رہندے۔ اِک واری کسے ہندو سادھو فقیر نال میل ہویا۔ اوس کولوں فقیری گیان دھیان دیاں باتاں سُن کے دِل دُنیا وَلوں اُچاٹ ہو گیا۔ دُنیا تے گھر گرہست دا کھیڑا چھڈ کے فقیر ہو گئے۔ تے کابل توں پشاور۔ پنڈی۔ جہلم۔ لاہور۔ امرت سر۔ ٹھہر دے تے پھر دے پھراندے متھرا پہنچے۔ اوتھے ڈھیر چِر رہ کے سنسکرت پڑھی تے ہندو دھرم دا گیان دھیان حاصل کیتا۔ تے اُہ آکڑ خاں پٹھان جہڑے کدے نک تے مکھی نہیں سن بیٹھن دیندے۔ ہُن عاجزی۔ حلیمی تے انکساری دی مورتی بن گئے۔ اُہ آپ لکھدے ہن۔

وجیدا پوت پٹھان کے دیتے دلاں کو موڑ   شرن پڑی گوپال کی سکیں نہ تنکا توڑ

اِہ متھرا توں پھیر پنجاب واپس آئے۔ تے لوکاں نوں ربی گیان دھیان دی سکھشا دیندے رہے۔ اللہ دی بے نیازی نوں اِہناں بڑے سوہنے رُوپ وچ درسایا اے۔ جویں بے

کنجریاں تے بھنڈاں مِلدے مال زر   بیل اُٹھاون بھار تُوڑی کھان گھر
براہمن تے سیّد پھردے در بدر   وجیدا کون صاحب نوں آکھے انج نہیں انج کر

حسنؓ حسینؓ نواسے پاک رسول دے   فاطمہؓ دے فرزند علی مقبول دے
اُتیاں تیں اُہ کہائے لُٹے دھر   وجیدا کون صاحب نوں آکھے انج نہیں انج کر

کابل وچ نا قابل میوے کھاوندے   کھانے گرما گرم تے نرم ہنڈاوندے
دکھن دے وچ بھکھے مردے ہنر ور   وجیدا کون صاحب نوں آکھے انج نہیں انج کر

اکناں دے گھر پتر پتراں گھر پوترے　　اِکناں دے گھر دھیاں دھیاں گھر دوہترے
اِکناں دے گھر اِکو اوہ وی جاندے مر　　وجیدا کون صاحب نوں آکھے انج نہیں انج کر

اِکناں نوں گھیو تے کھنڈ نہ میدا بھاندے　　بوہتی بوہتی مایا چلی آوندی
اِکناں ناہیں ساگ آلونا پیٹ بھر　　وجیدا کون صاحب نوں آکھے انج نہیں انج کر

مورکھ نوں اسواری ہاتھی گھوڑیاں　　پنڈت پیر پیادے پاٹے جوڑیاں
کردے سگھڑ مجوری مورکھ دے جائے گھر　　وجیدا کون صاحب نوں آکھے انج نہیں انج کر

اتنا مان نہ کریئے ڈریئے قادروں　　کیتی بھر بھر گئی سمندر ساگروں!
آن لڑ بندے ڈھیر لڑیندے جان مر　　وجیدا کون صاحب نوں آکھے انج نہیں انج کر

چور جو کردے چوری لیا ون لٹ گھر　　کھاندے دودھ ملائیاں لیندے گٹ کر
جو رہندے تیری آس سو جاندے بھکھے مر　　وجیدا کون صاحب نوں آکھے انج نہیں انج کر

اِکناں دے دھن پلے شاہ سداندے　　پہنن ململ خاصہ مشک ہنڈاندے
اِک ناں نوں بھیکھ نہ پیندی پھردے در بدر　　وجیدا کون صاحب نوں آکھے انج نہیں انج کر

گھیو شکر تے میدا ملدا کتیاں!　　جنہاں دا پیندے دودھ سو مردے بھکھیاں
بیجن گاہن واہن کھڑ سن بنھ گھر　　وجیدا کون صاحب نوں آکھے انج نہیں انج کر

نہ کر خودی گمان جوان مرجائے گا　　دھن جوبن تھر[1] ناہیں انت پچھتائے گا
جیسی پچھ کی چوڑی تیسی دیہہ[2] ہے　　وجیدا تھر صاحب کا نام ہور سب کھیہ ہے

---

[1] بقا [2] جسم

سیّد غلام قادر شاہ

نام سیّد غلام قادر شاہ تخلّص غلاؔم ۔ دربار قادریہ فاضلیہ دے بانی ۔ فاضل اجلّ ابوالفرح حضرت سید محمد فاضل شاہ دے سپتر تے جانشین سنہ ۱۱۱۱ھ وچ بٹالے جنم لیا ۔ عربی ، فارسی ، منطق ، فلسفہ ، فقہ ، حدیث ، قرآن تے تفسیر تصوّف دی تعلیم کجھ پیو کولوں پائی تے کجھ دربار دے وڈے وڈے عالماں کولوں حاصل کیتی ۔ اہناں دے پیو عربی فارسی دے بڑے عالم تے فاضل سن ، اہناں دی کیمیا گر نگاہ نے اہناں نوں اوہ جلا بخشی کہ اوہ علم ادب دے اسمان تے چند بن کے چمکے ۔ اہناں فارسی ، اردو تے پنجابی وچ جو شعر کہے ہن ، اہناں دے صاحب فن ہون دی دلیل ہن ۔ اردو کلام یا ہندی نما اے یا ریختہ ۔ پنجابی کلام ٹھیٹھ تے کیندری بولی وچ اے ۔

اہناں دے کلام دا مجموعہ "جواہر تصوّف" دے نام تے اہناں دی گدّی دے ہون والے جانشین حضرت میاں محی الدین ہوراں نے جیہڑے رشتے وچ اہناں دے پڑپوتے سیّد احمد شاہ ہوراں دے پڑپوتے حضرت سیّد نذر محی الدین دے سپتر ہن ، ترتیب دتا اے ، جس وچ اہناں دی مثنوی رمز العشق ، کجھ غزلاں تے ماہنجا شامل ہیں ۔ ماہنجا پنجابی وچ جھاڑن پونجن تے صاف کرنے نوں کہندے نے ۔ اوہ وی صوفیانہ روپ وچ ، اپنے من نوں بوہکر جھاڑو نال جھاڑن تے صاف کرن دی سکھنا دیندے ہن تے کہندے ہن ۔

لا اِلٰہ دا جھاڑو دے کے سینہ صاف بناؤ
اِلّا اللہ دا ذکر تصرّف دِل وچ خوب ٹکاؤ

پاک رسول محمدؐ منّو تے پل پل سیس نواؤ
کہے غلاؔم بِن کلمہ سکھیاں تسیں کدی نہ ڈھوئی پاؤ

الف آئے کے شاہ بغدادجی نے میرے ڈِنگڑے راہ آسان کیتے
سارے وہم خیال اٹھا دِتے پاس بیٹھ کے بھیت آسان کیتے

اکھیں کھوہل کے پیا دکھا دتا ، سبھ راز نہاں عیاں کیتے
گھول گھول گھتی فاضل شاہ توں جہدے واسطے ایڈ احسان کیتے

وچ جھلّاں دے رانجھن ڈھونڈیں تے ماریں ٹھنڈیاں آہیں
اوجھڑ اوجھڑ پھریں دیوانہ سمجھ نادان کدا ہیں

اندر وڑ کے دیہہ ٹٹولا تے رانجھن دیکھ اُتھائیں
کہے غلاؔم مرید میراں دا اوہو ہے توں ناہیں

د دُور نہیں تاں میں ڈھونڈھاں توں تے پاسے ہی بول سُنا ایں
کئی بھیس وٹا کے آونا ایں چھپ لک کے جھوٹ اکھناں ایں

کھوہ موہ کے جیو نمانڑے نوں پھیر سینے دے وچ ہی وسناں ایں
اکے مہر نہیں تینوں سجناں دے کدی گھونگھٹ کھول نہ ہسناں ایں

غ غور کر وچ اپنے ہی یار وچ تساڈڑے وسدا اے
تسیں جنگلیں جائے کے ڈھونڈدے او وچ سینے دے بیٹھا اوہ ہسدا اے

دار وار سٹی پیا اپنے تھوں راہ اپنا آپ ہی دسدا اے
میں تاں ویکھ لیا تسیں دیکھ لئو روم روم دے وچ اوہ وسدا اے

میاں جان محمدؐ

نام جان محمد۔ اِک صوفی تے درویش صفت انسان۔ موضع لوریاں والا ضلع گوجرانوالہ دے رہن والے۔ اِہ میاں شاہ محمد قادر یار دے سمے ساتھی سن۔ مہاراجہ رنجیت سنگھ دے عہد وچ ہوئے۔ اِہناں دوہڑے لکھے ہن تے بڑے نردواہ اِہناں دا اِک مشہور مصرعہ اے:۔ جان محمدؐا توں ہو رہ کوڈی تینوں وَٹّا مول نہ لگے۔ نمونہ کلام:۔

لالباس پھریں وچ گلیاں واںگ روپیّے بگے — کھوا کھوٹا توں تاں پرکھیں جد پویں صرافاں اگے
دھرن نظیر تے پرکھن تینوں تاوی چوٹ مُونہوں موُنہہ لگے — جان محمدؐا توں ہورہ کوڈی تینوں وَٹا مُول نہ لگے

تن دوکان تے برہوں موچی مینوں بھیوں بھیوں کُتر دیندا — درد خمیر سُولاں دی رنبی میرے چھلکے سب چھلیندا
آدوں آر تے سوئیوں چوکاں میرے ترپ ترپ بخیے کڈھیندا — جان محمدؐا ہورہ میاں جوڑا سوہنا اجے اجوڑ کریندا

اِس بھلنگیری مینوں پائی دِلگیری ویکھ پاوے غم آوے — رہتاں کرکن وانگن شیشہاں مینوں سیر شیر ڈراوے
چُولاں سُول اُٹھے تن میرے مینوں داون کھاون آوے — جان محمدؐا بھٹھ پئی بھلنگیری جتھے پیایا نظر نہ آوے

تن دوکان تے برہوں صوبی مینوں شوق صبون لگاندا — دل پانی تے پنجر تختہ مینوں درد دوں سوٹاں لاندا!
سُولاں میل نہ چھڈی قطرہ مینوں آہیں نال سوکاندا — جان محمدؐا پھڑ کیتی گندی مت سوہنا انگ لگاندا

تن دوکان تے برہوں کوہلو جیہڑا نت اُٹھ گھانی پائے — دُکھاں دی لٹھ تے سُولاں دی پھرا میری رت دا تیل چوائے
ذوقوں بیل تے شوقوں کانجن مینوں اُٹھے پہر بھوائے — جان محمدؐا کھل کوہلو دی لبھی تتی کیہڑے پاسے نوں جائے

تن دوکان تے برہوں سنیارا مینوں وِچے وِچ چُرائے — تن کٹھیالی تے برہوں کولے دھر بھٹھو کو پھوک چجائے
گھڑ گھڑ بندے کر کر گندے مینوں ہر دل وچ دل پائے — جان محمدؐا ہورہ میاں گنّاں جانی اجے وی گل نہ لائے

تن دوکان تے برہوں بھٹیارا مینوں وچ بھٹھی دے بھُندا — دُکھاں دی ریت تے سُولاں دی کڑاہی آہیں دا بالن تُندا
بھج بھج کے کیں رہی تڑکنوں میری اجے فریاد نہ سُندا — جان محمدؐا بھنوا گلا مارے مینوں خطرہ نہیں کجھ ہُندا

آرام

نام سندر داس تخلص آرام۔ سردار کرم سنگھ ہسٹورین نے آپ دا نام سیتا رام لکھیا اے۔ اِہ میر منو
دے سمے فوجدار دے میر منشی ہو کے جھنگ رہے۔ فارسی تے پنجابی دے چنگے جانوں سن۔ اِہناں
سنہ ۱۱۶۲ھ وچ قِصہ سسی پنوں پنجابی شعراں وچ لکھیا۔ آپ دے کلام دا کجھ نمونہ۔

اکھن ایسی حسن دی عورت دنیا وچ نہ کائی
رب نے حور بہشت دی سانوں کر کے لطف بھجائی
آپ جے لطف کرم تے آوے کھریوں بوند وساندا
سُکے بن آکھ ہریا دل میوے نال لگاندا!
ہوندوں اُہ چا دُدھ کرے تے ندھول گھیو اُپجاوے
خاردں گل کرنا ہے پیدا پتھروں لال بناوے

ہتھیں جیہڑی گنڈھ کھلے تِس ندیں دندنہ لائیے
کہن سیانے سپ ماریئے لاٹھی متھ بچائیے
ماؤں آکھے میں جان دیساں پر تینوں جان نہ دیساں
اُمر تیر بھائی تیرے اوتھے چا منجھے سال
جے جادیں تاں جند اساڈی جند نوں کون دھیوڑے
بھجڑ کرہل تے بھجڑ سوداگر مرسن بدھے پوڑے

اُس دلبر چا بہایا در تے خوشی نال!
آکھیو سو ماڈل نوں وَر لدھا ہیں بھب لا بھال
مال آکھے وَر دھیاں آپ نہ کر دیاں
جس نوں دیون ماپے سر تے دھر دیاں!

سسی پنوں دا اِہ قصہ بڑی باریک لکھت دے ۲۱ صفحیاں تے چھپیا ہویا اے۔ ایس قصے
دے پنج حِصے (باب) کیتے ہوئے ہن۔ اخیر وچ لکھدے ہن :-

سبھ کلام کر پنج بحر تاریخ ملائی!
"سسی پنوں دی جوش عشق پنج ندی وہائی"

۱۱۶۲ھ

اس شعر چوں لکھت دا سال سنہ ۱۱۶۲ھ ظاہر ہندا اے۔
اِہناں پنجابی توں سوا چھوٹے بحر وچ فارسی شعراں وچ قصہ ہیر رانجھن سنہ ۱۱۷۴ھ وچ لکھیا۔
سسی پنوں دے آخر وچ اِک سی حرفی لکھی اے۔ جس دا آخری بند اِہ اے :-

ی۔ یقین کریں دل اندر سچیاراں دی یاری
ایہی یاری دوہیں جہانیں تری کرے غمخواری
ہندستان دی مجلس چھڈ کے پائی جد ہشیاری
رام ہویا رام آرام اُہناں دا جنہاں ہی نکوکاری

سیّد وارث شاہ

سیّد وارث شاہ مرحوم دے حالات زندگی بارے کوئی پکّی گل نہیں ملدی۔ پنجاب دے اُس قابلِ فخر تے جو نویں شاعر بارے کوئی صحیح تاریخی ثبوت نہیں ملدا۔ اِنہاں دے قصّہ ہیر رانجھا چوں اِنہاں بارے جو اخذ کیتا جاندا اے۔ اُہ اِینج اے۔ کہ اِنہاں ہیر دا قصّہ سن ۱۱۸۰ھ وچ لکھیا تے ایس توں ظاہر ہُندا کہ اِنہاں دا جنم سو سوے سن ۱۱۲۵-۳۰ھ دے قریب ہویا۔ اِنہاں دے باپ دا نام قطب شاہ سی۔ جویں :-

بناں عمل دے نہیں نجات تیری پیا ماریں قطب دیا بیٹیا اوہ

اِنہاں دی جنم بھومی جنڈیالہ شیر خاں ضلع شیخوپورہ سی۔

وارث شاہ وسنیک جنڈیالڑے دا تے شاگرد مخدوم قصور دا ای

جد ذرا جوان ہوئے تے قصور مولوی غلام محی الدین کولوں جیہڑے جامع مسجد کوٹ شہر قصور وچ درس دیندے سن یا مولوی غلام مرتضیٰ کولوں پڑھدے رہے۔ ایتھوں ظاہری علم حاصل کر کے پاک پٹن چلے گئے۔ تے حضرت بابا فرید گنج شکر دی درگاہ توں باطنی فیض حاصل کیتا۔ اِہ حنفی المذہب سن۔ لکھدے ہن

چارے یار رسول دے چار گوہر سبھے اِک تھیں اِک چڑھیندڑے نیں

حضرت بابا فرید دا ذکر کردے ہوئے لکھدے ہن۔

مودود دا لاڈلا پیر چشتی شکر گنج مسعود بھرپور ہے جی

بیان کیتا جاندا اے۔ کہ ایتھوں فارغ ہو کے پنڈ ٹھٹھہ جاہد آ گئے۔ تے اِک پرانی مسیت وچ بیٹھ کے اللہ اللہ کرن تے لوکاں نوں وعظ نصیحت کرن لگے۔ ایتھے اِنہاں دی گوٹھ اِک لوہار نال ہو گئی۔ اِنہاں لوہاراں دی کڑی یا عورت بھاگ بھری نال پیار ہو گیا۔ عشق مُشک چھپے نہیں رہندے۔ عشق دا دُھواں باہر نکلیا۔ عورت دے وارث ایس تے پچھے ہوتے۔ اِہ اوتھوں اُٹھ کے ملکہ ہانس (پاک پٹن دے نیڑے) آ گئے۔ تے اپنے عشق دے زخم نوں ہرا رکھن لئی ”ہیر تے رانجھا“ دی داستان لکھی۔ ڈاکٹر موہن سنگھ دیوانہ ایم۔ اے تے بعض ہور سجن ایس عشق دی بات توں منکر ہن۔ تے آکھدے ہن۔ کہ اک نیک پاک درویش تے اِہ تہمت اے۔ پر چودھری فضل حق لیکھک ”معشوقہ پنجاب“ تے بعض ہور ایس نوں ٹھیک من دے ہن۔ وارث آپ لکھدے ہن

تدوں شوق ہویا قصہ جوڑنے دا جدوں عشق دی گل اظہار ہوئی

اپنی محبت تے عشق دا اقرار کردے ہوئے آکھدے ہن

معشوق دیاں بانکیاں شوخ نیناں وارث شاہ جیسے مجذوب کیتے

اتنا کامیاب قصہ لکھن تے اوہ آپ اقرار کردے ہن۔

وارث شاہ فقیر دی عقل کتھے اِہ پٹیاں عشق پڑھایاں ہن

وارث نے اپنے قصے وچ بھاگ بھری دا نام پنج چھ وار ورتیا اے۔ پر ایس خوبی نال کہ پتہ نہ لگے سچ مچ کسے "بھاگ بھری" نوں آکھدے ہن یا اوسے نوں بھاگاں والی سمجھدے ہن۔ جویں ؎

وارث شاہ نوں مار نہ بھاگ بھریئے اَنی منس دی پیاریئے واسطہ ای

یاں ؎ تینوں شوق اے تہاں دا بھاگ بھریئے جنہاں ڈاچیاں بار چرائیاں نیں

بیان کیتا جاندا اے کہ جدوں اِنہاں اِہ قصہ لکھیا۔ لوکاں نوں سنایا تے لوک بڑی چاہ نال آپ دے شعر لکھ یا لکھوا کے لیجان لگے۔ جس نال قصے دی شہرت جنگل دی اگ وانگ پھیل گئی۔ تے جد آپ ملکہ ہانس توں جتھے بیٹھ کے اِہ قصہ نظم کیتا سی ع

ہانس دا شہر مشہور ملکہ جتھے شعر کیتے یاراں واسطے ہیں

مُڑ جنڈیالے جاندے ہوئے قصور پہنچے۔ قصے دی شہرت کھنڈ چکی سی۔ اِہ جد اُستاد نوں ملے، اُہ دیکھ کے ناراض ہوئے تے آکھیا۔

"بلھے شاہ نوں پڑھایا اوس سارنگی پھڑ لئی۔ تینوں پڑھایا۔ تے توں عشق دے قصے شروع کر دتے۔"

اِہ رات مرشد (استاد) کول مسجد وچ رہے۔ سویرے اُٹھ کے عرض کیتا۔ میں تے اِہ قصہ روح تے بت دا لکھیا اے۔ تے اِہ سنایا کہ ؎

اِہ روح قلبوت دا ذکر سارا نال عقل دے میل بلایا ای

یا ؎ ہیر روح تے چاک قلبوت جانو بالناتھ اِہ پیر بنایا ای

پنج پیر نے پنج حواس تیرے جنہاں تھاپناں تدھ نوں لایا ای!

تے قصے چوں کجھ ہور چونویں شعر سنائے۔ اُنہاں تے ڈھیر اثر ہویا۔ تے اُنہاں فرمایا۔ توں منج دی رسی وچ موتی پرو دتے ہن۔" (ہیر مرتبہ عزیزالدین)

وارث شاہ ایتھوں واپس جنڈیالہ شیر خاں چلے گئے۔ تے اوتھوں آخرت دے سفر دی کوچ کیتا۔

اِہناں دا مزار ایتھے خستہ حال موجود اے۔ تے جس مسیت وچ بیٹھ جاہد اِہناں زندگی دی ابتدا کیتی سی اوتھے دی پتھر لگا ہویا اے۔ تے اِہناں بارے لکھیا ہویا اے

وارث نے اِہ قصہ اپنے قول مطابق ۱۱۸۰ھ وچ لکھیا۔ معلوم ہندا اے کہ احمد کوی دی ہیر تے مقبل دی ہیر دونویں اِہناں سامہنے سن۔ اِہناں دے بعض مصرعے احمد تے بعض مقبل نال ملدے ہن۔ بحر تول دی احمد تے مقبل والا اے۔ اِنج جاپدا اے۔ کہ احمد نے خاکہ ڈِٹھا، مقبل نے اِہناں لکیراں نوں پکیاں کیتا تے وارث نے رنگ بھر کے تصویر نوں مکمل کر دِتا۔

وارث دے جیہڑے مصرعے احمد کوی یا مقبل نال ملدے ہن۔ اُہناں چوں کجھ اِہ ہن ؎

احمد کوی —— اساں صبر کیتا تساں صبر کرنا خط لکھ اپنا قاصد چلایا اے

وارث شاہ —— اساں صبر کیتا تساں صبر کرنا حکم اِنَّکَ مَیِّتٌ آیا اے

احمد کوی —— ہیر جھٹیاں نال میں مس بھِنّاں تدوں دوہاں دا جی رل گیا سی نیں

وارث شاہ —— لوں جھٹیاں نال اُہ مس بھِنّاں تدوں دوہاں دا جی رل گیا سی نیں

مقبل —— تقدیر سیتی موجو فوت ہویا باقی رہے رنجھیٹے دے ست بھائی!

وارث —— تقدیر سیتی موجو فوت ہویا بھائی رانجھے دے نال کھہیڑ دے نین!

مقبل —— مِلک اپنے باپ دا ونڈ نے توں پنج سد کے بھائیاں نے کجھ پائی!

وارث —— حضرت قاضی تے پنج سد اسا رے بھائیاں زمیں نوں کچھ پوایا ای

شاعری وچ تن خوبیاں سادگی۔ اصلیت تے جوش بنیادی ہن۔ تے حقیقت اِہ اے۔ کہ اِہ تنے وارث دے کلام وچ اُتکٹ ہن۔ وارث اپنے کلام بارے خود لکھدے ہن

بات بات تیری وچ ہین کامن وارث شاہ دے شعر کیہ سحر ہے نیں

تے اِہ حقیقت اے۔ کہ اُہدی بات بات وچ کوئی نہ کوئی نکتہ یا نصیحت موجود اے۔ وارث دے کلام وچ بے حد روانی اے۔ بڑا جوش اے۔ زبان بڑی محاورہ دار تے نگرّ اے۔ ہندی فارسی دے لفظ بڑے بِچویں تے جُڑویں ورتے ہن۔ زبان ضرورت تے موقعہ محل دے مطابق بدلی اے۔ قصے وچ ہر تھاں زبان تے پورا قابو تے نددا اے۔ ہر پاتر دے مونہہ توں جو کہلوایا اے۔ اُہدی عمر۔ قابلیت تے ماحول دے مطابق اکھوایا اے۔ عشق نوں کِسے تھاں تے وی ہوس نہیں بنن دِتا۔ تے قصے نوں نِرا عشق عاشقی دی داستان ای نہیں رہن دِتا۔ سگوں ایس وچ بے شمار اخلاق۔ دانائی تے پتے دیاں باتاں بیان کیتیاں ہن۔ جٹ۔ مولوی۔ پیر فقیر

عورت دی فطرت تے حقیقت نوں سوہنی طرح بیانیا اے۔

قصے دی مقبولیت تے ہر من پسند ہون لئی ضروری اسے۔ کہ اُہ صاف۔ سدھی بدھی بولی وچ ہووے۔ لفظ ڈھکدے۔ پھبدے ہون کوئی بات ضرورت توں گھٹ یا ودھ نہ ہووے۔ اُہدے وچ اک رس۔ لوچ تے جان ہووے تے اِہ سب خوبیاں وارث دے کلام وچ موجود ہن۔

وارث دا اِہ قصہ ہیر رانجھا پنجاب دیاں محفلاں، مجلساں دا شنگار بن گیا۔ پہلوں لوک ہتھ لکھیاں تحریراں یا حافظے تے گذارہ کردے رہے۔ فیر ۱۸۶۰ء دے لگ بھگ چھاپے خانے دا رواج ہویا اس قصے نوں رائے صاحب منشی گلاب سنگھ، ملک ہیرا۔ حاجی چراغ دین سراج دین نے لاہور وچ تے نیاز علی خاں، بھائی جیتر سنگھ تے بھائی کشن سنگھ عارف نے امرتسر وچ ہزاراں لکھاں دی گنتی وچ چھپوایا۔ قصے دی وِکری تے مشہوری دیکھ کے لاہور دے اِک کتب فروش میاں رکن دین نے پنجابی دے مشہور شاعر میاں ہدایت اللہ کولوں پہلی نارالسدی سُدھائی تے تکمیل کرا کے ۱۸۸۸ء دے قریب چھپوایا۔ ایس کتاب وچ اخیر تے لکھیا اے۔

"میاں ہدایت اللہ نے صدہا شعر نئے اپنی تصنیف کے سید وارث شاہ کے نام سے اس میں اور بڑھا دیئے ہیں۔ اور بہت کوشش سے اس کی ترمیم و تردید کے حقوق میرے نام ہبہ کر دیتے ہیں (رکن دین کتب فروش ہیر ہدایت اللہ صفحہ ۲۲)

ایس ہیر وچ ۱۶۷۳ مصرعے میاں ہدایت اللہ نے کولوں لکھ کے شامل کر دتے۔ تے اُہناں تے نمبر لگا دتے۔ تے اِہ اِکے دُکے مصرعے توں چھُٹ بعض تھاں پورے پورے بند اُہناں دے ہن۔ جویں

ٹِدلی چڑھ دیاں ماپیاں ہیر چیکاں ہینوں لے چلے بابلا لے چلے تے

۲۰۔ مصرعے یاں

گیا بجھ تقدیر نے نال ٹھوٹھا قیمت لے جا سا تھوں مٹ دی تے

۲۲ مصرعے۔ اِہ کتاب دو جیاں چھپیاں ہیراں نالوں "وڈی تے مکمل" سی بڑی پسند کیتی گئی۔ میاں ہدایت اللہ خود اِک چنگے با کمال شاعر سن۔ اُہناں دے مصرعے وچ رچ مچ گئے۔ تے اُنج دی عام لوکاں نوں ایڈے نکیڑے یا پچھول دی لوڑ نہیں ہندی۔ ایس دی شہرت تے وِکری دیکھ کے میاں پیراں دتہ ترگڑ قوم درزی نوں خیال آیا۔ اُہناں ایس نوں "سبھ توں وڈی تے مکمل ہیر" بنان لئی جو مصرعے میاں ہدایت اللہ دے چنگے لگے اُہ شامل کر کے ۱۱۹۲ مصرعے آپ کولوں لکھ کے ودھا دتے۔ تے اُہناں تے میاں ہدایت اللہ وانگ نمبر لگا دتا۔ اُہ آپ لکھدے ہن کہ

گُڈی طبع نوں لمبڑی ڈور دے کے وانال پریم اُڈایاں میں!

قطع نیندیاں والیاں سوچ کے تے کتراں رنگ برنگ ملایاں میں

اِہناں رنگ برنگے کتراں بارے کتاب شرح پرکاشک دوّوں لکھیا اے

"نمبر شدہ اشعار اُستاد پیرا ندتہ صاحب کی تصنیف ہیں - اور باضابطہ رجسٹری شدہ ہیں - کوئی صاحب قصد طبع نہ کریں - ہیر پیرا ندتہ مطبوعہ سنہ ۱۹۳۰ء - صہ ۲۸"

اِہناں وِچ اِکّے دُکے شعر توں سوا بعض تھاں پورے بند دہلے ہن - جویں

ہووے قہر خدا دا جھوٹھیاں تے لعنت رب دی مرے کاذبین قاضی

مُونہوں بول اُوتڑے بول ناہیں دے توں ردّ ہووین مشرکین قاضی

۲۸ مصرعے یا

ڈولی چڑھدیاں ماریاں ہیر چیکاں میں گھُمائی رنجھیٹیا سائیاں وے

پورے ۵۰ مصرعے - لوکاں ایس "سبھ توں وڈّی تے مکمّل" ہیر نوں ہور زیادہ پسند کیتا - تے کتاباں چھاپن والے لالچیاں نے مختلف شاعراں کولوں ایس دی سُدھائی تے وادھا کر کے چھاپنا شروع کر دتا - جویں

مولوی محبوب عالم نے ایس وِچ ۵۰۷ مصرعے ودھائے - تے اُہناں تے رجسٹری شدہ لکھ دتا -

میاں محمد الدین سوختہ امرتسری نے ۷۹۴ مصرعے ودھا کے - اُہناں تے نمبر لگا دتے -

مولوی شرف علی گھلیانوی نے ۵۰۰ دے قریب -

منشی تاج الدین تاج لاہوری نے ۵۰۰ دے قریب تے بابو عبدالرحمٰن نے ۶۵۰ دے قریب مصرعے ودھائے پر کوئی نمبر نشان نہ لگایا - مولوی عزیز الدین قانونگو نے کُجھ مصرعے ودھائے پر الف توں ی تک ساری کتاب نوں مسلسل نمبر لا کے سانجھا کھاتہ کر لیا -

ہر ملاوٹ کرن والے نے دوجیاں دے نشان یا نمبر وَل کوئی دھیان نہ دتا - یاں جان بُجھ کے اکھ میٹ لئی - تے جو شعر اُہدے چنگے لگے اوہ باقی آپ شامل کر دتے -

ایس ملاوٹ دے طلسم نوں ڈاکٹر موہن سنگھ جی دیوانہ ایم - اے نے پہلی واری توڑیا - تے سنہ ۱۹۴۵ء وِچ ہیر نوں ملاوٹ توں پاک کر کے ترتیب دتا تے چھپوایا - تے اِہناں دے بعد محمد افضل خاں نے نویں سر ایڈٹ کر کے چھپوایا -

ڈاکٹر ہوراں دی ہیر دی بنیاد گورکھی چھپے نسخے نے اے تے محمد افضل خاں دی ایڈٹ کیتی ہیر دی بنیاد ہیر مرتبہ ہدایت اللہ

تصنیفاں :-

قصہ ہیر رانجھا وچ شاعری دی قادرالکلامی تے فنی عظمت دیکھ کے یقین ہُندا اے۔ کہ اُہناں ایس توں سوا ہور وی ضرور کجھ لکھیا ہووے گا۔ میاں ہدایت والی ترمیم شدہ ہیر وارث مطبوعہ ۱۸۸۸ء دے اخیر تے وارث دی لکھت معراج نامہ تے عبرت نامہ شامل ہن تے میاں پیرا ندتہ ترگڑ والی ہیر وارث شاہ دے اخیر تے معراج نامہ۔ چوہڑٹی نامہ تے اُشتر نامہ موجود ہن۔ پر اُہناں دی بولی۔ بحر تے انداز ہیر توں بالکل الگ ہن۔

معراج نامہ اُنڈھ اِنج کیتا اے ؎

حمد الٰہی آکھ زبانوں ثابت ہو کے دلوں بجانوں — تاں کجھ ثمرہ ملے ایماناں ثمرہ شکر گذاری دا
بعد درود وسید ابراراں آل اتے اصحاب کباراں — رحمت اُپر نیکو کاراں اِہ راہ تابعداری دا

چوہڑیٹی نامہ چوں کجھ شعر اِنج ہن :

گرم گوہا تے زم چوہڑیٹی سر بہ ہوں پچھ چکائے — سوٹریاں گلیاں لگدے دھکے حال نہ ویکھیا جائے
اُچیاں کڑیاں نیویں درواندے اساں لِف لِف حال نبھائے — مَیں بِٹی کردی بکری کُٹھی اُلٹی کھل لہائی!
عزازیل نے خودیوں گل وچ لعنت طوق پہنائی — وارث میاں میں نا آکھے شاہاں دست مُجھائی

ڈاکٹر موہن سنگھ جی دیوانہ اپنی ایڈٹ کیتی ہوئی ہیر وچ "وارث دی سسی" دا ذکر کردے ہوئے لکھدے ہن۔

"ایس ویلے میرے ساہمنے سسی وارث شاہ اے۔ جس نوں مولوی عبدالقادر مدرس مدرسہ تعلیم القرآن انار کلی لاہور نے چھپوایا سی۔ اِس وچ حکیم صاحب لکھدے ہن۔ کہ اِہ نسخہ میرے وڈیریاں کول ۱۲۲۱ھ دی لکھت اے تے سو سال توں اِہ ساڈے خاندان وچ چلیا آوندا اے۔"

اِہ قصہ دوہڑیاں تے سی حرفیاں وچ اے۔ تے ایس وچ احمد شاہ ابدالی تے محمد شاہ دے گورنر لاہور دے حملیاں دا ذکر آوندا اے۔

اِہناں توں سوا ۱۹۱۸ء دے قریب سوہنی وارث دی چھپی۔ پر فیر پتہ لگ گیا۔ کہ اِہ مرزا عبدالحمید نے سوہنی فضل شاہ نوں توڑ مروڑ کے بنا دتی اے۔ سو اُہ پرچلت نہ ہو سکی۔

۱۹۱۸-۱۹ء دی بات اے میاں پیرا ندتہ اک دوارا امرت سر دے (دیگھک کشتہ دے) کول آئے تے اُہناں اپنی کھوج واسطے وارث دا اِہ دوہڑا سنایا۔ جو اُہناں دا ہتھ لکھتی میرے کول موجود اے۔ اُہ اے

دو نین تیرے خوں ریز خنجر بھتیں تیز قیامت خیز ظلم انگیز بریز بریز شمس تبریز جیہے پکار دے
اُہ مست سدا خمار رہن بیمار ہو وَن دو چار موہن سنگھار نہ بھیں آ وار پکڑ تلوار موئیاں نوں مار دے
اِہ کہے تیرے دو نین مموے ہین سدا بے چین جنگل توں وہن تے ڈاپ لین چھوڑ اپنا سین کُل وچ بار دے
ٹُک پردہ مُنہ بھتیں لاہ آ وارث شاہ نرس نی چاہ کھلوتے راہ تے کر نگاہ جھُکھے دیدار دے

ہیر تے رانجھے دے عشق دا واقعہ ابراہیم بہلول لودھی دے سمے ہویا۔ تے دمودر نے پہلی وار پنجابی وچ ایس نوں اکبر بادشاہ دے راج وچ نظم کیتا۔ ایس ویلے اِہ قصہ چنگی شہرت پا چکیا سی۔ شاہ حسین، گنگ بھٹ، گوردا س تے ہور شاعراں دے کلام وچ ہیر تے رانجھے دے حوالے موجود ہن۔ دمودر نے ایس قصے دے اخیر وچ لکھیا اے۔ کہ ہیر تے رانجھا کھیڑیاں دی بھاہی چوں نکل کے مکے ول چلے گئے تے۔ اودھے ہی رہے پر وارث پہلے شاعر ہن جنہاں ل قصے دا انت دکھانت پیش کیتا۔ تے لکھیا کہ ہیر دے ماپیاں رانجھے نوں کہیا۔ کہ جنج بنا کے۔ لے آتے ویاہ کے لے جا۔ تے جد اُہ چلا گیا پچھوں ہیر نوں زہر دے کے مار دِتا۔ تے رانجھے نوں خط لکھ دِتا۔ کہ اُہ مر گئی اے۔

دمودر تے وارث دے کرداراں وچ وی کجھ فرق اے۔
دمودر نے رانجھے دے پیو دا نام معظم تے رانجھے دے تن بھرا ظاہر۔ ظاہر تے جیون دسے ہن۔
وارث شاہ نے رانجھے دے پیو دا نام موجو تے ست بھرا لکھے ہن۔
دمودر نے ہیر دی ماں نام کُندی لکھیا اے۔
تے وارث شاہ نے ہیر دی ماں دا نام ملکی لکھیا اے۔
دمودر کہندا سہتی بیوہ سی تے اوسدی محبت رامو برہمن نال سی۔
تے وارث کہندے ہن سہتی کنواری سی تے اوسدی محبت مراد بلوچ نال سی۔
دمودر نے نورخاں چدھڑ نال ہیر دے مقابلہ دا ذکر کیتا اے۔ پر وارث شاہ ایس دا ذکر تک نہیں کیتا۔ وارث دی شاعری تے شہرت تے سبھ توں پہلا احمد یار گجراتی رشک یا حسد کیتا اے۔ اُنہاں وارث تے چوٹ کردیاں ہویاں لکھیا۔

وارث شاہ سخن دا وارث کسے نہ ہٹکیا ڈِٹھا ــ منڈا ای ہوئی چکی دا انگوں نکا موٹا ڈِٹھا
بلکہ قافیہ مُڑ مُڑ آندا حال نہ کوئی تُکاں دا ــ جیونکر اُکھڑیا ہویا کچا وا کھڑ کھڑ کردا جاندا

پر جد آپ ای اپنی لکھی ہیر دا مقابلہ کیتا۔ من لیا۔ تے کہیا سو

وارث شاہ جنڈیالے والے واہ دا ہیر بنائی — میں بھی ریس اوسے دی کر کے لکھی توڑ نباہی
خو اٹکل مضمون سخن دی میتوں ناہیں کائی — وڈا تعجب آہوے یارو ویکھ اُسدی دانائی

ایہناں توں بعد میاں فضل شاہ ساکن نواں کوٹ نے اپنی شاعری دا جھنڈا اُچا کیتا تے کہیا ؎

شہر شہر شہرہ میرا شعر سیتی مُلک مُلک مَلک الشعراء بیلی

تے فیر کھل کے آکھیا ؎

وارث شاہ ہسایا جگ عاماں خاصاں تساں روا وناں زار پیارے
ہسن والیاں نوں ہسن لوک دانے اتے روندیاں کرن پیار پیارے

پر اِہ وی مقابلے تے پیدے نہ اُتر سکے۔ فضل شاہ اک عالم، فاضل، صوفی بزرگ سن - ایہناں وارث دا رنگ اوہو بحر توں ورتیا لے۔ پر وارث شاہ ایک حقیقی شاعر سن۔ تے ایہناں دا سارا زور لفظی رعائتاں، صنعتاں تے لفظی ہیرا پھیری تے اے۔ عربی، فارسی ڈھیر ورتی اے۔ جس نال کتاب عام لوکاں دی سمجھ پہنچ دی نہیں رہی۔ جویں وارث شاہ نے لکھیا سی۔

میں رانجھے نے ملاں نوں جا کہیا چٹھی لکھو جی سجناں پیاریاں نوں
تُساں سا ہورے جا آرام کیتا اسیں ڈھوئے ہاں سُول انگیاریاں نوں
مُلاں لکھ توں درد فراق میرا جیہڑا انبروں سٹ دا توڑ تارے
لکھ لکھ جو دلاں وے دُکھڑے دا لکھن پیاریاں نوں جویں یار پیارے

پر فضل شاہ ہوراں اِہ خط نرے فارسی وچ لکھے ہن جویں رانجھا تے ہیر چنگے فارسی عربی دے عالم فاضل ہون۔ ہیر دا خط رانجھے دے نام لکھدے ہن ؎

اوّل حمد ہزار جبار صانع کرد گار صنعت کرد گار رانجھا — لکھ شکر کرو ڈا احسان خالق کار یگہ سبھ نقش ہدایار رانجھا
تو نہر خدا خودم را نجھا مردم باز آئی بچہ کار رانجھا — کھیڑا را بردار بردار برکش گیرد دار بیند ہر دو دار رانجھا

ایسے طرح جواب وچ رانجھے دا خط اے۔ اُہدا اک شعر اے ؎

رمقے جان باقی آں ہم رفتہ خواہد بہر فضل چشماں گریاں دلبر
فضلوں حیات اخیر دی نزع ویلے کریں مشکلاں ہون آسان دلبر

اختصار گفتم دو سہ چار کلمہ بتو آیندہ اختیار رانجھا!
تھوڑا لکھیا ہیں جانی بہت جانی اگے جویں مرضی سرکار رانجھا

مقابلے لئی ونگارن والے تیجے شاعر گجرات دے پیر نیک عالم ہن۔ اِہ ہُنے جیہے ہوئے ہن اِہناں دو ترن کتاباں لکھیاں ہن۔ اصغر صغری۔ پوہ پھٹی وغیرہ۔ اِہ وارث تے چوٹ کردے ہوئے لکھدے ہن ؎

اساں شاعر پنجابی دے بہت ڈٹھے ٹُھکی رہن دے گل اکھوال ناہیں
فضل شاہ وغیرہ نوں چھڈ یارا وارث شاہ بھی اَج خوشحال ناہیں
پوہ پھٹی دے نال چوہڑ ٹبڑی اے اُہدی ہیر ہلدی صغری نال ناہیں
اسے پر فیصلہ اوس نوں لے جیہڑا من قال دیکھے مَا قال ناہیں
سمجھن سدا پنجابی دے سبھ شاعر وارث شاہ نوں گورگھنٹال ناہیں
اُہدی ہیر دا ہے جواب صغرا کریں منہ ہاں دی کیوں پڑتال ناہیں!

اُہناں آپ کہیا اے۔ کہ وارث دی لکھت چوہڑ ٹبڑی نامہ دا جواب پوہ پھٹی اے تے ہیر رانجھا دا اصغر صغرا اِس کتاب دے سارے عنوان مسجع فارسی درج ہن جویں
"غلیل، جزیل، اصغر علیل جدیل رحیل، بدر خشیل وصیل جلیل ماوراثیل"
سید وارث شاہ نے ہیر دے حُسن دی تعریف کردیاں لکھیا سی
کِہی ہیر دی کرے تعریف شاعر متھے چمکدا حسن مہتاب دا جی
خونیں چونڈیاں رات جیوں چند دوالے سرخ رنگ جیوں رنگ شہاب دا جی
نین نرگسی مست ممولڑے دے گلاں ٹہکیاں پھُل گلاب دا جی
بھواں وانگ کمان لاہور دِستن کوئی حُسن نہ انت حساب دا جی

تے اِہ بھی صغری دے حسن دی تعریف کردے ہوئے جس ویلے کہ اُہدی عمر صرف آٹھ سال اے لکھدے ہن ؎

بھارے پٹ پہاڑ دی جڑھ نالوں پتلا لک دھموڑی دے ڈنگ کوئیوں
تنگ کھڑا او سدا مچ سوٹا لگی کیڑی دی دی نہری تنگ کوئیوں
ریشم روں سنجاب سمور تاقم منز مسارہ اُہدے نرم انگ کوئیوں

عطر مشک گلاب پھلیل عنبر اُداز ار اُہدے نرم انگ کو لوں

ایسے طرح ہور کئی شعر اِہدے نال ہن جنہاں وچ انج اِی ڈھیر جھوٹھ تے مبالغے توں کم لیا ہے جس نے کتاب نوں جھوٹھ تے مبالغے دا پلندا بنا دتا اے۔

وارث توں پہلاں تے بعد کئی شاعراں نے اِہ قِصہ نظم کیتا اے۔ پر حقی گل اِہ اے۔ کہ ہر اک وچ اِک نہ اِک خوبی تے ضرور ہو سکدی اے۔ پر وارث والی کمالیت تے ہر خوبی کسے وچ دی نہیں۔

پنجابی شاعری وچ وارث پہلے شاعر ہن جنہاں مقولہ شاعر رواج دتا یعنی اُہ گل جیہڑی اِہناں کسے کِردار (پاتر) کولوں کہلوانی ٹھیک نہیں سمجھی۔ اُہ مقولہ شاعر دے ہیٹھ کہہ کے بیان نوں مکمل تے باربط بنا لیا۔

وارث نے اپنی شاعری وچ بڑی روانی۔ قادر الکلامی تے چابک دستی توں کم لیا اے۔ اِہ کلام دے بادشاہ سن اِہناں مرضی مطابق لفظاں نوں توڑ مروڑ دی لیا اے۔ پر اُہ دی نگینے وانگ جڑے جاپدے ہن۔ تبرک دے طور تے وارث دے کجھ چونویں مصرعے ؎

بناں مُرشداں راہ نہ ہتھ آون دودھ باجھ نہ رجھدی کھیر سائیں

اک بیج کے کِسے نہ انب کھاہدے پھروانہہ شہتوت نہ لایا ای

مُبھا کھنڈ تے کھیر دا ہویا راکھا رنڈا گھلیا ساک کراونے نوں
گِدڑ کچریاں دا جمعدار ہویا اُونٹھ گھلیا باغ لگاونے نوں
بیڑی کاغذ دی باندر ملاح بنیا انھاں گھلیا حرف لکھانے نوں

رانجھے اُٹھ کے آکھیا واہ سجن ہیر ہس کے تے مہربان ہوئی

وارث رن فقیر تلوار گھوڑا چارے تھوک اِہ کسے دے یار ناہیں

بھائیاں باجھ نہ مجلساں سوہندیاں نیں اتے بھائیاں باجھ بہار ناہیں
بھائی مرن تے پوندیاں بھج بائیاں بناں بھائیاں بھرے پروار ناہیں
لکھ اوٹ ہے کول وسندیاں دی بھائیاں گیاں جیڈی کوئی ہار ناہیں
بھائی ڈھاوندے بھائی اُسار دے نیں بھائیاں باجھ بیلی کوئی یار ناہیں

جوانی کملی راج ہے چوچلے دا اوے کسے دی کیہہ پروا مینوں
میں تاں دُھروں کے پلنگ تیں چا سٹاں آیا کدھروں دا بادشاہ مینوں
نہیں پلنگ تے ایس نوں ٹکن دینا لاڑہے گا لکھ جے واہ مینوں
ناڈھو شاہ دا بیٹ کہ شیر ہاتھی پاس ڈھکیاں لئے گا ڈھاہ مینوں

رانجھا آکھدا اِہ جہان سُفنہ چھڈ جاونا اِیں نیناں والئے نیں
تساں جیہاں پیاریاں ایہہ لازم آئے گئے مسافراں پالئے نیں
ایڈا حُسن دا ناں نہ گماں کیجے ایہہ لے پلنگ تے سنے نہالئے نیں
اساں رب دا آسرا رکھیا ای اُٹھ جاوناں ایں نیناں والئے نیں

بھابی خزاں دی رُت جاں آن پہنچی بھور آسرے تے پئے جالدے نیں
سیون بُلبلاں بوٹیاں سُکیاں نوں ربّا کھیل لگن نال ڈال دے نیں
اساں جد دل کد دل اہناں پاس جاناں جیہڑے محرم اساڈڑے حال دے نیں
جنہاں سُولیاں تے لئے چا جھوٹے منصور ہوری ساڈڑے نال دے نیں

اگرا

نام اگرا داس تخلص اگرا۔ لاہور دے وسنیک۔ پنجابی بولی وچ آپ نے حقیقت رائے دی وار (حقیقت رائے دا واقعہ ۱۷۹۱ بکرم وچ ہویا سی) ۱۷۹۳ء مطابق ۱۸۴۷ بکرم وچ لکھی۔ بولی وچ ہندی لفظاں دی کجھ ملاوٹ ہے۔ پر بولی ستھری اے۔ تے اِہ وار پنجابی دیاں واراں وچ اِک مشہور وار اے۔

معلوم ہُندا اے حقیقت دا ساکا آپ دے بال پن وچ ہویا۔ تے اِہناں بڈھیپے ویلے ایس نوں نظم کیتا۔ اُہ آپ لکھدے ہن:۔

سمت ستاراں سے اکانوے صاحب اِہ ورتائی ‌ تے سمت اٹھارہ سے سنتالی اگرے وار بنائی
دھرمی داسی جنم سیالکوٹ وچ آیا ‌ حقیقت رائے دی سنو وار تا جس اِہ دھرم رکھایا

حقیقت رائے دی وار دا اِک بند۔ ویاہ دا نظارہ

چمکی کُٹھا ہی بھاجی دی مٹھیاں عزت کڈھائی ‌ شہر دے اندر ونڈن ناری گھر گھر ملے ودھائی
گھڑا گھڑولی بھرنے چلیاں ناری منگل گایا ‌ سالو دا چندویا تانیا اُپر کیتا سایہ
بھلا مہورت ڈھونڈ نے چوہ کھارے چا بہایا ‌ وہیں تیل پھلیل منگایا سر دُوھے دے پایا!
چوہنگ پُور کے کھائے آدے لئے حقیقت پھیرے ‌ دو طرفوں پنڈت ویاہ جو پڑھدے بالک ہوڈو ڈیرے

حقیقت دی موت تے ماں دے اتھرو:۔

پُت مویاں ماں پھرے نمانی کوئی نہ آکھے اماں ‌ دُکھیں پالی پیہ دودھ کیتا سوہل چنگھا یا مماں
لِکھیاں میرے لیکھ آئیاں جو لِکھیاں دُھر قلماں ‌ اگرا آکھے پُت ہتھ نہ آون لوڑیاں باجھ نہ کرماں

سچل

نام عبدالوہاب تخلّص سچو یا سچل پیو داناں صلاح الدین فاروقی پنڈ درازا ریاست خیرپور (سندھ) دے جم پل۔

جنم ۱۷۳۶ء   وفات ۱۸۲۶ء

اہناں دے بزرگ شیخ شہاب الدین ولد عبدالعزیز عرب فوج نال سندھ آئے۔ تے وڈے وڈے سرکاری عہدیاں تے رہے۔ اِہناں دے وڈ وڈیرے پہلوں حیدر آباد دے کول پنڈ خداداد وچ رہے۔ فیر تالپوراں دے راج وچ ریاست خیرپور دے پنڈ گریچی وچ چلے گئے۔ پنڈ درازا ایس گریچی دے نال اے۔

مولوی لطف اللہ شکارپوری نے اپنی لکھت "تذکرہ لطفی" وچ لکھیا اے۔ کہ اک واری ملتان دے اِک بزرگ محکم الدین سیلانی پھردے ہوئے ایدھر دوں لنگھے۔ تے آپ دے چاچا شیخ عبدالحق فاروقی نے آپ نوں کہیا۔ پُت اِہناں دا استقبال کر۔ حضرت محکم الدین نے آپ نوں دیکھ کے گھوڑا روک لیا تے کہیا۔ تسیں ساڈے استقبال نوں آئے او تے اسیں تہانوں اک تحفہ دینے آں۔ اِہ کہہ کے اُہناں اپنی سارنگی چوں اِک تار کڈھیا۔ تے عبدالوہاب سچل دے سینے تے پھیریا۔ اوسے ویلے اہناں تے جذب دی حالت طاری ہو گئی۔ تے فیر اِہ ساری عمر مجذوب رہے تے سرمست کہائے۔

کہندے ہن جد اِہ وجد تے مستی وچ آندے سر دے وال کھڑے ہو جاندے۔ تے اوس ویلے مُنہ تھیں جو بولدے عقیدت مند لکھ لیندے

سچل تصوف وچ وحدت الوجود دے قائل سن۔ اُہناں سندھی۔ سرائیکی۔ پنجابی۔ ملتانی۔ ریختہ تے فارسی وچ شعر کہے پنجابی۔ سرائیکی تے سندھی وچ کافیاں لکھیاں۔ اِہ سید وارث شاہ دے سمے سنگی (ہمعصر) سن۔ سید بلھے شاہ دیاں کافیاں دیکھ کے اِہناں سندھ وچ کافی نوں رواج دتا۔ آپ لکھدے ہن ؎

بلھے شاہ کون بیراگی کینتوئی   جنہاں دا شہر قصور

کلام دا نمونہ :-

سارا لوک سیال نوں دیہندا   رانجھو دیاں رسوایاں
جو کجھ سانوں رانجھو کیتا   سو کیوں لوک سنایاں
سچو سو لکھ طعنے بدیاں   چشماں تے چم چایاں

محبوباں دے مہندی لائی!   عاشقاں دے گھر رنگ وے
میں رانجھن دی رانجھن میرا   نہیں سو کھیڑے منگ وے
نال رانجھن دے سوہنی سیاں   عشق اُڈایا رنگ وے

چھوڑ کے جھنگ سیالیں آمیاں   میں دیساں تخت ہزارہ
بابل دیرے مایو بہنوں   حیلے کون ہزارہ
ہیں تاں شرم حیا کنوں کپیاں دے   لوکاں دا کوئی غرض نہ مینوں روواں زارو زار
رنگ پور میرے روح نہ بھاوے   کھیڑے سبھے خوار

میں ماہی دی مستانی
وسدا دل وچ دلبر جانی   عاشق ہودیں تاں مر دیویں
گل ہے اِہ مردانی
دوست اساں کنوں دور نہ جائیں   بہہ نیناں دے نیڑے
توں تاں مینڈا میں تاں تینڈی   گھول گھتاں سب کھیڑے
سدا ہودیں توں نال کرم دے   دوست! سچو دے ڈیرے

ہر سال رمضان شریف دی چودھویں تاریخ نوں اہناں دا عرس ہُندا اے۔ تے لوک دوروں دوروں آکے محبت دا اظہار کردے ہن۔ اِہناں دا اک فارسی دیوان وی اے۔ جو ”دیوان آشکارا“ دے ناں ہیٹھ میر علی داد خاں تالپور والئی سندھ نے چھپوایا سی۔ اس وچ فارسی غزلاں۔ رباعیاں تے مثنویاں ہن۔

حامد شاہ

نام حامد شاہ تخلص حامد پیو دا نام سید عطاء اللہ ولد سید اعظم ماوراء النہر توران (ایران) دے جدی وسنیک۔ جنم سالؔ۱۱۶۱ھ۔

اِہ عباسی سید سن۔ اِہناں دے وڈ وڈیرے ماوراء النہر (توران) چھڈ کے ہندوستان آ گئے۔ تے دین دا پرچار کردے۔ شہر بہ شہر پھِردے رہے۔ حامد لکھدا اے ؎

وطن بزرگاں پچھلیاں ماوراء النہر یقین
مُول نہ وطن سہیڑیا اندر ہند زمین (اخبار حامد)

حامد دا جنم ۱۱۶۱ھ دا اے۔ کیوں جو اُہ آپ جنگ حامد وچ لکھدا اے ؎

کیتا سی اِہ شروع جاں عمر سی آہی ویہہ
کیتا جدوں تمام سی عمر آہی سی تریہہ
دساں برساں وچ آکھیا قصہ جنگ تمام
ہجرت بعد رسول دے جس دن تھیا تیار
آہا سن اکانوے اک سو اک ہزار!

ایس توں اِہ وی معلوم ہندا اے۔ کہ حامد نے ویہہ ورھے دی عمر وچ شاعری شروع کیتی۔ حامد نے پنڈ چونترہ تحصیل پنڈی گھیب ضلع اٹک وچ اپنا ٹکانہ بنا لیا۔ اُہ ایتھے مسیت دا امام ہو گیا۔ حامد خود لکھدا اے ؎

آ اِک یار جگاوندا مینوں نال نیاز
اُٹھ اماماں حامدا ہویا وقت نماز

حامد مسلماناں نوں نماز پڑھن، روزے رکھن تے رب کولوں ڈرن دی تلقین کردا رہندا اے تے اِنج جاپدا اے کہ اہدی وعظ وچ کجھ تکھا پن ڈھیر ہندا سی۔ پنڈ دے راجپوتاں نے اہدے وعظ نصیحت توں تنگ آ کے کسی مراسی کولوں اِہدی سِٹھ (ہجو) لکھوائی۔ جدا اک شعر اِہ سی۔

حامد مُلّاں شاعر لا بڑا جیہاتد ر   وچ مسیتے بیٹھ کے کس کس مارے پَد

حامد اِہ سن کے بہولا کھا ہو گیا ۔ تے اوس لکھیا ۔

حامد اجے چاہیں غازی بھیویاک ہنجیں تلوار   پہلوں ماریں زنگھڑاں پچھوں کافر مار

کسے جوتشی نے کجھ ہون والیاں باتاں کہیاں حامد نے کہیا غیب دا علم رب توں سوا کسے نوں نہیں۔ جوتشی نے چوٹ کر دیاں آکھیا مسلماناں نوں اہ علم نہیں آؤندا تاہیں اعتراض کردے ہن۔

حامد وچ جوانی دا جوش تازہ خون نمک کھا گیا ۔ تے چپ چپیتے بنارس جا کے ہندی سنسکرت پڑھی تے جوتش ودیا حاصل کیتی ۔ تے فیر دو سال بعد آ کے جوتشیاں نوں ونگاریا ۔ تے آکھیا ۔ کہ جوتش نجوم عربی فارسی وچ وی اے ۔ پر میں ہندی وچ وی ٹاکرے لئی تیار ہاں ۔

حامد نے ۳۰ ورھے دی عمر وچ جد جنگ حامد مکمل کر لیا ۔ اوس چاہیا ۔ کہ اُہ اپنی اس محنت نوں کسے بھاگوان قدردان دی بھیٹا (نذر) کرے اُہ لکھدا اے ۔

دس برساں وچ آکھیا ایں سب جوڑ تمام   پیر صاحب نے مچک کے کیتا اس نوں عام

ڈٹھاں وچ جہان دے ہیں ہُن کوئی امیر   ہووے صاحب عقل جے سمجھے اِہ تقریر

تاں میں آیا نور پور بست جالندھر جان   واہ دا راج سوہاوندا راجیاں دے وچ جان

رستم جیہے اوسدے اندر رہن جنگ   واہ دیداری سنگھ اے نام بہ بھتی سنگھ

بھتے قابل لوک ہن وچ اُس دے دربار   کیا کیا خوبی کہاں میں آوے نہ شمار

اوس دربار وں ویکھیا میں ہے اِک وزیر   وسّے وچ قولاہر اے اُہ صاحب تدبیر

مسلم مومن آوندا نظرے نیت راس   نام وزیر الہ بخش اندر قوم منہاس!

حامد نے چھوٹیاں موٹیاں چھ کتاباں لکھیاں ہن ۔ شاید کجھ ہور وی ہون ۔ پر ایہناں دے نام ملدے ہن ۔ جنگ حامد ۔ اخبار حامد ۔ ہیر حامد ۔ گلزار حامد ۔ تفسیر حامد تے فقرنامہ حامد ۔

جنگ حامد اُتے حامد دی شاعری دی نینہہ اے ۔ ایس وچ کربل دا واقعہ کربناک رس دے رنگ وچ نظم کیتا گیا اے ۔ حامد لکھدا اے ۔

ناہیں دعویٰ شعر دا ناہیں شاعر مول!   گنڈھ تُپ میرا ہو گیا وچ جناب قبول

پہلوں میں حسینؓ دی کہی شہادت جان   قصّہ مول نہ آکھیا آہا وچ پچھان

میں وچ ڈٹھے خواب دے حضرت حسنؓ حسینؓ   جگر رسول اللہ دے شیر اندر ثقلین

دلہاں نے فرمایا عاجز تائیں جان — حالت ساڈی جو ہوئی کر ہن گل عیاں
جو کجھ سارا آکھیا دتا سب سنا! — راضی ایس غلام نے ہوئے شیر خدا
مینوں حضرت حسنؓ نے اِہ فرمایا جان — ہتھوں میرے حرم دے اُتے موہل دا آن
زہر دتی آسمان نے میرے تائیں گھول — کد بانو دا نام کیوں قصے اندر دل
کہیا شاہ حسینؓ نے میں ہویا مظلوم — ایہہ میرے ویر دا قصہ کر معلوم
پائی فتح یزید تے آن امام حنیف — کیکر میرے ویریاں پہنچی سی تکلیف
حالت ساڈی جو کہی ہوئی ہے اِہ خواب — ایہہ شاہ حنیف دا قصہ ہے مطلوب

آ اِک یار جگاوندا مینوں نال نیاز
اُٹھ اماماں حامدا ہویا وقت نماز

جنگ نامہ دے بعد حامد دی دوسری لکھت اخبار حامد اے۔ جو ۱۱۹۷ھ دی لکھت اے ستے جس وچ دنیا دی بنتر۔ آدم دی ہوند۔ رسول دی پیدائش تے ہور دوزخ۔ بہشت۔ قیامت۔ برزخ۔ جزا سزا۔ عذاب۔ ثواب دا ذکر اے۔ اخبار حامد وچ لکھیا اے ؎

پڑھن حدیث رسول دی بولی وچ پنجاب — تاں سکے کر ن دعاواں ہو جاوے ایجاب
میں عاجز دے حق وچ جیہڑا کرگ دعا — برکت پاک حدیث تس دیسی اجر خدا
آہے سن ستانوے اِک سو اک ہزار — ہجرت پاک رسول دی ہوئی اِہ تیار
جاں میں ایس کتاب دے گنے بیت شمار — چھہتر سبھے بیت تے تیراں جاگی ہزار ۱۳۰۷۶

حامد دی تیسری چھپی لکھت (تصنیف) ہیر حامد اے۔ جو سنہ ۱۲۲۱ھ وچ مکمل ہوئی۔ حامد نے ایس وچ اِک نویں گل کیتی اے۔ کہ ہر بیان دا سرلیکھ (عنوان) پنجابی یا فارسی نثر (وارتک) وچ لکھن دی تھاں اِک شعر (چوپائی) وچ لکھیا۔ تے اوہدے بعد بیان شعراں وچ۔ جویں صفت ثنا لکھن لئی سرلیکھ اِہ لکھیا اے۔

صفت خدا دی کیمیا پارس نعت رسول — جس ماوج زر ہووندی وچ نگاہ مقبول
صفت خدا رسول دی کہے سوئی مقبول — حامد وچ جناب دے کون اسدا سمتول

اِہ لکھ کے فیر اِنج صفت شروع کیتی اے

پہلاں رب دی صفت ثنا کیئے خالق پاک ہے سبھ جہان داجی — موجود ذات بیاری جو موجود کیتی خاوند عرش تے کرسی مکان داجی

ہیر دی لکھت بارے حامد نے اِک گل لکھی اے۔ رب جانے سچ اے کہ جھوٹھ پر ہے سوادلی۔
حامد لکھدا اے ؎

مینوں منہ مُڈھوں رانجھے ہیر دی سی نت بولدا بڑی زبان میاں
جتی جٹ اُدھال لے گیا سی جی مندے کرم سی وچ جہان میاں
کتے سارنگی کھوہ کے چور کیتی گاون دا لبڑا پکڑ خراب کیتا
رکتے تجلی کھوہ کے دہرت ماری قصہ چھیڑ کے نوں کتے بے آب کیتا
ہتھ منگیاں مار کے گاونڑے نوں پکڑ پسیوں جگر کباب کیتا
بائی ۲۲ ورہے حامد ایسے حال بیتے بہت بہت سوال جواب کیتا

حامد نوں ایسے سمے نوں چوہدری پسند سار نہ کھے یا سکھا رسے دل دُکھن دل) جاندا اتفاق ہویا۔ اِہ آکھدا اے۔ تہ کالاں دا ویلا سی پوری ماشی دا چند ابھرا ہیا سی۔ کتا چھڑا جا رہیا ساں ہیں جسند بوہلاں دے نیڑے کول پہنچا تے مینوں بجلی دا نگ چمکدیاں دو شکلاں دسیاں ملنج ہویں دو چند ہولی ہولی باتاں کر رہے ہون۔ میں کجھ ڈریا تے ؎

ہیر پی اپنی کھڑا ہو گیا اوتھے پھڑی دھوہ میں ہتھیں تلوار جانو
کہندے "ایس کیوں دُھو تلوار کڈھی" ہس پئے دوویں یار جانو
نت جیبھ تلوار چلاندا اے" سانوں دے گالی ایہدی کار جانو
بھلے تیرے نار بنیاں کہندا ہی نال سانڈے بدھی کھار جانو!

اِہ سُن کے حامد حیران ہو کے آگے ودھیا تے پچھیا۔
مینوں دسو کون کوئی تسیں بھرم جیو دا کھول سا کے جی

اگوں جواب ملیا ؎

اِک آواز ہوئی میں حال سیالاں دی دھی جس نوں نی ہے گل ہزار والا
دوجے کہیا میں تخت ہزارے دا ہاں جنہوں دیندا ہیں بول آزار والا
خادم اسیں دونویں پنج پیر دے ہاں جگت نال ناہیں سانوں کار والا

اِہ سُن کے حامد نے اپنا خیال بدل لیا۔ تے ہیر دے قصے نوں اینویں عشق ہوس دی گل سمجھن دی تھاں سچے عشق دی داستان منیا۔ تے اِہ قصہ لکھیا۔ تے ایس طرح اِہنے ہیر تے رانجھے نوں اُنگھی ولیے

توں کجھ اُتاہنہ کہ دتا۔

ایس قصے دی کوتانا رنگ تے بولی جنگ نامہ حامد نالوں وکھرے ہن۔ پہلوں اک دوہڑا بابا چوہائی فیربیت دے بحر وچ بیان۔ ہیر دی شاعری اُچے درجے دی اے۔ زبان پنجابی۔ محاورے سوہنے تے صاف۔

طوسے خاں دی فوج نال ہیر دیاں سہیلیاں دا مقابلہ کردا ہویا حامد آکھدا اے ۔

اینھے چوڑیاں دی چھنکار میاں! اوتھے زرہ سنجوہ جھنکار سی جی
اینھے ہار آہا گل سار بھائی اوتھے لنک دی گلیں تلوار سی جی
اینھے چشم نگاہ دی مار میاں اوتھے کمر دے وچ کٹار سی جی
اینھے حسن دے باغ بہار بھائی اوتھے عاشقاں انت نوں ہار سی جی

ایدھر گگنیاں دا ابھمان سی جی! اودھر ولال اندر دی تان میاں
ایدھر ہس کڑیاں نک نتھ سی جی اودھر چپکیاں دی چوکھی شان میاں
ایدھر پلک تے بھواں کماں بدسے اودھر لٹکدے تیر کمان میاں
ایدھر زلف پچھی ہتھ حسن دے سی! اودھر عشق کمند سیان میاں

حامد دا اک دوہڑا اے

دل رانجھے دے ملک آبادی عشقے گھیرا پایا فوج برہوں دی چڑھی سواری ہوش قیاس نسایا
عقل شعور گئے نس دونویں عشقے حکم چلایا حامد سفنے خبر ہوئی آ۔ رانجھن ہیر سدایا

رانجھا بے وس ہو کے ترن لگا تے بھابیاں فیر ہوڑیا ہٹکیا۔

کہیا بھابیاں پیاریا جانا ہیں منت دار تیرے اگے ہونیاں ہاں
تیرے مکھول گلاب دے پھل کردے اسیں گند کے ہار پرونیاں ہاں
تیرے نام توں رانجھیا لکھ واری گھول گھتیاں نار یاں ہونیاں ہاں
اساں جیو جامہ تیرے پیش کیتا حکم کریں سو من کھلونیاں ہاں

رانجھا اگوں آکھدا اے

رانجھا روئے کے آکھدا بھابیاں نوں مینوں نام خدا رسول میرا
سبھو آکھیا دیکھیا بخش دیہو وڈا تساں توں جی خوشحال میرا
مینوں رب نوں سونپ کے گھریں جاؤ۔ کوئی مول نہ کرو خیال میرا
آملاں گا جیوں دا تساں نوں میں نہیں تاں سونپ دیو ربّ نال میرا

اُنج تے ساری کوتا ہیر دے قصے دی اُچے درجے دی اے پر دو ہڑے خاص کر دس نے بھرے ہوئے تے سوادلے۔ نمونے دے دو دوہڑے۔

عشق۔
جس نوں مزا ہے عشق دا اس نوں کھانا کیہ آکھ
سونویں نہ راتیں نیند وچ دسّے مصیبت لاکھ
نہ ہسدا نہ پاوندا سر وچ پاوے راکھ
حامدؔ عشق حقیقی۔ سچّے دیلیں داکھ

روپ
روپ ہے اکھیاں بانکیاں اندر جگت بہار
واشق اکھیاں دے ہوئے وڈے چشم کٹار
اکھیاں مارے موئے ہن عاشق وچ سنسار
حامد اکھیاں وچ جو خالق دا اسرار

حامد دا ہیر دا قصہ ہیر وموجودر تے ہیر احمد نال ملدا اے سہتی بارے حامد کہندا اے سہتی علی خاں یا عالی خاں دی رنڈی (بیوہ) دھی سی۔ رامول باہمن شعر آکھدا سی تے سہتی اوس کولوں شعر سن دی۔ تے آپ وی شعر کبت بولدی سی۔ ایتھے رانجھا آیا۔ تے رامول نے سہتی تے رانجھے دی صلح کرائی۔ اخیر تے دسدا اے کہ رانجھا ہیر نوں لے کے جھنگ سیال آیا۔ دونویں ایتھے مر گئے۔ قبر بنی۔ پھیر کجھ چر پچھوں کوئی حاجی حج کرن گئے۔ اوتھے اُنہاں ڈٹھیا ہیر تے رانجھا جا رہے ہن۔ نال اِک بڈھی مجھ اے۔ ہیر نے اِک حاجی دے ہتھ بابیاں نوں سنیہیاں بھیجیا۔ کہ میرے مقبرے دا بوہا جیہڑا کھڑیاں دے گھر ول کھلدا اے بند کر دیو۔ ادھر ول مینوں تنگی

داغ (دوزخ دی ہوا) آوندی اے۔

حامد نے ہیر وارث شاہ توں چالی ورھے بعد لکھی اے۔ وارث لکھدا اے
یاراں سو تے اسی "۱۱۸۰" نبی ہجری لے دیس دے وچ تیار ہوئی۔
حامد کہندا اے۔

سن باراں سو نوہہ سی خاص ہجری اتے وار جانو دیہہ وار میاں
رجب ستویں جان تاریخ آہی پورن کیتا ہائی جان ہوئی کار میاں

حامد بارے ڈاکٹر موہن سنگھ ایم۔ اے۔ پی۔ ایچ۔ ڈی لکھدے ہن

حامد شاہ عباسی دی گھٹ نہیں۔ جنگی بولی پیندے زور نال ورتی اے، کمال کیتا اے اوس نے کہانی نوں بہت ودھایا اے۔ کدھرے کدھرے اوہدی زبان وچ ہندی مزا نے جاندی اے۔ مزاحیہ رنگ (بیر رس) بہا زوردار اے۔ (ہیر وارث ڈاکٹر موہن سنگھ)

حامد نے ایس قصہ دا پلاٹ کھول لیا۔ اوہ لکھدا اے

چاول اپنے منگ کے مقبلے توں لون احمدے دا وچ پاؤ سال ہیں!
گھیو رٹی گورنا س نا وچ پاواں کھچڑی جوڑ کے دیگ بھاوساں ہیں

جنگ حامد دی شاعری کجھ کچی جہی اے۔ ایس وچ کجھ اردو دیاں نظماں ہن تن چار اردو مرثیے ہن۔ پر اردو دی "اناڑی تے پینڈو کوی" دی بولی جاپدی اے۔ بیان وچ کوئی خاص لیاقت دا اظہار نہیں کیتا گیا۔ تے اوہ جنگ نامہ بیر رس توں خالی اے۔ ہاں کہنا رس ضرور جھلک دا اے۔ کدھرے کدھرے بیان صاف دی اے۔

کربلا وچ امام حسن دے پتر حضرت قاسم دا ویاہ ہویا۔ پر کویں حامد آکھدا اے

قاسم دا وچ کربلا ہویا اج ویاہ! | جانجی قاسم شیر دے دلسوزی تے آہ!
ہے ہے تے دلگیریاں بے صبری آزار | ظلم اتے خونریزیاں نعرے ہیبت ناک

حضرت قاسم شہید ہو گیا۔ اوہدی ہتھ گود وچ لے کے قاسم دی ماں

اکھیاں قاسم شیر دیاں میٹے ہتھاں نال | ریش مبارک اپنڑاں پونجھے خون ڈال
زلف قاسم شیر دی نے جو سی گرد غبار | کنگھی زلفاں پاک کر ہوئی بہت بے حال
کہندی میریا قاسماں ہویوں اج شہید | کیہ کھٹیا تدھ سی ایس شریر یزید

بہبلؔ

نام بہبل - لاہور دے رہن والے - پیر فتح اللہ چشتی دے مرید
جنم ۱۱۶۵ھ دے نیڑے - اوہناں قصہ ہیر رانجھا - تے سستی پنوں لکھے - ہیر بنتیاں وچ
اے - تے سستی مثنوی دے طرز تے - زبان سادہ صاف تے اثر والی اے - سستی پنوں دے
۵۵۰ بینت ہن تے اِہ ۱۱۹۲ھ دی لکھت اے -

سستی پنوں دا نمونہ

اِک عجائب بادشاہ آہا آدم جام — خلقت تابع اوسدی کردی بہت سلام
والی شہر بھنبھور دا آہا شیر جوان — ثانی آدم جام دا نہ آہا کوئی سُلطان
ہُندی نہ سی اوس نوں حکم ربی اولاد — کرے ہمیشہ بینتی رب اگے فریاد
باجھ اولاد جہان تے ناؤں نہ لیندا کو — ہووے نہ کیتا کسیدا اللہ کرے سو
دن آہا کوئی چندرا ساعت سخت بُری — جمی آدم جام گھر سسی مثل پری!

ہیر بہبل چوں دو بیت :-

ص - صفائی دل دی باجھوں ناہیں قرب حضوری — تے منظوری
بے صبراں نوں حاصل ہیرے ناہیں اجر مزدوری — رتبہ نوری
اول آخر ظاہر باطن پوے نہ کوئی پوری — باجھ صبوری!
کریں متابعت ہیرے بہبل نہ کر بے شعوری — تے مغروری!

ن نظر کریندیں ہیرے رانجھا وچ سیالاں — شاہ جمالاں
ماریاں درد فراق تساڈے پھرنیاں کُھلیاں لالاں — منڈیاں حالاں
اِنَّ وَعْدَ اللّٰہِ حَقٌّ قول تساڈے پالدی — جنگل بھالدی
ماں پیو ہیر دے سارے بہبل دا نگوں خواب خیالاں — پیاں جنجالاں

بہبل دے بیت پنجابی وچ ڈیڈھ دا سوہنا تے مان یوگ نمونہ ہن -

عبدالحکیم

عبدالحکیم - قوم دے شیخ عباسی قریشی - اُچ شریف تھانہ چانول تحصیل احمد پور شرقیہ ریاست بہاولپور دے وسنیک - جنم سنہ ۱۱۶۰ھ دے قریب -

مولوی عبدالحکیم بہاولپور دے نواب بہاول خاں دے راج سمے - اُچ شریف وچ رہندے تے منڈیاں کُڑیاں نوں پڑھا کے گزران کردے سن - اِہ آپ لکھدے ہن -

پڑھائیو نام رب دے علم بوہتا ۔ ہووے جو قدر تینوں علم بوہتا
مگر ہک طور بینوں یا نہ رکھنا ۔ کمیناں تے اصیلاں نوں پرکھنا
سبق گمراہ سگ نوں نہ پڑھائیں ۔ کتے نوں لِنگ اپنا نہ چڑھائیں
کمینہ عاقبت ہووے خمینہ ۔ جو رکھسی نال اُستاداں دے کینہ

فارسی عربی دے چنگے عالم سن - اِہناں اپنی لکھت یوسف زلیخا وچ تھاں تھاں عربی تے فارسی دے لفظ - بڑی روانی نال ورتے ہن - جویں -

عجب زلفاں جو عنبر مشک پرور ۔ عجب موئے سیہ گیسو معنبر
زہے تاری کہ باشد گرد رخسار ۔ سیہ مارست گو پیچد بہ گلزار
سیہ مارے ازاں مشکیں گلالہ ۔ زدہ صد حلقہ گرد اگرد ہالہ

کر اِہ نرے فارسی ہن یا اِہ کہ جنہاں وچ عربی ڈھیر اے - جویں

کیتو نے عرض بھرا اے صاحب من ۔ جو اِنَّ اللہ اَبًا شیخًا کبیرًا
اوسے امید دے اعلم من اللہ ۔ دِ مالا تعلمون اے بندہ تھالا
ڈھنوس دیدار نور بے حجابات ۔ چہ می پرسی کہ بُد غیب السمٰوات

مولوی عبدالحکیم کرت یوسف زلیخا - تے مولوی لطف علی کرت سیفل نامہ (سیف الملوک) دونویں اِکو سمے ہوئے ہن - دوہاں اپنیاں لکھتاں وچ نواب بہاول خاں دی صفت لکھی اے - دوہاں اپنے پیر دا ناں نور محمد لکھیا اے - پر دوہاں کدھرے اِک دوجے دا ذکر نہیں کیتا -

اِہناں زلیخا دا قصہ سنہ ۱۲۱۵ھ وچ لکھیا - لکھدے ہن ۔

سن آہے سال سی بارہ اٹھاراں ۔۔۔ دہاڑے بھی زیادہ ہور باراں
مینوں بخشا خدا دے فیض حصہ ۔۔۔ میں کیتا عشق دا تصنیف قصہ

تے ایس ویلے اِہ پکّی عمر دے تے اولاد والے سن ۔

میرے فرزند دی عمراں وڈّی کر ۔۔۔ جو ہووے درد عالم شاد و خوش تر

دمودر نے اپنی لکھت ہیر وچ ہر بیان شروع کرن توں پہلوں لکھیا سی

آکھ دمودر اکھیں ڈٹھا ......!

تے اِہ ہر بیان دا شروع ایس ٹُک نال کردے ہن

چلو عبدالحکیماں تاں چلائیں ...

اِہناں دی اِہ لکھت جامی دی زلیخا دا اُلتھا جاپدی اے ۔ اوہو بحر اوہو رنگ اوہو مضمون گوتا دا بحر "بلو چا ظالم ل سن دین میرے" دا لا اے ۔ تے معلوم ہُندا اے ۔ کہ پنجابی وچ اِہ بحر سب توں پہلاں اِہناں ورتیا تے مولوی غلام رسول قلعہ میہاں سنگھ والیاں نے اپنی لکھت سسّی وچ ایس بحر نوں چمکایا ۔

آپ دی بولی چھمی پنجابی اے ۔ جس وچ ملتانی ، سندھی لفظاں دا رلا ہے ۔ فارسی ۔ عربی دے لفظ ڈھیر تے کھلے ڈُھلے ورتے ہین ۔ کئی تھانواں تے ڈٹھوس دِتوس کیتوس لفظ ورتے ہن

کلام دا کُجھ نمونہ ۔ زلیخا دے روپ دا حال انج کردے ہن ؎

عجب زلفاں جو عنبر مشک پرور ۔۔۔ عجب موتے سیاہ گیسو معنبر
بھلا زلفاں ایا نے ناگ کالے ۔۔۔ جنہاں دے ڈنگیاں جیون محالے
لباں نے عاشقاں دا خون پیتا ۔۔۔ تے نیناں نے کوئی معجون کیتا
عجب پر نور دینہ درشن چٹے دند ۔۔۔ ہوئے اُہ خوب محکم سخت پیوند
دو لڑیاں موتیاں دے وانگ جڑیاں ۔۔۔ جو ہریاں اِک سپیدی سانگ گھڑیاں

وچھوڑے تے سوز عشق بارے ؎

کدے آہیں کرے ڈھاہیں فراقوں ۔۔۔ کبابے دل کنوں سینہ ہراسوں
چولی نوں پاڑکے کیتا سو لیراں ۔۔۔ ہجر اُس دے کنوں خاطر ہے حیراں

سویرے دا سماں ۔

جدوں کاں رات دے پردا نہ کیتا — فجر دے بلے ککڑ آوازہ کیتا
ہویا آواز خوش اُہ بلبلاں دا — تے پچھے ظاہر ہویا جلوہ گلاں دا

زلیخا دے باغ دا حال

زلیخا رکھدی آہی باغ اُہ باغ — جو اس توں دل ارم دے نوں پیا داغ
آہی اُس باغ وچ ہر چیز ہر گُل — کے میوے کے ودا کے خار کیا گُل
درختاں باغ دیاں کیا رنگ لایا — تے شاخاں ہک دوجے نوں چنگ پایا
گھنے شاخاں بہوں گل کھڑی تنگ — جویں عاشق اتے معشوق دا چنگ
صبا ہر چند جے آ زور لاوے — اہناں ہک دوجے نوں نہ چھڑاوے
درخت آہے خلق دے بخت آہے — نگھیاں دے شاہ کا دل بخت آہے

پروفیسر محمود شیرانی نے اپنی کتاب "پنجاب میں اُردو" وچ لکھیا اے کہ "سب سے قدیم عبدالحکیم کی زلیخا ہے۔ جو سنہ ۱۲۱۵ھ میں حلیہ نظم پہنتی ہے۔" پر اِہ ٹھیک نہیں۔ کیوں جو صدیق لالی دی زلیخا دے لکھت دا سال ۱۱۳۸ھ تے حافظ برخوردار دی دا سنہ ۱۰۹۰ھ اے۔ البتہ حافظ برخوردار دی زلیخا پنجابی شعراں وچ پہلی لکھت منی جا سکدی اے۔ صدیق لالی دی زلیخا دا اِک شعر:

یوسف نوں یعقوب کہیا اے توں بیٹا میرڑا — خواب دسیں بھراواں تائیں حسد کریہن کیڈا

تے یوسف زلیخا حافظ برخوردار دا اک شعر

نین یوسف دے بلن مشالاں جھات زلیخا پائی! — جل بل خاک ہویاں سبھ زناں تابش رہی نہ کائی

لطف علی

نام میاں لطف علی ملتان دے رہن والے سن پر بہاولپور رہندے رہے۔ مولوی عبدالحکیم بہاولپوری دے سمے (ساتھی یا ہمعصر) تے علی حیدر ملتانی توں فیض یافتہ۔

مولوی عبدالحکیم اپنے استاد دا ناں نور محمد دسدے ہن۔

عجب نور محمد پیر میرا! کہ جیندے عشق دل کیتا ہے ڈیرا

تے اِہ وی اپنے استاد ناں نور محمد لکھدے ہن

رہن سدا ملتان اندر پُر نور محمد دیوے

شعراں وچ ملتانی رنگ ڈھیر اے۔ اِنہاں دی کتاب سیفل نامہ لکھت ۱۲۰۹ھ چھپی ہلدی اے۔

اسدے لکھت سال بارے لکھدے ہن۔

روز خمیس ختم تھیا نفتر سن تاریخ لکھیوے
ماہ مبارک رجب دی ستیویں گہ گینوے
بارھویں سخت صدی توں جو ہک پنجک چا گھتیوے
تھیا فیصل یاہ سیفل نامہ یارش کھول لکھیوے

کلام دا نمونہ

جانی باجھ جمعیت اوکھی جیوں کوڑا محرے دلاسا
رتی رت نہ رہیوس جامہ ماس نہ تن تے ماسہ
وسری مصری مصری کوہ جاں چکھسن پریم پیاسہ
پاسہ مار پری دا دیوے پاس نہ بھٹکن پاسا
زری تے زربفت نہ بھایوس اطلس مخمل خاصہ
لطف علی شاہ کاں پری دے رہے ہمیش پیاسا

سیفل نامہ یا "سیف الملوک" وچ بیوہ بیت سوال جواب دا انج لکھدے ہن۔

آکھیا شاہ پسر نوں میتھوں اینویں نہ ہو آوارہ
آکھیا شاہ نہ رول اسانوں کجھ فراق ستارا
آکھیا شاہ نہ چھوڑ جیانہ دولت ملک پسارا
آکھیا شاہ نہ ہسیں ناری ملک پھریں جگ سارا
آکھیوس باجھ وکجھن دے بابل ہور نہ کوئی چارہ
آکھیوس منگ دعائیں نائیں ترت لہاں جھنگاڑہ
آکھیوس باجھ سجندے ڈیکھاں ملک تمام اندھارا
آکھیوس طلب سچے ساں میں ڈیج لہساں مت پیارا

غلام مصطفےٰ

نام مولوی غلام مصطفےٰ ولد مولوی خدا بخش ساکن چک قاضیاں (قادیان) ضلع گورداسپور

جنم ۱۸۵۱ء - وفات ۱۸۷۰ء

اِہناں دے پیو اِہناں نوں نِکیاں ہُندیاں چک قاضیاں توں لے کے کوٹلی لوہاراں (سیالکوٹ) آگئے - بال اوستھا وچ ای اِہ یتیم ہو گئے - تے ٹُھکّھ سنے بے فکری نال پڑھن توں وانجیا تے روٹی دی فکر نے علم دِتوں کورا رکھیا - جد ذرا جوان ہوئے دنیا دے دھکّے دھوڑیاں توں تنگ آکے آتم گھات (خودکشی) دا ارادہ کیتا - اِک نالے تے پہنچ کے اوس وچ چھال مار کے اپنی زندگی دا خاتمہ کرن والے سن کہ اینے وچ اِک بزرگ کول آئے - تے تسّلی دے کجھ پتے دے کے آکھیا - گھبرا نہ رب نے تیری قسمت وچ تصوف تے طریقت دا علم ڈھیر لکھیا اے - اِہ مُڑ آئے - پھیر پڑھنا شروع کیتا - تے چھیتی ای اُردو - فارسی - عربی کافی پڑھ لئی - تے شعر آکھنے شروع کردِتے اِہناں سی حرفیاں - ابیات توں سوا اِک جنگ نامہ امام الحق لکھیا جو چھپیا ہویا مِلدا اے -

آپ دے پوترے مولوی شاہ دین وی پنجابی دے چنگے شاعر سن - تے اُہناں عربی فارسی دیاں چونویاں کتاباں دے پنجابی شعراں وچ اُلتھے (ترجمے) کر کے پنجابی دی وڈّی سیوا کیتی

۵۱ جنگ نامہ اِنج شروع کردے ہن -

اِک بڈھا مرد ضعیف سی صورت خضر پچھان — آہا نیکوکار اوہ صاحب خوف ایمان

اگے شیخ سلیم دے لگا کرن کلام — حضرت امام الحق دا سارا ذکر تمام!

پہلی عمرے نال ہیں وچ بلوغت حال — وچ لڑائی جنگ دے آہا حضرت نال

حضرت علی الحق نال دِتی جو کجھ آ — ذکر اُہناں دے جنگ دا سارا دِیاں سنا

اندر ملک پنجاب دے راجہ سی اک جان! — ساہن پال سی اوسدا آہا نام پچھان

راجے جیہڑے ہند دے سبھناں دا سردار — رکھدا لشکر بہت سی گِندے لکھ ہزار

.. .. — خلقت اُسدے ظلم تھیں پاندے نہ آرام

ہاشم

نام ہاشم شاہ تخلص ہاشم پیو دا نام حاجی محمد شریف دادے دا حاجی معصوم شاہ پنڈ جگ دیو تحصیل اجنالہ ضلع امرتسر دے جم پل۔

جنم سنہ ۱۱۶۶ھ مطابق سنہ ۱۷۵۲ء   وفات سنہ ۱۸۲۱ء مطابق سنہ ۱۲۳۷ھ

آپ دے پیو اک صوفی تے درویش بزرگ سن۔ اہناں کئی حج کیتے۔ تے ڈھیر چر مدینے شریف رہ کے پاک رسول دے روضے تے جھاڑو دیندے رہے۔ فیر جگدیو بیٹھ کے پیری مریدی تے اہدے نال حکیمی کردے رہے۔

ہاشم شاہ جد ۱۴-۱۵ سال دے سن۔ حاجی صاحب دے موت بُلاوے دا ویلا نیڑے آگیا۔ اُہ منجے تے پئے بکھر شکن کر کے اسبغول دی پوٹلی چوس رہے سن۔ اِک خادم نے عرض کیتا۔ حضور کجھ ہاشم دا وی دھیان اے" اہناں اِہ سن کے ہاشم نوں کول بلایا۔ تے اسبغول دی پوٹلی اُہدے منہ وچ رکھ دتی جیس نال ہاشم تے اِک وجد تے جذبے دی حالت طاری ہو گئی۔

ایس دے بعد ہاشم دا ذہن کھُل گیا، اُہ جیس کتاب نوں پڑھنا چاہندے پیو دی قبر تے جا بیٹھدے تے پڑھدے رہندے۔

ہاشم ہوراں پیری مریدی دے نال ترکھاناں کم سنبھالیا۔ اُہ ترکھان بن کے روٹی کماندے رہے۔ تے ایہدے نال لوکاں دی وعظ نصیحت تے دوا دارمل نال سیوا کردے رہے۔ پر جد مہاراجہ رنجیت سنگھ دے دربار وچ آن جان ہویا تے ترکھاناں کم چھڈ دتا۔ تے درویشی بانہ دھار کے شاعر تے درویش بنے رہے۔

ہاشم مہاراجہ رنجیت سنگھ دے درباری کوی سن، تے اہ اکو پنجابی شاعر سن، جنہاں نوں مہاراجہ رنجیت سنگھ دے دربار دی سرپرستی حاصل ہوئی۔ بعض سجن آپ نوں درباری کوی نہیں من دے۔ پر اِہ اِہناں دی بھُل اے۔ سنہ ۱۸۸۳ء دے لاہور گزیٹر دے صفحہ ۵۵ تے آپ نوں مہاراجہ دا درباری کوی لکھیا اے۔

ہاشم دربار تک کویں پہنچے۔ کہیا جاندا اے کہ مہاراجہ رنجیت سنگھ دے پتا سردار مہاں سنگھ

دی مرتیو تے کجھ شاعراں مرثیے لکھے - اُنہاں وچ ہاشم نے وی اک مرثیہ لکھیا سی - جیہڑا بڑا اصلاحیا گیا سی - تے ایسدے بعد جد مہاراج گدی تے بیٹھے - آپ دا دربار وچ آون جاون ہو گیا - پر ہاشم دے کلام وچ نہ تے اُہ مرثیہ ملدا اے - تے نہ رب - رسول پاک - اہلبیت تے پیران پیر دی تعریف دے بغیر کسے ہور امیر وزیر راجہ مہاراجہ دی تعریف یا صفت بارے اُنہاں دا کوئی شعر ایس قول ظاہر ہُندا اے - کہ اُہ کوئی مراثی یا بھٹ قسم دے یا اوہ ویلے دے شاعر ذوق ورگے قصیدہ گو درباری شاعر نہیں سن - سگوں فقیر تقی - دیو جانس کلبی تے ہومر ایجہے خوددار تے حال مست قسم دے لوکاں چوں سن - جنہاں دربار وچ جاندیاں ہویاں تے حضوری پاندیاں ہویاں وی قصیدہ گوئی تے بے جا خوشامد نوں نہ اپنایا - تے اپنی خودی نوں نہ گوایا -

آپ اک دن دربار وچ گئے - تے مہاراجہ نے کجھ سُنان دی فرمائش کیتی - ہاشم نے اِہ ڈیوڑھ پڑھی -

کامل شوق ماہی دا مینوں رہے نت جگر وچ وسدا — لوں لوں رسدا
رانجھن بے پرواہی سودا اتے کوئی گناہ نہ دسدا — اُٹھ اُٹھ نسدا
جیوں جیوں حال سناواں رو رو بجھ تتی دل ہسدا — ذرا نہ کھسدا
ہاشم کام نہیں ہر کس دا عاشق ہون درس دا — برہوں وسدا

مہاراجہ نے اِہ ڈیوڑھ بڑی ہی پسند کیتی - تے ڈھیر چر ایس نوں سواد لے لے کے پڑھدے رہے -

۲

ہاشم نے دو ویاہ کیتے - دو برادری وچ تے اک باہمن عورت نال - ایس ویاہ بارے دو روائتاں بیان کیتیاں جاندیاں سن - اک تے اِہ کہ آپ دی آواز بڑی رسیلی - تے لوچدار سی - اک باہمنی عورت نے آپ نوں راگ نال شعر پڑھدیاں سنیاں تے موہت ہو کے چرنیں آ لگی دوجی اِہ کہ اک باہمنی عورت نوں کوہڑ ہو گیا - اُہدے وارث اوس دے مرض نوں لاعلاج سمجھ کے باہر سٹ گئے - ہاشم شاہ حکیم وی سن - اِہناں علاج کیتا - اوس نوں آرام آ گیا - تے اُہ آپ دے چرنیں آ لگی - پر جد وارثاں نوں پتہ لگا - اُنہاں مہاراج دے دربار فریاد کیتی - آپ دی گرفتاری دا حکم ہویا - اہلکاراں آپ نوں گرفتار کر کے بندی خانے وچ بھیج دیا - جتھے اِنہاں پیران پیر دیاں کجھ صفتاں لکھیاں - تے کیر نے کیتے جنہاں چوں اک اِہ سی -

تم بخشو فقر فقیراں نوں — تم دیو کرامت پیراں نوں
تم شاد کرو دلگیراں نوں — تم کرو خلاص اسیراں نوں
یا حضرت غوث الاعظم جی

کہندے ہن اوسے رات مہاراج نے سفنہ دیکھیا۔ تے اگلے دن ہاشم نوں بندی خانے چوں کڈھوا کے عزت نال رہا کردتا۔ تے مائی باہمنی دی باہنہ پھڑا دتی۔

اک واری مہاراجہ لاہور وچ سن۔ طبیعت ناساز ہو گئی۔ ویداں، طبیباں بہتیرا ٹل لایا۔ پر آرام نہ آیا۔ آپ نے ہاشم نوں بلوان دا حکم دتا۔ ہاشم آئے تے موہنی سُرے وچ اِہ ڈیوڑھ پڑھی۔

مجنوں ندو دیوانہ لیلیٰ گرد دکھاں دا گھیرا — تے میت دا چہ نیرا
لکھیا لیکھ ایہو کجھ میرا اِہ وس ناہیں کجھ میرا — استے نہ تیرا
ڈھونڈاں چال ملن دی کوئی استے لاواں زور بہتیرا — ملن او کھیرا
ہاشم رات پئی سر مجنوں پر اوڑک ہوگ سویرا — چاک اندھیرا

ایس نال مہاراج نوں کجھ سکون تے سرور محسوس ہویا۔ پر آپ نے فرمایا۔ ہنیں ہاشم اِہو ڈیوڑھ سناؤ۔ "کامل شوق ماہی دا مینوں" ہاشم اِہو ڈیوڑھ پڑھدے رہے تے مہاراج دی طبیعت ٹھیک ہو گئی۔

آپ نے مہاراج دے کہن تے سسی پنوں دا قصہ لکھیا۔ تے دوسہرے دے موقعہ تے دربار وچ سنا کے انعام پایا۔

مہاراج نے آپ نوں مختلف موقعیاں تے پنڈ ٹھرپال (تحصیل رعیہ ضلع سیالکوٹ) تے پنڈ جگدیو کلاں (تحصیل اجنالہ ضلع امرتسر) جاگیر وچ دتے۔ ایہ جاگیر اُہناں دے خاندان وچ ہن تک ہے۔ اُہناں دا اِک پُت ٹھرپال جا رہیا۔ تے اک جگدیو وچ۔

آپ دے والد حاجی محمد شریف دی خانقاہ جگدیو وچ ہاشم دا مزار ٹھرپال وچ۔ تے مائی۔ باہمنی دی قبر پنڈ حطرائے تحصیل اجنالہ وچ اے۔ ہاشم دی قبر تے پنجاب دی ونڈ تک ہر سال ۲۱ جیٹھ نوں عرس ہندا رہیا۔ جس تے لوک دوروں دوروں آوندے تے عقیدت دا اظہار کردے رہے۔

ہاشم اُردو۔ ہندی تے پنجابی وچ شعر لکھدے رہے۔ عروض۔ طب تے رمل نجوم دے چنگے

جانوں سن، طبیعت وچ شوخی، شعراں وچ روانی، سوز تے تڑپ۔ رس تے لوچ تے خیالاں وچ اُڈاری ڈھیر سی۔ تشبیہاں، محاورے تے استعارے بڑے سوہنے رجویں تے جچویں دِستے ہن اِہناں دی تصنیف اِہ ہن۔

سسّی پنوں۔ سوہنی مہینوال۔ شیریں فرہاد۔ ہیر رانجھا۔ دوہڑے۔ دیوان ہاشم۔ مثنوی ہاشم۔ راج نیتی۔ چہار یار۔ گیان مالا۔ زبدۃ المرمل۔ طب ہاشم۔ بیاض ہاشم۔ شلوک ہاشم۔ سی حرفیاں ہاشم۔ تے کجھ ہور وی۔ اِنہاں وچوں کجھ چھپیاں تے کجھ اَن چھپیاں ہن

لالہ دھنی رام جی چاترک دی کھوج اے۔ کہ ہاشم نوں جد ہندی پڑھن دا شوق ہویا، اوہ بنارس گئے۔ تے اوتھے سنسکرت دے وِدواناں کولوں ہندی سنسکرت پڑھی۔ اُنہاں دے ہندی دے شعر دسدے ہن کہ اوہ ہندی وچ وی بڑی روانی تے سُوجھ سوکھم نال شعر آکھ لیندے سن

سسّی پنوں وچوں

نازک پیر ملوک سسّی دے تھندی نال شنگارے | بالو ریت تپے وچ تھل دے جیوں جَوں بھُنن بھٹیارے
سورج بھج وڑیا وچ بدلی ڈردا لشک نہ مارے | ہاشم دیکھ یقین سسّی دا عدد قول مول نہ ہارے

سرخی لال لباں پر رہندی لاٹ حسن دے تھیندی | دودھ مُنہ دے دل دا لہو بھر بھر چھلیاں پیندی
تن دی چِھجا بنا دے دیپک تاں آ جلن پروانے | بھانبڑ ہور ہزاراں دسدے پر اُس پتنگ دیوانے
اپنا آپ بنا دے کولے سو کرے کباب بیگانے | ہاشم رہے دلاں دی دل وچ ہور جانن سحر بہانے

چندا چمک وکھال نہ سانوں اتے نہ کر مان ودھیرا | تیں جیہے لکھ چڑھن اسانوں سجناں باجھ اندھیرا

ہاشم اپنے بارے لکھدے ہن۔

ہاشم نام لکھایا اُس نے اِک دمڑی پاس جِہدے | عاجز حال احوال نہ کوئی کیہہ عیب سنائیے تسدے
تن پنجر دل گھائل زخمی تے نین بھرے نت وسدے | پر ہاشم نوں حشمت ایہو ہور کرم دے مڈھ کس دے

عشق چھپایا چھپدا ناہیں بھانویں چھپدی کھکھیں | اوڑک اِک دن باہر آوے نشر ہووے وچ لکھیں

گھُمّن گھیر چوپھیرے گھیرے ٹھاٹھاں لین کلاوے　　لہراں نور کرن ہر طرفوں اِک آوے اِک جاوے

اُہ کیہ جانن سار عشق دی جیہڑے اونٹھ چراون والے

کجھ ہنّدی، کجھ ڈِگدی ڈھیندی اُٹھدی تے دم لیندی　　جیوں کر ٹوٹ شرابوں آوے پھیر اُتاہاں دِل ڈھیندی

اِک چاہے اِک مول نہ چاہے اِہ ہرگز نہیوں نبھدا　　ہاشم مول نہ مرے سپاہی جتھے قدر نہ کوئی کردا

گُل تے خار پیدائش اِک سے باغ چمن دی دونویں　　اِک شب عمر گُلاں دی اوڑک اتے خار ہمیش اونویں
تھوڑا رہن قبول پیارے پر توں خار نہ ہوویں　　ہاشم آن ملیں گل ہس کے بھاویں اِک پل رہِ کھلوویں

رانجھن رانجھن کردی نی میں آپے رانجھا ہوئی　　سدّو نی مینوں دھیدو رانجھا ہیر نہ آکھو کوئی

راج نیتی، گیان مالا وغیرہ ہندی وچ ہن۔

راج نیتی چوں اِک بند۔

چپت ہے پرتھوی پد کو جیوں رات دنے پل بھو نہ بھُلاوے
بیری ادھین ہو آن ملے تن کے فریب وسار دکھاوے
جتنی کمانی لِفے اتنی اٹکے نہیں مار گرادے!
اور بھی راج کی ریت ہے ہاشم کاج بنے جس داؤ بناوے

گیان مالا چوں اِک بند

آپن ماہ جما آپ کو پاوت تاہیں نہ دوکھ نہ جم کا بھانسا　　پریم دکھی من گیان جوں ناوت داہے نہ بھوکھ نہ نیند نہ پیاسا
ایک ہی روپ جہان کو جانت لوہے تیاگ دِریت نہ ماسا　　ہاشم آپ ہی آپ کو مانت ہووے ویراگ تاں ہی تماسا

احمد یار

نام مولوی احمد یار- پنڈ مرالہ- ضلع گجرات (تحصیل پھالیہ) دے وسنیک
جنم ۱۷۶۸ء (۱۱۸۱/۱۱۸۲ھ) وفات ۱۸۴۸ء (۱۲۶۴/۱۲۶۵ھ)

طبیعت بچپن توں شاعرانہ- جدی پُشتی پیشہ واہی تے زمینداری- پر اوہ دیاں دے شوقی ہر ویلے لکھن پڑھن نال وہار کار- کئی علم پڑھے تے لکھنے سکھے- آپ کہندے ہین-

چوداں علم دتے رب مینوں چوداں خطاں بکھے
اُستاداں تھیں منت کر کے حرف سجاویں سکھے (حاتم نامہ)

اِہناں دے پنڈ مرالہ وچ اِک سندھ تے ملوک مٹیار "رانی" سی۔ اِہ اُہدے عشق دے تیر نال وِدھے گئے- اِہناں اُہدے وصل لئی بہتیرے جتن کیتے- پر گھر دے راضی نہ ہوئے اُہ غیر قوم دی کُڑی سی- سماج ذات برادری تے رسم رواج دا پابند خویش قبیلہ کداہ ہو سکدا سی- اُہ تد ہنے عشق ہتھوں اِہناں دی بُدھ بھر بھا ہو گئی- برہ دی اگ نے اُہ بھانبڑ مچایا- کہ جے دے رسے گھر بار چھڈ کے اِک بے آباد جنگل وچ آ ڈیرا لایا- جہدا ناں ہُن پھالیہ اے- تے ہُن خبرے ایسے عشق دی کرامات ہتھوں خاصہ سرسبز تے آباد قصبہ بن چکا اے-

ایتھے آ کے اِہناں رانی دے وجوگ تے برہ وچ شعر آکھنے شروع کیتے- اپنے قصہ تیر وچ ایس تھاں دا ذکر کر دے آکھدے ہن-

پانی جوہاں ندیاں سپے لہلہاندے سر | گھاہاں اُپر تریل دے موتی ڈُھلے تر
کرنا پُھلیا کیوڑا ویلیں سدا گلاب | پھل سُہوڑے تھیں چونداں مصریوں ہٹھا آب
پھل شگوفہ پُھلیا ساندے آہی ڈودل | کنکاں تہوں گھلاڑیاں آہیوں آہے جَل
ہر مل دھدک انگمی پنجھی کھوہی لناک | ڈوڈیاں بدھیاں پاپڑے کھبل کجی خاک
دھامن تھبل ناندلا کھلے کھٹن مل | پانی تے چہ پتری گئی جوہی دچ دَل
بیناں ہینی میتھری سادی ساوا کچ | باتھوا تے جو ساگ وچ رہی طراوت رَچ
پنچھی حق سبحانہ ہر جا ذکر کرین | آنڈے دِتے تلیراں بھور گھکارے سین

کجھ علم دی ربی دات کجھ عشق دی رنگن کجھ ہری بھری ایکانت دی تھاں نے جنوراں بچھیاں
دا سنگ بقول سید وارث شاہ دے۔

تدوں شوق ہویا قصہ جوڑنے دا جدوں عشق دی گل اظہار ہوئی

اہناں عاشقاں دیاں داستاناں نظم کرنا شروع کیتا۔ تے ہیر رانجھا۔ سسی پنوں۔ لیلیٰ مجنوں۔ سوہنی مہینوال۔ کامروپ۔ یوسف زلیخا۔ چندر بدن۔ راج بی بی۔ سیف الملوک وغیرہ قصے لکھے۔ تے اہناں حسن عشق دیاں داستاناں توں سوا قصہ حاتم۔ حکیم انصاری۔ قصہ تیز و فات نامہ جنگ احد۔ جنگ بدر۔ طب احمد یاری وغیرہ ۴۰ توں اُپر چھوٹیاں وڈیاں کتاباں قصے لکھے لکھدے ہن ؎

میں قصے لکھدیاں ورھے پنجاہ سٹھ اپنی عمر لنگھائی
تے اس قصیاں دچوں ایہو اکو ہیر بنائی
جتنے قصے اتنے کتاباں عمر ساری ہیں جوڑے
گنن لگاں تاں یاد نہ آون جو دساں سو تھوڑے

شعر لکھدیاں ایہا بحر کھلہا کہ اکثر گل بات تے چھٹی پتر دی شعراں وچ ای کر جاندے۔
ہیر رانجھا دا قصہ لکھن بارے آکھیا جاندا اے۔ کہ اِہ خود جھنگ گئے۔ ٹِلے تے جا کے سارا حال پچھیا۔ جوگ حاصل کرن دا طریقہ سکھیا۔ تے فیر آ کے اِہ قصہ لکھیا۔
شعراں وچ روانی۔ بیان وچ زور۔ خیال وچ اڈاری۔ زبان وچ رس تے لوچ ڈھیر اے کوتانوں کدھرے ننگیاں نہیں ہون دتا۔ ہیر دی تعریف سوہنے اشارے کنایے وچ کیتی اے۔ جویں ؎

ہیر سیال چوچک دی بیٹی جوبن حُسن جوانی
آپ لکھی تصویر مصوّر قدرت دی چھڑ کانی
سُوہا کڑتہ لہراں مارے بجلی جویں شفق وچ
دو مرغابیاں بحر حسن دیاں تردیاں غرق عرق وچ
یا دو میوے پھل اناریں شبنم لعل ورق وچ
یا دو فرنگی جنگی خونی دو دو منداں دے حق دوچ
یا قطب تارے دکھن پربت دے آ گئے سیر نیہنے
یا جڑے ہوئے دو لعل بدخشاں دا لے اُپر سینے
دکھیاں ساں صیقل کر چھریاں اکھیاں تیز کٹاراں
لب گلنار گلابی چہرہ روپ انوپ بہاراں
زلفاں خم در خم رخ اُتے پیٹے ناگ صندل وچ
نا کوئی حور پری رب سرجی اسدی ڈول شکل وچ
رانجھا جوگی ہو کے رنگ پور جاندا اے
تے کڑیاں دیکھدا اے
جوگی بازنگپور اِک کھوہ تے پانی بھر دیاں ڈٹھیاں
اِکسے ہان کواریاں کڑیاں سوہنیاں بولیاں مٹھیاں

لے پانی بھنگ گھوٹن لگا دیکھ چالاں ابر بھٹیاں !
اِہ جوگی نویاں مُنداں والا ہویاں آن اکٹھیاں
اِک آکھن کوئی روپ رسیلا نیڑے ڈُھک ہک ٹھٹیاں
اِک نگی کھیری نوں ہتھ لاون اک ڈوہن ڈھڈ پھیاں

پکڑ مطہر تریٹری کھاکے بولیاری بھت کھانی !
ہم سوال بات کمنہ نہیں کوئی ہم جوگی نرمانی
اس نگری کا نام بتاؤ کون راجہ کون رانی !
ہم مہاتپسی پراتم جوگی تم کیا سودھ انجانی
رنگ پور کھیڑیاں دا دیسوں نے اجو مہر نزانی
سیلا پیٹر جس دیاہیا ہیر سیال سوانی
تڑف ڈِگا سنُ دا ای جوگی جاں اِک گھڑی ہانی
کھول اکھیں بت ہسن لگا جاگی سمپٹر بانی

جوگی جی اسیں رل مل آیاں درشن کرن تساڈا
کُڑیاں دسیا کتوں وِلائیتوں آیا فقر دوراڈا
اجو کھیڑے دے گھر چلئے اُہ سردار اساڈا
اوہتے پھیر کروتے دیکھیں کیہا کم کڈھدی کاڈا
توں ساڈی گل من دا ناہیں کوئی گمانی ڈاہڈا !
یہی ہمارا برن جہاں ہم پہلا بستر گاڈا
اوہاں ہیں ڈیرا رکھنا کیا برکھا سیت ہوجاڈا
احمد یار بھروسے شیو کے جگت بھرم ہم چھاڈا

ہیر تے رانجھے دے مرن حال احمد یار انج لکھدے ہن کہ جد ہیر مرگئی۔ سیالاں نے اوس نوں دفن کرکے رانجھے ول خط لکھیا۔ اُہ ہوکا مار کے مرگیا۔ تے رانجھے دے بھرا اوسنوں دب آئے۔ پر

دب آئے جا فجری ڈٹھا صاف زمین قبر دی
قبر بنی جا جھنگ سیالیں احمد یار سندر دی
رانجھے نوں ملکوت اٹھا کے وچہ دوج لیجاندے
قبر ہیر دے نال برابر دوجی قبر بناندے
عاشق تے معشوق اک دُجے گل لگ کے سوں جاندے
نہ اُہ مرن حیات ہمیشہ نہ کجھ کھاندے پیندے

روز قیامت تیک اُہناں دے گیت گویئے گاندے
احمد یارا ہیر تے رانجھا ہا دی درد مینداں دے

احمد یار دی ہیر تے رانجھے دے مکے جان تے اوتھے رہن دا ذکر کردا اے سے

کہتے حاجی ہیر رانجھے نوں مِل مِل آئے مکے
اِس کتابے وچ ہیں ڈٹھا لکھیا حاجی مکے
واہ چا جہاز بہیتے لایا اِکسے دھکے
چونے گچ قلعہ اِک ڈٹھا چڑھدی طرف جو تکے
دھر کے سیدھ اُتے ول ترداکرد اجگو تکے
باغ مثال جنت دی میوے چوہ چوہ کرن پکے
اِک آواز قرآن پڑھن دی آوے نہ سُن تھکے
احمد یار جیہی لذت آئی نہ ہسرسے نہ اکے

شام پئی تے منگو ڈھُکا خوشبوئی مہر بھاری ۔۔۔ کھونڈی مُرلی والا ماہی سِر چیرا اگلناری
مجھیں سن وچھلی لگ تے پچھے اون گھٹ اندھیاری ۔۔۔ ویکھ مسافر در تے بیٹھا کیتی خاطر داری
کھنڈ چاول تے کھیر کھوالی ودھ پیتا مکاری ۔۔۔ احمد یار پچھے اِہ ڈیرا کس دا وچ جھل باری!
دسیو نے اِہ ہیر رانجھے دے ممٹ محل چوبارے ۔۔۔ اوہو ہیں اوہو دھامن کاہی دسے لہکارے
تاراں تیں اِہ مسافر جا پیا ندی کنارے ۔۔۔ فجری ڈٹھو سو نہ اُہ جاگہ نہ اُہ باغ بہارے

اینویں عاشق مردے ناہیں عشق سوہنے دے تارے
اُہ سدا حیات نے احمد یار راجھاں اِہ وقت گذارے

کہندے ہن سنہ ۱۸۳۰ء وچ جد آپ دی عمر ستر سالاں توں ودھ سی تے آپ دی شاعری شہرت دے آسمان تے سورج بن کے چمک رہی سی - آپ نوں مہاراجہ گلاب سنگھ والی کشمیر نے سدیا تے سکھاں دا شاہ نامہ تاریخ خالصہ شعراں وچ کتاب فتوحات خالصہ عرف شاہنچی نامہ لکھن لئی آکھیا - سو اوہناں حکم دے مطابق فارسی وچ کتاب فتوحات خالصہ عرف شاہنچی نامہ لکھی جو ہُن تک مولوی محمد یوسف ساکن پھالیہ دے پاس لکھتی نسخہ پئی اے جیہڑی حالات وگڑجان دے سببوں یا شاعر دے ہلاناکر جان دے سببوں دربار تک نہ پہنچ سکی -

آپ اپنے بیان مطابق چوداں علماں دے ماہر سن تے چوداں قسم دی تحریر لکھ سکدے ہن - شاعری توں سوا حکمت دے چنگے جانوں سن اوہناں وی کوتا پنجابی دی بیانیہ شاعری وچ اک سوہنا وادھا ہے -

قصہ راج بی بی تے ناملار چوں اک بند

عاشق رل کے راج بی بی نوں ویکھن آئے سارے ۔۔۔ پہلوں مت زلیخا دی سُن کٹیے مُٹیارے
ہتھیوں لا کے کیہہ شرم کسے دا لج پلے کوڑیارے ۔۔۔ احمد یار نکمیاں لاخاں بیٹھیاں محل چوبارے
لیلیٰ آکھیا راج بی بی نوں اِہ گل عشق نہ بھاوے ۔۔۔ ہیو دیاں محلاں اُتے اوہناں لا کے سوہے ساوے
نشتر نال لیلیٰ دے لگے مجنوں دی کھبھ جاوے ۔۔۔ احمد یار سچیاں سیاں لے سوندیاں یار کلاوے
سستی حال حقیقت دستے نہ کر کملیئے جھیڑے ۔۔۔ صبر آرام اُوہناں نوں کیہا جنہاں یار سہیڑے

شرم حیا نوں منہ نہ لاندے عشق جنہاں دے ویہڑے
احمد یار اِکے مر جیئے یا مول نہ جایئے نیڑے

امام بخش

نام تے تخلص امام بخش قوم قریشی پنڈ پسیانوالہ۔ ضلع سیالکوٹ دے وسنیک
جنم ۱۷۷۸ء۔ وفات ۱۸۶۳ء

ترکھاناں کم کر دے تے نال بچیاں نوں قرآن مجید پڑھاوندے، تے حفظ کراندے رہے۔ اہناں ڈھلی تعلیم میاں وڈا لاہوری دے درس چوں پائی۔ تے ایتھے ای قرآن مجید حفظ (کنٹھ) کیتا۔ آپ خود لکھدے ہن۔

امام بخش وچ پسیاں والے   بیٹھا جوش خروش دکھالے!
پڑھ پڑھ حافظ ہون سکھالے   ملے بدلہ نیکو کاری دا

امام بخش تیرھویں صدی ہجری دے مشہور پنجابی شاعراں چوں سن۔ شعراں وچ سادگی تے روانی بولی من بھاوندی تے رس بھری۔ میاں محمد بخش اپنی کتاب سیف الملوک وچ اہناں بارے لکھدے ہن ؎

میاں امام بخش سی رہندے پسیاں ڈالے   شعر اُہدا بھی وانگ صبوحے مَے لالاں دی لالے

حاجی میاں امام بخش دی لکھتاں چوں قصہ شاہ بہرام۔ بدیع الجمال۔ لیلے مجنوں۔ گل صنوبر۔ چندر بدن۔ مناجات میاں وڈا تے گل بدن چھپے ہوئے ہن۔ اہناں چوں قصہ شاہ بہرام۔ نوں خاص کر بڑی شہرت تے پرچلت نصیب ہوئی۔ پنجاب دا شاید ای کوئی گھر ایسا ہووے جہنوں پنجابی بولی نال پیار ہووے تے اوس شاہ بہرام دا قصہ نہ پڑھیا ہووے۔ اِہ قصہ فضل شاہ دی سوہنی مہینوال یا وارث شاہ دی ہیر رانجھا وانگوں ہزاراں لکھاں دی گنتی وچ چھپ چُکا اے۔

لیلیٰ مجنوں نوں اِہناں اپنا دیوان آکھیا اے۔ تے ایس توں معلوم ہُندا اے کہ آپ فارسی دے وی چنگے جانوں سن۔ اِہ کتاب اِہناں نظامی۔ امیر خسرو۔ ملا ہاتفی وغیرہ دی فارسی لکھتاں لیلیٰ مجنوں نوں مُکھ رکھ کے لکھی اے۔

آپ لکھدے ہن ؎

چاول لئے نظامی پاسوں دال ہاتف نے پائی
روغن خسرو نمک اساڈا کھچڑی عجب بنائی
فارسی کہے دیوان لوکاں نے ہوئے عشق شرابی
اِہ دیوان امام بخش دا وچ زبان پنجابی

لیلیٰ مجنوں دا قِصّہ اِہناں ۱۲۴۶ھ وچ لکھیا اے

اِہناں دا تیسرا قِصّہ گل صنوبر اے۔ تے اِہ اِک فارسی مثنوی گل صنوبر دا اُلتھا ترجمہ اے۔ بدیع الجمال وچ اِہناں مسئلے مسائل نے حکائتاں لکھیاں ہن۔ جویں اِہ حضرت ہاجرہ دا واقعہ اے۔ مکّہ دے پانی کار حضرت اسمٰعیل دی مائی حضرت ہاجرہ مکہ پہنچ دی اے۔ تے دھپ نوں نال ظہیر ہُندی تے اپنے لال نوں عرب دی تتّی بھوں تے جوار ھے دانے وانگ بھجدا تے تڑفدا دیکھ کے پریشان ہُندی اے۔ تے کہندی اے۔

کلّر شور زمیں سی پانی گھاہ نہ ہول — جھاں نہ کوئی درخت دی گکھ کنڈے بر سول
بی بی اسمٰعیل نوں اُپر زمین بہا — کہندی میں توں ہوئے ہاں اج سپرد خدا
آئی ساں میں ساہو دے پیکے اپنے چھڈ — ساہوریاں بھی چھڈیا وچ اُجاڑے کڈھ
رووے میری جندڑی بیٹے نوں گل لا — اُپر لوہے رب دے اپنا حال سُنا
والی سائیں چھڈ کے ٹریا وچ اُجاڑ — ایتھے والی کون اے باجھوں رب غفار
ہوئی میرے نال جو سر تے لئی قبول — چن جیہے فرزند تے رحم نہ کیتا مول
لائق ہیسی مارنا پا کے اندر کھوہ
دھکا دتو کانسول وچ بیگانے جوہ

میاں وڈا دی مناجات بیتاں وچ اے۔ اِس چوں دو بیت اِہ ہن ے

ع۔ علم شرے نال جے حلم ہووے سب دُند تکبری ہو جاوے — جیدا ڈولدا نت ایمان رہے اوہ دیکھ یقین کھلو جاوے
نفس رجدا تے پیا گجدا اے بھکھا ہے تے چپ سو جاوے — امام بخش ہے بڑا اوس جگہ جیہڑا ایس جہان تے رو جاوے

.... ہُرا ٹھی گوشے وچ بہہ کے سٹے توڑ خیال جہان والے — باقی زندگی بندگی وچ گزرے پھڑے راہ تمام ایمان والے
اندر دین دا نور ظہور ہویا پٹے لاہ کے شک گمان والے — امام بخش وچ شرع دے باغ وڑ کے کیتے سیر بہشت مکان والے

شاہ مرآد

بارھویں صدی ہجری دے اِک صوفی طبع شاعر کدوں ہوئے تے کتھّے ہوئے۔ ایس بارے تحقیق دی لوڑ اے۔ اِک تذکرے وچ آپ دے پیو دا نام سیّد کرم علی شاہ دسیّا اے۔

قِصّہ سیف الملوک مصنّفہ میاں محمد صاحبؒ وچ مولوی محی الدین ساکن گوڑہ اُتم سنگھ (جہلم) نوں آپ دی اولاد چوں دسیّا اے۔ آپ دا مزار ڈیرہ اسمٰعیل خاں دے اِک پنڈ وچ بیان کیتا جاندا اے۔

اِہناں دے پنجابی کلام دے نال ولی دکنی دے گا ریختہ کلام دی لِبدا اے۔ تے پنجابی کلام وچ شاہ حسین دی جھلک لبھدی اے۔ اِہ اکھّاں توں بینا کلے سن تے حافظ مرآد یا شاہ مرآد مشہور سن

ابیاتِ مرآد۔ چرخہ شاہ مراد تے نورنامہ چھپے ہوئے ہن۔ کلام دا نمونہ

سیّاں دیکھ دیوانی آکھن کول نہ کوئی بہندی
لکھ بدیاں تے سوسو طعنے سُن سُن مرتے سہندی
لگا نیونہہ رہیا ہُن میں تھیں سرمہ سولی مہندی
شاہ مراد نیونہہ آپے لایا کیتا اپنا بندی

انگن ہاری توں کوگُن ناہیں!
کیہہ عرض کراں دیدار دی
پلک بہارو جھاڑو دیوے
جو ہڑی ہاں دربار دی
آپ گھولی سب آیا گھولی
سر گھر تیتھوں وار دی
شاہ مراد جے اِک جھاتی پائیں
جان شیرینی تار دی

جاگن جینگا تے نیندر مندی
نیندر یوسف نوں کھوہ سٹایا
نیندر مار زلیخا کملی کیتی
جس سسّی نوں تھلیں رُلایا
نیندر جیڈ ویری نہ کائی
جس مرزا کھرڑے کہایا
شاہ مراد عاشق کیوں کر سوندے
جنہاں نیونہہ ہادی دل لایا

گھر وچ چن چنگیرا کیا مکہ کیا تیرتھ گنگا
یا رہیا کجھ یا راہِ سائیں دے یا بھگھا ننگا
یا مصحفؔ یا وید مینڈے حکم کہیا نہ لنگا
مومن شاہ مراد بھلا یا ہندو کوئی چنگا

؎ قرآن

شاہ محمدؒ

نام تے تخلص شاہ محمد قوم دے قریشی پنڈ وڈالہ ورک ضلع امرت سر دے وسنیک۔
جنم ۱۷۸۹ء - وفات ۱۸۶۲ء

اِہناں دے وڈیرے مغلاں دے راج سمے قاضی تے کاردار رہے۔ شاہ محمد دی تصنیف اِک قصہ سسّی پنوں تے بیت شاہ محمد چھپے ملدے ہن۔ قصہ سسّی پنوں دی بنتاں وچ ہی اے۔ شاہ محمد دے دو پتر محمد بخش تے ہاشم شاہ سن۔ ہاشم شاہ دی چنگے شاعر سن تے مخلص تخلص کردے سن۔

اِک سجن نے لکھیا اے کہ شاہ محمد وٹالے دے سن۔ تے اُہناں مہاراجہ شیر سنگھ دی بنائی ہوئی حویلی بھول بھلیاں (وٹالے) وچ اِک مہینہ دس دن بیٹھ انگریزاں تے سکھاں دی لڑائی بارے ایہ بیت لکھے۔ پر ایہ ٹھیک نہیں۔

وٹالے وچ میاں دین محمد مہاراجہ شیر سنگھ دے منشی سن تے اُہناں دی ساکہ داری بھرو وال ضلع امرت سر دے اِک ہور راجپوت سردار چوہدری سلطان محمود نال سی۔ جنہاں دا ذکر شاہ محمد نے دی اپنے بینتاں وچ کیتا اے۔ اِہ چوہدری سلطان محمود مہاراجہ شیر سنگھ دے مشہور توپچی سن۔

شاہ محمد پنجاب دا پہلا قومی شاعر اے۔ جس نے نرول دیس پیار نوں اپنی کوتا دا موضوع بنایا۔ سکھ راج دا چڑھا تے لہا تے سانجھے پنجابی پیار دے نظارے کوی نے اکھیں ویکھے۔ جد انگریزاں تے سکھاں دی پہلی لڑائی وچ سکھاں نوں ہار ہوئی۔ شاہ محمد نے دل دے سنجھ ہار پھندیاں ہویاں ایس جنگ تے دیس پیار وچ گڑھی ہوئی اِک وار لکھی۔

شاہ محمد نے سکھاں دی بہادری۔ ہندو مسلماناں دی اوس ویلے دی سانجھ تے مل ورتن۔ انگریزاں دی آمد تے گھروگی پھوٹ اتے پوربیاں ڈوگریاں دی سکھ راج نال کیتی غداری نوں قہر دے جذبیاں تے ولولیاں وچ سمو کے پیش کیتا اے۔ جیہڑا اوسے دا حصّہ سی۔ بولی ٹھیٹھ۔ تشبیہاں۔ استعارے محاورے ڈھکویں۔ بیان زوردار۔ سادہ تے من کھچواں اے۔ شعر پڑھیاں کالجے وچ ہوک اُٹھدی تے دھو پیندی اے۔ اوس نے وار نوں بڑی سوجھ تے سہپن نال بیانیاں اے۔

بیتاں چوں کجھ چونویں شعر

راغنی بازی رہندے مسلمان ہندو سر دوہاں دے وڈی آفات آئی
شاہ محمدا وچ پنجاب دے جی کدی نہیں سی تیسری ذات آئی

اَج ہووے سرکار تے مُل پاوے جیہڑیاں خالصے نے تیغاں ماریاں نی!
شاہ محمدا اِک سرکار باجھوں فوجاں جت کے انت نوں ہاریاں نی!

جھنڈے نکلے کوچ دا حکم ہویا چڑھے سُورمے سنگھ دلیر میاں
چڑھے پُت سرداراں دے چھیل بانکے جویں بیلیوں نکلا شیر میاں

کُونجاں نظر آون بازاں بھکھیاں نوں پئے سِنگھ کُچھیاں کھاوندے نی

شاہ محمدا سنگھاں نے گوریاں دے وانگ نبنوؤ آں لہو نچوڑ سٹے

دنیا دی بے ثباتی دا نقشہ شاعر نے کیہا سوہنا اُلیکیا اے

اِہ جگ سراء مسافراں دی ایتھے زور والے کئی آ گئے
شداد نمرود فرعون جیہے دعوے بنھ خُدا کہا گئے
اکبر شاہ ورگے وچ دلی دے جی ڈھیری تانگ ونجاریاں با گئے
شاہ محمدا رہے گا ربّ سچا واجے کوڑ دے کئی وجا گئے

قصہ "سسّی پنوں" وچ وی زور تے سوز ڈھیر اے سسّی پنوں چوں اِک بیت ہے

خودی گمان نہ رہیا کائی ہیں تاں ڈُبی وچ عشق دی لہر مائے   خ
میری پیت جس کو ریتنگ والی سہاں آپنے سر تے قہر مائے
چشمہ آب حیات دا ہوت پنوں ہور سبھ جہان ہے زہر مائے
شاہ محمدا رب جی مہر کرسی چل دیکھ ساں پنوں دا شہر مائے

نُور محمّد نُورؔ

نام نُور محمد تخلص نُور پیو دا نام چودھری جھنڈا قوم جوئیہ راجپوت پنڈ رانیہ تحصیل سرسہ ضلع حصار۔ جنم سنہ ۱۱۹۶ھ مطابق سنہ ۱۷۸۲ء وفات سنہ ۱۸۶۲ء
رب دی قدرت پیو ہیّا پر پُتّر ہیّا ڈاکو تے دھاڑوی پر پُتّر نیک۔ پرسدھ ولی تے دھرماتما۔ عالم دی تے عامل وی۔ چودھری جھنڈا امیراں نوں لُٹ دا۔ ڈاکے ماردا تے وُلا بھٹّی دانگوں غریباں دی سیوا کر چھڈدا۔ پر پُتّر نوں اِہ کم پسند نہ آیا۔ اِہ اٹھ نو سال دے سن کہ پیو نوں چھڈ کے مسیتے آ گئے تے قرآن مجید پڑھنا شروع کیتا۔ ایتھوں اِہ مُڈھلی تعلیم پا کے دِلّی تے بریلی چلے گئے۔ اوتھے تفسیر۔ فقہ۔ حدیث تے ہور مسئلے مسائل دا علم پڑھدے رہے

جد چنگی طرح علم پڑھ لیا۔ واپس پنڈ بکھڑ (ضلع حصار) وچ آ ڈیرا لا یا۔ تے لوکاں نوں وعظ نصیحت کرنا شروع کیتا۔ اِہناں دناں وچ ای آپ دا ویاہ ہو گیا۔ اِہناں اِہ جاندیاں ہویاں کہ لوکاں نوں نصیحت کرن لئی شعر چوکھا اثر رکھدے ہن۔ شاعری شروع کیتی۔ تے چھیتی ای وعظ نصیحت تے مسئلے مسائل دیاں چوکھیاں موٹیاں کتاباں لکھیاں جویں شہباز شریعت (۴۲۵) صفحے۔ آبحیات۔ چراغ شریعت۔ خورشید شریعت۔ مفاد شریعت۔ خطبات عید۔ اِہ چھ کتاباں چھپیاں ہویاں نے تے ہور یاراں اَن چھپیاں ہن۔ شہباز شریعت اِہناں سنہ ۱۸۴۵ء وچ مکمل کیتی۔ ایس وچ سوا ست ہزار شعر ہن۔ اِہ کتاب اِہناں اِک ہور پنجابی شاعر۔ مولوی غلام کبریا (فتح آباد ضلع حصار دے وسنیک) دی لکھت زنگیلی بلبل دے ردّ وچ لکھی۔

شعراں وچ روانی، خیال اُڈاری تے ربی پیار لگن دی رنگت بڑی سی۔ سارا سارا دن لوکاں نوں وعظ نصیحت کرنا۔ یاں پھر کیڑیاں، مکوڑیاں دے بھون تے شکر چاول پاونا اِہناں دا نیم سی۔ طبیعت دے بڑے سادہ تے نیک، رب آسرے گزران کرن والے تے بڑے کرنی والے بزرگ سن۔

اِہ اک واری کدھرے لمبے سفر چلے گئے۔ واپس آئے تے تینوں نے شکایت کیتی کہ تُسیں ساڈے

کھاں ملن داکوئی پربندھ کر کے نہ گئے۔ جے گھر مجھ نہ ہُندی تے خبرے اسیں بھکھے مر جاندے۔ آپ سُن کے بڑے چھتھے ہوئے تے آکھن لگے۔ تیرا رب اُتے ایمان نہیں۔ جو اَن داتا اے۔ تے پالنہار اے۔ اِہ آکھ کے اُٹھے تے مجھ پھڑ کے ذبح کر دتی۔ کہ اِہ سہارا وی ختم ہو جائے۔

اِک واری حصار دے نواب صاحب اہناں نوں ملن آئے۔ نواب نے آکھیا تسیں لوکاں نوں کافر کیوں کہندے ہو۔ اہناں اُتر دتا جیہڑا مسلمان ہو کے شریعت دیاں حداں توڑے اوسنوں ہور کیہہ کہواں۔ نواب نے پچھیا اجیہا کون اے۔ آپ نے کہیا جویں تسیں نواب اِہ سُن کے لہو لا کھا ہو گیا۔ تے نیلا پیلا ہو کے آکھن لگا۔ کویں آپ نے کہیا اسلام نے اِک ویلے چار بیویاں تک رکھن دا حکم دتا اے۔ تے تساں ستر رکھیا ہویاں ہن

نواب اِہ کوڑا اُتر سن کے چُپ ہو گیا۔ تے جا کے درباری مولویاں کو لوں پچھیا۔ اُہناں کہیا شریعت دا حکم تے اِنج ای اے جویں مولوی نور محمد نے آکھیا۔ پر اسیں تساڈے رعب مارے کجھ نہیں سکدے ساں۔ نواب تے آپ دی حق گوئی دا ایڈا اثر ہویا۔ کہ اوس اوسے ویلے چار تیویاں رکھ لیاں تے باقیاں نوں گزارہ دے کے آزاد کر دتا۔

مولوی نور محمد اسّی ورھے دی عمر سی عصر دی نماز پڑھ کے گھر آئے تے آندیاں ہمیش دی نیندرے سوں گئے۔ اِتے اٹھارہ کتاباں چار پتر تے چار دھیاں اپنی روحانی تے جسمانی یادگار چھڈ گئے۔

شہباز شریعت چوں تن شعر ؎

توں رکھوالا فضلوں اُسدا جیں سر سفر بلائیں
کجھ تھوڑا پلّے راہ اوتے لطفوں پار لنگھائیں

بے پرواہ توں عیب لُکاویں تینوں گل بھلیایاں
توں ایس نمانے تے کر رحمت عرش تخت دیاسایاں

بخش گناہ اساڈے ربّا دیہہ نجات عذابوں
دیہہ بہشت فراخی نعمت باہر حد حسابوں!

محمد بارک اللہ

نام محمد بارک اللہ تخلص بارک اللہ پیو دا نام مولوی حافظ احمدؒ پنڈ لکھوکے - ضلع فیروزپور دے وسنیک -

جنم ۱۲۰۱/۱۲۰۲ھ مطابق ۱۷۸۶ء وفات ۱۲۸۷ھ مطابق ۱۸۷۱ء

بڑے نیک پاک تے اللہ لوک، قرآن مجید دے حافظ، دین دے جانوں، شریعت دے پابند - پرسدھ ولی تے درویش - جد تک جسمانی طاقتاں جواب نہ دتا کھیتی واہی کر کے دستاں ہتھاں دی حق حلال دی کمائی کر کے کھاندے رہے - تے نال نال لوکاں نوں وعظ نصیحت کر دے تے درس دیندے رہے -

فارسی تے عربی اپنے پیو کولوں تے تصوف سلوک مولوی غلام علی شاہ دہلوی کولوں سکھے -

ایہناں کتاب انواع بارک اللہ (فقہ دے مسئلیاں دی کتاب) لکھی۔ جیہڑی ۱۲۸۰ھ مطابق ۱۸۶۴ء وچ پہلی وار چھپی تے بڑی مقبول ہوئی -

مولوی صاحب اپنی حق گوئی تے بزرگی وچ نیک نام سن - اِک واری ممدوٹ دا نواب جمال دین خاں ایہناں نوں ملن آیا - اِہ حجرے وچ آرام کر رہے سن - اوہ اپنے مصاحباں تے یاراں دا لام لشکر مسیتوں باہر چھڈ کے اندر آیا - تے سلام کہہ کے مصافحہ لئی ہتھ ودھایا - حافظ صاحب نے لمے پیاں مصافحہ کیتا - اوہناں نوں نواب دی باہنہ دے کنگن چبھے - نیتراں دا چانن مدھم پے چکا سی - آپ نے کنگن بابت پچھیا اِہ کیہ اے - کولوں اِک درویش خادم علی نے کہیا اِہ سونے دے کنگن ہن - آپ نے ہتھ کھچ لیا - تے نواب نوں کہیا - تسیں لوکاں نوں تے درویشاں نوں ستاون دے عادی او - تے ایس گلوں کوئی حیا خوف نہیں کر دے پر خدا کولوں تے ڈرو - تے جہناں باتاں توں خدا ورجدا اے، اوہناں توں پرہیز کرو - نواب ایس کوڑی پر سچی گل تے وِس گھولدا چلا گیا تے مولوی صاحب نوں حکم دتا - ایتھوں نکل جاؤ - اِہ سب بال بچیاں نوں نال لے کے جنتے الائے نال بیڑیاں تے بہاولپور جا پہنچے - جد نواب بہاولپور نوں اِہناں دے آون دی خبر ہوئی

اوس بڑی عزت آدر کیتی - تے اِہ آکھ گئے کہ دریاواں وچ ہڑ آ رہیا اے - اوتھے روک لیا -
ایدھر ستلج وچ ہڑ آ گیا - تے نواب دی ساری ریاست - شاہی باغ - محلات، قلعہ - خزانہ وغیرہ
دریا برد ہو گئے - نواب اپنی بھُل تے بڑا پچھتایا - اوس نے جھٹ اپنے مامے نوں کُجھ ہور اونٹھی
سواراں نال بہاولپور بھیجیا - کہ جویں ہُندا اے مولوی صاحب نوں پچھاں پرتاؤ - تے ساتوں معافی
لے دیو - نواب بہاولپور دی سفارش تے اِہناں نے حج دا ارادہ فیر ستے رہن دتا - تے واپس آ گئے
نواب نے بڑی زاری چاہیا - کہ ملاقات کر سکے - پر اِہناں اِکو آکھیا - اِہ مظلوماں دا حق ادا کرے
تے اگوں لئی توبہ کرے - پر نواب اِہ نہ کر سکیا -

لکھو کے آ وندیاں بیمار ہو گئے - بے ہوشی دی حالت وچ اِہناں اپنے پتراں مولوی حافظ
محمد تے مولوی محمد صالح نوں حکم دتا - مینوں کعبے دا طواف کراؤ - اُہناں آپ نوں اوسے منجی دے
گرد چکر لوائے - ایسے بے ہوشی وچ اِہناں مقام ابراہیم تے دو نفل پڑھے تے اللہ نوں پیارے
ہو گئے - اَتے جامع مسجد لکھو کے (فیروزپور) کول دکھن پاسے دفن کیتے گئے -

اِہناں دے سمے پنجابی نوں ہندی ای سمجھیا جاندا سی - کیوں جو اِہ انواع بارک اللہ وچ لکھدے
ہن -

میں لکھیا عالمگیری چوں ہندی کر ابیات

دعویٰ دے بیان وچ لکھدے ہن

دعویٰ کرے جو دوجے اُتے مدعی اِہ سدیوے
جس دے اُتے دعویٰ اکیتس مدعا علیہ گھنیوے

دعویٰ تھیئے درست جے شئے دا جنس تے قدر بنادے
جے اُہ چیز معین ہووے حاضر کیتی جاوے

مدعی اُس ول کرن اشارہ شاہد وقت گواہی
بھی مدعا علیہ اشارہ کرسی کرے جاں قسم الٰہی

تے حاضر نہ کر سکے قیمت ذکر کجیوے
جے نہیں حویلی دعویٰ کیتا حد حدود گنیوے

جے رہن ہووے تس وصف کرے راتے کہے ہی آنا لہنا
میں منگیا اِہ دیندا ناہیں اِہ بھی لازم کہنا

دعویٰ جداں درست ہووے پھر تے پچھے اُس نوں قاضی
جے مدعا علیہ اقرار کرے تاں حکم کرے بھی راضی

جے مدعا علیہ انکار کرے ہاں شاہد مدعی کوہاں سُنے
سُنے گواہی حکم کرے جے شاہد دونویں چنگے

جے مدعی پاس گواہ نہ کوئی طلب سوگند کجیوے
جے مدعا علیہ سوگند کرے تاں اُس خلاصی تھیوے

کریم بخش

نام تے تخلص کریم بخش۔ لاہور دے وسنیک
جنم سنہ ۱۷۸۵ء
وفات سنہ ۱۸۷۶ء

حکیم آغا خاں۔ میاں الٰہی بخش رفیق تے نواب گاموں خاں ورگے وڈے شاعراں دے استاد تے پیارے صاحب، دیال سنگھ درگیاں دے سنگی ساتھی شعراں وچ بھارتاں تے اڑادنیاں لکھن وچ خاص کر استاد تے ماہر۔ پہلوں لکڑہارے دا کم کر کے لکڑاں وڈھ وڈھ کے گذارا کردے رہے۔ جد بڈھیپے نے کم کڑی محنت جوگا ست نہ چھڈیا اتے نیتراں دا چانن وی مدھم پے گیا۔ اہ لاٹ صاحب دے دفتر وچ پکھا قلی لگ کے گذارہ کردے رہے۔

کتابی علم آن پڑھاں برابر۔ پر سینے دا علم سوہنا تے ڈھیر۔ طبیعت دے بڑے ہس مکھ۔
شعراں وچ بڑی روانی۔ چھیتی تے ڈھکویں شعر لکھن وچ حاتم۔ اہ سماں وی کیا عجیب سی۔
آہموں ساہمنے پڑ لگے ہوئے اک اٹھ کے شعراں راہیں سوال کردا تے ساہمنیوں دوجا اٹھ کے شعراں وچ ای جُھٹ پھرت جواب دیندا۔

ایسے طرح اک واری بھائی دیال سنگھ (گلاب داسی) امرتسری نے سوال کیتا۔

الف

آ مینا بنت بھسل لگے اُپر بھورا جگ جگ جی میاں
اک جنگلے وچ ہیں چیز ڈٹھی آپ اک تے ہتھ نے ونہہ میاں
اوہدی شاخاں دا جھ شمار ناہیں اوہدے پیر ہین پر تر نہہ۳ میاں
دیال سنگھ کہندا پھیر بیت بولیں پہلے اسنوں کر صحیح میاں

میاں کریم بخش فوراً اُٹھے تے اہ جواب دتا۔

الف

اللہ نے نبی دی شان اندر بھیجیا اک قرآن صحیح میاں
جھ گلے تے پنج نمازاں آئیاں ہر سال پھول روزے تیہہ۳ میاں
ہر ہر روزے دے وچ فرمان آیات پڑھو تراویاں ونہہ۲ میاں
کریم بخش نے تینوں جواب دتا ہور کھول کے تے دساں کیہہ میاں

اہناں ہیر دا قصہ تے بینت ڈیوڑھ لکھے۔ کوتاں وچ رنگینی تے مجازی جھلک ڈھیر اے۔
کلام دا اجھ نمونہ ہے

گورو دھار کے مُندراں پا آیا جامہ نال گیری لیا رنگ جوگی
لگن یار دی بے اختیار کیتا ملی خاک تے ہویا ملنگ جوگی
پنج پیر ملے۔ مہربان ہوئے ہیر آکھدا اے میری منگ جوگی
دُھوآں کھیڑیاں دے وچ پا بیٹھا سہتی نال مچاوندا جنگ جوگی!
بوٹا جڑھاں تھیں پٹ اُکھیڑیا سو ساری چاٹتا وندا کنگ جوگی!
بن کے رانجھیوں جوگی کریم بخشا ہیر کر لئی اوہ اپنے سنگ جوگی

ناہیں نال نگیاں گل کوئی نیک بندیاں دا سخن ڈٹھیا نہیں
الف قاعدے دا کدی ڈٹھیا نہیں ساقی راہ مطلب کسے کھولیا نہیں
بدھا قول دا زمین آسمان کھلا سچ آکھیا جھوٹھ تے بولیا نہیں
اُہناں نال کیہ ساتوں کریم بخشا جہناں سق قرآن دا کھولیا نہیں

کھادا غم یعقوب فراق اندر بھریاں گیاں کلیجے نوں رگیاں نیں
اُہدے روندے دے نین بصیر ہو گئے یوسف جھگیاں کیتیاں ٹھگیاں نیں
ہوئی معاف تقصیر نہال ہوئے نزداں لال پاسے دیاں بگیاں نیں
پئے اہناں نوں طوق کریم بخشا ہویاں بے فرمان جو گھگھیاں نیں

الف اوسدی دھون کبوتر صورت وانگ پری دے زیور زری دے
واہ اُستاد گھڑی کس تنگی شاباش کاریگری دے فکر کری دے
ٹھوڈی سیو ولایتی اُسدی خرمے وانگ گری دے گھُٹ بھری دے
کریم بخش نکی دے پچھے عاشق سب مریدی دے مُغنت بری دے

پیارے صاحب

نام حافظ الٰہی بخش تخلص پیارا ۔ لاہور دے وسنیک
جنم سنہ ۱۲۰۰ھ مطابق سنہ ۱۷۸۹ء وفات سنہ ۱۲۷۶ھ مطابق سنہ ۱۸۶۰ء

جس سمے پنجاب وچ کرنل ہالرائڈ تے مولانا محمد حسین آزاد نے پچھم دا تیل پا کے اردو دا دیوا بالیا ۔ پنجاب دا اِہ سورج چلانے دی چادر اندھیرے ہو رہیا سی ۔

قصور دا نگر اوندوں لاہور دی دینی پڑھائی وچ سرکڈھ سی ۔ تے خاص کر حافظ الٰہی بخش جی دی درس گاہ ۔

حافظ الٰہی بخش بڑے نیک مجتبیٰ تے رب دے مقبول بندے سن ۔ ساری عمر علم دی مشال بال کے لوکاں نوں سِدھے راہ تے چلاوندے رہے ۔ تے علم دے بھرے بھنڈار وچوں ہر اپنے پرائے نوں سانجھا حِصہ ونڈدے ۔ تے لوکاں نوں عربی ۔ فارسی تے قرآن مجید پڑھاوندے رہے ۔ اِہناں توں پنجابی کویاں دیاں وی پیڑھیاں رجاں ہویاں ۔ آپ خاص کر بینت بازی دے موڈھیاں وچوں سن ۔

آپ دے شاگرد حافظ ولی اللہ صاحب (آپ دے بھتریجے) میاں جانی جٹ تے میاں محمد بخش گولنڈا ازسن ۔ جنہاں توں پنجابی شاعراں دیاں وی مشہور پیڑھیاں باڈیاں ٹریاں ال سلے پنجاب دے قریباً سبھ چونویں شاعر (بینت باز) اِہناں دے سلسلے وچ آ گئے ۔

اِہناں دے سمے پنجابی دے مشاعرے کجھ عجیب رنگ وچ ہوندے سن ۔ اِک دوجے تے چوٹ دا رواج پے رہیا سی ۔ پر چوٹ اِنج نہیں کہ گالھ مندا بولنا ۔ سگوں کوئی بجھارت یا اڈوائی پا کے دوجے دی عقل دا امتحان لیندے سن ۔ جویں اِہناں اِک واری کیہا :-

الف ۔ اساں دتا تیرے ہتھ پیسہ اِہدی لیاویں کھاں چیزاں توں چار میاں
کاں پھول تے کھگھڑی پانی پیڑھ نالے لیادیں کھاں پُھلاں دے ہار میاں
پیسہ موڑ لیاویں نالے دُدھ لیاایں اُتے کریں نہ مُول اُدھار میاں
پیارے یار نوں دیویں جواب اِسدا نہیں تاں نکل جائیں پِڑوں باہر میاں!

میاں شادی نے ایسدا اُتر دِتّا سے

د دال دوستاں نے دتّا ہتھ پیسہ جا کے لبھ لینی چیز وکھری ہئی
اِک عجب عجائب نظیں اگ ڈٹھا اُہدی توڑ لینی ٹھنگی ککڑی ہئی
پہلے پھُل توڑے پھیر دُدھ چویا نالے توڑ لینی اُہدی گکڑی ہئی
شادی یار نے تینوں جواب دتا گل گھیل دتی وکھو کھری ہئی!

اِہناں دے شعراں وچ روانی۔ پاکیزگی۔ اُچ خیالی تے پکیائی بڑی سی۔ اِہ تے اِہناں دے شاگرد لفظ بڑے سوہنے کے بولدے سن۔ اَتے دیاکرن (صرف نحو) تے پنگل (عروض) دا خاص خیال رکھدے سن۔

اخیر عمرے اِہناں اِک دن جمعہ دی نماز پڑھا کے دعا منگدے ہوئے اِک بیت پڑھیا:۔

الف اوکھے ویلے ہوویں یار میرا میری مشکلاں کل آسان کریں!
میری عاجزی نوں منظور رکھیں میرے اوگناں ول نہ دھیان کریں
تینوں واسطا اپنے نام دا ای نظر فضل دی میں ول رحمان کریں
پیارا آکھدا دم اخیر دے توں میرا خاتمہ نال ایمان کریں!

آپ نے اِہ بیت کجھ اجیہے جذبے نال پڑھیا کہ غش آ گیا۔ لوک اِہناں نوں چک کے حجرے وچ لے آئے۔ اِہ اوتھے کجھ چر لیٹے رہے۔ ہوش آیا۔ پھیر غش کھادا۔ تے دوجے دن فجر ویلے تڑکے کلمہ پڑھ کے جان دے دتی۔ کلام دا نمونہ:۔

د دردول بے درد نہ ہو میاں درد یار دے نوں دل وچ رکھیں
اِہ تاں درد ہے چیز عجیب بھائی درد آوے نہ ہتھ کروڑ لکھیں
ایس درد دی سار ہے عاشقاں نوں جیہڑے رکھدے نے درد وچ اکھیں
پیارے یار دا درد نہ رہے چھپیا جویں اگ نہیں چھپ دی وچ ککھیں

ک کیہہ کیتو ایتھے آن پیارے اَتنے لگا ایں کیہڑی کومت پیارے
نیکی ول نہ کدی خیال ہویا تینوں اوگناں دی پئی لت پیارے
اکھیں کھول تے ذرا دھیان کر لے کیہا ہاریا ایں اپنا ست پیارے
کیہڑا مکھ لے کے اَگے جاویں گا تیری کس طرح رہیا پت پیارے

قادر یار

نام قادر بخش تخلص قادر یار قوم سندھو جٹ پنڈ ماچھی کے (ایمن آباد دے نیڑے) ضلع گوجرانوالہ دے وسنیک۔

جنم سنہ ۱۲۱۷ھ مطابق سنہ ۱۸۰۲ عیسوی وفات سنہ ۱۳۰۹ھ مطابق سنہ ۱۸۹۲ء

گوجرانوالہ توں (جرنیلی سڑک توں) جیہڑی کچی سڑک ایمن آباد نوں جاندی اے۔ اُہدے راہ وچ اِک پنڈ ماچھی کے اے۔ ایتھوں دے رہن والے سن۔ ایس پنڈ نچ اِہناں دی اپنی زمین تے کھوہ سی تے ایس کھوہ دے کول ای اِہناں دی قبر بنی ہوئی ہے۔

قوم دے جٹ زمیندار سن معمولی تعلیم سی جس نوں اُہ بے علمی دے تُل سمجھدے ہن۔ کیوں جو معراج نامہ وچ آپ لکھدے ہن۔

جوڑ معراج مرتب کیتا جو کجھ ساتھوں سریا! میں دہقان بے علم وچارا دوس نہ چاہئے دھریا

کھیتی، واہی دا کم کردے سن، پنجابی دے اِک پرانے شاعر حافظ مراد دی لکھت روزنامہ پڑھ کے اِہناں نوں آپ دی شعر آکھن دا شوق ہویا۔ پہلوں اِک روزہ نامہ لکھیا۔ تے فیر معراج نامہ۔ معراج نامہ وچ لکھدے ہن۔

پھیر نبی دے روزوں کیتا کُل ظہور الٰہی! جو کجھ روزہ نامے وچ لکھیا جانوں سچ گواہی

حافظ مراد کرت روزنامہ دی۔ حافظ مقبل دا گول نیتراں دے چانن توں وانجیا ہویا سی؟ کیوں جو اُہ آپ لکھدا اے ے

اسم مراد نابینا عاجز آکھ سناوے شاعر

روزہ نامہ تے معراج نامہ توں سوا آپ نے قصہ پورن بھگت، راجہ رسالو۔ سوہنی مہینوال تے قصہ ہری سنگھ نلوہ لکھے۔ جو چھپے ہوئے ملدے ہن۔ قصہ پورن بھگت تے معراج نامہ خاص کر بڑے مشہور تے پرچلت ہن۔ قصہ ہری سنگھ نلوہ وچ سردار ہری سنگھ نلوہ دی بہادری دی تعریف کیتی اے۔ سوتے راجہ رسالو وچ عورتاں دی نندیا توں کم لیا اے۔ شعراں وچ کدھرے کھٹک بھٹک۔ ماپ تول ہیر پھیر نہیں۔ بولی سدھی پدھری تے من کھچویں اے۔ اُنج عروض دے بہتے واقف نے جاپدے نہیں جاپدے۔ لفظاں نوں تھاں سر مرضی مطابق جوڑ توڑ لیا اے۔

پورن بھگت دا قصہ بیتاں وچ اے۔ پنج سی حرفیاں ہن۔ نمونہ پورن چوں

الف آکھدے اللہ دی پاک صورت اللہ پاک صورت جنھوں چا دیوے
صورت وندنہ کسے دے دل دیکھے ہر کوئی بلاوندا اس کے دے
ملنے صورتاں نے مرگئے عاشق اک ساڑ فراق دی اگ نے دے
قادر یار میاں صورت والیاں نوں آن منگیاں دوتاں رب دیوے

ل۔ لئی آواز پچھان ماتا۔ آکھے دس بیٹا کتھوں آیا ایں!
کیہڑا ملک تیرا پتر کس دا ایں کس ماں کرماں والی جایا ایں
اکھیں دسے نے شکل پچھان لواں۔ بولی ڈولیں میں پت آزمایا ایں
قادر یار آکھے دسیں سار مینوں جائیں بھال میں پت ملایا ایں

الف۔ آکھدا پورن گورو تائیں قصہ درد فراق دا کھول کے جی!
نیکی ماں تے باپ دی یاد کیتے دستے گورو تائیں ساری پھول کے جی۔

سوہنی مہینوال چوں کجھ شعر:۔

پانی عشق جھناں دا جادوگیر وسے	عشق جھناں ڈل لبھدا جے کوئی ٹل ٹوے
روندی نال فراق دے کر کے کھیڈیاں باہنہ	پریت نہ ہوندے قادرا سجے ہیں گھڑاں کچیاں
گھڑا اٹھاؤلی والیئے بھلا نہ ہوندی موہل	اج وچ یاری اقتادرا پایا ہے نتوڑ

جبرائیل نے رب دے حکم نال پاک محمد نوں بہشت تے دوزخ دی سیر کرائی۔ حضور نے وچ بھیڑیاں عورتوں نوں جس حال دیکھیا قادر یار معراج نامہ وچ اُسدا اینج ذکر کردا اے۔ ؎

ہور ڈٹھی اک عورت اوتھے آتش دے وچ سڑدی	نال زبانے ٹنگی ہوئی دکھ ہمیشہ جھلدی
کہے محمد جبرائیلا اس دے عیب سنائیں	جبرائیل حقیقت دیندا پاک محمد تائیں

خاوند دے فرمائے باجھوں باہر گھر تھیں دتے
نال پرایاں گلاں کردی تاں رب سنگل گھتے

غلام رسول

نام مولوی غلام رسول تخلص غلامؔ۔ پیودا ناں مولوی رحیم بخش تے دادے دا ناں حافظ نظام دین غلام قلعہ میہاں سنگھ ضلع گوجرانوالہ دے وسنیک۔

جنم موضع کوٹ بھوانی داس ضلع گوجرانوالہ ۱۲۲۸ھ

قوم دے اعوان سن۔ آپ دا سلسلۂ نسب پیر قطب شاہ (اعوان لڑی دے اک موڈھی) نال رلدا اے۔ ماپیاں پہلوں نام عبداللہ رکھیا۔ فیر غلام رسول بدل دتا۔

بال پن توں بڑے حلم۔ انکساری۔ نوینتا تے سیتل سبھا والے سن۔ نیک سُبھا ہون کر کے بچپن وچ ہی لوک اِہناں نوں "متقی" آکھن لگ پئے۔ اَتے کوئی بیمار ہو جاندا تے اِہناں کولوں دم کرالیندے۔ اِہناں دناں دی گل اے۔ اِک گھمیار دا کھوتا گواچ گیا۔ اُہ آپ نوں سیانا سمجھ کے پچھن آیا۔ آپ نے فرمایا تیرا کھوتا تیرے گھر اے۔ اُہ نہ منیا تے جی وچ سوچن لگا۔ گھروں ہیں آیاں تے ایہہ اِہ دیندے۔ اُہ اِہناں نوں دھکو دھکی گھر نال لے گیا۔ جا کے ویکھیا تے کھوتا گھر وچ ای سی۔ اہ بڑا لازم ہویا۔

کہندے ہن بارہ ورھے دی عمر تک آپ دا چیتا (حافظہ) بڑا کمزور سی۔ جو پڑھدے جھٹ بھل جاندا۔ اِہناں دے دادا حافظ نظام دین دے مرن تے کوٹ بھوانی داس (گوجرانوالہ) دے اِک درویش کاکا شاہ فاتحہ لئی آئے۔ جد اُہناں نوں پتہ لگا کہ اِہناں دا حافظہ بڑا کمزور اے۔ اُہناں نے

اہناں دے سینے تے ہتھ پھیریا۔ تے کہیا اِہ دُعا پڑھو اَللّٰھُمَّ بَارِکْ لِی فِی عِلْمِی وَعَمَلِی۔ ثُمَّ رَبِّ زِدْنِی عِلْماً۔ آپ کہندے ہُن ہیں اِہ دعا پڑھی تے اُہدے بعد مرن تیکن مینوں کدے کوئی گل نہ بھُلی سکول سبق نوں نوجی وار پڑھن دی لوڑ نہیں رہندی سی۔

جد ذرا سیانے ہوئے لاہور آ گئے۔ تے لال مسجد بازار حکیماں وچ مولوی غلام محی الدین بگوی توں پڑھدے رہے۔ تے صرف نحو دیاں مڈھلیاں کتاباں پڑھ کے مولوی عبداللہ غزنوی دے نال دِلی چلے گئے۔ تے اوتھے شیخ نذیر حسین محدث کولوں حدیث تفسیر پڑھی۔ تے حج کرن لئی مکے گئے تے مدینے جا کے مولوی عبدالغنی نوں حدیث سُنا کے سند لئی۔

حج توں وہلے ہو کے کجھ چر پنجاب دے شہر شہر پھردے تے لوکاں نوں وعظ نصیحت کردے رہے۔ فیر لاہور بازار نگھیہ سادھواں دی مسیت وچ بیٹھ کے وعظ نصیحت کرن لگے۔ ایتھوں امرت سر مسجد باغ والی وچ حافظ محمد کول کجھ دن ٹھہر کے دِلی چلے گئے۔ اہناں دناں وچ دلی وچ غدر مچیا ہویا سی۔ مولوی عبداللہ غزنوی نے اہناں نوں فرمایا۔ میں سُفنے وچ ڈِٹھا اے۔ تہاڈے تے آسمانی بلا آ رہی اے۔ تسیں اپنے گھر چلے جاؤ۔ اِہ اُہناں دے مجبور کرن تے بڑی مشکل نال امرت سر پہنچے تے مسجد باغ والی (مجیٹھ منڈی) وچ ٹھہرے۔ تے دو دن بعد قلعہ میہاں سنگھ چلے گئے۔ اوتھے جاندیاں گرفتار کر کے شاہی قلعہ لاہور وچ قید کر دتے گئے۔

اہناں دی گرفتاری تے لوک بھڑک اُٹھے۔ شور مچ گیا۔ تے دیوان جوالا سہائے وزیر ریاست کشمیر دی سفارش تے آپ نوں لاہور توں گوجرانوالے لیاندا گیا۔ پر مڑ چالان کر کے لاہور بھیج دتے گئے۔ تے اِہ افواہ اُڈ گئی۔ کہ آپ نوں پھانسی دِتی جا رہی اے۔ لوک پیشی والے دن ہُم ہُما کے عدالت دے گرد اکٹھے ہو گئے۔ رسالدار سبحان خاں نوں وی پتہ لگا۔ اُہ اپنے رسالہ سمیت مسٹر منٹگمری فنانشل کمشنر کول پہنچے تے کہیا ذرا کوٹھی توں باہر آیا جے۔ صاحب باہر آیا۔ تے ڈِٹھا کہ انسانی سراں دا اِک سمندر لہراں لے رہیا اے۔ حیران ہو کے پچھیا کیہ گل اے۔ رسالدار نے کہیا اہناں لوکاں سُنیا اے۔ کہ تسیں مولوی غلام رسول نوں جیہڑے مسلماناں دے اک وڈے پیر پادری ہن پھانسی دے رہے او۔ اِہ لوک ایس خبر تے دِلوں باہر ہو رہے ہن۔ فنانشل کمشنر نے کہیا۔ میں اجے تے کوئی ایہا حکم نہیں دِتا۔ رسالدار نے کہیا مولوی صاحب نوں رہا کر دیو۔ نہیں تے فساد جھگڑا بڑا ودھ جائیگا۔ صاحب نے آپ نوں بلا کے پُچھیا۔ آپ دا کوئی ضامنی اے۔ آپ نے فرمایا ہاں۔ خدا ہے۔ صاحب نے کہیا

چڑھ گیا۔ اسی ادے دی ضمانت نے تہانوں چھڈنے ہاں۔ تے اِہ کہہ آپ نوں چھڈ دتا۔ پر ڈھیر چر نظر بند رہے تے وعظ کرن لئی سرکار کولوں اجازت لینا ضروری رہیا۔

اِک واری آپ دے پاس دو تن انگریز افسر آئے۔ تے پچھیا۔ اُہ کیہڑی شے تہاڈے کول اے جس نے نال تُسیں لوکاں نوں پھاہ لیندے او۔ آپ نے سُر نال قرآن مجید دیاں کجھ آیتاں پڑھیاں تے اُنہاں آکھیا بس بس۔ مولوی صاحب اسیں سمجھ دے ساں سِجے تہاڈا سرحدی پٹھاناں نال کجھ میل اے۔ پر نہیں تہاڈی زبان وچ اثر اے۔

پنجابی دے مشہور شاعر میاں ہدایت اللہ کہندے ہن میں چھوٹا جیہا ساں مولوی صاحب اِک واری مسجد چینیاں والی وچ آئے تھے۔ میرا پیو مینوں آپ کول دم کران لے گیا۔ میرے گل وچ ہسلی پئی دیکھ کے آپ نے فرمایا۔ اِہ کیہہ اے۔ میرے پیو نے کہیا میرے گھر اولاد ہو کے مر جاندی اے، تے بڈھیاں آکھیا اے ایس دے گل وچ ہسلی پا دیو اِہ بچ رہے گا۔ آپ نے فرمایا۔ اِہ شرک اے۔ ہُنے لاہ دیو۔ گھر آئے تے عورتاں نے ہسلی نہ دیکھ کے رونا پٹنا پا دتا۔ تے تقدیر دی گل میں بیمار ہو گیا۔ اتے چھ مہینے منجی نال منجی ہو گیا۔ میری بانہہ سُک گئی۔ جد مولوی صاحب فیر لاہور آئے۔ تے میرا پیو اُنہاں کول مینوں لے کے گیا۔ تے آکھیا جد دی ہسلی لاہی اے اِہ بیمار اے۔ آپ نے دم کیتا۔ تے میری بانہہ تے اپنا لب لایا۔ میں بالکل تندرست ہو گیا۔ تے ایسے بانہہ نال درزیاں دا کم کردا رہیا۔

اِک واری شاگرداں نوں پڑھا رہے سن میست دے کول اِک دکھانا آئی سی اوس کپڑا جھاڑیا گھٹا اُڈ کے آپ دل آیا۔ شاگرد پچھے ہون لگے۔ پر آپ نے روک دتا۔ تے دکھے نوں مخاطب کر کے آکھیا۔

ذرا ایدھر تک کھاں بھائی رکھیا! تیرے ہتھ دے گے دریا توں نہیں چکھیا

اُہ اُجڈ تے ہینکڑی بندہ اِہ سُن کے موم ہو گیا تے روندیاں ہویاں آپ توں معافی منگی۔

غرض اِنہاں دے کشف۔ کرامتاں۔ وعظ وچ اثر۔ زبان وچ جادو تے خلق محبت دے ہزاراں قصے بیان کیتے جاندے ہن

آپ دی شاعری دا ارنبھ جوانی سمے ہویا۔ اِنہاں دا کوٹھہ شریف دے پیر صاحب نوں ملن لئی جی چاہیا۔ رشتہ داراں نے سنگیاں ساتھیاں ایس سفر توں ہٹاکیا۔ بھراِہ لگن برہ دی حد نوں جا پُجی۔ تے اِنہاں نوں اِنج جاپیا جویں اِہ سسی ہن تے پیر پنوں۔ اِنہاں سسی پنوں دا قصہ لکھ دکھ کے دل دی ہواڑ کڈھی۔ تے ہجر دی اگ نے اُہ لاٹاں چھڈیاں۔ قصے وچ اُہ سوز۔ اُہ درد بھر یا گیا۔

کہ جے کوئی پتھر دل دی سُنے تے نیناں چوں لہو دے ہنجو کیرے بناں نہ رہ سکے۔ لکھدے ہن

ہویا پھر صوفیاں دا شوق غالب ۔۔۔ پھراں اس درد دا ہر طرف طالب
ہویا آخر میں آوارہ وطن سے ۔۔۔ نہ خویشاں سے خبر نہ خویشتن سے
چلا جذبہ الٰہی ہوں گرفتار ۔۔۔ بحضرت صاحب کوٹھہ کے دیدار

انہاں دردا‌ں میں آہا شوق غالب ۔۔۔ پھراں اس درد دا ہر طرف طالب
حکایت عاشقانہ بہت بھاندے ۔۔۔ کہانی عشق دی دل نوں ٹھکھ آوے
خصوصاً بات سسی دی زیادہ ۔۔۔ کرے سوزاں دا دروازہ کشادہ

ایسے کارن وچھوڑے دی حکایت ۔۔۔ کھلاں دسے وچ رلینے دی روایت
لکھی اوّل میں درداں دی کہانی ۔۔۔ ہوئی باقی ہوں سسی بار ثانی

لکھا میں درد دا اپنے فسانہ
سسی پنوں دا قصہ کر بہانہ

سسی نوں جمدیاں سار جد صندوق وچ پا کے دریا وچ روڑن جاندے ہن۔ تے ماں تتی انج کُرلاندی اے

سُنا مائی نے رُنی مار آہیں ۔۔۔ جو کیا تقصیر اس معصوم تائیں
ہے رونج جمے بچڑے نیں ۔۔۔ لئے دُکھڑے نکے بچڑے نیں
کدے دل پھیر دیکھ ساں بیں مکھ تیرا ۔۔۔ کلیجہ ساڑدا اے دُکھ تیرا
نہیں دھیئے ذرا کجھ دوس تینوں ۔۔۔ قیامت تیک ہے افسوس مینوں
سڑاں گی جد تلک ہاں جیوندی میں ۔۔۔ دُکھاندے گھُٹ بھر بھر پیوندی میں

سسی اَتے دھوبی دے گھر پل کے جوان ہوندی اے۔ اتی ہندی۔ چرخہ کتدی تے سہیلیاں نال کھیڈ دی اے سو

بہے تنجن تے کتّے نال سیاں ۔۔۔ پچھن اک دوسری نوں حال سیاں
تیرے ہن سا ہوے کتھے نی بھیناں ۔۔۔ کدوں کی آئیوں کدھے وے بہناں
نتاناں سس دا کیکر گذارا ۔۔۔ تیرے ور نے کیا کجھ ہے پیارا
دیا ہون گڈیاں جنجاں چڑھاون ۔۔۔ دو طرفی میل سو ہے بہن آون!
گویا اس دیس دا کر کے بہانہ ۔۔۔ دکھالن عشق دا لا کارخانہ

سسی نوں اک نجومی توں پتہ لگدا اے۔ کہ اہ آدم جام والی شہر بھنبور دی راجکماری اے

اُوہ پیو نوں خط لکھواندی اے۔

سیاہی آنسو وال دالی بنا کے — لکھایا خط منشی نوں بہا کے
جو بعد از حمد و تسلیمات حضرات — ہزاراں بار ناوہ یلا وہ بہات
پُچاوے تنتڑی سستی والے نام — کوئی بھنبھور دے والی نوں پیغام
کیا جمدی کنوں تقصیر ہوئی — رُڑھاون دی میری تدبیر ہوئی

مرا دل وطن نوں اِک وار چاہے — وَچھنی نوں خُدا بابل مِلا دے
نہیں سڑدا تیرا وے بابلا جی — تیرا مِٹنے کنوں ہے وگڑدا کیہہ

آدم جام سسّی نوں دریا دا پتن تے باغ بخشدا اے۔ اوتھّاں والے سوداگر باغ وچ آ کے ٹھہردے ہن۔ سسّی نوں اُہناں کولوں پنّوں دا پتہ لگدا اے۔ اوہ اوسنوں منگواندی تے اوس نال نکاح کر کے اُسنوں جیون ساتھی بناندی اے۔ پہلی ای رات جد سسّی پنوں سُتّے پئے سن۔ پنوں دے بھرا بھائی آ کے اوسنوں لے گئے تے ایدھر سسّی،

اُٹھی فجرے پنوں نظری نہ آیا — ہے کیہہ قہر کیتو ای خُدایا
پئے جیہاں مٹے راتیں چور مینوں — مُٹھو نیں ظالماں کر دور مینوں
وسیندے ظاہرا سن کار دانی — نمانی جان دے دشمن نہانی
پھراں کملی کوئی دارو نہ جانا — جو ڈھونڈاں یار دا کتھیں ٹھکانا
مُراداں دل دیاں دل وچ رہیاں — سجن نوں کن دیاں یاتاں دکھیاں

بلوچا ظالماں سُن دین میرے — کجا وا یار دا دو نین میرے
کیہڑی راہیں گیا راتیں پیارا — کیہڑی منزل کیتا سوہنے اُتارا

غرض سارا قصہ عشق تے محبت، سوز تے برہ دی مُنہ بولدی تصویر اے۔ شعراں وچ فارسی لفظ ڈھیر ہن تے مثنوی دا بھرا اے۔ اِہ قصہ لکھ کے چھپتا ئے۔ تے حلیہ شریف (رسول مقبول) وچ لکھنا پیا سو

قلم اگے کیہا سسّی دا قصہ — معاذ اللہ پیا بدعت نہیں حصہ

لہذا توبہ کی مشہور کر کے | خدا کے رحم پر امید دھر کے

حلیہ شریف دی ایسے بحر وچ اے۔ لکھدے ہن

چلیں اس دیس نوں نے سارباناں | جتھے کیتا حبیب اللہ ٹکاناں
چلا اشتر ہوواں قربان تیری! | تیرے راہاں توں میری جان گھولی
ہوئی مدت جو رووَن نین میرے | کلیجے چھیک پاون دین میرے
غبار اِس راہ دا سرمہ بناواں | ہوواں صدقے اگر اک جھات پاواں
اگر پر ہوون تاں ماراں اڈاری | دیکھاں روضہ جے طالع کرن یاری

سستی ہنوں نے حلیہ شریف توں سوا اکی روٹی (وڈی) سی حرفی غلام رسول، قصہ بلال محبوب نماز تفسیر سورہ فاتحہ۔ نشانی مولوی غلام رسول۔ حلیہ غوث ثقلین اِہناں دی لکھت چھپ چکیاں ہن۔ فارسی وچ وی شعر سوہنے لکھدے سن۔ نصیحت نامہ اُنہاں وچ اے۔ پر پنجابی بولی دی پان چڑھی جاپدی اے۔ سوز تے ویراگ دی جھلک اِہو سستی ہنوں ڈالی اے۔ جویں ؎

دِلا غافل نہ ہو اک ایہہ دنیا چھوڑ جانا ہے | نگینے چھوڑ کر خالی زمیں اندر سمانا ہے
ترا نازک بدن بھائی جو لیٹے سیج پھولوں پر | ہووے گا ایک دن مردار یہ کرموں نے کھانا ہے
اجل کے روز کو کر یاد کر سامان چلنے کا! | زمیں کے فرش پر سونا جو اینٹوں کا سرہانا ہے

حج کر کے واپس آ چکے سن۔ عمر دے ترسٹھ سال پورے ہون وچ اک دن باقی سی۔ اِہناں مسیتے حافظ صاحب نوں کہیا ساری عمر پاک نبی دی سنت تے عمل کیتا اے۔ حضور پاک دی عمر ترسٹھ سال دی سی۔ کیا چنگا ہووے جے میری عمر وی پورے ترسٹھ سال ای رہے۔ ویلے دی گل اگلے دِن ظہر دی نماز پڑھائی۔ کجھ پڑھن والے آئے ہوئے سن۔ اُہناں نال اپنے حجرے وچ چلے گئے۔ اُہناں نوں کجھ وعظ نصیحت کیتی۔ اِک واری کلمہ پڑھیا تے دوجی وار کلمہ اجے منہ تے سی کہ روح دا پنچھی جنت نوں چلانا کر گیا۔ ماہ محرم دا مہینہ جمعرات دا دن ۱۲۹۱ھ سی۔ اگلے دن جمعے دے روز قلعہ میہاں سنگھ دفن کیتے گئے۔ تے ہزاراں لوکاں جنازہ پڑھیا۔

اِہناں دے دو پتر عبدالعزیز تے عبدالقادر سن۔ عبدالعزیز وی پنجابی دے چنگے شاعر سن۔

حافظ محمدؒ

نام حافظ محمدؒ تخلص محمد بن مولوی حافظ محمدؒ بارک اللہ پنڈ لکھوکے ضلع فیروزپور دے وسنیک
جنم ۱۲۳۱ھ مطابق ۱۸۰۶ء — وفات ۱۳۱۱ھ مطابق ۱۸۹۳ء

نیک پیو دے نیک پتر۔ قرآن مجید دے حافظ۔ عربی، فارسی، اردو دے جانوں۔ نیکی۔ پرہیزگاری تے خداترسی وچ مشہور۔ عربی، فارسی، فقہ تفسیر صرف نحو اپنے پیو کولوں پڑھی۔ فیر وڈے پتر محی الدین نال دِلی گئے تے کجھ چر اوتھے پڑھدے رہے۔

گھر واپس آکے کھیتی باڑی دا کم شروع کیتا۔ نالے پیو دی لیہ تے ٹُردے ہوئے وعظ نصیحت درس تے شاعری راہیں لوکاں نوں دین دے حکماں دی تلقین کردے رہے۔ اِہناں ڈھیر کتاباں لکھیاں ہن۔ پر سبھ پیو وانگر دین دی اشاعت نوں مُکھ رکھ کے۔ اِہناں دے وڈے پتر مولوی محی الدین دسدے ہن کہ اِہناں دے دادا حافظ احمد نے دعا کیتی۔ ربّا ایہنوں جیہا پوترا دیہہ جیہڑا قرآن مجید دا حافظ ہووے تیرے حکماں نوں منن تے لوکاں نوں پہنچان والا ہووے۔ لمی عمر والا ہووے۔ تے خاندان دا ناں روشن کرے۔ اُہناں دی اِہ دُعا حرف حرف پوری ہوئی۔

مولوی صاحب آپ کہندے ہن کہ میری عمر بائی ورھے دی سی۔ مینوں میرے پیو مولوی بارک اللہ نے فرمایا۔ ایتکی رمضان شریف نوں تراویحاں وچ قرآن مجید سنایا جے۔ مَیں اُہناں دے اِہ فرمان تے ہور کم گھٹ کیتے تے رات دن اِک کرکے قرآن مجید کنٹھ (حفظ) کرنا شروع کر دتا۔ اِک دن اس کرڑی محنت دے سببوں مینوں سر پیڑ ہو رہی سی۔ اُہ تشریف لیائے تے پُچھیا کیہ گل اے۔ میں دسیا سر نوں پیڑ ہو رہی ہے۔ اُہناں کجھ پڑھیا تے میرے متھے تے اُنگل نال کجھ لکھیا۔ جو مینوں اِہ جاپیا "یا شافی" اُہناں نے دی ی نوں لماں لکھدیاں "فی" دی ی نوں پار کر دتا۔ میرے سر دی پیڑ اِہ سے ویلے ہٹ گئی تے مُڑ ساری زندگی کدی نہ ہوئی۔

مولوی نور محمد شہباز شریعت دے لیکھک تے مولوی غلام رسول قلعہ میہاں سنگھ والے سسی پنوں دے کرتا اِہناں دے سمے سنگی (ہمعصر) ہن۔

شعراں وچ اِہناں کسے کولوں سُدھائی نہیں کرائی۔ اِہناں دے شاعری دے شاگرداں

جوں اِہ مشہور ہن -

مولوی محی الدین (ڈپٹی) مولوی عبدالسلام پیر کھائی - مولوی شادا واعظ - حافظ غلام رسول وزیر آبادی - مولوی عبیداللہ بہادر پوری - مولوی محمود شاہ -

اِہناں دیاں تصنیفاں اِہ ہن :-

تفسیر محمدی (۷ جلداں) زینت الاسلام دو حصے - احوال الآخرت - انواع محمدی - قوانین الصرف - ابواب الصرف - خوجہ نامہ - مجاہد اسلام - رد نیچری - سیف السنتہ - عقائد محمدی -

اِہ سبھ چھپیاں ہویاں ہن تے اِہناں چوں احوال الآخرت تے اُسدے بعد زینت الاسلام خاص کر بہت مشہور ہن - تے ہزاراں لکھاں دی گنتی وچ چھپ چکیاں ہن -

احوال الآخرت تے زینت الاسلام دی شہرت ویکھ کے ہور وی کئیاں ایسے نام تے کتاباں لکھیاں پر اُہ اِہناں دی شہرت نوں نہیں پہنچ سکیاں - سورج ساہمنے دیوا نہیں بل سکیا - احوال الآخرت وچ قیامت دے دِن بابت لکھدے ہن ؎

اچانچیت صبح دے ویلے سُن سُن نفخہ صور!
روز جمعہ دا ہوسی نالے دُہواں روز عاشور
آپو اپنیاں کماں اندر شاغل ہوسن سارے
کوئی ونجے کوئی لیوے سودا بھی کوئی ڈنگر چارے
کوئی پانی کوئی طعام پکاون لگا کرن تیاری
ہک باریک دراز آوازہ سُن سی خلقت ساری
ہر جا ہِکو جیہا سُنیوسے ہوسی خلق حیرانی
ہر دم سخت ہووے بھر کڑکے جیوں بجلی اسمانی
ہول عظیم پوے وچ خلقت ہر جا شہر گرائیں
چھوڑن شہر جنگل ول دوڑن مُنکے دم نہ کھائیں
وحشی جنگل شہریں آون دہشت دے بولائے
ہیبت ہول خلقت روسی زمی بھونچال ہلائے

دھرتی انبر پاٹن لگن جھڑ جھڑ ہوسن تارے
کنڈھیاں ڈھیہ دیسن دریاواں پانی ٹھاٹھاں مارے
پربت ہوسن ٹکڑے ٹکڑے ریت غبار ہو جاون
نھ ہنیرا دیہی گھلن ریت غبار اُٹھاون
بدل نال چو فیریوں چلن دُھند دھ کالا ہنیرا
جو دم گذرے سختی کڑے اَہ آواز ودھیرا!
دھرتی انبر کجھ نہ رہسی سورج چند ستارے
نہ دریا نہ پربت رہسن فانی ہوسن سارے
آدم جن فرشتے ڈنگر کجھ نہ رہسی بھائی
ملک الموت ابلیسے ڈھونڈے کھسے جان بچائی
فیر ملک الموت بھی ناہیں ہوسی سبھ ملائک نالے
اسرافیل بھی فانی ہوسی کرنا عرش حوالے
"لمن الملک الیوم" کہے رب اَج کس دی بادشاہی
کتھے گئے سبھ دعویاں والے چادر کوڑی آہی
بعد وچ ایہہ دی کتاب انواع بارک اللہ نوں اِہناں بہت سارے وادھے۔ ٹیکا ٹپنی (تشریح) تے مسئلیاں دی سودھ دے بعد انواع محمدی دے ناں تے چھاپیا۔ لکھدے ہن
قوت ضعف فقہ دیاں مسئلیاں ظاہر پیا دسیوے
جے کوئی علم حدیثوں واقف اُسنوں ظاہر تھیوے
اِس کارن پھر محنت کر کے اِہ کتاب بنائی
تا اُسنوں پڑھ کے ضعف قوت تے واقف ہوون بھائی
ہر مسئلے دی سند حدیثوں نال سند بھی لکھی!
ترجمہ بھی وچ ہندی لکھیا مُشکل سمجھ نہ رکھی!

مولوی محمدؐ مسلم

نام محمدؐ مسلم تخلص مسلم پیو دا نام میاں محمدؐ عظیم قوم ارائیں۔ لدھیانہ دے وسنیک۔
جنم ۱۸۰۵ء وفات ۱۸۸۰ء

لدھیانہ دے جم پل۔ بال پن توں مولوی خیال دے۔ غازی تے پرہیزگار۔ جد آپ عربی فارسی دے عالم ہو گئے۔ تے فیر بچیاں نوں پڑھاندے رہے۔ اہناں دا ویاہ پنڈ کلیاں پور ضلع جالندھر دے اِک ارائیں گھرانے وچ ہویا۔ اہ آپ دی نیک طبیعت ویکھ کے آپ نوں جالندھر توں دو میل پنڈ گڑھا وچ لے آئے۔ تے ۱۸۳۰ء وچ مولوی صاحب نے ایتھے چالی وِگھے زمین خرید کے وعظ نصیحت تے کھیتی باڑی دا کم شروع کیتا۔
۱۸۴۷ء وچ انگریزی راج دا سورج اُبھرن لگا۔ حکومت نے اِہ تھاں چھاؤنی بنان لئی منگ لئی۔ اہناں ۳۵ گھماں سرکار نوں تے ۵ گھماں اپنی برادری نوں دے کے آپ وعظ نصیحت نال درس دا سلسلہ شروع کر لیا۔
۱۸۵۰ء وچ سرکار نے اہناں نوں ۵ روپے مہینے تے جالندھر چھاؤنی وچ بارک ماسٹر لگا دتا پر اِہ کم جی نوں چنگا نہ لگا۔ کجھ چر نوکر رہ کے جواب دے دِتا۔ تے جالندھر بازار شیخاں وچ کتاباں دی ہٹی کھولھ لئی۔ جس نوں اہناں دے پُتر پوترے مولوی علی محمدؐ۔ عطا محمدؐ۔ عبداللہ۔ نجات اللہ عبدالرحیم چلاندے رہے۔
مولوی صاحب نے اپنی شاعری نوں دھرم (مذہب) پرچار دا کم لیا اے۔ تے دھار مک رنگ دیاں کتاباں لکھیاں ہن۔ جو اہ ہن
گلزار آدم۔ گلزار موسیٰ۔ گلزار سکندری۔ گلزار محمدی۔ تقویتہ الاسلام۔ تاثیر الصلوٰۃ وغیرہ۔
تقویتہ الاسلام ۱۸۷۷ء دی لکھت۔ آخری تصنیف اے تے گلزار آدم پہلی شعراں وچ روانی۔ پکیائی تے مٹھاس اے۔ گلزار آدم پنجاب یونیورسٹی دے پنجابی دے نصاب وچ شامل رہی اے۔ گلزار آدم دے مُڈھ وچ لکھدے ہن۔

پچھے حمد خدا دے نالے بعد دعا   حالت ایس کتاب دی دیواں کجھ سنا
ہک دن دل وچ گذریا میرے اِہ خیال   بندی وچ پیغمبراں دائیں کجھ آکھاں حال
لے کے نام خدا دا پکڑی قلم دوات   لکھے جو اندر ایس دے صادق ہیں حالات
حصے اسدے چار ہیں کیتے جُدا جُدا   گلزار آدم اس نام ہے پہلی جلد سُنا
گلزار موسےٰ ہے دوسرا حصہ ہویا خوب   ہے گلزار سکندری تریجا سُن محبوب
ہے گلزار محمدی چوتھا حصہ خوب   حال محمدؐ مصطفےٰ اس وچ ہے مرغوب
وچ کتاباں معتبر لکھیا اِہ احوال
شک ہووے دل وچ جے دیکھ کتاباں بھال

گلزار آدم چوں یوسفؑ دا بیان :

ہک دن پکڑ عزیز نے کوئی دو اسیر   بھیجے اندر قیدیاں آہی کجھ تقصیر
ہک باورچی اُنہاں وچ دوجا ساقی شاہ   بندی خانے جاں گئے دوویں حال تباہ
یوسف اُس دن شام نوں گیا جو قیدیاں پاس   ڈٹھا جا کے دوہاں نوں بیٹھے بہت اُداس
اندر غم تے فکر دے دوویں سن مغموم   وانگ غریباں عاجزاں آہے جیوں مظلوم
یوسفؑ کہیا اُنہاں نوں اِہ کیسا ہے غم   لگے کرن بیان اُہ اکھیں ہتیں پُرنم
سُفنہ اِک اِک دیکھ کے ہوئے اسیں اُداس   سُفنے دی تعبیر توں آکھ سنا دیں راس
ساقی آکھ سُنایا ڈٹھا میں وچ خواب   توڑ انگوراں ویل تھیں کڈھاں پیا شراب
بھر کے اوس شراب دے دِتے شاہ نوں جام   میرے ہتھوں شاہ نے پیتے پکڑ تمام
دُوجے سُفنہ آپنا کیتا اِہ اظہار   حاضر ساں میں ہویا جا کے وچ سرکار
بھریا ساتھ طعام دے سر میرے تے خوان   بھر چنجاں لے جاوندے بہت پرندے آن
دس اساڈی خواب دی کیہ ہیگی تعبیر   جُدی جُدی ہر خواب دی دسیں توں تفسیر
یوسفؑ کہیا اُنہاں نوں تاں آکھاں احوال
لے آؤ ایمان جے چھڈو کفر جنجال

گھاسی رام

نام تے تخلّص گھاسی رام۔ بٹالہ ضلع گورداسپور دے رہن والے۔ قوم دے برہمن۔ پروہت داکم کردے۔ سنہ ۱۸۶۲ بکرم وِچ جنم لیا۔ تے اسی ورھے دی عمر بھوگ کے سنہ ۱۹۴۲ بکرم نوں کوچ کر گئے۔ جوانی وِچ شعر لِکھن دا شوق ہویا۔ تے اِک قصّہ کُڑی ویچاں لِکھیا۔ جس تے خوش ہو کے میونسپل کمیٹی بٹالہ ولوں ۵۰ روپے اِنعام ملیا۔ قصّے دا بول انج سی:-

بھکھے ویچی رجّے لئی
دوہاں دے سر مٹی پئی
دوہاں پھڑیا کم سوکھالا — دوہاں دا کرو مُنہ سر کالا
دوہاں نوں دے دیو دیس نکالا — باپ پھڑیا نے ڈوبن والا
بھکھے ویچی رجّے لئی
دوہاں دے سر مٹی پئی

ایہناں بینت۔ کبت۔ ڈیوڑھ۔ دوہڑا۔ سویا۔ ہر طرح دے شعر کہے۔ تے لوکاں بڑے صلاحے۔ لوک ایہناں دے شعر زبانی یاد کردے۔ تے میلیاں وِچ جد بولدے اِک ٹھٹھ بنھ دیندے۔

الف۔ اوّلاں ناں کجھ ہوش کیتی رہیا کم کردا ایہ غیر یارا!
ہُنر سِکھیا نہ کوئی علم پڑھیا کہیں مار لئی اپنے پیر یارا
خرابات خمود وِچ رہیا پھردا ہتھیں مل لے ٹیکے زہر یارا
گھاسی رام ایہہ بھی عجب آدمی نے کھاندے زہر پھیر ڈھونڈدے خیر یارا

ہاڑ ہور سنو اِک اپدھرو جد صاحب من بھایا — کلجگ آیا
دھی ویچاں دا دھرم گیا پہلا خصم ہٹایا — دوجا بنایا
تیجا شاہوکار جان کے نائی سد لیایا — پاس بٹھایا
گھاسی رام معتبر جان چوتھے نو چی مایا — گیا ویاہیا

رمضو پشاوری

رمضو۔ نام رمضان علی تخلّص رمضو۔ کشمیری الاصل سن۔
جنم ۱۸۱۶ء وفات ۱۸۹۸ء دے نیڑے۔

جے پلّے پشاور وچ ای۔ تے ایتھے ای اُدھ وَہیں دی ہٹی کردے رہے۔ چنگے بیت باز سن۔ پشاور وچ رہن تے پشتو دی گڈ وچ پلن دے باوجود پنجابی وچ شعر خوب کہندے سن۔ تے اوس سمے اُہناں دی شہرت سرحدی علاقے توں سوا پنجاب وچ وی ڈھیر سی۔ سائیاں پشاوری دے اُستاد تے سید اکبر شاہ دے شاگرد سن۔ ۱۸۹۸ء دے قریب فوت ہو گئے۔

کلام دا نمونہ ؎

ن نکیاں وچ اِکتاں دی رات چاندی اِک پی کے مست مخمور سوندے
اِک ٹھرن سیالے دی سیال اندر اِک صندلیاں لے کے سمور سوندے
اِک کسّ سیجاں سوّن پلنگاں اُتے اِک اُلیدے تے اُتّے تنور سوندے
اِک کرن عبادت سحر والی اِک رمضو جیہے غافل ضرور سوندے

س سرمے دی شاہی مدھم ہو گئی وچ نیناں دے زردی دی تار آ گئی
میں تاں جاندا ایس میداں نوں ساں زردی کیونکر وچ انار آ گئی
تیری نت نت دی سردردی کولوں زردی گل گلاب وچ گھار آ گئی
رنگ ویکھ کے یار دلدار دا ال رمضو کہندا بسنتی بہار آ گئی

اروڑا رائے

نام اروڑا رائے - قوم دے ہندو بھاٹ کوچہ چڑیماراں لاہور دے وسنیک
جنم ۱۸۱۶ء
وفات ۱۸۸۰ء

پنجابی شاعراں دی اِک پیڑھی دے سوڈھی مولوی فریدالدین مزنگی دے چیتے شاگرد۔ تے چنگے بینت باز۔ میاں شادی۔ میاں باغبان تے سید فضل شاہ نال اِہناں دی چوٹ بازی بڑی رہی۔ اِہناں کجھ نعتاں تے امام حسین دے کجھ مرثیے وی لکھے ہن۔

۱۸۷۰ء دے قریب اِک واری چوک نِنی وچ اِہناں دا سید فضل شاہ نال ٹاکرا ہو پیا طرح الکھیاں تجویز ہوئی۔ شام دے ۹ بجے توں رات دے اِک بجے تک دوہیں پاسیں الکھیاں ٹکراندیاں رہیاں۔ آخر سید فضل شاہ کامیاب ہو گئے۔

امرت سر دے رحیم بخش صوا عق اِہناں دے شاگرد سن

کلام دا نمونہ :-

ج جان قربان جیران رہی تیری جان دلوں میری جان لعلا
تیری جان دے نال ہے جان میری بھانویں جان تے بھانویں جان لعلا
تیرے ذوق تے شوق دا طوق میرے گل وچ ہندا اہر آن لعلا
اروڑا رائے نوں عشق زہر کیتا کدی دیکھ آ کے مہربان لعلا

ن - نت پیارے کت خیال بھیویں نت خزاں تے نت گلزار ناہیں!
نت حکم حکومتاں راج کتھے نت بھاگ اِہ کسے دے یار ناہیں!
نت یار دے وصل دی رات کتھے نت داغ جدائی دی سار ناہیں!
اروڑا رائے نت حسن جوانی کتھے نت زندگی دا اعتبار ناہیں!

ماہی کمبو

ناں ماہی پیو دا ناں بُدھو۔ قوم کمبو۔ جھبیٹھہ ضلع امرت سر دے نیڑے۔ پنڈ گھوسل دے رہن والے۔

۱۲۳۶ھ مطابق ۱۸۲۰ء وچ پیدا ہوئے تے نوّے سال دی عمر پا کے ۱۳۲۶ھ مطابق ۱۹۰۸ء وچ امرت سر فوت ہوئے۔

چھ ورھے دے سن۔ پیو نال امرتسر آ گئے۔ تے ایتھے کم کار کردے رہے۔ فقیر طبیعت والے سن۔ سخن دے شوقی۔ اک واری آپ داؤد بادشاہ دی وار دے کجھ شعر اپنی لور وچ گوندے تے جاندے سن۔ اِک سرول پیرول ننگا فقیر پچھے پچھے ترن لگ پیا۔ جد اِہناں بولنا بس کر دتا۔ تے اوس آکھیا کجھ ہور۔ ماہی نے کہیا ایہے اِہناں ای آوندا اے۔ اوس کہیا ہور پڑھیا کر۔ فقیر غائب ہو گیا راتیں سفنے وچ فیر آیا۔ تے آکھن لگا۔ ہور کجھ سُنا۔ ایسے طرح دوجی تیجی رات سفنے وچ آیا۔ ماہی نے اوہو جواب دتا۔ مینوں اگے نہیں آوندا۔ اوس کہیا آجلسے گا۔

چوتھے دن ذہن کھل گیا۔ داؤد دی وار فیر لکھنی شروع کیتی تے شعر گھٹاں بنھ کے آن لگ پئے۔

ایہناں داؤد بادشاہ دی وار توں سوا ڈھول بادشاہ دی وار وی لکھی اے۔ پر اوہ اَن چھپی رہ گئی۔ داؤد دی وار ہم، صفحے دی اے جہڑی کئی واری چھپ چکی اے۔ تے ڈھاڈی مراثی تے ہور شوقین بڑا اسواد لے کے پڑھدے نے۔ تے کئی واری جد پریہہ جم جاندی ساری پریہہ بیٹھی ساری ساری رات سُندی رہندی۔ شام دا بیٹھا بجھا ہویا فجر دی بانگ یاں سویر دے تارے نال اُٹھدا۔

ماہی اُکا اَن پڑھ سی۔ پر شعراں وچ روانی تے زور کافی اے۔ داؤد دی کرامائی دا ذکر کردا ہویا شاعر آکھدا اے۔

لاگی ٹُر کے مصر توں بغداد نوں آئے — خبر ہوئی بادشاہ نوں شدیانے دھروائے
کہندا اُتھہ باغ وچ آرام کرائے — گئی اِک نوکر شاہ دے خدمت نوں آئے
چھیتی گھروں بادشاہ کھانے بھجوائے — کھانے کھاندے لاگیاں لکھ شکر بجائے

پھیر وزیر بادشاہ دا آیا باغے توڑی　　چلن تویاں رہکلے کوئی ملکھ کروڑی
ٹمنیاں منگل گاوندیاں کوئی گاشے گوڑی　　خبراں ہویاں ملک وچ سیاں کوہاں توڑی

روم دے بادشاہ نال داؤد دی لڑائی دا ذکر کیندیاں آکھدے ہن

پہنچی خبر داؤد دی بادشہ دے تائیں　　اگ لگی وچ کپڑیں اوہ بجھ دی ناہیں
میں روم دا بادشاہ دیساں دا سائیں　　لڑنا میرے ساہمنے کم اوہدا ناہیں
اوہ دانا ٹمکا ایسدا پھر پانی ناہیں!　　اوہنوں موت آوازاں ماردی کر لمیاں باہیں
روم دا بادشاہ گھوڑے تے چڑھیا　　سبھ بستر بنھ کے ہتھ نیزے پھڑیا
آیا وچ میدان دے اوہ لوہے لڑیا　　ابراہیم وزیر نوں اوہ چاہوے پھڑیا
ابراہیم وزیر نے اہ بات سنائی　　آ جا میرے ساہمنے جے جمیا مائی
گھوڑا ابراہیم دا کوئی جم ہوائی　　جاندا چھڈ زمین نوں جد اڈی لائی
آیا وچ میدان دے اُن دیر نہ لائی　　ہُن آیا سیس اُتارنے جے ہمت سائی

تینوں باپو نہ کوئی فکر دے سبھ ملیا مائی
ہن پایا ہتھ کمان نوں شاعر کہندا ماہی

حضرت شاہ علی دا داؤد نوں نصیحت کرنا:-

شاہ کرے تاکید داؤد نوں بہت سمجھاوے　　نیکی تے برائیوں سب حال سناوے
تاج تخت تے ملک سب ایتھے رہ جاوے　　باجھوں نیک اعمال دے کجھ نال نہ جاوے
خودی گمان تکبری نہ رب نوں بھاوے　　جیہڑا کرسی عاجزی اوہو رتبہ پاوے
جس نے کجھ دم ماریا آخر پچھتاوے　　لڑکے ایہہ نادان نے شہ آکھ سناوے
رکھیں نال پیار دے ایہو رب نوں بھاوے　　کر کے ساری سونپناں تازی منگواوے
گئی شاہ در پیر دے کھڑا عرض سناوے　　ہتھ بنھ کیتی بینتی پیریں سیس نواوے

رخصت لے کے شاہ توں جنگل دل آوے
نیر چڑھی سواری شاہ دی نوں دیکھن آوے

مخلص

نام ہاشم شاہ قریشی۔ پیو دا نام شاہ محمد (لیکھک بیت شاہ محمد) وڈالہ وِرک ضلع امرتسر دے وسنیک۔

جنم ۱۸۲۰ء وفات ۱۸۹۵ء

پنڈ وچ حکیمی کردے سن۔ آپ دی ویدگی دی مشہوری دُور دُور تک سی۔ لوڑوند تے روگی دُور دُور توں دوا دارو لئی آوندے سن۔ شاعری ورثے وچ ملی سی۔ اِہناں دے پیو میاں شاہ محمد اپنے بیتاں کارن مشہور ہن۔ مخلص نے قصّہ "سسی پنوں" بیتاں (سوال جواب) وچ نظم کیتا۔ جو آپ دے اِک شاگرد عبدالکریم صادق نے (جیہڑا وڈالے وچ منشیاں دا کم کردا سی) چھپوایا سی۔ کلام وچ زور۔ روانی۔ سوز تے اثر ڈھیر ہاے۔

کلام دا نمونہ۔

سسی نوں ماں آکھدی اے:

ما رب دا واسطہ ہی میرا بھلیں جا نہ جان گوا کُڑیے
ماں باپ دے حکم نوں رد کرنا کسے مذہب وچ نہیں روا کُڑیے
اُچی کوک نہ بہت سنا لوکاں رکھ آپنی پریت چھپا کُڑیے
مخلص بنن شریک تے دین طعنے یاری نال ہوتاں دے نہ لا کُڑیے

اگوں سسی اتر دیندی اے

نما زار کریں سگوں شور پاویں وچ شہر بھنبور نہ کدے رہساں!
نہیں اگ جدائی دی ٹھکن دیندی باجھوں یار کس نوں دل دا بھیت کہساں
کھٹی عمر دی رات وچ لے گیا ساری عمر دے دُکھڑے کویں سہساں
مخلص جا ملساں پنوں یار تائیں لے کے رب دا نام میں ٹھیک ڈیہساں

نور احمد چشتی

نام نور احمد چشتی پیو دا نام مولوی احمد بخش یکدل ساکن لاہور جنم سنہ ۱۲۴۶ھ - وفات ۱۲۷۶ھ
بڑے چنگے علمی تے تاریخی گھرانے دی جند جان ـــــ بڑے لائق - ذہین تے عالم فاضل - کیہا جاندا اے کہ اہناں دے پیو مولوی احمد بخش ہوراں نوں آخری مغل بادشاہ شاہ ظفر نے فخرالشعراء دا خطاب دِتا تے اِک مہر بدر دین مہر کن دے ہتھوں بنوا کے دتی - جس تے لکھیا سی

" فضیلت پناہ یکدلی آگاہ فخرالشعرا مولوی احمد بخش یکدل - فدوی محمد بہادر شاہ بادشاہ غازی "

اہناں دے پیو نے اپر تھلی چار ویاہ کیتے - اہ اجے چھ سال دے سن کہ ماں مہیٹر ہو گئے - چودہ ورہے دی عمر وچ پڑھائی مکمل کر کے دیوان امرناتھ دی سفارش تے پنج روپے روز تے سرکاری وکیل مقرر ہوئے - نیز فوجی تے سول افسراں نوں پڑھان دا کم سنبھال لیا - اُہدے نال نال تصنیف تالیف دل رُخ کیتا - اِک کتاب اُردو فارسی عربی صرف نحو تے تحفہ چشتی لکھی - دوجی پنجاب دے رسم و رواج تے یادگار چشتی لکھی - جو مطبع کرانیکل لاہور وچ چھپی تے لنڈن تے فرانس وچ ترجمہ ہوئی - پھر تحقیقات چشتی (۷۰۰ صفحے) مطبوعہ مطابق سنہ ۱۲۸۱ھ لکھی - اہناں توں سوا عجائبات چشتی - خیالات دانش - سیحرفی کربلا وغیرہ - اُردو - فارسی پنجابی زباناں کوئی اِک سو پنجاہ (۱۵۰) کتاباں لکھیاں -

اہ بڑے ٹھاٹھ باٹھ نال رہندے سن - باہنواں وچ سونے دے کڑے پاوندے - اجے شباب دی اپوڑی چڑھ رہے سن کہ اہناں دی زندگی دا ناتا ہن دنیا دیاں صرف ۳۰ بہاراں دیکھ کے ٹٹ گیا - تے اہ پورے ۳۰ ورہے دی عمر پا کے فوت ہو گئے -

اہناں دی اک پنجابی لکھت سیحرفی نور احمد مطبوعہ سنہ ۱۸۶۰ء لاہور دی چھپی ہوئی موجود اے جس وچ کربلا بارے ڈیوڑھے لکھے ہن - اہ پورے ۳۰ بیت ہن

کجھ ڈیوڑھ دنگی لیئے

الف ارادے تیرے سچے توں ہیں جگ دا والی ... شکوں خالی
کن کہہ نیکیں دکھایا قدرت تیری عالی ... کسے نہ بھالی
دُنیا نوں اِک باغ بنایا بنیوں آپ دا مالی ... خوب سنبھالی

نور احمد توں ایسے رب دا چسل کے ہو سوالی ! یے خوش حالی !

ث۔ثابت من آل نبی نوں جو کوئی اوّل آیا ! رتبہ پایا
واہ وا ذات حسینؑ علی دی کربل سر کٹوایا درد نہ آیا
کر قربان گھرانا اپنا اُمت نوں بخشایا ! رنج اُٹھایا
نور احمد واہ رتبہ اُس دا سارا گھر گھایا ! تے لٹوایا

غ۔غرور دے مارے کوئی ہس ہس گلاں کردے مول نہ ڈردے
رب جنہاں نوں رسوا کردا پیر اوتے دھردے بندے زردے
پاک محمد سرور ساڈا اسیں چاکر اُس گھر دے وانگھ بردے
نور احمد جے اسیں وی ہندے تاں وِچ کربل لڑدے آخر مردے

ذ۔ذلیل شقیاں وچوں حُر نے رتبہ پایا ستہ دل آیا
پچھے قدم تے لڑیا غازی نام شہید دھرایا ! اُچا پایا
پھیر مصعب بھائی اُس دا نالے بیٹا آیا ! سر کٹوایا
نور احمد سوہے نے چنگے جنہاں شہید کھایا گھر کٹوایا !

س۔رب دے کمیں دم نہ مارے جو چاہے سو کردا مول نہ ڈردا
جے دو قطرے پانی ملدا کیوں کر اصغر مردا ہے ہے دردا
رو رو بانو شہ تکیں پچھے کون ہن والی گھر دا جیہڑا سردا
پیاس دے مارے نور احمد منہ سکا ہر ہر دا حکم رشمر دا

مولوی عبدالستّار

نام مولوی عبدالستار تخلص ستار یا عبدالستار۔ پیو دا نام میاں مردان قوم ورک جٹ پنڈ کھاریاں والا ضلع شیخوپورہ۔ جنم ۱۸۲۳ء دفات ۲۱ مارچ ۱۹۱۳ء۔

ایہناں دے پیو ورک جٹ قوم دے سن، اوہ مسلمان ہو گئے تے جُلاہیاں دا کم کردے رہے۔ راہ وی پیو دی لیک تے چلدے ہوئے ۴۰ ورھے دی عمر تک کھڈّی وچ پھاتھے رہے۔ چالی ورھے دے ہو کے ایہناں نوں کجھ پڑھن دا خیال آیا۔ تے کجھ عربی فارسی پڑھی۔ فیر شاعری کرن نوں جی کیتا۔ کجھ پھٹکل شعراں توں سوا سورۃ والضحیٰ دی تفسیر اکرام محمّدی (لکھت ۱۳۰۰ھ) لکھی۔ فیر یوسف زلیخا دے قصے نوں دھارمک (مذہبی)، رنگ وچ قصص المحسنین (لکھت ۱۳۱۳ھ) دے ناں ہیٹھ لکھیا جو چوکھی موٹی کتاب بن گئی۔ کوئی ۵۰۰ صفحے دی۔ لوکاں نوں ایہدے شعر سناوندے تے لوک بڑا اصلاحوندے۔ لوک زلیخا دے شعر سن سن کے ایہناں دے معتقد ہو گئے۔ اک کھاندے پیندے رجے بندے میاں شمس الدین نے بھریا بھرایا مکان آپ نوں ہدیہ دے طور تے پیش کیتا تے کہیا۔ اِہ جُلاہیاں دا کم چھڈ کے تسیں ہن اللہ اللہ کریا کرو۔ تے لوکاں نوں وعظ نصیحت کر چھڈیا کرو۔

ایہناں دا قصہ یوسف زلیخا ۱۸۹۴ء وچ پہلی واری چھپیا۔ زبان بڑی سادی۔ بولی مَن کھچویں تے تاثیر بھری۔ نصیحتاں حکایتاں چھڈیاں پھبدیاں سن۔ چھپدی مقبول ہو گیا۔ آپ نوں پنڈ گھیاڑی دے لوکاں چوکھی زمین واہی گاہی لئی مُفت ہدیہ کر دتی۔ تاں جو فراغت تے سکون دی زندگی بسر کر سکن۔ سچ پچھو تے شاعری ایہناں نوں سوکھلی۔ لوکاں وچ آدر عزت، قصے دی شہرت، آرام دی زندگی تے عاقبت سوہنی۔ اِہ سی ایہناں دی شاعری دا سٹّہ۔

ایہناں دو وڈیاں کتاباں توں سوا چرخہ رنگ رنگیلا مجموعہ اشعار عبدالستار۔ تہیں نامہ۔ عبرت نامہ۔ یمن نامہ۔ بارہ ماہ۔ سی حرفیاں۔ مدح نبی کریم۔ مدح پیراں پیر وغیرہ لکھیاں۔ جو قریباً سبھ چھپ چکیاں ہن۔ ایہناں چوں چرخہ رنگ رنگیلا۔ یوسف زلیخا۔ اکرام محمدی تے مجموعہ اشعار بہت پرچلت ہن یوسف زلیخا دے قصے کئی شاعراں لکھے ہن۔ پر جتنی شہرت تے مقبولیت زلیخا عبدالستار تے زلیخا مولوی غلام رسول نوں حاصل اے، کسے ہور نوں نہیں۔ مذہبی خیال دے لوکاں وچ ایہناں

واقعہ تے حقیقی یا مجازی رنگ دے خیال والے لوکاں وچ مولوی غلام رسول دا قصہ ڈاہڈے پڑھدے ہن
اِنہاں دے شعر بڑے سادہ تاثیر بھرے تے من کھچویں ہن۔ کجھ اُردو غزلاں تے شعر وی لکھے ہن
جو اکرام محمدی تے مجموعہ اشعار وچ چھپے ہوئے ہن۔ پر پنجابی شعراں والی رنگینی تے کھچ اِنہاں وچ
نہیں

بڑھیپے وچ اِہ پنڈ گھاریاں والے توں پنڈ فیروز وٹوواں (شیخوپورہ) چلے گئے تے اوتھے ای
وصال کیتا۔ اِنہاں دے دو پتر اک وڈا سی پتر تے اکھاں ساہمنے ای اللہ نوں پیارے ہو گئے۔
پر دھی رہی جیں دی اولاد کول اِنہاں دے قصیاں دے حق حقوق ہن۔

کلام دا نمونہ۔ نین نامہ چوں

الف۔ اکھیاں کسے نہ رکھیاں ہن اکھیں رکھیاں مول نہ جاندیاں نیں
آپو ڈاہڈیاں نال پیار پاون آپے روندیاں تے پچھوتاندیاں نیں
دُکھ یار دا دیکھ کے رہن راضی نہ کجھ پیندیاں تے نہ کجھ کھاندیاں نیں
ستار بخش اِس حال نوں جاندے ہن اکھیں پیش حسیناں دے آندیاں نیں

ح حال کیہ چھپائیں عاشقاں دا سدا روندیاں عمر گزار دے نین!
سارے جگ وچوں گنہگار ہوئے جویں چور تے ٹھگ بازار دے نیں!
نالے لوک غریباں نوں دین طعنے نالے نین محبوباں دے مار دے نیں!
ستار بخش ایں روندڑی ہار آیاں اجے نین نہ دیکھنوں ہار دے نیں

مناقب رسول چوں اک بند:۔

الف اساں نوں ڈاہڈیاں آساں رحمت جھڑیاں لائیاں نیں
اپنے آپ نمانیاں ہیاں ماہی دے لڑ لائیاں نیں!
غفلت چکر دے وچ ستیاں رہبر آن جگائیاں نیں
وانگ ستار جو عاجز ہیسن ماہی ساتھ رلائیاں نیں

بردا پشاوری

نام میاں برنے خاں تخلّص بردا قوم پٹھان پشاور دا وسنیک۔ جنم ۱۸۴۷ء وفات ۱۸۹۷ء
پنجاب دا مشہور تے رنگیلا بینت باز۔ جس حسن دے الاہمیں گھوڑے نوں پیار کرن لئی جگ دی
رسوائی جھلی پر سی نہ کیتی۔

بردا پشتو دی گڑھ وچ پلن والا پشاوری پٹھان۔ مات بولی پشتو یا فارسی۔ پر جد پنجابی وچ بینت بازی کرن لگا۔ تے اینج دسیا۔ کہ اوہ پشاور دی ہنیں سگوں امرت سر یا لاہور دی گکھول جمیاں سی۔ پٹھان ہون کرکے خاص کر ایس نوں اوتیں منڈیاں نہ اٹھرک سی۔ تے ایس لئی اوس نوں جیل یاترا دی کرنی پئی۔ اوس نے اپنی آپ بیتی لکھدیاں آکھیا اے

الف اُٹھ پہلے روز ٹُریا بردا متھا لگا سو نال لڑائی دے جی
سکے بھائی نے قید کرا دتا لک بنھ کے نال جوائی دے جی
تتاں برساں دی قید میں کٹ آواں سخن یاد رکھاں سکے بھائی دے جی
بردا چھٹے قید دل ملے ماپیاں نوں جویں ہیر نوں چاک ملائی دے جی

پولیس نے بردے نوں پشاور توں پھڑ کے بیڑی وچ بٹھایا اٹکوں پار جا اُتاریا۔ فیر راولپنڈی دے بندی خانے وچ جا سٹیا۔ لکھدا اے۔

ش۔ شہر پشاور تھیں ٹریا بردا کنڈھے اٹک دے آن کھلاریو نیں
پنج ست سپاہی نے اردگرد بیڑی والے نوں نعرہ جو ماریو نیں
بیڑی آر آوے بیڑی پار جاوے وچ بردے نوں چا کھلاریو نیں!
بردا آکھدا یارو انگریز ڈاہڈے پنڈی جیل خانے اندر واڑیو نیں

ق۔ شہر پشاور تھیں ٹُریا بردا نکے وڈے نوں کہیں سلام یارو
جیہڑی ندر تتی سی سوئی ورت گیا رب ڈاہڈے دی رکھی کلام یارو
زمین دہل دے لیوے تاں ہیں غرق ہوواں اُچا وسدا اے آسمان یارو

برنا آکھدا قیدیوں میں چھٹ کے جی نکے وڈے دا ہوناں غلام یارو

برنا اس سمے قیدی خانے دی حالت بیان کردیاں آکھدا اے :-

ج جیل خانہ راولپنڈی والا جنیدیاں کوٹھیاں گنو تے ہین چالی!
پنج ست قیدی روز آوندے ہین کوئی دن نہیں جاندا اے مول خالی
باراں سیر دیندے چھولے پیسنے نوں منہ تے چھائی زردی اکھیں آئی لالی
برنا آکھدا یارو انگریز ڈاہڈے جنہاں ستیاں جواناں دی عمر گالی!

برنا اپنے محبوب دی بے وفائی تے ہرجائی پن توں تنگ کے آکھدا اے :-

ک - کسیدے رب نہ پیش پاوے جیل خانہ ہے دنیا دی قرضداری!
اک ظلم وچھوڑا ہے یار والا دوجا پیر پیادہ تے منزل بھاری!
برے دل نہ بری اولاد ہووے برے پت دی نہ کرے انتظاری
برنا کہے اصیل دا قول ایہو مر جائے نہ نیچ دی کرے یاری!

برنا اپنے محبوب دا ناں "سندر" لیندا اے :-

الف - اکھیاں تیریاں سندرا اوئے نت کھلے دے نال کالیاں نے
گل وچ تعویذ نے رنگ لایا کنیں سوہنیاں مندراں والیاں نے
لک پتلا سرو مثال تیرا جویں وچ چمن دے ڈالیاں نے
برنا آکھدا سندرا مہرباناں عاشق سے مصیبتاں جالیاں نے

اینج جاپدا اے سندر نوں جد لوکاں برنے دے عشق دی لیک لائی - اوہ دکھ ہو گیا - برنے نے دل دی ہواڑ اینج کڈھی -

ل - لگے جنہوں سوا جاندا اے کون روندا نال بہانیاں دے
کنھوں کھول کے دلدا بھیت دساں کون سندا اے درد ایانیاں دے
اس یار کولوں کجھ نفع ناہیں جیہڑا ہس جاوے لارے طعنیاں دے
برنا دل نوں رکھ سنبھال پیارے کجھ زور نہ پت بیگانیاں دے

برنا اپنی قید دا سبب دسدا آکھدا اے :-

ص۔ صبر نہیں آوندا یار مینوں جس دن دی ہوئی آشنائی تیری!
جے توں مر جاندوں ہندا ہت راضی وَلے سخت ہے یار جدائی تیری
تیرے پچھے میں سی لڑائی کیتی نہ توں مویوں نہ قضا آئی تیری
برّدا راضی ہے تیری رضا اُتے واہ وا خدایا خدائی تیری

برّدا لوکاں نوں عشق مجازی توں ورجدیاں ہویاں آکھدا اے :

ب۔ بُری یار و مرض عشق والی دارو لگدے نہیں طبیب والے!
شاہوکاراں دے سخن منظور ہندے تے نہیں منظور غریب والے
نال عاجزی دے کم کڈھ لیندے رسا چوپ لیندے مٹھی جیبھ والے
برّدا انبیاں درختاں دی کرے راکھی میوہ پکے تے کھان نصیب والے

جویں عشق تے مشک گجھے نہیں رہندا اے اِنج دیس دا لہجہ بولی بدلیاں وی ظاہر ہو ہندا اے
بردے بارے ایس بینت دے انتلے تک نے اوس نوں ننگا کر دتا اے ۔ کہ اوہ پٹھان اے

الف۔ اصل نہیں کدی بے وفائی ناہیں کم اصل نہیں کدے وفا ہووے
اُہدے درد نوں جان توں اپنا کر جیہڑا تیرے درد دا درد خواہ ہووے
اوس دوست توں نہ امید رکھیں جیہڑا اپنے مطلب دا آشنا ہووے
جیہڑا تیرے دکھ تے نہ کدی جھورے برّدا مارس گولی جے سکا بھرا ہووے

برّدا لوکاں نوں نیکی دا راہ دسدیاں آکھدا اے :

الف۔ اَنہ سہیلیو کم کریئے کماں باجھ نہ ملن مزدوریاں نیں
دماں باجھ نہ ہندے نے کم کوئی حسن باجھ نہ ہون مغروریاں نیں
کھنڈاں باجھ نہ ہوندے شربت مٹھے گھیو باجھ نہ ہندیاں چوریاں نیں
برّدا آکھدا رکھو نماز روزہ ہور سبھ گلاں ایہہ کوڑیاں نیں

بردے نوں بینت بازی وچ کمال حاصل سی ۔ محاورے بندی بڑی سوہنی سی ۔ اوہدی محاورہ بندی دی اِک مثال :

ع عمر مثال حباب دی اے سورج چڑھے پرچھانواں ڈھلدا اے
جس دم اُتے دم مار بیٹھوں اوہ سماں کوئی گھڑی پل دا اے

جواں نال نہ کسے نے کنک کپّی نال اِک دے انب نہ پھلدا اے
برّدا ہر اک نے مُدّت نال جاتا جتنا تِل دیوے اُتنا بلدا اے

بردے نے قید کٹی رُسوا دی ہویا پر عشق ولوں ہنیں مُڑیا تے سگوں تڑ کے آکھیا ے

قدر واہگورو دی سکھ جاندا اے قدر کلمے دی نوں مسلمان جانے!
شاہوکاراں نوں قدر بیوپار دی اے قدر عشق دی برنا پٹھان جانے

اِہ سی بردے دی زندگی دا نقشہ جیہڑا اوس آپ ای کھچ چھڈیا اے۔ بردے دی بیت بازی دی شہرت پشاور توں امرتسر تک ہر تھاں سی۔ امرتسر وچ اوسدا آون تے ملن مٹھن اک تماکو والے نال سی۔ جو پشاور دا رہن والا تے امرتسر کے اوس کرموں ڈیوڑھی کول نسوار تماکو دی ہٹی پالئی سی بردا جد امرتسر آوندا تے لالہ سنت رام سپرہ دی کوٹھی یا رام تلائی بیت بولدا تے لوک بیت سنن لئی ہُم ہما کے جمع ہو جاوندے تے بڑے شوق، لگن نال ایت بنے اوس عشق دے پجاری دے شعر سُندے رہے۔ سنہ ۱۸۶۰ء توں ۱۸۸۵ء تک ایسدی بیت بازی دی بڑی دُھم رہی۔ بردا اُچ بڑا اہس مکھ تے خوش مذاق سی۔ اِک واری میاں تاج الدین تاج کندی دوز (ملتان دا رہن والا) توں جو امرتسر کٹڑہ خزانہ وچ رہندا تے کندی دوزی دی کان کردا سی۔ بردا مل گیا۔ تے تاج نے اپنا تھوہ پتہ دس دیاں آکھیا ے

الف۔ اساں دے مِلن دی خواہش رکھیں وطن اساندا خاص ملتان پچھ لے
امرتسر پنجاب وچ آن کے تے کٹڑے وچ خزانے دکان پچھ لے
اللہ دتا غریب دا نام عاجز کندی دوزاں دی آکے دکان پچھ لے
تاج دین دا جاں کے نام پایا سمن شاہ دو نگہبان پچھ لے

اگوں بردے نے جھٹ جواب وچ آکھیا ے

ک۔ کیہڑی کستوری تے مُشک دیکھیں جو میں آن کے تیری دکان پچھ لال
کیہڑا بہاؤ الحق دا توں پوتراں ایں وطن جا کے تیرا ملتان پچھ لال
کیہڑے لکھاں کروڑاں دا ونج کرناں ایں جیہڑا جا کے تیرا نشان پچھ لال
بردا آکھدا ہور نوں خواہش نہیں اِنے نگہبان جو تیرا خواہاں پچھ لال

لالہ ملاوا رام نفر۔ تاجدین کندی دوز سلالہ شکر داس بھابڑہ تے ہور کئی ہندو سکھ مسلمان بیت باز بردے دے شاگرد سن

میرداد

نام نے تخلص میرداد قوم میر (میراثی)، پنڈ داوڑہ (ہڑپہ دے کول) ضلع منٹگمری دے وسنیک
جنم ۱۸۲۳ء وفات ۱۸۹۸ء

"ڈھولے" کہن والیاں دا سردار۔ عام طور تے اونٹھ تے بہ کے سوہنی لَے تے اُچی آواز وچ ڈھولے بولدا تے سُنن والیاں نوں مست مدہوش کر دیندا۔ جویں عرب وچ "حُدی خوانی" دا رواج اے۔ کہ جد حُدی خواں اُچی لَے وچ شعر پڑھدا تے سُنن والے جھوم اُٹھدے۔ ایتھوں تک کہ اونٹھ ابیس کے تے مست تے بے وسے ہو کے انج دوڑدے کہ اوہناں نوں پینڈے دا کوئی احساس نہ ہُندا۔

میرداد دے ڈھولیاں وچ اِک سوز، درد۔ تڑپ تے جوش اسی۔ جس تے سنن والے مست ہو جاندے سَن۔ اُوہ بھاویں اَن پڑھ سی۔ پر اوس دل دے جذبیاں نوں بڑی سوہنی طرح اُلیکیا اے۔

کلام دا نمونہ:۔

چڑھ چڑھ کے دیہنی آں اج مینوں نظر نہ آوندا نیڑے
تی میں کھوج بھلیندی آں کیوں کنڈ کیتی اے جانی میرے
گھٹاں آیاں لے چڑھ فراق دیاں درداں گھتے نے گھیرے
مینوں سوز ہجر دے نی بن بن آندے نے برہوں دے پیڑے
جنجل گھتنیاں نے وچ گل دے جد کیتے نے آپ نکھیڑے
جتھے قلماں وہیہ جادن روز میثاق دیاں اوتھے دل کیچن کیہڑے
کیڈی راضی ہوواں اَج مینوں اتھوں آ کے ملن سجن میرے
خوشیاں نال گذرن گھڑیاں میریاں مٹ جادن نت دے جھیڑے

گھوک چرخیا گھوک تیری گھوکر آدے ماہل دی
مودکھ دے شاہا رب دس نہ گھتے جانے سار جواہری لال دی
پنج پونیاں نے نرہی گڈیاں کت نی کر گھیئے تے کاتی سمجھ آپنے حال دی
ابتر نے باذر ہو جاسیں عدالت دیکھ دلال دی
دھندو کار غبار اندھیرا اندر شوق سوہنے دی شمع بال دی

سیّد فضل شاہ

نام سیّد فضل شاہ تخلص فضل پیو دا نام سیّد قطب شاہ نواں کوٹ لاہور دے وسنیک

جنم ۱۸۲۷ء　　وفات ۱۱ فروری ۱۸۹۰ء　　تاریخ وفات "وائے سیّد فضل شاہ" اے

ذات دے سیّد امام علی نقی دی لڑی چوں بتیسویں پشت وچ عربی فارسی دی پڑھائی گھر ای پر سوہنی۔ کجھ چر میاں وڈا دے درس وچ پڑھدے رہے۔ جماندرو شاعر تے اللہ لوک، ستاراں اٹھاراں ورھے دی عمر وچ فنانشل کمشنر لاہور دے دفتر وچ دفتری لگے۔ تے ساری عمر ایتھے ای گزار چھڈی۔

سردار کرپال سنگھ بی۔ اے اپنے لیکھ وچ لکھدے ہن۔ کہ فضل شاہ دا قد لمّا۔ کسرتی جثّہ۔ کنک ونّاں رنگ۔ اکھّاں نہ چھوٹیاں نہ موٹیاں۔ متھّا اُچّا۔ مُنہ تے ماتا دے داغ طبیعت وچ پچھلے ویلے بڑا صبر سنتوکھ۔ راہ دے کنڈے کنڈے چلدے۔ کئی وار کدھرے دے کدھرے نکل جاندے، اِہ جوانی سمے پنڈ دی اِک ہندو کُڑی دے عشق وچ پھٹّڑ سن۔ پیو نے ایس گلّوں چھتھیاں ہو کے گھروں کڈھ دِتّا۔"

کیہہ فضل شاہ سچ مچ کسے بھاگ بھری دے چاہیوال سن۔ کسے حسن دی دیوی دے پجاری سن۔ میرے خیال وچ فضل شاہ جیہے بھلے لوک تے اِہ عشق دی تہمت سچّی نہیں جاپدی، ہاں اِہ ٹھیک اے۔ کہ اِہ شعراں تے خیالاں دی لور وچ مست رہندے۔ راہ جاندے کئی واری ٹھیڈے ٹھیلے کھاندے پر خیالاں دے وہن وچ ڈُبّے آپ جہاں دے تُرے جاندے۔

اِک وار دی گل اے پبلک لائبریری لاہور دی عمارت بن رہی سی۔ اوتھے ایہناں دے یار بیلی میاں محمد بخش راجگیری دا کم کردے سن۔ اِہ ایہناں نوں ملن گئے۔ مزدوراں نے حقّہ بھر کے اگے رکھیا۔ دو تن گھُٹ بھرے تے وِدیا ہو آئے۔ پر پھر واپس آ گئے۔ پھر حقّہ بھروایا۔ گھُٹ بھرے تے علیک سلیک کر کے تُر پئے۔ پر تیجی وار پھیر آ گئے۔ اُہناں ہس کے پچھیا کیہہ گل اے۔ گھر جان نوں جی نہیں کردا۔ ایہناں کیہا۔ نہیں اِہ گل نہیں۔ میں نواں کوٹ دا راہ بھُل

گیا ہاں - تے مڑ گھڑا ایدھرای آجاندا ہاں -

نواب علی رضا خاں نے اک واری اہناں دے بھرا نوں کیہا - میں شاہ ہوراں نوں ملنا چاہندا ہاں - اوس وعدہ کیتا کہ میں لے آواں گا - پر او وعدہ پورا نہ کر سکیا - کیوں جو اوہ ہر ویلے خیالاں دے ڈوہن وچ ڈُبے رہندے - اک تھک کے نواب اک واری آپ ای اہناں دے بھرا نال ملن آیا - اوہ جھک شیج کھلوتے سن - نواب نے سلام کیتا - اوہ چپ کر رہے - اوہ شرمندہ جیہا ہو کے مڑ گیا - اگلے دن بھرا نے آکھیا - تساں کل نواب دے سلام دا اُتّر نہ دے کے ڈاہڈا شرمندہ کرایا اے اوہ تہانوں ملن آیا سی - اوہ سن کے لوہڑے ویلے آپ نواب دے گھر چلے گئے - تے معذرت کیتی - نواب صاحب نے کیہا گل کیہہ گل سی - اہناں جواب دتا میں اوس ویلے یوسف زلیخا دے وصال دا نظارہ دیکھ رہیا ساں -

فضل شاہ چنگے نیک تے اللہ لوک سن - اک واری اہناں دا چیلا عبداللہ مرت مری اہناں نوں آکھن لگا - حضرت میں اَن پڑھ ہاں - کیہ کراں - اہناں اوہدے کنڈھے تے تھاپی مار دیاں آکھیا جا گذارے جوگا پڑھ جائیں گا - سو اوہو ہویا - اوہ نوبت ہو چکے سن کہ اہناں دا پتر کسے دے قتل دے الزام وچ پھڑیا گیا - اہناں سرگودھے دے اک مرید نوں سفنے وچ آ کے آکھیا - اوہ کتاب لے جا - لے حاکم نوں جا کے اوہ شعر سُنا -

یا ستار ستار دی تار ٹٹے سردار سردار چڑھائیں سائیں

اوس مرید نے لاہور آ کے کوشش کیتی تے آپ دا پتر بری ہو گیا -

بچپن نوں شاعری دا شوق سی - اہناں سبھ توں پہلاں سوہنی مہینوال دا قصہ لکھیا - بولی سادہ، رس بھری - تے من کھچویں سی - قصہ بڑا صلاحیا گیا - تے ہزاراں دی گنتی وچ چھپیا - ایہدے بعد اوہ کجھ النکاراں، تشبیہاں - استعاریاں تے صنعتاں دے چکر وچ پھسدے ای تے دھسدے چلے گئے - کلام وچ رس ضرور سی پر اوہ سادگی نہیں سی - جیہڑی گھٹ پڑھیاں نوں لوڑیدی ہوندی اے - اہناں اپنے علم تے قابلیت، خیال اُڈاری تے اُساری نوں اُجاگر کرن لئی عربی فارسی دے لفظ خاص کر ڈھکدے شبد ڈھیر ورتے - جویں ایس بینت وچ شبد "دم" دی جڑت

۴ مست ہوویں دولت دم النکاراں اپنے دم نالوں پیارا دم تینوں

دولت ڈولت مار کے نس جاسی دم بھی دے جاسی اتے دم تینوں

جیہڑا دم تیرا ہمدم رہندا بھیت نہیں وہندا اک دم تینوں
فضل شاہ جبدم دم رم جاسی گھڑ ول کڈھ دسیں ہمدم تینوں

لیلیٰ مجنوں وچ اِک تھاں شعراں وچ شہراں دا ناں الادے منگیاں دا نگ پرویا اے۔ لکھدے ہن۔

کرنال اُس دے مُنہ تے نیل پائے۔ جیوں رنگ ہو ترش دندان مجنوں!
بھلا کدوں لاہور دے نال یاری لگی ساں ایمان گوان مجنوں!
تیرا خط آیا گویا کل پٹی ہینوں ہوئی مشکل آخر آسان مجنوں!
جوگی بن راول پنڈی آساڈی کاہنوں اٹک رہیوں کوہستان مجنوں!
یاد قند ناہوں مٹھا وات تیرا لئیں وات میری مٹھن نمان مجنوں!
میرے دلی حصار نوں توڑ ناہیں یاری لال نے توڑ چڑھان مجنوں!
میرا کجھ خطا قصور ناہیں جو سُنے راز ہے تد عیاں مجنوں!
اگے چونیاں ملھدے تے جھکھدیاں سن ہن زرد ہوئی زعفران مجنوں!
یمن قدم بھٹیں احمد آباد کیتے عرش فرش زمیں زماں مجنوں

لفظاں دی تکرار کدھرے سوہنا رنگ پیدا کر دیندی اے۔ جویں سسی ہیوں وچ لکھدے ہن
کدے باہوڑی باہوڑی کوئی میرا آن باہوڑے کملی دا سائیں
کھلیاں کرے باہیں آہیں مار ڈھائیں ڈھونڈے اُٹھ راہیں تھر اسائیں
پھیرا پا سائیں پھیرا پا سائیں تیرا چا سائیں تیرا چا سائیں!
اجے دھڑی نہ نتھڑی نتھڑدی لاہو نتھڑی پار لنگھا سائیں
گذری رات تے بات بھی نہ کیتی چلا ہو رہیوں شرم سار سائیں

سید فضل شاہ دیاں چھپیاں لکھتاں اہ ہن۔

تحفہ فضل شاہ لکھی ۱۲۶۰ھ۔ سوہنی مہینوال ۱۲۶۵ھ۔ سی حرفیاں (سسی۔ ہیر تے سوہنی)

ہیر رانجھا سنہ ۱۲۸۴ھ - لیلیٰ مجنوں سنہ ۱۲۸۸ھ یوسف زلیخا سنہ ۱۳۰۲ھ -

اِہناں چوں تحفہ نضل (جس وچ دو جہان دے والی دے معجزیاں دا ذکر اے) دی زبان صاف تے سدھ پدھری اے - ایس دے بعد سوہنی مہینوال دا قصہ اے - ایس دی زبان بڑی سادہ - رس بھری، سوکھی اے - پر ایسدے بعد اِہناں جتنے وی قصے لکھے سبھ وچ عنعال - استعارے - تشبیہاں - ڈھکدے شبد ڈھیر دِتے - شعراں وچ سوز تے رس بڑا اے - اِہناں دا قصہ سوہنی مہینوال ہزاراں لکھاں دی گنتی وچ چھپ چُکا اے -

سوہنی چوں کجھ شعر

سوہنی نام آہا سوہنے نین اُسدے سوہنی ہنس دی مور دی چال آہی
سوہنی رنگ رخسار انار دانگوں سوہنے مکھڑے تے سوہنی خال آیا

اَنی دہیئے ہنس وی پیار یئے نیں سچّا تدھ دا قول قرار ناہیں!
تینوں لکھ کروڑ مبارکاں نی خوشی عیش دِتوں ملے دار ناہیں

ناہیں کم اصیل دا کھس جاناں بازی عشق دی ہار لاچار ناہیں!
جھوٹھے قول قرار کیوں کیتو نی گھڑنوں کدھ مڑتے لیو سار ناہیں

چار روز دا حسن پراہونا ایں کوڑے حُسن تے پویں اُبھار ناہیں!
سدا رنگ تے محل نہ ماڑیاں نے سدا حسن دا گرم بازار ناہیں

سوہنی دی ماں مہینوال نوں رانجھے دانگوں گھروں کڈھدی آکھدی اے
بس بس میاں ہمیں چار ناہیں اینویں کھا کے لُون حرام کیتو
اوسے دُکھ نوں ودھنا لوڑ یوئی جس دُکھ نے ہیٹھ آرام کیتو
کھا کھا دودھ ملائیاں پاٹ گیوں اوناکام اِہ کیہہ کم خام کیتو

تینوں رب دے خوف تھیں جان دتا نہیں تاں جاندی جہ کم خام کیتو
ساڈیاں عزتاں نوں ہتھ پان لگوں کھاؤں حرام تمام کیتو!

سید فضل شاہ احمد یار دے بعد دوجے شاعر ہن جنہاں سیگ وارث شاہ تے چوٹ کیتیاں آکھیا

وارث شاہ ہسایا جگ عاماں خاصاں تساں رواونال زار پیارے
حسن والیاں تے حسن لوک دانے اتے روندیاں کرن پیار پیارے

ایس وچ شک نہیں کہ فضل شاہ دے شعر روانی، علمیت تے اُچ خیالی دا روپ ہن۔ پر جو حقیقت نگاری وارث شاہ نے کیتی اے۔ اُہدی مثال اُہ آپ ای سی۔ فضل شاہ لکھدے ہن

دس گل کاٹی کیوں نہ گل لائی تینوں رہی بلا چیلا سائیں!
میرے ستوہ شوہدے رلی مچھلی نیل کُنڈی گھت کے لیو پھنسا سائیں!
ڈاروں وچھڑی کونج پردیس آئی کوکاں پئی کُرلا کُرلا سائیں!
نس رین سوہاگ دی بھاگ آیوں ایہو بھاگ لکھیا میرے بھا سائیں!
لاواں لاڑیا اوہ لانواں بھالانواں لاواں گھت کے تواں منا سائیں!

تتی ریت اُتے تتی پئی رڑنے مچھی جویں بریت کنار سائیں
تانبے تاس نواس اُداس ہوئی ملسے ماس کیتا ناس کھار سائیں

سودا کرن سودا سودا لا کے عشق ہٹیاں دیکھ نہ ہٹیاں نے
عشق چٹیاں گھتیاں جٹیاں نوں ہیرے ہیں ہیرے زہر ل جٹیاں نے

تینوں تاڑ دی تاڑ دگی تاڑے لگ گئے میرے نین پنول
کراں شکر ہزار ہزار واری جند جان نادی دے کے دین پنول

ہیر را نجھا وچ ہیر دے ڈولیاں مچھیاں دی صفت کردے لکھدے ہن۔

ڈوبے عجب ڈوبے نہ ڈوبے آپ مولیٰ ڈوبے ڈوبے جھناں ندے لال یارو!
ڈوبے مچھلیاں بھی ڈوبے مچھلیاں سن ماہی جال پائے ماہی جال یارو!

مائیاں پائیاں مائیاں کل وٹنے وٹنے ول کسائیاں بابلا دے
دھیدو نہیں دھی دو دو دئیں ناہیں آساں آساں دائیاں بابلا دے
جھڑکاں دے تکی ملکے اِہ آکھاں متھوں تائیاں مائیاں بابلا دے
ہیرے جیہیاں چٹا وندے چا ہیرے کہکے دائیاں بابلا دے

وڈے قصیاں نوں سوا سیحرفی ہیر سیحرفی سوہنی تے سیحرفی سسی۔ دوہڑیاں وچ لکھیاں ہن۔
جس وچ ذو معنی تے تجنیس خطی دا کمال دکھایا اے۔ جویں سیحرفی ہیر چوں۔

الف۔ الہی میل ماہی نوں ہجر ماہی دے تلیاں! — پھاٹاں تلیاں
اِک ماہی نوں لے گل لاون اِک اُٹھ ڈھونڈن گلیاں — اِنس غم گلیاں
ہیں نہ بھلیاں ماہی تیجھے لکھ ہزاراں بھلیاں — بھلیاں بھلیاں
اِک تڑفن فضل پیارے باجھوں جیوں بن پانی ملیاں — درداں ملیاں

ب۔ برہوں ماہی دے تلیاں ماہی ڈھونڈے مردی — ہوش نہ مردی!
جوگی بار رانجھیٹے جوگی جیون جوگی جپ ہردی — سک نہ ہردی!
رانجھا دوہیں جہانیں سانجھا بردی اُسدے دردی — ہور نہ دردی!
فضل جنہاں کھیڑے زر زیور لکھ ماہی دی زردی! — طلب نہ زردی!

بخش فقیر

نام میاں رحیم بخش تخلص بخش فقیر۔ ڈھولن وال ضلع لاہور دے رہن والے۔
جنم سنہ ۱۸۳۰ء دے قریب۔ پاک رسول دی محبت وچ زیادہ شعر آکھے ہن۔ اہناں دیاں لکھتاں عشق رسول۔ مدح رسول۔ عشق طمانچہ تے ترجمہ قصیدہ انوری چھپیاں ہویاں ہن۔

کلام دا نمونہ ؎

کیہ آکھاں کیہ آکھ سناواں درد ہجر دیاں باتیں ہیں
دنیہ ساراں رات روندی کٹاں تارے گن گن راتاں ہیں

اُٹھ سویرے طرف مدینے دیکھ لیاں ہن واٹاں ہیں
کھادن ہیون سون اساڈا دلبر لے سدھایا ہے

عشق رسول اللہ نے مینوں بیدل آن کرایا ہے
کر بے عقل بے ہوش دیوانی تاں نواڈول بھرایا ہے

عشق طمانچہ وچ پنج نظماں عشق طمانچہ۔ پریم نامہ تصور نامہ۔ طالب نامہ تے منگتی نامہ ہن۔ جو ایج شروع کردے ہن۔

عشق طمانچہ :۔

عشق طمانچہ مُرشد لایا واہ وا شابا بسم اللہ
کھچ کمانوں تیر چلایا واہ وا شابا بسم اللہ

تصوّر نامہ :۔

صُورت سوہنی یار سجن دی کیا میرے من بھائی اے
مُرداں تاں نال میرے مُڑ بیندی بھاں تاں کول بھائی اے

پریم نامہ :۔

پیارے پریم نگر موں جا کے اپنا آپ گوا ڈگے
سُوجھ کر دکھ مُن موں بھورا بے سوجھے پچھتا ڈگے

طالب نامہ :۔

آ اے طالب مولا دالے وَل مولا دے جائیں
دیہنہ دیہنہ رکھیں قدم اگیرے پچھاں نہ قدم ہٹائیں

منگتی نامہ :۔

بخش فقیرا اوہ مالک ہر دا جو چاہے کر سکے
میں منگتی ہاں اُس مولا دی جو دیندا نہ تھکے

میاں محمدؒ

نام میاں محمد اُپ نام محمدؒ پیو دا نام میاں شمس دین قادری پنڈ کھڑی ضلع میرپور ریاست جموں (جہلم)
جنم ۱۲۴۶ھ مطابق ۱۸۳۰ء وفات ۱۳۲۴ھ مطابق ۱۹۰۷ء

اِہناں دے پیو پیر غازی قلندر عرف پیرا دمڑی والا دے گدی نشین سن، قادری سلسلے چوں تے دوجے خلیفہ حضرت عمر فاروق دی الاد چوں سن۔

اِہناں عربی، فارسی، فقہ حدیث، تفسیر تے ظاہری علم پڑھ کے تصوف دے باطنی علم نوں حاصل کیتا۔ بڑے بڑے چلے کٹے۔ روزے رکھے۔ تے نفس دی صفائی تے پاکی لئی ڈھیر جپ تاپ کیتے۔

اِہناں نوں شاعری دا شوق جوانی سمے ہویا۔ پہلوں کجھ چر سحرفیاں۔ دوہڑے تے غزلاں لکھدے رہے۔ ۳۲ ورہے دی عمر وچ سیف الملوک دا قصہ لکھیا۔ فیر ایناں بحر کھلا۔ کہ جد کسے نوں خط وی لکھدے نے شعراں وچ ای دوا رہ لکھ دیندے۔

اِہناں قصہ سیف الملوک ۱۲۷۹ھ وچ قصہ سخی خواص خاں ۱۲۸۳ھ قصہ مرزا صاحباں ۱۲۹۸ھ ہدایت المسلمین ۱۲۹۷ھ وچ لکھے تے اِہناں توں سوا قصہ سوہنی مہینوال۔ قصہ شیخ صنعان۔ قصہ شیریں فرہاد۔ قصہ شاہ منصور۔ تحفہ رسولیہ۔ تحفہ میراں تے گلزار فقر پنجابی شعراں وچ لکھے غنیمت دی مثنوی نیرنگ عشق فارسی دا پنجابی شعراں وچ اُلتھا (ترجمہ) کیتا۔ تے اِک کتاب تذکرہ مقیمی فارسی وچ لکھی۔

پوٹھوہار وچ اِہناں دے قصہ سیف الملوک نوں اوہو درجہ حاصل اے جو ایدھر سید وارث شاہ دے قصہ ہیر رانجھا نوں۔

جے درویشی ربی پیار۔ تے پرہیزگاری وچ کمال سن تے قدرت نے خیالاں جذبیاں نوں لکیرن تے ہر شے دی اصل حقیقت نوں شعراں راہیں اُجاگر کرن دی شکتی دی اُنت بخشی سی۔ شعراں وچ روانی تے پکیائی۔ خیال اُساری۔ اُڈاری، مٹھاس تے لوچ بڑی اے۔ قصہ سیف الملوک خاص کر معرفت دا اک خزانہ اے۔ تشبیہاں۔ استعاریاں دی جدت دی بڑی ڈھکویں تے من کھچویں اے تے اِہ قصہ اِہناں دا ای نہیں۔ سگوں پنجابی بولی دا اک شاہکار اے۔ ایس وچ بولی ٹھیٹھ پوٹھوہاری

نہیں سگوں پوٹھوہار وچ جیہڑی جیہڑی بولی بولی تے بھی جاندی اے ساریاں دا نچوڑ تے مرکب اے۔ تے ایہدے سوا اس وچ عشق مجازی تے عشق حقیقی دوویں رنگ سانویں جھلک دے ہن۔

کلام دا نمونہ۔ قصہ سیف الملوک چوں۔

قصے ہور کسے دے اندر درد لینے کد ہوون   بِن پیڑاں تاثیراں نا ہیں سبے پیڑے کدروون
درد ہووے تاں ہانکلدی کوئی نہ رہندا اجڑ کے   دلبر اپنے دی گل کیچے ہوراں نوں مُنہ دھر کے
جس وچ گجھی رمز نہ ہووے درد منداں دے حالوں   بہتر چپ محمد بخشا سخن اجیہے ناوں!

نحن اقرب آپ کوکیندا اک دم دُور نہ دِسدا   اُس دے ڈیرے اندر ٹھیرے پھریں ڈھنڈاؤ جس دا
محرم ہوویں کون بُھلاوے پردہ ہے وچ کس دا   جال جان دتے آپ محمد تاں تاں آپ نہ دِسدا

جھاں اک گھُٹ بھر کے پیتا وحدت دے ٹھلاں   علم کلام نہ یاد رہیو نیں گذرے قال مقالوں
دونویں جہان بُھلائے دل تھیں خبر نہ رہی احوالوں   رانجھے وچ سما محمد چھُٹی ہبیسر جنجالوں

جس دِل اندر عشق نہ رچیا کُتے اُس توں چنگے   خاوند دے در راکھی کر دے صابر بھُکھے ننگے

لوئے لوئے بھر لے کُڑیے جے تدھ بھانڈا بھرنا   شام پئی بن شام محمد گھر جاندی نے ڈرنا

سُورج وانگ نُورانی متھا۔ نظر نہ کیتی جائے   جے پتھر دل والا تکے اکھیں پانی آئے!

جاں کھیتی دا ککھ نہ رہیا نہ سُکّا نہ ہریا   کِس کم دھپ سُکاون والی۔ کِس کم بدّل درھیا

جادُو گر دونین گڑی دے وچ کجلے دی دھاری   صوفی دیکھ ہوون مستانے چھڈن شب بیداری

حُسن جمال تما کس کاری عاشق سکدا مرسی   جاں دیدے نابینے ہوئے پھر سُرمہ کیہ کرسی

ریچھاں دی آشنائی کولوں پھل کسے نہ پایا — ککر اُتے انگور چڑھایا ہر گُچھا زخمایا!
دا جُھلّے تے پتر پاٹے نالے رستے دانے — پوچو چو رس زمیں تے ڈھٹھے بھلیاں دی مت جانے

جنگ واقعہ :-

ستے چھاں کیتی ہتھیاراں سورج اکھ چھپائی : — مچھر نوں پر مارن جوگی تھاں نہ وچ ہوائی
پنبے اُڈدے جان تناں دے جیوں تُنبھاروں تُنبے — نیزے برچھے جا جا گڑن انبر اُتے تُنبے
چھم چھم برسن تیر تفنگاں جیوں رتھ ساون والے — چھک کماناں پیٹے جواناں ہتھیں پُر پُر چھالے

ہمّت دا سبق دیندے لکھدے ہن :-

مرد اہمّت ہار نہ مولے مت کوئی کہے نمردا — ہمّت نال لگے جس لوڑے پائے باجھ نہ مردا
جاں جاں ساس نراس نہ ہوویں ساس تُسے مرآسا — ڈھونڈھ کرن تھکیں ہٹیں ناہیں ہٹ گیوں تاں ہاسا
جھل جھل ہار نہ ہاریں ہمّت ہک دن پھرسی پاسا — جھکھا منگن چڑھے محمد اوڑک بھردا کاسا!
جاں مقصود میسر ہندا رجوں راحت تھیندی — یاد نہ رہے قضیہ کوئی جدوں فراغت تھیندی

دنیا دی بے ثباتی دا ذکر کردے آکھدے ہن :-

مان نہ کیجے روپ گھنے دا وارث کون حسن دا — سدا نہ رہن شاخاں ہریاں سدا نہ پھل چمن دا
سدا نہ لاٹ چراغاں والی۔ سدا نہ سوز پتنگاں — سدا نہ ڈاراں نال قطاراں رہن کد کلنگاں!
سدا نہ یاہ مہندی رتی سدا نہ چھنکن ونگاں — سدا نہ چھوپے پا محمد رل مل بہناں سنگاں

مولوی غلام نبی

نام مولوی غلام نبی پیو دا نام مولوی غلام رسول کلانور ضلع گورداسپور دے وسنیک
جنم کلانور ۱۸۳۶ء
وفات امرتسر ۱۹۲۹ء

جوانی سمے امرتسر آ گئے۔ تے جلد سازی دا کم کر کے روٹی کماندے کھاندے رہے۔ بڑھیپے دی عمر تک ایہو کم کردے رہے۔ بجلی والے چوک ہال بازار امرتسر وچ اینہاں دی جلد سازی دی ہٹی سی۔ اینہاں دے پتر دی اینہاں دے نال جلد سازی دا کم کردے سن۔ ایہ نال کجھ سالی کٹڑہ موتی رام دی مسجد دے امام دی رہے۔

اینہاں نوں بچپن توں شاعری دا شوق سی۔ پر بڈھیپے ول ربی لگن تے درویشی خیال دے ہون کر کے ایہ دھارمک (مذہبی) کوتا ای لکھدے رہے۔

اینہاں سب توں پہلاں اپنا سیحرفیاں دا اک مجموعہ کشکول قلندری چھپوایا۔ فیر فارسی دی اک دینی کتاب معارج النبوۃ دا چار جلداں وچ پنجابی شعراں وچ ترجمہ "گلزار احمدی" دے نال ہیٹھ کیتا۔ ایس کتاب وچ حضور پاکؐ دی سوانح عمری اے) ایس توں سوا اینہاں کتاب اخلاق الصالحین (ولیاں دے حالات) سفرنامہ حجاز (سفر حج دے حالات) تے حلیہ مسجد نبوی پنجابی شعراں وچ لکھیاں
آپ دے شعراں وچ رس تے روانی اے۔ عربی فارسی دے لفظ جچویں ورتدے ہن۔

مولوی صاحب بڑے نیک دیندار تے بااخلاق سن۔ مسیت دے امام ہندے ہوئے جلد سازی کر کے اپنی ہتھ اندی محنت نال روٹی کما کے کھاندے رہے۔ تے بڈھیپا اینہاں دے انکھ اُدم نوں کمزور نہ کر سکیا۔

کشکول قلندری چوں نمونہ

خ ۔۔۔ ی نہ ہوئی نصیب میرے رہی تیرڑی یار تھیں دور سیئو
عیباں بھری کوجھڑی کوہجڑی میں اُس دے تابع ملک تے حور سیئو
میں تاں رب دا واسطہ پاؤنی ہاں ہنیں رکھدا وچ حضور سیئو
وتا یار درکار غلام نبی پیش آیا جے مینوں غرور سیئو

اپنے مرشد دا ذکر کردے آکھدے ہن

ویکھ پکڑو مرشد نیک کوئی جیہڑا شرع دا ہووے پابند لوکو
صحبت مرشد تھیں ملیگا فیض کامل عالم عامل تھیں اے ارجمند لوکو
بھنگی پوستی چرسی شراب خورہ غیر شرع نہ کرو پسند لوکو
احمد بخش صاحب ہے غلام نبی میرا پیر جو قدر بلند لوکو

گلزار احمدی وچ پاک رسولؐ دے اک سفر دا حال انج لکھدے ہن ؎

اندر ویہویں سال دے حضرت ابو بکرؓ — ٹُریا طرف شام دی قصد تجارت کر
نال رسول کریم نوں لیجاندے خوش نام — صومعہ دے نزدیک پھر کیتا جا مقام
اوس درختے ہیٹھ پھر کیتا نبی نزول — پاس بحیرہ جاوندا ابو بکرؓ مقبول
کھانے خاطر اوس تھیں لیاوے کجھ طعام — بحیرہ نے ابو بکر تھیں کیتی اِہ کلام!
اوس درختے ہیٹھ کون بیٹھا دس جوان — تاں حضرت صدیق نے کیتا اِہ بیان
اِہ محمد مصطفےٰ عبداللہ دا فرزند — پوتا عبدالمطلب دا اِہ قدر بلند
کہیا بحیرہ اِہ تے واللہ ہوگ رسول
خاتم سب پیغمبراں اللہ دا مقبول

سفرنامہ حجاز دے کجھ شعر ؎

خلقت دیدی ہر ہر طرفوں آئی شوقاں والی — رنگ برنگی خلق خدا دی ساری ذوقاں والی
سارے آ لبیک پکارن اپنے مولا خاطر — دین تعلیم مناسک والی ہو معلم حاضر
عبدالرحمٰن ابوبکر دا جو فرزند پیارا — جلیل القدر صحابی حضرت مکے وچ سدھارا
خاندان نبوت اندر پہلے قبر اُنہاں دی — شرف زیارت حاصل کرکے چلے طرف اگانہوں ی
پھر اُم المومنین خدیجۃ الکبریٰ دا — روضہ عالی نظری آوے ڈاہڈا شرف جنہاں دا
ساہمنے روضہ آمنہ بی بی دا جو حضرتؐ دی مائی — نہ دسس آوے ساہمنے دس دے شرف فضل الٰہی

گنگا رام

نام گنگا رام۔ چوک پاسیاں امرتسر وچ سُنیارے دا کم کردا سی تے نال جراحی (مرہم پٹی) وی۔
جنم ۱۸۳۵ء وفات ۱۹۰۷ء
ایس پنجابی وچ سوا درجن قصے لکھے ہن۔ حقیقت رائے۔ روپ بسنت۔ گوپی چند۔ راجہ بھرتری۔ سوہنی مہینوال۔

ہندی دی رنگت ڈھیر چڑھی ہوئی اے۔ ڈیوڑھ۔ دوہڑے۔ کبت تے سوئیے زیادہ تے کجھ بینت (سی حرفی) وی ہن۔ شعراں وچ برہا تے سوز دی جھلک اے۔

قصہ حقیقت رائے چوں اک بند:

لاگی تُرت بٹالے پہنچے ہٹ پروہت نائی — دین وَدھائی!
سُن کے بات وَدھائی دی خوش ہوئے سارے بھائی — چھنت مٹھائی!
چار برس جد گذر گئے کرپال سنگھ دل آئی! — بات بنائی!
گنگا رام دِل کرن صلاحواں بی بی جب سدائی! — تُرت کر دوڑائی

دوہڑہ: لکھی پتر کا ویاہ دی بھیجی وچ سیالکوٹ — جا پہنچے گھر باغ کے دھرمی صاحب کے اوٹ
سدّے براہمن جوتشی ساہا لیا سُدھا — پر جو کاج سب دِن لگن خوشی کیے جب چا

کبت: خوشی ہوئی بھاری گھرے ویاہ دی تیاری آئی نر ناری دین کوراں نوں وَدھائیاں!
باغ مل دل آئی گھر سدّے حلوائی بھانت بھانت دی مٹھائی کڈھے دھر کے کڑاہیاں
بھاجی ونڈی شہر سارے انگ ساک بھائی چارے گھر وچ نگارے نال گاون سوہائیاں!
گنگا رام باغ مل کہندا رب میرے ول ویکھے پُتر دی شکل سائیں آساں پُچائیاں

سوہنی مہینوال چوں اک ڈیوڑھ:

بھاگن فرق نہ سوہنی کیتا پھر گئی عشق دہائی — سُنے لوکائی!
مہینوال نے کوک سُنی اَج سوہنی مول نہ آئی — کِن اَڑکائی
کُٹیا چھوڑ گھاٹ وَل آیا چھال ندی وچ لائی — جان گنوائی

گنگا رام پڑھ خضر جنازہ دوہاں دی قبر بنائی   تے دفنائی

قصہ گوپی چند بیلیاں دی حرفی، وچ لکھیا اے ۔ اِک بیت :-

ن ۔ زور نہیں ذرا نہ ڈھل کیتی گوپی چند نوں پاس بٹھالیو نے
کٹھن جوگ ہے کیرواں پانڈواں دا بینا ونتی دا گھر آگالیو نے
پہلاں دس کے جوگ دی گل ساری فیر نال گیان دے پالیو نے
گنگا رام گوپی چند ہویا جوگی روڈ بھوڈ کر ترت بٹھالیو نے

س ۔ سوہنا روپ بنا بیٹھا گل کالیاں سیلیاں پا لوکو!
سر مُنیاں سوہندا چند وانگوں بیٹھا انگ بھبوت لگا لوکو
کنیں مُندراں مُکھ ہے چند وانگوں بیٹھا دیکھ سمادھ لگا لوکو
گنگا رام ہویا گوپی چند جوگی پئی جگت دے وچ کہا لوکو

ک ۔ کم ناہیں ساڈے اِہ موتی ساہنوں بھچھیا ہور توں پا مائی!
اِہناں موتیاں نالوں جوار چنگی جس دے کھادیاں ناتھ دی بھکھ جائی
جس دے کھادیاں رب نوں یاد کریئے جہدے کھادیاں ہیر نوں مُکھ آئی
گنگا رام فقیر نوں خیر پائیں نہیں دے جواب تے اُٹھ جائی

سوہنی چوں اِک کبت :-

سوہنی ہوئی سی نشنگ   چڑھ گیا گوہڑا رنگ   دوویں زلفاں بھجنگ   کنیں لشکن والیاں
بھواں دسن کمان   نین ناردے نشان   لال دیکھ پریشان   لباں سُرخ متوالیاں
دند سُچے موتی آبی   گلھاں بھخن متابی!   مُکھ سوہنا گلابی!   کنیں سج رہیاں بالیاں
گنگا رام اُہ شنگار   بینی دھار تلوار   چوٹاں لکھ تے ہزار   مینوال نے سنبھالیاں

احمد علی سائیاںؔ

نام احمد علی تخلص سائیاںؔ جنم پشاور ۱۸۳۶ء وفات پشاور ۱۹۲۹ء - قزلباش خاندان چوں سن
اہناں دے وڈ وڈیرے نیشاپور ایران دے رہن والے سن - اہناں دے تایا تے پیو کابل توں پشاور
آ گئے -

فارسی گھر دی بولی سی - ۲۵ - ۲۶ ورھے دی عمر وچ پہلوں فارسی وچ شعر کہنے شروع کیتے -
ایس سمے کجھ ہیر وارث شاہ تے کجھ بینت بازی دا چرچا سی - اہناں نوں پنجابی وچ شعر کہن دا شوق ہویا
فارسی چھڈ کے پنجابی شروع کیتی -

اوس سمے پشاور وچ میاں رمضو پنجابی دے اک چنگے شاعر تے اُستاد سن - دُودھ دہیں دی
ہٹّی کردے سن - اِہ اُہناں دے شاگرد ہو گئے - تے اِس شان دے شعر آکھے کہ بینت بازی دے
قلبوت وچ نویں روح پا دتی -

چھوٹا قد، ہلکا جُسّہ - فقیری طبیعت - پُر مزاج رکھنا دے بہر تقی - امیر غریب لئی سانجھے - بے پرواہ
تے حال مست - بٹیر بازی دے شوقی - اِک ہتھ وچ بٹیرا لیکے ہلاندے جاندے تے شعر آکھدے
جاندے سکدے اِک ہتھ تے بہری یا شکرا بٹھالیندے تے دوجے وچ بٹیرا - ساری عمر چھڑیاں ای
رہ کے گزار دتی - اُکا ویاہ نہ کیتا - راولپنڈی دے سکھ رئیس سردار گورمکھ سنگھ کول ڈھیر چر راولپنڈی
رہے - فیر پشاور جا کے باگاں دی راکھی تے لمبرواری کردے رہے -

اِہ پنجابی زبان دے غالبؔ سمجھے جاندے ہن - شعراں وچ اُچ خیالی - زور - سنجم تے روانی
بڑی اے - خاص کر انتلی تاک (مصرعہ) تے بڑا ای زوردار اے - فارسی تشبیہاں - استعارے -
النکار بڑے رجویں تے ڈھکویں ورتے ہن - اِنج جاپدا اے جویں کسے کاریگر سُنیارے نے پنجابی
کوتا نوں نویں دھار کے اُہدے لئی چنگے چنگے گہنے گھڑے ہون تے اوہدے وچ سوہنے سوہنے
صنعتاں دے نگینیاں دی جڑت جڑی ہووے -

پِنگل (عروض) دیا کرن (صرف نحو) تے النکار (صنعتاں) دے چنگے جانو سن - اُنج اَن پڑھ
سَن - شعراں اُتے فارسی شاعری دا اثر ڈھیر سی - زنجیری دا شعر سب توں پہلاں اہناں لکھے - اہناں

دی اِہ کاریگری پنجابی بولی وِچ سوہنا وادھا سی - فارسی دی ککھوں جے تے پشتو دا دُدھ پی کے پلے ہوئے سائیاں نے سچ پچھو تے پنجابی وِچ شعر کہہ کے پنجابی بولی دا مان ودھایا اے - تے ایس نوں چار چند لا دتے ہن

زنجیری دار شعراں دا نمونہ :-

لا - ہستی نکہت مٹا دیواں پھر تاں آتش عیش چمکا دیواں
ناتنگ زیست دے غم نوں اُڑا دیواں جے اوہ ستم گر ستم بھیں بانا وے
دُور فرقت دا ہووے آزاد دل توں اُٹھ جائے مصیبت دا بھار دل توں
یعنی حوریاں دیواں اُتار دل توں دور دل کتھیں جے اوہدی آواز آوے
ورد تلخی جفانوں روک دیواں آمد آمد سزا نوں روک دیواں
دے کے سو سو دم قضا نوں روک دیواں دم نزع جے مرا دم شاد آوے
بعد از مرگ ہو جائے وصال میرا عمر بھر دا مٹ جائے ملال میرا
سائیاں مہر سنگ صاحب جمال میرا جیکر میت تے پھر نماز آوے

ب - بہت بلند ہے شان تیرا لوح محفوظ تے لکھیا یزداں تیرا!
جبریل ہے در دا دربان تیرا انبیا سے تیرا فراز ہویا اے
تیری صفت لولاک لما ہے دے - تیری ذات منزہ ہے دے
ثنا خواں خود تیرا خدا ہے دے - پردۂ میم میں الف دا راز ہویا اے
کاف نون حق پچھوں فرمان کیتا - تیرے نور نوں پہلاں عیاں کیتا
تیری خاطر اِہ سارا سامان کیتا فخر آدم کجھ تیرا طراز ہویا اے
شاہ دوسرا صاحب تو قیر توں ایں دستگیر بشیر و نذیر توں ایں!
کہندا سائیں سراج منیر توں ایں تیری صفت موصوف دا ساز ہویا اے

خ - خالی پیشانی تے دمکدا اے یا کہ مشتری زہرہ جبین اُتے
یا اِہ کعبے وِچ حجر اسلام دا اے یا کہ ہندو کوئی آ گیا دین اُتے

یا نشانی کوئی پر طاؤس لب کے کسے طفل نے رکھیا ایسین اُتے
یا مؤذنِ مسجد بلال سائیاں نقطہ خال دا ہے مہ جبین اُتے

ک - کجھ نہ دسیا نجمیاں نے فال ہین پا کے میری فال سول گئے
ایسی عشق پلائی شراب غم دی خوش طبع دے سارے خیال سول گئے
دوزخ وچ دُنیا پیا بھوگناہاں بدعمل دے نیک اعمال سول گئے
گھروں جھڑکن تے باہروں ورکان سائیاں ڈر کے عشق تھیں میرے اقبال سول گئے

ب - بستہ کلی لگی واہ ہونے عجب رنگ پر رونغن دی آب رکھدا
پُھل آن کے موسم پر پہنچیا نہیں اجے در تاں دے رُخ تے نقاب رکھدا
توں کیوں آن دڑیوں قلعے کھول اندر اندلہ بلبل دی کرنے جواب رکھدا
ظالم مالی مت پرواس ہار اندر سائیاں گُل ہنیں لٹکن دی تاب رکھدا

ب بستی وچ دستاں کہ اُجاڑ جاواں عقل بستی وچ عشق اُجاڑ وچ اے
شمع جلن توں فیض رساں ہُندی کیوں جے سردی پروانے دی ساڑ وچ اے
سردھڑ توں گرمی حسن ظاہر اثر پوہ ہھینے دا ہاڑ وچ اے!
رنجوں راحت فراق توں وصل سائیاں غم توں خوشی سلوک دگاڑ وچ اے

ع - عین شین تے قاف دو نقطیے دے جنہاں نکتے پچھانے اُہ دُور لے گئے
جنہاں سر بچایا نہیں سر پایا جنہاں دِتا سر اُہ سر ضرور لے گئے
اِک تے سہکدے ہوس بوالہوسی کردے مغز معنوی صاحب شعور لے گئے
تو بھی اس طرح لے جا سوغات سائیاں جیکر وار تے چڑھ منصور لے گئے

انتلے تک - جان کندن تے قبر دے خوف کولوں سائیاں سخت تکلیف جدائی دی اے
سائیاں کون خدا نوں کہے جا کے پیدا کرنا حسیناں دا بند کردے

مولوی روشن دین

نام مولوی روشن دین تخلّص روشن — پیو دا نام مولوی محمد طیّب قریشی۔ پنڈ گھمن خورد ضلع گورداسپور دے وسنیک۔ جنم گھمن خورد وچ ۱۸۳۶ء۔ وفات سٹھیالی (ضلع شیخوپورہ) ۱۹۲۲ء

بچیاں نوں علم پڑھاونا، لوکاں نوں وعظ نصیحت کرنا تے ہراک نوں سدھے راہ تے ٹُرن لئی کہنا۔ اِہ سی اُہناں دے جیون دا کاروہار۔ تے ساری عمر ایہو شغل وہار کردے رہے

اُہناں جوانی سمے شعر لکھنے شروع کیتے۔ سبھ توں پہلاں ۲۹ ورھے دی عمر وچ قصہ دل خورشید لکھیا۔ نیک تے بھلے لوک سن۔ جوانی دی ایس بھُل عشقیہ قصہ لکھن تے بڑے پچھتائے۔ تے ایس بھُل تے پشچا تاپ کردیاں قصہ جابر لکھیا۔ اوس وچ لکھدے ہن ؎

قصہ ہیں دل خورشید بنایا ॥ جھوٹھڑے جھیڑے ربا غضب الایا
اُہ نمرود والا کوٹ بنایا ॥ سچ ذرا وچ ناہیں
سچ ذرا وچ ناہیں مولے مالکا عدلوں پکڑیں ناہیں

اوس عمر نہ سی عقل بھی کائی ॥ گندی میری اُتّس مثل بنائی!
ہن ہیں کیہ کجھ کراں الٰہی ॥ بھُلیاں نوں راہ پائیں
بھُلیاں نوں راہ پائیں تے مالکا فضلاں دا انت کوئی ناہیں

اِہناں دا قصہ جابر بڑا مقبول ہویا۔ ہزاراں لکھاں دی گنتی وچ چھپ چُکا اے۔ تے اجے بہاردے نویں کھڑے پھل وانگوں تازہ جاپدا اے۔

ایس دے بعد اِہناں لوکاں نوں وعظ نصیحت کرن لئی پنجابی شاعری نوں وڈا ہتھیار سمجھیا تے دھارمک رنگ دیاں چھوٹے وڈے قصے کتاباں کئی لکھیاں جویں۔
شمع محمدی، سراج محمدی، باغیچہ محمدی - کامن محمدی - فضائل محمدی، ہجرت محمدی - شان محمدی نقارہ محمدی، تبلیغ اسلام، وچھوڑہ موت قصہ ایوب صابر۔ احوال آخرت - جُدائی موت - رمز حقانی اسرار حقانی وغیرہ۔

اِہناں چوں قصہ دل خورشید، قصہ جابر تے وچھوڑہ موت خاص کرکے مٹی والی شہرت پا چکے

ہن۔ کلام بڑا سادہ۔ اثر تے سوز بھریا ملدے۔ ہر شعر پڑھن سنن والے دے دِل وِچ تیر وانگوں دھسدا جاندا اے۔

قصہ جابر چوں احوالِ قبر دے تِن بند ؎

جنہاں دی خاطر پاپ کمائے — اوہ اج میرے کم نہ آئے
نے چلے نے بنھ پرائے — پئے ویکھن ہسدے نیں:
ٹک بہ ٹک بہ نی میریئے جانیں گرزاں والڑے آئے نیں!

کیہ کھٹیا ئیں کھٹ کمایا! — بدیاں دا سر بھار اٹھایا!
نکھیا اگے دیوناں آیا! — جا پردیس پرائے نیں
ٹک بہ ٹک بہ نی میریئے جانیں گرزاں والڑے آئے نیں!

جے ئیں ہاں لکھ اوگن ہاری — تاں بھی بخشیں اے رب باری
اوڑک تیرا نام غفاری — تیرے کرم سوائے نیں
ٹک بہ ٹک بہ نی میریئے جانیں گرزاں والڑے آئے نیں!

قصہ دل خورشید چوں کجھ شعر ؎

حسن خدا دی بخشش ڈاہڈی جس نوں کرے عنایت — بڑے بڑے اقبالی کردا عاشق اندر ساعت
حسن جیہا نہ جادو کوئی عقل میری وِچ آوے — پل وِچ دشمن سجن ہندے ایڈ مراتب پاوے
حسن والا جس جاگہ بیٹھے جاگہ اوہ سہاوے — بھیڑی شکل والے تھیں سب نوں خوف نہایت آوے

اِکناں نوں اوہ چا وڈیاوے اِکناں کرے یتیمی — اِکناں کرے اوہ سختی بوہتی اِکناں کرے کریمی!
اِکناں کردیاں چغلی اندر ساری عمر وہاوے — اِکناں بیٹھیاں وِچ عبادت عمر ساری کٹ جاوے
اِکناں ہتھ ظلم دیاں تیغاں کر دے خون یتیماں — اِک کافر بت پوجن دائم مارن مسجد ڈھیماں
اِکناں اپنیاں عملاں سیتی اوتھے بدلہ پاوناں — عیب بیگانے بھولیں روشن تینوں کیہ ہتھ آوناں

قصہ جدائی موت چوں ؎

دھیئے نی موت لکھاں پور لنگھائے — کئی ہزاراں بیڑے غرق کرائے

ہیٹھ زمین یوسفؑ جیہے ڈکائے! کسے شمار آوے ناہیں
ماواں تے دھیاں درد سانجھے وے نالکا شالا وچھوڑے پین ناہیں!
مائے نیں موت وَتوں خوف ہے آوندا قبر والا ڈر نت ڈراوندا
عمل تے نیک کوئی نظر نہ آوندا ہتھ پلے کجھ ناہیں!
ماواں تے دھیاں درد سانجھے وے نالکا شالا وچھوڑے پین ناہیں!

احوال الآخرت وچ "موت منگناں گناہ اے" بارے لکھدے ہن:

مسلم، انس، روایت بخاری پیغمبر فرمایا — رنج مصیبت پاروں ہرگز منگن موت نہ آیا
موت دا منگن جائز ہرگز خالق غصے ہتھیوے — مگر نہایت ناچاری تھیں ایسی عرض کریوے
جیون جب لگ بہتر میرا فضلاں کنوں جوائیں — ماریں میں حق موت جاں بہتر اے میرے رب سائیں
با اسناد نسائی راہوں قیس بیان لیایا — ہک دن پاس جناب گیا میں حال عجب اُس پایا
پردہ چاکر پیٹ دکھایوس اس بنے کرتے تائیں — ست اوس داغ لگائے اپنے پیٹے بیماریوں تائیں
ڈاہڈا دکھ اُٹھایوس پر نہ موت تمنا کیتی! — صبر شکر ہر منزل اندر جو سر اپنے بیتی!
آکھیوس ٹھیک تمنا کردا نبیؐ جے منع نہ کردا — پر ہُن مُول خلاف نہ کرساں امر جویں سردردا
ابوہریرہ رضی اللہ عنہ کرے روایت نبیؐ سچے فرمایا — منگن موت نہ جائز بھائی تویں لکھ تصدیعہ پایا
جیکر نیکو کار تاں شاید نیکی ہور کماوے — جے بدکار تاں عجب نہیں جو توبہ دے در آوے

اِہناں دے پتر مولوی عبدالعزیز وی پنجابی دے سوہنے شاعر سن۔ اُہناں دا جنم ۱۸۳۸ء تے وفات ۱۹۰۵ء وچ اے۔ ساری عمر وعظ نصیحت کرن وچ گزار چھڈی۔ اُہناں وی کئی قصے کتاباں لکھیاں۔ جنہاں چوں اہ چھپ چکے ہن۔ قصہ جابر۔ ہوکا محمدیؐ۔ فریاد اسلام۔ فضائل محمدیؐ۔ بشارت محمدیؐ۔ قصہ حبیب انصاری۔ اصول زندگی۔ سرمہ چشم قاضیاں وغیرہ۔ شاعری دا رنگ ڈھنگ ماپ تول پیو نال رلدا جلدا ہے۔ کلام وچ سادگی تے روانی اے۔

میاں شادا

نام میاں عبداللہ تخلص شادا پیو دا نام میاں وریام باغبان پنڈ کوڈے پور سکھرائے (قصور دے نیڑے) ضلع لاہور۔ جنم سنہ ۱۸۳۱ء وفات سنہ ۱۸۹۲ء۔

بڑے نیک خیال دے سن۔ شعر عام طور تے اصلاحی تے ربّی پیار دے لکھدے رہے۔ اہناں دی لکھت دُرۃ الاسلام (سنہ ۱۸۷۳ء دی چھپی ہوئی) تے چرخہ رنگ رنگیلا چھپے ہوئے ہن۔ تے ہور کلام اَن چھپیا پیا اے

نمونہ:- جد اگ لگے کھلواڑے نوں! — تاں کوئی نہ منّے ہاڑے نوں
اُس ویلے پچھوتاویں گا! — جد وچ قبر دے جاویں گا

حُقّہ نوشی دا ورتن کروے آکھدے ہن ؎

حُقّہ پیتیاں ہتھے نہ روٹی — نہ اِس پیتیاں گردن موٹی
نہ اِہ عمل ہے عملاں جیہا — میری مرضی ہے جے ایہا
جے تیں میرا آکھا منّو
سوٹا پھڑکے حُقّہ بھنّو

چرخہ چوں دو بند ؎

جیہڑا قسمت وچ پا آتا اے — کدے اُس وچ پوے نہ گھاٹا اے
تیرا مالک رزق پچاوے گا — تیرے لکھّے فرق نہ پاوے گا
کت چرخہ داج بناویں گی!
تاں مالک نوں توں بھاویں گی

تیرے نال دیاں کت چلیاں نیں — اِہناں بھر بھر لاہیاں چھلّیاں نیں
جس چرخے تند نہ پائی اے — وچ کھیڈاں عمر گنوائی اے
گھر جاکے کیہ دِکھاویں گی! — اِس کھیڈن توں پچھتاویں گی
کت چرخہ داج بناویں گی
تاں مالک نوں توں بھاویں گی

مولوی جان محمدؒ

نام مولوی جان محمد۔ پنڈ ٹھلؔروں وزیر کے دجرہ شاہ مقیم ضلع منٹگمری دے نیڑے تیڑے دے رہن والے جنم ۱۸۲۰ء دے قریب۔ وفات ۱۸۹۵ء۔ دین دے عالم۔ مسیت دے امام۔ نیک سبھا تے چنگے خلق اخلاق والے۔ ایہناں دے پُتر مولوی بارک اللہ دی موت ایہناں دی شاعری دا کارن ہوئی۔ پُتر دے وجوگ وچ رہندی عمر ہوکے بھردیاں تے شعراں راہیں دل دی ہواڑ کڈھدیاں گزار دتی۔ ایہناں پنجابی وچ ڈھیر قصے۔ سیحرفیاں ماہیا۔ ڈھولا۔ پیا تے بینت وغیرہ لکھے ہن تے نویں نویں بحر تول ورت کے پنجابی وچ سوہنا وادھا کیتا اے۔ زبان وچ سوز، برہ تے تڑپ ڈھیر اے۔ کلام دا نمونہ:۔

ح۔ حال میرا ویکھ ماہی نیر اکھیں تھیں وگدا — مارہ لاٹاں بھڑک دا دل وچ بھانبڑ اگ دا
گھت پانی چا بجھائے۔ کون آکھے لگدا — جانؔ دل تھیں یا محمدؔ ہے اُلاہماں جگ دا

ک۔ کون ہوواں میں کمینی جو کہیں اُچّا دم بھراں! — یا تساڈے حرف اُتے عیب تھیں انگل دھراں
دیکھ تیری بے نیازی قہر کولوں بھی ڈراں — جانؔ دل تھیں یا محمدؔ ناہیں جیواں نہ مراں!

پیا:۔ اج پیا میرے گھر آوے آوے

پانی اگ ہجر تے پاوے پاوے — گل رسکدیاں مینوں لاوے لاوے — سر دیسنہ میرا ہو جاوے جاوے
پیا عشق تساڈے تایا تایا
مینوں بال مواتا لایا لایا — پانی اگ تے کسے نہ پایا پایا — ناہیں خوف کسے نوں آیا آیا
ماہی بجھڈھ پیا رج کھانا کھانا
تیری بولی کیتا دل دانہ دانہ — گھر دھیاں دا گوڑا ماناں باناں — اج کل جنہاں چھڈ جاناں جاناں

الف۔ آمیاں ڈھولا کہیاں مدتاں نیں لایاں! — خونی عشق تساڈے جگ دُھماں نیں پایاں
دیکھ برہوں تیرے نال ساڈے نیں چائیاں — ڈھولا میریاں کیتیاں پیش میرے نیں آئیاں

رسیہ:۔ ہک فاقے مردے دے دے رسیہ — ہکناں نوں دُدھ ملائی اے!
ہک رُلن زمیں تے دے دے رسیہ — ہکناں نوں لیف تلائی اے
ہک رَل مِل بیٹھے دے دے رسیہ — ہکناں نوں پئی جدائی اے

کشن سِنگھ عارف

نام کشن سنگھ ۔ تخلص عارف ۔ امرت سر دے وسنیک ۔ جنم ۱۸۳۶ء وفات ۱۹۰۰ء بازار مائی سیواں امرت سر وچ کتاباں دی ہٹی کردے سن ۔ فقیر منش ۔ درویش صفت ۔ گلاب داسی فرقے دی لڑی وچ پروتے ہوئے ۔

اِہناں اِہ کتاباں لکھیاں ہن :-

ہیر رانجھا ۔ راجہ رسالو ۔ دُلا بھٹی ۔ شیریں فرہاد ۔ پورن بھگت ۔ کشن کٹار ۔ راج نیتی ۔ کافیاں جیو سیاپا ۔ کورڑے ۔ کنڈلیاں ۔ قصیدہ کشن سنگھ ۔ دیوان ۔ کٹار کشن سنگھ ۔ راجہ بھرتری ۔ بارہ ماہ ۔ سدھرمی کشن سنگھ ۔ ببیک بان ۔ کار سرودر تے اِہ سب چھپ چکیاں ہن ۔

اِہناں دا کلام شنگار رس تے شانت رس دا نمونہ اے ۔ شعراں وچ رَبّی پیار جھلکاں مار رہیا اے کلام دا نمونہ ۔ اِک گیت ؎

ساقی ایسا دیہہ پیالا   جس پیتے ہوواں متوالا
دنیا ہووے خواب خیالا
دل توں دُوج دیاں وسار   جِتوّل دیکھاں یار دیار

کھول دِلوں دیہہ نین ہمارے   دلبر دا مُنّہ دیکھاں پیارے
نحنُ اقرب سمجھ پیارے
شہ رگ نیڑے ہے دلدار   جِتوّل دیکھاں یار دیار

آپے اپنا روپ وٹایا!   جیوں اِک بیجوں برچھ بنایا
کُن فیکون آپے فرمایا
اِک تھیں ہو گیا ایڈ پسار   جِتوّل دیکھاں یار دیار

شاعری بابت اِک کنڈلی ؎

کوتا چار پکار کی سُنو کان دھر پُوت
اِک امی اِک دُودھ ہے اِک پانی اِک مُوت
اِک پانی اِک موت جو مورکھ بولے!
پانی کوتا جان جیتر چترائی گھولے
کشن سنگھ ہے دُدھ پریم دی جس وِچ سبھتا
جوگیانی کجھ کتھے امی دت کہیئے کبتا!

ہیر کشن سنگھ چوں اِک بند ؎

چوچک کہندا نڈھڑا دِتے کھرا ملوک — نال مجھیں دے ایس دا ہوسی کویں سلوک
پگڑی بنھے لٹ پٹی پیر رکھیندا پھوک — سوں رہے ہیٹھ درخت دے غافل ہوکے گھوک
کھڑیاں جاون مجھیاں کون سُنے سی کوک — چور مروڑن ایس نوں جیوں گنڈھے دی بھوک
مُشکل ہے وہ کشن سنگھ ہو رہنا ملوک

منزلو منزلی پہنچیا جنگل بیلا چیر — آہے اندر راہ دے لگے جھنڈ کریر
ٹلے گورکھ ناتھ دے پہنچیا جا زہیر — اوتھے ڈٹھے جا ٹکے جوگی سدھ فقیر
گدی اُتے دیکھیا بال ناتھ اِک پیر — اوس نے متھا ٹیکیا دھر کے نذر نظیر
رانجھا کہندا کشن سنگھ مرشد صاف ضمیر

بال ناتھ نے پچھیا ہیں توں کون جوان — کتھوں آیا، جاوناں کتھے دس بیان
گھر کتھے کیہہ نام ہے اپنی کھول زبان — سچو سچ سُنا توں کر اُپر دل دھیان
درشن کرنے آیا ہیں توں ایس مکان، — مطلب دل دا دس سبھ ہووے دور گمان
صورت تیری دیکھ کے کشن سنگھ قربان

حافظ شمس الدین

نام حافظ شمس الدین تخلص شمس قوم بڈی گوجر پنڈ گلیانہ تحصیل کھاریاں۔ ضلع گجرات دے وسنیک۔ جنم ۱۸۳۸ء۔ وفات ۱۹۰۲ء مطابق ۱۳۰۹ھ۔

چھوٹی عمر وچ قرآن مجید کنٹھ (حفظ) کیتا۔ فیر عربی فارسی دیاں کتاباں پڑھ کے عالم فاضل بنے۔ پہلوں کجھ چر کٹڑ مولوی بنے رہے۔ شریعت دے پابند، پکے نمازی تے پرہیزگار پھر صوفیائی دی پان چڑھی۔ تے پیری مُریدی دا سلسلہ جاری کر لیا۔

اہناں بارہ سی حرفیاں، کجھ نظماں، قصیدے، نعتاں، گیت، چوپاٹیاں، ہجو نامہ کشمیریاں، مسدس۔ مخمس، توبہ نامہ، مثنوی وغیرہ لکھیاں ہن۔ اہناں چوں اٹھ سی حرفیاں دا مجموعہ "ہشت گنج" ساڈھورہ پریس انبالہ وچ چھپ چکا اے۔

بَیّنت کدھرے اصول مطابق چو کلیے ہن پر کدھرے طبع دے گھوڑے دیاں واگاں ایڈیاں کھلیاں ہن کہ اوہ چار دی تھاں اٹھاراں اُتّی تک چلے گئے ہن۔

شعراں دا رنگ بالکل علی حیدر والا اے۔ تے قاضی فضل حق اہناں بابت سچ آکھدے ہن کہ جے شعراں چوں تخلص کڈھ دیئیے تے اِہ جاننا مشکل ہو جاندا اے کہ اِہ شمس دا کلام اے کہ علی حیدر دا۔

کلام دا نمونہ ؎

ض۔ ضعیف کیتی غم ایسے توں آیوں نہ میںڈڑے کول کدیں
وصل پیاسے نوں ہک پیالہ نہ دتّو ای سینہاہ جھول کدیں
میںڈا وسیلہ ہے گریہ زاری برقعے دا گھونگھٹ کھول کدیں
شمس الدین بجن سڑ چکیاں ہک واری ہس بول کدیں

غ۔ غلاماں تھیں رکیہ گل کر کے گھونگھٹ مکھ پر سٹیا اے
سخن الانا تے چہرہ چھپانا قہر کلور پلٹیا اے

عشق تیرے کر کملی دیوانی تے دوہاں جہاناں تھیں پٹیا اے
ہُن وس کیتول ونجاں مَیں شمسا تُوں ہکا اِہناں تے ہٹیا اے

اِک پندنامہ دے دو شعر

جو بیجیا سو پاوسی! کیتا ہی گل پیش آوسی
کوئی روز میوے کھاوسی کوئی تلخ دوزخ جاوسی
کیا پھُل تے کیا انگیار اے
گئے دم دا کیہہ اعتبار اے
جنت جو نیک اعمال اے دوزخ جو بد اعمال اے
دوزخ بہشت مثال اے ایتاں ای سب کجھ مال اے
مصری کہ سم الفار اے
گئے دم دا کیہہ اعتبار اے

غ غیراں دی ڈب تھیں دل دا شیشہ پاک طہور کرو
ہوس تمنا پلیدی بھاری اِہ گند صاف ضرور کرو
اِک حجاب خودی دا بھارا نال غنا کٹ دُور کرو
تاں بس شمسا وصل نہ کوئی اللہ دا تُرت حضور کرو

اِہناں دا وڈا پُتر حکیم ثناء اللہ جو گلیانہ وچ حکیمی کردا اے۔ شاعر اے تے شاعری وچ پیدا شاگرد۔ ثناء اللہ نے ۲۹ سال دی عمر وچ قصہ لیلے مجنوں لکھیا۔ جو ۲۳۲ صفحے دا اے تے گجرات وچ چھپ چکیا اے۔

ہدایت اللہ

نام تے تخلص ہدایت اللہ گلی چابک سواراں لاہور دے وسنیک تلمیذ حافظ ولی اللہ سجن
جنم ۱۸۳۸ء وفات ۱۲ جنوری ۱۹۲۹ء
قوم دے مغل سن پر درزیاں دا کم کردے سن۔ آپ لکھدے ہن ؎

کم درزی دا کرے ہدایت اللہ کوچے چابک سواراں دے وسدائے

پہلے سمے دی مان یوگ یادگار۔ منّے پرمنّے۔ جگت اُستاد۔ تے ویلے دی سند۔ گویاں وچ جدٗ کسے شعر بابت جھگڑا ہو جاندا تے اِہناں دا کہیا یا فیصلہ دوہاں دھراں لئی سند تے قبول ہُندا بڑے نیک تے محبتی بزرگ سن۔

۱۹۰۲ء دی گل اے۔ اِک واری لیکھک (کشتہ) تے کریم بخش قربان اِہناں نوں ملن گئے۔ بڈھیپے نے اکھاں دا چانن تے کناں دی سنائوند کجھ گھٹ کر چھڈی سی۔ مینوں گوہ کر نال دیکھیا تے فرمایا ؎

ایں سخن از پیر کنعانم پسند افتادہ است
دیدن روئے عزیزاں دیدہ روشن میکند

(مینوں پیر کنعان (حضرت یوسفؑ دے پیو حضرت یعقوبؑ) دی اِہ گل بڑی چنگی لگدی اے کہ عزیزاں دا دیکھنا نیتراں دا چاننا ودھاوندا اے)

اوہتے اوس ویلے کسے شعر بابت پُچھیا جا رہیا سی۔ آپ نے اُہناں نوں مخاطب کر کے فرمایا۔ تُسیں اجیہے جھگڑیاں لئی تسیں میری تھاں کشتہ کولوں نیاں کرایا کرو۔ تے اُہناں اُتر دتا۔ تہانوں کھیچل دین دا کارن اِہ اے کہ تُسیں لاہور تشریف رکھدے او۔ تے اِہ امرت سر رہندے ہن

ڈھیر چر مگروں اِک واری پھیر ملن گیا۔ کم اِہ سی کہ میں اپنے قصہ ہیر رانجھا لئی اُہناں توں لائے لکھوانا چاہندا ساں سو اُہناں اوہو فارسی شعر پڑھیا تے بڑی محبت نال کول بٹھایا تے گلاں باتاں کر کے فیر خواہش مطابق میرے ہیر رانجھا دے رقعے نوں کتوں کتوں سُنیا تے چنگی ای۔ اِہ قطعہ لکھ کے ملک کریم بخش قربان دے ہتھ مینوں بھیج دتا۔

ہیر کشتۂ عشق تصنیف کیتی پڑھو سنو اِہ باغ سخن دا جے
راحت دل۔ دماغ خوشبو پائے نافہ چین دا مُشک ختن دا جے
ہیرے لعل موتی پرکھے سخن جوہری واقف کار جیہڑا ایس فن دا جے
لکھو طبع دا سال ہدایت اللہ بنی ہیر خوش بلبل چمن دا جے

تے وادھا اِہ کہ ہر شعر دے اتلے اَدھے تک چوں تاریخ ۱۳۳۱ھ سال طبع نکلدی اے۔

اِہناں ۱۸۸۱ء وچ سبھ توں پہلے ہیر دا مجھا سید وارث شاہ نوں مکمل کیتا۔ (۶۷۳ کاسو مصرعے) وارث شاہ دے نام تے آپ لکھ کے پا دتے۔ تے حقی گل اِہ اے کہ اِہناں دے شعر وارث دے شعراں توں کسے گلے گھٹ نہیں سن۔ تے بھے اِہ آپ شعراں تے نمبر لا کے اخیر وچ اہ نہ لکھ دے کہ میں وادھا کیتا اے۔ تے نمبر لا دِتے ہن تے کوئی وڈا پارکھو دی اِہناں شعراں دا نرنا یا نکھیڑا نہ کر سکدا۔

اِہناں دے شعراں وچ بڑا سوز، رس، رنگینی، روانی تے اُچ خیالی اے۔ خاص کر سی حرفیاں جیہڑی ۱۸۸۶ء دی لکھت ہن بڑیاں مقبول تے پرچلت ہن۔

اِہناں دے شاگرداں چوں بھائی لاہورا سنگھ مصنف ہیر لاہورا سنگھ تے میاں رحیم بخش مصنفہ مجموعہ رحیم یار مشہور ہن۔

کلام دا کجھ نمونہ:

خ خواب اندر توں بھی اوس وانگوں جیندے نکل پیا اِک شیر ہیسی
اگے دوڑیا تاں کھوہ نظر آیا گھر دے اُگیا گھاہ چو پھیر ہیسی
پکڑ گھاہ نوں لمکیا کھوہ اندر ہیٹھاں سپ بیٹھا مُنہ کھلیر ہیسی
چوہا کتر دا گھاہ ہدایت اللہ لگی ماکھیوں منہ دے نیڑ ہیسی

شعر: زاریاں وڈیاں عشق اندر ٹھٹھا نہیں اِہ عشق کماوناں جے!
نہیں چھلنے جگ دے طعنیاں دے سینہ اپنا ڈھال بناوناں جے
پھل سنگھناں باغ توحید دے چوں بدن کنڈیاں نال بِچھواوناں جے
انہی عشق دی کھیڈ ہدایت اللہ متھے شیر دی مُچھ تے پاوناں جے

بارہ ماہ ہدایت اللہ چوں اِک بند ے

ماگھ مہینے ماہی باجھوں جو سنگ میرے بیتی جے
شالا دشمن نال نہ ہووے جیہی وچھوڑے کیتی جے
جان تتی دی وانگوں کوہلو پیڑ عشق نے لیتی جے
وصل اُہنوں تریاق ہدایت زہر عشق جس پیتی جے

دوہڑا۔ جد کوچ گیا کر جانی مینوں اِک پل ہوُل نہ بھُلّے
خستہ حال پھراں وچ گلیاں میرے کیس گلے وچ کھُلّے
دل تے بھار وچھوڑے والا میرے نیناں تھیں رت ڈُلّھے
سوہنے باجھ ہدایت میرا جیون گھتو سپ چُلّھے

ہیر وارث وچ اِہناں دے وادھے والے شعراں دی ونگی

ڈولی چڑھدیاں ماریاں ہیر چیکاں مینوں لے چلے بابلا لے چلے وے
مینوں رکھ لیئیں بابلا ہیر آکھے ڈولی گھت کہار نے لے چلے وے
میرا آکھیا کدی نہ موڑدا سیں اُہ سمے بابل کتھے گئے چلے وے
تیرے چھتر چھاونویں بابل دُکھ وانگوں جھبٹ وانگ مسافراں بہہ چلے وے

پورا بند اے ایسے طرح اِہ پچھلا پورا بند اے جس چوں پہلے تِن شعر اِنج ہن ے

گیا بھج تقدیر دے نال ٹھوٹھا لیجاہ قیمت ساتھوں مٹ دی وے
جھیڑا نال تقدیر دے نہ ناہیں تقدیر پہاڑاں نوں پٹ دی وے
آدم حوا نوں کڈھ بہشت وچوں تقدیر زمین تے سٹ دی وے
سلیمان جہے کے بھٹھ ماچھیاں دے تختوں چا تقدیر پلٹ دی وے
موسیٰ لنگھیا پار فرعون اُتے تقدیر دریا الٹ دی وے!
یعقوبؑ دے پت پیارڑے نوں تقدیر کھوہے وچ سٹ دی وے

خواجہ غلام فرید

نام خواجہ غلام فرید تخلص فرید پیو دا نام مولانا خدا بخش چاچڑاں شریف دے وسنیک جنم چاچڑاں شریف۔ رمضان ۱۲۶۱ھ مطابق ۱۸۴۵ء وفات ربیع الثانی ۱۳۱۹ھ مطابق ۲۴ جولائی ۱۹۰۱ء۔

اِہناں دے وڈ وڈیرے شاہ جہانگیر دے سمے ٹھٹھہ سندھ توں منگلوٹ (ضلع ملتان) آ وسے تے تن پیڑھی بعد اہ خانوادہ بستی پور خنانی ضلع مظفر گڑھ (دریائے سندھ دے کنڈھے) آ وسیا۔ اوتھوں اِہناں دا اِک مرید مٹھن خاں اِہناں نوں اپنے پنڈ کوٹ مٹھن لے گیا تے سکھ راج سمے ایس خاندان نوں نواب محمد صادق اول (نواب بہاولپور) نے بہاولپور آ وسن لئی آکھیا تے اِہ چاچڑاں شریف (بہاولپور) آ وسے تے ایتھے ای فرید نے جنم لیا۔

اِہ خاندان بڑے عالماں، صوفیاں تے زاہداں دا قبیلہ سی۔

خواجہ غلام فرید نے اٹھ ورھے دی عمر وچ قرآن مجید حفظ (کنٹھ) کر لیا۔ ایسے سال اِنہاں دے سر توں پیو دا سایہ اُٹھ گیا۔ تے وڈے بھرا خواجہ فخر الدین عرف فخر جہاں نے آپ نوں اپنے دل دا جانی بنایا۔ تے اہناں دی علمی ترقی ول دھیان دتا۔ اِہناں عربی۔ فارسی۔ اردو۔ ہندی سندھی، مارواڑی تے کجھ انگریزی پڑھی۔ معرفت دا علم جیہڑا گھروں گی دات سی حاصل کیتا۔ کجھ طب پڑھی تے کجھ راگ ودیا سکھی۔ ۲۷ ورھے دے سن کہ وڈے بھرا تے دی ہمیشگی دی زندگی ول اُلانگھ بھری۔ تے اُہناں دے چلانے دے بعد اِہناں نوں پیو۔ بھرا دی صوفیانی دی گدی تے بیٹھن تے لوکاں نوں گیان دھیان تے ربی معرفت دی شراب پلان دا بھار چکنا پیا۔

خواجہ غلام فرید نہ اکہرا بدن، درمیانہ قد۔ ریاضت۔ تپ جاپ تے لنگھناں (فاقیاں) دی کٹھیالی وچ پا کے مٹی نوں سونا کیتا ہویا جسم سی۔ دل دے سخی۔ زبان دے مٹھے۔ محبتی تے خلق پیار والے۔ نیکاں دے سنگی ساتھی۔ ہر ویلے مجلس وچ عالم فاضل یا معرفت تے علم دے طالب چند دے گرد تاریاں وانگ جھرمٹ لا رکھدے۔

ریاست بہاولپور دے دسویں نواب صبح صادق محمد خاں رابع اِہناں دے مریدین اُہناں باقاعدہ

۱۲۹۶ھ وچ آپ دی بیعت کیتی۔ تے جوشِ عقیدت وچ کئی واری اِہناں آپدی رکھشا گڈی کھچی خواجہ صاحب اُہناں ول اشارہ کر کے فرماندے ہن

لگڑے نین پرائے

صبح صادق جوانیاں مانڑیں   پاسہرے، گانے گانڑیں!

تے نواب صاحب جد ۱۴ فروری ۱۸۹۸ء نوں فوت ہوئے اِہناں دے جنم سال دی تاریخ خورشید اسلام ۱۲۷۲ھ کڈھی۔

اِہناں دی انسانی ہمدردی تے خلق مروت دے کئی واقعے مشہور ہن۔ جنہاں چوں دو اِہ ہن

اِک واری اِہ روزے نال سن اِک ہندو عورت جلیبیاں دا تھال لیائی۔ تے بڑی شردھا نال کہیا میں تہانوں اِہ جلیبیاں کھوانا چاہندی ہاں۔ آپ نے اُہدی خواہش دا احترام کردیاں دو چار جلیبیاں کھا لیاں۔ لوکاں حیران ہو کے پُچھیا۔ حضور تسیں تے روزے نال سو۔ اِہ کیہہ؟ آپ نے فرمایا۔ مینوں پتہ اے میں کفارہ دے طور تے مسکیناں نوں کھانا کھلا دیاں گا پر میں اُہدا دل نہیں ساں توڑنا چاہندا نہ توڑ سکیا۔

اِک واری نواب بہاولپور نے بڑے ودھیا ساز سمیت بڑا قیمتی گھوڑا نذر کیتا۔ اُہ طویلے وچ ای بجھا ہویا سی۔ اِہناں دناں وچ ڈیرہ غازی خاں ہر سال گھوڑیاں دا میلہ لگدا سی۔ کسے چور نوں خیال آیا۔ جے اِہ گھوڑا اوتھے لے جاواں تے چوکھا انعام پاواں۔ اُہ رات دے ہنیرے وچ آیا اوس گھوڑا کھوہل لیا کہ نوکراں مریداں ویکھ لیا۔ گھوڑا مُڑ بنھ لیا۔ تے چور نوں پھڑ کے بند کر لیا اَتے سویر سارا چور نوں خواجہ صاحب دے پیش کیتا۔ آپ نے گھوڑا منگوایا تے چور کولوں رات دی مار پٹ دی معافی منگدیاں ہویاں کہیا۔

اے بھرا! اِہ گھوڑا توں لے جا۔ کیوں جو میرے ناں ول ایس تے تیرا حق لوہندا اے۔

اِہناں دی شاعری ملتان۔ سندھ۔ بہاولپور تے تھل دے علاقے وچ اوہو درجہ رکھدی اے جو باقی پنجاب وچ وارث شاہ دی شاعری نوں حاصل اے۔ چاچڑاں شریف نال ہند۔ سندھ۔ پنجاب تے مارواڑ دا سنگم ہُندا اے۔ چاچڑاں دا چوں نال سانجھا ساک (رشتہ) اے۔ اِہ تھاں عام کر کے روہی تے چٹیل اے۔ ایتھے جنڈ کریر تے پیلو دے سوا ہور درخت گھٹ ہن۔ شاعر دے کلام وچ جویں سمے دا اثر ہُندا اے تیویں تھاں ٹھکے (ماحول) دا وی ڈھیر اثر ہُندا اے۔

سو آپ دے شعراں تے وی ایسدی رنگن ڈھیر اے۔

اِہناں دی شاعری عام طور تے تنہاں حصّیاں وِچ ونڈی جا سکدی اے۔ اِک عشق و محبت دوجے قدرتی نظارے۔ تیجے تصوف۔ اِک چنگے پڑھے لکھے کوی (شاعر) والی تاثیر تے یکیائی اِس تے برہ دی بھڑکی تے شوق نوں وَدھان والا سوز اہناں دے کلام وِچ ڈھیر اے۔ عام طور تے دوہڑے تے کافیاں لکھیاں ہن۔ ملتانی وِچ برج بھاشا دی کدھرے کدھرے بچر کاری اہناں دی اُستاکاری دی گواہی دیندی اے۔ صوفیاں وِچ اِہ دیدانت ہمہ اوست دے قائل ہن۔ تے ایسے نوں تصوف آکھدے ہن۔

پنجابی تے خاص کر ملتانی بولی وِچ ڈھکدے لفظ قافیے ڈھیر ہن۔ تے اِہناں ایس توں چوکھا فائدہ اُٹھایا تے اُہناں کافیاں دوہڑیاں نوں لفظاں تے کافیاں دی بہو رنگی چون نال مالا مال کیتا اے کافی وِچ عام طور تے اِک تک (مصرعہ) یا شعر دا ہُندا اے تے دوسرے بعد تن چار یا پنج تکاں (مصرعیاں) دا اِک بند۔ پر اہناں کافیاں وِچ کئی رنگ تے اکہرے دوہرے تہرے قافیے تے وزن ورت کے کوتا (شاعری) دے نال نال راگ ودیا وِچ وی کئی طرح دے وادھے کیتے ہن دو ل نوں عام طور تے چھُٹیرا (اسم صغیر) جان کے دِلڑی ورتیا اے) جویں

دِلڑی حرِل اکھیاں بل بل!   پیریں چھل چھل چھالے
نرمل ندردا اندر حسے وَرمل!   ورتڑے روگ کشالے
جل بل تے ہتھ مَل مَل کوکاں   زخم اُچے سو نج زیرے

اوکھیاں گھاٹیاں گاہیاں چائیاں   لاہیاں چاڑھیاں سبھ اُٹھ کائیاں
سیڑول کھیڑول سو سو غار

اِہناں نوں ہر اِک وِچ رب دا جلوہ ای دسدا اے۔ جویں لکھدے ہن

ہر صورت وِچ دیدار ڈٹھم   کُل یار اغیار کوں یار ڈِٹھم

دیدانت (ہمہ اوست) دل اشارہ کردے لکھدے ہن

سمجھ سنجانی غیر نہ جانی سبھ صورت   ہے عین ظہور!
حسن ازل تھیں فاش مٹین ہر ہر گھاٹی وادی امن   ہر ہر پتھر ہے کوہ طور

ویرانہ آباد ڈیسے جنگل بستہ شاد ڈیسے دوزخ نظام حور قصور
رکھ تصدیق نہ تھی آوارہ کعبہ قبلہ دیر دوارہ مسجد مندر پکڑ نور
مُلّا پھٹڑے معنے کر دے آیت ورس حدیث خبر دے صرف صدا تے نحو مغرور
مُلّا ویری سخت وسیندے بیشک ہن اُستاد ولیندے ابن العربیؒ تے منصور

اِہناں دی شاعری دا دوجا موضوع منظر کشی اے۔ ایس وچ وی اِہناں کمال کیتا اے اِہناں دی اِہ کافی ہے

آچنوں رل یار پیلو پکیاں نی وے منظر نگاری دا سوہنا نمونہ اے
سسی دا ذکر دے اِک تھاں لکھدے ہن ہے
دُکھڑے سستی نوں ڈیہنوں ڈیندا سوائے جیں ڈیہنہ بروچل گھر وسدھائے
موجھیں موتجھا لئے سُوکیں ستائے قادر کدا ئیں وچھڑے ملائے

مٹھڑی اکیلی ساون نہ بیلی اُمبل نہ کردی سر تے سہیلی
نظرے حویلی سنجڑی ڈوہیلی باروں تھلاں دی والی سہاوے

اِک کافی وچ ہجر دی یاد انج ڈولی اے ہے
رکھدی رکھن فرید جھکاں یاد پوں اکھیں نیر ہنجو کر برسات دسن
لکھ لکھ دہانہاں اُٹھم جوں جوں دیم جھڑی

بجلی دی چمک نوں مسکان نال کیہا سوہنا نکیریا اے
بدلے دردوں رددن! بجلی اکھ یار دے مسکاوے
(بدل تے درد دے مارے رو رہیا اے پر بجلی اکھاں یار دی تے مسکراندی اے)
جدوں آپ حج کرن تشریف لے گئے اوتھے ریت دے ٹِلّے۔ تھل تے بیابان دیکھ کے آکھیا
ہن پھر سبج پھلاں دی! ہے ڈھوڑی قول گلاں دی
شب باد صبا من بھاندی تا صبح جھلیندی پکھے
کیوں وسرن یار دے نیدے بھیاں اکھیاں رو رو برسے

دم جیندیں کرساں پھیرے لا بھوں آپکّے ڈیرے

تیجا حصّہ عشق عاشقی دا اے۔ اِہ دی بڑا انگر تے انمول۔ لکھدے ہن

قسم خدا دی قسم نبی دی عشق ہے چیز لذیذ عجیب
لکھ لکھ سُول ہزاراں ڈکھڑے سوسو شکر جو آہم پوکھڑے
بے شک ضرب حبیب ذبیب
عمر نبھائم سڑدی دُھکھدی تپدی۔ کھپدی۔ ڈو کھدی جو کھدی
پلڑے پیم نصیب نصیب

فراق (جُدائی) دا ذکر کردے آکھدے ہن

اَج حال فراق وَسیندی اے متاں یار کینوں رکھڑیندی اے
سختیاں دودھیاں سُکھ نھیے تھوئے رنج نہ الم غم سوز سموئے
چرخہ دو کھڑی رُول رُول بولے تند ڈِنگی دِل پیندی اے
چیتر بہاراں غزال ڈسیجے روہی ڈین ڈریندی اے
یار فرید نہ کھڑ ہو کلا یا باری بارہ ہجر سر آیا
سِک ساڑیا تے تانگھاں تایا قسمت رو رو ہے ڈہیندی اے

فراق دی اَگ بھڑکدی اے۔ تے دل دا اُبخار کڈھن لئی محرم راز دی ڈھونڈھ ہُندی اے۔

کیا حال سناواں دِل دا کوئی محرم راز نہ مِل دا
مُنہ دُھوڑ مٹی سر پایم سارا ننگ ہموز ونجایم
کوئی پُچھن نہ ویہڑے آیم ہتھوں اُلٹا عالم کھلدا
دِل یار کیتے کُر لاوے تڑپھاوے تے غم کھاوے
دُکھ پاوے سُول نبھاوے ایہو طور تینڈے بے دل دا
کئی سنہس طبیب کماون سٹے پڑیاں جھل پلاون
میڈے دِل دا بھید نہ پاون بھرے فرق نہیں اِک پَل دا

اِک ہور کافی اے ۔

سینہ محض لوہڑاں ڈِلڑی دھیتاں[1] دھیتاں
رو رو اُجڑیاں اکھیاں سُنجڑیاں چولی چُنری لیراں!
کھلدیاں سنگیاں سیتاں

پیتم دی بھال وچ تھل بیلے دا نقشہ کھچدیاں لکھدے ہن:

یار بردچل کان! — رُلدی رُدہ ڈونگر وِچ
لائیں جبڑ کربان — دِلڑی جان جگر وِچ
لگیاں سرتیاں کنت رجھایا — اپنے اپنے ڈھول کوں پایا
ہیکوں میندڑے مان — رو لیا سُنجڑے بَر وِچ

اک ہور کافی۔ ذرا بیان دا زور دیکھیا جے:

تھی آس پاسے آئی پاس پاسے — زربفت ڈورے ململ ستے خاصے
کھنڈ دیاں نباتاں مصری پتاسے — کچڑے اڈاڑے کوڑے دلاسے
لکھڑی متھے دی پلڑے پیاسے — واہ وا خدا دے کم بے قیاسے
جیہڑیں کوں مُنہہ دی لیندے نہ ہاسے — رل مل کریندیاں کھل ٹوک ہاسے
آتن کتیندیاں سنگیاں ستاون — جگتاں مریندیاں بولیاں سُنا ون
کئی کیس کردیاں کئی نوک الاون — جیہڑے ہمیشہ صدمے اٹھاون
ساک ملیندیاں گذر گیا ڈینہہ سارا — سنگار کریندیاں گذر گیا ڈینہہ سارا
کجلہ پائیم سُرخی لائیم کیتم یار ہو سارا — کاگ اُڈیندیاں عمر وہائی آیا نہ یار پیارا

یار دیاں جھوکاں قبلہ کعباں! — ساڈا عشق الامے!
دل وچ ہردم یار دے ڈیرے — کیا صبح کیا شامے
باجھ دیدار وصال دے نیناں! — نیندر تھئی حرامے
در دلبر دی باندی بردی! — تھیا فرید غلامے

---

[1] دھیتاں۔ دھجی۔ ٹکڑا۔

تاج الدّین مُلتانی

نام میاں اللہ وتا عرف تاج دین۔ ملتان دے وسنیک۔ جنم سنہ ۱۸۴۴ء۔ وفات سنہ ۱۹۱۱ء

اِہ ملتان دے رہن والے سن۔ امرت سر وچ چکن دوزی (کڈھنی دوزی) دی ہٹی تے کم کردے سن۔ پنجابی دے مشہور شاعر سیّد فضل شاہ لاہوری دے شاگرد سن۔ بڑے رنگین مزاج، ہس مُکھ تے جُگتی۔ بردا پشاوری جد امرت سر آوندا اِہناں نال چوٹ بازی دا سواد ضرور لیندا۔ اِہناں دے شعر وی بہردے وانگ سن۔ پنجابی شاعری دا اِہ دور بڑا رنگین سی۔ چوٹ بازی، آپس وِچ ٹاکرے، بِرہ دیاں چھپیاں، عشق دیاں ترنگاں، حُسن دیاں صفتاں۔

اِہناں دا اِک شعر سُن لئو:-

ش۔ شمع جس دم نمودار ہو گئی تے پروانے نوں کسے دی آئی آ گئی!
کبک ویکھیا چن دی چانی وَل کیتی چاہ تے جھٹ جدائی آ گئی!
جس معشوق دی عاشق تلاش رکھے آہدی قضا جاتوں بے بُلائی آ گئی
توبہ تاج نے کِسے وَل ویکھیا نہیں بِن قصور کیوں جگدی بُریائی آ گئی

ع۔ عشق دی چوڑ چپٹ بازی ایتھے نرداں ناہیں کدی ٹُگّیاں نیں
سسّی، ہیر، لیلےٰ، سوہنی، صاحباں واہ پکڑ عشق نے کیلیاں ڈگّیاں نیں
مرزے عشق کِیتا پچھے صاحباں دے دھبّاں قیس دے سِر تے اُگیاں نیں
ایہو عشق دی خصلت اے تاج دِینا سڑ کے عاشقاں ساڑیاں جُھگّیاں نیں

بردا پشاوری نال اِہناں دی اِک سوادی چوٹ بازی دا نمونہ اساں مُکھ بندھ وچ چوٹ بازی دے ہیٹھ پیش کر دتا اے۔ ایس لئی ایتھے اُہ مُڑ لکھن دی لوڑ نہیں جاپدی۔ سجن اوتھوں پڑھ لین۔

غلام رسول

نام تے تخلص غلام رسول امرت سر دے وسنیک۔

جنم سنہ ۱۸۴۲ء — وفات امرت سر سنہ ۱۹۰۳ء

امرت سر کٹڑہ مہاں سنگھ وچ پٹہ گری دی ہٹی سی۔ سدھے پدھرے تے فقیر طبیعت جد دردویشی نے جنگی کاٹھی پالئی تے ہتھوں بچیاں نوں چھڈ کے فقیر ہو گئے۔ پھُلاں دے بڑے شوقین تے عاشق سن بھَورے وانگوں باغ وچ جا کے اِک اِک پھل سُنگھدے رہندے۔ تے سارا دن ایسے وہن وچ رب نوں گلی پھردے رہندے۔ جے کسے کجھ دے دتا کھا لیا نہیں تے اُنج ای کئی کئی ٹنگ ٹپا چھڈدے۔ پھُلاں دے جار وچ چاہ پکا کے پین دا ویلا یا سُرت کھتے۔ تُسکی چاہ پھک کے اُپر دل مصری دی ڈلی کھا کے پانی پی لیندے سے تے جے کوئی پچھدا اِہ کیہہ، تے کہیندے سے اندر انگیٹھی بھکھ رہی اے آپے پک جائیگی۔ مِسی روٹی دے بڑے چاہوان سن۔ روز مزدوری لے لیندے سے تے جو بلی دا اُہدی روٹی کھا چھڈدے اِہ نقد مزدوری چھ کھا کم دے پابند سن۔ پٹہ گری سببوں شعراں وچ سوز۔ برہ عشق تے پیار دا رنگ سی۔ روانی تے سادگی سی۔ اِہناں دا اِک قصہ مالی بلبل کئی وار چھپیا تے ڈاڈھا پسند کیتا گیا۔

اِک واری اپنی لہر وچ ٹُرے جا رہے سن کہ امرت سر دے اِک مسلمان رئیس شیخ خیر الدین (جس نے ہال بازار امرت سر وچ اِک بڑی وڈی مسیت بنائی سی) نے روک لیا تے کہیا۔ دیکھو میں اِہ مسیت پائی اے۔ دو منٹ کجھ سوچ کے آکھن لگے۔

الف آکھدے نے مرحبا سارے عالی بخت تیرا خیر دین بندے
توں بنائی مسجد ہو یا دین روشن تیرا دین تے خوب یقین بندے
تیرے نام نوں اُہ نہیں پہنچ سکدے سجاویں ہون اُہ تخت نشین بندے
غلام رسول ہو گیا خدا راضی کہن ملک نوری آفرین بندے

شیخ خیر دین نے خوش ہو کے انعام وچ پنج روپے دا اِک نوٹ دتا۔ اِہناں دناں وچ اِک عجیب رواج سی۔ کہ ہٹی والا نوٹ لے کے وہی تے اِہ لکھت لے لیندا سی۔ کہ نوٹ دا نمبر کیہہ اے تے دین والا کون اے۔ جد اِہ نوٹ لے کے اِک ہٹی والے کول گئے۔ او بس اِہناں کولوں وی

لکھت صحیح کرا کے (دستخط کرا کے یا انگوٹھا لگوا کے) سودا دِتا۔

قِصّہ مالی بلبل دے تِن بند ؎

اسوہ آس کر آئی ساں چمن اندر رہی دل دی دل وِچ مراد مالی
اِک جدائی تے دوسری پئی پھاہی تیجی سُنی نہ توں فریاد مالی
پاواں رب دا واسطہ چھڈ مینوں تیرا چمن رہے سدا آباد مالی
غلام رسول بلبل کہندی ترس کر توں اسے بے داد صیاد جلاد مالی

پوہ پکڑ مالی بلبل بازواں توں اُلٹ پلٹ کر اوس نوں تنگ کردا
کرد کڈھ رگڑے اُپر سنگ دے جی ڈاہڈا سنگ نال لون دل سنگ کردا
بُلبل گئی تڑفن نیم جان ہو کے مالی دیکھ اُسنوں خونی رنگ کردا
غلام رسول یزید بے دید واگوں بے عذر عاجز نال جنگ کردا

ماگھ مارنے تھیں اِک دم ٹھہر جاویں بُلبُل کہے اِک میرا سوال مالی!
میرا خون سٹیں اپنے چمن اندر میرے گُل دیکھن میرا حال مالی!
دو چار گلاب دے برگ لے کے رکھیں میل میرے پراں نال مالی
غلام رسول بلبل اکھیں میٹ لیاں موہنوں کہے اُسنوں کر حلال مالی

چُٹکل بیت

ع عشق بازار وِچ بن عاشق لِتّا تُساں نوں اساں پرکھ سوہنے
ہویا میل تے ذات نال ذات رلگئی ہونا اساں نے غیر ہے دکھ سوہنے
اِہ سے دین ایمان تے جان حاضر دِتا سر تیری نظر دکھ سوہنے
غلام رسول خدا دا واسطہ ای قطرہ پریم دا دیہہ لواں چکھ سوہنے

؎ کرد۔ چھری

بابا صادق

نام محمد صادق مشہور بابا صادق ۔ قوم دے کشمیری ۔ امرت سر دے وسنیک ۔
جنم سنہ ۱۸۳۴ء وفات سنہ ۱۹۰۹ء ۔

پُرانے سمے دے بدھ سدھ پدھرے تے بھلے لوک ۔ امرت سر وچ بازار کٹڑہ گنھیّاں پہلوان دی مسیت لول حاشیہ وچّوں دالم کردے سن ۔ بیت بازی دا چرچا ہون کرکے اہناں نوں وی شعر آکھن دا ٹھرک ہو گیا ۔ اہناں دے شعراں وچ سادگی، سچیائی تے بھلمنساہٹ بڑی سی ۔ اہناں دا اِک جوان پُتّر میراں بخش سی، جو دلالی دا کم کردا سی ۔ اُہدی عمر دا ٹاہن جوانی سمے ٹُٹ گیا تے بڈھیپے دی اِکو اِک ڈنگوری دے کھسّ جان نے اہناں دا لک توڑ دتّا ۔ اُہدے سوگ وچ بیت ڈھیر کہے ۔ تے اوسے دا غم موت دا بہانہ بن گیا ۔ بابا صادق دی امرت سر دے پنجابی کویاں دے اِک اکھاڑے دے موہڑی سن ۔ اِہناں دے اکھاڑے وچ شیفتہ ۔ شیدا ۔ مشتاق وغیرہ سن ۔

بابا صادق دسدے سن کہ اک واری امرت سر دا انگریز ڈپٹی کمشنر ولایت جا رہیا سی ۔ امرت سر دے وڈے رئیس خان بہادر محمد شاہ مِلن گئے ۔ مَیں وی نال ساں ۔ اُہناں نے صاحب نوں کہیا ۔ جاندے ہوئے کوئی نصیحت دی گل دس جاؤ ۔

ڈپٹی کمشنر نے کہیا، چار گلّاں یاد رکھنا (۱) کدے کسے انگریز ساہمنے دوسرے انگریز دی بدخوئی نہ کرنا ۔ کیوں جو اِہ سبھ اصلے وِچّوں اِکّو ہُندے ہن ۔

(۲) اپنے جھگڑے بھانجیاں نوں گھرائی پنچایت دے طور نپٹا لیا کرو ۔ نہیں تے مقدمہ بازی وچ اُکّا اجاڑا اے ۔

(۳) جِنّی ہو سکے زمین خرید لینا ۔ تے جِتّاں ہو سکے وَدھ توں وَدھ علم پڑھنا ۔

(۴) نیلامی دا مال نہ خریدنا ۔ کیوں جو اِک تے بے ضرورت خرید یا جاندا اے ۔ تے دُوجا ہونا ہاں ورتیا ہُندا اے ۔

خواجہ خاں محمد شاہ دے کہن تے اِہناں اِہ نصیحتاں شعراں وچ لکھیاں ۔ پر اُہ شعر امرت سر ای سنہ ۱۸۴۷ دی وَنڈ دی بھینٹ ہو گئے ۔ اپنی بابت لکھدے ہن ۔

ب۔ بندگی عرض سلام خدمت میری عمر پچونجا ہے سال بھائی
امرت سر گنجیاں دے وچ کٹڑے خاکی محل تے لال گلال بھائی
دو کھوہ مسیت پہلوان والی وَساں پاس اُسدے بے زوال بھائی
صَادق حاشیہ ویچنا کار ساڈی میراں بخش فرزند دلّال بھائی

کلام دا نمونہ :

ت۔ تاپ ہے غم فراق والا پُونجی عمر دی مُفت برباد کیتی :
خوشی نال نہ بندگی ہوئی تیتھوں اِک گھڑی نہ رب دی یاد کیتی
غافل اوسے دا رہویں پابند ہو کے جیہڑی نفس نے بات ارشاد کیتی؟
آئی ہوش ہُن صادقا ٹھیک تینوں جدوں کوچ دی جرس فریاد کیتی

گ۔ کون کوئی کو ہجڑی وانگ میرے میں بھی اِک بدکار جیہی بندڑی ہاں
کیسر گُل تیرے پکھڑے پھُل تیرے۔ تیرے باغ گلزار دی کنڈڑی ہاں
او گنہار تیری، شرمسار تیری، گنہگار تیری پاپن مندڑی ہاں
رحمت بحر جاری صَادق موج ماری ایسے پانیوں بُوندیں گندڑی ہاں

س۔ سچ اِہ واقعہ سمجھیا ئیں سعدی آکھ گیا گلستان والا
اِک چوہڑی نے سردں وال پٹے کھاہدا جیو وچ خوف رحمان والا
رسّی وَٹ کے کھوہ چوں کڈھ پانی کُتّا سی جو خشک دہان والا
صادق پانی پیایا، بچا دتّا، پایا مرتبہ اوس اُچی شان والا

مولوی محمد حسین

نام مولوی محمد حسین تخلص حسین پیو دا نام حکیم قادر بخش قوم بھٹہ بھیرہ (شاہ پور) دے وسنیک
جنم احمد آباد ۱۲۶۹ھ مطابق ۱۸۵۲ء وفات ۱۳۳۴ھ مطابق ۱۹۱۶ء

ایہناں دے وڈ وڈیرے مولوی اللہ بندہ بھٹہ بھیرہ وچ آئے تے نیرا خاندان ایتھائی رہیا ایہناں اِک محلہ ماڑی بھٹیاں ایتھے آباد کیتا۔ اِیہناں نے دادا ایتھوں احمد آباد (بھیرہ) توں پار کھارے جا وسّے۔ جو کھوکھر راجپوتاں دا اِک مشہور پنڈ اے۔ پر جد دریا جہلم دے ہڑ نے ایس نوں ویران کر دتا تے اِہ مڑ بھیرہ آ گئے۔ تے ایتھے ہی فوت ہوئے۔

مولوی محمد حسین دے پیو چنگے منّے پرمنّے حکیم سن تے اِہ وی حکیمی کر دے رہے ہے (خاص کر بے اولاد عورتاں دا علاج کر دے) رب نے اِیہناں دے ہتھ شفا دے چھڈی۔ اِیہناں شاعری توں دین دی خدمت دا ڈھیر کم لیا اے کئی عربی فارسی کتاباں دے اُلتھے (ترجمے) کیتے۔ تے کئی آپ لکھیاں۔ ایہناں دیاں لکھتی کتاباں دی فہرست (سوچی) اِہ اے

گلزار حسین۔ احوال الآخرت۔ سیف السنۃ۔ مذاق العاشقین۔ ترجمہ دیوان حافظ۔ گلزار آدم معجزات محمدی۔ تفسیر سورہ یٰسین۔ مجموعہ قصائد۔ نماز کامل۔ تفسیر سورہ فاتحہ۔ شرح فضائل قصیدہ غوثیہ۔ خواب نامہ۔ قصہ نونہال۔ قرابادین پنجابی۔ تاریخ جہاں نما تے ہور کُل چھوٹے موٹے ۲۳ قصے کتاباں چھپ چکیاں ہن۔

پنجابی توں سوا عربی فارسی تے اُردو دے چنگے عالم فاضل سن۔ تاریخ کہن وچ بڑے ماہر سن۔ ایہناں دے شاگرد ڈھیر سن جیہڑے اِیہناں توں باقاعدہ اپنے شعراں دی سُدھائی کراندے تے صلاح لیندے رہے۔

اِیہناں دے شعراں وچ پکیائی۔ روانی۔ خیال اُڈاری تے سوز بڑا سی۔ اِک واری اِہ اپنے شاگرد مولوی دلپذیر نوں ملن آئے۔ اُہ چپ چپاتے کدھرے سفر نوں چلے گئے۔ گھر دے بُوہے نوں جندرا لگا ویکھ کے اِیہناں اِک شعر لکھیا تے بیٹھک دے بُوہے تے لگا کے چلے آئے۔ شعر اِہ سی :

ج۔ جگ جہان ویران دِسے جد دل یار دلدار سدھار گئے

جنہاں نال اساڈیاں رونقاں سن اچن چیت اوہ جندلے مار گئے

بیقرار ہو کے زار زار روواں ساڈا پیار اوہ یار وسار گئے

دِل کھسدا یا حسین میرا سجن مِل کے نہ جاندی وار گئے

جد مولوی دلپذیر سفر توں گھر مڑے اُہناں اِہ بیت ڈیکھیا تے جواب وِچ اِہ لکھیا ہ

ج۔ جدھر اساڈڑے یار گئے اودھر اساں دے صبر نہ قرار گئے

نالے درد فراق تے سوز والے لگیھ عرش عظیم تھیں پار گئے

دے کے بھار ہزار مصیبتاں دے سوہنے قول قرار تھیں ہار گئے

دلپذیر افسوس افسوس کردا لا کے دوستی انگ وسار گئے

مولوی محمد حسین دا بیت اُہناں دے فنا گدہ ال لئی طرح مصرعہ بن گیا۔ تے قریباً سبھ نے اپنی طبع دے جوہر دکھلائے۔ آپ دے کلام دا نمونہ ہ

خون ہویا دل جد تھیں سجناں نہ دیدار دکھلائے

پھٹے تھیوں کدیں نہ آون روز جدایاں والے

رَل کے بہیئے ملن اُہ جس دم سجن بیلی دِلدے

جان غنیمت وقت اجیہے کدیں کدائیں ملدے

لد گئے اُہ سوہنے جانی ڈھونڈھاں کھوج تہانڈے

یکواری تاں پھر بھی اپنیاں جھوکاں آن وسانڈے

مزے عمر دے آہے اندر صحبت یار سوہانے

میل ملاپاں والیاں رُتیں پھر بھی مولا آنے

گذرے وقت کلاماں والے سانوں سمجھ نہ آئی

ہن افسوس حسین کراں پر سود نہ ہرگز کائی

آدم چوں کجھ شعر ہ

ے سُکے کاہ دی کانی اد بول سیس نواکے

کہہ اللہ دیاں حمد ثنائیں سجدے اندر جاکے

دردوں راز سناویں گانویں راز صریر الا کے
عجز نیازوں روویں متھے داغ سیاہی لا کے
ہووے قبول سچّی درگاہوں تیری کوک نمانی
سوہنے باغ کھڑا ندے تیرا اِہ اکھیاں دا پانی
پنجواں باب شروع ہُن اینھوں حالت ہوئی نبی دی
حلیہ اِہ کرمانی لکھیا صورت شکل نبی دی
حضرت آدم نال مشابہ صورت اُسدی آہی
گندم رنگ تے ڈال بدن تے زلفاں وال سیاہی

اِہناں طب دیاں چار کتاباں لکھیاں ہن جو چھپ چکیاں ہن۔ فارسی تے اُردو وچ وی شعر لکھدے سن۔ اِک واری اِہناں کول کسے آدمی نے انگریزاں دی ہجو کر دیاں کہیا ؎ خاک دانا ہیں صاحبان فرنگ ماہ سیمیں کا نام رکھا مس (تانبہ)
اِہناں جھٹ اُتر دیندیاں اُردو وچ ای اِہ شعر کہیا ؎
خاکساری پیشۂ دانا ہے انگریزوں کو دیکھ اپنی لڑکی سیم تن کا نام رکھتے ہیں "مس"
اِہناں دے پیو مولوی قادر بخش وی چنگے شاعر سن۔ اُہناں دی لکھت "مٹھی روٹی" (فقہ دے مسئلیاں دی کتاب) چھپی ہوئی اے۔
مولوی محمد حسین دے شاگرداں چوں مولوی دلپذیر بی بی نخفی۔ مولوی عبد المجید۔ منشی خادم حسین خادم۔ سید پیر شاہ ناظم تے فضل الٰہی فضل بھیروی مشہور ہن۔

فقیر علی فقیر

نام فقیر علی تخلص فقیر قوم ککے زئی بٹالہ ضلع گورداسپور دے جم پل

جنم بٹالہ ۱۸۴۶ء   وفات راولپنڈی ۱۹۰۳ء

اصلوں ان پڑھ - پر چنگا سیانا - لاہور وچ پیچے بندی دا کم کردا سی - شاعری دا شوق ہویا تے حکیم آغا علی خاں دا شاگرد ہو کے بیت بازی شروع کیتی - ۱۸۹۲ء وچ لاہور دل امرتسر چلا گیا تے اوتھے بیت بازی دے اکھاڑے نوں رونق جا دتی - اوہناں دناں وچ امرتسر پیرا الپشاوری تے نفر دا اکھاڑہ - برق دا اکھاڑہ - جس وچ دانشمند تے کمتر سن تے بابا صادق دا اکھاڑہ سی جس وچ شیدا - شبغنہ تے ہور کوی سن - فقیر دے امرتسر آون نال لاہوریاں دا دی پیر کھل گیا - تے اوہناں دا طوطی بولن لگ پیا - کجھ چر بعد فقیر امرتسر نوں چھڈ کے راولپنڈی چلا گیا - تے اوتھے سائیاں پشاوری تے اوہدے شاگرداں نال بیت بازی کردا رہیا -

فقیر دے کلام وچ روانی تے زور بڑا سی - اوہدی اک سحرفی شہادت ہفت پیکر وچ چھپی ہوئی اے - جس دے دو بیت اِہ ہن -

الف :- اول حمد آکھاں بے پرواہ تائیں جس دی نظر وچ شاہ و گدا اکو
چوداں طبق پیدا کیتے خوشی سیتی موہثول کن دی دے کے ندا اکو
جدوں عرش تے فرش ملکوت ہیسن ہیسی احمد دا نور لقا اکو
جا کے شب معراج فقیر حضرت بخشش امت دی منگی دعا اکو

ظ - ظالم نے فوج نوں حکم دتا قطرہ آب نہ نبی دی آل پیوے
گھوڑے اونٹھ چرند پرند پیون ایپر اوہناں دا کوئی نہ بال پیوے
اصغر اکبر نہ پیوے عباس غازی خبردار نہ حسن دا لال پیوے
اسے فقیر یزید دی بیعت کر کے بھر کے جام امام خوشحال پیوے

رفیقؔ میرٹھی

نام شیخ الٰہی بخش تخلص رفیقؔ ۔ پیو دا نام سالار بخش۔ میرٹھ یو پی دے وسنیک۔ جنم میرٹھ ۱۸۴۱ء وفات لاہور ۱۸۸۹ء۔ ۱۸۵۷ء دی جنگ آزادی (غدر) وچ میرٹھ چھڈ کے لاہور آ گئے تے ایتھے تماکو دی ہٹی کر دے رہے۔ پہلے اُردو دے شعر آکھدے رہے تے اُردو شعراں دی سدھائی پہلاں میر مہدی حسن مجروحؔ کولوں فیر مولانا محمد حسین آزاد کولوں کراندے رہے۔

۱۸۷۳ء وچ جد اُردو مشاعریاں دے نال پنجابی بیت بازی شروع ہوئی تے اِہناں نوں پنجابی شعر لکھن دی چیٹک لگی۔ اِہ میاں کریم بخش بھارت گو (لکڑ ہارا) دے شاگرد ہو کے پنجابی وچ شعر (بینت) لکھدے رہے۔ تے ہتّی گل اِہ اے کہ اِہناں چھیتی ای پنجابی لکھن وچ اصل پنجابیاں نوں مات کر دتا۔ اِہناں دے شعراں وچ بڑا لوچ رس تے روانی ہندی سی۔ بولی ٹھیٹھ تے کیندری۔ اِنج جاپدا سی جویں اِہ اُچ کوٹی جماندرو پنجابی لے۔ یُو پی دا وسنیک ہندیاں ہویاں صاف تے ٹھیٹھ پنجابی لکھنا اِہناں دا کمال سی۔ نمونہ کلام ؎

الف۔ اکھیاں نال بے رحم لا کے وِچ غماں دے آپ نوں پایا ئیں !
مینوں حیف صد حیف نہ موت آئی۔ ہتھیں یار نوں ٹور گوایا ئیں
زمیں وِہل دیوے تاں ئیں غرق ہوواں ایس زندگی تھیں شرمایا ئیں
مُڑدی ویر رفیقؔ نہ یاد آئی دل تے داغ جُدائی دا لایا ئیں

ب۔ بولیاں لالا مارنا ہیں۔ ایہناں عاشقاں دا مرنا جیونا کیہہ
جدوں اپنے آپ نوں مار دِتا فیر آبِ حیات دا پیونا کیہہ
ٹُٹی تار نہ جُڑے پیار والی پاٹے کپڑے دا فیر سیونا کیہہ
مرد سخن تے رہن رفیقؔ عاشق ہو کے مرد نامرد فیر تھیونا کیہہ

اِہ اک پنجابی اکھاڑے دے اُستاد بن گئے۔ لالہ تارا چند پتیسے والے (دہلی دروازے دے اندر) نے جو اِہناں دا شاگرد سی اِہناں دا اُردو دیوان وی چھپوایا سی۔

پیر بخش عاصی

نام میاں پیر بخش۔ تخلص عاصی۔ شیخ الٰہی بخش رفیق دے شاگرد۔ جنم ۱۸۳۷ء وفات یکم اگست ۱۸۹۲ء
دریائی بافاں دا کم کردے سن۔ بڑے محبتی تے ملنسار سن۔ بیت ای عام طور تے لکھدے سن۔
مشاعریاں وچ جد شعر پڑھدے لوک بڑی داد دیندے۔ اُستاد دے مرن بعد اُنہاں دی گدی تے
بیٹھے۔ آپ دے بعد میاں صادق لاہوری سید مٹھا بازار والے آپ دے جانشین ہوئے۔

نمونہ :-

ت۔ تدھ دی راہ وچ پیاریا وے کئی بیٹھیاں پا کے جھگیاں نیں
دِتے کئی سنیہوڑے پاہندیاں نوں غماں کیتیاں ہڈیاں بھگیاں نیں
میرے آس اُمید دے رکھ وچوں شاخاں لکھ درداں دیاں اُگیاں نیں
ایویں عاصی دے دل نوں کھچ تیری جیویں دم اُٹھ ونڈیاں کھگیاں نیں

ل۔ لباں اُتے آ کے جان میری تیرے راہ نوں پیاریا تک رہی اے
نگہ وانگ پرکار دے کرے گردش تیری جستجو دے وچ تھک رہی اے
تیرے واسطے دیہہ دیدار مینوں اکھ تک دی تک دی اک رہی اے
عاصی وانگ فراق دے درد کُٹھی چھاتی داغ پکے پھوڑے پک رہی اے

ث۔ ثابتی عشق وچ رہی میرے لکھ تہمتاں لائیاں دُوتیاں نیں
جنھاں ریت وساریا پیت لا کے سوئیو بھیڑیاں بے کرتوتیاں نیں
چھڈی رت نہ وچ سریر میرے کھیاں عشق ظالم زگاں سُوتیاں نیں
عاصی دکھ فراق نہ گھٹ دا اے دیندے لکھ طبیب یاقوتیاں نیں

گوپال سنگھ گوپال

نام گوپال سنگھ تخلص گوپال۔ پیو دا نام سردار جواہر سنگھ قوم رانگڑھیا جھبل پنڈ (ہڑپہ کلانور دے نیڑے) ضلع گورداسپور دے وسنیک۔

جنم ۱۸۴۶ء مطابق ۱۹۰۲ بکرم وفات ۱۹۱۴ء

صوفی طبیعت تے درویش منش۔ تعلیم واجبی پر باطنی بحر کھلا ہویا۔ معرفت دا علم پڑھن لئی اک پیر دے مرید ہو کے "بسم اللہ" دا عمل سکھیا تے لوڑوندال دا روحانی علاج کردے رہے۔

ایہناں قصہ شاہ بہرام لکھت ۱۸۷۶ء قصہ لشنو بگا ئل ۱۸۷۸ء سسی پنوں ۱۸۹۳ء یوسف زلیخا ۱۸۹۶ء تے راماین ۱۸۹۵ء۔ پنجابی شعراں وچ لکھ کے پنجابی بولی دی سیوا کیتی۔ ایہ سبھ پستکاں چھپ چکیاں ہن۔

قصہ شاہ بہرام چوں کجھ

آئی جاگ جاں شاہ بہرام تائیں نو جہان ہویا اکھیں نیر آیا
سفنے وچ جو شاہ بہرام نے سی گھر آپنے دا سارا حال پایا
رنگ زرد ہویا گئے ہوش سارے سُنے شاہ نے درد دا تیر لایا
کہندا رو کے شاہ گوپال سنگھا آب دانہ ساڈا ہُن رب چایا

پری دیکھیا شاہ غمناک بیٹھا پچھی اوس حقیقت حال بیلی
کیہڑے غم دے وچ حیران ہویوں کون بولیا ہے تیرے نال بیلی
ہیں تاں نواں گھنی تیرے سر اُتوں ہوندے نہ تیرا ونگا وال بیلی
مینوں دس توں حال گوپال سنگھا تینوں ہے ایہ دکھ کمال بیلی

مولوی غلام رسول

نام مولوی غلام رسول پیو دا نام میاں مراد بخش قوم دے گوجر پنڈ عالم پور کوٹلہ تحصیل دسوہہ ضلع ہوشیارپور دے وسنیک۔

ڈھائی تن سال دے سن کہ ماں جھٹ ہو گئے۔ پیو نے اہناں نوں دُدھ پلان لئی اِک بکری لے لئی۔ چھ ست ورھے دے سن اِک دن پیو بیری نہ اِک ہٹن (لانگی) بکری دے کھان واسطے لیایا۔ اِہناں نے پیو نوں پچھیا۔ اِہ لانگی کتھوں آندی جے۔ اوس کہیا اِک جٹ نے کجھ بیریاں لایاں ہویاں ہن۔ اوتھوں آندی اے۔ اِہ سُن کے آپ نے کہیا۔ ہُن تک ایس تھل وچ سال کہ تسیں اِہ گل لیاندے او۔ پر ہُن جد تک تسیں اِہ گل نہ لیادیو میں دُدھ نہیں پیناں۔ ایس توں جاپدا اے کہ اِہ جماندرو نیک تے اللہ والے سن۔ بال پنے وچ اِہناں دا نام "ننھیو" مشہور سی۔

اِہناں نیڑے پنڈ غازیاں دے مولوی محمد عثمان کولوں اُردو۔ فارسی۔ عربی پڑھی فیر جالندھر جا کے پڑھدے رہے۔ تے جد ذرا سیانے ہوئے دلی جا کے درگاہ حضرت خواجہ نظام الدین اولیا دے گدی نشین دے شاگرد ہوئے۔ تے اُچی تعلیم حاصل کیتی۔ چھوٹی عمرے پیو نال گائیاں مہیاں چراندے تے گوجراں دا کم کردے رہے۔ جد تعلیم توں وہلے ہوئے تے عالم پور دے نیڑے پنڈ میرپور وچ پرائمری سکول دے مدرس ہو گئے۔ فیر شعر تے تصوف دے استغراق سببوں اِہ چھڈ کے مُڑ پنڈ آ گئے۔ تے مسجد دی امامت، وعظ نصیحت تے درس تدریس دا کم کردے رہے۔

سولہ ستاراں ورھے دی عمر وچ اِہناں نوں شاعری دا شوق ہویا۔ پہلے پہل اِہناں کجھ چھوٹے قصے چوپٹ نامہ۔ مسئلہ توحید سی حرفی سستی پنول وغیرہ لکھے۔ تے فیر ٢٢ ورھے دی عمر وچ ٨٢٠ صفحے دی چھوٹی ہوئی کتاب داستان صاحبقران امیر حمزہ لکھی۔ جو تن جلداں وچ چھپ کے ڈھیر مقبول ہوئی۔ تے اہدے چار سال بعد یوسف زلیخا دا قصہ لکھیا۔ تے اوس دا قرآنی نام "احسن القصص" رکھیا۔ ایس وچ اِہ فرماندے ہن

احسن القصص جر نام قصے دا ایہہ لکھیا تعداد ری
پورا سال ہویا تصنیفے نال رب تے دی یاری!

لفظ "احسن القصص" دے عدد تن واری لکھ کے جمع کریئے تے مجموعی عدد ۱۲۹۰ بن دا اے۔ تے سنہ ۱۲۹۰ھ اہناں دا لکھت سال اے۔ ایس توں جاپ دا اے کہ اہ فن تاریخ دے چنگے جانوں تے عالم سن۔

اہناں اپنا نیم اصول اہ بنایا ہویا سی کہ نماز۔ ربّی یاد۔ ورد وظیفے تے وعظ نصیحت توں جو ویلا بچ دا بلدا۔ اہ حجرے دا بوہا بند کرکے ایکانت وچ بیٹھ کے شعر لکھدے رہندے۔ کہندے ہن اہ اک واری ایسے طرح حجرے دا بوہا بند کرکے اندر بیٹھے سن کہ پنڈ دا کوئی بندہ اودھروں لنگھیا۔ اوس نے سبھاؤکی بوہے دی درز چوں اندر ول جھات ماری تے اوس نوں اِنج جاپیا جویں مولوی صاحب دے کول کوئی الھڑ مٹیار بیٹھی اے۔ اوس پنڈ دے کجھ ہور لوکاں نوں کن سن وچ دسیا۔ اہ وی ویلے دی ٹوہ وچ رہے۔ اہناں اک دن حجرے دا بوہا بند دیکھ کے اندر دھیان ماریا تے اہناں نوں اِنج لشکارا پیا۔ جویں اندر کوئی حور پری بیٹھی ہووے۔ اہناں بوہا کھڑکایا۔ مولوی صاحب نے بوہا کھولیا تے پچھیا۔ کیہ گل اے لوکاں آکھیا اندر تہاڈے کول کوئی نامحرم تیویں بیٹھی اے۔ اہ کون اے۔ مولوی صاحب نے فرمایا اندر کوئی نہیں تہاڈا وہم اے۔ اہ نہ منے۔ اندر جاکے چنگی طرح دیکھیا بھالیا۔ تے معلوم ہویا کہ نرا نظر دا دھوکھا ای سی۔ ڈاہڈے پھکے پئے تے ہوئے ہوکے مڑ گئے۔ پر ایس گل دی چرچا رہی۔ کہ اہ قصہ کیہ اے۔ اخیر مولوی صاحب نے اہناں دا وہم دور کرن لئی دسیا۔ کہ میں اج کل یوسف زلیخا دا قصہ لکھ رہیا ہاں۔ تے بی بی زلیخا آپ آکے اصل حال لکھا جاندی اے۔ ایس تے لوکاں دے دلاں وچ اہناں دی عزت آدر ہور ودھ گئی تے اہناں نوں ولی اللہ تے درویش منن لگ پئے۔

جویں مولانا روم نوں شمس تبریز نال پیار سی یا جویں لاہور دے مشہور درویش شاہ حسینؒ نوں مادھو نال پیار نہیں سگوں عشق سی۔ اوسے طرح اہناں نوں اپنے اک شاگرد روشن علی نال گوہڑا پیار سی۔

روشن علی قوم دا سیّد سی۔ چنگے حسب نسب تے خوبصلت والا گبھرو۔ اہناں کولوں ڈھیر چر پڑھدا رہیا۔ جد پیٹ دے دھندے مجبور کیتا۔ اوس نابھ جاکے نوکری کرلئی۔ پر لگی پریت ٹٹ نہ سکی۔ جد وی یا چھٹی ملدی۔ اہ آکے مل جاندا۔ تے محبت دے اُلّھے زخماں نوں ہرا کر جاندا۔

اہناں اوس دی عالم پور آؤندنوں بکا کرن لئی اوسدا ویاہ عالم پور دے اِک سیّد گھرانے وچ کرا وتا پر ایہہ تدبیر اُلٹی پئی۔ اوہ ووہٹی نوں لیکے مالوہ (نابھہ) چلا گیا۔ تے ڈھیر چِر شکل نہ وکھائی۔ پر خط پتّر لکھدا رہیا۔ اِک واری اُہدا خط آیا کہ میری تے ووہٹی دی اجوڑ ہو گئی ۔اے۔ آپ اوس ویلے اکھّاں دی پیڑ نال بے حال سن۔ خط سُن کے اکھّاں دی پیڑ دیاں تراٹاں بھُل گیاں۔ اوسے ویلے اُٹھ کے پنڈ دے جانی موچی دی ہٹّی تے آ گئے۔ تے شعراں وچ جھٹ اِک درد سوز بھریا خط لکھوایا۔ جس دا اِک اِک لفظ کانی تے کاتی دا اثر رکھدا سی۔

" مولوی صاحب نے اُپر تھلّے دو ویاہ کیتے جنہاں چوں دو لڑکیاں ہویاں۔ اِک راوی مولوی عمر دین جو اِہناں دے پیر بھائی سن دسدے ہن کہ پہلی ووہٹی دے مرن دے بعد برادری دی ہی اِک مٹیار "طالعاں" نال آپ نوں پیار ہو گیا۔ محبّت عشق دا درجہ اختیار کر گئی۔ طالعاں پُج کے سوہنی سی۔ اِہ شعراں وچ اُہدا ذکر کردے رہے۔ اخیر اوس نال ویاہ ہو گیا۔ "

اجے زندگی دیاں پنتالی بہاراں ویکھیاں سن کہ روح دا پنچھی جسم دے پنجرے نوں توڑ کے اعلیٰ علیین نوں اُڈاری کر گیا۔ انا للہ و انا الیہ راجعون۔ اِہناں دا مزار عالم پور کوٹلہ وچ پکّا بنایا گیا۔ جتھے پنجاب دی ونڈ توں پہلاں ہر سال ۱۵-۱۶-۱۷ ہاڑ نوں عرس ہُندا رہیا۔

اِہناں دے کلام وچ سادگی۔ رس۔ لوچ۔ روانی۔ سوز تے اثر ڈھیر لے۔ اہناں دی چھپی لکھتاں چوں چوپڑ نامہ۔ مسئلہ توحید۔ چٹھی ہیرے شاہ۔ چٹھیاں سیّد روشن علی۔ سی حرفی سسّی پنوں۔ داستان امیر حمزہ تے احسن القصص ہن۔ جنہاں چوں احسن القصص (یوسف زلیخا) تے چٹھیاں خاص کر کے ڈھیرے مشہور رہن۔

سیّد وارث شاہ دی ہیر وچ جویں بھاگ بھری دا ذکر اجیہے سوہنے روپ وچ اے کہ کدے اِنج جاپدا اے کہ بھاگ بھری سچ مچ کوئی عورت سی۔ تے اُہناں نوں اوس نال پیار سی تے کدے اِنج معلوم ہُندا اے کہ اُہناں سبھاؤ کی اِہ نام ورتیا اے۔ جویں ؎

وارث شاہ نوں مار نہ بھاگ بھریئے انی منس دی پیاریئے واسطہ ای!

اوسے طرح اِہناں اپنے قصہ یوسف زلیخا وچ طالع دا ذکر اجیہے سوہنے روپ وچ کیتا اے کہ اوس تے دوہاں طرح دا گمان یا بھُلیکھا پے سکدا اے۔ جویں ؎

طالع نال دِلے دے دردوں صلح کراون آئی
تیر تفنگاں تیغاں والی ہن پے گئی لڑائی

طالع دے ہتھ تیر پھڑایا دھری امید شکاروں ۔ تس میری وچ چھاتی لایا مار گنوایا یاروں

اے طالع توں نال اساڈے کیا لڑائی لائی

کھلا طالع دا شکارا واہ واہ وا واہ وا

اُس دے جیڈ نہ طالع والا اس دے کرم سوتے ۔ جس نوں یار وکیندا لبھے قیمت ہووس پلے

یوسف زلیخا دا قصہ مولوی صاحب دا شاہکار اے۔ عربی فارسی دے لفظاں دی روانی تے آزادی نال ورتے ہن۔ قلم وچ بڑا زور تے روانی اے۔ زلیخا دی دائی دا حلیہ دسدے ہوئے لکھدے ہن :

نویں چڑیل پرانی آفت تن ہلکا رگ بھاری ۔ دوہرا قد اکہرا چہرا مونہہ ٹھگ دیہی ساری
تن پیلا تے نیلیاں ناڑیں چھائے تے چھٹیائی ۔ بھری فریبوں خالی زوروں طاقت بدن نہ رائی
عمر بڈی تے آس چھوٹیری قدم نکے دم لمے ۔ وال سندھے تے ڈنگیاں ہڈیں سے دس جوڑ نکمے
اُچے ہڑے نیویاں گلھاں تن منقوش جریدہ ۔ پرنل وانگ تہ کلیتا مت بر وچ چکن کشیدہ
جھمنیاں دا وال نہ کوئی بھواں بھوایاں ہویاں ۔ داغ سیاہیوں دونویں اکھاں گھٹنے چڑھیاں مویاں
اس پرانے کاغذ وانگوں صورت پانی ہوئی ۔ پسلیاں دی دونہیں طرفیں مسطر لائی ہوئی
داہڑاں دا کجھ پتہ نشان لبھدیاں ہتھ نہ آئے ۔ جیبھ ہلے جیوں وچ سورانے چوہا دم ہلائے

دائی زلیخا نوں اپنے دل دا رنگ عشق دی گھُمی گل دسن لئی آکھدی اے

کون بندہ کس کیتوں بندی اے فرزند پیاری ۔ تے اوہ رنگت رُخ تیرے دی کتھے لئی ادھاری
رکھدیاں زلفاں کنڈیاں ہو ہو دل تیرے وچ پھسیاں ۔ کس دے غموں دو چشماں نازک ہن سرشکوں رسیاں
صاعق برق بنداں کھیں کسنے تیں پر شعلے جھاڑے ۔ اوہ سینے وچ دس زلیخا کس نے زخم اُگھاڑے
دس زلیخا رکھ نہ پردہ کراں تیری غم خواری ۔ تے جے حال نہ کہیں زبانوں کون کریگا کاری
میرے نالوں ودھ پیاری کون کوئی ہے تیری! ۔ تجا ہور نہیں وچ کوئی میں تیری توں میری

بھید دے دا کھول پیاری کر کاری دکھلاواں　　جے اُہ پنچھی چوگا پا کے تیرے دام پھساواں

زلیخا اپنی قسمت نوں

طالع ظالم نال فریباں مینوں پیٹ گوایا　　ناہیں اگے پچھے جوگی دُکھیں درد سوایا
پھُلی نوں ہتھ پاون لگی ناگ میرے ہتھ آیا　　توڑن لگی پھل گلابوں کنڈے زخم لگایا
مرہم دھری دلے دے زخمے ساڑ دتو سو سارا　　کراں علاج تلاش نتھاواں درد لگا سر بھارا

زلیخا یوسف نوں مخاطب کر کے کہندی اے

اے دلدار کمنداں والیا محبوبا میں وادی!　　تیرے ناز کرشمیاں اُتے میں قربان وچاری
جیون جوگیا جو کجھ ہو گیا سُن لے درد کہانی!　　جے نہ میں مری مرجانی تُوں مت خام پچھانی!
میں پر تیریاں درداں باجھوں جے اِک گھڑی ہانی　　منصب عشق حرام میرے پُتے میں جو دیاں کھانی
جس دن دا وچ سفنے میں تے گھت گیوں چمکارا　　تس دن دا طوفان اکھیں تھیں کھل پیا سو سارا

دردمیرے دیاں داہراں پیاں دسیں خبراں گیاں　　شوخیاں میریاں توں لٹ لیاں ونڈیاں میریاں سیاں
تینوں سوہنہ اس مرجن ہارے بے عیبا سلطاناں　　جس لفایاں روغن دے دے تیریاں بھواں کماناں
دس جوانا نازیں بھریا رمزاں دیا استادا　　سوہنی صورت سیرت والیا رعنا سرو آزادا
تیر اندازا نیزہ بازا شوخا تند صیادا　　شاہنشاہ بے پرواہا خوش قامت شمشادا

عشق بارے لکھدے ہن

عشق بناں تن دشمن دل دا تے دل دشمن تن دا　　ویری نال پیا وس ویری دا سا خار چمن دا
عشق بناں دل مردہ غافل کس گنتی وچ آوے　　عشق دلاں نوں مثل غماں تھیں کر شمشیر دکھاوے
عشق اندھیری جاں سر جھُلے کھاون جگہ ہلاوے　　خودی تکبر مان غرور ت جان پلک وچ ملاوے
عشق کرم دا قطرہ ازلی میں تیں دے وس ناہیں　　اکناں لبھدیاں ہتھ نہ آوے اکناں دے گھر راہیں
آتش عشق دُکھاں دا بالن جل بل ہو انگیارا　　ہو کے اگ سماوچ آتش تاں پاویں چھٹکارا

قصہ یوسف زلیخا دے لکھن بارے لکھدے ہن

میں پرودہ عشق سجن دا جاں غفلت وچ آیا　　مدت وچ حجاب غماں دے میرا وقت وہایا

ڈٹھ منگے زخم جسگر وِچ دڑکے ہو ہو انت پرانے | چاہتھ تیغ جفاکش برہوں ڈِٹھا کھرڑا سرہانے
دریاواں دِیاں لہراں وانگوں نین کھلے پرنالے | ڈب ڈب گئے غماں دے بیڑے بھرے مصیبت والے
غرق گئے دی غفلت خوابے آب سردل دیہہ چلیا | جاگ پیارے کیڈک سُتوں عشق سنیہاں گھتیا!
تپدیاں اکھیں جگر تڑفن دا اُٹھیا اکھڑ داہیا | دل تھیں نور چمکدا پایا یوسف نظری آیا

چٹھیاں ہیر دا رتش دے بحر وِچ ہن۔ نمونے دے کجھ شعر ہ

رو رو لکھیئے چٹھیئے درد بھریئے پتہ لئیں پردیس دے واسیاں دا
پھیرا گھت پرانیاں سجناں تے چل پچھیے حال اُداسیاں دا
اکو حال ہیئے سڑدے کلیجے نے سڑناں روٹیاں جوہیں اکواسیاں دا
پینڈے ٹک تے نہیں اُداسیاں دے دل ہو گیا بیل خراسیاں دا

ساٹوں رہی اُڈیک توں نہ آیا اساں بہت مصیبتاں جھلیاں او
آہیں درد بھریاں ساڈے کالجے تھیں تیرے ماہیے تے چڑھ چلیاں او
اسیں وانگ پردیسیاں دیس اندر کیہڑے دیس تُساں کوٹاں ٹلیاں او
مڑ کو ہڑ پیہ دیسا ہیر یاد تیرے باجھ نہ اساں تسلیاں او
ایس چٹھی دے ایسے طرح ۱۵۹ مصرعے ہن۔ تے اُہ آپ لکھدے ہن۔
"جاننا چاہیئے۔ کہ یہ نامہ تاریخ ۸ محرم سنہ ۱۳ھ مطابق کاتک سمت ۱۹۲۹ بکرم بروز دوشنبہ بوقت نیم روز جانی موچی کی دکان پہ بیٹھ کر بحالت درد چشم لکھا گیا"
سی حرفی سسی پنوں دا اک بند
ت۔ تپ دے دو نین تتی دے رت دے ہیندی پرنالے
کھڑی پکاراں کر کر نعرے دُکھ پا گئے موت رنڈاپے
نہ چھڈ جائیں پنوں یارا مینوں آ مُڑ لے چل نالے
لے پیغام غلام رسولا میرے یار دے کریں حوالے

شاہ شرف

شاہ شرف بٹالہ ضلع گورداسپور دے جم پل تے قوم دے کھتری سن۔ جنم ۱۰۵۰ھ دے نیڑے ہویا۔ جوانی وچ ای فقیری دی لگی تے لاہور چلے گئے۔ شیخ محمد فاضل قادری نوں بیعت کیتی۔ اینہاں آپ نوں "شاہ شرف" دا خطاب دتا۔ باقی عمر لاہور ای بسر کیتی۔ تے ایتھے ای پران تیاگے۔ آپ دا مزار جیل روڈ تے جیل دے سجے پاسے چاند ماری دے ٹبے کول بنیا۔ ایتھے ترے مزار ہن۔ اک آپ دا اک آپ دے مرشد محمد فاضل شاہ قادری دا۔ اک اینہاں دے مرید عزیز اللہ دا۔

سوہن لال سوری مؤلف عمدۃ التواریخ نے آپ دا نام شیخ اشرف لکھیا اے مفتی غلام سرور نے اپنی لکھت خزینۃ الاصفیا وچ ص ۱۹۶ تے شاہ شرف لاہوری" لکھیا اے۔ تے نور احمد چشتی نے اپنی کتاب تحقیقات چشتی وچ خزینۃ الاصفیا دی تائید کیتی اے تے اوہدے لکھے حالات نوں صحیح سمجھیا اے۔ سید محمد لطیف نے اپنی کتاب تاریخ لاہور وچ لکھیا اے۔ اوہ بہت وڈے فاضل سن۔ تے اینہاں دا زہد تے تقویٰ دور دور مشہور سی۔ اوہ ۱۱۳۷ھ وچ فوت ہوئے۔

سید محمد لطیف نے لکھیا اے۔ سید شاہ شرف دا مزار ٹکسالی دروازے سامنے گوریاں دے قبرستان دے اتر (شمال) وَل بڑا سوہنا بنایا گیا۔ اندر سنگ مرمر دیاں سلاں سن۔ تے باہر لال پتھر لگیا ہویا سی تے کاشی کاری کیتی ہوئی سی۔ مہاراجہ رنجیت سنگھ دے عہد وچ جد دربار صاحب امرتسر لئی ہور کئی عمارتاں دے قیمتی پتھر لاہے گئے سن۔ اوہدے پتھر وی لاہ لئے گئے۔ نالے لاہور شہر دے گرد اگرد پکی کھائی (خندق) بنن لگی۔ منڈیرے مدحانے بنائے گئے تے اوہ سوچ کے کہ بھاٹی دروازے دے باہر کھلا میدان ہووے۔ آپ دا مزار ڈھا دتا گیا تے شاہ اشرف دی لاش دا صندوق فقیر عزیز الدین وزیر دی معرفت احاطہ مزار حاجی محمد لطیف دے اتر دفنا دتا گیا۔ تے مہاراجہ دے حکم مطابق اوس تے چبوترہ بنا دتا گیا۔

بعض مؤرخ کہندے ہن اوہ بھاٹی والے شاہ شرف جنہاں دے نام تے کچہری توں لے کے ولنگٹن ہسپتال تک دی آبادی محلہ شاہ شرف کہلاندی اے ہور سن۔ تے سید سن۔ تے اوہ ۱۱۰۴ھ وچ فوت ہوئے سن۔

حضرت باوا فرید شاہ حسین بلھے شاہ ورگے فقیراں دیاں ریتاں تے انگوں اینہاں دی اپنی شاعری توں ربی پرچار دا کم لیا۔ اینہاں دی اک لکھت شترنامہ چھپی ملدی اے۔ میاں محمد بخش۔ نے اپنے قصہ سیف الملوک وچ تے ٹھاکر

موہن سنگھ نے صوفیاں دے کلام وچ آپ دا ذکر کیتا اے ۔ کلام دا نمونہ

جے کر شتر قبول نہ کردا ستے روز ازل — واقف رمز نہ ہندا مُڑ کے عشق جمیل نہ پاندا گل
شوق تکمیل الف وچ بینی سیس سجود جھکاندا دل — عشق مُراد مہار ہجر دی پکڑی لئی جاوے جنوں
سالک تیر چلاون محکم نال ارادت جین مزل لے — ڈیوے قدم نہ مُڑ کے پچھاں مستی تھیں نہیں کرے عمل
بھارے بھار سنگار کراوے پٹڑیاں دھرے محمل — شغل پہاڑ سفر دے مرتے ریگ جاڑیں رود جبل
زانو مار بہے جھُک نیواں ہر دم وحدت وچ عمل — چڑھ محبوب کجاوے بہندا ۔ کے جویں خطیب عدل
دل دا خون پلاون عاشق لا نہ ذکر کرن دا چھل — اُہ کیوں کرے ہوا ز مستی چکدا چندن بود مندل
وچ چھوہے اُجاڑاں باراں وچ وسدیاں مارو تھل — پر جتوں چھکے شرف مہاراں ہر جا وسدا یار مثل

اکھیاں دُکھ بھریاں میری دیکھن یار تُسانوں
ڈِٹھے باجھوں رہن نہ مُوٹے لگی چوٹ نیناں نوں
جے تن لگے سو تن جانے بجھی دیدن اسانوں
شاہ شرف دل درد گھنیرے معلم حال تداں نوں

رہ وے اڑے رہ وے اڑیا — ایتھے بولن دی نہیں جا وے اڑیا
جو بولے سو ماریئے منصور جویں — کوئی بچدا نہیں وے اڑیا
جے تیں من دا راہ پچھاتا — دم نہ مار وے رہیں چُپاتا
— جے دیوے شہ سہہ وے اڑیا
قدم نہ پا سچھے دیویں حالوں — توڑے سر رکھ سیجے دھڑ نالوں
— تاں بھی حال نہ کہہ وے اڑیا
جانجی بانجی مُڑ گھر آئے — مجلس وڑیا شوہ وے اڑیا
— رہ وے اڑیا رہ وے اڑیا
شاہ شرف اِہ بات بتائی — کرم دا لکھیا ملیا بھائی
— کر شکرانہ بہہ وے اڑیا

مولوی خلدی

ناں عبدالرحمٰن تخلص خلدی وڈالہ سدھواں ضلع گوجرانوالہ دے وسنیک - جنم ۱۷۹۲ء
مسیت دے امام سن - صوفی منش - درویش صورت - اُنج بڑے ہس مکھ تے ملنسار - اینہاں دے شعراں
وچ معرفت دا رنگ جھلک دا اے - ابیات خلدی یا سی حرفی خلدی چھپی ہوئی ملدی اے -
ستر ورھے دی عمر پا کے ۱۸۶۲ء وچ عدم نوں سدھارے - کلام دا نمونہ

ب بندے نالوں رکھ چنگیرا لگ پیا بن لایوں
ڈھیماں کھائے پھل کھوائے فرق نہ رکھدا سایوں
لکڑی اسدی سو کم آوے فرق نہیں سر پایوں
میاں خلدی مویا جیوندا توں کیہڑے کم آیوں

الف ایس اوکڑی موت نے جی کیہے کیہے جوان اے مارسٹے
کجھ پکڑ مُردے پائے وچ قبراں کجھ گھت خچا اتے ساڑسٹے
کجھ کُتیاں کھادے ویں وچ کھائیاں کجھ شیراں بگھیاڑاں نے پاڑسٹے
عبدالرحمٰن خلدی اس موت نے جی کئی لکھ گراں اُجاڑسٹے

ت تدوں تدبیر کیہہ کریں گا توں جدوں وچ قبریں تینوں پاونیں گے
تیرے بھین بھائی انگ ساک سارے سبھے چھوڑ اکلیاں جاونیں گے
تیرا نال فرشتیاں واہ پوسی گرزاں پکڑ تیرے سر لاونیں گے
جیہڑی دیہی دا خلدیا مان کریں اوڑک خاک کیڑے اوس کھاونیں گے

م بابا دا نہ بھے تے بھرم تینوں ہور دیا تے دھرم دی جاہ ناہیں
سبھے دیہہ پران بکار دے نے ایس لوبھ ہنکار تھیں لاہ ناہیں
ہور کام کرودھ تے سرب دونہیں ڈنگ اودے کجھ وساہ ناہیں
خلدی نت نصیحتاں کراں تینوں ایس راہ اوکڑے جاہ ناہیں

شاہ شرفؒ

اُنھیویں صدی دے اُدھ لے سمے نُورپور علاقہ ونہار (پوٹھوہار) وچ ہوئے۔ علاقہ دھنی تحصیل چکوال (جہلم) دے دو مشہور گراں ہن۔ بھون تے مرید۔ اِنہاں دے پیو مرید بھوں نور پور آوسّے۔ نور پور دے چار چوفیرے پاسے نِکیاں نِکیاں پہاڑیاں دیاں کندھاں کھڑیاں ہن۔ کہیا جاندا اے۔ کہ اِنہاں دے پیو نوں اِک صوفی بزرگ "میراں سید مہندی" جنہاں دا مزار بھیرہ (شاہ پور) وچ اے۔ نے کہیا۔ "تیرے گھر دو بوٹے لگن گے اِک میرا ہووے گا۔ اِک تیرا"۔ مُراد اِہ کہ اِک فقیر ہووے گا۔ دوجا دنیا دار۔

سمے پیو دے گھر اِہ دو بھرا ہوئے۔ وڈا بھرا شاہ نواز مجذوب ہو گیا۔ تے اِہ دُنیا دا کاروبار کردے رہے۔ اِہ بڑے ٹھاٹھ تے بانکپن وچ رہندے۔ کہندے ہن اِنہاں دے حقّے وچ ہمیشہ پانی دی تھاں گلاب دا عرق پیندا رہیا۔ روایت اے کہ اِہ راتاں شعر گوئی دیاں مجلساں وچ گزاردے تے دن دنیا دے کماں وچ۔ اِنہاں دا کلام عام طور تے دوہڑے ملدے ہن۔ جنہاں وچ اوس دور دے دیہاتی ماحول تے معاشرہ دی جھلک نظر آوندی اے۔ اِنہاں دے پیو بھرا مڑ اپنے پچھلے پنڈ مرید چلے گئے تے اوتھے دفن ہوئے اِہ وی پچھلی عمرے اوتھے ای چلے گئے۔ تے پیو بھرا دے کول ای جا سُتّے۔

اِنہاں اپنے شعراں وچ اپنا تخلص شاہ شرف یا شاہ جی ورتیا اے۔

بھٹ کجّا بھٹ کچے دی یاری میں تے کنگن گھڑا یا کچ دا   اُتوں سُچّا وِچّوں کھوٹا کھوٹ ایسے وچ بچدا
ہتھ لایاں پیا جھٹکے یارو ٹھوکر لگیاں ناں بچدا   شاہ شرفا ٹُر گئے صرّاف پچھانن والے نہیں رہیا زمانہ سچدا

بھٹ کجّا بھٹ کچے دی یاری اینویں دل نوں روگ لیو سے   اندراں دے اسیں ملسے واقف صورت تک بھلیو سے
اِنہاں جاتا کجھ حاصل ہوسیا پر ٹھگاں دس پیو سے   بھلا ہویا گڑ مکھیاں کھادا شاہ جی بھِن بھِن توں چھٹیو سے

پُھلاں وِچّوں اِک پُھل ڈٹھیا سے کھڑیا نہیں پر کھڑ سی   جاں جاں پُھل بہاریں چڑھ حسن وا حُسن دی اگّل سی
وانگے دیکھ دیوانے ہو سن عقل جنہاں دی بُھل سی   پاک نظر دے ویکھن والیاں شاہ جا سر چھتر بنی دا جھل سی

بخش ملتانی

میاں بخش ملتان دے رہن والے۔ انیسویں صدی عیسوی دے ڈھلے سمے ہوئے۔ اوہ ڈیرہ غازی خاں دے جم پل سن۔ مڑ ملتان آ گئے۔ اینہاں دیاں کافیاں تے دوہڑے ملدے ہن۔ بولی پنجابی تے ملتانی رنگ دی ڈھیریاں چڑھی ہوئی۔ کلام دا نمونہ

بھٹھ بھاگ راج بابل دا بھانے چاک دے رہ سال
جھوک رانجھن دی جوک گی تن چیر کے چاک کرساں
لٹاں براگن تھیاں انگ انگ خاک رلیساں
بخش پیارے چاک باجھوں اُٹھ پئی غمناک جلیساں

کافی :-

مٹھڑے مٹھڑے بین وجائے ٹھمک ٹھمک ٹھکاندا سیاں
اس جوگی دے ناز انوکھڑے مسک مسک مسکاندا سیاں
ملدے بادے نین نبا کے زوری زوری من بھاندا سیاں
اس جوگی دی درد رنجان گل گیا ماس ہڈاں دا سیاں

درد سیاپے بائیم آپے پھر گیندے گل گھتاں!
سولڑے درد رنجھانی کوں کھڑے مارن پل پل لتاں!
نین نہ رہندے ترمنوں بیٹھاں دین کراں کہ کتاں
عشق دیاں بجائیاں متاں مجھ ہن بخش نہ لکساں متاں

زنار کفر گل پا کے تارک ہوئے ایمانوں
کفر اسلام دی جا نہیں جتھے ٹپ گئے مکانوں

تسبیح توڑ دے بت خانے گئے بند گیانوں
بخش ایمان کو خبر نہ کائی عشق آیا ہو مکانوں

میراں شاہ

نام امیر حیدر شاہ تخلص میراں بخاری سید۔ پیو دا نام۔ سید ولایت شاہ بخاری۔ بستی کُنڈا موضع راوڑ بیلہ شرقی تحصیل کوٹ ادو ضلع مظفر گڑھ دے وسنیک۔ جنم کُنڈا ۱۲۲۴ھ وفات ۱۲ ربیع الاول ۱۳۱۶ھ مطابق جولائی ۱۸۹۸ء

اِہناں دے پڑدادا سید میر عوض شاہ۔ ہندوستان توں نقل مکانی کر کے بستی کُنڈا آ وسے تے زمینداری تے گزارہ کردے رہے۔ کُنڈا وچ کوئی ہزار وِگہ زمین آپ دے خاندان دی ملکیت اے۔ تے نمبرداری وی آپ دے ہی خاندان وچ اے۔

اِہ نِکّے ہُندیاں کُنڈا چھڈ کے بہاولپور آ گئے تے ایتھے محلہ گنج دے وسنیک بن گئے۔ تے محلہ سادات گنج دے اِک بزرگ سید جلال الدین شاہ دے چیلے فیر اِہناں دے ای جوائی بن گئے۔ قد کاٹھ بڑا سوہنا، چھاتی بھروی تے کسرتی۔ لمّا قد۔ گورا رنگ۔ چہرے تے حُسن تے جلال۔ جد داہڑی نوں مہندی لگاندے اُہدے نال چہرے دی لالی ہور وی نکھر آؤندی۔

سب توں پہلاں پہلوان ہون کر کے نواب بہاولپور دے پہلواناں وچ ملازم ہوئے۔ اِہناں دی پہلوانی دی شہرت سُن کے کابل توں اِک پٹھان کُشتی لئی آیا۔ تے اِہناں اِکو اجیہا دھوبی پٹڑا ماریا کہ اِہ چارے شانے چت ہو گیا۔

جد بڈھیپے نے سر تے آ ہتھ رکھیا۔ اِہناں پہلوانی چھڈ کے ریاست دی دُوجی نوکری کر لئی۔ پھیر نواب بہاول خاں رابع دے انتقال تے ۱۸۶۶ء وچ اِہ نوکری چھڈ دتی۔ پر سرکاری خزانے دی خاص مد چوں آپ نوں ۱۵ روپے ماہوار زندگی بھر وظیفہ ملدا رہیا

پہلوانی توں سوا اِہناں نوں طب۔ کیمیا گری تے جوتشی دا شوق رہیا۔ اِہناں مڈھلی تعلیم دے بعد پہلوں طب پڑھی۔ تے حکیمی کردے رہے۔ فیر کیمیا گری دا شوق ہو گیا۔ تے ساری عمر اکسیر بناون دے وچ گوا چھڈی پر اکسیر ہونا نہ بن سکیا۔ اِک آنچ دی کسر ہمیشہ ای رہی۔ بہاولپور دے اِک خیل گر رمضانا نوں وی اِہ ٹھرک سی۔ دوہاں دی گوڑھی بنی تے دونویں سونا بناون لئی ویلا تے دولت صرف کردے رہے۔

بہاولپور دے نیڑے پنڈ سنجر تے جنڈ وچ اِہناں کجھ زرعی زمین خرید لئی تے اکثر اوتھے جا کے کئی کئی دن کھلی ہوا دی بہار لیندے رہے۔ پہلوانی۔ حکمت۔ شاعری تے نال پیری مریدی وی کردے رہے۔ کھان پین

رہن سہن بڑا ٹھاٹھ دار سی۔

شاعری دا شوق اینہاں نوں بچپن توں ہویا جاپدا اے۔ اینہاں دی لکھت قصہ ہیر رانجھا۔ کالی گوری دا جھگڑا۔ آتشِ عشق چھپ چکے ہن۔ تے عید تے شب قدر دا بیان" دوہی بارے۔ پہلوانی دے تن سو سٹھ دا ہیجے دا بیان" یکواریاں بارے نظم تے دوہڑے۔ ان چھپے پئے رہے ہن۔

ہیر رانجھا دا قصہ اینہاں کسے بزرگ دی فرمائش تے لکھیا۔ ایس وچ تین سو توں ودھ شعر ہن۔ لکھدے ہن

امیر حیدر کیاں طبع آزمائی کراں دلدار دی وعدہ وفائی
متاں دلدار دا دل شاد تھیوے میڈا دل غم کنوں دلشاد تھیوے
جداں دلدار دی خواہش ڈٹھوسے تداں اک داستاں ایہا بنیوسے

اگے چل کے لکھدے ہن

ہزارہ نوں رنجھیٹا چھوڑ چلیا سلیٹی ہیر دا اے عشق ستھیا
تداں بھگوا جوگی دا دیس پایوس متھے مل کر بھبھوت تے بین چایوس
اُٹھی چلیا رانجھیٹا ناہ گھن کر کریندا توت اپنا ٹکڑے پن کر

دوسری لکھت آتشِ عشق اے۔ ایسدے ۲۰ صفحے ہن۔ ایس وچ مولود شریف۔ پنج سحرفیاں تے دس دوہڑے ہن۔

الف اولڑا عشق لگانت رووال زار و زاری درداں ماری
ڈاہڈی جا محبت لائیم ڈوجھا یار نہ ساری کرے نہ کاری
میں تتی دے آ گیا سر بھار برہوں دلداری بے قراری
میرن نیونہہ اُٹھائیں لگا جتھاں ذرہ نہ زاری میں بےچاری!

تیسرا چھپیا قصہ کالی گوری دے سوال جواب اے اہ وی سحرفی دے رنگ وچ اے۔ اخیر تے کجھ کافیاں میاں بخش ملتانی (ڈیرہ غازیخاں دے وسنیک) تے میاں باغ علی شاہ دیاں شامل ہن۔ دو بند سن لؤ کالی گوری نوں کہندی اے

ت تینڈی اے عادت گوری ذورے چھیڑ چھیڑیندی سانکوں شرم الیندے آندے توں نت مان کریندی
کجھ حیا کر بندی ناہیں عالم کو سُن سوہندی ساڈی خیر دہا سیا پوری اپنا کپ کپیندی

اگوں گوری جواب دیندی اسے۔

ث ثابت اپنے مطلب کیتے اندر باہر کالی   نک کپیسی اپنا کالو ہیں وت موہنہ مکالی
زہر دا اگوں گھٹ طعنے دیندی تیڈی مندی چالی   اصیلاں نال الاویں کالو چلکیں وانگوں لالی

"رہی وی گزران" چوں اِک بند

کلر شورا چونا کھارا   پانی کوڑا زہر انگارا
کرے جگر کوں پارا پارا   سڑ دا سنگ زبان
شالا پیش نہ آوے رہی دی گزران

جداں کہیں کو زحمت تھیوے   نہیں حکم جہ ہتھ ڈکھیوے
نیت مراد تے مرے جیوے   نہ دارو تے نہ درمان
شالا پیش نہ آوے رہی دی گزران

مولود شریف چوں دو شعر

لگی عرم بھا جو سینے کوں   رو وال موہنہ کر مدینے کوں
ڈیکھاں دلبر نگینے کوں   ونجاں واری میں لکھ واری

میرن شاہ ہے تیندڑا بردا   تے خادم آل اطہر دا
نہیں طالب کہیں گھر دا   تساں باجھوں شرمساری

اِہدے بعد پنج سحرفیاں ہن جنہاں وچ اکثر ہیر تے اُہدی ماں دے سوال جواب ہن جویں ہیر ماں نوں کہندی اے

م ماہی دے ناں اُتوں گھتاں جگ سارا ماں   عاجز جٹی کان کمینی چھوڑیوس تخت ہزارہ ماں
میں باندی دے باندی کوں دکھلایوس روپ نظارہ ماں   میرن شاہ سیدڑے من بھایا ماہی ماہ ستارہ ماں

تے اگوں ماں کہندی اے

ن نہ جمیں ناں وت جیویں نہ وت وڈی تھیویں دھی   گھر ساڈے نہ پیدا ہوندی نہ وت ہیر سڈیویں دھی
نہ رُنے نہ وت چڑھیں جوانی کیر میڈا نہ ہوویں دھی   میرن مت دا جیو سُنجی متھیو جویں کیویں دھی

شب دیال

نام شب دیال سود- ہوشیار پور (بازار ٹھٹھورام) دا وسنیک - ویہویں صدی بکرمی دے مڈھ وچ ہویا- سنیاریاں دا کم کردا سی- اَن پڑھ سی- اِہدی یادگار اک قصہ روپ بسنت اے- جیہڑا کبت ونہڑیاں وچ اے- تے چنگا مشہور اے- ہندی شبد ڈھیر ورتے ہن- نمونہ

چڑھدے چیت سنو اِہ حال — دھوکہ کھڑک سین دے نال
جو بجھ لکھیا بدھ تے بھال — قلم لگا گئی
رانی کہہ گئی راجے تائیں — توں نہ ہور ویاہ کرائیں
گودی روپ بسنت بھائیں — ہیں توں چترا بھل نہ جائیں
نار سمجھا گئی

روندے روپ بسنت دو بھائی — جِن کی مرگئی ایسی مائی
اِہ دکھ بُرا سیہا نہ جائی — رب نے ڈاہڈی بنتا پائی
جگر کٹ کھا گئی

کہندا شب دیال ورلاپ — کردا کھڑک سین ورلاپ
پچھلے جنم کیتا ورلاپ — جسدا ملیا اِہ سنتاپ
کیسا دکھ پا گئی

غلام حیدرؒ

نام تے تخلص غلام حیدر۔ قوم دے شیخ ۔ رسول نگر۔ ضلع گوجرانوالہ دے جم پل۔

جنم ۱۸۳۶ء وفات ۱۹۲۶ء

دسویں پاس کر کے سکول ماسٹر لگ گئے ۔ انگریزی فارسی ۔ عربی دا علم چنگا سی ۔ پنڈ دادن خاں ضلع جہلم دے گورنمنٹ ہائی سکول وچ ڈھیر چر انگریزی پڑھاندے رہے ۔ مولوی محبوب عالم ایڈیٹر پیسہ اخبار دے سنگتی سن ۔ پنجابی وچ شعر چنگے کہندے سن ۔ اِنہاں دا دیوان حافظ دیاں ۵۶ غزلاں دا پنجابی شعراں وچ ترجمہ ملدا اے ۔ جیہڑا اِنہاں دے ذوق تے شاعری دی غمازی کردا اے ۔ سکول توں پنشن پا کے اپنی زمین تے سرگودھا چلے گئے ۔ واہی گاہی کراندے رہے ۔ اخیر ایتھے ای اللہ نوں پیارے ہو گئے ۔

اہ دسدے ہن "میرا پیو تے میرا چاچا اِک واری باہر جا رہے سن ۔ کہ مہاراجہ رنجیت سنگھ گھوڑا دوڑاندے آئے ۔ تے اِنہاں دے کول آ کے گھوڑا روک لیا ۔ تے بڑی محبت دے لہجے وچ کہیا ۔

"او مُسلیو ۔ میرا گھوڑا پھڑیا جے ۔ میں ذرا پیشاب کر لاں"

اِنہاں دوہاں گھوڑے دی لگام پھڑ لئی ۔ اہ اُتر کے نیڑے دے کھیت وچ چلے گئے ۔ جد وہلے ہو کے آئے گھوڑے تے سوار ہوئے ۔ گھوڑے دی گردن وچ جیہڑے موتیاں دے ہار سن ۔ اُنہاں چوں اِک نوں اپنی تلوار نال کٹ سٹیا تے کہیا "لئو اہ موتی چن لئو تے جائو موج کرو"

تے آپ گھوڑا دوڑا کے چلے گئے ۔

میرا پیو تے چاچا ہار دے کھلرے موتی ابے چُن رہے سن ۔ کہ مہاراجہ دا لشکر آ گیا تے اہ وی چُنن لگ پیا سو جتنے موتی اِنہاں دے حِصے آ سکے اِہ چُن کے لے آئے ۔ تے ہچ مچ موج کردے رہے ۔ جدوں پیسے مُک جاندے اِک موتی ویچ لیندے تے اپنی لوڑ تھوڑ نوں پورا کر لیندے ۔

مہاراجہ ۱۸۳۹ء دے قریب چلانا کر گئے ۔ سِکھ فوجاں نوں طلب نہ ملن تے اُنہاں وچ سکھا شاہی بدچھاگردی تے آپو دھاپ آ گئی ۔ سکھ فوجیاں دے جتھے پِنڈ دے تے سِکھ ۔ ہندو مسلمان گھر یا ہٹ تے پیندے اوس نوں لُٹ لیندے تے اپنی لوڑ پوری کر لیندے ۔ اِنہاں فوجیاں دی لُٹ نوں دھاڑ پئیاں کہندے سن ۔

کہندے ہن میں کوئی ست اٹھ سال دا ساں کر ساڈے پنڈ دی دھاڑ پئی۔ میری ماں نے مینوں تے ہور بالاں بچیاں نوں اندر لکا دتا۔ دھاڑ آئی۔ اِنہاں ساڈے گھر دے سارے بھانڈے پھولے۔ کسے وچ گُڑ۔ کسے وچ چھولے۔ کسے وچ دانے۔ کسے وچ آٹا یا پیسہ دھیلا۔ غرض جو کجھ ساڈے گھر وچ ہیسی پیر ٹا کی تک سب پھول پھال کے لے گئے۔ ایس دھاڑے دے سبب ساڈے گھر اُنج دی ترکال سندھیا ورت آئی سی۔ تے اُنج دی شام پے گئی سی۔ اتفاق نال ساڈی اِک ککڑی باہروں شام ہین سبب گھر آ گئی۔ گھر کھان نوں کجھ نہیں سی رہیا۔ ماں نے کہیا۔ ہُن ایہو ککڑی حلال کر لئے۔ تاں جو رات دا ڈنگ تے لنگھے۔

ککڑی نوں ذبح کیتا گیا۔ تے ربّوں مدد مل گئی۔ اُہدے پوٹے چوں کجھ موتی نکلے۔ اِہ جاپدا اے کہ جدوں سارے بھانڈے اُٹھا رہے سن۔ کجھ موتی ڈگ ڈُلھ گئے۔ تے ککڑی نے کولوں چگ لئے۔ اِہ موتی دیکھ کے سب دے چہریاں تے طراوت آ گئی۔ تے انج جاپیا۔ جویں عید دا چن چڑھ پیا اے۔

اِہناں دے ترجمہ کیتے کجھ شعر

کر بسم اللہ اُلٹ صراحی ساقی لیا پیالہ ۔ ہنیوں لگا دن سوکھا پچھوں سخت کشالہ
قسم معطر نافے والی کھلدا جو صبا تھیں ۔ عشقے اندر لکھاں کٹھے کالی زلف دوتا تھیں

پیا ڈولاندا جیوڑا میرا مدد کرو مولا یو ۔ چیتا بھیت نہ لے دا میرا ظاہر ہووے بھایو
ہستی کھیڑن دُنیا والا دم دا کوکہ پسارا ۔ نیکی کر لے نال مُحبّاں وچ دا پیا نگارا
بھاگیں بیڑی شوہ دے اندر دگیں دا موافق ۔ تا پاوے دیدار سجن دا ایہہ مسافر عاشق
کل پھلاں دی مجلس اندر بلبل پئی پکارے ۔ اُٹھو مستو غٹ غٹ پیو جام صبوحی نیارے

جان غنیمت اِک دو پیالے مجلس ساقی پیالے ۔ دُنیا فانی وچوں جاندے وارو واری سارے
مست جوانی اپنی اندر رجھیوں ہور سیاپے ۔ بگیاں والاں ڈٹوں دیکھیں شرم کریں چا آپے

رہیا سلامت مول نہ کوئی دو پڑاں وچ آ کے ۔ جیونکہ سب دیوانے ٹہندے وچ میخانے جا کے
اہل بشارت اوہو جانو پل وچ سمجھے جیہڑا ۔ نکلے کئی ہزاراں ایتھے سمجھن والا کیہڑا

سیّد میراں شاہ

نام سید میراں شاہ جالندھر دے وسنیک۔ جنم ۱۲۴۶ھ مطابق ۱۸۳۹ء وفات ۱۳۳۲ھ
بڑے نیک تے صوفی طبیعت دے۔ صوفیانی وچ حضرت ولی محمد دے چیلے۔ جالندھر وچ بوہڑ
والی مسیت دے کول محلہ سیداں وچ رہندے سن۔ اوہناں ہیر رانجھا (لکھت ۱۳۰۷ھ) مرزا صاحباں
۱۳۱۱ھ سوہنی مہینوال (۱۳۱۴ھ) کلیات میراں شاہ (۱۳۱۹ھ) تے گلدستہ میراں شاہ لکھیاں
اوہناں زیادہ تر کافیاں۔ تے گیت لکھے ہن۔ کجھ بینت تے ڈیوڑھ وی ہن تے گلدستہ میراں شاہ وچ
اردو تے پنجابی بول وچ غزلاں کافیاں وی ہن۔ اوہناں دا سادا کلام تصوف تے عشق حقیقی دے گوڑھے
رنگ وچ رنگیا ہویا اے کجھ قصے وغیرہ چھپے ہوئے ہن۔

کلام دا نمونہ

سیبو جوگی نی ہزارے والا — اوہدے گل مرگانی کنیں سوہے والا
اوہدے عشق انوکھے دھماں پائیاں — میرے نال سیائیں سیئو اکھیاں لائیاں
ہن آیا گھر ڈیں کر کے بھیس نرالا

ض ضرب خدائی دے عشق والی جینوں لگ دی ہے سوئی جاندا اے
گلاں نال تاں کجھ نہ لبھدا اے جیہڑا عمل کرے موجاں ماندا اے
کامل پیر دے باجھ نہ رب ملدا کوئی زور ناہیں مان تان دا اے
میراں شاہ اِہ زاہد ای خبر ناہیں اِہ تاں کم پریم گیان دا اے

ڈیوڑھ

ج جگر وچ زخم ہجر کس نوں پھول دکھاواں — کس در جاواں
باجھوں وصل علاج نہ کوئی سو سو مرہم لاواں — نفع نہ پاواں
برہوں ظالم اندر وڑیا کیونکر جان بچاواں — خاک سماواں
میراں شاہ دربار خواجہ دے رو رو حال سناواں — تاں سکھ پاواں

الف — اللہ دے واسطے آ رانجھا دتا چھڈ رانجھا تیری گولڑی ہاں!
تیرے باجھ نہ کجھ میں جان دی ہاں مینوں قسم تیری آلی بھیڑی ہاں
بے عیب ہے رب دی ذات میاں اک چھیڑدی میں پڑپولڑی ہاں
اِک وار کہدی تیرا نام لوے میراں شاہ میں اوس تھیں گھولڑی ہاں

ہیر رانجھا دا قِصّہ اِہناں اک نویں رنگ وچ لکھیا اے۔ تے تھاں تھاں کافیاں نگینیاں وانگ جڑیاں ہویاں ہیں۔ ہیر وچوں کجھ نمونہ

موچھ نے بتقدیر جد آئی موت پیالا پیتا
پچھوں رل کے نال رانجھے دے ویر بھراواں کیتا
رل بھرجائیاں مارن طعنے خون جگر دا پیتا
قاضی پنچ بھرا سدا کے سبھ ورثہ ونڈ لیتا
جتھے ڈبھ سرکڑا اہندا سو رانجھے نوں دیتا
میں تر گئی رانجھا ہو

کافی

واہ وا عشق پیارا زور — میں ول کر کے آیا شور
ٹٹی عقل فکر دی ڈور — باجھوں یار نہ سجھدا ہور
برہوں بال بھبھو کا لایا — میرا تن من پھوک جلایا
کیہا گھڑا! تیر چلایا — باجھوں پیارے مطلب نہ ہور
ویکھو ایس عشق دے کارے — بھلے علم کتاباں سارے
سبھے کر چترائی ہارے — وچ نیل دے رہندا پھور
واہ وا عشق پیارا زور

کہندی ہیر مائے تیرے اگے ہر دم سیس نواواں — نہ میں کھاندی شگن چھوہارا نہ میں ویاہ کراواں
مینوں حرص نہ دنیا والی قسم خدا دی کھاواں — ماہی چاک رنجھیٹے والا کامل عشق کماواں!
تخت ہزارے دا مالک رانجھا اُسدے نال میں جاواں — میں تر گئی رانجھا ہو

بھیّارام

بھیارام پنڈ ہریانہ ضلع ہوشیار پور دا وسنیک - قوم دا باہمن - جنم ۱۸۴۹ء کو چ ۱۹۰۲ء عشق دا پچھیا ہویا - ایہ اپنے دا مشہور بینت باز - عشق مجازی دا رسیا - اپنے شعراں وچ اپنے محبوب نتھو دا ناں ضرور لیاوندا - چنت پورنی دے میلے وچ جد شعر پڑھدا لوک اُہدے شعر سُنن دوروں دوروں آندے - تے ساری ساری رات بہہ کے اُہدے شعر سُندے رہندے - شعر چنگے سُتھرے کہندا - پر شعراں دی ہوند نالوں پڑھنت زیادہ سوہنی سی - اِہ اپنی یادگار جو اَن چھپے شعر (بینت) چھڈ گیا سی - اُہ فنا دے ہتھیں ختم ہو رہے ہن - بھیارام دی بیٹھک عام طور تے سُتھریاں نال سی - کلام دا نمونہ

چیتر چمک دمک رہی دامی اُتری موڑنہ نادی! — لاٹی وَد دی
سندر نین ہین جیوں کوئل آن قفس وچ پھسدی — پھس کر لسدی
پریشان ہو ویکھنت پریاں پھول کرے جد ہسدی — صورت شمشدی
بھیارام ایوں جان نتھو نوں عمرہ بیس برس دی — ہر من وسدی

ساون سوہے سوہا ون کرتے مست چال البیلی — گرب گہیلی
ہے اُہ حور ضرور جان توں با جھ پیارے بیلی — رہے اکیلی
چمبا مردا اور کیوڑا پہنے ہار چنبیلی — دلبر بیلی
بھیارام ایوں جان نتھو توں جیوں مجنوں نوں لیلی — رب نے میلی

بھادوں بھرم شرم رہے قائم ہے توں گھر گھیری — بنا امیری
رمز عشق دی گھائل کیتا جو لکھیا تقدیری! — مُرشد پیری
عشق اکلا نبھا سب جگ سہندا ہوئے شاہ وزیری! — کرے فقیری
بھیارام ایوں جان نتھو توں جیوں فرہاد نوں شیریں — نہر جا چیری

ملاوا رام نقر

نام لالہ ملاوا رام قوم کھتری امرتسر کٹڑہ بھائی سنت سنگھ دے وسنیک جنم ۱۸۴۹ء وفات ۱۹۱۸ء
بُڈھا پشاوری دے شاگرد امرتسر وچ بزازی تے سوتر دی دلالی کردے سن۔ جد بڈھے
پشاوری نے امرتسر آ کے بیت پڑھنے شروع کیتے۔ اُدوں بیت سُن کے اِہناں نوں وی چٹیک لگ
گئی۔ تے بڈھے دے شاگرد ہو کے آپ وی شعر کہن لگ پئے۔

زبان وچ تھتھلاہٹ سی۔ پر فیر وی شعر خوب پڑھدے سن۔ اِہناں بیت بازی وچ چنگا جس
کھٹیا۔ عام طور تے چنت پورنی دے میلے وچ جا کے بڑی گرجدار لَے وچ بیت بولدے۔ اوتھے عام
کر کے اِہناں دا ٹاکرا ہوشیارپور دے مشہور بیت باناں چکر تے پھکر نال رہندا سی۔ بڑے محبتی تے
پریمی سن۔ اِنج تے ہر اک نال پیار سلوک نال ملدے سن پر استاد بھائی چونی لال چونی تے اپنے
شاگرد شنکر داس نال اُتٹ پریم سی۔

۱۹۱۷ء وچ جد نقر آپ بیمار سن آپنے شاگرد شنکر داس بھابڑہ دے مرن دی خبر سن کے
ایڈا غم کیتا کہ تھوڑا چِر پا کے ۱۹۱۸ء دے شروع وچ آپ وی چلانا کر گئے۔

اٹھوارے دے نو بیت سن

سوم

سچ عشق مجازی سر سر بازی جیہڑے دیکھ کے اٹک گئے دل دی اٹکاٹ بدلے
جیہڑے عشق سمندر وچ لان تاری اُہ نہ ڈرن موتوں دلدی کھٹک بدلے
اُہ بیتاب نہ تاب نوں جھل سکدے اپنے دلبر دے حسن دی بھٹک بدلے
نقر چونی کہے میں غم نوں عیش جاناں اے جاناں تیری دیکھن دی للک بدلے

منگل

میرے عالیجاہ بادشاہ دلبر آیاں تیرے کول دل دی فریاد بدلے
جا کے مست دیوانہ مستانہ پھرناں آیاں تیرے کول دل دی مراد بدلے
اُہ انسان کیوں نہ سرگرداں ہُندا مدد کر نوں جسدی امداد بدلے
نقر چونی کہے میں غم نوں عیش جاناں۔ اے جاناں تیری مدد امداد بدلے

فضل الدّین

نام میاں فضل الدین۔ قوم دے لوہار۔ موچی دروازہ لاہور دے وسنیک

جنم ۱۸۴۲ء وفات دسمبر ۱۹۳۷ء

جد ذرا کم جوگے ہوئے تے جدی کم لوہارا کرن لگے۔ تے ایس کم وچ چھیتی ای ایڈے ہنرمند ہو گئے۔ کہ چنگے چنگے اوزار تے ہتھیار مشیناں دی مدد توں بغیر مشینی ہتھیاراں اوزاراں نالوں سوہنے تے سرکڈھویں بنالیندے۔

جد شعر شاعری تے بیت بازی دا شوق ہویا۔ اہ میاں محمد بخش گولنداز دے شاگرد ہو کے شعر آکھن لگے۔ اُنج ان پڑھ سن۔ پر شعر سوہنے لکھدے سن۔

اِہناں دے اُستاد میاں محمد بخش گولنداز لاہور دے رہن والے تے مہاراجہ رنجیت سنگھ دے توپ خانے دے ملازم سن۔ تے اوس سمے دے اُچے کویاں تے منے پرمنے بیت بازاں چوں سن۔

اِہناں دے شاگرداں چوں میاں اللہ دتا شاد تے میاں چراغ دین عشق لہر مشہور ہن۔ اِہناں اپنی اخیر عمرے اللہ دتا شاد نوں اپنا خلیفہ بنایا۔ پر اہ ۱۹۲۴ء دے نیڑے اِہناں دی زندگی وچ ای فوت ہو گیا سی۔

میاں فضل دین دی پہلی برسی تے لاہور وچ اک جلسہ سر میاں محمد شفیع دی پردھانتا ہیٹھ ہویا۔ جس وچ اِہناں دے شاگرداں چوں میاں چراغ دین عشق لہر نوں ایس اکھاڑے دا خلیفہ تھپ کے پگ بنھائی گئی۔ کلام دا نمونہ ؎

ب۔ بُری لگی مرض عشق والی ڈاہڈی ٹٹ رہی اے میری جان میاں

دُکھ درد مصیبتاں غم سارے اِک دم لگے مینوں کھان میاں

ٹھنڈی واؤ نہ خوشی دی کوئی آوے ساڈے طعنیاں نال جہان میاں

فضل دین کاہنوں گلاں جگ کردا جیکر یار ہُندا مہربان میاں

میاں جان

نام میاں دین محمد تخلص جان پیو دا نام سردار کاہن سنگھ پنڈ بالیہ ضلع امرتسر دے وسنیک
جنم ۱۸۵۰ء۔ وفات ۱۹۰۲ء

قوم دے سکھ جٹ سن۔ نام پال سنگھ سی۔ اہناں دا پیو اِک چنگا زمیندار سی۔ اِہ ۲۲ ورھیاں دے سن کہ فوج وچ بھرتی ہو گئے۔ اوس ویلے گورمکھی ای پڑھی سی۔ گیروگرنتھ صاحب دا جاپ بڑے شوق نال کردے سن۔ فوج وچ کجھ مسلمان عقیدیاں تے مسلیاں بابت واقفی ہو گئی۔ تے مسلمان ہو کے نام دین محمد رکھ لیا۔ تے کجھ اجیہی لگن لگ گئی کہ نوکری چھڈ کے لوکاں توں آخری نبی دا رحمت بھریا پیغام پچھان دی سیوا دھار لئی۔ اتے شعراں راہیں لوکاں نوں وعظ نصیحت کرن لگ پئے۔

اِہناں پہلوں اپنا تخلص مستان رکھیا۔ فیر میاں جان بدل لیا۔ رنگ سبھ توں وکھرا تے کلام وچ رس بڑا سی۔

اِہناں دیاں لکھتاں چوں پندنامہ میاں جان، نورہ محمدی میاں جان، تفسیر ربع پارہ عم (قرآن مجید دے تیسویں پارے دا آخری حصہ) تفسیر پارہ اوّل۔ دوم۔ سوم۔ تفسیر بسم اللہ دس سن۔ اِہناں چوں پندنامہ نورہ محمدی ۱۸۸۵ء وچ چھپیا تے پارہ عم ۱۹۰۲ء تے باقی سبھ ان چھپیا۔ پر ہن چھپیاں ان چھپیاں سبھ اِک برابر اے۔ کیونجو اِہ سبھ امرتسر دی ۱۹۴۷ء دی ونڈ سمے تباہ ہو گیاں۔

مسلماناں کویاں چوں اہناں دے کبت بڑے مشہور تے مَن کھوہویں سن۔ رنگ وکھرا، رس وچ تے سوز بوہت۔ کبت وی آکھے تے سوہنے آکھے۔ عام طور تے امرتسر وچ کوتوالی دے نیڑے میاں جان محمد دی مسیت دے تھڑے تے کھلو کے ڈھیر چر وعظ کردے تے کبت بولدے رہندے تے لوک بڑی گوہ پریم نال سندے رہندے۔

میاں جان دے چار پتر تے اِک دھی سی۔ جنہاں چوں دو زندہ رہے۔ تے جدّی پشتی واہی دا کم کردے رہے۔ اِہناں دی طبیعت وچ روانی تے جذبہ جلال بڑا سی۔ اِک واری اِہ گھوڑی تے پنڈ بھوپرچھی (امرتسر) گئے۔ اوتھے کسے نے اِہناں دی کاٹھی دا لکتہ چرا لیا۔ جھٹ اِک کبت جوڑ

کے سارے پنڈاں نوں بھنڈ دتا۔ تے ایس طرح ذرا جنّی جیدی رہندی دنیا تک لئی ایس پنڈ دے متھے مڑھی گئی۔ کبت دا انت اُتنگ اِہ سی۔

کہے میاں جان کیتا بھور جھی مقام اوہتے رنگ وڑے ایمان میرا لکھ تہ چُرا لیا

اِہناں دناں وچ اوہتے اک وڈا انتھانیدار ظفر خاں سی۔ بڑی آکڑ تے ہینکڑ والا۔ اُنج دی ڈپٹی پنے دا رُعب۔ بڑی ننھ تے ٹنیں۔ پر میاں جاں اک درویش کوہی اِہ رُعب کیہہ سمجھے۔ اک کبت آکھ کے گُھول ہولا کر دتا۔ کبت اِہ سی۔

آدیں چڑھ ہُمتّ بھائی کوئی دم رم ہووے آخر ختم غم کھا روز نشور دا!
ہو کے عاجز نماناں وچ گور دے توں جاناں اجکل ہے چلانا نہ وکھانویں دل ہور دا
جے توں کسے نوں ستاویں کیتا اپنا توں پاویں اگے رہویں پچھتانویں جھلویں پھل زور دا
سُن میاں جان روہوے ہر انسان جد زلزلہ پوے حشر دے شور دا

اِک واری لنگھ رہے سن۔ کھوہ تے سوانیاں پانی بھر رہیاں سن۔ اِہناں اک نوں کہیا کہ پانی پیا۔ اوس گوہ نہ کیتی۔ اِنہاں جھٹ آکھیا

اِک پنڈ وچ رن اُہدے ہین دو کن گُت ٹیٹے نسنگ رنگ تیر مار بیٹے
میتھوں پچھ لے نشانی ہے شیطان دی اُہ نانی اُہنوں خیر راہ کرانی کسے نہ بہاں تیر مارییے
سن میاں جان آکھ بڈھے جیہے جوان ترا ٹُٹ جائے مان پچھے رب تینوں ٹوارییے

لوکاں نوں نصیحت کر دے آکھدے ہن ۔

اللہ جل ہے جلال اوس کمال نہ زوال اُٹھ سُرت سنبھال کر نام غافلا!
اِہ دنیا جنجال مت پھسیں وچ جال اج کل مارو کال تینوں سمجھ توں عاقلا
اوس رب دے حضور جدوں ہوویں منظور خوشی ہووسی ضرور وچ جنتاں دے داخلا
ہندو پڑھن پُران مسلمان جو قرآن رکسے ورلے پچھان مستان پھریں ماحلا

رحیم یار

نام رحیم بخش تخلص رحیم بخش دی تے رحیم یار دی ——— موچی دروازہ لاہور دے وسنیک جنم ۱۸۵۸ء وفات ۱۹۰۳ء
میاں ہدایت اللہ دے مان یوگ شاگرد۔ ریلوے ورکشاپ وچ لوہارہ کم کردے رہے۔ پہلوں سکھر (کراچی) ورکشاپ وچ پھیر لاہور وچ۔

اِہناں چار قسم دے شعر لکھے (۱) نصیحت (۲) وحدانیت (۳) نعت (۴) تے شہادت۔
اِہناں تول سوا طبع دے گھوڑے دی واگ ہور کسے پاسے نہیں مڑن دتی۔ شعر تھوڑے ہے پر جنے ہے سوہنے تے تولویں۔

بچھے خاصے جوان۔ بھرواں جُسہ۔ لما قد کسرتی ڈیل ڈَول ہتھ وچ لمیں ڈانگ کے بازار وچ جد نکلدے تے رستے وچ کسے نوں جد کوئی غلط شعر پڑھدیاں سُن دے بھانویں اوہ جانوں ہُوندے نہ ہوندے اُدہیاں کُھچاں تے ڈانگ مار کے آکھدے شعر دا خون نہ کر اِنج پڑھ
آپ تُردے جاندے شعر گنگنا وندے جاندے۔ لوک بڑی آدر عزت تے محبت نال بٹھاوندے تے شوق لگن نال اِہناں دے شعر سُن دے

اِہناں دے شعراں دے دو مجموعے۔ مجموعہ رحیم یار تے تحفہ رحیم یار چھپے ہوئے ہن۔ کلام وچ بڑا سوز، روانی، اُچ خیالی تے پکیائی اے۔ منگتیاں لئی خاص کر اِہناں دا کلام بڑا نفع دندا اے کیوں جو اوہ گلیاں وچ ایہہ شعر گوں کر کے چوکھی خیر خیرات لے آوندے ہن۔

کلام دا نمونہ

الف آیا سیں لعل وہاجنے نوں وچ کولیاں دے کاہنوں پا بیٹھوں
تینوں حکم کستوری خریدنے دا ڈھیر ہنگ جوین دے لا بیٹھوں
کیہہ جواب دے سیں اُس شاہ تائیں جس دی رقم نوں کھیت کرا بیٹھوں
رحیم بخش سوداگری کرن آیوں چوہ ہٹیا مفت سدا بیٹھوں

ث ثابتی دے نال دیکھ میاں کِتھے یار تیرے جیہڑے ہان دے سن
کِتھے صحبتاں بیٹھکاں مجلساں نی رات دن جِتھے موجاں مان دے سن
کِتھے گئے نی رستم جہاں اُتوں جیہڑے دیواں نوں پڑھ تھج دان دے سن
رحیم بخش ظاہراہ بھی گم ہوئے جیہڑے ہوئے نوں زندہ کر جان دے سن

لغت۔ چیتر چیت ہمیشہ کرنا طرف مدینے جاواں میں!
روضے پاک نبی دے اُتوں اپنی جان گھماواں میں!
جے کر ہووے حضوری پوری سارے مطلب پاواں میں
رب رحیم کریم قادر توں ایہو ہر دم چاہواں میں

بیساکھ بساکھی لوکی جاون میں ٹُر پواں مدینے نوں
جس دی دولت دین دُنی سب دیکھاں اوہس خزینے نوں
نت تیاری کراں بیچاری میں شعبان مہینے نوں
دیکھن باجھ محمدؐ تیرے بھٹھ گھتاں اِس جینے نوں

شہادت دے دو شعر

الف۔ اِک دن دا ذکر خیر سنو نبیؐ رب دے پڑھن نماز میاں
سجدے وچ رسول مقبول گئے اُپر بیٹھے حسین کرناز میاں
چاہیا نبی نے سجدیوں سر چاواں جبریل نے دتی آواز میاں
ہویا حکم رحیم حسین کارن کیتی نبی نماز دراز میاں

جیوں جیوں ظلم یزیدیئے کرن شاہ تے تیوں تیوں شکر دی منہ تھیں ندا نکلے
جان مال عیال قربان کیتا صادق مرد ہو عاشق خدا نکلے
ایسے صابر ڈِٹھا سیس وچ سجدے گویا صابراں دے پیشوا نکلے
سن کے شاہ حسین دا صبر یارو خود بخود منہ تھیں مرحبا نکلے

دانہ دیگ تھیں اِک وکھایا ہیں ذائقہ چکھ لوے جسنوں سار ہووے !
لکھیا شعر حسین نے عشق اندر جیہڑا فلک تھیں لنگھیا پار ہووے
قِسمت ہووے شفاعت رسول اللہ بخشش کل عاصی گنہگار ہووے
بوٹے وچ فردوس دے اِہ مجلس ایہو ذکر کرم دا رحیم یار ہووے

چھُٹکل وچ جنہاں نوں شوق دیدار دا اے چورداں نگ لاون اُٹھ سن راتیں
جان جیل کے یار دے دور جاون کئی دشمناں دے پہرے بھن راتیں
چوری چوری محبوب دا وصل ہسن دا نہ سُنے نہ دوسرا کن راتیں
رحیم یار کیہ عشق دی سار جانن جیہڑے کھا سُتے بھتا ان راتیں

معجزہ منکر معراج شریف چوں کجھ شعر

بندہ کون جو حق ادا کرے — میندی صفت ثنا خدا کرے
حور و ملک تے ارض و سما کرے — یا احمد سرور صلّی علےٰ
بڑے معجزے لکھ ہزاراں جی — میں کیہ کیہ بات وچاراں جی
اِک اپنی عرض گزاراں جی — یا احمد سرور صلّی علےٰ
وچ غفلت عمر ونجائی میں — نہ کوئی تند چرخڑے پائی میں
ہُن تیری دیال دہائی میں — یا احمد سرور صلّی علےٰ
جنہاں سگھڑاں چرخے ڈاہے نی — اُٹھ پچھلی رات گھوکائے نی
انہاں کت کت ڈھیر لگائے نی — یا احمد سرور صلّی علےٰ
ہیں اِک نہ کتی چھلّی جی — میں ٹُرھول جھل دلی جی

رُت غفلت منجی ئی جی
یا احمد سرور صلّی علےٰ

محمد بوٹا گجراتی

نام محمد بوٹا تخلص بوٹا۔ کٹڑہ شالبافاں گجرات دے وسنیک۔

جنم ۱۸۵۱ء   وفات ۱۹۳۰ء

قوم دے کشمیری، شالبافی دا کم ڈھیر چر کردے رہے۔ تے ایہدے وچ اپنے گڑھے ہوئے سن کہ نویاں نویاں طرزاں کڈھن کر کے طرح ساز کہلائیے۔

تعلیم بڑی تھوڑی۔ بس اینویں ڈنگ ٹپاؤ۔ جد ۱۸۷۰ء دے نیڑے بیت بازی دی ہنیری جھلی۔ ایہناں نوں وی بیت بازی دا شوق ہویا۔ تے کجھ چر بیت بازی کرن بعد ایہناں قصہ شیریں فرہاد لکھیا۔ جو بہت پسند کیتا گیا۔ پھر ایہناں پنج گنج لکھیا۔ جیہڑا ہزاراں لکھاں دی گنتی وچ چھپیا تے وکیا۔

ایہناں دوہاں دی مانگ نہ ویکھ کے ایہناں ہور دی کئی قصے کتاباں لکھیاں۔ ایہناں دیاں چھپیاں لکھتاں اہ ہن۔

شیریں فرہاد لکھت ۱۸۷۲ء۔ پنج گنج ۱۸۷۴ء۔ چندر بدن ۱۸۸۷ء۔ روڑا جلالی ۱۸۸۸ء۔ مرزا صاحباں ۱۸۹۵ء۔ سیر بہشت ۱۹۰۵ء۔ جنگ الامین ۱۹۱۱ء۔ قصہ سلطان محمود ۱۹۱۵ء۔ وفات نامہ سرور کائنات تے قصہ شہزادی بلقیس ۱۹۱۶ء تے آخری لکھت احسن القصص (یوسف زلیخا) ۱۹۱۸ء۔

ڈھیر چر شالبافی کرن دے بعد اہ کم چھڈ کے گجرات وچ عطاری دی ہٹی کھوہل لئی۔ تے اخیر عمر تک ایہو کم کردے رہے۔ مرزا صاحباں تے پنج گنج نوں خاص طور تے بڑی مشہوری حاصل اے۔ کلام وچ سادگی۔ سوز۔ خیال اڈاری۔ رس تے پکیائی بڑی اے۔ میاں بوٹا اج بھانویں آپ نہیں رہے۔ پر اہنی کو تا دا جیہڑا بوٹا لا گئے ہن۔ اہ لہندی دنیا تک ایہناں دے نام نوں زندہ رکھے گا۔ تے لوک ایس بوٹے دی چھتر چھانویں بیٹھدے تے ایہدی لہک جھک دا مزا لیندے رہن گے۔

مرزا صاحباں چوں نمونہ:۔

آئی رات رنگیلڑی مہندڑیدی سیاں گیت گاون گھل مہندیئے نی
آیاں سٹھ سہیلیاں ایس رل کے تینوں انگ لاون گھل مہندیئے نی
ساتھوں صاحباں اج نکھیڑیو ای سانوں غم کھاون گھل مہندیئے نی
چڑیاں اڈیاں تے کڑیاں گیاں سوہرے قسمت نال آون گھل مہندیئے نی

آپے دیس نکالڑے دین ماپے نلوں چا چاون گھل مہندیئے نی
دھیاں دھن نمانڑا لگ اگے ہو بے عذر دھاون گھل مہندیئے نی
چک گاگراں سراں تے اسیں آیاں تینوں ٹھنڈیاون گھل مہندیئے نی
آدن آنڈ گواہنڈناں گون کرن گنگھ تاون گھل مہندیئے نی
تیرے باجھ اِہ کاج کواریاں دے ناہیں جگ بھاون گھل مہندیئے نی

پنج گنج چوں کجھ شعر

ح ۔ حمد آکھاں یا تعریف دلبر دونویں فرض ہن کراں جدا کیہڑا
دیکھاں یار یا پڑھاں نماز تائیں دونوں فرض ہن کراں قضا کیہڑا
کوچے یار دے جاں یا حج پاواں دونویں فرض ہن کراں ادا کیہڑا
پاواں عشق یا بوٹیا دین لوڑاں دونویں فرض ہن کراں ادا کیہڑا

ش ۔ شرع فرماوندی کیہ سانوں ملاں مسئلے الٹ سنا ناہیں
جیہڑا دم غافل سوئی دم کافر سانوں یار دی یاد بھلا ناہیں
سجدہ یار نوں سیس جھکا کیتا ہن ہور [illegible] ادا ناہیں
اکو بوٹیا یار دی جھات چاہاں لوڑ دین ایمان دی [illegible] ناہیں

ک ۔ کٹھڑی عشق نے لنگڑی ہیں پھراں مٹھڑی دید جمال دی ہیں
لٹاں کھلیاں تے ہنجو رنیاں ہیں جنگل بھونیاں یار نوں بھال دی ہیں
لگے بوٹیا تیر سر سریہ بہول اکھیں نیراں ہڑ اچھال دی ہیں

ب ۔ بہت دراڈا اوہ برج اچا جتھے عشق دے جھنڈڑے جھلدے نیں
ایس عشق بازار بیار ڈاہڈا جتھے سودڑے سراں دے تلدے نیں
پھرن کالڑے ماتمی دیس کرکے عاشق بھور مشتاق جو پھل دے نیں
قیدی عشق دے بوٹیا لین ترے گول زلف دے طوق نہ کھلدے نیں

بابو کرم

نام کرم دین تخلص کرم مشہور "بابو کرم" امرت سر دے وسنیک جنم ۱۸۵۳ء وفات ۴ جنوری ۱۹۵۹ء

اہناں دے پردادا جگراؤں (لدھیانہ) چھڈ کے امرتسر آ وسّے۔ اہناں دے پیو امرت سر وچ ریشم دریائی دی تجارت کردے سن۔ اُہناں چاہیا کہ اِہ کجھ پڑھ لکھ کے کم سنبھالن، پر کتھّیں قدرت نے اہناں کولوں ہور کم لینا سی۔ اِہ مسیتے پڑھنے پئے۔ پر اکّو "الف" "بے" توں اگّے نہ وَدھ سکے۔ تے الف بے دا کھیڑا چھڈ کے رفوگری دا کم سکھیا۔ ۱۸۵۷ء دی جنگ آزادی (غدر) دے بعد دلّی توں امرتسر نس کے آئے، اِک پناہ گزیں قاضی سید امیر علی نال واقفی ہو گئی۔ اُہ ٹھپہ گری کر رہے سن، تے اپنے آپ نوں ذوق دا شاگرد کہندے سن۔ اِہ اردو وچ شعر لکھدے تے سُدھائی واسطے اُہناں نوں دیندے۔ پر اُہ اہناں دا غزلاں نال سماوار دی چاہ گرم کر چھڈدے۔ اِہناں دی اُدّم نہ ہاریا۔ لکھ لکھ کے دیندے رہے۔ تن چار سال پچھوں اُہناں کہیا۔ ہن تہانوں سُدھائی دی لوڑ نہیں رہی۔ ۱۷، ۱۸ ورھے دی عمر سی۔ موری دروازہ (لاہور) دے باہر باغ وچ اِک مشاعرہ ہویا اوتھے اِہناں اُردو شعر پڑھے۔ آغا حشر کشمیری وی اِس مشاعرے وچ سن، اہناں آکھیا۔ تہاڈے شعراں وچوں پنجابی پن جھلکدا اے۔ تسیں پنجابی کہیا کرو۔ اُہناں دی صلاح من کے اہناں اُردو دا پلّا چھڈ کے پنجابی وَل دھیان دِتا، تے خیالاں دی لڑی وچ سوہنے موتی پروئے۔ شعر شباب۔ راگ (موسیقی) تے حسن دی مجلساں وچ رہن دے باوجود خود اِہناں ساری عمر ویاہ نہیں کیتا۔ چھڑیاں ای عمر گذار چھڈی اے۔ پنجاب دی ونڈ توں کجھ چر پہلوں دنیا دے دھندے چھڈ کے (امرتسر وچ) فتح شاہ بخاری دے مزار دے کول تکیہ بابو کرم بنا کے اوتھے رہندے رہے۔ تے اجکل لاہور شاہی مسیت دے نیڑے رہ رہے ہن۔

اِہناں نوں شعراں توں سوا راگ وِدیا (موسیقی) نال وی گوڑھا پیار رہیا اے۔ شعراں وچ روانی، رَس، لوچ تے مٹھاس اے۔ خیال اُڈاری، ڈھکویں بندش، تشبیہاں۔ تلمیحاں استعاریاں تے ہور النکاراں دی ورتوں چنگی پھبدی اے۔ شعراں وچ سوز وی اے تے ساز وی۔ تصوف۔ اخلاق تے متانت، سنجیدگی وی اے تے ہاسے وچ لُون دا گول جچدا پھبدا ہاسا مخول وی۔ پڑھنت دے خاص کر دھنی ہن۔ کیاں پنجابی شاعراں پڑھنت دا ول اہناں کولوں سکھیا۔

کلام دا نمونہ :-

ایسے سخت سیاہ سن گل میرے کہ مَیں ٹھوکراں نال پائمال ہُندا
پُرزے پُرزے کر چھڈدے لوک میتوں جُدا جُدا میرا وال وال ہُندا
پتھر برس دے وانگ منصور مینوں گریبان دامن میرا لال ہُندا
بچے نہ ربّ دی ذات رحیم ہندی کرمؔ ویکھدوں کیہہ تیرا حال ہُندا

بھلے کم کولوں اینہاں دُور ہاں میں جنہاں فاصلہ وَن تے رات دا اے
رہندا پِھردے ابلیس ہے مُجھ کولوں مینوں سمجھ پُتلا خرافات دا اے
دغے باز، عیّار مکّار ہاں میں اعتبار کس نوں میری ذات دا اے
ایسے بُرے دی جو رکھے شرم کرمؔ بس حوصلہ ربّ دی ذات دا اے

ایس عشق ملّاح نوں ویکھیا ای مینوں آر دِتّا اوہنوں پار دِتّا
ایس بحر محبت دے وچ یارو مینوں ڈوب دِتّا اوہنوں تار دِتّا
توبہ ہجر تنور وچ کیہہ آکھاں مینوں ساڑ دِتّا اوہنوں ٹھار دِتّا
بازی عشق تے میں کرمؔ جت گیا پر میں دوہاں جہاناں نوں ہار دِتّا

کرمؔ دی توبہ دا اِک بند :-

یارو میں کئی بار مےخوار وانگوں توڑی ویکھ کے ابرِ بہار توبہ
میری توبہ کیہہ صنم پرست دی اے ٹُٹی ویکھ کے یار رُخسار توبہ
میری توبہ کیہہ اے ڈور طفل دی اے بڑی خام توبہ گئی وار توبہ
میری توبہ توبہ بُرے بانیئے دی پھڑی تکڑی ہو گئی فرار توبہ
توڑی میں صد بار ہزار بلکہ ہن میں پھر کرنا سیاہ کار توبہ
کرمؔ کریں توبہ استغفار توبہ توبہ توبہ اے مرے ستار توبہ

اظہار شکر دا اِک بند

اوس پانی نہیں سہے تعمیر تیری جدے لگیاں جسم خراب ہُندا

باقی اُہ تے اِہ رخسار تیرے کھڑیا جس طرح غنچہ گلاب ہُندا
ذرا مُکھ تے اپنا ویکھ پیارے روشن جس طرح ہے آفتاب ہُندا
اکھاں ٹھنڈیاں ٹھنڈیاں ویکھ تینوں جویں چودھویں رات مہتاب ہُندا
کرحساب عنایتاں اُہدیاں دا اتے آپنیاں قسمہ دانیاں دا
صنم بڑا ناشکر گنہگار ہیں توں کیوں مشکور نا ہیں مہربانیاں دا

محولیہ رنگ

چوکی وار کر کے مینوں دکھ لئو ساری رات پوا لئو ڈنڈ میتھوں
لاہ لو کپڑے پھول لئو کھیسیاں نوں کی چیز کھُلا لئو گھنڈ میتھوں
مینوں بخش چھڈو، چھڈو جان میری، چیز بھر لوو بھر لئو ڈنڈ میتھوں
جانی اپنا کرم غلام سمجھو، تسی چاہو چکا لوو پنڈ میتھوں

اہناں دے کلام دا اک مجموعہ گلدستہ کرم چھپ چُکیا اے جس وچ اِہناں دیاں نظماں شکر، توبہ بلبل۔ چرخڑی۔ چمیاری۔ ہرنی۔ بچہ پُوڑرہ۔ بڈھی مائی اک دی۔ جلاہی۔ گجری۔ تے ہورنیت۔ کافیاں وغیرہ درج ہن۔ تے ان چھپا کلام دی کافی اے۔

کُوچ کرن توں پہلاں جدوں حواس ابجے کم دے رہے سن۔ اہناں اہ بیت پڑھیا تے دم دے دتا وہ

ہنیں سفر سامان درست ہویا کیہہ کراں گا خاک وچ رہیا ہیں
جی جا ہندا اے پاڑ کے بھوک سٹاں تینوں کراں گا کیہہ خالی پلیا ہیں
فرصت مُہندی تے کُجھ بنا لیندا تھوڑے وقت وچ کیہہ کر دا جھلیا ہیں
جدوں ڈیلے تے کرم اذان ہوئی ہو گئی نماز تے چلیا ہیں

امام الدین منشی

نام امام دین تخلص منشی قوم کشمیری۔ گوجرانوالہ دے وسنیک سن۔ چنگے حکیم سن۔ پہلوں اُردو تے فارسی وچ شعر آکھدے رہے۔ فیر پنجابی بولی نے کھچ کیتی۔ اُردو فارسی دی تھاں پنجابی وچ شعر کہن لگے۔ تے چھیتی اُستاداں وچ شمار ہوئے۔

شعراں وچ بڑا سنجم تے زور اے۔ اوہس سمے رنگین کوتا دا زور سی۔ اوہناں دے شعراں تے وی فارسی تے رنگین کوتا دی رنگن چڑھی اے۔

حافظ جھنڈا، فضل، عادل، منصف، زرگر تے ذوالفقار اوہناں دے چونویں شاگرد سن۔ اوہناں بے شمار ہٹکل شعراں توں سوا قصہ ہیر رانجھا تے قصہ لڑ لکھے۔ آپ دی طبیعت وچ حلیمی، انکساری تے خلوص بڑا سی۔ جے چھوٹا دی کوئی چنگی گل کہے۔ تے جھٹ من لیندے سن جویں اِک واری آپ اپنی تصنیف ہیر رانجھا دے کجھ شعر سنا رہے سن۔ تے جد اِہ مصرعہ پڑھیا ؎

وستے اکھیاں وچ تصویر تیری جویں پنجرے دے وچ گھگھیاں ہن!

تے اِک شاگرد نے پچھیا کیہ گھگھیاں پنجرے وچ بند کیتیاں جاندیاں ہن۔ آپ نے اِہ سُن کے کوئی جواب نہ دتا۔ تے ساری کتاب نوں ساڑ سٹیا۔

آپ دا کلام بوہتا اَن چھپیا اے، کجھ سیحرفیاں چھپ چکیاں ہن۔

نمونہ کلام ؎

اُہدے کتاں تے دکھ کے کُھنڈو نویں میرے قتل دی گل سمجھان زلفاں!
منشی طور دا اکھاں وچ بھرے جلوہ سوہنے مکھڑے نوں جد مل چان زلفاں

س ۔ زہرہ تے مشتری قطب تارا سُتاں یار دے مکھ توں وار سٹّے
آفتاب مہتاب گلاب یارو ہن رخسار آگے شرمسار تتّے
بے نظیر تے بدر منیر یوسف جیکر مُنہدے مُنہدے خدمتگار ستّے
ماہی مرگ گل نرگس امام دینا دیکھ اکھیاں کرن اذکار تتّے

غمناک

نام چودھری گھسیٹا مل تخلص غمناک ۔ گلا نوالہ ۔ ضلع شیخوپورہ ۔ جنم ۱۹ ستمبر ۱۸۵۷ء
وفات لاہور ۔ ۱۰ جنوری ۱۹۱۷ء

ماپیاں دا اِکو اِک پُت، پیو چنگا تکڑا ساہوکار سی ۔ زمینداری دی ڈھیر سی ۔ ملکھاں مکاناں والا ۔ پر غمناک ۔ فقیری طبیعت ۔ درویشی خیال ۔ ہر دم پیار محبت دی دولت نال بھرپور ۔ نہ کسے نال ویر نہ وِکرا نہ پکھ ۔ سب لئی سانجھا پیار ۔

۱۸۹۰ء نوں راوی دریا وچ بڑا وڈا ہڑ آیا ۔ نیڑے تیڑے دے پنڈ رُڑھ گئے ۔ فصلاں کھیتیاں برباد ہو گیاں ۔ کئی بندے تے کئی ڈھور ڈنگر ہڑ وچ رُڑھ گئے ۔ اِہناں دا انگا جیہا پنڈ وی ایس طوفاں دی لپیٹ وچ آکے تباہ ہو گیا ۔

غمناک دے پیو نے لاہور بھاٹی دروازے دی ڈھیر جائیداد بنائی ہوئی سی ۔ اِہ ایتھے آ گئے تے ہڑ دیاں تباہ کاریاں نے نرم دل تے اجیہی چوٹ لائی کہ اہناں لوکاں دی تباہی تے شعراں راہیں دل دا انجار کڈھیا ۔

لاہور وچ اِہناں دی بیٹھک عام طور تے اُستاد گاموں خاں کول سی ۔ اِہ اہناں دے شاگرد ہو گئے ۔ جنہاں دی صحبت نے اہناں نوں اک چنگا کوی بنا دتا ۔

غمناک نے بے شمار چھوٹے وڈے قصے لکھے ہن ۔ جنہاں چوں قصہ بھرتری ہری قصہ راجہ گوپی چند ۔ قصہ سوہنی مہینوال ۔ قصہ دل خورشید، سوانح ہری سنگھ نلوہ، راجپوتاں دے کارنامے ۔ قصہ پرتابی ۔ دل سمندر دیاں لہراں چھپے ہوئے تے سوانح عمری حضرت علی (شعراں وچ) اَن چھپے ہن ۔

غمناک دے کلام وچ اینڈی پکیائی تے اُچ خیالی بھانویں نہیں پر فیر وی شعر سوہنے تے قبولیں ہن ۔ پنجابی دی تھاں انگریزی، اُردو تے ہندی دے ڈھکدے لفظ وی ورت لئے ہن ۔ لمی نظم توں سوا ۔ ڈیوڑھ، دوہڑا ۔ کبت، چھند تے بینت چوکھے لکھے ہن ۔

مشاعریاں وچ غمناک ڈھیر چہ شامل ہو کے شعر پڑھدے تے واہ وا دا دھن اکٹھا کر

دے رہے ہے۔ حضرت علی دی سوانح عمری شعراں وچ لکھ رہے سن۔ ۱۰ جنوری ۱۹۶۱ء نوں دل چلدا چلدا رک گیا۔ تے اوہ دھرتی تے اُدھ وچالے کم چھڈ کے پرلوک سدھار گئے۔

قصہ بھرتری ہری وچ جوگ دا ترنا (تشریح) کردے ہوئے آکھدے ہن۔

رتن حرمت نے جوگ دے وچ گنتی ایپر اُہناں دے کئی اسرار بھائی
مختصراً عرض ہے غور کریں ہیں علم والا ہوشیار بھائی
جیموں جگ جہان دی حرص جیہڑی دل دے جان بھیں سٹنی مار بھائی
واقف وچ نیاگ دے رہیں نیارا جیکو بچیا ای سنسار بھائی
گافوں گل ساری پرماتما دی کر جیبھ دا توں سنگار بھائی
محنت سبھ سکار تا ہو جاوے دھرم کرم دا کر اُپکار بھائی!

قصہ سوہنی مہینوال وچ سوہنی مہینوال نوں چٹھی پتر لکھواندی آکھدی اے ؎

عاشق ہو کے خطرہ جان والا نہیں رکھنا جان رڑا جانی
عاشق جیہا نہ ڈھیٹھ ہے کوئی ہوندا بھانویں کسے توں پچھ پچھا جانی
ذرا کر خیال کھاں تُسیں وی تے جیہڑا جنگلاں وچ تنہا جانی
پھر پھر یار دی لگن کمال اندر دیتا اپنا آپ مٹا جانی

دل سمندر دیاں لہراں وچوں اک بیت ؎

الف۔ آتش عشق دی بھڑک اٹھی سڑ کے جگر ہو گیا سڑو میرا
تیرے عشق دے وچ پیار یا او شہر اُڈ گیا دور دور میرا
پتھر ہجر دا مار کے سجناں او شیشہ دل کیتو چور چور میرا
کر خوش غمناک نوں ہر ستی عشق دیہہ جو ہویا قصور میرا

سوانح حضرت علیؓ وچوں اک بیت

ب
بحر الم وچ مار نعرہ گئے شیر خدا ذوالفقار پھڑ کے
وار تیغ بھیں ہوئے مُردار کئی کئی او سدا دیکھ شکار پھڑ کے
نال خوف دے کئی چیکاں مار اُٹھے مارے علیؓ نے بے شمار پھڑ کے
نام او سدا جپ غمناک بیٹھا تسبیح شوق دی لیل و نہار پھڑ کے

محرم علی چشتی

نام مولوی محرم علی چشتی ہیہ دا نام فخر الشعراء یکدل آگاہ مولوی احمد بخش یکدل جنگ آزادی دے تاریخی ورہے ۱۸۵۸ء انوں جنم لیا۔ ابے ولے دے سن کہ پیو فوت ہو گیا۔ ہم سال دے سن کہ ماں دی کوچ کر گئی تے اِہ ماں پیو تھڑ رہ گئے۔

مڈل کر کے علیگڑھ کالج دی آرٹس کلاس وچ داخل ہوئے۔ پھیر سرکاری مدرسہ دے ہیڈ ماسٹر لگ گئے الیسدے نال مہروپاکشن کول تے فقیر خاندان دے بچیاں نوں پڑھاندے رہے تے ۱۹۱۰ء وچ وکالت دا امتحان دے کے وکالت شروع کر دتی۔ بڑے ذہین۔ نکتہ رس تے علم۔ عقل والے سن۔ وکالت وچ اِنہاں دی بڑی دھم سی۔ بڑے ہس مکھ شوخ طبیعت تے رعب داب والے سن۔ اِنہاں دے پچھواڑے اِک ارائین رہندی سی اوہدی کسے مرد نال محبت سی۔ اوہ مرد کدھرے چلا گیا۔ تے اوہ اوہدے وجوگ وچ روندی رہندی۔ اِنہاں دی عمر اس ویلے کوئی نو دس ورھے سی۔ کہ اِنہاں اوس ول اشارہ کر دیاں اِک گیت لکھیا۔ جیہدا بول سی :

چھبا یار وٹڑ گیا کدھرے مریم روندی چھپّے نوں لوکاں کولوں ڈردی کہندی روٹی آں پئی ایّے نوں

اِنہاں اُردو فارسی وچ وی شعر کہے۔ پر پنجابی شعراں گیتاں وچ جو کھچ جان تے رس لوچ سی۔ اِنہاں دے گیتاں دے کئی قصے چھپے ہوئے ہن۔ دو گیتاں دے مکھ بول اینج ہن

سوہنے چہرے دا لیا نیناں نوں موڑ سن وے میرے رانجھناں لگیاں نہ توڑ

ہیر نوں فقیر نال ٹور دے سہتیے مراد پائیں گی !

حضرت باوا فرید دے دا بادشاہ بدر الحق دیوان دی شادی سمے گھر دا گھڑالی دا جو واقعہ ہویا اوس تے اِنہاں اِک گیت لکھیا جو ہُن تک دربار وتوں ہر سال اوس سمے گایا جاندا اے۔

کلام دا ہور نمونہ

ناں میں ہساں نہ میں بولاں زخم دے دے مُول نہ پھولاں
کتھے اپنے دُکھ سُکھ کھولاں اندرو اندر وِس پئی گھولاں
گھر آویں تے سارے دُکھ دساں
بیبا وے جو بیتیاں ساڈے نال

گاموں خاں

نام نواب غلام حسن خان عرف حکیم گاموں خاں پیو دا نام نواب قابل خاں

جنم ۱۸۶۰ء دے قریب - وفات لاہور ۱۹۱۶ء

نواب بہاولپور دے رشتہ دار تے خاندانی امیر سن - آپ دے دادا غدر ۱۸۵۷ء سمیں قید کر کے لاہور دے قلعے وچ آندے گئے - اہناں دے پیو قابل خاں وی نال سن - ایتھے قلعے وچ ای اہناں دا جنم ہویا - تے ایتھے ای مڈھلی تعلیم حاصل کیتی - پھیر جد سرکاری مدرسے جاری ہوئے - تے اہ وی مدرسے وچ پڑھن لگ پئے - اجے پڑھائی کر رہے سن کہ پیو دا سایہ سر توں اُٹھ گیا - تے پڑھائی چھڈ کے کمائی دی فکر کرنی پئی -

اہناں دناں وچ لاہور وچ بیت بازی تے شعر شاعری دا چرچا عام سی - اہناں نوں وی شعراں دی چیٹک لگ گئی - تے اہ میاں کریم بخش (بھارت گو) دے شاگرد ہو کے شعر آکھن لگ پئے تے چھیتی ہی آپ دی چنگے اُستاد متھے جان لگ پئے -

اہناں دے شعراں وچ مٹھاس - رس - لوچ - زور تے خیال اُڈاری بڑی سی - اہناں دے شاگرد ڈھیر سن جنہاں چوں حافظ بخشی - خلیفہ فیروز - گھسیٹا مل غمناک - میلا رام غمگین مشہور سن -

اخیر عمر وچ دنیا دے دھندے چھڈ کے درویش ہو گئے - تے اک تکیہ وچ ایکانت دی زندگی بتیت کر دے رہے -

کلام دا نمونہ

خ - خبر نہیں سی بے وفا توں اسیں نال تیرے کھیں لاں سمجھے! ہر ہر بات اُتے مسکرا جاویں اسیں اہ بھی اک تیری ادا سمجھے
قید ہجر دی پُچھ توں عاشقاں توں اسیں مرض نوں سی بلا سمجھے نت ظلم کرنا ایں گاموں خاں اُتے بھلا ظالماں تینوں خدا سمجھے

آپ دا آخری شعر جیہڑا مرن توں پہلے کیہا اے

لبا بلبلو باغ وچ خوشی دستو ایس وطن نوں ہُنیں جاگیر کر لئو اسیں پردیسی عندلیب بیکس تسیں ہون کسے نوں اسیر کر لئو!
ایہ لئو الوداع تساں خوشی دستو اسیں جند کوئی ہور تعمیر کر لئو گاموں اتے صیاد نے نال ہالی دستخط کر لئو تے تحریر کر لئو

پنجابی وچ سبھ توں پہلاں غزل اِنہاں لکھی - غزل دا اک شعر اِہ اے

کنگھی پھیر کے یار نے مانگ کڈھی نکتہ لبھیا اساں اس بات وچوں
کوئی صاحب سکندر نوں جا آکھے کڈھی یار نے راہ ظلمات وچوں

خلیفہ قمر

ناں قمرالدین تخلص قمر پیشہ حکیمی - لاہور دے وسنیک - حکیم آغا علیخاں دے چونویں شاگرد - غدر دے سال ۱۸۵۷ء وچ پیدا ہوئے - تے ۴۶ ورھے دی عمر پا کے اپریل ۱۹۰۳ء نوں فوت ہوئے - جد ذرا جوان ہوئے شعر آکھن تے مشاعراں وچ پڑھن لگ پئے - آواز وچ لوچ - رس تے زور سی - میدان دے شیر تے انکھیلے سن - طبیعت وتوں بڑے نیک سبھا تے کرم دھرم والے دین دے پابند - مجلسی تے خلق والے سن کہ ستے پئے وی شعر آکھدے سن -

۹ فروری ۱۹۰۲ء دی گل اے - میں (کشتہ) امرتسروں اپنے سجن منشی عبدالحق بسمل کو چہ چرہ بماراں لاہور کول آیا - تے اسیں دوویں خلیفہ قمر نوں ملن گئے - ۲ بجے دا ویلا سی - اوہ روٹی کھا کے آرام کر رہے سن - اسیں بیٹھ گئے - اوہناں ستیاں پیاں اک شعر بولیا - کاغذ پنسل میرے کول سی - میں جھٹ لکھ لیا شعر اوہ سی ع

ع - عشق والی چیٹک لاگیوں مکھڑا خواب دے وچ دکھا کے تے
ظالم ہجر تیرے مینوں مارسٹیا کدی حال نہ پچھیا آ کے تے
قسم رب دی اے اِک اِک قدم اُتے پیا ڈِگناں ہاں غش کھا کے تے
دس کیہہ ظالم تیرے ہتھ آیا عاجز قمر نوں مار مکا کے تے

جد آپ دی جاگ کھلی میں آکھیا تسیں ستے پئے شعر آکھ رہے سو - تے فیر اوہ شعر سنایا ہس پئے تے آکھن لگے - مینوں پہلاں وی کئی واری لوکاں آکھیا اے کہ تسیں ستے پئے شعر بولدے رہندے او -

اوہناں دے سمے رنگین تے عشقیہ کوتا دا زور سی - اوہناں دے کلام تے وی اوہ رنگ چڑھی سی - عام طور تے چھلا بیت آکھدے سن - آپ اُنج تے ریاض خیرآبادی دا نگوں بڑے نیک زاہد تے پرہیزگار سن - پر شعراں وچ زلف رُخ عاشق معشوق تے شراب، صراحی یا ہجر وصال دا ذکر ضرور آ جاندا سی - کیوں جو غالب مرحوم نے آکھیا اے ؎

بنتی نہیں ہے بادہ و ساغر کہے بغیر"

اِہناں دے شاگرداں چوں کشتہ۔ سوختہ۔ عبدالحق بسمل۔ برکت علی اختر تے کریم بخش قمر زیادہ مشہور ہن۔

کلام دا نمونہ :-

س۔ سودا ای کوئی جھلدا اے ظالم عشق دیاں ضرباں کاریاں نوں
بھل گیاں کتاباں جد عشق لگا ملاں عالماں فاضلاں قاریاں نوں
بھانویں لکھ تیراک بیباک ہووَن بحرِ عشق اندر بھلن تاریاں نوں
قدر سخن گو دی سخنور جانے قدر لعلاں دی قمر جواہریاں نوں

ث۔ ثابت ہے چشم رنگین اندر صبح شام شفق برسات دیکھو
بتاں بولن دے سمجھ سمجھا لیندے طرفہ دیدیاں دی طلسمات دیکھو
نیساں کیہہ لے تے بدخشاں کیہہ اے میری اکھیاں دی کرامات دیکھو
قمر لعل تے موتی برساوندی اِہناں نت دی اے عادات دیکھو

ظ۔ ظلم کردے او ناحق سجن ایسے کٹھن بھی وچ جہان ہندے
جیکر رب نہ تساں نوں حسن دیندا پھیر کد سجناں ایڈ گمان ہندے
رُلدے گلیاں وچ تسیں دی دانگ ساڈے وانگ عاشقاں دے پریشان ہندے
سو سو جھڑکاں اِس قمر دے وانگ کھاندے ہتھ جوڑدے تے گریاں ہندے

آپ دی اِک سی حرفی "رفعت پیکر" وِچ چھپی ہوئی اے۔ اِدّس چوں اِک بیت :-

س۔ رُخ کیہہ اے سیم و زر گویا بیٹھی زلف ناگن اُتّے مار چکّر
میرے دکھاں دا سُنے جے حال دلبر کھا کے زمیں تے ڈگے یکبار چکّر
پھراں جنگلاں وچ دن رین بھوندا میرے پیراں دے وچ ہے بار چکّر
تیرے نال کیہہ دوستی فلک ہوئی رہیا قمر نوں لیل و نہار چکّر

امرناتھ منصف

نام لالہ امرناتھ چوپڑا بی۔اے منصف بنگہ ضلع جالندھر دے وسنیک
جنم ۱۸۵۷ء بنگہ وفات ۱۱ اپریل ۱۹۱۵ء بمقام راولپنڈی

اہناں دے پیو لکھنؤ وِل نوکری کردے سن۔ اہناں نا لگے گھر بنگہ ضلع جالندھر وچ جنم لیا سی۔ مہینے دے سن کہ پیو کول چلے گئے تے اوتھے اُنہاں دے گھر لکھنؤ وچ پلے تے پڑھے۔ گھر دی بولی اُردو۔ اِہ دی اُردو ای بولدے رہے۔ لکھنؤ یونیورسٹی چوں بی۔اے پاس کیتا۔ دیس دے دانے پانی نے کھچ کر لئی۔ تے اِہ ڈیرہ اسمٰعیل خاں وچ آ کے منصف لگ گئے۔

۱۸۹۶ء وچ اہناں نوں ہندی دی کتاب "دی والمیکی رامائن" انگریزی دا اُردو شعراں وچ ترجمہ کرن دا خیال آیا۔ اہناں اِک بند

Now Lakkshman, thou these friends
shall see raw eats, foul of mind
Before my mortal weapon flea
like clouds before the winds

دا ترجمہ اُردو وچ اِنج کیتا۔

کیا مردم خور دے کج باطن کرینگے دم ابھی لچھمن
میرے سفاک ناوک کے مقابل ٹھہرے کب دشمن
چلے ہے باد صرصر جب کبھی تو نے نہیں دیکھا
کہ آگے بھاگتا اس کے یہی بادل کا ہے شیوا

تے سوچیا کہ پڑھن والیاں دے ایس نوں کجھ پڑھ پلے نہیں پینیاں۔ ایس نالوں بہتر اِہ اے۔ کہ پنجابی وچ ترجمہ کیتا جائے۔ آپ امر گٹکا ۱۸۹۸ء وچ لکھدے ہن۔

"مینوں اچن چیت اِہ بھاسیا کہ جس بولی وچ میں لکھ رہیا ہاں اِہ تاں جنے کھنے نوں سمجھ نہیں آؤنی۔ اوسے ویلے پوتھی ٹھپ دِتی۔ پنجابی لکھن دی چونپ لگ گئی۔ اِہ گل ماگھ (دسمبر ۱۸۹۷ء) دی اے۔ (۱۸۹۸ اپریل) پنجابی لکھن لئی مینوں بڑا اُدم کرنا پیا۔ کوئی پوتھی مینوں ایہی نہ دِسی کہ جس دے وچ ٹھیٹھ پنجابی

ہووے بناں وارث شاہ دی ہیر دے۔ کہ جو بہت کجھ میری آس پوری کر دی سی۔"

ایس توں اِہناں نوں پنجابی وچ لکھن دا تے ایس نوں نگر بولی بنان دا دھیان ہویا۔ ہیر وارث شاہ پڑھ کے پنجابی دا ابھر کھل پیا۔ تے اہناں پنجابی وچ پہلا ناٹک ہیر رانجھا لکھیا۔ جو پنجابی ساہت وچ پہلا تے مان یوگ وادھا سی۔ ایس دے بعد اہناں پنجابی دیاکرن (صرف نحو) انگریزی پنجابی ارتھاولی (ڈکشنری) پنجابی اکھان، جوتش ودیا۔ تے امرکتھا لکھیا۔ اہناں پنجابی دی نگر تے کاہڑھویں سیوا کر دے ہوں ۱۸۹۵ء وچ پنڈ دادنخاں (جہلم) توں جتھے آپ اوس سمے منصفی کر رہے سن اردو اکھراں تے پنجابی بولی وچ پہلا اخبار امرت پترکا جاری کیتا۔ جس دے ایڈیٹر مسٹر بھولا ناتھ بیرسٹر بنائے۔ تے آپ وی ایس وچ ڈھیر کجھ لکھدے پڑھدے رہے۔ اِہ پنجابی بولی تے اُردو اکھراں وچ پہلا اخبار سی۔

اِہناں دی بدلی پنڈ دادن خاں توں لاہور ہو گئی۔ اِہناں چاہیا کہ "امرت پترکا" نوں دی پنڈ دادنخاں تو لاہور لے آون۔ پر اُہناں دناں وچ اِک دن عدالت کر رہے سن کسے وکیل نے اِک فقرہ بولدیاں اک اُردو دا محاورہ ورتیا۔ آپ نے ٹوکدیاں ہویاں آکھیا۔ اِہ محاورہ ایتھے نہیں پھبدا۔ وکیل نے اُتر وچ اک چبھدا فقرہ کہیا۔ تسیں پنجابی دے جانوں انہاں نوں اُردو دا کیہہ پتہ۔ ایس تے اِہناں تپش کھاہدی تے آکھیا۔ میں اُردو دے گڑھ لکھنؤ دی گد وچ پلیا پڑھیا ہاں۔ تے اُردو نوں تہاتھوں ودھیرا جاندا ہاں۔ وکیل نے ایس بھُل لئی معافی منگ لئی۔ گل آئی گئی ہو گئی۔ پر دو بجے دن وکیلاں رل کے ڈپٹی کمشنر کول شکایت کیتی کہ اِہ نالے منصفی کر رہے ہن نالے اخبار کڈھ دے ہن۔ الیسدی پڑچول ہوئی تے آپ نوں بے دوش سمجھا گیا۔ پر ایتھوں بدلی کر کے چنیوٹ تے اوتھوں راولپنڈی بھیج دتا گیا۔ جتھے کجھ چر کم کرن دے بعد دُنیا دی منصفی توں پلہ چھڑا کے تے اپنے پچھے اپنی یادگار چار پتر لالہ نند لال وکیل۔ لالہ دیا دھر۔ لالہ بیربل تے لالہ بھگت رام بی۔ اے تے ہور علمی خزانہ چھڈ کے دوہاں جہاناں دے حاکم دے حضور بلائے گئے۔

پنجابی بولی دے وڈپن سوہپن تے مان تان ول دھیان لئی اِہناں جیہڑی نگر سیوا کیتی اے ایس کارن اِہناں دا پنجابی بولی دے اُساردیاں وچ سونے دے حرفاں نال لکھن لائق اے۔ اُردو دی گد وچ پلن والا۔ اُچے عہدے تے وڈیاں لوکاں وچ رہن والا۔ مات بولی دا اِہ

سپتر بولی لئی بڑی نونیتا تے دلسوزی نال کم کردا رہیا۔

اہناں دی پہلی لکھت ناٹک ہیر رانجھا دا پلاٹ وارث شاہ دی ہیر نوں لیا گیا اے۔ اِہ ناٹک ۱۲۵ صفحے دا اے

پنجابی اکھان ۲۵۰ صفحے دی اے ایس وچ الف توں ی تیکر ردیف وار اکھان۔ فرہنگ تے شرح سمیت درج ہیں۔ اکھاناں دی کجھ ونگی ہے

لوہا لاکھا بھوچرا مست سے نہ آ   بگا چٹا سادا دوروں ڈھونڈ لیا!

لوہا۔ رتا گھسمیلا   لاکھا = کالا جیہا   بھوچرا = نیلا گھسمیلا

اِہ اکھان سانوں اِہ دسدا اے کہ کس رنگ دا بلد (ڈھگا) چنگا ہندا تے کس رنگ دا مندا

لویری گئی دودھ چوان   پھنڈر گئی ٹنگاں بھنان

لویری۔ دودھ دین والی   پھنڈر پھرڑی۔ سنڈھ

اِہ تدوں کیہا جاندا اے جدوں کسے کم لئی اک نال اہ جانے جیہدا جانا لوڑیدا ہووے تے نال اُہدے اُہ تڑپے جیہدا کوئی لینا دینا نہ ہووے۔

گھگری دیا ساکاں تینوں جھول منڈیا یا کا   دھوتی دیا ساکا تینوں تیا تیا فاقہ

گھگری مراد دوھٹی   جھول منڈا۔ لُس لُسی روٹی (پرونٹھا) پاکا پکیا ہویا۔ دھوتی مراد خصم

مطلب ایہ کہ دوہٹی کول اپنا بھرا یا کوئی ہور عزیز آ جاوے تے اہنوں پرونٹھے تے پتلیاں روٹیاں پکا دیندی اے تے جے خصم دا کوئی لگدا آ جائے تے اہ سنوں سکی روٹی دینا دی نہیں چاہندی ہے

ماں ٹنڈی پیو کانا   پت موتی دا دانہ

اِہ تدوں کیہا جاندا اے جد بھیڑیاں ماپیاں دے گھر چنگا پت جم پوے۔

لچّا سیھ توں اُچا

لچے دے کوئی والے نہیں آ سکدا۔ اُہدے منہ آ کے اپنی پت لہاونی اے۔

امر گنگا۔ ایس دے اہناں تن حصے کیتے ہن۔ پہلے حصے وچ فارسی دے چنگے شاعراں دے نصیحت بھرے شعراں دا پنجابی شعراں وچ اُلتھا کیتا اے۔ دوجے حصے وچ سنسکرت تے تیجے حصے وچ انگریزی شعراں دا۔

امر گٹکا دے پہلے بھاگ چوں کجھ نمونہ :-

ہر کجا چشمۂ بود شیریں — مردم و مرغ و مور گرد آیند

مٹھا پانی وگدا جتھے!
آدم پنچھی ڈھکدے اوتھے

خیرے کن اے فلاں غنیمت شمار عمر — زاں پیشتر کہ بانگ بر آید فلاں نماند

اس توں پہلاں کر بھلیائی
کہن کے ایتھوں اُٹھ گیا بھائی

دو چیز طیرۂ عقلست دم فرو بستن — بوقت گفتن و گفتن بوقت خاموشی

دو نویں گلاں مت وِیاں ہینیوں اِہ گل اینویں سٹ نہ پا
بولن دے تھاں چُپ کر رہنا چپ دے تھاں بول اٹھنا

از سر بالین من بر خیز اے ناداں طبیب — دردمند عشق را دارو بجز دیدار نیست

مورکھ وَیدا اُٹھ سرہانیوں لوڑ نہ تری کائی
درشن باجھوں پریم دے کٹھے لئی نہ دارو کوئی

امر گٹکا وِچ مَتّاں وِیندے لکھدے ہن :-

اس توں پہلاں کر بھلیائی — کہن کہ ایتھوں اُٹھ گیا بھائی
روٹی جویں نہ رَجّے بھاوے — امرت کرکے بھکھا کھاوے
دن نوں کرے جو ویپ دی مالا — اُہدا نکلے رُت دیوالا
کئی پوجا اگ دی کریئے — وچ پئے تاں اونویں سڑیئے
ویری مویاں خوش ناں ہو — مرے گا اک دن آیا جو
نیچ دے رسے کر کے کھاناں — تن نوں وَدھانا جی نوں گھٹاناں

اِہناں اک کتاب جوتش بارے "جوتش وِدیا" دی لکھی۔

پیر نیک عالم

نام نیک عالم تخلص پیر پیو دا ناں فیض احمد پنڈ کلا چور گجرات دے وسنیک۔
جنم جیٹھ ۱۹۱۳ بکرمی مطابق ۱۸۵۷ء
۱۸۷۵ء وچ مڈل دا امتحان پاس کر کے کڑیانہ ضلع گجرات دے پرائمری سکول وچ ماسٹر لگ گئے۔ کجھ چر بعد نارمل سکول راولپنڈی وچ پڑھن گئے۔ تے آ کے جلالپور جٹاں دے مڈل سکول وچ نائب مدرس مقرر ہوئے۔ اِکدن ایس سکول وچ معائنے لئی مسٹر ہیرسن انسپکٹر سکول آئے اہناں اٹھویں جماعت لئی بورڈ تے اک سوال لکھیا۔ کوئی لڑکا حل نہ کر سکیا۔ خود ہیڈ ماسٹر نوں دی نہ آیا تے خود انسپکٹر صاحب سوال سمجھان لگے۔ پر ویلے دی گل اُہ بھی حل نہ کر سکے۔ آکھدے ہن ایس تے میں ودھ کے اُہناں نوں کہیا جے اجازت ہووے تے میں حل کر دیاں۔ انسپکٹر صاحب نے بڑے خوش ہوئے آکھیا ضرور تے میں اوس نوں پنج طرح حل کیتا جس تے اہناں خوش ہو کے مینوں گورنمنٹ ہائی سکول کوہاٹ وچ ریاضی دا ماسٹر لگا دتا۔ اوتھوں اِہ ٹریننگ کالج دا امتحان پاس کرن لئی لاہور آئے۔ تے ایس امتحان دے نال ای اوسے سال میٹرک (انگریزی) تے منشی فاضل دا امتحان وی پاس کر لیا۔ فیر اک سجن دی کوشش نال اُردو وچ وکیلی دا امتحان پاس کرن دی اجازت مل گئی۔ اِہ ماسٹر ہندیاں ہویاں وکیل بن گئے۔ تے ۱۹۱۳ء وچ ماسٹری چھڈ کے گجرات وچ وکالت شروع کر دتی۔

کجھ چر وکالت کرن دے بعد اِہ فقیری رنگ وچ رنگے گئے تے آپ نقشبندی خاندان دے بزرگ دے ہتھ تے بیعت کر کے درویش بن گئے۔ فیر وکالت چھڈ کے لوکاں نوں وعظ نصیحت کرن دا کم اختیار کر لیا۔ اپنی شاعری دے مڈھ بابت دسدے ہن کہ میری بارہ تیرہ ورھے دی عمر سی کہ اِک پٹواری اتے رشوت دا مقدمہ بن گیا۔ تے اُہ معطل ہو کے میرے کول آیا تے مینوں اپنا حال حقیقت دس کے آکھن لگا۔ میری ایس کہانی نوں شعراں وچ لکھ دیو۔ میں اُہدی خواہش مطابق اُہ ٹُٹے پھٹے شعراں وچ لکھی۔ تے لوکاں دی زبان تے چڑھ گئی۔ حاکم نے جد شعر سنے تے پٹواری نوں بلا کے بحال کر دتا۔ ایسدے بعد اِہ ویلے کویلے شعر آکھدے۔ میاں محمد صاحب (سیف الملوک والے)

کوئی شعراں تے اصلاح مشورہ لیندے رہے۔ پر پوری طرح کسے دی شاگردی نہیں کیتی۔ شعراں وچ ایہناں فارسی لفظ۔ فارسی تشبیہاں تے استعارے ڈھیر ورتے ہن۔

ایہناں دیاں لکھتاں (تصنیفاں) ایہہ ہن۔

قصہ اصغر صغرا۔ پوہ بھٹی۔ عشق محمدی۔ سچی بالا۔ پیر دا ونجارہ۔ مدحیات مشائخ وغیرہ تے سب چھپے ہوئے ہن۔

میاں احمد یار تے سید فضل شاہ دے بعد ایہہ تیجے شاعر ہن۔ جنہاں سید وارث شاہ نوں مقابلے لئی ونگاریا اے۔ ایہہ لکھدے ہن۔

اساں شاعر پنجابی دے بہت ڈٹھے پٹھی رہن جے گل اکھیاں ناہیں
فضل شاہ وغیرہ چھڈ یارا وارث شاہ بھی اج خوشحال ناہیں
پوہ بھٹی دے نال چوہڑیڑی اے اوہدی ہیر دی صغرا نال ناہیں
اسے پر اوستھیں فیصلہ لے جیہڑا اقبال آکھے سن قال ناہیں

مطلب ایہہ کہ سید وارث شاہ دے قصہ چوہڑیٹی نامہ دےساہمنے پوہ بھٹی تے ہیر رانجھا دے ساہمنے میرا قصہ اصغر صغری رکھ کے دیکھو۔ تے ایہہ بہتر پاؤگے۔

اُنج تے کوئی وی اپنے آپ نوں گھٹیا نہیں کہندا تے گھمیاری ہمیشہ اپنے بھانڈے نوں صلاحندی اے۔ پر ایہناں جتنا خود نوں کم دیا اے۔ اوہ ٹھیک نہیں۔

اِک دوجی تھاں تے فیر لکھدے ہن۔

سنجھن سدا پنجابی دے سبھ شاعر وارث شاہ نوں گورو گھنٹال ناہیں
اوہدی ہیر داہے جواب صغرا کیوں توں نہ ہاں دی کریں پر تال ناہیں

ایس شعر وچ اوہناں وچ وچا کے دوہاں دے کلام نوں پرکھن لئی ونگاریاں اے۔ سو اسیں کجھ ایس دا نمونہ پیش کردے ہاں۔ پاٹھک خود ای قیاس یا مقابلہ کر لین۔

اصل ہیر وارث وچ سر لیکھ عنوان فارسی وچ ہن۔ سو ایہناں دی قصہ اصغر صغری دے لیکھ فارسی وچ لکھے ہن۔ پر بڑی زنجیری دار تے گنجھل دار فارسی ورتی اے۔ اک سر لیکھ اے۔

"غلیل جزیل اصغر علیل، وجدیل رحیل پدر ضئیل وصلیل علیل مادر اثیل وتمیل وترجیل سفر دبیل ہے"

ہُن اصغر صغریٰ دے کجھ شعر سن لئو۔

وارث شاہ نے ہیر دے حسن دی جیہڑی تعریف کیتی اے تساں اُہ پڑھی ہووے گی۔ اِہ کتاب وچ صغرا دے حسن دی تعریف کر رہے ہن ۔ اُہ بھی سن لئو۔ صغرا دی عمر ایسے ویلے اٹھ سال دی اے۔ لکھدے ہن۔

اٹھویں سال پر نقش نگار چہرہ مہر سی رنگ داشان ارژنگ کولوں
شوخ چلبلے نین مولیاں دے لمی دھون عجیب کلنگ کولوں
بھواں ڈِنگیاں دھنکھ لاہور دی توں پلکاں سدھیاں تیر خدنگ کولوں
ٹھوڈی مہر سی کشمیر دے سیب نالوں متھا گول بلور دی ونگ کولوں
سوہنے کن گلاب دے پھل نالوں اثرناک آواز سی چنگ کولوں
بھارے پٹ پہاڑ دی جڑھ نالوں پتلا لک دھموڑی دے ڈنگ کولوں
عشوے سخت خونی کھیوے نگ نالوں ملنسار مزاج سی جھنگ کولوں
سست حرص ہوا مدراس نالوں چِت ذہن ذکار فرنگ کولوں
پلکاں تیز ترکھیاں تیر نالوں قاتل تیز نگاہ تفنگ کولوں
تنگ مکھڑا او سدا مچ سوڑا کگی کیڑی دی بھی دھیری تنگ کولوں
ریشم روں سنجاب سمور قاقم شرمسار اُہدے نرم انگ کولوں
قسم پیر دی حسن دے نقد کیتی مالا مال بنگال دے بنگ کولوں

کتاب وچ اصغر صغرا نوں عشق بارے پچھدا اے۔ صغرا کہندی اے
اصغر آکھدا عشق دے شان اندر سناں رائے تیری میرا جی کردا
صغرا آکھدی عشق وچ میرا نرم کچی حُب اُہدی جیہڑا اسی کردا
جلوہ رب دا اے حسن سوہنیاں دا مشرک جان جیہڑا اوتھے نی کردا
چاہے دین تے دنی نوں تج بیٹھے دلوں رسک جو سوہنیاں دی کردا

ڈھیٹھاں وانگ عاشق مُڑ مُڑ گِرے پیریں سوہنا لکھ پیا ستی شی کردا
اگے یار دے سُتھرے دی مُٹھ اندر چِڑی وانگ عاشق چی چی کردا
جام عشق دے دا زہر لکھ کوڑا عاشق سی تک کدے نہ بھی کردا
عاشق مان تران سب سٹ کے تے جنے گھٹنے اگے جی جی کردا

توں عشق اخلاق درست کردا جویں ٹھیک پگھا نوں گھی کردا
عشق یار دا سمجھ صقّال ہیرا شیشے دِلے دے نوں صیقلی کردا

سی حرفی عشق محمدی دا اک بیت

ع علی بنات تھیں بات شیریں ذات آبحیات دا جام میتوں
میر دے دال کالے نہیں نال پالے کالا خال نالے جاپی شام میتوں
کلیاں دند مانند کمند زلفاں مصری کھنڈ گلقند کلام میتوں
دیندے چین نہ لین دو نین پیرا نین جا پدے عین بادام میتوں

شیر شاہ پٹواری بارے اِنہاں دے شعر جیہڑے مدھلی شاعری دا نمونہ ہن - اُنہاں دی ونگی

دلی واد جا کوڑ فریاد کیتی ننّا تیرا جیبھے نال جٹیاسو
کرم ہو بے شرم نہ نرم ہویا گرم ہو کے انت کیہ کھٹیاسو
قاسم گل جا ڈِھل نہ ذرا کیتی مٹی تیل دا حوصلہ سٹیاسو

پیراں دتہ ترگڑ

نام پیراں دتہ تخلص خادم۔ پیو دا ناں میاں محمد اسمٰعیل قوم ترگڑ جٹ وزیر آباد ضلع گوجرانوالہ دے وسینک۔ جنم ۱۸۶۰ء

پنڈ جوڑا سیاں (گوجرانوالہ) وچ نانکے گھر پیدا ہوئے۔ تے اوتھے ہی پلے۔ جد ذرا جوان ہوئے تے لکھن پڑھن دی تھاں درزیاں دا کم سکھ کے روٹی کمان دی فکر کیتی۔

شعراں دا شوق بچپن توں سی۔ اِہ میاں عبدالستار ولد میاں غلام حیدر پنڈ جوڑا سیاں (گوجرانوالہ) دے شاگرد ہو کے اُہناں توں اصلاح لیندے رہے۔ اہناں نوں ہیر وارث پڑھن دا شوق نہیں سگوں عشق سی۔ اِہناں ہیر دے کئی لکھتی (قلمی) مسودے لبھے۔ تے اُہناں دی چھان پھٹک لئی جنڈیالہ شیر خاں جا کے سید وارث شاہ دی قبر تے جا کے چلہ وی کیتا۔ تے اہناں نوں ڈھونڈھ بھال کر دیاں اک لکھتی ہیر وارث ملی۔ جس نوں اہناں اصلی متھ کے اوس وچ ۱۱۹۲ مصرعے آپ لکھ کے پا دتے تے ۲۱ مارچ ۱۹۱۷ء نوں مکمل کر کے چھپن لئی دتی۔ جو سب توں وڈی تے اصلی ہیر دے نام نال سن ۱۹۲۰ء وچ چھپی تے بڑی مقبول تے پرچلت ہوئی۔

ایس توں سوا اِہناں قصہ یوسف زلیخا۔ ترجمہ ست سورہ تے گلزار غوثیہ لکھے۔ یوسف زلیخا ۱۸۹۸ء دی لکھت اے۔

۱۹۰۸ء وچ اِہ لاہور آ گئے۔ مغلپورہ دے کول نویں آبادی گنج وچ درزیاں دا کم کردے رہے۔

کہندے ہن کہ مشہور پنجابی شاعر میاں فضل شاہ تے میاں ہدایت اللہ لاہوری دے کفن اہناں ای سیتے سن۔ ہیر وچ اہناں جیہڑی کتر بیونت کیتی اے۔ اُہدا ذکر کردے ہوئے لکھدے ہن ؎

گڈی طبع نوں لمبڑی ڈور دے کے ناء نال پریم اڈائیاں نے
قطع درزیاں والیاں سوچ کے تے کتراں رنگ برنگ لگائیاں نے

۱۹۱۷ء دی گل اے۔ جد اِہ امرتسر میرے کول آوندے، تے اپنی ایس محنت دا حال تے شعر سناندے۔ ہیر وچ اِہناں وارث شاہ دا اِک بیت لکھیا اے۔ جس دا پہلا مصرعہ اِہ اے۔

دو نین ترے خوں ریز خنجر ہتھیں تیز قیامت خیز ظلم انگیز بریز بریز شمس تبریز جیہے پکار دے
اِہ بیت مینوں سنایا تے بڑی حُب نال ہتھیں لکھ کے دتا سی

میاں پیراں دتہ نہ روشنی خیال دے سن ۔ اوہو بھرادا سی لمّیاں لمّاں تے بھر دین داڑھی
ہیر وارث وچ اہناں دا وادھا کجھ چنگا نہیں ، اہناں دے الحاقی (ملاوٹی) شعراں دا نمونہ

پوے قہر خدا دا جھوٹھیاں تے لعنت رب دی پئے کاذبین قاضی

موہنوں بول اولڑے بولنائیں دے توں رد ہو دین مشرکین قاضی

قدر عشق دی عاشقاں صادقاں نوں جھگھ ماردے نے جاہلین قاضی

سچ آکھنے توں عاشق نہیں مُڑدے قول اِن کُنتم صادقین قاضی

رانجھے رب دے وچ جے وتھ جاناں ہر جے عشق دے کویں ڈھین قاضی

حسن چاک دا نے جلوہ ذات ربّی ہیر ڈٹھیا نال یقین قاضی

نقش چاک دے حرف تبارک اللہ خوشخط لکھے خالقین قاضی

رخ یار دا صفحہ قرآن دا ای نور نبی ختم المرسلین قاضی

اعوذ باللہ من الشیطن پڑھ کے کیتا رد شیطان لعین قاضی

عقد دے بسم اللہ الرحمٰن کھولے الرحیم تکیں ہیں صاحب دین قاضی

پوے نظر آکھاں الحمدللہ آوے یاد رب العالمین قاضی!

بخش الرحمٰن الرحیم اللہ روز حشر مالک یوم الدین قاضی

ڈولی چڑھدیاں ماریاں ہیر چیکاں میں گھمائی رنگھیٹیا سایاں دے

بناں اُجل اٹھری چھری کٹھی اہناں قاضیاں وڈ قصایاں دے

رہی سُدھ نہ کجھ سہیلیاں دی ٹری واز نہ گئیں ملایاں دے

رکھیں اَج اجوکڑی رات بابل گادن ماسیاں پھپھیاں تایاں دے

بناں روح دے جویں قلبوت ٹریا میرے باپ تقدیر لکھایاں دے

اہناں بگیاں لایاں سکیاں نے نال دھکیاں ڈولڑی پایاں دے

اَج دولتاں تیریاں لٹ لیاں کر کے کھیڑیاں دشمناں دہایاں دے

ہویا تخت ہزارہ تے جھنگ سُنجّاں رلن رنگ پور وچ دوہایاں دے

اُستاد گام

نام غلام محمد تخلص گام قوم ککے زئی۔ لاہور دے وسنیک۔

جنم ۱۸۶۰ء دے لگ بھگ   وفات ۹ جولائی ۱۹۳۶ء

چار جماعتاں تک سکول پڑھ کے چھڈ بیٹھے۔ اِہناں دے پیو ورزیاں دا کم کردے سن پر اِہناں نوں کباب ویچن دا چاء چڑھیا۔ تے کباب ای ویچدے رہے۔

پندرہ سولہ ورھے دی عمر سی۔ اک شخص بشنداس عرف بشو نال یاری ہو گئی۔ اِہ شعر آکھدا اوس نوں ویکھ اِہ بھی شعر کہن لگے۔ تے کجھ چر بعد حکیم آغا علیجان دے شاگرد ہو کے پکے شاعر بن گئے۔ تے جد حکیم آغا علی خاں نے اپنے اکھاڑے نوں دو حصیاں وچ ونڈ کے قمر تے وگیر نوں خلیفے بنا دتا۔ اِہ خلیفہ قمر دے شاگرد ہو گئے۔

تعلیم بھاویں اِنہاں پڑھاں برابر سی۔ پر شعر خوب کہندے تے بڑے ٹھٹے نال پڑھدے سن جلسیاں مشاعریاں وچ آہندے عزت بڑی سی مشکل نوں مشکل زمین وچ جھٹ پٹ تے روانی والے شعر آکھ لیندے سن۔ اِہناں دے شعر بڑے سِدھے پدھرے پر بڑے سوادلے تے من کھچویں ہُندے سن۔ اِہ ہر تھاں ہر مجلس تے ہر مشاعرے وچ اُستاد گام مشہور سن۔ جلسیاں مشاعراں وچ خاص کر سرکاری جلسیاں وچ خاص طور تے بُلائے جاندے، شعر پڑھدے تے انعام پاندے رہے۔

بڑے میلی جولی۔ ہس مکھ تے مجلسی سن۔ آئے یار متراں دی عزت آہندے وچ خوش رہندے سن۔ جد کوئی سنگی، ساتھی یا مجلسی مِل پیا نالے شعر سن گیا۔ نالے مفت دے کباب کھا گیا۔

اِہناں دے عشق لہر خلق۔ نواب گاموں خاں نال تے کجھ ہور شاعراں نال ٹاکرے رہے۔ گاموں خاں نے اک شعر لکھیا۔

خ۔ خدا جیہا مینوں اوس کیتا ربا ایسا ہی کریں خدا اُس نوں
جیہا اُہ ظالم مینوں ہو لیا اے تے ایسا ہی لیلیں دلدار اُس نوں
پہلے یار ہو وس پھیر نہ چھڑ جاوس غیراں نال ہو لے آئے خار اُس نوں

گامو کی اکھیاں نال وکھلائے اللہ جانے قدر میری آوے سار اُسنوں

تے گام نے اُتر دتا

خ۔ خوار ہووواں بھانویں میں کتنا میرے مولا نہ کریں خوار اُسنوں
بھانویں اوہ مینوں جفا کار لیا وفادار نوں میلیں دلدار اُسنوں
بُلبل وانگ پھُل پھُل رکھے پاس اپنے گل وِ نہ دیوے کدی خار اُسنوں
گام اوہنوں بے قدر نہ ملے دلبر بھانویں نہ آوے میری سار اُسنوں

اپنی بابت لکھدے ہن ۔

ہن میں اپنی دسناں گل تہانوں ہویا پیدا اک بندہ عجیب ہاں میں!
پانواں سونے نوں ہتھ ہو جاوے مٹی ایسا ہویا وچ صاحب نصیب ہاں میں
رنج و غم ہمسائے نے خاص میرے رہندا اوہناں دے بالکل قریب ہاں میں!
تسیں جتنے بھی ہوا شخاص ایتھے تہاڈے ساریاں کولوں غریب ہاں میں!
اِک گل دا میرے وچ ہے وادھا ہاں محنتی کوئی من کھٹو تے نہیں!
بھانویں کہندے نے گام کباب نالا کوئی کہندا خوشامدی ٹٹو تے نہیں!

چھیکڑلی عمرے اِنہاں نے نعتیہ شعر کہنے شروع کیتے۔ تے وزیر خاں دی مسیت دے امام صاحب نے آپ دا وظیفہ لادتا۔ تے جد اِہ فوت ہوئے اِہناں دے جنازے نال نعت خواناں دیاں باراں ٹولیاں سن جو اگے اگے کلمہ کلام پڑھدے جاندے سن۔ تے ہور مخلوق دی ڈھیر نال سی۔ تے ایس طرح پنجابی دے ایس ہرمن پیارے شیر دلیر۔ شاعر دا جنازہ بڑی دھم تے جل جلاؤ نال قبرستان وچ مٹی نوں سونپیا گیا۔ اِہناں دے شاگرداں وچوں ملک لال دین قیصر۔ تے میر محمد دین میر جلال پوری مشہور ہن۔

بھائی خاں شیدا

نام بھائی خاں تخلص شیدا پنڈ کالا افغاناں ضلع گورداسپور دے وسنیک جنم سنہ ۱۸۶۰ء وفات امرتسر ۱۹۲۴ء

نکے ہندیاں امرت سر آ گئے تے ایتھے پٹھ گری دا کم کردے رہے۔ بیت بازی لئی بابا صادق امرتسری دے شاگرد ہوئے۔ تے فیر اوہناں دے اکھاڑے دے خلیفہ بنے۔ اوہناں اک قصہ شیریں فرہاد لکھیا۔ تے کجھ سیحرفیاں۔ ۲ سیحرفیاں "بہار گلشن" وچ چھپ چکیاں ہن۔ تے باقی سب کلام لکھتی ای رہ گیا۔

بڑے نیک۔ ملنسار۔ محبتی تے خُلق والے سن۔ تعلیم معمولی سی۔ پر اُنج واقفی ڈھیر سی۔ شعراں وچ روانی تے پکیائی بڑی سی۔ زیادہ تر رنگین کوتا لکھی اے۔ تے کجھ صوفیانہ۔

ب

بناں تیرے رشک گُل میرے بُلبُل میرا دل ہے اُداس آجکل
پیا پھڑکدا اے قفس تن اندر ہوئے باختہ ہوش حواس آجکل
گلشن وچ جاواں گُل خار دسدے چنگی نہیں لگدی پر باس آجکل
پیلے تیرے شیدا دے نال رہندے رنج۔ غم۔ الم تے یاس آجکل

م ۔

مست آپے تے الست آپے آپے قالوا بلیٰ پکار دا اے!
آپے ربّ ارنی آکھے لن ترانی آپے رکھدا شوق دیدار دا اے
آپے کہے قُلنا یا نار کُونی آپے نچا نوک پیا سوار دا اے
اے شیدا آپے انا الحق کہندا آپے حکم فرماندا دار دا اے

ج

جیہی ضیا رُخ یار دی اے ایسی روشنی ماہ تاباں دی نہیں
چمک لباں دی جیہی سبحان اللہ ایسی چمک لعل بدخشاں دی نہیں
جیہی ابرو دی تیز شمشیر اسدی ایسی کاٹ گر تیغ ایران دی نہیں
کیوں نہ دیکھ کے پری شیدا ہووے حُور خلد دی اہدی شان دی نہیں

مولوی محمد اسمٰعیل

نام محمد اسمٰعیل بیونا نال شمس دین پنڈ بڑوے ضلع گوجرانوالہ دے وسنیک تے مولوی اسمٰعیل ثانی دے نال نال مشہور۔ جنم سنہ ۱۸۶۰ دے نیڑے وفات سنہ ۱۹۲۶ء
مسیت دے امام سن۔ لوکاں نوں وعظ نصیحت کردے سن۔ اہناں پنجابی شاعری نوں وی وعظ نصیحت دی پوڑی بنھیا۔ تے شعراں راہیں لوکاں نوں بھلیائی دا راہ دسدے رہے۔ اہناں شمس الہدیٰ، شمس الواعظین۔ نشان محمدی۔ چراغ محمدی تے بیان محمدی عرف کھرا سودا۔ کتاباں لکھیاں اہناں دی پہلی تصنیف۔ نشان محمدی اے۔ جیہڑی سنہ ۱۳۱۴ھ یاں ۱۸۹۷ء دی لکھت اے تے آخری شمس الواعظین سنہ ۱۳۲۲ھ یا ۱۹۰۵ء دی۔ نمونے دے کجھ شعر "نشان محمدی" چوں

دیاہ جھنڈو دا ہاڑ مہینے سندھے شاہ رچایا ‎ پندراں مانیاں چاول کیتے روغن زرد منگایا
کھنڈ آندی دو مانیاں بھاجی ڈھیر شکر دا لایا ‎ تے دیہہ مانیاں آٹا کیتا خرچ جمع کرایا
کنجراں دے وچ طائفے چنگے شہر وچوں منگوائے ‎ نٹ مراسی ہون اکٹھے دولت پیا اُڈائے
پندراں سو دی آتش بازی وڈی دھوڑ دھمائی ‎ باسی چاول کھان نہ کتے لُٹ بھتیری پائی
سہرے لائیاں تورے بیٹھ بھائیاں وچ بھائی ‎ اِک اوہنوں دو ادہنوں دیہو تو دیہو ہتھ نائی
سنیار اِک روپیہ دتا ہیرے شاہ آٹھ آنے ‎ دھوبی تے برولے رجے رہے مسیت مُلانے
چودھری آکھے دیہو دو آنے مُلاں کیہ ساڈا کروا ‎ نیت خیروں بھرے رکابی ہور بھی حیلہ کردا
مُلاں موڑ دھرے ہتھ اُتے چودھری دے گھوری ‎ کیڑا ساڈیاں ہلاں تھوکے اِسنوں دیہو مزدوری
کھوتے وانگوں ڈھڈ بھرے تے سُتا رہے مسیتے ‎ بانگاں دے اکایا سانوں کم کیہڑے اِس کیتے
اتنا استھیں ہور نہ سکے دچھے موڑ لیا وال ‎ دندیوں ڈکرا تورٹی سندا کدھ کٹیاں نوں پاوال
اِکدن آکھیا پیڑھی اُن دے اوہ بھی نہ اُن دتی ‎ ہُن اِہ حق کیہڑے تے آیا گل کریندا متی
منڈے نوں قرآن پڑھایا کموں سگوں گوایا ‎ میاں مساں ہُن ترلے کر کے پٹن ہرھوں گھمایا
اس نالوں برواں چنگا سدیاں دوڑیا آوے ‎ حُقے دا آ گٹا بنھے پانی پا پلاوے
اندروں باہروں دے بھاری چُلھے اگ جلاوے ‎ ٹکیاں گھرڑے سلکھتی تے اوہ لاگوں سیکدا جاوے
اِہ مُلاں نہ کماسے جوگا سانوں نظری آوے ‎ ہنک یدھو جمعرات شتابی ٹکیاں لے وگ جاوے

اللہ دتا شیفتہ

نام اللہ دتا۔ تخلص شیفتہ امرت سر نا دسنیک تے بابا صادق دا شاگرد۔
جنم ۱۸۶۳ء۔ وفات ۱۹۰۸ء۔ کنچن کیاری دا اک پھل جہدی مہک اُہدے اصل نسل دل ویکھن دی لوڑ نہیں چھڈدی۔

کجھ دُدھ دی تاثیر تے کجھ وہیڑے دا پوکھا۔ شیفتہ بڑا رنگین طبع تے عاشق مزاج سی۔ تانگہ ناہوندا سی۔ اِہ عشق مجازی دا طالب اِہ دی کسے "شیام" نوں برنہ پشاوری نتے بھیتا رام نانگوں دل دے بیٹھا۔ تے اُہدے عشق دی چیٹک تے برہ دی بھڑکی تے بینتاں راہیں دل دی بھڑاس کڈھن دا ول دسیا۔ تے اِہ بابا صادق جیہے نیک تے بھلے لوک دے قدمیں آ لگا۔ اہدی خیالی اُڈاری تے نازک خیالی دا اک نمونہ دیکھو ؎

غ

ذرہ بھی سوچ دا نہیں دل وچ تینوں کس نادان دی مت ہے اِہ
چڑھ کے چھاتی تے ظالماں بھڑکناایں کچے کانیاں دی نرم جھت ہے اِہ
بے گناہ غریب نوں قتل کرنا ایں قیمت دار انسان دی رت ہے اِہ
دیکھ بیراں وچ ایس نوں رول ناہیں تیرے شیفتہ دے سر دی پت ہے اِہ

شیفتہ دے بینتاں وچ روانی۔ لوچ۔ رس۔ مجازی رنگن ڈھیر اے۔ بینت بازی وچ کئی مشاعراں وچ آندا جاہوندا، اکھاڑیاں تے بھجاندے۔ شیفتہ دے سوال جواب۔ سی حرفی شکل دوپہر۔ بارہ ماہ اٹھوارہ چھپ چکے ہن۔

اپنے "شام" ول اشارہ کردا آکھدا اے ؎

اک دن گلشنِ ہستی تھیں وانگ بلبل نامراد توں جائیں گا یاد رکھیں
اینویں قفس تاریک وچ گوردے توں اپنے آپ گھبرائیں گا یاد رکھیں
غم غذا تے شکر دا پی پانی ہنجو خون ٹپکائیں گا یاد رکھیں
تیرا کسے نہیں شیفتہ ساتھ کرنا باجھ شام پچھتائیں گا یاد رکھیں

د

ویکھ کھاں پاہندیا کھول پتری اجے تیک ناہیں دل آرام آیا

وسّے اکھیاں وچ تصویر اُہدی جیدا مفت وچ مینوں الزام آیا
پچھیا حال نہیں ایس دکھیاڑے دا اُلٹا لڑن کا دن خاص و عام آیا
کسے کہیا نہیں آکے شیفتہ نوں اُٹھ ویکھ تیرا اوہ شام آیا

دوجے بحر وچ

بھاگن

بھاہ خُدا کیئی جیہڑا گل میں پا بیٹھا
ستمگار نال بھل کے یار وے میں اکھیاں لا بیٹھا
کر بھروسے دغے باز تے ہتھیں موہرہ کھا بیٹھا
بھُل گیا میں آپ شیفتہ دل دا حال سُنا بیٹھا

امرت سر لاہوری دروازے توں باہر جانن شاہ دے تکیئے وچ اک واری پنجابی مشاعرہ ہو رہیا سی (اِہ ہر اٹھوارے ہُندا سی - تے اہناں دناں وچ شیفتہ تے حیات دی چوٹ بازی آپس وچ بڑی ہُندی سی) شیفتہ نے حیات تے چوٹاں کردیاں ہویاں اِک شعر پڑھیا جس دی اِک تک اِہ سی - ع

آ کے وچ مشاعرے شعر لویں کھلکے جُتیاں اجے حیات ہین تقل

ایس دے بعد جد حیات دی واری آئی - اوس نے ایس چوٹ دا اُتر دیندیاں ہویاں کہیا

جدوں ہین تے شیفتہ ہون لوکی کیہہ ؟ جیہے او سدی ذات کیہہ اے

ہیں (گُشتہ) اوس ویلے او بنے موجود ساں - اِہناں دوہاں نوں ٹھاک دیاں ہویاں کہیا - کِراہ گاہل مندا چنگا نہیں - تے اِہ شاعری دے وِرودھ اے اُہدے بعد اہناں بھی بھرا جیہی بھیڑی زبان وچ چوٹ بازی نہیں کیتی -

سردار خاں برق

نام سردار خاں تخلص برق امرتسر دے رہن والے۔ میاں صواعق دے شاگرد۔
جنم سنہ ۱۸۶۳ء وفات سنہ ۱۸۹۴ء

چھوٹی عمر وچ ماں پیو دا سایہ سر توں اٹھ گیا۔ تے یتیمی دی گود وچ پلے۔ ذرا ہوش سنبھالیا تے پڑھائی دی تھاں کمائی دا فکر کرنا پیا۔ میاں رحیم بخش صواعق جو تارکشی دی کم دے سن تے شعر گوئی دی۔ تارکشی دا کم سکھن لئی اُہناں دے شاگرد ہو کے۔ تارکشی کردے رہے۔ تے اُہناں دی صحبت وچ رہ کے چنگے شاعر وی بن گئے۔ اتے چھیتی اُستاداں دی جھنڈی وچ بیٹھے جان لگ پئے۔

سنہ ۱۸۸۰ء دی گل اے۔ اِہناں دناں وچ امرتسر وچ بیت بازی دا بڑا زور سی۔ عام طور تے لالہ سنت رام سیٹھ دی کوٹھی تے پنجابی دا مشاعرہ ہندا جس وچ چنگے چنگے بیت باز آپنے جوہر دسدے۔ اِک پاسے برق اپنے شاگرداں دی جھنڈی نال تے دوجے پاسے ملا داد رام نفر اپنے شاگرداں دے جھنڈ نال آہمو ساہمنے بہہ جاندے تے آپس وچ بیت بازی دے سوہنے ٹاکرے تے چوٹاں ہندیاں۔ جانوں ہاتھیاں دا بھیڑ۔ دماغ تے قلم دیاں قدرتاں دا جنگ۔ بڑا سوہنا تے من کھچواں ہندا سی۔

سنہ ۱۸۸۸ء وچ اِہناں اُردو تے ہور سبھے فارسی وچ وی شعر آکھنے شروع کیتے۔ سکولی تعلیم گھٹ سی۔ پر اُردو فارسی دے جانوں ہون کر کے بابو اوما شنکر۔ عاقل دی صحبت۔ پریم تے سہاتا نال ہندو سبھا ہائی سکول امرتسر وچ فارسی دے ماسٹر لگ گئے۔ ٹمپرنس تے کانگرس دے سٹیج تے وی بڑیاں زور دار نظماں پڑھدے رہے۔ شعر انج بولدے جویں گھار وچ شیر گونج رہیا ہوندے۔

افسوس آپ دی عمر نے زیادہ وفا نہ کیتی تے جوانی دے سمے وچ ای ۳۱ سال دی عمر بھوگ کے اللہ نوں پیارے ہو گئے۔

اِہناں دے شاگرد ڈھیر سن۔ میاں عبدالقادر دانشمند۔ منشی غلام نانند فرخ۔ سردار سندر سنگھ ضیا
لالہ رام سرن داس خورسند۔ سردار سوہن سنگھ (سوڈانہ اڑے والے) میاں عبدالصمد کمتر

میاں عبدالصمد کمتر اہناں دے بعد اِہناں دے خلیفہ ہوئے۔ اِہناں دے شعراں وچ روانی بڑی

۱۸- کلام شوخ تے رنگین اے- عربی- فارسی دے لفظ جھکویں ورتے ہن- شعراں وچ پکیائی- رس تے مٹھاس اے-

نمونہ کلام :-

الف

آڑیاں بھیں بس گھر چاک ہوئے زلف یار دا سہل نہیں شانہ بننا
پھن غار تے چھاتی پیر ہوون ایسا ہے صحرائی دیوانہ بننا
کرے بیشک ہمسری بلبلاں دی اے پر سخت دشوار پروانہ بننا
برق ملک علوم دی سیر کر توں جیکر چاہیں دانا فرزانہ بننا

خ

خوب نقاش نے شوخ دیاں چشماں مثل بادام بنائیاں نیں
ہووسے دیکھ کے عید عشاق تائیں بھواں نمانگ ہلال سجائیاں نیں
لباں لعل بھیں اُسدیاں لال ازبس من پسند سبھ خلق دے آئیاں نیں
پتلیاں لچکیاں نازک وجود دیاں برق کہے خم کھان کلائیاں نیں

ی

یار تھیں منگیاں دو چیزاں اگوں ہس کے آکھدا دس کیہہ کیہہ
جو ہے دس تیرے سوئی منگدایاں آکھے پھیر اوتاں بھی دس کیہہ کیہہ
اول وصل ابدی ثانی نظر شفقت منگاں ہور تیتھوں ایتھیں بس کیہہ کیہہ
پایاں بہت مصیبتاں عشق اندر دسے کھول کے برق بے کس کیہہ کیہہ

ر

روز میثاق دی کسے کولوں کسے حال بھی نہیں تحریر پھردی
اس مریض تے چلے دوا ناہیں جس دی آن کے خاص تقدیر پھردی
ادویات دی اثر جو دین اوہنوں اندر اوہناں دے جا تاثیر پھردی
برق زندگی سدا نہ سمجھ ہر دم ظالم موت ہر دی دامنگیر پھردی

گوری ناتھ گوہری

نام پنڈت گوری ناتھ اُپ نام گوہری پیو دا نام پنڈت جے دیال گوجرانوالہ دے وسنیک تے پروہت
جنم ۱۸۶۳ء کوچ ۲۵ اکتوبر ۱۹۰۸ء

چھ ورھے دے سن سکول وچ داخل ہوئے - تے دس ورھے پڑھ کے کچہری وچ عرضی نویسی کردے رہے
شاعری دا شوق بال پن توں سی - چھیڑی عمرے ای مشاعریاں وچ شریک ہون تے شعر آکھن لگ پئے
تے شعراں دی سدھائی لئی پنڈت گوراں مشر دے شاگرد ہوئے - جیہڑے اپنی شاعری دی لڑی سید وارث شاہ نال جوڑدے ہن -

اِہناں وناں وچ لاہور - امرتسر دا نگوں گوجراں والے وچ مشاعرے ہُندے تے بینت بازی دے ٹاکرے ہُندے سن - اک پاسے ماسٹر متھرا سنگھ شفیق اپنے ٹولے نال تے دوجے پاسے پنڈت گوری ناتھ اپنی جنڈلی سمیت - آخر ماسٹر جی میدان چھڈ گئے تے آپ دے شاگرد ہو گئے -

آپ پہلوں تے شنگار رس دی کوِتا ای لکھدے رہے - ۱۸۸۶ء وچ اِہناں دیش سدھار سبھا لئی سماجک تے دھارمک رنگ دی کوِتا لکھ کے جلسیاں وچ بولنی شروع کیتی - پر ایس وچ کجھ کامیاب نہ ہوئے کہ پنتالی ورھے دی عمر وچ کوچ دی چٹھی آ گئی - تے ۲۵ اکتوبر ۱۹۰۸ء نوں دیوالی دی رات گھروں سُنجاتے گھُپ گھیرا کر کے پرلوک سدھار گئے -

اِہناں دی لکھت قصہ ملکی کیہاں ۱۸۸۳ء اُہدے نال پینڈو وٹی چھپے ہوئے ہن - ایس توں سوا اِہناں ہور ڈھیر بینت تے نظماں لکھیاں - پر اُہ سب ضائع ہو گئے ہن - آپ دے پتر پنڈت نرندر ناتھ آکھدے ہن کہ جان کندن ویلے آپ دی زبان اُتوں اِہ شعر نکلیا جو آخری کلام ہون کر کے وڈّا اے

د- دِلا تدھ پاس ثبوت کامل تینوں غمی کی راز شمار والی
دل دے داغ دا رہیا چراغ روشن بل بل بجھ گئی شمع مزار والی
دامنگیر کیہہ منکر نکیر ہوسن بغل وِچ تصویر ہے یار والی
گوری ناتھ آپے پلہ صاف کرسُن سُن تقریر ہن عاشق زار والی

اِہناں دے چھوٹے بھرا پنڈت کالیداس پنجابی دے مشہور شاعر ہن - جنہاں دی ساری شاعری دھارمک تے تصوف دے رنگ وِچ اے -

سائیں لوک

نام غلام احمد تخلص سائیں لوک قوم راجپوت گڑھ شنکر ضلع ہوشیار پور دا وسنیک۔

جنم ۱۸۶۳ء   وفات ۱۹۲۸ء

زمینداره کم کردے سن۔ طبیعت وچ روانی بڑی سی۔ پوست پیندا تے کبوتر پالنا بس اہ ٹھرک سی۔ زیادہ ترکبت ہے۔ تے اہ دی اہل بیت دی محبت وچ۔

نمونہ :۔

سہرے والا گھبرو شہید جدوں ہوگیا تاں جوش غصہ آیا حضرت علی عباس نوں
ٹیک کے تلوار کہہ کے حیدر کرار کھڑا ہو کے علمدار آیا شاہ دین دے پاس نوں!
پاس آ حسین دے کلام کیتا ادب نال آکھن لگا میرے مولا دیر لائی کاسنوں!
کرو اکھ دا اشارہ لواں نہر دا کنارہ مولا دور کراں چھوٹے چھوٹے بچیاں دی پیاس نوں

سنی جدوں گل اہ عباس دی حسین تاں اکھ جھک تکیا پیار نال دیر نوں
امت دی تباہی دا خیال دل دے وچ آیا شاہ نے ڈھایا پھیر اکھیاں تھیں نیر نوں
پھل لگے کرن مولا پاک نے فرمایا ایہہ کوئی روک سکے نہ تقدیر والے تیر نوں
نانا جی پیارا امت نال نے دی پیاری اے جی ایہی لوک پٹ پٹ رون گے شبیر نوں

بھانجے بھتیجے بھائی پت تے جوائی مرن جنہاں دے اوہ مینوں دیکھ صبر کر بھل دے
تیری میری شان نوں بیان کرے سائیں لوک چنگے چنگے بول بوٹے موتیاں دے تل دے

کبوتر نوں مخاطب کر کے کہندے ہن

الف اللہ رسول دا واسطہ ای اُڈ جائیں کبوترا کالیا اوہ!
کالا ماتمی تیرا لباس سوہنا ایسے واسطے میں تینوں پا لیا اوہ!
دو ہنے اُپر عباس دے پہنچ جلدی ہند وچ کاہنوں چت لا لیا اوہ!
میرا حال عباس نوں جا آکھیں سائیں لوک نے جو دکھ جالیا اوہ!

شنکر داس شنکر

نام شنکر داس بھابڑہ تخلص شنکر۔ گوردیا نار امرت سر دے رہنیک۔ لالہ ملاوا رام نفر دے شاگرد۔
جنم ۱۹۲۰ بکرمی مطابق ۱۸۶۴ء کال چلانا ۱۹۷۳ بکرمی مطابق سنہ ۱۹۱۷ء
ایہناں دی اپنے استاد وانگوں بینت بازی وچ چنگا جس کھٹیا تے شہرت پائی اے۔ جنت پوری دے میلے وچ استاد نال جاندے تے ٹھٹھ بنھ دیندے سن۔ بینت باز سوہنے سن۔
نمونہ کلام :۔

ح۔ حوراں وی دیکھ حیران ہویاں میرے یار دی دیکھ یکساں انگلی
میرے دلبر دی انگلی دیکھ کے تے لگا یوسف دی منہ وچ پان انگلی
لکھاں دیکھ عاشق اس حیرت وچ جاون رکھے رخ تے جدوں جاناں انگلی
شنکر داس اس یار دے رعب اگے کی مجال کہ کرے انساں انگلی

ت تیرے شہیداں دے شہر اندر جنت وچ اڈیکدی حور اگے
گھوڑا پھڑکے شاہ توکلی دا اج ٹھلنا یار ضرور اگے
تیرے ہجر فراق دی دیکھ سولی سولی سیر ہو گئی منصور اگے
شنکر داس مجازی وچ پیر تیرا اج منزل حقیقی دی دور اگے

ح حسن دا باغ تیار ہویا گویا کھلی بہار گلزار دی اے
بھور مست ہو گیا خوشبو لیکے گل دیکھ بلبل جان وار دی اے
ڈالی خالی نہ کوئی چمن والی دیکھ موج ایہ کیسی گلزار دی اے
نین دیکھ کے نرگس بے حال ہوئی شنکر داس صورت ایسی یار دی اے

حکیم محمد علی

نام محمد علی۔ تخلص محمد علی۔ جھنگ دے رہن والے۔ اُنج ڈھیر چر لاہور تے کشمیر وسے۔ جنم جھنگ ۱۸۶۴ء وفات لاہور ۱۹۲۴ء

بڑے چنگے تے منّے پرمنّے حکیم سن۔ لاہور دی انجمن حمایت اسلام دے موڈھیاں وچوں سن۔ جد اہناں انجمن حمایت اسلام دی نینہہ رکھی —— اِہ میر شمس الدین تے ہور ساتھیاں نال ہر مہینے دے اخیر تے گھر گھر آٹا کٹھا کرن جاندے۔ تے اک نظم پڑھدے۔ جیدا اک بول اِہ سی ؎

مُٹھی آٹا پا چٹوری صدقہ جان پیاری دا!

تے یاں اِک ہور نظم پڑھدے۔ جہدا ٹیپ دا بول اِہ سی ؎

اللہ تیری ذات نیاری اے مولا تیری ذات نیاری اے

اہناں دے اِہ دوویں بول لاہور وچ بچے بچے دے منہ تے چڑھ گئے۔

اِہناں دی حکیمی بابت کہیا جاندا اے۔ کہ کشمیر دے مہاراجہ امر سنگھ دے گھر کوئی بال نہیں ہُندا میاں لال دین وزیر دی سفارش تے آپ نوں بلا کے علاج کروایا گیا۔ تے راجکمار ہو پیا۔ جس تے خوش ہو کے مہاراجے نے آپ نوں میاں سلطان دی حویلی بخش دتی۔

اِہناں دی اک چھپی ہوئی کتاب خوان یغما ملدی اے۔ جس وچ مسئلے مسائل تے نعمت دیاں باتاں ہن۔ ایس وچ حُقے دی نندیا کردے ہوئے آکھدے ہن ؎

اُٹھ سویرے پڑھ بسم اللہ حقہ تازہ کر دے ٹھنڈ کلیجے پوے جدوں اِہ چلم تماکو دھر دے
منجی اُتے بیٹھ لگاون سُوٹے تے خوش ہوون جیکر اک دم ملے نہ حُقہ ڈھائیں مارن رووَن
حُقے بناں نہ جھاڑا آوے جے سو زور لگاون بعضے جاہل لوگ پخانے حقہ نال لیجاون
آپو اپنے حقے دیاں صفتاں بیٹھ کریندے شاغل تے مستغرق مجلس لاناں بیٹھ مریندے
اِک آکھے میں گھر وچ رکھیا خوب تانبے دا حقہ نڑی بھی اُسدی ریشم والی کدی نہ رہندا اُٹکا
دوجا آکھے اڑیا اس وچ لذت مول نہ آوے دیکھ جمورا حُقہ میرا جی تیرے ٹھنڈیاوے

فیروز الدّین فیروز

نام فیروز الدین تخلّص فیروز۔ پیو دا نام مولوی امام الدین قریشی ڈسکہ ضلع سیالکوٹ دے وسنیک۔

جنم ڈسکہ مارچ ۱۸۶۴ء وفات :۔ پیجھ کی تحصیل پسرور۔ مارچ ۱۹۰۷ء

جدوں جوان ہوئے عربی، اُردو تے فارسی دا علم پڑھنا شروع کیتا۔ تے چھیتی عالم کامل ہو گئے۔ فیر اہناں پنجاب یونیورسٹی دا امتحان، منشی فاضل کیتا تے گورنمنٹ ہائی سکول وچ فارسی دے ماسٹر لگ گئے۔

اہناں دے والد دی چنگے عالم تے وِدوان سن اُہناں دی نیک صحبت دے فیض نے اہناں دی طبیعت تے علم تے نیکی دا سوہنا صیقل چاڑھیا تے اِہناں دنیا داراں نوں سدّھے راہ تے لیاون دا نیک کم اربھدیاں ہویاں پنجابی شعراں راہیں ہی کلام نوں اُچاریا۔

اِہناں خطبہ فیروزی۔ پارہ اوّل۔ دوم۔ سوم۔ چہارم۔ پنجم۔ ششم۔ ہفتم دا ترجمہ۔ باغ بہشت۔ گلزار یوسف۔ نماز فیروزی۔ نماز حضوری۔ آسمانی کڑک، پنجابی شعراں وچ لکھیاں۔ تے اہناں توں سوا اُردو (نظم تے نثر) وچ لغات فیروزی اُردو۔ لغات فیروزی عربی تے لغات فیروزی فارسی وغیرہ لکھیاں۔

اِہناں دے پتر مولوی نذیر احمد تے نصیر احمد دسدے ہن کہ آپ شعر دل دے جھوں بڑی گوہ نال لکھدے سن۔ تے کوشش کردے سن کہ شعر سادہ، رس بھرے ہون تے جتھوں تک ہو سکے شعر ترول پنجابی ہون شعراں وچ لفظی تے ادھ گھاٹ تے توں پرکھ دا وڈا خیال رکھدے۔ تے اِک اِک شعر نوں بعض واری کئی کئی گھنٹے سوچدے رہندے سن۔ اِہناں مولوی عبداللہ عبدی۔ حافظ بارک اللہ تے کوی کالیداس وانگوں اپنی پنجابی شاعری نوں دھارمک پرچار دا ای کم لیا اے۔ کلام دا نمونہ پہلے پلڑے وچوں۔

نقش طلسم تے جادو ٹونے کردے رہن ہمیشہ — دن تے راتیں لگن دا بس اہ بنایا پیشہ
نقش طلسم تے جادو منتر لوکاں آپ بنائے — حضرت پاک سلیمان دے دل اینویں جا لگائے
ہن جو راج سلیمان دے دل اینویں جا لگائے — جناں پریاں دیواں اُتے کرے حکومت دائم
تے حضرت پاک سلیمان ہے سی اللہ دا پیغمبر — ایسے کم نہ کرن پیغمبر جو دنیا دے رہبر

سورۃ تبا دا ترجمہ کردے لکھدے ہن ؎

لوکو نیکی دے ول آؤ غفلت چھوڑ تمامی — فکر کرو اُس گھر دا جتھے ڈیرہ ہوگ مدامی
اَج تسانوں اساں ڈراوندے ہے اس عذابوں — جیہے عمل تہاڈے ہے بدلہ ڈردے رہو حسابوں
سخت مصیبت دا ہے اوہ دن اوڑک آون والا — بُریاں تے بدکاراں دی اوہ شامت لیاون والا

پنڈت کالیداس

نام پنڈت کالیداس - پیو دا نام پنڈت جے دیال گوجرانوالہ دے وسنیک - جنم اکتوبر ۱۸۶۵ء وفات
آپ دے پتا پنڈت جے دیال مہاراجہ شیر سنگھ دے درباری اہلکار تے پروہت سن - اصل نسل وچوں اجدھیا دے اک اگھے براہمن خانوادے چوں سن -

کالیداس جی مڈھلی تعلیم کجھ آپنے پیو کولوں حاصل کیتی فیر محلے دی مسیت دے مولوی صاحب کولوں اردو فارسی پڑھی -

اہناں نوں بچپن توں شعر خاص کر کے بھجن بولن دا شوق سی - آواز بڑی رسیلی - اچی تے لوچ دار سی - جدوں اوہ نال شعر پڑھدے سنن والے موہت ہو جاندے - اُنج تے شروع توں فقیری خیال تے درویشی رنگ وچ رنگے ہوئے سن - پر بابا ماہری سنگھ دی صحبت نے ایس فقیری رنگ نوں ہور لشکار دتا - اوہ ویہہ ورھے اُہناں دے چرناں وچ رہے - تن واری اُہناں نال ناندیڑ (حضور صاحب) وی گئے - تے چالی ورھے دی عمر وچ امرت چھک کے کالی داس دی تھاں "مان سنگھ" بن گئے - تے اپنے آپ نوں پنڈت مان سنگھ عرف کالیداس لکھدے رہے -

آپ دے وڈے بھرا گوری شنکر پنڈت گوراں مصر دے شاگرد سن - اوہ وی اُہناں دے چرنیں جا لگے - تے اُہناں کولوں اصلاح لیندے رہے -

اہناں دی کوتا (شاعری) دھارمک، سماجک - گیان دھیان تے فلسفہ اخلاق دا سوہنا نمونہ اے - شعراں وچ روانی - زور تے رس ڈھیر اے - ہندی دے لفظ زیادہ ورتے ہن - اہناں ڈھیر سارے قصے لکھے ہن - جیہڑے اُردو تے ہندی وچ چھپے ہوئے ہن - جویں قصہ پورن بھگت - گوپی چند - روپ بسنت - راجہ بھرتری راجہ ہریش چندر - ست سکھیاں - راجہ سرپال - چرخہ نامہ وغیرہ - چرخے نامہ توں سوا باقی گیت - دوہڑے ڈیوڈھ تے چھند - سوئیے، چوپئی تے بینتاں وچ ہن - ہر بحر تے ہر رنگ نوں سوہنی طرح نبھایا اے -

"گوپی چند" چوں

بڈھے جیونوں بھوگ دی اچھیا اے اس جوگ نیں جو گیا دھارنا کیہہ
جیہڑا اصل دی کرے نہ نقل پوری پورا اوس نے سانگ اتارنا کیہہ
جیہڑا جیوندا ہیں نوں مار چھڈے اوہنوں کال نے آ کے مارنا کیہہ
دیوا بال گماشتہ رہے جیہڑا لیکھا شاہ دا اوس نے تارنا کیہہ

جیہڑا اپنا کم نہ تار بیٹھے اوس کسے دا کم سنوارنا کیہہ
گورو ڈنیا وچ سنسار ہووے اوس شش نوں پکڑ کے تارنا کیہہ
جنہوں بھکھ پیاس اکاوندے ہین اُس نے دُکھ تے سکھ سہارنا کیہہ
بناں آوندی پھرے حکیم بنیاں اوس کسے دا روگ گوارنا کیہہ
جیکمانت سریہ نے ہنس جاناسری رام دا نام وسارنا کیہہ
کالیداس جو سمجھ کے چال چلے چالا اوس شطرنج دا ہارنا کیہہ

پورن بھگت چہل

دوہڑا چڑھدے دار سوار دے کہے اچھراں ماتد
اے راجہ اس پوت دا کریں نہ ہرگز گھات
ایسی مورت موہنی بھگوت دی تصویر
کالیداسا اچھراں بھر بھر روندی نیر

چھند نین نیر چھما چھم جاری اچھراں کرندی گریہ زاری
پل پل کھاندی غشاں وچاری ہلے ہن آن سبنے دکھ بھاری
جاکے نہ پیش وسے

ڈیوڑھ اچھراں پکڑ کھلوتی پلہ ہار ہوگئی گل دی واقف گل دی
تُو تیلا مکھ نیلا پیلا ورت گئی مکھ ہلدی قدم نہ ہل دی
ایسا دے کوئی دھرمی ہووے جو نہ بجھاوے بلدی طاقت بل دی
کالیداسا دات تیری ہو ہو اگے ملدی تلیاں ملدی

کبت راجہ توں ابھاگی ہیں ویراگی تے تیاگی نت لاگی ہے لگن جان کو سدا رام نام کی
کاہے کو روائیں توں پاچھے کو پچھتائیں توں پوت بے بغیر راج دھانی کس کام کی
اچھیا ہے بھوگ کی سنجوگ کا ہے چھوڑ دینا بھگت کو نہ جگت ہیں ہے لوڑ ہڈ چام کی
چھوڑ دیو پوت پائیں بھیا فریبی کو اچھیا سپوت کو نہ تیرے دھن دھام کی

راجہ ہریشچندر جوں گجھ

راجے آکھیا رانئے دان کر کے گھر وچ پھیر پرتا کے رکھ لیئے
جاتی بجھ کے نرکم سہیڑ لیئے موہرا دیکھ وچار کے چکھ لیئے

پیسہ کدی ادھرم دا نہیں پھلدا بھانویں اک لیئے بھانویں لکھ لیئے
سارے شاستر کڈھ کے دیکھ لئے پڑھ ایہی پرمان پرتکھ لیئے
دینے ہون جے کسے دے چار پیسے نہویں شرم دے نال کر اکھ لیئے
کالیداس اِک دھرم ہے نال جاندا ہور نال نہ اپنے ککھ لیئے

چرخہ نامہ چھوٹے بحر وچ اے۔ نمونہ

کت چرخہ بھاگی بھریئے نی — وچھوں دوہ دوئی نوں کریئے نی
جے جیوندیاں چا مریئے نی — مُڑ مڑنا بارم بار نہیں
کت چرخہ ہمت ہار نہیں
دلبر نوں دلوں وسار نہیں

اُٹھ جاگ تیرا دن چڑھیا نی — توں ہتھا ہتھ نہ پھڑیا نی
نہیں نام سائیں دا پڑھیا نی — بن پڑھیاں پار اُتار نہیں
کت چرخا ہمت ہار نہیں
دلبر نوں دلوں وسار نہیں

دوہا۔

شرع شریعت گلیاں چھڈیں ویکھیں عشق محلہ — مذہباں والیاں نوں چک تھائیں تیرا پھڑے نہ کوئی پلہ
رام رحیم نوں دو کر جانے سر بھر ٹوے دے کھلا — کالیداس سانوں لے چل اوتھے جتھے رہنا ای آپ اکلا

پاپ دی چڑھاں جو منہ زورے دانگ پھیل جان — ٹٹ دی ہنیری پچھوں اک واری غرق دے
ندی دے کنارے دُکھ رہندے دن چار نے — کُتیاں دے وانگ پچھوں کامی لوک گھُر کدے
جان بُجھ کھان لگوں موہرے دیاں لڈواں نوں — چنگے چنگے لگدے پپیٹے وچ ورق دے
رنگیاں دی موت آوے چھڈے کیتھ تا ہیں — سیاں سندی موت آوے آپ ہن سڑک دے
استری دے دامیں تے منکھ ہندے بائیں آگ — بھیڑے دن آیاں راہ اگیرے ہی بھڑک دے

لاہورا سنگھ لاہوری

نام لاہورا سنگھ تخلص لاہوری۔ گمٹی بازار لاہور دے وسنیک۔
جنم ۱۸۶۵ء کوچ ۔ ۵ نومبر ۱۹۲۳ء

پنجابی دے مشہور اُستاد میاں ہدایت اللہ لاہوری دے مان یوگ شاگرد۔ لاہور وچ سنہری مسیت دے پچھواڑے بادلی صاحب دے کول چترکاری (مصوری) کردے سن۔ بڑے محبتی، ملنسار تے پریمی سن۔ امرتسر چڑھدی دربار صاحب متھا ٹیکن آؤندے۔ کشتہ نوں ضرور دوستاں دے نال روح تے جسم لئی کجھ نہ کجھ جوگ دے جاندے۔ کجھ شعر سنا جاندے کجھ بالاں نوں چیجی دے جاندے۔ ہر نیک کم وچ سبھ توں اگے تے بڑے کم توں دور رہنا اُنہاں دی عادت سی۔ اُنہاں کول ہندو مسلمان تے سکھ عیسائی لئی پیار سانجھا تے سانواں سی۔ پنجابی بولی دے چنگے جانوں سن۔ گورمکھی وچ لکھدے پڑھدے سن۔ شعراں وچ روانی تے نکھار بڑا سی۔ محاورے، قافیے تے تشبیہاں استعارے بڑے ڈھکدے تے ٹھکدے ندرت دے سن۔ مشاعریاں وچ شعر بڑی آواز تے ترنم دے نال بولدے تے ٹھٹھ بنھ دیندے سن۔ پُت۔ دھی کوئی نہیں سی۔ نو سحرفیاں تے قصہ ہیر رانجھا اُنہاں دی روحانی سنتان سی۔ جیہڑی یادگار چھڈ کے پرلوک سدھار گئے۔

نمونہ کلام ؎

ب
باندے ایس جہان گھمنڈ دے چھاونی اصل غنیم نے پائی ہوئی اے
فوج کمر کس حکم حضور وڈے ننگی قتل تے تیغ اٹھائی ہوئی اے
اک اک نوں کہے اُٹھن کہے تے جاگو سُتیو نیند کہی آئی ہوئی اے
پیاں بھاجڑاں تے نٹھی جائے دنیا لاہوری تیار ہو دیر کیہی لائی ہوئی اے

ہیر چول کجھ دنگی

بیڑی ہوئی رواں تے شوق سیتی رانجھے ونجلی پکڑ وجایو سو!
سارا پور بیڑی وچ مست کیتا سُندر راگنی بھیرویں گایو سو!
من موہ لیا نال آواز بانکی ایسی چیٹک پریم دی لایو سو!

اوس گھڑی توں میں قرباں لاہوری جیہڑی شوق دے نال تکھایو سو

لائے دیہہ رشتی جب رانجھنے نوں پئی شام سویرے دا جھگھڑا ای
مکی آکھیا ایہہ ہے کھا جیا حاضر جیہا پکّا متا دے کھڑا ای
دہ عمر تے گھروں پرنسیس آیا خبرے کیہہ بنیا اہنوں دے کھڑا ای
لاہوری منزلاں مار حیراں کیتے ٹھگے ہو بیٹھ ٹھملایا کھڑا ای

سوہنی کوہجڑی نال کیہہ جوگیاں نوں مرجائیے تے کجھ پرواہ ناہیں
منڈا فقر نوں عورتاں دے چ جاناں آساں دیکھنی اک نگاہ ناہیں
جھگے آپنے پٹ کے چوڑ کیتے ساڈے لوک دساوں وی چاہ ناہیں
ایس دیس لاہوریا سخت ڈاہڈے کھیل من دے سپ کپاہ ناہیں

آیوں فقر ہو خیر بہانڑا اسے کسے رن دیا ملاقاتیا وے
دیواں خیر تے لڑن نوں پویں اگوں ڈھال وانگ دکھاوناں چھاتیا وے
جاپے چوہڑا توں چمار یا چھا بھٹ نٹ کے ذات کنڈاتیا وے
گل گل اندر پیا دل پانویں گفتگو میں سمجھ بجھاتیا وے
اڑے ہو جٹا جٹھا ساڈنی آل جلدی مار کے سہیس چپاتیا وے
کرامات مٹی۔ کوڑے دئیں والے ٹپلا جھوٹھ ایدھر ادھر اناتیا وے
باہروں فقر تے اندروں کم دوھ بھریا واہ محراب متھے لگا تیا وے
کدوں من مندر سائیں دھیان دھریا پانی چت میست نہ چھاتیا وے
چینا خیر لاہوریا برا آکھیں تیں کجھ رب دی قدر نہ جاتیا وے

سر شہاب الدّین

نام خان بہادر چودھری سر شہاب الدین پیو دا نام چودھری کالو قوم جٹ موضع تنگل متصل ظفر وال ضلع سیالکوٹ دے وسنیک۔

جنم ۱۸۶۵ء   وفات لاہور ۶ جون ۱۹۴۹ء

دنیا وچ اجیہے بندے بہت ای ٹانویں ٹانویں ہندے ہن جیہڑے پُج غریبی دی گود وچ پل کے اپنی ہمت تے ربی مہر نال آسمان تے سورج بن کے چمکن تے دنیا دی دولت۔ نصیبہ۔ عزت تے شہرت اُہناں دے پیر دھو دھو پی رہے ہون تے اِہناں چوں اک چودھری شہاب دین سن۔

چودھری شہاب دین دے پیو پنڈ دے اِک معمولی چوہدری سن۔ اِہناں غریبی وچ اکھ کھولی۔ جد ذرا ہشیار ہوئے تو پہلے مسیت وچ پڑھے پھر پرائمری سکول وچ چوتھی وچ پڑھدے سن کہ ماسٹر نال کسے گل توں کھڑ بھج پئے۔ تے ست میل پرے دوجے سکول وچ آپے جا کے پڑھدے رہے۔ سویرے دیہے گھروں جاندے تے دیلے سر پچھلے پہر مُڑ آندے۔ کئی مہینے اِنج ای کردے رہے۔ اِک دن پیو نے ماسٹر نوں پچھیا منڈا کیویں پڑھدا اے۔ اوس کہیا اُہ تے کتنے چر توں سکول آیا ای نہیں۔ اُہ آن کے بڑے چھتھے ہوئے تے فیر پتہ لگا۔ انج لائق کئی مہینے توں چودہ میل روز دی دوڑ لا رہیا اے۔ ایس تے پیو نے سکول توں اُٹھا کے واہی دے کم وچ پا دتا۔ پر ایتھے جی نہ لگیا۔ تے فیر سکول وچ داخل ہو گئے۔ اِہناں دناں وچ اِہناں نوں لاہور ویکھن دا چا چڑھیا۔ گھروں ۶۵ میل پیدل ٹُر کے لاہور پہنچ گئے۔ اوس ویلے لاہور چھاؤنی وچ چاچا ملازم سی۔ اُہدے کول آ گئے تے لاہور دی سیل خوب کیتی۔ ایتھوں گوجرانوالہ ٹُردے چلے گئے۔ ایتھے اک آدمی نے روٹی دے عوض اِہناں نوں دان وٹن تے لا دتا۔ اِہ کم کجھ چنگا نہ لگا تے سکول وچ آ کے داخل ہو گئے۔ تے ۱۸۸۶ء وچ مڈل دا امتحان ظفر وال توں پاس کر لیا۔

اگے پڑھن دی ہمت نہیں سی۔ گھروں غریبی نے پلہ کھچیا۔ اِہ سکول دیاں کتاباں ویچ کے نس پئے تے اِہناں پیسیاں نال کلکتے بمبئی دی تھاں راولپنڈی دا رُخ کیتا۔ سٹیشن تے آ کے ٹکٹاں دین والے بابو اگے سارے پیسے رکھ دتے۔ تے کہیا راولپنڈی لائن دا ٹکٹ اینہاں پیسیاں نال جتھوں دا آندا اے دیو۔ اوس نے نزدیکی دا ٹکٹ دے دتا۔ اِہ دو میلی توں اگے لگھے تے یمدوت ٹی ٹی بن کے آ گیا۔ اپنی غریبی دی کہانی سُنا کے اوس نوں کہیا کہ مینوں اپنے کول نوکر رکھ لے۔ سو اوہ سلہے کول نوکر

رہ پیئے۔ تے کجھ دن بعد اوس کولوں چھٹی لے کے راولپنڈی پہنچے۔ کھیسہ خالی۔ تے بھکھ نال آندراں وٹے کھان۔ اپنے چہ وچ کسے نے قلی قلی دی اواز دتی۔ اِہ کول گئے۔ اوس نے اجار دا بھانڈا اِہناں دے سر تے چکایا۔ تے گھر جا کے دو پیسے مزدوری دے ہتھ پھڑائے۔

اِہناں دو پیسیاں دے چھولے لیکے بھکھ دا علاج کیتا۔ ٹھنڈا پانی پیتا۔ تے مری جان دی کیچ ہوئی کھیسہ خالی پر دل شوق دا بھریا ہویا۔ آخر کوہ مری نوں جان والے اِک ٹانگے دا گارڈ پھڑ کے اوہدے نال دوڑ پئے۔ جد اوہ کول پہنچے تے بھکھ نے فیر ستایا۔ اِہ ساہ لین لئی ٹھہر گئے۔ رستے وچ نویکلی تھاں ویکھ کے اِک مسافر روٹی کھا رہیا سی۔ اِہناں اپنی بھکھ دا دکھ سنایا۔ اوس نے اک روٹی تے گنڈا (پیاز) اِہناں نوں دے دتا۔ چوہدری جی کہندے سن کہ اوس روٹی دا جو سواد مینوں آیا۔ اوہ شاہی کھانے کھان وچ وی نہیں آیا۔ آخر اِہ مری پہنچ گئے تے اوتھے اِک قصائی دی ہٹی تے نوکر ہو کے گوشت ویچدے رہے۔ فیر اِک تھاں منشی گیری کیتی۔ اِہناں دناں وچ افغانستان دی جنگ لگ گئی۔ تے اِہناں دی قسمت جاگ اٹھی۔ اِہ راولپنڈی آ کے بازار وچ تپڑی وچھا کے سارا دن لوکاں دے خط پتر لکھدے رہندے جس نال اِہناں کول کجھ مایا جمع ہو گئی۔ فیر اِہناں اِہ کم چھڈ کے پڑھائی دا رخ کیتا تے ١٨٩٢ء وچ بی۔ اے کر لیا۔ تے لاہور آ کے اسلامیہ ہائی سکول وچ ماسٹر لگ گئے۔ فیر اِہ چھڈ کے پولس وچ تھانیدار بھرتی ہو گئے تے ٹریننگ لئی پھلور بھیجے گئے۔ پر رب نوں ایتھے رہنا منظور نہیں سی۔ پلس نوں چھڈ کے ایل۔ ایل بی دی تیاری کیتی۔ ١٨٩٩ء وچ ایل ایل بی ہو گئے۔ اِہناں وکالت شروع کر دتی۔ تے سال ١٩٠٢ء وچ رسالہ کریمنل لا تے ١٩٠٩ء انڈین کیسز انگریزی وچ جاری کیتے۔ ہن اِہناں دی شہرت نے پر پرزے کڈھنے شروع کیتے۔ تے ١٩٢٢ء وچ اِہ لاہور میونسپل کمیٹی دے ممبر ہو گئے تے اوسے سال پریذیڈنٹ چنے گئے۔ فیر ١٩٢٥ء وچ پنجاب کونسل دے ممبر بنے تے اوسے سال نوں پردھان بنائے گئے۔ تے جد تک کونسل دے ممبر رہے صدر (سپیکر) رہے۔

١٩٢٤ء وچ حکومت نے اِہناں نوں خان بہادر تے ١٩٣٠ء وچ سر دا خطاب دتا۔ اِہناں ڈھیر جائداد بنائی۔ دھی پت دولوں والیجے رہن کر کے اِہناں نواب احمد یار دولتانہ دے پتر میاں ممتاز دولتانہ نوں اپنا پت (متبنیٰ) بنا لیا۔

شعراں دی چیٹک لے اِہناں نوں بال پن توں سی۔ پر جد کالج وچ داخل ہوئے تے شعر کہنا شروع کیتا۔ اِہناں ١٩٠٧ء وچ اِک نظم آباد کاراں دے بارے لکھی۔ جیہڑی بڑی پسند کیتی گئی۔ اوہدے بعد اک لمی نظم "فتح نامہ" ١٩١٨ء وچ وڈی جنگ، جرمن تے لکھی۔ تے تجی لکھت اِہناں دی مسدس حالی دا ترجمہ اسے۔ جس وچ ترجمے دیاں ساریاں خوبیاں نوں برقرار رکھیا اسے۔ ترجمہ اصل ناکوں کسے گلے گھٹ

نہیں۔ سگوں کجھ ودھ ای اے۔ اوہناں نوں پنجابی نال بڑا گوڑھا پیار سی۔ ٹھیٹھ پنجابی لکھن دا بہت شوق سی۔ پنجابی دے وادھے تے بھلیائی لئی ہر تحریک وچ شامل رہندے سن۔ ۱۹۲۱ء وچ جد امرتسر وچ پہلی سنٹرل پنجابی کانفرنس ہوئی تے اوہ اوہدے پردھان (صدر) متھے گئے۔ پکا سانولا رنگ، کسرتی جُسّہ، اچا لما قد، اواز وچ گونج تے گرج۔ شعر گا کے سُر لے نال پڑھدے تے سماں بنھ دیندے۔

نمونہ کلام "آبادکاراں دے ہاڑے" وچوں

پانی لبھدا نہیں سی پین جوگا ان کھان نوں ہتھ نہ آیا سی

جتھے وسدے سن بگھیاڑ گدڑ جنگل آن اوہ اساں وسایا سی

مُڈھ پٹ کے جھنڈ کریر سارے پانی پٹ کے کھال وگایا سی

دن رات کے بھُوک فنا کیتے ہل زمیں تے تدوں چلایا سی

بھنیر ماردے نال جُتیاں خوف کھلڑی وچ نہ آیا سی

کیاں ویچ کے اپنا بھوں بھانڈا ڈیرہ بار دے وچ جمایا سی

اوہناں قضیاں دی جے خبر ہندی اساں بار وچ آونا کاس نوں سی

وسدے گھراں نوں آپ اُجاڑ کے تے ٹبر توڑ لیاونا کاس نوں سی

بھا جڑ ڈھیر کے دیس بدیس ہونا ایڈا وخت کماونا کاس نوں سی!

جیہڑے جنگلی لوک آباد ایتھے ڈیرا اوہناں دا چاونا کاس نوں سی

"فتح نامہ" وچوں دو شعر

ہار من کے جرمنی ڈِگ پیا جیہے پاپ کیتے اوگن ہار دے جی

منہ گھما نے گل دے وچ پٹہ دل بھج گئے آر تے پار دے جی

مان گمان تے شان سارا کنڈے بھج گئے سبھ ہنکار دے جی

کھا بھانج میدان نوں چھڈ نٹھے گل شیخیاں جیہڑے مار دے جی

مسدس حالی وچوں

کیتی سرت نہ دوسری قوم نے پر | کتی گھگ پر ٹھنہار دی اے
بھٹی بود نہ اُکھڑی نیند مٹھی | ہوئی بھیس پر مست ہنکار دی اے

گئی پت پریت پر شرم ناہیں
ناہیں ریس گوانڈھ دی بارڑی اے

پکھ نین دا ورجیا اہ کہہ کے — پکھی جیوندا رہے یا مرے لوکو
ساڈا اُہ ہیں اوسدے اسیں ناہیں — ساڈی ٹولیوں رہے اُہ پرے لوکو
ہیں رب منظور اُہ پیار کردا
جیہڑا انھیاں بولیاں کرے لوکو

ایس توں سوا اہناں دیاں اَن چھپیاں ٹُھٹکل نظماں وی ہن۔ جویں اُردو تے پنجابی دا جھگڑا جیہڑی اِہناں سنٹرل پنجابی کانفرنس امرت سر وچ ۱۹۲۶ء اہناں اپنی پردھانتا ہیٹھ پڑھی سی۔ تے جس دا اک بند اِہ اے۔

اُردو تے پنجابی دوویں اِک دن آہڈا لا کے
ساڑ دلاں دے کڈھن لگیاں مینوں کول بہا کے
رو رو دسے نال پنجابی کیہا اے پنجاب اِہ میری
بکّے وڈے من مینوں وی ٹنگ کیہہ اے تیری
کُھچھڑ بال ہووے جاں ماں دے لوری دے پرچاواں
گگو دلیاں دُدُو دیاں مائیں ہیں پواواں
کاں بیڑی دی بات سنا کے تھاپڑ بال سواواں
اماں چاچا بابا آکھن سبھ نوں میں سکھاواں
جُھگا چُنی لیڑا منجی میتھوں سبھے منگن
اُردو تینوں کوئی نہ پُچھے سارے تیتھوں سنگن

بھولا ناتھ وارث

نام بھولا ناتھ - تخلص وارث - مذہبوں عیسائی - لاہور دے وسنیک - کرنل بھولا ناتھ مشہور سن - جنم ۱۸۶۷ء تے وفات ۱۹۳۶ء دے قریب

میڈیکل کالج لاہور چوں ۱۸۸۷ء وچ ڈاکٹری دا امتحان پاس کر کے ولائت گئے - تے اوتھوں تن ورھے بعد آئی - ایم - ایس ہو کے آئے - تے فوج وچ ڈاکٹر لگ گئے - پہلی وڈی لڑائی وچ لفٹیننٹ بھرتی ہو کے عراق گئے تے سبھ توں وڈے جنگی ہسپتال دے انچارج لگے رہے - ۱۹۲۰ء وچ لفٹیننٹ دے عہدے توں ترقی پا کر کرنل ہو گئے - تے ۱۹۲۴ء وچ ریٹائر ہو گئے -

عربی فارسی دے چنگے جانوں سن پنجابی نال بالا پیار سی - پنجابی مشاعریاں وچ شریک ہندے رہے - رسالہ سارنگ لاہور تے پنجابی دربار راہیں پنجابی دی ڈھیر سیوا کردے رہے - تے پنجابی دے وادھے بارے ہتیرا سوچ سنوتر توں کم لیندے رہے - پنجابی وارتک (نثر) زیادہ لکھی اے - اردو نثر وچ اوہناں لمب تے اک ۷۰۰ سو صفحے دی موٹی کتاب علم و عمل لکھی جیہڑی پسند کیتی گئی - تے پنجابی نثر وچ اوہناں کتاب "تاریخ لاہور" لکھی - جدھی پنجابی سوہنی اے تے ٹھیٹھ اے - اہ دوویں کتاباں چھپیاں ہویاں ہن - اوہناں ایچ - ایل پراشر جی نال رل کے رسالہ سارنگ جاری کیتا جہ اردو دے چوٹی دے رسالیاں دے تل متھیا گیا - اہ رسالہ اپنے کاغذ لکھائی چھپائی تے مضموناں دے اعتبار نال بڑے اچے درجے دا سی -

تاریخ لاہور چوں وارتک (نثر) دا نمونہ :-

رد شاہ جہاں لاہور دا جم سی - ایسں کر کے اوس نوں لاہور نال بڑا پیار سی - ایتھے آ کے اوہناں کئی کئی ورھے رہنا - دربار لادینے جیں دے نال شہر دی رونق تے بھرم بھاوں ودھ گیا - اوہناں سمیاں وچ گڈیاں تے لوک نہیں سن چڑھدے - شہر دے بازار بھیڑے سن - پر صاف ستھرے - بہاریاں ہر ویلے دتیاں ہویاں - پانی چھڑکے ہوئے - آبادی دے حسن نال بازاراں وچ بھیڑ رہندی سی - لنگھن نوں راہ نہیں سی ملدا - لاہور دی مشاہوری دور دور اپڑ گئی - ملک ملک دا آدمی کاروہار لئی - سیل تماشے لئی لاہور آوندا سی -

شعراں وچ وارث تخلص کر دے سن۔ اک واری ۲۴ ستمبر ۲۸ء نوں شملہ وچ رائے بہادر بنارسی داس دی کوٹھی تے اک اکٹھ وچ نظم پڑھی جس دے کجھ شعر ایہہ ہن۔

ٹھنڈی مٹرک تے مست ہو پھردیاں نے جویں جنگلی ہرنیاں دی ڈار پھردی
کوئی بونتراں وانگ منہ، چک تُردی جویں اُٹھنی بناں مہار پھردی
کوئی لٹک دی مٹکدی مست پھردی جانوں شیرنی پچھے شکار پھردی
لال ساڑھیاں لگن انگیاریاں نیں بن کے بُڈھڑی پھل انار پھردی
تلے دار جُتی جھگا گوٹیاں دا نویں کاٹ دی پا سلوار پھردی
ننگا رنگ پوشاکاں نے رنگ لائے وارث جوبن دی کھِڑی بہار پھردی

لوٹی شرم حیا دی لاہ سُٹی کوچ وچ میدان دے ڈاہیا نے
کتن تُنبن چھڈ بہن نکلے نوں چرخہ ساڑ چلھے وچ پایا نے
ناول چھڈ چھڈا کے ماہیاں دا میم صاحب تے رس رکھایا نے
رقص پکن دے نال نکارکائی جھیڑا تاش دے نال لگایا نے
چھڈ دال تے ساگ پرونٹھیاں نوں چسکا کیک تے آئس دا لایا نے
شربت کیوڑے دے نال نہ ٹھنڈ پیندی سگرٹ پین دا جھس لگایا نے

شہزادی زیب النساء دے اک فارسی دا بند

اے آبشار نوحہ گر از بہر کیستی — چیں بر جبیں فگندہ ز اندوہ کیستی
آیا چہ درد بود کہ چوں ما تمام شب — سر را بسنگ میزدی و مے گریستی (زیب النساء)

دا ترجمہ پنجابی شعراں وچ انج کیتا اے:-

ملکہ زادی آکھیا جھرنیاں دے — کس دے سوگ دے وچ کرلاوناں ایں
سرپیں مارو وہنداں پٹناں ایں — نیل چھاتیاں دے وچ پاوناں ایں
برہوں لاکے پیڑ وچھوڑیاں دی — ساڈے وانگ پیا پچھتاوناں ایں
نائیں آپ سُتوں نائیں سون دیتو — دھائیں مار کے ڈنڈ کیوں پاوناں ایں

سائیں مولا شاہ

نام مولا شاہ۔ جنم ۱۸۶۷ء قصبہ مجیٹھہ ضلع امرتسر وچ پیدا ہوئے تے پنڈ دھرم کوٹ بگھیاں ضلع گورداسپور وچ پرورش پائی۔ قوم دے نقبائی سن۔ پر دھرم کوٹ وچ آجڑی دا کم دے رہے۔ بچپن توں درویشی خیال دے سن۔ جد ذرا جوان ہوئے پندرہ ورھے دی عمر سی۔ جھنگی شاہ بخت جمال دے مولوی غلام محی الدین دے چیلے ہوئے۔ تے اہناں کولوں ڈھلی وویا تے تصوف دی الف۔ب پڑھی۔ فیر امرتسر کٹڑہ بگھیاں وچ آ وسے۔ تے پندرہ ویہہ ورھے مجذوب رہ کے گذار چھڈے مجذوبی سے اہناں قصہ شیریں فرہاد، ستی پنوں، ہیر رانجھا تے مرزا صاحباں لکھے تے ہور بے شمار۔ کافیاں، سیحرفیاں لکھیاں۔ قصے سارے چھپ چکے ہن۔ اہناں سبھ توں پہلاں سسی پنوں دا قصہ لکھیا۔ تے اہ قصہ لکھن توں پہلاں تن چلے کیتے۔ چھاتی تو ڈی ڈونگا ٹویا (قبر دا نگوں) کھود کے اوس وچ بیٹھ کے چلہ کردے (سیونگ نزدیک) آپ نوں بڑا استغنا دی۔ پر اہ بیٹھ نہ ہاردے۔ سسی لکھن دے بعد آپ مجذوب ہو گئے۔ تے شاعری دے نال پیری مریدی دی کردے رہے۔ گھوڑی تے سوار ہو کے پنڈ پنڈ جاندے تے مرید چاہوان آپ دی سیوا کردے۔ اوس سمے پنجاب دا کمشنر وار برٹن سی اوہس نے اک دن بلا کے پچھیا۔ تہاڈا روزی دا ذریعہ کیہہ اے۔ اہناں جو اُتر دتا اُہدا مطلب اہ سی۔

پلے خرچ نہ بنھدے پنچھی تے درویش
جنہاں نوں تکیہ رب دا تنہاں نوں رزق ہمیش

وار برٹن صاحب نے اہناں دے کجھ مریداں نوں بلایا۔ اُہناں آکھیا اسیں خدمت کردے ہاں۔ تے پھیر اوہس نوں یقین آ گیا۔ شاہ صاحب دا قد لما۔ جُثہ کسرتی۔ موہڈیاں تے پلمیاں زلفاں چھوٹی تے بھروِیں داڑھی۔ گول چہرہ سی۔ دہی تے قلچے دے اہ بڑے شوقی سن۔ اہ دوں میری کتاباں دی دکان بجلی والے چوک وچ (کٹڑہ بگھیاں والے پاسے) سی۔ اہ اودھے اکثر میرے کول آندے رہے۔ جد آ کے بیٹھنا دہیں قلچہ کھانا۔ آپ اپنے شعر سنانے تے چلے جانا تعلیم نہ اجہی سی۔ لکھ پڑھ لیندے سن۔ شعراں وچ روانی۔ سوز تے لوچ سی۔

سسی پنوں چوں چار شعر

سسی کھوج تے بیٹھ کے پئی روندی کھوج والڑا یار ملا اللہ
میں تاں چار چوفیرڑے بھال تھکی کھوج دوسرا نظر نہ آ اللہ
انہاں اوٹھاں والیاں اوٹھاں دا بُرا ہووے جنہاں کیتڑا یار جُدا اللہ
فلانا نال میرے جنہاں دغا کیتا۔ اُنہاں دوزخاں ملے سزا اللہ
تینوں واسطہ اپنے نام دا ای میری آخری سُن صدا اللہ
نکل جان چلی ساہ کوئی باقی نیں ترسدے یار دکھا اللہ
میں تاں رج نہ ڈیکھیا تترڑی نے مُکھ یار دا مرلقا اللہ
مولا شاہ سائیں دُکھ درد اندر آخر چلی اے عمر وہا اللہ

"قصہ بشنوں بنگال" بشنو دی ماں آکھدی اے

بہتاں دفترے جوڑ کے دسّی ایں نیں تُمکا مینوں کاہدے ہتھیے نیں
کھوڑ ڈڈیاں نڈی جے کل ہووے ہُنے اُٹھ کے ڈب بھتیے نیں
شوق لُٹی اپرا ہدنے نخرے بازے سُرخی سرمہ لا دیں مہر کھنتیے نیں
جلدی نڈ یہ بابل تیرے خبر ہوسی لوٹے ست وڈھ کر سی پھتیے نیں

چراں پچھوں سُنیا پردیسی آیا ساڈے دیس
نام نہ بھگت دا شکل گواچی ہووے سونا چاندی کیس
عشق لکایا اتنا سر ہیں کر جوگن دا بھیس!
مکیاں نہ خبراں کسے مولا شاہ خبراں اوس یا ایس

ڈاکٹر موہن سنگھ ایم۔اے۔پی۔ایچ۔ڈی۔ آپ دی لکھت ہیر رانجھا نوں ہیر وارث شاہ دے تل دی سمجھدے ہن۔

گیانی جودھ سنگھ

نام گیانی جودھ سنگھ ہیو دا نام سردار حکم سنگھ جاگیردار امرت سر دے وسینک
جنم سنہ ۱۹۲۳ بکرم مطابق سنہ ۱۸۶۷ء کوچ سنہ ۱۹۶۴ بکرم مطابق سنہ ۱۹۰۷ء
سکول وچ دسویں تک اُردو گورمکھی انگریزی پڑھ کے فوج دی نوکری کر لئی۔ تے اک سکھ پلٹن دے گرنتھی (اپدیشک) مقرر ہو گئے۔ سنہ ۱۸۹۷ء وچ نوکری چھڈ کے گھر آ گئے۔ تے مڑ دھارمک گرنتھاں لکھن پڑھن دا کم کردے رہے۔

اہناں نوں بارہ ورھے دی عمر وچ شعر لکھن دا شوق ہویا۔ تے اہناں ڈھیر ساری دھارمک کویتا لکھی۔ نوکری سمے اہناں نوں تن وار اچلی نگر جان دا موقعہ ملیا۔ تے اوتھے اہناں نوں بے سرتی وچ دسویں گورو دے درشن ہوئے۔ اپنی کتاب سری کلغی دھر بلاس وچ اسدا ذکر کردے لکھدے ہن۔

ساتھی گئے نکھڑ گیا میں وچھڑ پیا آن کے راہ میں ہور بھائی
چلے لو ڈاہڈی پتھر پیر بھجن دھپ جیٹھ سندی آہی زور بھائی
ڈیرن بھکھ تے تریہہ نے تنگ کیتا نہیں دسدی سی ساری شور بھائی
ہویا بڑا عاجز غش کھا ڈگا نہ رہیا نہ سر پر وچ زور بھائی
پانی اکھیاں وچوں میرے گرے چھم چھم ڈٹھا اوس ویلے سنگھ ہور بھائی
بڑا سوہنا گھوڑ سوار آہا ہتھ باز سندی اس ڈور بھائی
ساتھی ملا دیسی تریں اودھ تیرے کاہنوں حوصلہ دنا ای چھوڑ بھائی
ایہہ آکھدے ای ڈٹھاں آپ ہو گئے غائب ہو گئے فی الفور بھائی

اہناں کلغی دھر بلاس۔ نرنکاری بلاس۔ شہید بلاس۔ دھرم بلاس۔ ساکھی پریانا وغیرہ ۲۱ کتاباں کویتا وچ تے جنم ساکھی دسمیش گورو۔ مہابھارت تے رامائن بالمیک دا پنجابی ترجمہ وارتک (نثر) وچ لکھیاں ہن۔ تے سنہ ۱۹۰۱ء وچ رسالہ گورمت پرچارک گورمکھی وچ جاری کیتا۔

بھائی جودھ سنگھ گنتی دے چونویں کویاں وچوں ہن۔ جنہاں تھوڑی عمر وچ ڈھیر کم کیتا تے اپنی کویتا توں دھارمک پرچار دا کم لیا۔

مولوی حبیب اللہ

نام تے تخلص مولوی حبیب اللہ سی۔ پیو دا ناں مولوی نظام دین قوم کمبوہ۔ پنڈ کمبوہ ضلع امرتسر دے رہن والے سن۔
جنم ۱۸۷۱ء وفات ۲۲۔ مارچ ۱۹۵۷ء

سکول وچ مڈل تک اردو۔ فارسی تے انگریزی پڑھی فیر مولوی مہدی شاہ کولوں فارسی دیاں مشہور کتاباں تے مولوی ابو عبید اللہ احمد کولوں قرآن مجید دا ترجمہ۔ تفسیر تے صرف نحو، تے حکیم مولوی نور الحسن کولوں طب دیاں کتاباں سبقاً سبقاً پڑھیاں۔

کھان کمان لئی پولیس وچ بھرتی ہوئے۔ ۱۸ سال تیک کنسٹیبل، ہیڈ کنسٹیبل، ہیڈ محرر تے تھانیدار رہے پھر او چھڈ کے مختارِ عام دا کم کردے رہے۔ تے ہن کجھ سال توں (پنجاب دی ونڈ توں پہلاں) امرتسر وچ حکمت کردے سن۔ اج کل بہاولپور وچ رہندے ہن۔

مولا داد کنسٹیبل اِنہاں دا اک شاگرد سی۔ اوس نوں شعر گوں کے پڑھدیاں سن کے اِنہاں نوں وی شعر لکھن دا شوق ہویا۔ تے ۱۸۹۳ء وچ اِنہاں پنجابی شعراں وچ کتاب خزینۃ الاسرار لکھی۔ اِنہاں دناں وچ اِنہاں اک سفنہ ڈِٹھا تے مولوی نور الحسن کولوں سُفنے دا پھل پچھیا۔ اِنہاں کہیا تسیں بڑے عالم فاضل بن گئے۔ لوکی تہاڈے علم توں فیض حاصل کرن گے۔ ایس توں اِنہاں نوں دھارمک کتاباں دا شوق ودھیرا ہویا تے اِنہاں بے شمار کتاباں لکھیاں۔ اِنہاں دیاں چھپیاں لکھتاں دی سو چہار فہرست اِہ اے۔ بولی سادہ تے صاف اے۔ شعراں وچ رس اے۔ تے بیان وچ روانی ہے۔

خزینۃ الاسرار، حبیب الثقلین، تفسیر یٰسین، تفسیر سورۃ فاتحہ، تفسیر ست سورہ، تفسیر سورۃ والضحیٰ، یوسف زلیخا، گلزار آدم، گلزار موسیٰ۔ گلزار عیسیٰ، مجموعہ خطب حبیب اللہ۔ نور العیون فی قصہ موسیٰ و ہارون۔ اکرام مصطفےٰ۔ قرآن مجید دے نو پاریاں دی تفسیر (دُکھ وکھ) سوانح نوشہ۔ قصہ جابر۔ جنگ نامہ حبیب اللہ۔ معراج نامہ۔ احوال الآخرت خوان یغما۔ تفسیر سورۃ یوسف۔ شرح نجات المومنین وغیرہ۔

کتاب "تاریخ کمبوہاں" دی تاریخ لکھدے ہوئے اِنج شروع کردے ہن

بے خبری نادانی اندر سال ہزار گذر دے — بے مہار شتر دے وانگوں سرگردانی پھردے
قوم کمبوہ جہالت اندر یکتا تے لاثانی — حسب نسب دا پتہ نہ جس نوں غرق اندر حیرانی
کون کوئی اِہ کتھوں آئے مورث کیہڑا سائی — کیہ کجھ آہے کیہ کجھ ہوئے پتہ نہ اس نوں کائی
آخر وِچ پنجاب کمبوہاں دیوا روشن ہویا — وِچ اندھیرے چانن ہویا مرد اِک اُٹھ کھلویا

حافظ بخشی

نام محمد بخش تخلص بخشی، لاہور دے وسنیک، حکیم گاموں خاں دے شاگرد تے خلیفہ

جنم ۱۸۶۶ء وفات ۱۹۳۲ء

قوم دے نیارئیے سن۔ بال پن وچ مسیتے پڑھدے رہے۔ ۱۴ ورھے دی عمر وچ چیچک ماتا نال انھے ہو گئے۔ تے ایس کارن حافظ بخشی مشہور ہوئے۔ اِک سرکاری دفتر وچ پکھا قلی بن کے روزی کماندے رہے اِنہاں دے شعراں وچ روانی تے خیال اُڈاری بڑی سی۔ ویدیاں دا کم وی سکھیاں تُوں لیندے سن اِنہاں نوں کُکڑ تے بٹیرے لڑان دا بڑا شوق سی۔ اک واری اِہ بٹیرا لڑا رہے سن جدوں اِنہاں دا بٹیرا ودھ کے چُنج ماردا، اوہ اوس نوں شابا آکھدے۔ جد پچھاں ہٹدا تے کہندے اوئے جھلّا ہو گیا ایں؟ لوکاں پچھیا حافظ جی تہانوں کس طرح پتہ لگدا اے کہ تسیں اپنے بٹیرے نوں آکھ رہے او تے کہن لگے میں اوہدے پیراں دی آواز توں پچھان لیندا ہاں۔

اِنہاں دے شاگرد لاہور، امرتسر تے جالندھر وچ ڈھیر سن۔ مشاعراں وچ اپنے شاگرداں دے لشکر سمیت آوندے تے بڑے ٹھاٹھ نال شعر پڑھدے۔ جے کسے وی شاعر دے شعر وچ کوئی نقص ویکھدے جھٹ پڑھدے نوں ٹوک دیندے۔

اِنہاں دی اِک سحرفی "ہفت پیکر" وچ چھپی ہوئی اے۔ نمونہ کلام :-

الف :- آتشِ فراق نے ساڑ میرے دے تے دل رنجور تے پا چھالے!

اک دل وحشت وچ تردیاں شاہ تے قسمت کف پاتے پے گئے چھالے

ظالم جنوں نے چوبھ ترسول غم دی دِتے اُکھڑے میرے دُکھ چھالے

رکھن ورنہ کھتیں میتوں بے تاب بخشی دیندے جین نہیں فدا اچھالے

غ۔ غور کرو دیکھو کوفیاں نے حُسن مرتضیٰ کیتا قتلم نہیں سی!

دوش نبی تے ہوئے سوار جیہڑا دِتی ظالماں نے اُسنوں سم نہیں سی

اِنہاں شامیاں ہور جفا کر کے بلکہ ڈھیا بیت الحرام نہیں سی

بے شک کعبہ سی خانہ خدا بخشی پر حسین وی کعبیوں کم نہیں سی

عشق لہر

نام میاں چراغ دین تخلص عشق لہر پیو دا ناں میاں خواجہ قوم بھٹر لاہور دے وسنیک۔
جنم ۱۸۶۹ء   وفات ۲۶ نومبر ۱۹۴۵ء
علم ولوں بالکل کورے۔ اُکے اَن پڑھ۔ جد جوان ہوئے ٹھیک کمان لئی افریقہ چلے گئے۔ جی زنگ
تے تن ورھے بعد واپس آ گئے۔ پر ایتھے کجھ چر ٹھہر کے فیر بصرہ بغداد کوفہ تے نجف وغیرہ بابرکت
تھانواں دی زیارت لئی چلے گئے۔

پہلوں موچیاں دا کم کردے رہے۔ اِہناں دے ہتھ دی سیتی جُتی بڑی پسند کیتی جاندی
ہئی۔ پھر درزیاں دا کم سکھ لیا۔ تے ریلوے کیرج شاپ لاہور دے درزی خانے وچ کم کردے
رہے۔ اوتھوں ریٹائر ہو کے فیر کجھ چر تھیلیاں بنان دا کم کردے رہے۔ کر بڈ ھیپے نے کم کار چھڑا
دتا۔ تے کجھ چر آرام کرن دی صلاح دتی۔

ستاراں اُٹھاراں ورھے دی عمر وچ شاعری شروع کیتی۔ اِہناں دناں وچ بیت بازی دا زور
سی۔ میاں فضل الدین لوہار دے شاگرد ہو کے اکٹھا دکھا بیت آکھن لگے۔ اُنج ان پڑھ سن۔ انگوٹھے
نوں دستخط دا کم لیندے سن۔ اپنے سارے شعر منہ زبانی یاد سن۔ شعراں وچ روانی، اُچ خیالی
اتے سوچ ڈھیر سی۔ پڑھن خاص کر بڑی من موہنی تے جادو بھری سی۔ شعر پڑھدے تے
مجمعے تے چھا جاندے سن۔ اِنج جاپدا سی جویں شعراں دا دریا لہراں تے ٹھاٹھاں مار دا چڑھ رہیا
اے۔ تے خبرے ایسے سبھوں طبیعت وچ کجھ خودی دا مادہ سی۔ اُنج بڑے محبتی۔ ملنسار تے سیتل
سبھاندے سن۔ اِہناں دے حافظ بخشی۔ سوختہ امرتسری۔ ڈاکٹر فقیر تے گام لاہوری نال ٹاکرے (چونپ
بازی) ہندے رہے۔

اِک واری اِہناں اک مشاعرے وچ شعر پڑھیا جدی اِک تُک (مصرع) اِہ سی۔
— عشق لہر نوں ڈوب کے شوہ اندر آپ ہس رہے او بیٹھ کناریاں تے
حافظ بخشی نے ٹوک دتا تے کہیا اک آدمی اِک ویلے دوہے کناریاں تے نہیں بیٹھ سکدا اگلے
دن حافظ جی حکیم آغا علی خاں دے پاس آئے۔ میں (گشتہ) کول بیٹھیا ساں اُہناں حکیم صاحب کولوں

ایس غزل بابت پچھیا۔ تے میں آکھیا حافظ جی تساں حافظ شیرازی دے ایس تک ول دھیان دتا اے؟

کجا دانند حال ما سبکساران ساحلہا

تے چپ کر رہے

ایسے طرح اک واری بابو عبدالرحمٰن امرتسری دے ہوٹل وچ (امرت سر) مشاعرہ سی۔ عشق لہر نے اپنے مخصوص رنگ وچ شعر پڑھدیاں ہویاں اک شعر پڑھیا:-

وے توں میر شکار شکار جے چھیوں تے میں ہیرساں آہو غزالاں دے وچ
نافِ عشق جلاہے دے وانگ ہوئی چندو یکھدی پھراں گھماں دے وچ

ایس تے سوختہ امرتسری نے ٹوک دتا تے آکھیا۔ چند اک ویلے اکو گھماں چوں نظر آ سکدا اے تے امرت سر دے مشہور اردو فارسی دے اُستاد حکیم نیر زین طغرائی نے وی آکھیا۔ اِہ ٹھیک اے، چند اک ویلے اِکو گھماں چوں وسدا اے۔

مشاعریاں وچ، جلسیاں تے مجلساں وچ بڑی آدر عزت نال بلائے جاندے سن۔ ہر تھاں تے اُستاد عشق لہر دے نام نال مشہور سن۔ اپنے اُستاد میاں فضل دین دے مرن دے سال بعد اُہناں دے گدی نشین بنتے گئے۔ تے جلسے وچ پگ بنھائی گئی۔

اِہناں دیاں کجھ سی حرفیاں چھپ چکیاں ہن تے باقی کلام ان چھپیا اے۔

اِہناں دے شاگرداں چوں غلام محی الدین نظر۔ عبدالکریم ثمر تے محمد یوسف موج قریشی مشہور ہن۔ جنہاں چوں عبدالکریم ثمر پنجابی نوں چھڈ کے اُردو ول چلے گئے ہن۔ تے نظر جانشین ہن۔

حفیظ ہوشیارپوری نے آپ دے اک ادھے تک چوں آپ دے مرن سال دی تاریخ کڈھی جو اِنج اے۔ نکتہ خودی دا سمجھ کے آپ میں چپ ہویا

۱۳۶۸ھ

کلام دا نمونہ:-

عشق عاشقاں دے برخلاف رہنا ایں دس کوئی دِلی عداوت غریباں دے نال
میںوں اس طرح دا نیم جان کیتو کھُلے کجھ نہ نسخے طبیباں دے نال
میرے حال نوں دیکھ کے شوخ میرا گلاں کردا سی اپنے حبیباں دے نال

اَگے کوئی نہیں بچیا اس مرض وچوں عشق لہر دی نیچے نصیباں نے نال

سستی نیچ بھلاندے بجلی ہاڑ رہ کے کھلیوتے تھالے — پتہ ہوندا جے وغا کرن گے سُرخ مراحیاں والے
قسم خدا دی کدی نہ پیندی ماپتی زہر پیالے — عشق تیرے دیاں لہراں مینوں نے گیاں دیس نکالے

سوہنی رڑھدیاں گھڑے نوں کہن لگی نے تُوں کچیا کچ دکھاونال سی
نے توں خاک دا مرد سیں دس مینوں نال عوتاں دغا کماوناں سی!
باتھ پھڑ میری پیچی منہ لاج تینوں لڑ لگی نوں توڑ چڑھاونا سی
مینوں نہ ہر کے توں بھی نہ توڑ چڑھیوں میرے ساتھیا ساتھ نبھاناں سی
روہڑے پیا جہان دجود میرا نا خدا بن کے بنے لاونال سی
ایس بحر دی کانگ طوفان وچوں مینوں تاہی نال لنگھاوناں سی!

سوہنی پھیر مُڑا جل نوں کہن لگی توں ذرا تے ٹھہر کے آونا سی
اپنے دل دی ستار نوں میل کے تے اوہیں گیت پیارے دا گاونا سی
بیٹھوں پار کاہنوں مہینوال جا کے نزع وقت بندی کولے آونا سی
ہُن ہیں مراں گی دیدن کھاغوطے اچھا ایہو ای رب نوں بھاونا سی
عشق لہر راہ عشق دا نوں اں ملوندے کے پانی نچ سڑویاں جاونا سی

پاکستان بنن تے اِہناں کجھ شعر لکھے جنہاں چوں اک اِہ سی
باندر ونڈ ونڈی جدوں حاکماں نے بدل گیا اَہ خوشی دا دیس ساڈا
محمد علی جناح نوں بھیج دِتا آ کے کم سوار دیا ایس ساڈا
جیہڑا ہر گیا ہویا سی لیڈراں تو اوہو جیتیا آ کے کیس ساڈا
عشق لہر مبارکاں لوک دیندے پاکستان بن گیا اے دیس ساڈا

اِہناں نے ڈھڈ نچ پھوڑا ہو گیا سی علاج لئی ہسپتال وچ داخل ہوئے پر ایہو پھوڑا موت دا بہانہ بن گیا تے ۲۶ نومبر ۴۸ء نوں بہشتاں دے راہی ہو گئے

جاں نثار

نام میراں بخش تخلص جاں نثار قوم خوجہ شیخ امرت سر دا وسنیک فقیر مٹالوی دا شاگرد۔
جنم ۱۸۷۰ء وفات ۱۹۰۶ء

زین سازی دا کم کردا سی۔ اُکا اَن پڑھ سی۔ پر شعر بڑے سوادلے تے بے تکلّف کہندا سی۔ بڑا نازک خیال تے نکتہ رس شاعر سی۔ خیال اُڈاری بڑی سی۔ شاعراں تے مشاعریاں وچ ایہدی بڑی دُھم سی۔ چرس دا سُوٹا لا کے جد شعر پڑھدا اِک سماں بنھ دیندا۔

اِہناں دناں وچ امرت سر دے بینت باز شاعراں اُتے بنہ پشاوری دا پوکھا چوکھا پیا ہویا سی۔ جاں نثار، اک سوہنے تے ے نوں اپنا دل دے بیٹھا۔ اوہدے عشق وچ دھوتی بنھ لئی تے جنجو پا لیا۔ لوکاں آکھیا اِہ کیہہ کرن لگا۔ عشق حقیقی دی پہلی پوڑی عشق مجازی اے۔ پر دلوں کجھ ہو گیا۔ اوس دا اِہ شعر ایس گل دی غمازی کردا اے۔

ص
صبر دے شجر تھلیں دائے قسمت میری شاخ اُمید دی سُک گئی اے
دل گیا لے نند دے کول میرا ایسے رمز اندر عقل اُک گئی اے
خبرے کیہہ کر سی اُہ خونخوار دل نوں سیف سخن دی ہلدی رُک گئی اے
جاں نثار بس ہن تیں شریف ہو جا اِہ تاں گل گھپت دی مُک گئی اے

جاں نثار نے کجھ نعتیہ بینت وی لکھے ہن۔ جویں

ب
بشر نے کرنا مقابلہ کیہہ حور دی پری تک نہ اُہدے شان دی اے
والضحیٰ مکھڑا تے واللیل زلفاں چہرہ یار دا تختی قرآن دی اے
کرے گل تے مُردیاں جان بخشے آکھاں جھوٹھ نہ قسم ایمان دی اے
ملک فلک تے پڑھن درود اُس تے جاں نثار اِہ صفت جانان دی اے

۱۹۰۶ء وچ جد امرت سر وچ طاعون پھیلی تے جاں نثار ایسے وبا دا شکار ہو کے اپنی جان نثار کر گیا۔

شاہ دین

نام شاہ دین پیو دا نام مولوی قطب دین قریشی رنگ پورہ، سیالکوٹ دے وسنیک جنم ۱۸۷۰ء اہناں دے پردادا مولوی خدا بخش قادیاں (چک قاضیاں) ضلع گورداسپور دے رہن والے سن۔ اوہ اوتھوں روزگار دے سلسلے وچ کوٹلی لوہاراں ضلع سیالکوٹ آ وسے۔ تے اُہناں دے مرن تے اِہناں دے دادا مولوی غلام مصطفیٰ (جیہڑے آپ وی پنجابی دے اِک چنگے کوی سن)۔ رنگ پورہ سیالکوٹ آ گئے۔ تے اودوں توں اِہ ایتھے ای رہے۔

وڈیرے دی عمر وچ اِہ عربی۔ فارسی۔ نحو۔ منطق۔ فقہ حدیث دیاں چونویاں کتاباں اپنے پیو مولوی قطب دین ہوراں کولوں پڑھ کے تصوف دا کجھ علم پڑھناں چاہندے سن کہ اُہناں نوں مرگ سُنہیا آ گیا۔ اُہناں دے مرن تے اہناں نوں روٹی کمان دی فکر ہوئی۔ تے فیر پڑھن دا دھیان چھڈ کے پڑھان دی نوکری کرنی پئی۔ اِہ سیالکوٹ سکول وچ ماسٹر لگ گئے۔ پر جی نہ لگا۔ نوکری چھڈ کے پیر علی اصغر شاہ خوارزمی دے چیلے ہو کے تصوف پڑھن لگ پئے۔ تے سارا ویلا درویشاں فقیراں دی صحبت وچ گذارن لگے۔

اہناں پنجابی دی ڈھیر تے سچّی خدمت کر دیاں ہویاں دے، دے چونویں بزرگاں دے عربی فارسی کلام دا پنجابی شعراں وچ ترجمہ کر کے پنجابی بولی دے وچ اِک مان یوگ وادھا کیتا اے۔

دیوان غوث الاعظم۔ دیوان محمود شبستری۔ دیوان حضرت سلطان باہو۔ دیوان حافظ۔ دیوان خواجہ معین الدین اجمیری۔ دیوان تے مثنوی حضرت بوعلی قلندر۔ مثنوی شمس تبریز۔ مثنوی فرید الدین عطار۔ مثنوی بیسر نامہ۔ فرید الدین عطار۔ مثنوی مولانا روم چھ جلد۔ مثنوی گلشن راز۔ مصنفہ محمود شبستری۔ دا پنجابی شعراں وچ ترجمہ کیتا اے۔ تے اِہناں چوں اکثر ترجمے چھپے ہوئے ہن۔

ترجمہ بڑا سوہنا تے صاف اے۔ کسے طرح دی کھٹک مٹک نہیں۔ سگوں ترجمے وچ اصل دا جھوٹا آجاندا اے۔

مثنوی مولانا روم نوں اِنج شروع کردے ہن۔

سُن نجھلی بھئیں جیہڑے ویلے سوز تے ساز الاوے
ہجر فراق غماں دے جیہڑے کوک کرکے کُرلاوے
جنگل وچوں وڈھ کے مینوں جس دن دے لے آئے
سُن سُن حال میرے نوں رنداں زاہداں حال ونجائے
اُہ دل لوڑاں جو دل ہووے درد فراقوں سڑیا
پھول سناواں تاں ہیں قصے درد غماں دے اڑیا
اپنے اصلوں دور دُورا ڈا جس نوں ستیا جاوے
مڑ مڑ اصل اپنے دل آوے تے رووے کرلاوے
میں ہر مجلس اندر رو رو کوک دہائیاں پائیاں
نیکاں بُریاں دی وچ صحبت رو رو جھڑیاں لائیاں
آپو اپنی خواہش موافق ہر اِک نیڑے آیا
اسے پر بھیت دلے دا میرے کسے نہ لبھا پایا

مثنوی بو علی قلندر دا ترجمہ:۔

کتھے عشق جو مستاں وانگر میرا دل بناوے — کتھے عشق جو دلبر کولوں جام شراب دواوے
واہ وا اُہ شراب خودی بھئیں جو دل صاف بنائے — نیکی بدی محبت باجھوں کدھرے نظر نہ آئے
کیہہ ہے جڑ بنیاد عشق دی تینوں خبر نہ کائی — حسن سجن بھئیں پیدا ہووے آکے عشق اٹھی
اپنے آپ تائیں جد ڈٹھا دلبر نظر اُٹھا کے — عاشق ہویا نام عشقے دا پیدا ہویا آکے
وانگر جبریل عشق ہے وچ معراج حسن دے — عاشق دے سر اُتے رکھے سو سو تاج حسن دے

عاشق تے معشوق ہو جاندے اِکو ذات نورانی
توں آپے معشوق تے عاشق شک ذرا نہ جانی

بی بی مخفی

اُپ نام بی بی مخفی - ملتان دی وسنیک۔ جنم سنہ ۱۸۷۲ء دے نیڑے
اِہ کوتری (شاعرہ) ملتان دی رہن والی اک دھرم کرم دی پابند - دیندار تے نیک عورت سی - پردے وچ رہن والی - اِہ مولوی محمد حسین احمد آبادی کوتا گلزار آدم کولوں اپنے شعراں دی سدھائی کراندی رہی - ایس دیاں تن لکھتاں - مخفی اسرار، تعلیم النساء تے عشق حقانی چھپیاں ہویاں ہن - تعلیم النساء ۱۹۰۱ وچ چھپی۔

شعر نصیحت بھرے تے اصلاحی رنگ دے ہن - بولی صاف تے سُتھری اے -

تعلیم النساء چوں نمونہ

مومن بھیناں کارن میری اِہ نصیحت بھاری
ہے کامل اُستادوں نہ کوئی میری صنعت کاری!
سخن سوارے کامل مُرشد جسدی اُستاکاری
مُسلم بھیناں پڑھ کے اسنوں لین نصیحت کاری
علم پڑھن تے عمل کماون اندر جہل خواری
پڑھو کلام خداوند والی بدعت تھیں بیزاری
روز قیامت کارن کرلئو نیک اعمال تیاری
آخر مرنا ایس جہانوں ہر اک وارو واری!

پردے دی صفت وچ لکھیا اے

جد تک غنچہ پردے اندر ہوندے وچ خوشحالی! — جد دل نقاب اُتارے اس توں توڑ لیجاون مالی!
نعمت چیزاں ضائع ہوون جیہڑیاں سانبھ نہ رکھیاں — شکر کھنڈ جے ننگی رکھیئے آون اُس تے مکھیاں
زر دولت جو ظاہر ہوندے چور کریندے چوری! — جیکر وس کسے دا چلدا اکھوں لیجاندے زوری
جس گھانے سرپوش نہ ہووے بلی کتا کھاوے — جیہڑی نعمت مخفی ناہیں ہر دا جی للچاوے

بھائی ویر سنگھ جی

نام بھائی ویر سنگھ پیو دا نام ڈاکٹر چرن سنگھ - امرتسر دے وسنیک -

جنم ۵ دسمبر ۱۸۷۲ء وفات ۱۰ جون ۱۹۵۷ء

دیوان کوڑا مل دے مشہور خنوادے دے چشم و چراغ - ۱۸۹۱ء وچ مشن ہائی سکول امرت سر توں میٹرک پاس کیتا - کویتا دا شوق جوانی پنگرن سمے ہویا - شعر کہندے تے مان یوگ پیو کولوں سُدھائی کرالیندے - مہا گیانی ہزارہ سنگھ کولوں سعدی دی بوستاں پڑھ رہے سن - جد ایس شعر تے پُجے

کسانے کہ مردانِ راحق اند   خریدار دکانِ بے رونق اند

(حق دی راہ تے چلن والے بندے بے رونق دکان دے گاہک ہندے ہن)

تے آپ دے من تے ایس شعر دا کجھ عجیب اثر ہویا - اوہناں دے دل نے کیہا اج بے رونق دکان پنجابی اے - سو اوہناں دے دل وچ پنجابی دی سیوا کرن تے اوہدا خزانہ بھرن دا خیال اُپجیا - تے اوہناں پنجابی وچ شاعری شروع کر دِتی - اوہدے نال ۱۸۹۳ء وچ اپنے اک متر وزیر سنگھ نال رل کے وزیر ہند پریس امرتسر جاری کیتا - ۱۸۹۴ء وچ خالصہ ٹریکٹ سوسائٹی دی نینہہ رکھ کے چھوٹے چھوٹے دھارمک ٹریکٹ لکھنے چھاپنے شروع کیتے - ۱۸۹۹ء وچ اخبار خالصہ سماچار جاری کیتا - جو ہُن تک جاری اے -

نیز پنجاب اینڈ سندھ بنک چالو کرن وچ حصہ لیا - تے اوہدے پہلے ڈائرکٹر بنے - چیف خالصہ دیوان تے سکھ ایجوکیشنل کمیٹی دے شروع توں ممبر رہے -

۱۹۴۹ء وچ آپ نوں پنجاب یونیورسٹی نے ڈی او ایل (ڈاکٹر آف اورینٹل لنگویجز) دی اعزازی ڈگری دِتی - ۱۹۵۱ء وچ گورنر پنجاب نے آپ نوں سٹیٹ کونسل دا ممبر نامزد کیتا - تے ایسے سال پیپسو دے محکمہ ولوں سنمان پتر تے سروپا پیش کیتا گیا - تے ایسے سال بھارت سرکار دی ساہت اکاڈمی وچ پنجابی ساہت دی پرتی ندھیا لئی آپ نوں ممبر نامزد کیتا گیا -

اوہناں دی نظم تے نثر (کوتا تے ناٹک) اِک ورگی توں چڑھدی اے - پنجابی شاعری وچ آپ نوں ٹیگور تے اقبال دا درجہ حاصل اے - خیالاں وچ عرشاں تے پب دھر کے اُتانہہ جھاکن والی اُچیائی تے تہاں دی جڑھاں توں تھلے تک پہنچن والی ڈونگھائی اے - ویدانت تصوف حقیقت تے معرفت دا رنگ کلام وچ

جھلک رہیا اے۔ اِہناں علامہ اقبال دی واگوں پنجابی کوتا نوں اِک نواں رُوپ بخشیا۔ نویاں لیہاں اتے ٹوریا۔ مجازی دی تھاں اخلاق۔ تصوف تے معرفت دا راگ گانویا۔ تے منکھی روح نوں اپنے اصل نال مِلن دی چیٹک تاہنگ دکائی۔

دنیا دے جھمیلیاں تے دنیا والیاں دی سنگت توں دکھیوواں کرکے اِک اوہلے کھوندرے بیٹھ کے خیالاں دے خزانے نال پنجابی دے بھنڈار نوں نگر تے رجواں بناندے رہے۔ اِہناں نوں نام نمود توں اینی کِھجھ سی۔ کہ جتھوں تک ہو سکیا کسے کتاب تے اپنا نام نہیں چھپوایا۔ کسے نظم وچ اپنا نام نہیں وَرتیا۔

اِہناں دیاں لکھتاں ڈھیر ہن۔ جنہاں دی سوچی (فہرست) پھگنکل ٹُرکیٹاں شعراں توں سوا ایہ اے

کوتا:۔ رانا سُورت سنگھ ۱۹۰۴ء — بلبل تے راہی ۱۹۰۶ء — پیشیا فتی چندراوت ۱۹۰۷ء
تریل تُپکے ۱۹۰۹ء — جیون کیہہ اے ۱۹۲۲ء — دل ترنگ ۱۹۲۲ء — بسمل مور ۱۹۲۲ء
پُھنڈیا طوطا ۱۹۲۵ء — لہر لارے ۱۹۲۵ء — بجلیاں دے ہار ۱۹۲۶ء — پریت دنیا ۱۹۲۹ء
کھنڈی کلائی ۱۹۳۳ء — کنت پہیلی ۱۹۵۳ء — سائیاں جیون ۱۹۵۳ء

ناٹک (نثر) ناول سندری۔ بجے سنگھ۔ ستونت کور۔ بابا نودھ سنگھ (ناٹک) راجہ لکھ داتا سنگھ

رانا سُورت سنگھ توں سوا باقی رچنا عام طور تے نکے بحر وچ اے بولی ٹھیٹھ تے نگر۔ عربی۔ فارسی ہندی تے پُرانی پنجابی دے ٹھکرے پھبدے لفظ سوہنے ورتے ہن۔ بول تول وچ رس۔ لوچ ڈھیر اے۔ کلام دا نمونہ

گلاب دا پھُل۔ توڑن والے نوں

ڈالی نالوں توڑ نہ سانوں اساں ہٹ مہکدی لائی
توں جے اِک توڑ کے لے گیوں اِک جوگا رہ جاساں

لکھ گاہک جو سُنگھے آکے خالی اِک نہ جائی
اُہ دی پلک جھلک دا میلا روپ مہک نس جائی

(لہراں دے ہار)

دنیا دا دُکھ ویکھ ویکھ دل دب دا دب دا جاندا
پھر دی دردہ نہ گھٹے جگت دا چاہے آپا وارے

اندر لا پنگھر نگ تُرُدا بنیں تیر وساندا
پر پتھر نہیں بنیاں جاندا درد ویکھ دُکھ آندا

(لہراں دے ہار)

اچھیابل دا ناد

اچھیابل جد ناد تیرا آ پیلاں گُنگُنیں پیندا
بھر سرور سِر وچ اِک جاندا جھوم الہی لیندا

ہیرے وِرگی چمک نیر دی اکھاں نوں مستاندی   بے خودیاں دا جھوٹا آوے چڑھیا ہُلارا رہندا
(ہٹک ہلارے)

ایک نظم "پیت دینا" دے

سارا دن سَن نچدیاں رہیاں   نچ نچ کے ہُن تھک تھک پیاں   سوہل جندڑیاں سوہنیاں ستیاں
نیئن نیند اں سن بھر رہیاں   چھاتی تے سر رکھ لہراں سے گیاں   شاماں پے گیاں لہراں سے گیاں

دوہاں دِلاں کوئی واج نہ آئی   کِرن جویں رل کِرن سمائی!   ایویں جندڑی وِچ جند ملائی
سُر وِچ سُر رل جویں رل جائی   دو دل تھاپاں وچ لے اِک رہیاں   شاماں پے گیاں لہراں سے گیاں
پانی سینے لگ   لہراں سے گیاں

رُباعی

پتھر نال نینوں لا بیٹھی نہ ہسے نہ بولے   سوہنا لگے من نوں موہے گھنڈی دِلوں نہ کھولے
چھڈیاں چھڈیا جاندا ناہیں ملیاں مِلدا نہ کوئی   اچھا! جیویں رضا لے تیری اکھیوں ہو نہ اوہلے

میرے سائیاں وِچوں اِک نظم

دکھی رہی میری پون سوائی   دکھی رہی میری پون پٹاری
نچن نہ ٹپن نہ کھیڈاں ای رہیاں   سائیاں نے سینت جدوں آن ماری
چھٹک گئی میری چرخی نکھنی   وِسر گئی سب تنجن دُلاری

منگاں میریاں اجے نہ مکیاں   میں ہیں میری اجے نہ تھکی
میری میری پھِردی مُرے منگی گئی نال پر تیرے
نام تیرے دے مٹو لگ گیاں سائیاں سائیاں کوک پکاراں
تیری تیری دیاں دُہایاں آ مِل آ مِل مِلاں دیاں
وار وار اِہ دیاں دُہایاں تک نہ سائیاں میریاں کمیاں

اوجھل ڈاچی :-

ہے اروپ تسیں روپ دان ہو کدے تاں لاڈ لڈاؤ
یا اروپ کر کدے اسانوں درس اروپ وکھاؤ
سستی دانگوں بانہہ الاراں اوجھل ڈاچی گگرے
دنے رات پئی کوکاں سائیاں آجاؤ آجاؤ
(میرے سائیاں جی)

"بجھ گس دے نین اسے" چوں کجھ شعر

بخشش نہ اندریا نہ ہین   نذراں دی نین ہن   اِہناں نیناں تے دِلا   لاندے تین شکھیین
برسے لگ لگ جاندے ہے   ہور تھاؤں تے نین   نیناں والے سائیاں   سیج نہ چھانواں نین
اِک چھِن سیجے آ بیٹھکے   جے کر جانویں سین!   نیناں والے سوہنیاں   قدم دھریں آ نین
نظر نہ چھائی وِچھ رہی   چھوہ قدماں دی لین!   بیراگی تناں ہے   نہ نہ عرض کرین
اِک مڈّکا فیر بیا   ہے وڈّا اُجڑے نین   آباد چھِن ہیں گئے   مُنت نہ لوکی لین
نیناں والے تے سکھی   سکھتیں دے لئے نین   سمجھ نہ پینیری ہے سکھی   اہ بے قیمت نین
نظراں والے شاہ دی   نظراں کیوں چڑھ گئیں

اِہناں دے مان یوگ پتا ڈاکٹر چرن سنگھ جی دی پنجابی دے اُگھے کوی تے ساہت کار سن۔ اُہ جد ذرا جوان ہوئے۔ اُہناں اردو۔ فارسی، سنسکرت۔ برج بھاشا۔ تے پنجابی پڑھی۔ تے راگ ودیا سکھی۔ پھیر ڈاکٹری دا علم پڑھ کے کجھ دن نوکری کیتی۔ تے مڑ اپنی پریکٹس کردے رہے۔ ایلوپیتھی دے سوا یونانی تے ویدک طب دی پڑھی۔ تے چھیتی ای چنگے تے اُگھے ڈاکٹراں وِچ مِتھے جان لگ پئے

پنجابی وِچ شعر لکھن دا شوق اُہناں نوں جوانی سمے ہویا۔ اُہناں پنجابی کوتا وِچ امرت لہراں۔ بولا ہلاس۔ جیون بابا اٹل جیون بھائی منی سنگھ تے نارنگ وِچ شبد بہتی پرکاش۔ جنگ مرتل۔ بانی بیولا۔ ہیر بھائی گوردا س۔ ناول شراب کور۔ بشنو رکوی کالیداس دے ڈرامہ شکنتلا (سنسکرت) دا ترجمہ لکھیاں۔ جو چھپ چکیاں ہن۔ ڈرامہ شکنتلا دا ترجمہ پنجابی دا کورس رہ چکا اسے۔

فیروزالدّین دِلگیر

نام فیروزالدین تخلّص دلگیر لاہور دے وسنیک تے حکیم آغا علی خاں دے شاگرد

جنم ۱۸۷۲ء وفات ۱۸۹۷ء

قوم دے راجپوت سن۔ پرانی کوتوالی دے کول چھاپہ گری (کپڑے ٹھپن۔ چھاپن) دا کم کردے سن شعر بڑے رنگین تے سوہنے کہندے سن۔ عربی فارسی دے لفظ رچویں ورتدے سن۔ شعراں وچ غالب دی اُچ خیالی تے داغ والی رنگینی سی۔ کلام وچ پکیائی۔ روانی تے رس بڑا سی۔ حکیم آغا علی نے آپ دی قابلیت ویکھ کے آپ نوں اپنے اکھاڑے دا خلیفہ بنا دتا سی۔ پنجابی شعراں وچ تشبیہاں، استعارے ورتن وچ حاتم سن۔ حکیم گاموں خاں نال اِہناں دا ٹاکرا (ہنیت بازی) رہندا سی۔ اُہناں دے پنجکوتہ (خمسہ) دے جواب وچ اِہناں دی اِک پنجکوتہ (خمسہ) لکھیا جیس دا اِک بند اِہ اے:—

بحر عشق اندر تُلہ جان والا رب توکّلی ٹھیلیا چا ویکھو
گھمّر ہجر دا ویکھ ملاح اُلفت کیہا سہم کے گیا گھبرا ویکھو
جلدی سُٹ تُوں لنگر اُمید والا کیسی چلی مخالف ہوا ویکھو
اودھر چڑھی تیوڑی ایدھر اشک جاری بارش وچ موج دریا ویکھو
بُدّل آہ والے گرجن یار ڈُبے کشتی نیناں دی وچ طوفان کیوں نہ

چُھٹکل نمونہ

س سیّاں نے سرخی تے پان چوسے مَلیا میں غریب دنداسڑا اے
کوئی شوہ دی نظر منظور ہوساں سُپنے حسن دا اِک نہ آسڑا اے
سیّاں حسن دا شان گمان کرسن مینوں فضل دا تِت بھرواسڑا اے
تتی رو رو ہجر وچ تھک رہی لے دِتّا یار نہ کدی دلاسڑا اے
شالا دیس محبوب دے لے چلیں ہووے کیہڑا نمانی نوں پاسڑا اے
او دلگیر جوگن ہیں تے ہو رہیاں متھ عشق والا پھڑیا کاسڑا اے

سینہ گُلاں دا ہویا صد چاک سُن کے سختی بُلبُل تے جیہی صیاد کیتی
توڑ دانگ با دام منقار آکھے رلی منزا کیوں اُچی فریاد کیتی
سہرے دہل اُتے مصحف رُخ کھلا ییں قربان جاواں لکھن الیاں دے
ابرو بسم اللہ پڑھ کے بسم اللہ عاشق صورتاں دی سورت یاد کیتی
میری عمر گذری مکتب عشق اندر سارا قاعدہ پڑھدا گُجار رہیا
نہیں لبے دا سبق اُستاد دیندا ابجد کہ الف دی تقطیع نہیں یاد کیتی
اُہ جو فہم نا فہم دا فہم سمجھن اُسدے فہم نا فہم تے گلہ کیہہ اے
قدرداں دلگیر جو ہین بیشک اُنہاں قدر تیری با مراد کیتی

اُنہاں دا ڈھیر سارا کلام میرے کول سی جیہڑا امرت بھردی ونڈ سمے ہورناں دے نال جاندا رہیا اے

ل - لاں اکھیں غصے نال کر کے ناحق جھٹک ناہیں سو سو دار دامن
بھلا رشک مسیح شربت وصل باجھوں چھڈے کِس طرح تیرا بیمار دامن
شفق نہیں فلک نے دیکھ اوسدے ہتھو پنجھ کیتا گل انار دامن
کرندا آئینہ دل پارہ سنگ دا نہیں ہے دلگیر پتھر تیرے یار دامن

س - سوت کے تیغ میاں وچوں وانگ شیر دے گج کے آ پیا
خوشی نال ہیں گردن جھکا دِتی سر لتھ کے زمین تے جا پیا
ٹھنڈا ہوون نہیں دیندا تڑفاوندا اے قتل ہوونے دا بیوں چا پیا
عزرائیل دلگیر دا دیکھ جگرا ڈردا کہوے خدا خدا پیا

ٹی، سی گجراتی

ناں تاراچند تخلص تارا اوہی تے ٹی سی دی۔ گجرات دے رہن والے، جنم گجرات وچ ۱۸۶۲ء کوچ امرتسر ۱۹۳۲ء جماندرو ملنسار، محبتی تے خلق پریم والے سن۔ جد سکول پڑھدے سن بوہتا ویلا شعراں بیتاں وچ گزار چھڈدے۔ پیو جھڑک جھنب کردا پر اہ اثر نہ قبولدے۔ آخر پیو نے گھروں کڈھ دِتا۔ اہ راولپنڈی چلے گئے۔ پلے کسب نہ پیسہ۔ کرن تے کیہہ۔ سوچیا پنجابی وچ قصہ لکھیئے۔ سو قصہ بابو نامہ لکھیا۔ جیدا مڈھ اِنج سی۔

کس کس نوں ہُن ملے نوکری اِک نہ طالب دو نہ چار

لگی وا اولی ایسی وچ ہندوستان دے آ کے یار — جس نوں ویکھو ہر دس خاطر تھاں تھاں ٹھیڈے پھرے خوار

تاں نصیباں ٹٹے پھٹے پڑھ لئے جس نے اکھر چار — ہتھ ہلانا مشکل اوہنوں کم کرن وچ سمجھے عار

جنا کھنا بس پڑھنے پچھے کرسی منگے وچ دربار

کس کس نوں ہُن ملے نوکری اِک نہ طالب دو نہ چار

اِکے تے پڑھیا لکھیا کوئی مشکل وسدا سی بیکار — اِکے تے اتنے ہو گئے وہلے جیدا کوئی نہ انت شمار

گگڑے، ماچھی، ڈوم، جلاہے دھوبی موچی تے چمیار — کوٹ بوٹ پتلون پہن کے مارے پھردے تھاں تھاں یار

قلی ڈھونڈو اِک نہیں ملدا بابو ملدے ست ہزار

کس کس نوں ہُن ملے نوکری اِک نہ طالب دو نہ چار

اِہ قصہ چھپوا کے آپ سُر نال گا کے ویچنا شروع کیتا۔ آوازیاں لے سوہنی، بولی صاف تے قصہ سوادلا سی۔ چنگا ہر طرف ہویا۔ تے ایس وچ ایہناں نوں چنگے پیسے مل گئے۔ ہُن شعراں دی چیٹک لگ گئی تے ایہناں ہور کئی چھوٹے چھوٹے قصے لکھ کے چھپوائے۔ بابو نوکال دا اُدھار نامہ، نقلی لیڈی، نتیجہ رنڈی بازی محبت دی قینچی۔ کل جگ۔ قصہ بیکاری وغیرہ۔ تے لاہور آ کے کتاباں دی ہٹی کھول لئی۔ ایہناں قصیاں توں سوا جواہرات دا ڈھیر۔ جمیل نما دی وار۔ رشی درشن۔ زعفران زار۔ دھرم نیاں دے درشن۔ جیتی جاگتی مورتیں پنجابی شعراں وچ لکھے۔

ایہناں دے ہردے وچ دیانت، حق پرستی، پریم تے ربی پیار دی جوت مڈھ توں جگدی سی۔ ایہناں ۲۰ ورھے دی عمر وچ سب مذہباں دیاں دھارمک کتاباں پڑھیاں۔ چھ ورھے حق دی ڈھونڈھ وچ بیتت کیتے

نیہہ چار سال بلھے شاہ، سورداس، کبیر، شمس تبریز، جیہے صوفیاں دا کلام پڑھدے رہے۔ ۰ رفروری ۱۹۰۳ء وچ آریہ سماج وچ داخل ہو کے آریہ سماجی بن گئے۔ پر جی نہ منیا۔ آریہ سماج نوں چھڈ کے ایسے سال اک جیون سدھار سبھا بنائی۔ پر لوکاں کوئی گل نہ گولی۔ تے اِہ سبھ کجھ چھڈ کے جون ۱۹۰۶ء وچ فقیر ہو گئے۔ تے فقیری جبہ لا پا کے سادھوواں دا روپ دھار لیا۔ تے ٹی سی یا تارا چند نوں تھاں مہاتما ستیہ دھاری بن گئے۔

فقیر ہون دے بعد اِہناں شاعری ولوں کجھ مُنہ موڑ لیا۔ تے اردو نثر (ڈرامہ) وچ کجھ کتاباں 'معیارِ صداقت (۵۵۰ صفحے) آفتابِ حقیقت (۵۰۰ صفحے) حق تعصب کا علاج، اظہارِ حقیقت، تاریخ کا روشن پہلو لکھیاں، جنہاں وچ لوکاں نوں ہر مذہب تے مذہب والیاں دی آدر عزت کرن دا سبق دِتّا۔

ٹی سی یا تارا چند سمیں اِہناں ہر طرح دے شعر کہے۔ رنگین، عشقیہ اخلاقی تے صوفیانہ۔ پر جد ست دھاری بنے۔ فیر صوفیانہ تے اخلاقی شعر ای آکھے۔

اِہناں دے کلام وچ سادگی اے، پرس، لوچ، زور تے روانی کافی اے۔ النکاری شعراں دی ہوردی سوادلی تے صلاح نوں یوگ اے۔ اوس سمے عشقیہ تے بیانیہ شاعری دا زور سی۔ سو اِہناں دے شعراں تے وی سمے دا چوکھا اثر پیا اے۔ فارسی اُردو انیں دے لفظ رچویں ورتے ہن۔

نمونہ :-

الف
اِہ کیہڑی گل قاعدے دی ہر دم ظلم دی تیغ اٹھا رکھنا
ہوئی کی گذری گل جان دی دیہہ غصہ کیہہ اڈا دلربا رکھنا
جیکر جوڑ بیٹھے سجناں توڑ بیٹھے نہ سگوں لوڑ بیٹھے مہر و وفا رکھنا
ایہہ تساں معشوقاں دی ذات اندر خبرے منع ہے خوف خدا رکھنا

ف۔
قسمت دی رونا گل ساری تیرے عشق اندر ایہو لہنیاں سن
تیرا دل کا ہنوں جیکر بھاندا ہیں ایہو عادتاں تیریاں رہنیاں سن
سینے میرے اندر آتش بھڑک دی ہا نہ گلاں کیوں مخلوق نے کہنیاں سن
کیکن تاریا پیش پر پیندیاں نہ جو جو سختیاں سر تے سہنیاں سن

النکار والے شعر

ھ منہ مہتاب وے وانگ اُسدا سر تے وال نے مثل شب تار کالے
کالے منہ خجالت نئیں پھیر لیون ویکھن پیچ جے زلف دوتا والے
والے گوش والے گویا ہن ہالے سِر تے خوب مرصع تاج نالے
نالے تاریا قلعہ مقصود گردے پُختہ چاہڑ فصیل لئے مار تالے

شعراں وچ بُجھارت

ک کٹ سر لیا دا جے وچ قدماں نظر خلق اندر زہری مار بن جال
جیکر قدم کٹ کے رکھو سیں اُپر غصے نال بالکل آتش ہار بن جال
قدم کٹ سینہ رکھو سر سے تے نال - دست یار دا اِک سنگار بن جال
سدہا قد میرا حرف تین لئی - سی الٹو انگ جیکر شیریں دار بن جال (رگتا)

قصہ جمیل نتا دا اِک بند

بیرم دیو اک نام سی شوہ بیر بلوان
چھتری راجہ قوم دا راجپوت مدوان
رگرد نواح وسنیک جو راج اُسدے ہوند
سبھناں وچ پرسدھ سی اوہ بڑا شر زند
فوج سپاہی اوسدے نال خزانے ڈھیر
دشمن نوں انج نہ بھرا جیوں بکری نوں شیر
پورا پورا زور سی اُسدا ہر اک جسا
کوئی بیگانہ اپنا رکھ نہ سکے چا
ایہہ پر چارہ موت تھیں نہیں کسے دا چا
جو آوے اس سامنے دیوے سیس جھکا
پورے ہوئے روز جاں موت آ کیتا وار
تڑپے بیرم دیو جی سبھی چھڈ دربار

ساد ھو ہون تے سنت بھاری بن دے بعد ۱۹۰۰ء دی شاعری دا نمونہ

الف اِک نہ دکھو رہے ہندیاں نوں آپس وچ جیکر پیار رکھن
دیوان ہندا اور ا کدو سرے نوں ہرگز نہ لال نہ خوار رکھن
بھائیاں ہار آپس اندر مل ورتن زر زات دا نہ اعتبار رکھن
ست وچ بھاری جو نہ ہتھ اِک قوم دے ہار رکھن

غلام حسین

نام تے تخلص غلام حسین پنڈ کیلیانوالہ - ضلع گوجرانوالہ دے جم پل -
جنم ۱۸۷۳ء

جماندرو محنتی تے ذہین باراں ورھے دی عمر وچ قرآن مجید تے چودہ ورھے دی عمر وچ سکندر نامہ بہار دانش - ابوالفضل پڑھ لیا - فیر کجھ طب پڑھی - فیر عربی تے عروض -

سولاں ورھے دی عمر وچ ویاہ ہو گیا - تے پنڈ منچر ضلع گوجرانوالہ دے پرائمری سکول وچ ماسٹر لگ گئے - کجھ چر بعد کاتبی کرن دا شوق رہیا - سکول چھڈ کے منشی شاہ سوار کاتب دے شاگرد ہو گئے - تے چھیتی ای چنگے کاتب بن گئے - پھر گوجرانوالہ چھڈ کے لاہور آ گئے - تے اخبار صدائے ہند وچ کاتبی کرن لگ پئے - فیر اخبار وکیل امرتسر - وطن لاہور وچ کاتبی کردے رہے - ۱۹۰۹ء وچ اک بھائی دے نال رل کے چنیوٹ ضلع جھنگ توں اخبار المنیر کڈھیا - جیہڑا چنیوٹ توں جھنگ لے آئے - تے ہفتہ وار کڈھدے رہے -

شاعری دا شوق اوہناں نوں بچپن توں سی - اوہناں پنجابی وچ چھوٹے وڈے کئی قصے کتاباں لکھیاں ہین - جو اوہ ہن تے سبھ چھپیاں ہویاں ہن -

ڈھول شمس - نور ہدایت - مسلمان میم - ایمان صدیقؓ - ایمان عمرؓ - ایمان عثمانؓ - ایمان علیؓ - ایمان حمزہؓ - قصہ بلال - معراج نامہ - عزیزہ فاطمہ - قصہ عبداللہ زمیندار - قصہ ڈولی - قصہ پاک محبت - قصہ رمضان شریف - ہدیہ مریدہ - وفات نامہ - حسینی چرخہ - جھوک رانجھے دی - نصیحت فرزندان مسلم - بہشتی حلقے بارہ ماہ حسین وغیرہ -

اردو فارسی دے شاعراں نوں عام شکایت رہی - کہ لوک ساڈے شعر چرا لیندے ہن یا چور شاعر ساڈے شعراں نوں بھن تروڑ کے اپنے نام نال ورت لیندے ہن - جویں لکھنؤ دے میر انیس نے آکھیا

لگا رہا ہوں مضامین تازہ کے انبار
خبر کرو میرے خرمن کے خوشہ چینوں کو

سو اوہ وی ڈھیر شاکی ہن کہ لوک اوہناں دے شعراں نوں بھن تروڑ کے آپنے بنا لیندے ہن - کتاب نور ہدایت وچ لکھدے ہن ۔

اسدی خاطر میرے تائیں بھائیو بجھ حساباں   نکیاں وڈیاں ہر اِک قسموں پڑھنیاں پیاں کتاباں
کُل دماغ گیا ہو خالی محنت نِرچ دہیری   کجھ ناں دی صحت خراب ہے اصلوں ہو گئی میری

دسو کھاں جس ایڈی محنت بھائیو کیتی ہوشے   اوہدا شعر چُرا دن نوں جو بندہ اُٹھ کھلووے
دوہاں جہاناں وچ رب اُہدا کیکر بھلا کرسی   دُکھ بجھیا دن دالا بندہ کیہڑا عذر دھرسیی
محنت نال بھراؤ جو میں نویں کتاب بناواں   اوسے دیلے بھنی جاستے جس ویلے چھپواواں

ایدے نال ای اپنی صفائی وچ آکھدے ہن :-

تے میں موہل کسیدا بھائیو ناہیں شعر چُرانداں   جو کجھ مسالہ لوکاں مرزا کوہوں جوڑ بناداں
اِہ جو نور ہدایت ہے میں ایڈی جوڑ بنائی   اِک بھی شعر چرایا نہیں میں پایا اس وچ بھائی

قصہ مسلماں میم دے اخیر وچ لکھدے ہن

لوک چُرا لیندے میرا جیہڑا شعر بناواں   اَکّ پیاہاں چوراں کولوں کتھے مال لُکاواں
مثلاً میم صاحب دا قصہ جو میں جوڑ سنایا   اس دی بہت ہوئی مشہوری اللہ فضل کمایا
جلدی نخیلیاں تِکداڈھا لیندے ہم ہما کے   کھکھر وانگر چمبڑ جاندے سبھ کجھ چھوڑ چھڈا کے
میری ریسے کئیاں جوڑیا میم صاحب دا قصہ   چیز بیگانی دے وچ پایا زورو زوری حصہ
میرا ہی شعر اگے پچھے کر کے شعر بنایا   بھن تروڑ لئی سے میری کولوں حرف نہ پایا

ایسے طرح قصہ بلال دے اخیر تے لکھدے ہن :-

اِہ بھی وزن پہلوں ہیں بی کڈھیا اسے   نواں شعر بنا اِک چھڈیا اسے
دعوے دار نہ جم پئے ہور کوئی   بے حیائی کا مثال وانگ نہ چور کوئی
آئی شرم نہ شعر چراندیاں نوں   چوری چیز بیگانڑی کھاندیاں نوں
پوری پوسیا موُل نہ بھیڑیاں دی   میرا دم دم شعر سوایا اسے
ربا سجھی توں نام دھرایا اے   پائیں خیر سوالی آیا اے

عبدالقادر دانشمند

نام عبدالقادر۔ تخلص دانشمند۔ امرتسر دے وسنیک۔ جنم ۱۸۷۴ء وفات ۱۹۳۴ء امرتسر وچ پشمینے دی دلالی کردے سن۔ ویہہ ورھے دی عمر وچ منشی مردار خاں برق دے شاگرد ہو کے شاعری شروع کیتی۔ بڑے باذاق تے ہسلی جولی سن۔ شعراں وچ تشبیہاں۔ استعارے محاورے تے اکھان سوہنے ڈھنگ نال ورتدے سن۔ اہناں بہاں کبت لکھے ہن یا بیت۔ سائیاں پشاوری دانگوں انتلاک (منقطعے) وچ خاص طور تے بڑا زور سی۔ کلام دا نمونہ اِک کبت ے

دُھند گرٹھک باجھوں اسیر بڑھک باجھوں رستہ سڑک باجھوں سدھا سار ناہیں
گُڈّی ڈور باجھوں، دھاڑا چور باجھوں مُردہ گور باجھوں کسے کار ناہیں!
انجن ریل باجھوں دلیا تیل باجھوں جنج میل باجھوں نمودار ناہیں!
دانش عقل باجھوں، سوہنا شکل باجھوں ہینڈ نقل باجھوں روزگار ناہیں!

ع عاشقاں دا سخن سچ یارا کدی ہُندا نہ تولیوں ماسڑا اے
جس حد تے عاشق کھوجاندے دیندے سر نہ چھڈدے پاسڑا اے
مجنوں گیا جد لیلیٰ دے در اُتے لیلیٰ بھنّیاں اوس دا کاسڑا اے
دانشمند داناواں نے سچ کہیا چڑیاں موت گواراں ہاسڑا اے

دانشمند داناواں نے سچ کہیا زخم عشق نہیں مٹ دا قبر تورڑی

دانشمند غم کھاناں کم عاشقاں دا نہیں تے عاشقی دا دم مارئیے ناں

کرم دین منتظر

نام کرم دین تخلص منتظر امرتسر دے وسنیک

جنم ۱۸۷۵ء وفات ۱۹۱۲ء

عام تھوڑے پڑھیاں وانگ بہت چنگا بولدے تے موسمی کھیل نہ کھیڈدے سن۔ بڑے ہس مکھ تے نخرے لیئے سن۔ اِنہاں دے شعر عام طور تے ہاس رس وچ ہوندے سن۔ مشاعرے وچ اِک واری مخولیئے شعر پڑھ کے سُنن والیاں نوں ہسدا کبوتر بنا دیندے جیہڑا باز دی پھُنگ گئی سن۔ پڑھنت موہنی سی۔ افسوس اِنہاں دے مخولیہ شعر امرتسر دی نونڈ دی بھینٹ ہو گئے۔ امرتسر وچ اِہ قاعدہ سی کہ جد مشاعرہ شروع کرن لگدے منتظر نوں پہلاں کھڑا کر دیندے۔ اِنہاں دے مخولیہ شعر سن لئی لوک بہت جمع ہو جاندے۔ اِنہاں دا اِک شاگرد بھائی بھگت سنگھ بلبل امرتسری ای سی۔ جو اِنہاں وانگ پھلاں دی لڑی لاؤندا سی۔ اُہ بھی چنگا بیت باز سی۔ اِنہاں دے بیت دا نمونہ

ب بادِ صبا کجھ بوجھ نہیں سی میرا خط مدینے جے لیندی جاندی
ویاں انبیاء دے سردار اگے میرا حال احوال جے کہندی جاندی
وسے وچ پنجاب مشتاق تیرا اُہدی اوس دے تن دی لہندی جاندی
منتظر بے کس دی جان صاحب ہُندے تیری جدائی دے بہندی جاندی

ب بادِ صبا سویرے ویلے اوس زلف محبوب نال کھیہندی جاندی
اردے گردے پھر کے تے طواف کر کے سدھی خاص بہشتاں نوں وہندی جاندی
نالے حور راہ بہشتوں آن کے تے کن وچ اِہ بات جے کہندی جاندی
منتظر جو عاشق رسولؐ دا اے ٹھنڈ اوس دے سینے وچ پیندی جاندی

مولوی ازہر

نام مولوی کرم الدین مشہور مولوی محمد ازہر تخلص ازہر بھیرہ ضلع شاہ پور دے وسنیک جنم ۱۸۷۲ء
مڈھلی تعلیم اِہناں بھیرہ دے مولوی غلام رسول کولوں حاصل کیتی۔ شاعری دا شوق بچپن توں سی
سولہ ورھے دی عمر وچ اہناں کافیاں۔ سی حرفیاں لکھیاں۔ فیر بجرا اتنا کھلا کہ اہناں چھوٹیاں موٹیاں
کئی کتاباں لکھیاں۔ جویں قصص المحسنین (یوسف زلیخا) سبیل المتقین۔ شاہ بہرام۔ احوال آخرت۔ گلزار یونس
گلزار محمدی ۳ حصے۔ مجموعہ خطب ازہر۔ بارہ ماہ۔ سی حرفی۔ چرخہ۔ گلزار حسن وغیرہ۔

اِہناں دی چھیڑ چھاڑ اہناں دے ہلمنی تے ہانی سنگ مولوی دلپذیر نال ڈھیر سی۔ جو قصہ اُہ لکھدے
اِہ وی لکھدے۔ تے جو اِہ لکھدے اُہ وی لکھدے۔ اِہ سبیل المتقین فی شرح حدیث اربعین دے صفحہ
۶۲۲ تے اُہناں تے چوٹ کر کے آکھدے ہن۔

ازہر دے معنی روشنائی تہاناں نوں سار نہ ہوئی ۔۔۔ دن چڑھیا ہُن ہیام چڑیک دِل جگہ نہ جھلے کوئی
اُٹھے گھگھو روشنائی وچ دھکے کھاندے وَتن ۔۔۔ چمد ٹکا دے چور ہوراں نوں بنے گھورانیاں تکن

گلزار محمدی وِچ اِک تھاں آکھدے ہن

چُغل بنایا ازہر تائیں اساں بھی کہے جبوے ۔۔۔ اِہ آواز گنبد دی سن سی جیسا کوئی بولے

اِہناں دا انداز بیان مولوی دلپذیر تے مولوی عبدالستار نال مِلدا جُلدا اے۔ بحر توں دی زیادہ تر
اوہواے۔ قصص المحسنین (یوسف زلیخا) چوں کجھ شعر۔

آ قلمیں لاہُن غوطہ بحر سیاہی کالی ۔۔۔ لکھدے حالت عیش یاراں دے درد نہ چھوڑے خالی
آگے خوشیاں ڈٹھیاں توں تے ہُن اگوں غم آئے ۔۔۔ خوشی آرام آسائش سارے ویلے لنگھ سدھائے
آگیا بحر غماں دا تہاں جس وچ لکھ بلائیں ۔۔۔ لکھ دے کیونکر درد مصیبت ملدے عاشق تائیں
کیونکر عاشق صبر کماون کویں مصیبت پاندے ۔۔۔ اولوں سبب سنادے حالے اگے درد منداں دے
کیونکر یوسف نال بھراواں سیر جنگل دی چلیا ۔۔۔ تے کیونکر باپ یعقوب سہارے درد اں سینہ سلھیا
کران روایت جد بابل نے رخصت حکم سنایا ۔۔۔ کُل بھائیاں بنے یوسف تائیں نالی آداب اُٹھایا
تکدا رہیا غمناں ہو کے مگروں باپ پیارا ۔۔۔ تاں جو ابر بحر مرے اندر چھپیا ہو کر سہارا

ولی اللہ سجّن

نام حافظ ولی اللہ تخلّص سجّن پیو دا نام حافظ اللہ بخش عرف پیارے صاحب کوچہ ککے زئیاں لاہور دے وسنیک۔ جنم ۱۸۱۹ء وفات ۱۸۹۷ء۔

قرآن مجید دے حافظ۔ مڈھلی تعلیم پیو کولوں حاصل کیتی۔ عربی فارسی دے چنگے جانوں تے عالم۔ پیو دے بعد اُہناں دی گدی تے بیٹھ کے درس دیندے رہے۔ پنجابی توں سوا فارسی وچ وی شعر کہندے سن۔ پنجابی وچ سجّن تے فارسی وچ ولی تخلّص کردے سن۔ اہناں توں پنجابی کویاں دی اک لڑی رواں ہوئی۔ میاں ہدایت اللہ اہناں دے مان یوگ شاگرد تے شاعری وچ جانشین سن۔ عام طور تے بَینت ہی لکھدے رہے۔ کلام وچ بڑی روانی، رنگینی تے لوچ لچک سی۔ کلام دا نمونہ :۔

د۔ دیکھ کے نبض کِیہ دَسّیا ای کِدّھر عقل وڈائی او سیانیاں وے
دُکھ ہور تے دارو ڑا ہور دَسّیں نبض بُجھ نہ جانئیں ایانیاں وے
اَٹھّے پہر فراق ہمیش تیرا تن عشق نے کردتا رجانیاں وے
وصل سجّن والا ہے دوا تیری کر کے خوب اِہ صحیح پچھانیاں وے

اِہناں دے جانشین میاں ہدایت اللہ نے دِتی اِک سی حرفی وچ اِہناں بارے انج لِکھیا اے :۔

اندر شہر لاہور اُستاد میرے رہندے وِچ کلالاں دی گلی آہے
سجّن نام دَھریا اُہناں شعر اندر اسم ولی اللہ کامل ولی آہے
اللہ بخش پیارا والد اُہناں دا اے جیندے شعر بنات دی ڈلی آہے
عالم علم تے علم دی کھان گویا باغ دین اندر شاخ پھلی آہے
صحبت اُہناں دی بیٹھ کے راس ہوئے کُجھ کھیچ جیہڑے وی جھلی آہے
خوش خلق محمّدی نیک بندے ہس مُکھ مزاج نہ جلی آہے
رنیویں دَھون خدا دے خوف سیتی گردن کدی نہ رکھدے کھلی آہے
نیک راہ ہدایت دی دَسن والے لدگئے سجّن کیسے ولی آہے

مولوی دلپذیر

نام مولوی محمد دلپذیر تخلص دلپذیر پیو دا نام مولوی کرم الٰہی عباسی۔ بھیرہ ضلع شاہ پور دے وسنیک۔ جمن ۱۲۹۳ھ مطابق ۱۸۷۵ء

عربی فارسی دے چنگے جانوں تے عالم۔ وعظ وچ بڑا اثر تے لوچ۔ شاعری دا شوق جوانی سمے ہویا تے مولوی محمد حسین احمد آبادی دے شاگرد ہوئے۔ شعر لکھدے رہے۔ اہناں شاعری نوں نصیحت۔ اخلاق تے دھرم پرچار دا کم لیا اے۔ شعراں وچ رس تے روانی۔ طبیعت وچ وستھار تے خیال اڈاری ڈھیر سی۔ ایتھاں روں شعر لکھن لگے پوری کتاب لکھ چھڈدے۔ اہناں دیاں تصنیفاں تالیفاں ڈھیر ہن۔ مثلاً:۔

گلزار محمدی۔ گلزار آدم۔ احوال الآخرت۔ قصص المحسنین (قصہ یوسف زلیخا)۔ گلزار موسیٰ۔ پنج گنج دلپذیر۔ خوان یغما دا قصہ۔ ترجمہ دیوان حافظ۔ معجزات محمدی۔ اکرام محمدی۔ تفسیر قرآن مجید۔ چراغ دلپذیر۔ دعوت دلپذیر۔ انشائے دلپذیر۔ مکتوبات دلپذیر۔ وعظ دلپذیر۔ مجموعہ خطبہ دلپذیر۔ اخبار دلپذیر۔ دعوات دلپذیر۔ گلدستہ معجزات۔ باغ بہشت۔ کاخن النساء۔ گلدستہ نعت۔ سحرفیاں دلپذیر۔ مناجات دلپذیر۔ گلزار مکہ۔ معراج نامہ دلپذیر۔ زینت الاسلام دلپذیر وغیرہ۔

اخیر عمرے مرزا قادیان دے چیلے بن گئے "مرزائی ہو گئے"۔ پر شعر "حنفی خیال" لکھ رکھ کے ای لکھدے رہے۔

کلام دا نمونہ:۔

خطبہ دلپذیر چوں

جے لکھ برساں جیوے کوئی اوڑک ہک دن مرنا ۔۔۔ آب حیات جے پیوے کوئی اوڑک ہک دن مرنا
لکھ آسودہ تھیوے کوئی اوڑک ہک دن مرنا ۔۔۔ بھانویں شاہ سدیوے کوئی اوڑک ہک دن مرنا
مرنا مرنا معلم سبھ نوں مرنے تھیں کیہ ڈرنا ۔۔۔ جے لکھ برساں جیوے کوئی اوڑک ہک دن مرنا

ح جنہاں دے نال پیار تیرا اُنہاں مول تیرے کم آوناں ہیں
کرنا کسے عزیز نہ سنگ تیرا کسے نال تیرے ایتھوں جاوناں نہیں

جدوں بکڑ فرشتیاں پیش کیتا پچھے رب تیں کسے چھڑاونا ہیں
دلپذیر خدا دے فضل باجھوں کسے تدھ نوں پار چڑھاونا ہیں

چیتر چین گئے سب میرے جیہنا عشق بھلایا اے | دلبر یار پیارا میرا مینوں چھوڑ سدھا اے
سم بکم عمی ہویا اجے نہ سوہنا آیا اے | باجھ پذیر پیارے جانی برہوں سینہ تایا اے

کتاب نصیحت المُسلمین وچ "کوڈی" دی نندیا کردے آکھدے ہن

بھاری بدعت مُلک اساڈے کوڈی کھیڈن والی | رل اُچکیاں ڈاہڈی ٹُنیاں جٹاں رسم نکالی
ہندو جدوں جوانی چڑھدے کار تجارت کردے | مومن جدوں گبھرائے ہوون کوڈی اُتے مردے
دینہ کوہاں تے کوڈی ہووے سر پر نیہیں جاون | ہک گھراندے کموں جاون دوجے دھکے کھاون
دوروں دوروں سبھ مُشٹنڈے آن اکٹھے ہوون | وڈا پڑ میدان بنا کے چُتڑ کھڑھ کھلوون
وچ چنیوٹ علاقے اینویں کھیڈ پئی ہک واری | لوہے مونہہ کھ ہوئے اکٹھے جٹاں جھنڈ کھلاری
جس ویلے آ بھوئے ہوئے کوڈی خوب مچائی | ہک انگریز سببی اوتھوں آ کے لنگھیا بھائی
گھوڑے اُپر چڑھیا ہویا دو تن نال سپاہی | آ بولس نظر اکھاڑہ جتھے کوڈی ٹُہندی آہی
خوش ہوکے اِہ جٹ نمانے کہندے صاحب تائیں | ہے سرکار اِہ ساڈا جلسہ کھیڈن دیکھ کرائیں
صاحب کہیا ہم بھی دیکھیں اس جلسہ کو بھائی | گھوڑا تھم انگریز شتابی جھات اکھاڑے پائی

د

دیکھ تعجب ہویا صاحب غصے اندر آیا
یہ کیا جلسہ وقت ہمارا ناحق حرج کرایا

اہناں دے پیو مولوی کرم الٰہی دی اِک چنگے شاعر تے واعظ سن۔ اُہناں اِک کتاب فتاویٰ کرم الٰہی غفر نے سُٹیاں دی، چوکھی موٹی کتاب تے سراج الحفظین لکھیاں۔ مولوی دلپذیر صاحب دے پتر ڈاکٹر منظور احمد دی شاعری کردے رہے۔ اہناں ۵۰۰ صفحے دی قصص المحسنین (یوسف زلیخا) تے ہور قصہ حضرت جابرؓ = قصہ کونج وچھوڑا۔ فریاد بلبل۔ وغیرہ لکھیاں۔ اج اِہ ڈاکٹری کردے سن

پال سنگھ عارف

نام پال سنگھ تخلص عارف۔ پیو دا نام سردار گوردت سنگھ پنڈ پدھری (اٹاری نیڑے) ضلع امرتسر دے وسنیک جنم ساون ۱۹۳۱ سمہ بکرم مطابق ۱۸۷۵ء

ٹڈل پاس کر کے فوج وچ بھرتی ہو گئے۔ ۱۸۹۲ء وچ مانڈلے (برما) بدلی ہو گئی۔ اوتھے اک دھرماتما تے واتسک (صوفی) حوالدار سنت حاکم سنگھ دی ہنی بہن دا موقعہ ملیا۔ تے اُہناں آپ نوں فقیری تے کوتا دی چیٹک لائی۔

اِہناں پہلوں کجھ کافیاں پھیر پورے قصے لکھے۔ ۱۹۱۵ء وچ پنشن پا کے گھر آ گئے۔ تے مڑ صوفیائی خیال دی کوتا لکھن تے گیان دھیان دیاں باتاں کرن نوں اپنا نیم بنا لیا۔ اُتے پنڈ پدھری تے گھرنڈہ دے وچ گھار اِک اپنا ڈیرا ست سنگ سر بنا لیا۔ جتھے ہر پکی ہینے دی چودھاں بندراں نوں لوک دُور نیڑے توں آ کے خاص کر اِہناں دیاں دھرم گیان دیاں باتاں تے شعر سُندے۔

اِہناں قصہ جندیہ بدن معیار۔ سوہنی مہینوال۔ پورن بھگت۔ گوپی چند۔ رمز العشق۔ پریمی بھورے پریم پریکھیا۔ پریت سنگ بے پرتیتیاں۔ عمر بلاس۔ گلزار عشق۔ تماشا قدرت۔ برہ دی بات۔ امرت برکھا۔ گرہست اُپدیش۔ دوہڑے حقانی۔ گلشن عارف۔ بارہ ماہ۔ پال الکری وغیرہ لکھے۔ جنہاں چوں کئی چھپ چکے ہین۔ کلام وچ ربی پریم تے معرفت دی جوت جگ رہی اے۔ اُردو فارسی تے عربی دے لفظ کھلے ڈُلھے ورتے ہن۔ رمز العشق چوں ونگی۔

کیہ صاحب کھیل رچایا توں　　جگ کیسے چا بنایا توں
جد کُن فیکون الایا توں　　خود اِک رنگ ہر جائی دا
کیوں لکھوں روپ وٹائی دا

جو رمز اللہ دی پاؤندا اے　　رتس مزا عشق دا آوندا اے
نہیں مردہ نہیں جس بھاؤندا اے　　اِہ پتھر شخص بتائی دا
کیوں لکھوں روپ وٹائی دا

سوہنی مہینوال وچوں تین شعر

سوہنی آکھیا دھرم نہ نیم اوتھے جتھے عاشقاں دا استھان ماۓ
اُستت نندیا مول نہ پہنچ سکے اُرے رہی سبھ دین ایمان ماۓ
ذات پات نہ نام نہ روپ اوتھے اگے ایس تھیں بند زبان ماۓ
اَگے عاشقاں لکھ تے لکھ اِکّو عاجز جیہا تیہا سلطان ماۓ
قدر عاشقاں دی سوئی جاندے نے لگے جنہاں نوں عشق دے بان ماۓ
پال سنگھ پیارے دا کھیل سارا لہراں لکھ ساگر اِک مان ماۓ

گلزار عشق وچوں :-

بُلبُل رونۓ ہاۓ کیہہ کریۓ لگا دُکھ دو رنگی
کھڑے نہ پھُل تے دل نہ ٹھہکے کھڑے تے تاں بھی تنگی
کِھڑے جدوں تے مالی بھیڑا ہل وچ توڑ لیجاوے
دوہاں گلاں وچوں پال سنگھ کوئی گل نہ چنگی

...

دوہڑے حقانی وچوں اک دوہڑا

محفل دے وچ روشن ہویا جد جل پروانہ نہ مویا
مرزے جان دِتّی تاں صاحباں نال سجن دے سویا
مجنوں مک گیا جگ آکھے ہنیں جگ جگ ہویا ہویا
پال سنگھ جل تاری سوہنی سبھ کہندے لوک ڈبویا

حیات امرتسری

نام محمد حیات تخلص حیات قوم ڈبہ۔ امرت سر دے وسنیک۔

جنم ۱۸۷۶ء وفات ۱۹۳۳ء

نیانے ورھے دی عمر وچ ہیر وارث شاہ پڑھن دا شوق ہویا۔ تے اوہ پھر اس طرح پڑھی جویں کنٹھ (حفظ) ہو گئی۔ کتاب نوں پڑھن تے سمجھن وچ حاتم سمجھے جاندے۔ لوک دُور دُوروں آ کے اوہناں کولوں ہیر وارث دے معنے پچھدے تے شعر حل کراندے۔ جویں ۱۹۰۶ء دی گل اے۔

اوہ اپنے کم کاج دے سلسلے وچ بمبئی گئے ہوئے سن کہ سید فضل شاہ لاہوری دے شاگرد میاں محمد دین نقد گوجرانوالئے جیہڑے آپ وی ایس ہیر دے چنگے جانو سن ہیر وارث شاہ دے اک مصرعے نوں سمجھن دی خاطر اوہناں کول بمبئی جا پہنچے۔ مصرعہ اوہ سی:

شرمگاہ تیری کھِڑی پھُل وانگوں بھونگا ٹھیک لگا بُلبُل دا نی!

اوہ مصرعہ اصل وچ میاں ہدایت اللہ والی ہیر وارث دا اے) حیات صاحب نے ارتھ (مطلب) کر دیاں آکھیا۔ ایتھے شرمگاہ توں مراد اکھ اے۔ جویں لوکی آکھدے ہن۔ اوہ کتنا بے حیا اے اوہدی اکھ وچ رتی شرم نہیں۔ تے وارث شاہ ہوری آکھدے ہن۔ کہ کسے کامل فقیر نال جد اکھیاں چار ہویاں اوہدی کامل نگاہ ایسی پئی۔ کہ اکھاں کھلھ گیاں۔

۱۸۹۵ء وچ بابا صادق دے شاگرد اللہ دتا شیفتہ نال اوہناں دے چنگے ٹاکرے ہندے رہے اوہ اُکّے اَن پڑھ سن پر شعراں وچ روانی تے وستھار بڑا سی۔ شعر خُوب کہندے سن۔ مشاعریاں وچ لوک اوہناں دی ڈاہڈی آدر عزت کر دے سن۔

درمیانی عمر وچ اوہناں حج وی کیتا۔ اپنے آپ نوں وارث شاہ دے شاگرد آکھدے سن۔ کہندے سن میں خواب وچ سید وارث شاہ دا شاگرد ہو چکا ہوں۔ ایس گل ول اشارہ کر دے ہوئے لکھدے ہن

ص۔ صبر تے شکر دا خرچ پلے پاندھی منزل مقصود دی راہ دا ہاں
جنھوں خالی سوالی نہ کدی مڑیا ایں بھی منگتا اوس درگاہ دا ہاں!
سیّد قائم علی شاہ ہے پیر کامل تشنہ لب خادم جس دی چاہ دا ہاں

کیوں نہ کہن حیات اُستاد لوکیں میں شاگرد حضرت وارث شاہ دا ہاں

آپ دا پہلا شعر اِہ اے

ت تن دی رکھن پرواہ ناہیں من جنہاں نے اپنے مار لیئے نی!
لیڑے دھوبیاں دے دھونے عیب کیہہ اے سُوراں تکتے عاشقاں چار لیئے نی
دِتّی کسے اُتار کے کھل ہتھیں جھوٹے مرنے دے چڑھ کے دار لیئے نی
مرن بعد حیات نہ سٹ سکن سر پی عاشقاں جنہاں چک بھار لیئے نی

کلام دی بے رنگی وے

م مختصر سنو قصہ کن دھر کے بہتی نہیں لمّی واردات میری
ہاڑ ہیٹھ ہیں لوال سیال اُتے کمبل اِک وچ گزر جائے رات میری
کھاواں رب دا سوال زمین اُتے ہوندے اِس طرح بسر اوقات میری
کُتّا نفس حیات نہیں صبر کردا اسلے روزہ ہوندے برات میری

ر رشتے توڑ دتے بھائی بندیاں نے دُنیا وچ نہ کوئی ساک ناتہ میرا
ہووں دنن مسافراں وانگ ہیں بھی کرنا کسے نہ چالیہ سانہ میرا
جیہڑا دے روزی سدا جیوندے نوں سو یو موئے والے اللہ داتا میرا
لیکے پتہ حیات دا کیہہ کر سو مردہ سمجھنا گیا گو آتا میرا

الف آؤ کمان ابرو لگا وچ سینے تیر نگہ کتھیں کیتو نشانہ جیہا!
شمع رُخ توں پیا قربان ہوندے میرا دل بن گیا پروانہ جیہا!
مست اکھیاں ویکھ سرور آیا دتو مئے دا بھر کے پیمانہ جیہا!
شوخی کر بے شک معشوق ہی توں اِہ حیات ہے عاشق دیوانہ جیہا!

محمد الدین سوختہ

نام محمد الدین تخلص سوختہ پیو دا نام میاں احمد بخش قوم راجپوت ۔ امرت سر دے وسنیک ۔ جنم ۱۸۷۶ء وفات ۱۹۴۴ء
ایہناں دے پیو میونسپل کمیٹی امرت سر وچ داروغہ نزول سن ۔ ایہناں جد ذرا ہوش پھڑی ۔ پڑھنے پئے ۔ اوسے سمے ایہناں نوں شعراں دی چیٹک لگ گئی ۔ پڑھنا چھڈ کے سوچ دی اگ وچ سڑنا شروع کر دتا ۔ تے خلیفہ قمر دے شاگرد ہو کے سوختہ بنے تے شعر آکھن لگ پئے ۔

پڑھائی چھڈی تے کمائی دی فکر کرنی پئی ۔ علم واجبی وی نہیں سی ۔ ایس واسطے کچہری وچ پیادے دی نوکری کر لئی ۔ تے اخیر عمر تک ایہو کم کر دے رہے ۔

ایہناں وارث شاہ دی ہیر وچ وارث شاہ دے نام تے قریباً ۶۰ شعر لکھے تے پھیر آپ وی ہیر رانجھا دا پورا قصہ لکھیا جو قریباً ۱۰۰ صفحے دا اے ۔ مشاعریاں وچ بڑی آدر عزت تے ٹھاٹھ نال شرکت کر دے سن ۔ ہندو، سکھ، مسلمان گوریاں تے دُوجے لوکاں وچ سانجھے تے ہر من پیارے سن ۔ ایہناں دے شاگرداں وچ ہندو، سکھ وی سن تے مسلمان وی ۔

شیفتہ، عشق لہر تے بابو کرم نال ایہناں دی چھیڑ چھاڑ تے چوٹ بازی رہی ۔ سبھاؤ دے بڑے ٹھنڈے مٹھے تے میلی جولی سن ۔ شعراں دی لور وچ مست تے نوکری وَلّوں سدا بے نیاز جیہے رہے ۔

عام طور تے شعراں وچ روانی، پکیائی تے رس اے ۔ ہیر رانجھا دا قصہ چھپ چکیا اے ۔ باقی سارا کلام اَن چھپیا اے ۔

نمونہ :-

الف اللہ دی ذات دے وچوں اِکّو الف نکھیڑیا ئیں
مُرشد کن وچ پھُوک جاں ماری جھگڑا کُل نبیڑیا ئیں
اُنحد دا آوارہ آیا تھاں جاں دیگ تے بھیڑیا ئیں
شاخاں سوختہ ہریاں ہویاں کھُوہا آس جاں گیڑیا ئیں

ب بیٹھ کے شاخ امید اُتے اس کھیڈ کے بلبل گذار گئی

چند روزہ دی زندگی سمجھ فانی گلاں نال کر خوب پیار گئی
آئی خزاں تے باغ ویران ہویا رو رو کہے ہن کتھے بہار گئی
اڈ گئی قفس دی تیلیاں توڑ بلبل تن قفس سوختہ جان سدھار گئی

ہیر رانجھا چوں۔ رانجھے دا جوگی ہون لئی وچار کرنا۔

رانجھے دل دے نال وچار کیتی کیویں ہیر دے ملن دا ڈھنگ کریئے
جیہڑا راہ بتدے ساڈوں پا دیوے اوسے نال کسے انگ سنگ کریئے
ایسی آپنی شکل بدلا لیئے نواں اپنا کوئی روپ رنگ کریئے
ہر دم مست متانڑے گیت گائیے کوئی ہور ناہیں نشہ بھنگ کریئے
کسے گورو دے پھلوں جا پیر پھڑیئے پچھوں نال اوہدے خوب جنگ کریئے
اک گھڑی آرام نہ لین دیئے بات بات اُتوں اُس نوں تنگ کریئے
کرامات اوہدی ساری کھوہ لیئے اوہنوں رڑے بہال کے ننگ کریئے
مطلب آپنے کدی نہ سدھ ہوون جیکر سوختہ جگ توں منگ کریئے

ہیر
تینوں آکھیا سی نیونہہ لان ویلے ڈونگھے پانی دے وچ نہ پیر پائیں
رکھیں اپنی زبان نوں وس اندر جھوٹھی قوجیاں والی نہ قسم کھائیں
جیہڑا سدا بہار ہی رہے دیندا خوشبو وار جا کے کدروں پھل لائیں
جدھا کوئی کنارہ نہ نظر آوے اس جگہ اتے جا کے خوب نہائیں
جنہاں جگہ توں آیا ہیں دیکھ جا کے تیرا کوئی نشان ہے اوس تھائیں
ساڈی سوختہ نگہ دے وچ وڑ کے دیکھیں کتے اداس نہ ہو جائیں

جواب رانجھا:-
ہیر نکرہ نہ کر کسے بات دا توں تیرے نام اتوں اپنی جان دیساں
ایویں ہو چھیاں والی نہ گل کرساں سوچ سمجھ کے تینوں زبان دیساں
اپنا دل دیساں اپنا جگر دیساں اپنی ہستی دا سارا سامان دیساں
پھیر ہند دی رسم ادا کرساں ایتھے سوختہ نوں ناہیں پان دیساں

رحیم بخش سعدؔ

ناں قاضی رحیم بخش تخلص سعدؔ۔ پیو دا ناں قاضی نبی بخش۔ پنڈ داؤد ضلع سیالکوٹ دے وسنیک
جنم ۱۸۷۷ء وفات ۱۹۰۶ء

جوانی وچ امرت سر آ گئے تے راج گیری دا کم کردے رہے۔ اٹھارہ ورھے دی عمر وچ تپ دق دا روگ ایہا لگا کہ جان لے کے ہٹیا۔ ایس تھوڑی جیہی عمر وچ ایہناں کئی قصے وغیرہ لکھے۔ جنہاں چوں خوان یغما۔ دل خورشید۔ قصہ سنیاری۔ کان دی مکدا نہ۔ جھگڑا پوستیاں دا۔ مجموعہ رحیم بخش تے کجھ سیحرفیاں چھپ چکے ہن۔ ایہناں چوں دل خورشید دا قصہ زیادہ پرچلت ہے۔
خاموش طبیعت۔ نیک۔ پرہیزگار تے نمازی بندے سن۔ تعلیم معمولی سی۔ پر شعر چنگے تے بولویں تے نویویں ہن۔

قصہ دل خورشید دا مڈھ انج بنھدے ہن ؎

بسم اللہ بسم اللہ پڑھ کے ہتھ قلم نوں لاواں
جو کجھ صفت ثنا خدا دی تھوڑی آکھ سناواں
اے قلمیں سر نیواں کر کے پہلوں نال ادب دے
کر سجدہ ہو حال آزندہ اگے سچے رب دے
آکھ خدایا میرا ہینڈا المساں بہت دوراڈا
او کھے سوکھے ویلے تیں بن ساتھی ہور نہ ساڈا
رب رحیم کریم قادر توں سچا حق تعالےٰ
خالق مالک رازق سبھدا ساریاں صفتاں والا
نور نبی دا ظاہر کیتا نال محبت بھاری
اوسے نوراں ظاہر مڑ کے کیتی خلقت ساری
ساری خلقت وچوں چن کے سرور نبی بنائیے
سبھ نبیاں توں افضل احمد آپ خدا فرمائے

دھنی رام چاترک

نام دھنی رام تخلص پہلوں ہردھنی فیر چاترک۔ پیو دا نام پوہلو مل۔ جمن بھوں پنڈ پسیاں والا ضلع سیالکوٹ جنم ۱۸ اسوج ۱۹۳۳ء بکرم۔ مطابق اکتوبر ۱۸۷۶ء۔ کوچ ۱۸ دسمبر ۱۹۵۴ء

اروڑ بنس موہنگا خاندان دی اگھ دے تارے۔ اِہناں دے وڈیرے سندھانوالیہ خاندان (مہاراجہ رنجیت دے سوہریاں) دے مودی سن۔ فیر آڑھت تے شاہوکارہ کردے رہے۔

جد اِہناں اکھ کھولی گھر تے غریبی ساڑھ ستی تے تنگدستی نے گھیرا پایا ہویا سی۔ ماں دے کُجھ دس کہ اُتوں چیچک ماتا نے آ پھڑیا۔ اجے ڈیڑھ ورھے دے سن کہ ماں پیو غریبی ہتھوں پسیاں والا چھڈ کے لوپوکے امرتسر آ گئے۔ جماندرو کمزور ہون کرکے اِہناں دا چاچا اِہناں نوں دھنگاڑے چُک کے میلیاں۔ راساں۔ تماشیاں تے جھنجاں تے لیجاندا تے جی پرچاندا رہیا۔

مساں چار پنج ورھے کھیڈ وچ گذارے فیر پڑھائی ول دھیان دِتا۔ گورمکھی پیو کولوں پڑھی۔ لنڈے گھر دی دولت سن اُہ وہیاں وچ ناویں چڑھاندے تے نال نال سمجھائی جاندے۔ پھیر ہولی ہولی ہندی اکھراں دی پچھان دی آ گئی چھیویں سال دے شروع وچ لوپوکے دے مدرسے وچ داخل کیتے گئے تے اُردو پڑھنا شروع کیتا۔ اجے دو جماعتاں پاس کیتیاں سن کہ بدوملہی چلے گئے تے پنجویں تک اوتھے پڑھے۔

اُہناں دناں وچ نکے نکے بالاں دا ویاہ کر دین وچ گھراں والے خوشی محسوس کردے سن۔ سو اِہ وی اجے اٹھ نوں سال دے سن کہ ایتھے بدوملہی وِچ ویاہے گئے۔ سمے دے چکر نے بدوملہی ٹکن نہ دِتا۔ تے اِہ امرتسر آ گئے۔ ایتھے آ کے اسلامیہ ہائی سکول چوک فرید دی جونیئر سپیشل کلاس وچ داخل ہوئے۔ فیر لوپوکی جاناں پیا۔ پر مُڑ چھیتی ای امرتسر آ کے انگریزی دی پڑھائی پوری کیتی۔ فارسی اُردو ہندی گورمکھی دی شُدھ بُدھ امرتسر آون توں پہلے ہو چکی سی۔ ہُن انگریزی دی گزارے جوگی ہو گئی۔ تے کمائی ول دھیان پیا۔ پندرہ ورھے دی عمر وچ وثیقہ نویسی شروع کیتی۔ اپنے پیو دی ہٹی تے کم کردے تے نال اوتھے بیٹھے وثیقہ نویسی کردے رہندے۔

پیو نے سارے جتن کیتے پر غریبی نے کھیہڑا نہ چھڈیا۔ آخر اکتوبر ۱۸۹۳ء وچ کوئی نوکری کرن خاطر امرتسر آ گئے تے وزیر ہند پریس دے مالک بھائی وزیر سنگھ تے بھائی ویر سنگھ جی نوں مِلے تے ایتھے گورمکھی لکھائی (خوشنویسی) تے سنگسازی دا کم شروع کیتا۔ ۱۸۹۶ء وچ وزیر ہند پریس والیاں بازار مائی سیواں وِچ کتاباں دی ہٹی کھولی تے اُہدا انچارج اِہناں نوں بنا دِتا۔ پر ۱۸۹۸ء وچ جد پریس دا کم بہت وَدھ گیا۔ دکان بند کر کے اِہناں نوں پریس وچ لے آندا گیا۔ ۱۸۹۹ء وچ ڈاکٹر بھائی ویر سنگھ جی نے سپتاہک (ہفتہ وار) خالصہ سماچار جاری

کیتا۔ جو ہُن تک جاری اے۔ تے اِہ پروف ریڈر، پریس دے مینیجر تے اخبار دے سب ایڈیٹر رہے۔

ایسے سمے شاعری دا شوق ہویا۔ اِہناں دیاں نظماں خالصہ سماچار، خالصہ ینگ مین میگزین، تے کُجھ ہور رسالے اخباراں وِچ چھپن لگیاں۔ خالصہ ٹریکٹ سوسائٹی لئی کُجھ منظوم ٹریکٹ لکھے۔ شروع وِچ مولانا حالی تے سُورج نرائن مہر دیاں نظماں دے پنجابی اُلتھے وی کیتے۔ پہلوں تخلص ہِر دھنی لکھدے رہے۔ فیر چاترک ـــــ واز تک وِچ اِک ناول "ربا سیٹھ" لکھیا۔ ۱۹۰۶ء وِچ قصہ "بھرتری ہری" ۱۹۰۶ء وِچ "نل دمینتی" لکھے۔ تے اِہ بڑے مقبول ہوئے۔ ۱۹۰۵ء وِچ دھرم بیر (شہیداں دے ساکے) پُھلاں دی ٹوکری لکھی۔ ۱۹۱۲ء وِچ "حکایات لقمان" تے توبتہ النصوح ترجمہ کیتیاں۔ اِہ سب کتاباں چھپ کے بڑیاں مشہور ہویاں تے پسند کیتیاں گیاں

۸ اپریل ۱۹۰۵ء نوں پیو دا سایہ سِروں اُٹھ گیا۔ تے گھر دا بھار اِہناں دے موہڈیاں تے آ پیا۔ ۸ مئی ۱۹۰۷ء نوں اِہناں دُوجا ویاہ کیتا۔ تے لکھشمی دیوی غریبی تے بے برکتی نوں دھکّا دے کے اَگے وَدھی۔ تے ہُن اِہناں دیاں محنتاں سپھل ہون لگیاں۔ اِہ ۸ سال دی پکّی نوکری چھڈ کے ۱۹۱۱ء وِچ بمبئی چلے گئے۔ اوتھے "کاغذ دی مِٹّی" جا کیتی۔ فیر گورمکھی ٹائپ بنان ول دھیان دِتّا۔ تے ۶-۷ طرح دے ٹائپ بنوائے۔ پر بمبئی دی آب و ہوا راس نہ آئی۔ تے کاریگراں سمیت امرتسر آ گئے۔ ۱۹۱۴ء وِچ ایتھے ہال بازار وِچ "سٹینڈرڈ ٹائپ فونڈری" جاری کیتی تے سردار بہادر بھائی کاہن سنگھ جی دا مہان کوش (انسائیکلوپیڈیا آف سکھ لٹریچر) چھاپیا۔ ۱۹۲۶ء وِچ سٹینڈرڈ ٹائپ فونڈری دی برانچ لاہور وِچ کھولی۔ فیر ۱۹۳۰ء وِچ اِک دکان الہ آباد جاری کیتی۔ تے ۱۹۳۱ء وِچ اُردو ٹائپ بنان ول دھیان دِتّا۔

کاروباری رُجھیویں سبب شاعری ول اِہناں بہت زیادہ دھیان نہ دے سکے۔ پر فیر وی کُجھ نہ کُجھ لکھدے رہے۔ میری اِہناں دی ملاقات ۱۹۲۲-۲۳ء وِچ ہوئی۔ دونویں اِکو مرض دے مریض ساں چھیتی اِی بھرپن دا گُوہڑ ہو گیا۔ ۱۹۲۶ء وِچ میں، گیانی ہیرا سنگھ درد تے چاترک ہوریں گیانی ہوراں دے دفتر وِچ ہال بازار اِک دن سِر جوڑ کے بیٹھے تے اج "پنجابی سبھا" دی نینہہ دھری گئی۔

۱۹۳۱ء وِچ اِہناں دی کوتاواں دا سنگرہ "چندن واڑی" چھپی۔ جیہڑی بڑی اُچی تے سُچّی شے سی۔ فیر ۱۹۳۲ء توں ۱۹۴۰ء دیاں کوتاواں دا مجموعہ "کیسر کیاری" ۱۹۴۰ء وِچ چھپی۔ اِہدے بعد ۱۹۴۴ء وِچ "نور جہان بادشاہ بیگم" اُردو اکھراں وِچ تے ۱۹۵۰ء وِچ صوفی خانہ گورمکھی اکھراں وِچ چھپیاں۔

ہُن رب دَتوں گھر وِچ ہر طرح دی ہری بھری۔ ایہہ روحانی سنتاناں توں علاوہ رب نے اِک سپتری تے چار سپتر دِل دا سرور تے اکھاں دا نُور بنائے۔ سپتری دوِتیاوتی پلو کھٹی دی اے۔ بلونت رائے، جسونت رائے، برج موہن تے پریم کمار بعد دی سنتان۔ اِہناں دی چوہنڑیں ورھے گنڈھ تے اِہناں دے متراں دوستاں پنجابی دے مان یوگ لکھاریاں کویاں تے اُگھے لیڈراں اِہناں دا

سنمان کردیاں ہویاں اِہناں نوں ٹاؤن ہال امرتسر وِچ ہوئے اِک بڑے بھارے جلسے وچ ۴ اکتوبر ۱۹۵۶ء نوں "اُبھے نندن گرنتھ" بھیٹ کیتا۔ تے اِنج اِہناں نوں پنجابی دا "مہاکوی" منیاں گیا۔ اِہ جلسہ ایسے مقصد لئی اِہناں دے اعزاز وِچ کیتا گیا۔ تے آپ دِیاں ادبی خدمتاں نوں سلاہیا گیا۔

اُنج تے پسیاں دے دی اِک اکھ جے شاہ بہرام والا امام بخش سی تے دوسری اکھ چاترک سی سیالکوٹ دی اِک باہنہ جے سر اقبال سی تے دوسری چاترک سی۔ پر اِہ آپ امرتسری کہلان وِچ خوشی محسوس کردے سن کیوں جو اِہ آپ نورجہان نظم دے اخیر وچ لکھدے ہن ؎ "امرتسر یا چاترک آیا درد ونڈاں"

چاترک بڑے نیک سبھا دے بڑے مرنجان مرنج تے ملنسار سن۔ جے دل وِچ ہندو مذہب دا پیار کُٹ کُٹ کے بھریا ہویا سی۔ تے باقی مذہباں دی آدر عزت تے بھرم بھاء دی دل وچ پورا پورا سی۔ تے ایہو وجہ اے کہ اِہناں دا میل جول ہندو مسلمان، سکھ عیسائی ہر اِک نال اِکو جیہا بھرواں تے رجواں سی تے ہر اِک چاترک نوں اپنا ای جاندا سی۔ اِہناں دے دل وِچ سبھ لئی اِکو جیہا پیار خلوص تے درد سیک سی۔

چاترک نے غریبی تے ساڑھ ستی وِچ اکھ کھولی۔ پر دنیا دی گردش دے سارے چکراں نوں اپنی ہمت عزم تے ربّ دی مہر نال جکر دیندے چلے گئے۔ ایتھوں تک کہ چکر تھک گئے۔ اِہناں دی ہمت استقلال حوصلہ تے صبر دے بوٹے بڑے گھن چھاویں تے پھلدار ثابت ہوئے۔ تے جد اِہناں اکھ میٹی چارے پاسے نیبے دی ہریاول دولت دی جگ مگ تے خوشی دا دھماں سی۔

شیخ سعدی نے اِک شعر وچ آکھیا سی۔

"جدوں توں آیا سیں توں رو رہیا سیں تے سارے ہس رہے سن، ہُن دنیا توں اِنج جائیں کہ توں ہس رہیا ہوویں تے سارے تینوں یاد کرکے رو رہے ہون۔"

تے ربّ دی مہر نال چاترک ہوراں اِہ گل پوری کر وکھائی۔ ۱۸ دسمبر ۱۹۵۶ء نوں جد اِہ دل دی حرکت بند ہون نال سورگ دل کوچ کر گئے۔ ہر اکھ نمناک۔ تے ہر دل غمناک سی۔

چاترک دی زندگی جتھے دنیا لئی ہمت عزم تے استقلال دی روشن مثال سی۔ اُہناں دی شاعری وی بڑی اُچی تے سُچی سی۔ چاترک ہوریں عروض دے چنگے جانوں سن۔ اِہناں دے شعراں وچ وطن پیار، خیال دی اُچائی، سوچ دی ڈونگھائی جذبیاں دی سیتلتا دے نال روانی تے رس لوچ بڑی اے۔ تے اِہناں دا کلام فنّی اعتبار نال بڑا اُچا تے سوہنا اے۔

دنیا دے ہور رجھیویاں دے باوجود پنجابی زبان دی ترقی وِچ اِہناں دا مان یوگ حصہ اے۔ پنجابی سبھا راہیں تے اِنج وی اِہناں پنجابی دی اُنتی لئی بڑا کم کیتا تے حق اِہ اے کہ "ابھے نندن گرنتھ" دی بھینٹ تے سنمان دے واقعی اِہ مستحق سن ✦

کلام دا نمونہ

میرے کائنات دے مالکا میرے من دی میل اُتار دے ‏ ‏ ‏ کوئی پا کے مینہہ مہر بھری میری بگڑی پیچ سوار دے
میرے ساز دی ہیں صدا توہیں میرے درد دی ہیں دوا توہیں ‏ ‏ ‏ توہیں لائی آ کے بُجھا توہیں میرے تپدے سینے نوں ٹھار دے
میری ہر گئی تاں توہیں جتا میری رُڑھ گئی تاں توہیں بچا ‏ ‏ ‏ جویں بن دا ای میرا اجھ بنا میرے ڈگدے دل نوں اُسار دے

"دُنیادار نوں" :—

پیٹ دے پُجاریا او رب دیا جھوٹیا ‏ ‏ ‏ بھٹھ وانگ بھکھڑا بھڑبھڑے وانگ موٹیا
اگے توں اگیرے ہتھ حرص دا ودھانا ایں ‏ ‏ ‏ پانی اُتے تیل وانگ پسردا جانا ایں
رب جانے کیہڑا تیری حرص دا منارا اے ‏ ‏ ‏ کتھے تیری کاماں دے سندھ دا کنارا اے
جیہڑا تیرے لاگے لگا اوہو گیا رنگیا ‏ ‏ ‏ چُنکیاں دے ناگ نے قبیلہ سارا ڈنگیا
تینویں اسے تے فیشناں دے تھلے گھٹی ہوئی اے ‏ ‏ ‏ بھولی بھالی دیوی دی توں آب رول سٹی اے

میلے وچ جٹ :—

توڑی تند سانبھ ہاڑی ویچ وٹ کے ‏ ‏ ‏ لمبڑاں تے شاہاں دا حساب کٹ کے
مینہاں دی اُڈیک تے سہاڑ کڈھ کے ‏ ‏ ‏ مال ڈھانڈا سانبھنے نوں چوہڑا چھڈ کے
بک جھگا چادرا نویں سوائے کے ‏ ‏ ‏ سُتماں والی ڈانگ اُتے تیل لائے کے
پچھے مار وکھلی آنند چھا گیا ‏ ‏ ‏ مار دا دمامے جٹ میلے آ گیا

اک گیت "نویں دُنیا" :—

پنچھیا نویں اُڈاری مار
کھنب کھلا کھلا کے چھاتی ‏ ‏ ‏ عرشے پہنچ مار اک جھاتی!
دیکھ رہیندا مات لوک وچ ‏ ‏ ‏ سُپنیاں دا سنسار
پنچھیا! نویں اُڈاری مار

رنگ نسل تک گھلدے رلدے ‏ ‏ ‏ مٹ دے جاندے پاڑے دل دے
رلدے لہو۔ رواج بدلدے ‏ ‏ ‏ ایکے دا پرچار
پنچھیا!۔ نویں اُڈاری مار

ہمدم

نام محمد رمضان تخلص ہمدم مشہور استاد ہمدم پیو دا نام شیخ الٰہی بخش لاہور اکبری منڈی دے وسنیک

جنم ۱۸۷۷ء وفات ۲۹ نومبر ۱۹۵۴ء

مڈھلی تعلیم مڈل تک پائی۔ اِہناں دناں وچ پیو الٰہی بخش مصوری کردے سن۔ اہناں نوں ۱۲ ورھے دی عمر وچ مصوری (چترکاری) کرن دا چا چڑھیا۔ پر اہناں دی مصوری بناوٹی رنگاں تے والاں دے برشاں دی پابند نہیں سی۔ سگوں اِہ مصوری جگر دے خون تے سوچ دے۔ قلم دی سی جس نوں لوک شاعری کہندے ہن۔

چھوٹی عمرے اِہناں نوں سید فضل شاہ۔ میاں رحیم بخش عرف رحیم یار۔ میاں ہدایت اللہ۔ سردار لابھ سنگھ دی صحبت سنگت دا شرف حاصل رہیا جس نال اہناں نوں شاعری دا شوق ہویا۔ تے اِہ میاں امداد بخش لوہار دے شاگرد ہو گئے۔

ایسے سمے اہناں نوں ریلوے وچ نوکری مل گئی۔ اِہناں ٹرین اگزامینر بن کے افریقہ تک دی سیل کیتی ۲۱ ورھے ریل دی نوکری کر کے طبیعت اُچاٹ ہو گئی۔ اِک آزاد پنچھی کد تک نوکری دے پنجرے وچ بند رہ سکدا سی۔ نوکری چھڈ کے گھر آ گئے۔ تے تصنیف تالیف دا کم شروع کر دتا۔ اُہدے نال سید مٹھا بازار وچ کتاباں دی ہٹی کھول لئی پر آزاد طبیعت نے ہٹی دی کھٹی پسند نہ کیتی۔ تے اِہ کم وی چھڈ دتا۔

اہناں کجھ چھوٹے قصے لکھے جو چھپے ہوئے ہن۔ پر اہناں دے کلام دا مجموعہ "ہیریاں دی کان" اہناں دی اصل یادگار اے۔ اَج پنجابی ڈکشنری دی ترتیب دا اہجا کاج کر رہے سن کہ موت بلاوا آ گیا۔ تے سارا کم اَدھ وِچّا چھڈ کے چلے گئے۔

پنجابی مشاعریاں۔ کوی درباراں وچ بڑی آدر عزت نال شریک ہندے تے انعامی مقابلیاں وچ انعام پاندے رہے۔ ہر تھاں "استاد ہمدم" دے نام نال مشہور سن۔ شعراں وچ روانی۔ اُچ خیالی تے سنجم بڑا اسے۔ تشبیہاں۔ استعارے تے صفتاں دی وچ حاتم۔ طبیعت وچ نویتا انکساری۔ ملنساری تے گمبھیرتا بڑی سی۔ اُنج بڑے انکھیلے تے حال مست۔ سدا توں غریبڑا انداز تے سادا پہراوا رہیا۔

اہناں دے شاگرداں وچوں سردار کرتار سنگھ جی بلگن۔ بابو فیروز دین شرف جسونت رائے رائے سندھ داس ندر۔ چراغ الدین دامن مشہور ہن۔

گگیے دی خرابی کجھ چر توں ودھ رہی سی۔ جدگا بند ہو گیا۔ اِہ میو ہسپتال وچ داخل ہوئے۔ پر ہسپتال والیاں غریب بڑا اچیہا بڈھا" جان کے پوری توجہ نہ دتی۔ اِہ طبیعت دے بڑے انکھیلے سن۔ تن چار دن بعد دامن جی نوں کہیا مینوں گھر لے چلو۔ اُہ تانگے وچ بٹھا کے گھر لیا رہے سن کہ رستے وچ بے ہوش ہو گئے تے روح دا پنچھی اڈاری لا گیا۔

تشبیہاں سید فضل شاہ دا نگوں بڑیاں ورتیاں ہن۔ پر اس خوبی تے کامیابی نال کہ اِہ کدھرے بوجھل یا اکاوین والیاں معلوم نہیں ہندیاں۔ سگوں انج جاپدا اے جویں سچ مچ موتی جڑے "دہیریاں دی کان" چوں کجھ نمونے نظم "قلم تے تلوار" دے کجھ شعر

قلم تے تلوار جھیڑے دا رہ داری شمار کیتے
اِکو داری کھوہل دساں واردات وار دی

شوت کے میان اُہنے سوت لئی جان میری
کم سی کسوتا جے کسوتا ہنجھ مار دی

اُکٹی پھیر گج کے تے وسدی جہان اُتے
گرہ ڈا ہیتی بجلیاں دے سیراں تے لشکار دی

ڈیہن لگے ڈیہن جدوں ڈیہن لگی ڈیہن جوگی
ڈاہن کیتے ڈیہن تے سمندراں نوں تار دی

تخت والے تخت نوں بے تخت ٹرگے تختیاں تے
تخت بخت روہڑ کے تے بھٹ تے پٹکار دی

استری داماں دے کجھ شعر

جھیڑے دی تے زندگی دی موت بنی جاپدی اے
تار دی اے جگ تے خیالی نال استری

ہنداں تے اسراں نے سکھ دا بھیالی ہوناں
کٹ دی ساڑے نالی نال استری

بھجدی بھیالی دی تے ہانڈی دی چِپ رلے وِچ
عمر ساری کٹ دی بھیال نال استری

بنی دی تے مٹی دی کنالی دی جہاں ایہوں
بدل دی نہ سونے دے دی تھال نال استری

ننگی کھوتی والا ایہوں راجہ پیا جاپدا اے
پرچے دی نہ موڑاں دی پال نال استری

نظم "پینڈو" دے کجھ شعر

داہناں اندر لیٹا پرانے بہہ کے گل کرن
واریاں دے دھوئیں اندر بھوکاں رہیا مار پینڈو

ہاڑ تے سیال بھانویں چکڑ گارا دھپ ہووے
ننگے پیریں کچی پھردا پچھے نچھے نار پینڈو

ہووے جے خیال دالا ٹو کے ہیلے لیڑیاں توں
نہون دھون نال رکھے آپ دی دہار پینڈو

لبعد تے رضائیاں ادھو جیہاں پڑ دادے دیاں
جُوآں دے گڑ گج اندر پالدا پرچار پینڈو

سانبھ سانبھ رکھدا اچیڑ رے تے بھڑتے لے اندر
ہیلے نے بنایاں نچھے ٹاکیاں جو چار پینڈو

امیر علی شاعر

نام تے تخلص امیر علی۔ پیو دا نام محمد نصیر پنڈ بھرت ضلع گورداسپور دے وسنیک۔ جنم ۱۸۷۶ء وفات لاہور ۱۹۴۱ء۔

جد ذرا مساں پُھٹیاں تے اِہ پڑھائی دی تھاں سَیل سپٹے لئی مکہ معظمہ، مدینہ منورہ، اصفہان، عسقلان؛ وغیرہ چلے گئے۔ چار سال بعد گھر آئے تے ۱۸۹۶ء وچ ریلوے وچ ملازم ہو کے امرت سر کم کر دے رہے پر آزاد پنچھی جیوڑا، اِہ نوکری دے پنجرے وچ کد تک بند رہ سکدا سی۔ نوکری چھڈ کے لاہور آ گئے تے پنجابی وچ قصے لکھ کے آپ چھپوانے تے آپ پھر کے ویچنے شروع کیتے۔ چڑھدی جوانی، نویں رنگ دے گیت اوہ وی پنجابی بولی وچ۔ ڈاہڈے پسند کیتے گئے۔ ایتھوں تک کہ اِک قصہ کرتوت دنیا ۲/۲ دا کی تے دُوجا زندہ دلی نامہ ۲/۱۴ دا کی چھپے۔ تے ہزاراں چھپے۔ ایسے طرح ہور وی کئی قصے لکھے اِہناں قصیاں توں سوا اہناں ۵۱۲ صفحے دا اِک "وڈا جنگ نامہ" لکھیا۔ جس وچ بیر رس تے کرنا رس دا رنگ اے۔ اِہ وی چھپیا ہویا اے۔ کہندے نیں، مولانا ظفر علی خاں دے والد مولانا سراج الدین نے اُہناں دناں وچ اخبار کاشت کار جاری کیتا۔ اِہناں اوس لئی اک نظم لکھی۔ جس دا اِک بند اِہ سی:

امیر علی اِہ دنیا فانی　　کوئی کسے دا ہت نہ جانی
کہو کلمہ کوئی رہے نشانی　　دنیا ہے کوئی دم مکان
قوم زمیندار ہوئی ویران

اِہ نظم بڑی پسند کیتی گئی تے مولانا سراج الدین نے ایس نظم توں اثر قبول کر کے اخبار دا ناں کاشتکار دی تھاں "زمیندار" رکھیا۔ جو ہُن تک جاری اے۔

شاعری توں سوا اِہ حکیمی وی کر دے رہے۔ اہناں مجربات امیر علی دو طبی ٹوٹکیاں دیاں چھوٹیاں کتاباں بھی لکھیاں ہن۔

اِہ حکیمی وچ وی مشہور سن۔ پر پنجابی شاعری وچ بوہتے مشہور سن۔ اِہناں دی شہرت تے ہرمن پیارتا نوں ویکھ کے لاہور میونسپل کمیٹی نے فلیمنگ روڈ لاہور توں گوال منڈی تک دی سڑک دا نام امیر علی شاعر روڈ تے چونے منڈی وچ اِک محلے دا نام محلہ امیر علی شاعر رکھیا۔

اہناں دی شاعری ربی دات ای سمجھو۔ کیوں جو نہ زیادہ علم پڑھیا تے نہ کسے توں اصلاح لئی۔
تے شعر جو آکھے اوہ سدھی سادی پنجابی تے لہندی بولی وچ۔ اہناں دے قصیاں دے کجھ نام اوہ ہن:۔
کھچرا گھنڈ۔ چرسی پٹھہ۔ افیمی گھگھو۔ بھنگی بٹیرا۔ زمانہ سازی۔ زندہ دل زمانہ۔ کل جگ رنگ وکھایا۔
فاقہ مست بابو۔ تے کبت امیر علی وغیرہ۔

کبت وچ اہناں میاں جان دی ریس کیتی اے، تے سوہنی۔ کبت دا نمونہ:۔

کنجری دا چست بُرا — جھولی چُک ہمت بُرا — کڑم آیا نت برا — جھوٹھ نہیں میں ماردا
سُود والا پھیر بُرا — ہتھ دلیر بُرا — عورتاں ہتھیر بُرا — عزت اُتاردا
ڈیرہ پیا نائی بُرا — بھین گھر بھائی برا — سوہریاں جوائی بُرا — لعنتاں سہاردا
امیر علی حنار بُرا — ٹُکڑ بوچ یار بُرا — نیچ دا پیار بُرا — جگ سبھے پُکاردا

افیمی گھگھو دا اک بند:۔

سرد خشک افیم دے چار درجے معدے دل دماغ نوں جکڑدی اے
گھُوکی چاہڑ اعصاب کمزور کردی قبض نال انسان نوں رگڑدی اے
باہ کرے تباہ نہ چا چھڈے بیوی نال ہنوریاں جھگڑدی اے
امیر علی افیم صیاد وانگوں چھڈے نہیں زندہ جنھوں پکڑدی اے

ہور:۔

امیر علی لکھ عاقل چاتر کھان دھکے تے رُلدے
سونا پھڑن تے ہو جائے مٹی نال گھاں دے تُلدے
جھل ولیاں کملیاں دے سر چھتر اساں ڈٹھے جھلدے
بے پرواہیاں رب سچے دیاں ہوئے باز قیدی بُلبل دے

وڈا جنگ نامہ۔ ایس وچ اسلام دے مڈھ توں غازی مصطفےٰ کمال دے جنگ تک دا
سارا حال شعراں وچ بیان کیتا اے۔ زبان سادا اے تے کجھ شعری بھلاں وی ہن۔

معاویہ دا پُت یزید جد تخت تے بیٹھا۔ تے اوس حکمنامے جاری کیتے اوس ویلے مکے بابتہ لکھدے ہن :-

عبداللہ بن زبیر نے مکے دے وچ آن
برخلاف یزید دے وعظ جو کیتی جان
سُن سُن وعظ جو ایس دی خلقت ہوئی دلیر
لیا یزیدوں اوس نے مکہ سارا پھیر
وعظ اُہدی نوں سُن دیاں خلقت ہُم ہُما
اثر اُہدی تقریر دے اندر انت نہ کا
مکے وچ یزید دا حاکم حارث آ
اِہ بھی تُند مزاج سی ویندا حُکم چڑھا
خبردار تقریر نہ کرنے پاوے کو
عبداللہ میرے پاس بھی حاضر جاوے ہو
حکم اُہدے دی تُول نہ کسے کیتی پرواہ
آکھن کون ناچیز توں مُنہ گل وچ پا

ڈھلی شاعری دا اِک نمونہ

ٹور نہ سائیاں خالی مینوں در تیرے تے آیاں ہیں
تُدھ بن میرا ہور نہ کوئی جدھر جاواں ملے نہ ڈھوئی
تاہیوں آ کر لائیاں ہیں
ٹور نہ سائیاں خالی مینوں در تیرے تے آئیاں ہیں

باوا بُدھ سنگھ

نام بُدھ سنگھ پیو دا نام باوا اہنا سنگھ لاہور دے وسنیک
جنم ۴ جولائی ۱۸۷۸ء۔ وفات ۱۷ اکتوبر ۱۹۳۱ء
سکھاں دے وچ گرو امر داس جی دے خاندانے چوں سن۔

اہناں دے دادا باوا اٹل سنگھ نوں مہاراجہ رنجیت سنگھ نے پنڈ امر سدھو (لاہور) دے کول جاگیر دتی جیہڑی انگریزی راج سمے سرکاری علاقے وچ رلا لئی گئی۔ ایس تے اہناں دے پتا باوا اہنا سنگھ پنڈ دی وسوں چھڈ کے لاہور آ گئے۔

باوا بدھ سنگھ جد ذرا سیانے ہوئے تے پنڈ دی مسیت وچ مُلاں کولوں اُردو فارسی پڑھی۔ نیز سکول وچ داخل ہو کے ۱۸۹۴ء وچ مشن ہائی سکول رنگ محل لاہور توں میٹرک پاس کیتا۔ تے اہناں دے پتا اہنا سنگھ جی نے آپ دا ویاہ کر دتا۔ کیونجے ماپیاں دا چاہ سی کہ نونہ آن نال گھر دی کجھ رونق ہور ودھ جائے۔

اہناں نوں تعلیم دا شوق سی۔ ویاہ دے بندھن ایس شوق نوں بنھ نہ مار سکے۔ اہناں کالج وچ داخل ہو کے ۱۸۹۶ء وچ ایف۔ اے کر لیا۔ تے فیر رڑکی کالج وچ انجینئری دا امتحان پاس کرن لئی داخل ہو گئے۔

۱۹۰۲ء وچ رڑکی دی پڑھائی توں ویلے ہو کے پی۔ ڈبلیو۔ ڈی وچ نوکر ہو کے ایس ڈی۔ او لگ گئے۔ نیز فروری ۱۹۳۱ء توں ستمبر ۱۹۳۱ء تک پنجاب سرکل پی۔ ڈبلیو۔ ڈی وچ سپرنٹنڈنگ انجینئر دی تھاں کم کر دے رہے

۱۰ اکتوبر ۱۹۳۱ء نوں اوہ ڈلہوزی وچ سیر تے گئے۔ ہم اوتھوں لاہور واپس آ رہے سن کہ اٹلی دے نیڑے اہناں دی موٹر کار اِک رُکھ نال ٹکرا گئی۔ اہناں نوں بڑی سخت سٹ لگی۔ چھیتی نال گھر لیاندے گئے۔ ڈاکٹراں ویکھ کے آکھیا سٹ گہری لگی اے۔ کل سجے پاسے دا اپریشن کراں گے۔ پر اوہ کل آون توں پہلاں ای اگلے جہان چلے گئے۔ جتھے اہناں نوں فیر کسے اپریشن دی لوڑ نہ سی۔

باوا بدھ سنگھ اہناں گنتی دے ماں بولی دے سیوکاں وچوں سن جنہاں نوں ماں بولی نال پیار سی۔

تے اُہ مات بولی دی نگر سیوا کرنا اپنے جیون دا مشن سمجھدے رہے۔ اِہ دسویں وچ پڑھدے سن کہ اہناں نوں لاہور وچ بابا خدا سنگھ دے ڈھیرے آنن کتھا سنن تے سکھی دھرم گرنتھ پڑھن دا موقعہ ملیا۔ ایسے توں اِہناں نوں پنجابی کویتا دی چیٹک لگ گئی۔ جد مشن کالج وچ ایف۔ اے۔ دی پڑھائی کر رہے سن آپ نوں سوامی رام تیرتھ دے لیکچر سنن دا موقعہ ملیا۔ جس نے آپ تے چوکھا اثر کیتا۔

میں ۱۹۱۳ء وچ اپنے قصہ ہیر رانجھا دے نال کجھ پنجابی شاعری تے نوٹ تے پنجابی شاعراں دا سنکھیپ خاں چشمہ حیات دے نام نال چھاپیا۔ میں تے ہور رُجھیویاں دے سبب ایدھر پورا دھیان نہ دے سکیا۔ پر باوا ابدھ سنگھ جی نے میرے ایس مضمون "چشمہ حیات" دے سومے نوں دریا دی صورت وچ ڈھالن دا جتن کیتا۔ تے پنجابی شاعری تے شاعراں دے کھوج دل دل وچ جھول رُجھے رہے۔ اِہناں سبھ توں پہلاں ہنس چوگ ۱۹۱۳ء وچ فیر تن سال بعد کویل کو ۱۹۱۶ء وچ تے فیر بمبیا بول گورمکھی وچ اتے ایس دے بعد پریم کہانی اُردو وچ چھپوائی۔ جس وچ چونویں پنجابی شاعراں دا حال تے اُہناں دے کلام دا نمونہ پیش کیتا۔

اِہناں توں سوا اِہناں مُندری چھل (ناٹک) نار نویلی (ناٹک) چندر ہری (ناٹک) پریتم چھوہ (کوتا) تے نینی تشنک۔ ویراگ شتک۔ تشنگار شتک۔ راجہ رسالو۔ ویر کھوج تے دامنی وغیرہ ۱۶ کتاباں لکھیاں پر سبھ توں ودھ مشہوری مقبولیت اپر لکھیاں چار کتاباں نوں حاصل ہوئی۔ یونیورسٹی نے اہناں نے انعام دی دتا۔ تے پنجابی گیانی تے آنرز ان پنجابی (اُردو) دے امتحان وچ شامل کر لیاں۔

باوا اُبدھ سنگھ بڑے ملنسار محبتی تے پنجابی بولی دے سچے پریمی سن۔ اہناں اپنے جیون دی ساری دہل پنجابی بولی دی سیوا تے کھوج وچ بیتت کر چھڈی۔

لاہور شہر وچ جیہڑی پنجابی بھابی آپ ایہ سدے موڈھیاں چیل سن۔

آپ دی کوتا دا نمونہ نظم "دلبسنت" دا اک بند:

ہن آئی رُت بسنت دی!   اِہ سد پیارے کنت دی!

اِہ جند جیا جنت دی!   اِہ راگ سُر بے انت دی!

مُن کھول اکھاں جاگ ہنیں   رنگ دیکھ سُن شوہ راگ ہنیں

کرپا ساگر

نام لالہ کرپا ساگر ۔ پیو دا نام لالہ میا داس ۔ پنڈ پپناکھ ضلع گوجرانوالہ دے وسنیک ۔ جنم ۱۸۷۹ء (۲۵ ر
بساکھ ۱۹۳۵ ب) وفات ۱۹۳۹ء ۔

اِہناں دے دادا کشمیر وچ کاروار سن ۔ پر سے دا پھیر کشمیر چھڈ کے پنڈ پپناکھ (گوجرانوالہ) آ وَسے ۔ اُہناں دے مرن بعد ایس گھر تے غریبی دا ولدر ورت گیا تے اِہناں دے پتا لالہ میاداس نوں روٹی دی فکر وچ سبی (کوئٹہ) جانا پیا ۔ اُہناں اوتھے جا کے نوکری کر لئی ۔

اِہناں مڈھلی تعلیم پنڈ دی مسیت دے مولوی کولوں حاصل کیتی ۔ فیر لاہور آ گئے تے ایف اے تک پڑھائی کیتی ۔ پر غریبی دا روگ اجیہا لاگو ہویا کہ اِہ پڑھائی چھڈ کے نوکری دی فکر وچ ایبٹ آباد گئے تے اوتھے سکول وچ ماسٹر لگ گئے ۔ اوتھے جی نہ لگیا تے لاہور آ کے ڈی اے وی ہائی سکول وچ ماسٹر لگ گئے ۔ فیر ایس نوں چھڈ کے یونیورسٹی پنجاب وِچ ملازم ہو گئے ۔

آپ دَسدے ہن کہ مَیں نکا جیہا ساں ، جد پنڈ دیاں گلیاں وچ ڈھاڈی تے ڈوم ڈفالی منگن لئی آؤندے تے اُہ سُر نال شاہ محمد دے بَینت ، قادریار دا پورن یاں کوئی ہور بَینت پڑھدے تے مَیں بڑے شوق نال سُن دا تے اُہناں نوں یاد کرن دی کوشش کردا ۔ فیر پتا دے مرن تے اِک مرثیہ لکھیا جس دے کجھ شعر اِہ ہن :

تیری عمر بڑھاپا تے توں محنت کیتی
کھٹ دیاں کھٹ دیاں اساں لئی تیری عمراں بیتی
مُل پایا نہ جاندا تیتھوں محنت جو کیتی
کون کرے گا پتا جی ہُن میرے نال پریتی؟

اِہ شعر لکھن ویلے اِہناں دی عمر تیرہ چودہ ورھے دی سی ۔ تے مڈل وچ پڑھدے سن ۔ ایس دے بعد شعر آکھن دا شوق وَدھ گیا ۔ تے پھیر اِہناں پھٹکل نظماں توں سوا لکھشمی دیوی ، رنجیت سنگھ (ڈرامہ) تے من ترنگ لکھیاں ۔ کتاب من ترنگ وچ اِہناں دیاں پھٹکل نظماں تے گیت وغیرہ ہن ۔

اِہناں دیاں نظماں ادبی ، اصلاحی تے قدرتی (نیچرل) رنگ وچ رنگیاں ہویاں ہن ۔ کلام وچ خیال اُڈاری زور ، روانی تے ربط ڈھیر اے ۔ بدیشی (انگریزی) شاعری دا پوکھا اِہناں دے شعراں تے چوکھا اے ۔ اِہناں دی

کوتا عشق عاشقی تے ہجر برہ دے جھگڑیاں جھانجیاں توں سوکوہ دوُر اے۔ بولی ٹھیٹھ تے نرول ورتی اے۔ من ترنگ دی اک نظم "جہلمے دا پانی" چوں کجھ نمونہ:

واہ وا پانی جہلمے دا وگدا ہو   وگدا رگدا واہ وا سوہنا لگدا

پیلڑے وہن دا چھنکنا چھو

چڑھ چڑھ چٹیاں گیٹیاں وٹیاں کھیڈ لگن میٹیاں سیٹیاں مار

اچیاں بیچیاں پلیاں بیچیاں پنجدا سنجدا چھنجدا سار

گھڈاں وچ پھر پھر بیٹیاں توں کر کر جھرنیاں توں جھر جھر دھر دھر ہو

پتھراں توں چر چر ٹوٹیاں وچ گھر گھر اُچے نیویں گر گر ہس ہس رو

واہ وا پانی جہلمے دا وگدا ہو

اک لمی نظم "ہمالیہ" چوں:-

چھڈے نوں روک کھلو اُچی جیہی دیوارو   کالی گھٹا دے وانگر اے جھوسلی قطارو

بدل دے نال رلیو بھے بدلاں دی مارو   ایشور دوت دِتا ہے پتھراں دی دھارو

دنیا تے ناں تسا ڈا پربت ہمالیہ اے

سر مُکٹ راجگی دا برفاں توں پالیا اے

ویلاں نے تریل پی پی شکلاں سواریاں نیں   پھُلاں نے وچ ڈاراں لیاں اُڈاریاں نیں

ریٹاں دی چھڈ دیاں میں بھڑکاں دی ماریاں نیں   ہریاولے سمندر سیتاں دی تاریاں نیں

بھڑ بھڑکے دے سگندی دنیا دے جبلے نے

افسوس آن بھڑے کئی پھانڈے توں سڑ گئے نے

نظم "اج کل دیاں کڑیاں" دے کجھ بول:-

گل گوائی ماہی دے   اج کل دیاں کڑیاں ڈھولا

کم نہ دھندے ماہی وے   سب گئیاں بڈھیاں ڈھولا

تند نہ کڈھن ماہی وے   پئے باہیں کھلیاں ڈھولا

پھڑن اٹیرن ماہی وے   نہ کدی جھپلی، ڈھولا

محمد اسمٰعیل مشتاق

نام شیخ محمد اسمٰعیل تخلص مشتاق لدھیانہ دے وسنیک۔

جنم لدھیانہ ۱۸۷۹ء وفات امرتسر اپریل ۱۹۳۰ء

لدھیانہ دے جم پل۔ ذرا جیہا علم پڑھ کے نہر دے محکمے وچ پٹواری لگ گئے۔ پر لدھیانہ دا دانہ پانی راس نہ آیا۔ روگی ہو کے امرتسر آ گئے۔ تے کٹڑہ جیمل سنگھ وچ ٹرنکاں دی ہٹی تے کرموں ڈیوڑھی وچ ٹرنک بناون دا کارخانہ کھول لیا۔ تے نال اک ہندو منیم رکھ لیا۔ کیوں جو آپ شعراں دے شوقی تے جلسیاں، مشاعریاں تے یار بیلیاں دے بڑے چاہوان تے پریمی سن۔ اہ بوہتا ویلا ایدھرای گذار چھڈدے سن۔ اہناں نوں شاعری دا شوق بچپن توں سی۔ پہلوں لدھیانہ وچ نادر تخلص کردے رہے۔ فیر امرتسر آ کے مشتاق رکھ لیا۔ بھائی خان رشید دے شاگرد ہو کے شاعری کردے رہے۔ تے اہناں دی زندگی وچ ای اہناں دے اکھاڑے دے خلیفہ بن گئے۔

۱۹۱۲ء وچ اہناں دا امرتسر دے اک ہور پنجابی شاعر میاں امیر الدین خورم نال ٹاکرا ہو پیا۔ اُہناں اک سیحرفی چھپوائی۔ اہناں جھٹ اُہدیاں بھلاں دا بیرھا دسدیاں ہویاں اصل شعر بھلاں دا بیرھا تے سودھیا ہویا شعر لکھ کے چھپا دتا۔ اوس دا اک شعر انج سی۔

خورم:- ض۔ ضامن اُسنوں دے کے رب آیاں کل ضرور تیرے پاس آون گے

تیری خاطر مضطر نوں شاد کارن شوق نال تشریف لیاون گے

ملاقات دے واسطے سہل جیہی تینوں کوئی ترکیب سکھاون گے

تیرا قصۂ غم سُن کے اے خورم اپنی رام کہانی سناون گے!

دوجے تک وچ خاطر بمعنی دل پنجابی وچ ٹھیک نہیں۔

سدھائی مشتاق جی۔ ض۔ ضامن اس نوں دے کے رب آیاں کل ضرور تیرے پاس آون گے

تیرے غم کدے وچ اُہ شاہ خوباں شوق نال تشریف لیاون گے

تیرے میل ملاپ دے واسطے اُہ کوئی سہل ترکیب سمجھاون گے!

ہے امید کہ دیکھ کے اے خورم تیرے حال تے کرم فرماون گے

ایس سودھ نے ٹاکرے نے اِہناں دا ناں چمکا دتا۔

اِہناں نوں رب دے پاک رسول نال بڑا پیار سی۔ راقب قصوری دا نگوں نعتاں لکھن وچ گڑھے ہوئے سن۔ اِہناں دے ناں تے امرت سر وچ اک بزم مشتاق بنی۔ اِہ پنج ورھے تک ہر ورھے بزم مشتاق دے جلسے تے نعتاں دا اک مجموعہ چھپا کے پیش کردے رہے جس وچ چھ اُردو تے چھ پنجابی نعتاں وکھ وکھ بحراں وچ ہندیاں۔ اِہ مجموعے بڑے مقبول ہوئے۔ تے کئی کئی واری چھپ کے وِکدے رہے۔ اِہناں اُردو وچ وی اِک نعتیہ دیوان لکھیا۔

بڑے ملنسار مجلسی خلق پیار والے تے ہر دِن سانجھے سن۔ ہندو مسلمان تے سکھ سبھ نال اکو جیہی محبت سی۔ پنجابی دے بڑے پریمی سن۔ اِہ پنجابی سبھا دے موہڈیاں وچوں سن۔ تے پنجابی سبھا دے کماں تے مشاعریاں وچ ودھ ودھ کے حصّہ لیندے رہے۔ کُجھ چر پنجابی سبھا دے وائس پریذیڈنٹ (اُپ پردھان) وی رہے۔ اِہناں دے شعراں وچ رس۔ مٹھاس۔ روانی تے بستھار بڑا سی۔ نعتاں وی لکھیاں تے رنگین کوتا وی اصلاحی رنگ وی دنیا تے سیاسی وی۔ کانگرس تے خلافت دے زمانے بڑے گیت تے پولیٹیکل نظماں لکھیاں۔ جنہاں کارن اہناں نوں کجھ دن جیل وچ جانا پیا۔ خلافت دے سمے اک گیت اہناں لکھیا۔ جہدا ٹیپ دا بول سی ؎

غازی مصطفےٰ پاشا کمال دے تیریاں دُور بلایاں
رنڈے سمرنا دے بال دے کر کر لمیاں باہیاں

جو بڑا مقبول ہویا تے اہناں دناں وچ ہر بچہ بڈھا گلی بازار وچ ٹریا جاندا۔ ایہو گاوندا نظر آوندا سی۔

اِہناں دے شاگرداں وچ ڈاکٹر دیداس ہندی تے موسیٰ لدھیانوی مشہور سن۔

کلام دا نمونہ ؎

سا ۔ رہبر تھیں پی کے مے وحدت دا نشے دے وچ محمود ہو جا!
برپا لفظ کر دے انا الحق دا ایسا عالم ہستی تھیں دُور ہو جا!
دار عشق تے چڑھ کے منصور دا نگوں توں بھی یار دی نظر منظور ہو جا
اے مشتاق موتوا قبل[۱] ان تموتوا اس مضمون تے صدقے ضرور ہو جا

۱ مر جاؤ مرن توں پہلوں۔

سوبھارام شرف

نام سوبھارام تخلص شرف قوم کھتری امرتسر دے وسنیک۔
جنم ۱۸۷۹ء مطابق ۱۹۳۷ سمہ بکرمی
پہلوں شنکر داس شنکر دے شاگرد ہوئے۔ فیر منشی محمد دین سوختہ دے۔ اوہ پڑھدے سن۔ پر شعر سوہنے تے دل کھچویں کہندے سن۔ چانن شاہ دے تکیہ تے فتح شاہ بخاری دے مزار تے ہر اٹھوارے مشاعرہ ہندا تے اوس وچ ودھ چڑھ کے حصہ لیندے۔ ایہناں دا سارا کلام اَن چھپیا اے۔ نمونہ کلام :-

د
دل وانگ سخی وانگ حاتم دنیاں متھیوں نہ مرے تے کی کراں میں
ایسا دُکھا نصیب کہ دل میری کدی نگہ نہ کرے تے کی کراں میں
حسرت کھڑی روے میا کنڈرے تے ڈبا بخت نہ ترے تے کی کراں میں!
نہ اڈھاں ہلیاں وال سفید ہوئے شرف نفس نہ مرے تے کی کراں میں

ب
بت نوں پوج لیں بت ہویاں ہوئی اجے نہ گل وصال دی اے
رہوں اگ فراق دی وچ سینے لگی بجھے ناہیں ہڈاں دی اے
کدی رونا تے کدی ہسناں حال حالت عجب اِہ میرے خیال دی اے
کدیں ماہرو دی لکھنا یاد اندر صفت زلف دی شرف خال دی اے

ج
جگڑے ہوئے ہن یار وتے قاصد سکھ سنیہوڑا گھلیا ای
نازک وال سفید سروقت پیری میرا نال غماں ہو چلیا ای
اُگ نہ دا ڈھاں وچ وار پئے دگا نخل امید نہ پھلیا ای
شرف شب تاریک گناہ ہوئے دن نفس دوپہر نہ ڈھلیا ای

منشا سنگھ دُکھی

نام سردار منشا سنگھ تخلص دُکھی۔ جنڈیالہ ضلع جالندھر دے وسنیک ہن ۔ ۱۸۸۸ء ۔ اِہ جالندھر دے مشہور رام گڑھیا خواوے چوں ہن۔ ڈھیر چِر کمائی دے سلسلے وچ کنیڈا امریکہ رہے ہن ۱۹۳۰ء دے نیڑے کلکتہ تے اُہدے کجھ چِر بعد امرت سر آ گئے ۔ اِہناں کلکتے وچ کوی کُٹیا دی نینھ رکھی ۔ ماسک پتر کوی گورمکھی وچ کلکتہ توں جاری کیتا۔ کوی کُٹیا دے آپ پردھان منتھے گئے تے ایس کُٹیا تے ماہنامہ کوی راہیں اِہناں پنجابی بولی تے کوتا دے وادھے لئی ڈھیر کم کیتا تے امرت سر آ کے اِہناں اخبار آکاش بانی جاری کیتا۔

دُکھی جی دیاں لکھتی کتاباں دُکھ بیرن پرکاش، پریم کانگاں، پریم جانگاں، پریم مانگاں تے پریم تاہنگاں چھپ چکیاں ہن۔ اِہناں دے کلام وچ رس، سوچ، اُچ خیالی تے پکیائی اے ۔ سبھاؤ دے بڑے مِٹھے تے سیتل ۔ اُپ نام دُوں بھاویں دُکھی ہن پر ہر اپنے پرائے دی وِکھن والی اکھ اُہناں نوں کدی دُکھی نہیں ویکھدی تے نہ رب اجیہا دکھائے کھڑیا متھا تے ہسدا چہرہ تے ایہو سوہنا لگدا اے ۔

کلام دا نمونہ :۔

قواں مردیاں نہیں جو مرن جانن سوئی مردیاں جو مرنوں ڈردیاں نیں
سُکھی وسدیاں جو سُکھیں وسدیاں ناں سُکھ وسدیاں جو دُکھ جردیاں نیں
دُکھی رہندیاں جو دُکھ سہندیاں ناں تختیں چڑھدیاں جو تختیں چڑھدیاں نیں
مرنوں ڈردیاں جو دُکھ جردیاں نیں ٹھڈے کھاندیاں سو سدا بردیاں نیں

نظم "کالی کملی والیا ماہیا" دا اِک بند :۔

دیوے بتیاں دا ویلا ہون لگا چِٹے دن تے پھری سیاہیا دے
واڑے وگر واڑیں پالیں گھریں آئے تیں ناں اجے تیکر وٹی واہیا وے
اکھیں تک رہیاں تیری واڑ وتے دھڑکے چیت لگی اُبھے ساہیا وے
تیری پریم ڈاری گھروں کڈھیاں نیں ترفاں دُکھی کنڈیں پھڑیں ماہیا وے

مُراد بخش مُرادؔ

نام مراد بخش تخلص مرادؔ۔ لاہور دے وسنیک۔ سردار لاہورا سنگھ دے شاگرد۔ جنم ۱۸۷۳ء وفات ۱۹۰۰ء۔ لاہور وچ رہندے سے لوہارہ کم کردے سن۔ جد شاعری دی چینک لگی تے سردار لاہورا سنگھ دے شاگرد ہوئے۔ اِہناں دناں وچ بَینت بازی دا اڑا زوراں سی۔ اِہ وی بَینت لکھدے رہے، تے بڑی چھیتی ہی مشہور ہو گئے۔ تے اُستاد ہتھے جان لگ پئے۔ بابو ہمدم تے مستری مولا بخش اِہناں دے اُگھے شاگرد ہن۔ اِہ عین جوانی وچ ۲۷ سال دی عمر پا کے رمضان دے مہینے فوت ہو گئے۔ اِہناں دے مرن تے اِہناں دے اُستاد سردار لاہورا سنگھ نے اِک مرثیہ وی لکھیا جس دے آخری دو شعر اِہ ہن:۔

ماہ رمضان تے اُنّی سو اٹھ سمت ۱۹۰۰ء کر کے کوچ پہلے جمعہ وار گئے نے
ایس باغ جہان تھیں عدم دَے تے مراد بخش شاگرد لوہار گئے نے
پہلی منزل وداع کر کے یار جانی واپس گھراں وتے زار و زار گئے نے
پیارے، سجن، طفیل، ہدایت سندی لاہورا سنگھ اِہ سخن وچار گئے نے

کلام دا نمونہ:۔

ی یاد بانکا جا پے سُرخ اکھیں جویں پُتلیاں لال لباس پایا
دل سہکدا اے ویکھاں کویں سجن ڈیرہ دُوتیاں نے آس پاس پایا
تیرا یار ناراض ہے تدھ اُتے میرے جیو لوکاں اِہ وسواس پایا
جھُوٹھے عاشقاں ملے مرادؔ ناہیں اساں سخن محبوب دا راس پایا

ل لاج سبھ اساں دی ہے تینوں پیدا کرن والا جنہار ہیں توں
اساں نال یقین دے منیاں اے اَوکھے ویلے دا مددگار ہیں توں
سبھ کرن سوال دربار تیرے اساں جانیاں سچی سرکار ہیں توں
مراد بخش کہے دلوں پُکار کر کے مالک سبھ دا پروردگار ہیں توں

پنڈت دولت رام

نام پنڈت دولت رام پیو دا ناں پنڈت صاحب دتہ۔ پنڈ رام گڑھ سرداراں ضلع لدھیانہ دے وسنیک۔
جمن ۱۸۸۸ء وفات لاہور وچ ۱۹۳۵ء

مُڈھلی تعلیم اُردو، ہندی پڑھ کے بالاں بچیاں نوں ہندی لنڈے پڑھاندے رہے طبیعت دی روانی تے شعراں دی موزونی ربّی دات سی ۱۹۰۴ء وچ اِہناں قصہ رُوپ بسنت لکھیا تے لوکاں نری زبانی کلامی صلاحتا ای نہیں سگوں روپے دے کے مان ودھایا۔ فیر اِہناں ۱۹۰۸ء وچ پورن بھگت تے ۱۹۱۱ء وچ قصہ راجہ سرپال لکھیا۔ تے اِہناں دے بعد راجہ رسالو۔ رسالہ ہری چند۔ گوپی چند۔ حقیقت رائے۔ گیان گلزار لکھے۔

اِہناں دی نوک جھونک تے لاگ بازی پنڈت کالی داس گوجرانوالیہ نال ڈھیر رہی۔ کہندے ہن، اِک واری لاہور وچ سردار جے دیس سنت سنگھ کتاباں والے دی ہٹی تے پنڈت جی نال میرا ٹاکرا ہو پیا۔ مَیں اک دو چھند کہے۔ پنڈت جی نے ہِک سویا کہیا تے اُٹھ کے رام داس بھاٹیہ دی ہٹی تے چلے گئے۔ مَیں وی اوتھے پہنچ گیا لالہ ملکھی رام شاعر اتفاق نال اوتھے بیٹھے سن۔ مَیں پنڈت کالیداس دی صفت وچ اِک دو چھند کہے۔ پر پنڈت کالی داس چُپ رہے۔ جد لالہ ملکھی رام نے کہیا تسیں وی کجھ بولو تے آکھن لگے مَیں ایہجے واہیات شعر نہیں لکھدا ہُندا۔ تے اُٹھ کے چلے گئے۔

بحر عام طور تے ہیر وارث شاہ والا ورتیا اے۔ پر کبت دوہڑے وی کہے ہن۔ زبان وچ روانی تے بیان وچ زور قبولوال اے۔

نمونہ حقیقت رائے چوں:

کبت: پُھل جیہا لکھ دُکھ دُور کرے بھوریاں دے ویکھ کے پنکھ تاب کوئی نہیں جھَلدا
مِٹھے مِٹھے بول گھول قند نوں پلاوندا اے پاوے کون مُل اُہدی اِک اِک گل دا
ویکھ ویکھ ناریاں کرن گلاں ساریاں جی بِکا جیہا ماں ساڈوں گلاں نال چھَلدا
دولتا انیک لوک جمع ہُندے ویکھنے نوں جاوندا بازار جاں کمار بھاگ کُل دا

پورن بھگت چوں:-

رانی آکھدی سبھے ہیں جانی ہاں بنساں رام وردی کوئی ہور ناہیں
جیہڑی ہی سورسیس تے کٹ لیتی کوئی نال بھگوان دے زور ناہیں
اک وار گھمیار جو گھڑے بھانڈا رہندا سدا اوہ نواں نکور ناہیں
کئی ہوگئے وید جہان اُتے جوڑی کسے حیاتی دی ڈور ناہیں
کس آسرے عمر گذار ساں میں دُوجا بال میرے گھر ہور ناہیں
دولت وانگ جسودھا دے مراں گی میں ملنا پرت کے نند کشور ناہیں

قصہ "روپ بسنت" چوں :-

دل دے وچ وزیر نے خیال کیتا متاں ہور نہ کوئی کلیش ہووے
اوتھے گیان وچار دی لوڑ ناہیں جتھے کرودھ دا آن پردیش ہووے
راجہ۔ اگن۔ جل۔ جوگڑا چار جیہڑے اُلٹی چواں دی ریت ہمیش ہووے
گلاں نال نہ راجے نے سمجھناں ایں پتھر جوڑ نہ نال سریش ہووے
متاں کنور دی پچھیا کرن لگا راجہ مجھ نوں سپ دی نیش ہووے
صبر چپ کر کے من مار بیٹھا بھلا کیتیاں برا نہ پیش ہووے
دولت رام جی کنور ہن بچن تاہیں جیکر دیال بھگوان ہمیش ہووے

"راجہ سریال" چوں :-

ماتا آکھدی پچھ نہ حال بچہ چاہے چت نہ گل سناونے نوں
آیا اک پردیس دا سادھ کوئی تیرے پتا دا دھرم گواونے نوں
آیا سادھ نہ کوئی اپادھی آیا تیرا ماس منگدا بھیٹ کھاونے نوں
رکیں چت چاہے ساڈا پاپاں دا تیری جند دے مار مکاونے نوں
کیتی اج بھگوان نے نظر پُٹھی ساڈی اُنس دا تخم مٹاونے نوں
اگ موت روپی اج بھڑک اُٹھی ساڈے آنتیاں دا دل تاونے نوں
اجن چت تقدیر دا تیر چھٹا تیری جند دے بچہ مکاونے نوں
دولت رام ایسے طرح لیکھ ساڈے میٹے کون بھگوان دے بھاونے نوں

بانکے دیال

نام پربھ دیال المشہور بانکے دیال تخلص دیال - پیو دا ناں لالہ میا داس - جھنگ دے وسنیک
جنم بھوانہ ضلع جھنگ - ۱۸ پھاگن سمت ۱۹۳۶ بکرم مطابق سنہ ۱۸۸۰ء وفات سری نگر کشمیر ۱۹ جولائی سنہ ۱۹۲۹ء
موضع جاہل کلاں ضلع گوجرانوالہ دے مشہور پٹ پٹیہ کھتری خاندان دی نشانی - جیہڑا سکھ راج سمے
مشہور سی تے ایس خاندان دے دو رکن دیوان موتی رام تے دیوان محکم چند - سکھ راج وچ وڈے
عہدیاں تے سن

اِہناں دے پتا لالہ میا داس جھنگ وچ تھانیدار سن تے تھانہ بھوانہ وچ لگے سن کہ آپ دا جنم ہویا
مڈھلی تعلیم اِہناں جھنگ وچ پائی سنہ ۱۸۹۲ء وچ اِہناں دے پتا پنشن پا کے گھر جاہل (گوجرانوالہ) آ گئے - تے
اِہناں گوجرانوالہ آ کے مڈل وچ پڑھنا شروع کیتا -

اِہناں دناں وچ گوجرانوالے بیت بازی تے شعر شاعری دا بازار گرم سی - اِک پاسے پنڈت گوری ناتھ
دا اکھاڑا" تے دوجے پاسے ماسٹر متھرا داس شفیق دی ٹولی - اِہناں شفیق دی شاگردی دھار کے شعر
کہنا شروع کیتا - سنہ ۱۸۹۷ء وچ جد میٹرک دا امتحان سر تے سی اِہناں دی طبیعت سکولی پڑھائی توں اُچاٹ
ہو گئی - اِہ شعراں وچ رُجھ گئے - تے سیالکوٹ جا کے اک سیحرفی چھپوائی - جس دا اِک بول اِہ سی -

ظ ظلم کر کے جوڑدے جہناں توڑدے آئی موت خالی ہتھیں چلدے نیں

سی حرفی اصلاحی رنگ وچ تے سرمایہ داری دے ورودھ سی - بڑی مقبول ہوئی - تے اِہناں دا حوصلہ
ودھ گیا - پر اِہناں دے پتا اِہناں دی ایس شعر شاعری دے سخت مخالف سن - اُنہاں بانکے دیال نوں اُنہاں
دے مامے کول لائل پور بھیج دتّا - کہ ایہہ پٹواری لگ جان - پر اِہ شجرہ کھتونی دی تھاں شعر لکھدے
رہندے - جس تے اُنہاں مایوس ہو کے واپس بلا لیا - دسمبر سنہ ۱۸۹۵ء نوں اُہ کوچ کر گئے تے اِہناں گوجرانوالے
آ کے دیال پریس تے پنجابی دا ماسک پتر (ماہنامہ) بزم شعرا جاری کیتا - جس وچ شاعراں دیاں صرف پنجابی
غزلاں تے نظماں چھپدیاں - پر رسالہ چل نہ سکیا - گھاٹا پا کے بند کر دتا - تے جھنگ جا کے پلس دی نوکری کر
لئی - پر طبیعت اِہ قید نہ سہار سکی - نوکری چھڈ کے آ گئے - تے سنہ ۱۹۰۶ء وچ جھنگ سیال تے اُہدے نال
سنہ ۱۹۰۸ء وچ پنجابی رسالہ رگھبیر پترکا جاری کیتا - جس وچ پنجابی نظماں غزلاں عشقیہ - پولیٹکل تے دھارمک رنگ

دیاں چھپ دیاں۔

۱۹۱۱ء وچ اخبار جھنگ سیال نوں لے کے لاہور آ گئے۔ ۱۹۱۵ء وچ مڑ گوجرانوالہ چلے گئے۔ تے پنجابی ٹریکٹ شائع کرنے شروع کر دتے۔ اِتھے اخبار جھنگ سیال دا نام وی آرٹ رکھ لیا۔ جیہڑا کجھ چر بعد فیر "جھنگ سیال لاہور" ہو گیا۔ اِہ جولائی ۱۹۲۹ء نوں سیر واسطے کشمیر گئے اوتھے بخار ہو گیا تے نال پیشاب دے رُک جان نال درد گردہ شروع ہو گئی۔ سرکاری ہسپتال وچ اپریشن ہویا۔ پر اگلے دن موت سنیہا آ گیا۔ تے پرلوک سدھار گئے۔

۱۹۰۷ء تک اِہ عام طور تے ہینت تے رنگین کوتا لکھدے رہے۔ پر ۱۹۰۷ء دے بعد اوہناں اصلاحی ادبی۔ پولٹیکل سماجک تے دھارمک رنگ دھار لیا۔ اِہناں پنجابی دے قریب قریب سارے گیتاں دے طرز تے بحر اُتے پولٹیکل نظماں تے گیت لکھے۔

بانکے دیال ہڈ کاٹھ وَلوں گوجرانوالہ دے دوجے امام بخش (پہلوان) سن۔ اُچا۔ لمّا قد۔ کسرتی جُثہ پنجابی شاعری دے سچ مچ پہلوان۔ سبھا دے نیک۔ طبیعت دے ہس مکھ۔ وڈی توں وڈی اوکڑ نوں ہسدے متھے سہہ جاندے۔ تے سی نہ کردے۔ کٹر کانگرسی خیال دے۔ شعر بڑی گونج تے گرج والی آواز تے سُر لے نال پڑھدے۔ شعراں وچ سنجم۔ روانی تے زور وی بڑا سی۔ جلسے مشاعرے وچ آ جاندے تے دیال دیال دی گونج پیدا ہو جاندی۔ ۱۹۰۷ء وچ لائل پور وچ آبادکاراں دا اک بڑا بھاری جلسہ ہویا۔ اوس جلسے وچ نظم "جھوک مولا والی وسدی پئی زور اے"۔ دے وزن تے پڑھی جیدا ٹیپ دا بول اِہ سی۔

"پگڑی سنبھال او جٹا پگڑی سنبھال او"

جیہڑی بڑی پسند کیتی گئی تے لکھاں دی تعداد وچ چھپی۔ ایس نظم دی شہرت ایتھوں تک ہوئی کہ اِہ انگریزی وچ ترجمہ کر کے "TAKE CARE OF YOURTURBAN O JUT" دے سرلیکھ ہیٹھ چھاپی گئی۔ ایس نظم نے آپ دی شہرت نوں چار چن لا دتے۔

اِہناں آزادی دی لہر وچ کئی وار جیل یاترا وی کیتی۔

امرت سر وچ رواج سی۔ کہ عید توں اگلے دن ڈھوں بھائیاں دے باغ وچ ہر سال پنجابی مشاعرہ ہوندا۔ جس وچ شاعر اپنیاں نظماں تے ہینت پڑھدے سن۔ ۱۹۱۵ء دی گل اے۔ لالہ بانکے دیال جی کسے کم امرتسر آئے تے میری ہٹی کٹڑہ جیل سنگھ امرت سر نے آئے۔ میں اوہناں نوں آکھیا اَج ایتھوں

دا پنجابی مشاعرہ نہ ویکھو۔ اُہ راضی ہو گئے۔ میں اُہناں دے نال (بالاں سمیت) میلے وچ مشاعرے دی تھاں پہنچیا۔ تے مشاعرے دا ارنبھ کرن والیاں نوں آکھیا۔ اَج پنجابی دے شیر لالہ بانکے دیال جی آئے ہن۔ کجھ کرسیاں تے اک میز لے آؤ۔ لالہ بانکے دیال پردھان سجھے گئے۔ تے ایس مشاعرے وچ مشتاق۔ سوختہ۔ خوشنود۔ کرم۔ حیات۔ فیروز سائیں۔ مولانا غریب۔ بیدل۔ بیدم۔ کشتہ وغیرہ تے لالہ بانکے دیال نے شعر پڑھے۔ جنہاں نوں لوکاں بڑا اصل دیا۔

اُہناں شعراں وچ رامائن چار حصے تے ہور چھوٹے چھوٹے قصے لکھے۔ کلام دا نمونہ

پگڑی سنبھال او جٹا دے دو شعر:

ساڈیاں کو کاں ساڈا کجھ نہ بناوناں ساتوں اِہ پتہ نا سی اِنج ہو جاوناں
کاہنوں کردے ایڈے جوش اُبال او
پگڑی سنبھال جٹا پگڑی سنبھال او

جاتا نہ ساتوں ساڈے لاٹ نے بھل او ساڈیاں گلاں گیاں بھودے گل او
کیتا نہ کسے ساڈے دُکھ دا خیال او
پگڑی سنبھال او جٹا پگڑی سنبھال او

اساں تے سُنی جنگی جٹاں دی ساکھ سی کجھ نہ ہوئی جٹاں کو نوں اِہ آکھ سی
دیکھے تاں نکلے دِچوں بڑ دل کمال او
پگڑی سنبھال او جٹا پگڑی سنبھال او

بھٹکل:۔

دل کے بیٹھیاں وچ بھنڈار کڑیاں تجن کت گوایا پر جھیتیاں نیں
چرخے ٹُھکے تر کلے ول دے گئے گھٹے نال رلائیاں چھیاں نیں
لوکی کرن مخول تے دین طعنے لئو جی کت کے گھراں نوں چلیاں نیں!
چنگیاں بھلیاں کڑیاں گاؤندیاں نیں گلاں کیتیاں جھل ولّلیاں نیں
کتن گیاں آپس وچ لڑ آئیاں جنگا ساتھ بنھایا کولیتیاں نیں
کتیا تُنبیا جنہاں دا گیا ضائع اُہ اَج رون باتیں کر کر کھلیاں نیں

رُل دا ہے انار انگور ہنگا تراں پُھٹاں رُل جان سوکیاں نیں
ٹھنڈی چاندی اے آپ زبان مٹھی میرے شعر مصری دیاں ڈلیاں نیں

ماہیا دے وزن تے اِک نظم دے چند شعر

اس رب دی بھال اوگاڑن نہیں سوکھی!
وچے وچ پیا کہاں اُوہ

دسے چار چوفیرے جی دِتھ کوئی نہ جاناں
وچ تیرے میرے جی

ہر رنگ دے وچ دسدا اے
کدھرے روندا پھرے
کتے کھڑ کھڑ ہسدا اے

ایہنویں سوہنیاں تے مرن
کوہجے بھی اوسے دے
مت سوہنے مان کرن

اس رب دا نام کہیا
مومن رب آکھے
ہندو رام کہیا

لالہ بانکے دیال ہوراں دی مشہور نظم "پگڑی سنبھال او جٹّا" دے کجھ بند

ساہنوں اِہ پتہ نہیں سی اِنج ہو جاوناں
ساڈیاں کوکاں ساڈا کجھ نہ بناوناں
کاہنوں کریندے ایڈے جوش اُبال او
پگڑی سنبھال جٹّا پگڑی سنبھالی او

لکھ لکھ چٹھیاں انہویں لاٹ نوں گھلیاں
کوڑ ہو گیاں لوکو سب تر تھلیاں
جیہڑی کیتی سی پچھے ہال اوہ ہال او
پگڑی سنبھال جٹّا پگڑی سنبھال او

دُنیا بدلائے کجھ گئے ہین قاعدے
اوہو بدلائے ایہ جیہڑے بے فائدے
بھوکی تسلی دے کے دِتا ای ٹال او
پگڑی سنبھال جٹّا پگڑی سنبھال او

ساڈیاں گلاں گیاں بھو دے کُل او
جاتا نہ ساہنوں ساڈے لاٹ نے بھُل او
کیتا نہ کسے ساڈے دُکھ دا خیال او
پگڑی سنبھال جٹّا پگڑی سنبھال او

پروفیسر پُورن سنگھ

نام تے اُپ نام پورن سنگھ (پروفیسر) پیو دا نام سردار کرتار سنگھ پٹواری ایبٹ آباد دے وسنیک جنم ۱۸۸۱ء
کو رچ ۳۱ مارچ ۱۹۳۱ء

اِہناں دا پیو بھانویں چنگا سوکھا نہیں سی۔ پر چنگی پت پانڈھ رکھدا سی۔ تے عزت وقر وقار دی زندگی بسر کر رہیا سی۔ اِہناں راولپنڈی وِچ دسویں پاس کیتی تے کالج وِچ داخل ہوئے۔ بی۔اے وِچ پڑھ رہے سن کہ سن ۱۹۰۰ء وِچ سرکار نے وظیفہ دے کے جاپان بھیج دتا۔ تے اِہ اوتھے ایپلائڈ کیمسٹری پڑھ رہے سن کہ سوامی رام تیرتھ نال ملن، اُہناں دیاں گیان دھیان دیاں باتاں سُنن دا موقعہ ملیا۔ تے اِہناں تے سوامی رام تیرتھ دی صحبت دا اِہ اثر ہویا۔ کہ اِہناں پڑھائی چھڈ کے فقیری چولا پا لیا۔ بُدھ مت دے منن والیاں دے ٹولے وِچ رل گئے۔ تے جاپان چھڈ کے ویدک پرچار لئی ہندوستان آ گئے۔ ہُن کلکتے پُجے۔ سنیاسیاں والا بھرا دا۔ وڈی داہڑی۔ لے وال۔ نورانی چہرہ۔ ماں تے پیو اِہناں دے آؤن دی خبر سن کے کلکتے پہنچ چکے سن۔ اُہ اِہناں نوں لے کے گھر آئے۔ بھین نال اِہناں نوں بڑی محبت سی۔ اُہ بڑی بیمار سی۔ مرن توں پہلاں اوس نے اِہناں توں قول کرا لیا کہ اِہناں دی ماں جس کُڑی نوں جیون ساتھی بنان لئی کہے گی۔ اِہ قبول کرن گے۔ اوس قول دے مطابق ۱۹۰۴ء وِچ آپ دی شادی راولپنڈی دے اِک چنگے سِکھ گھرانے دی سپتری مایا دیوی نال ہو گئی۔ تے ایسے سال اِہ لاہور وکٹوریہ ڈائمنڈ جوبلی انسٹیٹیوٹ وِچ پروفیسر لگ گئے۔ ایتھے اِہناں ویدانت پرچار لئی اِک انگریزی رسالہ جاری کیتا۔ ۱۹۰۷ء وِچ انسٹیٹیوٹ ڈیرہ دون دے کیمیکل ایڈوائزر ہو گئے۔

۱۹۱۱ء وِچ سیالکوٹ وِچ سکھ ایجوکیشنل کانفرنس ہوئی۔ آپ نوں وی سدا پیا گیا۔ اِہ کانفرنس وِچ شامل ہوئے۔ تے بھائی صاحب بھائی ویر سنگھ دے بھرپور جتن نال اِہناں مڑ سکھی مت دھار لیا۔

۱۹۱۹ء وِچ اِہناں پنشن پا لئی۔ ۱۹۲۱ء وِچ اِہناں مشہور انگریزی کتاب SISTERS OF THE SPINNING WHEAL تو دِن وِچ لکھی۔

اِہناں نوں پنجابی نال مُڈھ توں پیار سی۔ بھانویں اِہ بدھ مت نال پیار کر دے رہے تے بھانویں سکھ مت نال پر مات بولی (پنجابی) نوں منوں نہ وسار یا۔ اِہ شعر باپ توں دے بجھتے لکھیے نہیں سی۔ سکوں مر کھنڈی کوتا

ڈھیر لکھی۔ تے سچ پچھو تے سر کھنڈی کوتا دے سر تے متھ رکھن والے اِکو پورن سنگھ ای سن۔ نہیں تے اِہ پنجاب وچ تے اُکی مینیم تے بے وارثی جیہی سی۔

کھُلے لیکھ۔ کھلے گھنڈ۔ کھلے میدان۔ اِچلی جوت۔ کلا دھاری۔ کلا دھاری پوجا۔ چُپ پریت دا شہنشاہ پنجابی وچ تے کجھ انگریزی دیاں کتاباں یادگار چھڈ کے کٹھن محنت دے سببوں تپ دق نال تھوڑی عمر وچ کوچ کر گئے۔ اِنہاں دیاں اِہ کتاباں چھپیاں ہویاں ہن۔

اِنہاں دی وارتک (نثر) اُتے کوتا دا تے کوتا اُتے وارتک دا گمان ہُندا اے۔ قلم وچ روانی خیالاں وچ وَیراگ، برہ تے تڑپ جھلکدے ہن۔

اِنہاں امریکن کوی والٹ وِٹمین توں کھلی کوتا دا خیال لیا۔ تے پنجابی وِچ اک نویں لیہ توری۔ اِس کوتا (شاعری) وچ نہ تکانت (قافیہ بندی) اے تے نہ توَل ہی کسے نیم (اُصول) وچ بجھا ہویا اے۔ ایسے طرح اہدی بنتر وارتک (نثر) ورگی اے۔ پر ایس وچ بہت تھائیں اُہ گن موجود ہن۔ جو کسے رچناں نوں کوتا بنا دیندے ہن۔ جویں — اَلنکاراں دی برتن۔ لفظاں (شبداں) دا آپ مہاراپن تے ولولہ وغیرہ۔

آپ دی کوتا دا وڈا مضمون پیار اے۔ اِہ جتھے وی تے جس رنگ وچ دی کوی نوں دِسیا۔ کوی نے کوتا دی جھولی وچ بہا لیا۔

"ہاں بازار امرت سر"
آدمیاں دے اکٹھ وچ اِک خوشی
اکٹھ وِچ اک جند جیہی دسدی
آدمیاں دا وڈا دا ہڑ پیا وگدا بازار وچ
رنگاں دا جلوہ پیا آوندا
چہریاں۔ سراں۔ ہتھاں۔ پیراں۔ لتاں دا اِک جھرمٹ پیا پیندا۔
چھابڑیاں والے کہندے ہن۔
لادتے لادتے پیسے دے سیر
دھیلے دے ڈھیر۔ لادتے آنے سیر
پیسے دے ڈھیر
کابل دے میوے

چڑ چڑ دھڑ دے
برف دیاں ڈلیاں
آ گیا جے کابل تے قندھار
پیراں بھار چل کے امرتسر وِچ
(کھُلّے میدان صہ ۱۷۳)

وارتک دا نمونہ
شاہ محمد دا قِصّہ وی اک ویراگ دی شُوکدی ہنیں اے گاگا کے رون آوندا اے
شاہ محمدا اِک سرکار باجھوں فوجاں جت کے انت نوں ہاریاں نی
اِہ پیا کُٹھی مرجانی سسی دی بولی اے
اٹھی فجرے پنوں نظری نہ آیا
جس کدی پنوں ماڈیا ای ہنیں اُس کیہہ کوکناں ؟
کدی بھیناں دے بھراواں دے وچھوڑ وِچ کیرنے سُنے جے
کدی ماں دے پُتّاں دے سلّاں دیاں چیکاں سُنیاں جے
کدی سوہنی دیاں تاہنگاں دیاں لہراں دے کپڑ پٹیندے دیکھے جے ؟
ساہت بناوناں اُپجناں تے اُپجاوناں تاں سنیاں نہ ہندا اے بھولیو۔
انگریزاں دا۔ بنگالیاں دا۔ ملّاں دا، لوانیاں دا کم ہووے تاں ہووے۔
سسی نے جاں، سوہنی جاں، صاحباں نے جاں، بلھے نے جاں، شاہ حسین نے ساہت کی تباوناں اے۔
اُہ تاں اُہناں دے دلاں نوں چیر کے دھڑاں نوں پھاڑ کے اُہناں دیاں وِھندریاں
چھاتیاں تے اُگے لال پھُلّاں دا کھیت اے۔
او بھولیو ساہت اُپجدا اے نہ بیجیا جاندا اے نہ بندا اے
جی ہر اک شے دا ہے۔ پر ساہت بناں جی دے مینہہ وانگ عرشوں ورھدا اے
اِک اِک قطرے وِچ لکھ لکھ باغ ہن
کھُلّے لیکھ صہ ۲۴۵

پنجاب دے مزدور: اِک نِکّی نظم

اوئے مزدور چنگے لگدے
نکے نکے خیال اِہناں دے
اِہناں وچ ڈھلیاں اِہناں دیاں زندگیاں
سارے سارے چہرے بے نقاب جیہے
نہ چھپدے نہ چھپاندے کجھ آپنا
ننگے ننگے دل اِہناں دے
بھولے بھالے لوک تے آلیاں بھولیاں گلاں
اِہناں دی غریبی نکی
اِہناں دا سنتوکھ وڈا
اِہ ٹھنڈے پانی وانگ جیاں نوں ٹھار دے۔ — کھلے میدان صہ ۱۲

واہگورو چنبے دی بوٹی	میرے من ست گور لائی ہو
آب حیات دا پانی پایا	نہر عرش توں آئی ہو
اندر بوٹی مشک مچایا	جد پھُلن تے آئی ہو
جگ جگ جیوے گورمکھ پیارا	جن اِہ بوٹی لائی ہو

ایوں بن بن کے نکل مُڑ توں
چار چار سورجاں اُٹھ اُٹھ چناں نال جڑیا
او جنگلاں تے باغاں تے بیلیاں دیا مالکا
سوہنی تے ہیر جہیاں دے مالکا
تیرے درشناں نوں جہان آناں
توں سانوں چھڈ کے کیہڑے راہ گیا
مُڑ آ پنجاب نوں مُڑ آ
تیرے روپ پیار نوں اُڈیک دے ملک سارے
تیرے وکھرے پن تیرے اُگھڑے پن دی چاہ سارے

بھگونداس المستؔ

نام بھگونداس تخلّص المستؔ پیو دا نام لالہ مبا داس تھانیدار چاہل کلاں ضلع گوجرانوالہ دے وسنیک
جنم ۱۸۸۲ء

اِہناں دے پتا جھنگ وچ تھانیدار سن۔ پھر پنشن پا کے اپنے گھر چاہل کلاں ضلع گوجرانوالے آ گئے۔
المستؔ میٹرک دا امتحان پاس کر کے سن ۱۹۰۱ء وِچ محکمہ نہر وچ لازم ہو گئے۔ پر ۱۹۰۷ء وچ جد نہری پٹواریاں نے ہڑتال کیتی۔ اِہ وی اُہناں نال شامل ہو گئے۔ نوکری چھڈ کے گھر آ گئے۔ تے وڈے بھرا لالہ بانکے دیال نال اُہناں دے اخبار وچ کم کر دے رہے۔ فیر اِہ چھڈ کے حکیمی تے عطاری شروع کر دتی۔ ۱۹۲۲ء وچ پنجابی ماسک پتر گمبھیر کا نوں دوجی وار زندہ کیتا۔ پر سال ڈیڑھ سال دے بعد اِہ فیر بند ہو گیا۔ پھر گوجرانوالہ توں گوجرانوالہ گزٹ تے لاہور وں جھنگ سیال کڈھدے رہے۔

بنجویں جماعت وِچ پڑھدے سن کہ شعراں دی چیٹک لگی۔ کجھ بھرا دی صحبت۔ تے کجھ سمے دا اثر۔ چھیتی سوہنے شعر کہن لگ پئے۔ تے سُدھائی لئی اپنے وڈے بھرا دے اُستاد ماسٹر متھرا سنگھ شفیقؔ دے شاگرد ہوئے۔

پہلوں رنگین کوتا لکھدے رہے۔ فیر پولیٹکل تے دھارمک۔ اِہناں دیاں تصنیفاں چوں درگا وتی سردار بانی۔ چنچل کماری۔ چھپیاں ہویاں ہن۔

اِہناں دی اک لمی کوتا جس دا سر لیکھ اے ”دکالے داغ ڈھٹے سینے چند دے ہن“ اِس نظم چوں دو بند نمونہ دے طور تے پیش کیتے جاندے ہن۔

میری نظر شاید دھوکھا کھا گئی ٹِک ٹِک اکھیاں نوں پھیر تکیا میں
مینوں کبہہ ہیں چانی رات دیکھاں اِہ سمجھائے کے دِلے نوں ڈکیا میں
نکتہ چین دل سمجھدا مُول ناہیں اسدی ایس عادت توں اکیا میں
دِل نے فتح پا لئی ضمیر اُتے آخر بولنوں رہ نہ سکیا میں

اُچی بول کھیا کُٹی دس مینوں اِہ کیہہ جھوٹھ پکھنڈ کھلاریا ای
تیرا دل کالا مینوں نظر آوے اُتے نور والا دستر دھاریا ای
او بدبخت نکتہ چیں ہوش کر کجھ نیک پاک توں آپ نوں جاننا ایں
بھولا اپنی اکھ دے وچ تیرے میرے دِلے داغ پچھاننا ایں
میرے آپنے لئی نے داغ میرے لوکاں لئی میرے کول چاننا ایں
تینوں لوڑ کیہہ پئی پچھنے دی میری چاننی دی موجاں ماننا ایں!
داغاں میریاں دا تینوں دُکھ کاہدا چانن دیاں تینوں موجاں مان بیٹھا
اپنے فرض نوں پورا نبھاوندا ہاں شاہد ایس دا کل جہان بیٹھا

المست ہوراں اپنے وڈے بھرا بانکے دیال دی موت تے جیہڑا مرثیہ لکھیا اوہدے دو بند

شیراں والڑی بھبک جو مار دا سی اوس مُنہ نوں جندرے وج گئے
ہُن نہ کدی سٹیج تے آوسن گے جتناں گجناں سی اُتنا گج گئے
مُلک عدم دے سفر تے گئے راہی پا کے نرا کشمیر دا تج گئے
جنہاں عمر دا ساتھ نبھاونا سی ساڈا ساتھ تروڑ کے اج گئے
بھائی بھائیاں دا مِتر مِتراں دا، مَرَ اج مات پنجاب دا لال گیا
سب کجھ دیس توں گھول گھمائے کے تے مَرَ اج آپ بھی بانکے دیال گیا

بھیناں روندیاں آکھ کے ہائے ویرا ماتا آکھ 'کتھے میرا لال' روے
بھلا گل کیہ کہاں سمبندھیاں دی گوجرانوالڑے دا بال بال روے
تیریاں کیتیاں یاد کر کے تینوں کون نہ بانکے دیال روے
دیواں دِل نوں دھیر پر دھیر کتھوں میرے جسم دا وال وال روے
بھائی اُٹھ پئی کانگرس ہند دی آ، تیرے کم دا پیا میدان خالی
تیرے باجھ اج بانکے دیال مینوں پیا دِسدا اے کل جہان خالی

راقب قصوری

نام امام الدین پیو دا نام شیخ عمر بخش۔ قصور ضلع لاہور دے وسنیک

جنم اپریل ۱۸۸۳ء　　　　وفات قصور ۱۹ ر جون ۱۹۳۶ء

شاعری دا شوق بچپن توں سی۔ اُردو شعر تے اُردو زباندانی سکھن لئی دلی تے آگرے گئے ۱۸۹۴ء وچ بارہ سال دی عمر وچ اِنہاں اردو شعر کہنے شروع کیتے۔ پہلوں تسیم بھرت پوری دے شاگرد بنے فیر مشہور اُستاد داغ دہلوی توں سدھائی کراندے رہے۔ قصور جد تک رہے سید بلھے شاہ دے مزار تے جا کے اکثر بیٹھ رہندے تے دنیا دے دھندیاں نوں کجھ ویلے لئی وسار کے ربی لگن وچ مگن ہو جاندے ۱۹۰۵ء دے قریب حضرت مجدد صاحب دے مزار تے سرہند شریف گئے۔ اوتھے مراقبے دی حالت وچ اِنہاں نوں اشارہ ہویا کہ پنجابی وچ کوئی نعت آکھ۔ اِنہاں اک نعت لکھی

یا محمدؐ یا محمدؐ آ کدی کر پھیریاں

جو بڑی صلاحی گئی۔ فیر اِنہاں اُردو شاعری نوں تیاگ کے پکی طرح پنجابی دا پلا پھڑ لیا۔ تے نویں نویں بحراں۔ راگاں تے سراں وچ نعتاں لکھنیاں شروع کیتیاں۔ پنجابی دے کئی بحر اِنہاں آپ ایجاد کیتے۔ اِنہاں دیاں نعتاں جد قوالاں نے سُراں نال بولیاں تے سُنن والیاں نوں وجد آ گیا۔ پھر کیہہ سی، بچے بچے دے مُنہ تے اِنہاں دیاں نعتاں دے بول چڑھ گئے۔ تے ہر عام خاص مجلساں وچ بڑیاں فرمائشاں نال اِنہاں دا کلام پڑھیا جاندا رہیا۔

پنجابی شاعری وچ اِنہاں کسے کولوں سُدھائی نہیں کرائی۔ تے اِنہاں نوں لوڑ وی کیہ سی۔ اِنہاں دے کلام وچ پکیائی۔ کمالیت۔ روانی۔ سوز۔ اثر تے خیال اُڈاری کئی چنگے چنگے اُستاداں نالوں ودھ سی۔ اُردو دیاں نعتاں وچ جو درجہ بیدم وارثی یا محسن کاکوروی نوں حاصل اے۔ پنجابی نعتاں وچ اوہو اِنہاں نوں حاصل اے۔ کئی واری اِنج ہویا کہ اِنہاں کوئی نعت لکھی۔ تے کئی شاعراں نے جیہڑے نویں طرز نوں تاہنگ دے سن۔ اِنہاں دی نعت ویکھ کے اس طرز تے آپ شعر کہے۔

اِنہاں دیاں نعتاں دے پنج مجموعے۔ حضرت دی حضوری۔ مولا دی منظوری۔ مدینے پاک دی کستوری۔ نبی کریم دی نُوری۔ روضے پاک دی چوری تے دیوان راقب چھپ چکے ہن۔ تے کجھ نعتاں

اَن چھپیاں ہن ۔

کلام دی ونگی :۔

یا محمد یا محمد آ کدی کر پھیریاں
تیری بندی جنگی مندی تیرے در دی چیریاں
برہوں جلیاں لاٹاں بلیاں گلیاں گلیاں کوک دی
بوہڑ سائیاں کہیاں سائیاں سانوں لوڑاں تیریاں
آپے کٹھنا آپے مٹھنا آپے رٹھنا کیہہ بھلا
پیریں پیاں بگڑ بھیاں دکھاں درداں بھیریاں

اسے حبیب خدا تیں پہ واری   شالا توڑ چڑھے ہمینڈی یاری

میرے سوہنے محمد دلارے نبی من موہنے محمد میں واری گئی
جان کھڑدی گئی ماں ٹردی گئی بلہاری گئی بلہاری گئی
کوئی سنگی دے سنگ رلاں ہن سنگ بھیڑی کوہجی کوجھی نہ روپ رنگ
دکھاں درداں غماں جان کینی اے تنگ میری عمر نکاری نکاری گئی

مٹھی مٹی انت خاک رلنا   کسے سنگی نہیں سنگ چلنا
چنگی مندڑی گزران کریئے   نی کجھ چلن دا سامان کریئے

کدی اٹھ اٹھ بھواں کدی بہہ بہہ رہواں بھیڑی رات فراق دی مکدی نہیں
جان جاندی نہیں موت آندی نہیں کوئی درس نہ دے تاہنگ مکدی نہیں
ایدا نام ہی مینوں خزانڑے نے بخشش واسطے سوہنے بہانڑے نے
تسیں بھرموں پیاں مال والیاں تے اڑیو میں تے اہناں لُٹنے تھکدی نہیں

میں مراں تے تڑ مراں جد دیکھ لاں سرکار نوں
سر مرا ہو قدماں وچ تے مُنہ مرا دربار نوں
خبرے ہُن میں بُڈھڑے ویلے تُر پواں ماہی دے وَل
شام نوں کُڑیاں جویں اُٹھ بھجدیاں گھربار نوں

جی لوچے پیا دیاں باتاں نوں
میں پی اپنے دی اُہ میرا پی — اُہ جاندا جو کجھ میرے جی
کیہہ کرنے قلم دواتاں نوں — جی لوچے پیا دیاں باتاں نوں
اِک دل ہے پینا قبرے تنگ — توں لے چل عشق نبی دا سنگ
گھر لے جاں لوک سوغاتاں نوں
جی لوچے پیا دیاں باتاں نوں

ہو کے تیرے دردی در ہوراں دے جاواں کس طرح
تیری باندی غیر دی باندی سداواں کس طرح
سانوں ہر دم لوڑ تیری تینوں ساڈی کیہہ ہے لوڑ
توں تاں مینوں چا بھلایا میں بھلاواں کس طرح

نی میں کیہہ دساں کیہڑے وہن پیاں
سئیاں جو جی آوے کہن پیاں
جنہاں سمجھے بول نے ماہی دے — اُہ ہر دم کول نے ماہی دے
اُہ بھانویں کدھرے رہن پیاں
نی میں کیہہ دساں کیہڑے وہن پیاں

ڈگ ڈگ وائے نی مدینے کتے کجھ کم بنے دُکھیاری نا

جا کہیو پیتم پیارے نوں چاء ڈاہڈا تیندڑی یاری دا
وے ماں ترٹیاں مان کہیا پردیسیاں سُٹیاں تاں ن کہیا!
دُکھ دردداں لُٹیاں کھان کہیا ہُن رو رو وقت گزاری دا

میں قربان کمینی ادنی کٹی ہدنی ماہی توں
جھولیاں اُڈّیاں رگڑن اڈیاں جاندیاں کڈھیاں نڈیاں وڈیاں
اِہ غم کھاندیاں میریاں ہڈیاں ڈر دی بے پرواہی توں
میں قربان کمینی ادنی کٹی ہدنی ماہی توں

ماہی ماہی کوکیندی ڈھونڈیندی پھراں تینوں دیس عرب دیا سائیاں ہیں
سارے جگ دا سوہنا وے توں لگدا سوہنا تیرے قدماں توں گھول گھمائیاں ہیں
تتی تت بھر تڑدی ہیں روسیاہ مری اِک اِک گھڑی میرے سو سو گناہ
توہنیوں لاکوئی واہ توہنیوں پُشت پناہ جاواں باجھ تیرے کتھے سایاں ہیں

ہُن کیہہ آکھاں میں کیہی ہاں میں بھیڑی کسے نہ جیہی ہاں
نِت در در رُلدی رہنی ہاں نت مہنہ عشق خواری دا
توں ڈاہڈا بھولا بھالا ایں توں دکھ دا کمبل کالا ایں
توں مہر نبوت والا ایں سر چتر سوہے سرداری دا
نہ کیتا کجھ کم کاج پیا نہ کت کھڑیا کجھ داج پیا
مُڑ لگیاں دی رکھ لاج پیا توں والی اوگن ہاری دا
دے مان ترٹیاں شان کیہا پردیسی کُٹیاں تان کیہا
دُکھ دردداں لُٹیاں کھان کیہا ہن رو رو وقت گزاری دا
میں راقب داگوں نت مردی کس مردی پر تیں بردی
میں جاناں دُور پئی ڈردی سر بھار مصیبت بھاری دا

ملکھی رام

ناں ملکھی رام تخلص ملکھی، پیو دا ناں گلاب مل۔ قوم کھتری۔ لاہور دے رہن والے۔
۱۸۸۳ء وچ جنم لیا۔ آکھدے ہن میں اجے بارہ تیرہ سال دا ساں جے مینوں شعراں دی چیٹک لگ گئی تے
انج جاپے جویں ہوا وچ مینوں شعر سنائے جاندے ہن۔ پہلوں کجھ چر آپے شعر آکھدے رہے۔ فیر ۱۹۱۶ء وچ بھائی
لاہورا سنگھ دے شاگرد ہو کے اہناں کولوں سدھائی کران لگ پئے۔

راہناں نوں اچی آواز تے لَے نال شعر پڑھن دا سوہنا ڈھنگ سی۔ نال بولن والیاں دا اک جتھا رکھدے تے میلے
ٹھیلیاں تے جا کے بینت بولدے۔ اہناں بروے پشاوری دے بعد بینت بازی نوں بڑا ودھایا۔ آپ نوں ہر مذہب
نال سانجھا پیار سی۔ سکھاں، مسلماناں، ہندوواں سب دے آگوواں دی عزت تے مہا کردے رہے۔ پنجاب دی ونڈ
سمے پوربی پنجاب نوں چلے گئے۔

اہناں پنجابی وچ بے شمار چھوٹے وڈے قصے لکھے ہن جہڑے بڑے پرچلت تے مقبول ہوئے جویں ملکھی دا گنجفہ
بٹیرا۔ ملکھی دا بائیسکل۔ ملکھی دی بجلی۔ ستاریاں والی جتی۔ بارہ ماہ پانی۔ ہے جالو۔ اہناں چوں جتی والے سوال جواب ع
جتی یعنی ایں ستاریاں والی دے ہر نام سیاں۔ تے اہدا اتر ع تینوں لَے دیاں سلیپر کالے نی ہر نام دئیے۔
تے ایسے طرح بارہ ماہ پانی (شہادت حسینؓ دا ذکر) بڑے مقبول ہوئے۔ اہناں دے ریکارڈ بھرے گئے تے اہ
لکھاں دی تعداد وچ چھپ کے وکدے رہے۔ وڈے قصیاں وچ سسی پنوں تے حقیقت رائے مشہور ہن۔
بال پن وچ صرف ہندی کجھ پڑھی۔ شروع توں ایکانت (نویکلے پن) دے شوقی سن۔ ایس دھیان وچ بارہ
ورھے جنگلاں وچ گذار دتے۔

جد ویاہ ہویا تے کجھ کمان کھان دی فکر ہوئی۔ پہلاں ٹوپیاں دی ہٹی کیتی۔ فیر مصوری۔ فوٹوگرافی۔ منیاری۔ فیر
کتاباں دی ہٹی کیتی۔ پر دل لا کے کوئی کم نہ کیتا۔ کیوں جو ہر ویلے شعر شاعری دا شوق سر تے سوار سی۔
اہناں دے اٹھ پتر ہوئے تے اٹھے ای وارو واری اکھاں ساہمنے جدائی دا داغ دے گئے۔ اینے صبر
سنتوکھ والے کہ رب دی کرنی تے ہمیشہ شکر کیتا۔ شعراں وچ ہر ویلے مگن تے ہور کماں وَلوں بالکل بے دھیان
رہندے۔ کئی واری شام نوں ہٹی ودھان لگیاں کوئی شعر یاد آ جاندا اوہدی لور وچ جندرا مارن دا وی دھیان

نہ رہندا۔ جد سویرے آکے دیکھدے تے جندرا کھلا ای ہندا۔

طبیعت وچ حلیمی، عاجزی، ملنساری کٹ کٹ کے بھری ہوئی سی۔ خدا پرستی دا جذبہ۔ مُنکھ نال پریم تے پیار دل دھیان بے حد سی۔ بولی مٹھی نہ بوجھل۔ سِدھے سادھے لفظاں وچ اثر کرن والا کلام۔

اِہناں دے شاگرداں چوں مُنی لال آتش۔ مانک چند مانک۔ امولک رائے۔ ملکھراج بالی تے غلام محمد مشہور ہیں۔

کلام دا نمونہ:-

نبی اللہ دے پیاریا سُنیں میری خدمت وچ مَیں عرض گذار ہوواں
دامن ہیٹھ لُکائے واسطا ای در بدر نہ پیا خوار ہوواں
اِکو کرماں دے مارے تے فیض کر دے نال مَیں حشر دے روز خوار ہوواں
ملکھی پردہ مُنہ کالے دا کجُ دیویں حاضر عدل والے نہ دربار ہوواں

الف۔ ایس جہان دریا اندر لہراں موت دیاں رنگ لایا اے
لکھاں کِشتیاں ڈُبیّاں ایس اندر تختہ اِک وی باہر نہ آیا اے
ہونجھ لا کے تے قسمت ہار گئے انت کسے ملاح نہ پایا اے
ملکھی کنڈا نہ پار دا کِسے ڈِٹھا تارو عالماں زور لگایا اے

س۔ رنگ زمانے دا ویکھیا ایں دنیا حرص دے دھاگے وِچ اُلجھی ہوئی اے
ہر اِک آکھدا ایں مالدار ہوواں چوٹ ایس گل دی سبھ نوں وَجی ہوئی اے
بھلا اوس نوں کس طرح پھل لگے ٹہنی جدھے نصیباں دی بھجّی ہوئی اے
ملکھی بھُکھے دے بھانے جہان بُھکھا شاہو کار کہندے دنیا رجی ہوئی اے

گیانی کرتار سنگھ

نام تے اُپ نام کرتار سنگھ۔ پیو دا نام سردار جگت سنگھ پنشنر کلاس والا۔ قصبہ سیالکوٹ دے وسنیک۔
جنم ۱۸۸۲ء۔ کوچ ۲۲ فروری ۱۹۵۲ء

دس ورھے دے سن کہ پتا چلانا کر گئے۔ فیر اہناں دے تایا دسوندھا سنگھ نے پرورش دا بھار چکیا۔ پالیا تے پڑھایا۔ کجھ چر مفید عام پریس لاہور وچ گورو گرنتھ صاحب تے پنجابی پستکاں دی سُدھائی دا کم کردے رہے۔ پھیر ہائی سکول لسپردا۔ وچ گورمکھی اُہدے بعد خالصہ کالج امرت سر وچ آکے دھارمک مضمون پڑھاندے رہے۔ اہدے بعد فوج دی نوکری کر لئی تے ۱۹۰۸ء وچ ۴۷ سکھ رجمنٹ دے گرنتھی ہو گئے۔ اکالی لہر تے فوج دی نوکری چھڈ کے امرت سر آ گئے۔ تے دربار صاحب وچ گرنتھی مقرر ہو گئے۔ ۱۹۳۶ء تک ایتھے ہیڈ گرنتھی رہے۔ فیر واہی گاہی وَل دھیان پیا تے اپنے مربعیاں تے منٹگمری چلے گئے۔ پر ایتھے جی نہ لگا تے مڑ امرت سر آ گئے تے باقی عمر سکھ اتہاس لکھدیاں تے سورج پرکاش دی کتھا کر دیاں گذار دِتی۔ اہناں نوں پندرہ سولہ ورھے دی عمر وچ قصہ شاہ بہرام۔ امام بخش۔ ہیر وارث شاہ پڑھ کے آپ وی شعر کہن دا شوق ہویا۔ پہلوں قصے بیت وغیرہ لکھے۔ فیر مذہبی رجھاؤ ہون کر کے دھارمک شعر لکھدے رہے۔ اخیر ۲۲ فروری ۱۹۵۲ء نوں دنیا دے کماں وَتوں مُنہ موڑ کے سورگباش ہو گئے۔

اِہناں چھوٹیاں وڈیاں ۳۴ کتاباں لکھیاں۔ جنہاں چوں نرنکاری جوت۔ داتا دی جوت۔ رُہنے پوہ کھا۔ اجیت خالصہ۔ پرہلاد بھگت۔ روپ بسنت وغیرہ چھپیاں ہویاں ہن۔ روپ بسنت چوں اِک بند :-

کوئی پھل نہ پتراں جیڈ مٹھا ہتو کوئی نہ سکے بھراں جیہا
دیا جیڈ نہ ہور ہے پُن کوئی لابھ وَند نہ پشو ہے گاں جیہا
سچا دھن نہ دوسرا دھرم جیہا ہور جاپ نہ رام دے ناں جیہا
ہور سکھ جہان دے وچ کوئی نہ سر تے پیو دے سائے دی چھاں جیہا
جانور عزیز بڑا دانگ گھگھی اُتے چنچل کوئی نہ کاں جیہا
بھاویں دیس پردیس دی سیر کر لئو پر سکھ نہ اپنے تھاں جیہا
دنیا وچ دریا نے بہت بھاویں رنگ عشق نہ کتے جھناں جیہا
دیکھ ڈھونڈھ کے جگ کرتار سنگھا کوئی ساک نہ ہو سکے ماں جیہا

محمدّ دین غریب

نام مولوی محمدالدین تخلّص غریب - پیُو دا نام مولوی عنایت اللہ - پنڈ فتح آباد ضلع امرت سر۔
جنم ۱۸۸۴ء وفات امرت سر ۱۹۳۱ء۔

پنڈ وچ مُڈھلی تعلیم پا کے اِہناں پٹوار دا امتحان پاس کیتا - پر پٹواری بنن نوں دل نہ چاہیا تے ماسٹر بنن لئی نارمل سکول وچ داخل ہوئے ۱۹۰۶ء وچ ماسٹری دا پروانہ پا لیا۔ تے اخیر عمر تک کئی سکولاں وچ فارسی تے حساب پڑھاؤندے رہے۔ عمر دا ڈھیر حصّہ اسلامیہ سکول امرت سر وچ گذاریا۔

پنجابی توں سوا اُردو وچ وی شعر سوہنے آکھدے سن۔ جفر، رمل، نجوم تے ریاضی (حساب) ڈوہے چنگے جانُوں سَن ۔ وَڈے وَڈے پروفیسر تے وِدوان حساب دے گُنجھل دار سوال کران لئی اہناں کول آوندے تے دل دا مطلب پاؤندے سن ۔ اِہ دائمی جنتری دے وی موُجد سَن ۔ ہر سال جنتری لکھنا تے نقشہ چھاپنا نیم رہیا۔ ۱۹۱۵ء توں ۱۹۱۹ء تک منظور عالم جنتری چھپوائی۔ تے ۱۹۲۴ء وچ جوتش، رمل، نجوم تے شاعری دا بلیا جلیا اِک ماسک پتّر "کشّاف" امرت سر جاری کیتا ۔ پنجابی وچ شعر سوادلے تے سوہنے کہندے۔ درویشی خیال، نیک سبھا دے سَن ۔ بڑے ملنسار تے محبّتی ۔ کلام معرفت دے رنگ وچ رنگیا ہویا اے۔ اِہناں دے چھوٹے چھوٹے قصّے نواں رنگ تے چوکھا سواد رکھدے ہن۔ اِہناں چوں "بھاں بھاں بلّیاں" "بھنڈا بھنڈاریا" "ٹٹّیاں دوستیاں" "جنّت دا میلہ" "سنگھنی لسّی" وغیرہ چھپے ہوئے ہن۔ نمونہ سنگھنی لسّی چوں:-

نے کے دُدھ طریقت والا شرع دی پُونی وچ پُنوالا
پھر مٹکے وچ پا پانی سنگھنی لسّی پی پر بھانی

عشقے والی اگ جلا کے چُلھے اُتّہ دُدھ چڑھا کے
اُس نوں خوب کڑھا نی سنگھنی لسّی پی پر بھانی

برزخ والی جاگ لگاویں کوٹھی دل دے وچ جماویں
دُدھوں دہی بنا نی سنگھنی لسّی پی پر بھانی

"بھاں بھاں بلّیاں" چوں :-

بھاں بھاں بلّیاں وے ککڑاں چلّیاں کہ ناں
اِہ دُنیا دی صورت سخت بلاواں والی
ککڑ اِس دے سب باشندے جنہاں سخت کشالی
ہویاں بلّیاں وے ہویاں بلّیاں کہ ناں
بھاں بھاں بلیاں وے
ککڑی کہندی چوچے تائیں سُن بچّہ گل میری
بلّی تینوں پکڑ لیجاسی نہ کر کلّا پھیری
پھڑسن بلّیاں وے پھڑسن بلّیاں کہ ناں

بھنڈا بھنڈاریا چوں دو بند :-

بھنڈا بھنڈاریا کِتنا کُ بھار
اِک مُٹّھی چُک لے دُوجی تیار
دنیا دے مکدے نہیں دھندے لکھاں قیداں لکھاں پھندے
پھس گئے اِہناں وِچ سب بندے کردے ہردم حال پُکار
بھنڈا بھنڈاریا کِتنا کُ بھار
لکڑی ڈول دھری ترکھاناں چِیریاں پھٹیاں خوب جواناں
رندیاں جوڑیاں کھول دُکاناں کِیں مُلّی تے آئی دیار
بھنڈا بھنڈاریا کتنا کُ بھار

بسنت دا میلہ چوں دو شعر (کبت) :-

آیا ماگھ مہینہ منگن عورتاں شوقیناں زری بادلہ مرینا چا سوائیے جی
کہندی سنتو دی بھابی واری جائیں کھاں شتابی لیاویں کپڑا گلابی گل پائیے جی

میراں بخش

ماپیاں دا رکھیا ناں میراں بخش تے آپ رکھیا عبدالرحمٰن۔ پیو دا ناں محمد دین قوم راجپوت منہاس۔ پنڈ دوبرجی
تحصیل پھالیہ دگجرات) دے وسنیک۔ جنم یکم فروری ١٨٨٢ء وفات

اہناں دے وڈ وڈیرے میاں بُپاجوں دے وسنیک سن۔ اُہ اکبر بادشاہ دے راج سمے مسلمان ہو کے فریدالدین بن گئے۔ تے راجے نے اُہناں نوں پنڈ بیلاں تحصیل پھالیہ دگجرات) وچ جاگیر دے کے وکھ کر دِتّا۔ اِہ جاگیر ہُن تک اُہناں دے خانوادے کول رہی۔

اِہ پنجویں ورھے پڑھنے پئے۔ ١٨٩٩ء وچ مڈل پاس کر کے ایس وی دا امتحان پاس کیتا۔ تے ماسٹر لگ گئے۔ پڑھان دے نال پڑھن دا کم جاری رکھیا تے منشی عالم منشی فاضل دا امتحان پاس کیتا۔ ١٩٠٩ء نوں گجرات چھڈ کے لائل پور آ گئے تے اخیر عمر تک پہلوں اِک ہائی سکول وچ فارسی دے ماسٹر۔ فیر مڈل سکول دے ہیڈ ماسٹر لگے رہے۔

مُڈھ توں ماسٹری کرن کر کے اِہناں بچیاں دی تعلیم وَل ڈھیر دھیان دِتّا۔ تے پنجابی وچ قاعدہ ستے ہور حکایتاں کہانیاں لکھیاں ستے جد کجھ لکھنا شروع کیتا۔ اپنا ناں میراں بخش دی تھاں عبدالرحمٰن بدل لیا۔ پنجابی بولی اَمَل اہناں نوں بڑا پیاری سی تے اِہ سمجھدے سن کہ ساڈے دیس دی اصل دولت پنڈ ہن تے پنڈاں والیاں دی بھلیائی ایسے وچ اے کہ اُہناں نوں اُہناں دی بولی وچ اگانہہ وَدھن دا سبق دِتّا اے۔ سو اہناں جٹ دی کرتوت، وکیل دی کرتوت، بجھّی، مبارک شادی، چاریاری، ریشم چرکی۔ اِک سَو چالی چھتے چوہے، کرنی بھرنی وغیرہ کتاباں لکھیاں۔ جنھاں وچوں جٹ دی کرتوت، اُردو، گورمکھی تے جنی اُردو وچ چھپی تے باقی سبھ اکّ چھپیاں ہن۔

جٹ دی کرتوت (اُردو) پنجاب یونیورسٹی نے آنرزان پنجابی دے کورس وچ تے گورمکھی دسویں دے کورس وچ شامل کر لئی سی۔

اہناں شاعری ١٩٠٧ء وچ شروع کیتی۔ پر ایدھر اینی گَوہ نہیں کیتی۔ زیادہ تر پنجابی نثر (وارتک) نوں سجایا اے۔ پر فیر وی شعراں وچ جو کجھ لکھیا اے سوہنا تے مَن کھچواں اے۔ اِہناں دے شعراں دی بولی ٹھیٹھ رسیلی ستے جاندار اے۔ نال محاورے بڑے بچویں ستے تولویں ہن۔

اِہناں دی اِک نظم "اُدھا پا پاسکو" جو ہاس رس دا نمونہ اے۔ اُہدی ونگی ویکھو۔

اِک جٹ بیوپار دی صِفت سُن کے چھاتّویں بہہ کنگوڑ اِہ کرن لگا
ہُندا سارے بازار دا بھاہ اِکوّ جیہا دے کالا تیہاڈے بگاّ
اوہو ٹوپے اوہو ڑوپیاں نے وِچ وَٹیّاں فرق نہ مُول رتیّ
ہتھ رنگ دے کیویں بیوپار وچوں کیویں پھیر بیوپاریاں لُٹ گھتیّ
اوڑک اوس دے دِل اِہ گنڈھ بیٹھی ہووے نہیں تے پاسکو رکھدے نیں
دیندے ہور تے دسدے ہور ساتوں گنڈھ ساڈری انج اِہ کٹ دے نیں
پک ہویا تے سمجھیا جٹ باوے گرُ اساں بیوپار دا لبھّ لیا
خوشی کمت کناریوں کڈھیو سو کڈھ دندیاں ٹھاہ ٹھاہ ہس پیا
آیا اُہنوں اُلیل بیوپار کرئیے ہٹی وِچ بازار دے پائیے جی
ہَل چھڈ تر کڑی داہیئے تے بنیئے لاکھئے۔ شاہ اکھوائیے جی

نظم جٹ دے کجھ بند:۔

ساؤ تیرے جیڈ نہ جٹاّ تیتھوں کون اُچیرا آپ کمائیں رَل مِل کھائیں ایڈا کس دا جیرا
دین چڑھائیں نہ گھبرائیں کر کر اُدم وَدھیرا دُکھ اُٹھائیں سُکھ پُہنچائیں دھن دھن جگرا تیرا
وَکھرِی کدی نہیں توں کھاہدی اِک وی پوری ٹکیّ
بنیاں جگ وِچ تا ہئیں تیریاں پتاں دی اِکیّ
ساگ اُوناں کوڑے سو تے کھا کے بنتے جائیں موڈھے کہی تے تیڑ لنگوٹی کھیتر پانی لائیں
چکڑ کھبدا نکّے نکّے رکیں نہ گھبرائیں پربت جیڈی رات سیالی اکھیں وچ لنگھائیں
وا نہ پوہے ریت نہ ٹوہے پالی کون وچارا
ایس مردؤ تیرے او جٹاّ موہ لیا جگ سارا
لنگر کھُل پوے جس ویلے بیلی تیری پکّے نیڑیوں دُوروں نٹھے آون سب پرائے سکّے
ہتھ تیرا اے رزق دا چمچہ ہر کوئی اُس وَل تکّے ہس ہس بھر بھر ونڈ دا جادیں ہتھ تیرا نہ تھکّے
جو کوئی آوے لے کے جاوے ستھری پولا چٹاّ
دھن کمائی تیری مردا نہیں ریساں او جٹاّ

صُوفی تبسّم

نام صوفی غلام مصطفےٰ۔ تخلّص تبسّم۔ پیو دا نام صوفی غلام رسول۔ پتہ کٹڑہ امرت سر دے وسنیک جنم ۴ اگست ۱۸۹۹ء۔ پہلوں اپنے دادے کول رہے تے سیت وچ پڑھدے رہے۔ جد ذرا سیانے ہوئے مشن ہائی سکول وچ داخل ہوئے۔ اوتھوں دسویں پاس کر کے خالصہ کالج امرت سر وچ داخل ہوئے۔ بی اے دا امتحان دینا سی کہ لاہور آئے تے ایف سی کالج وچ داخل ہو گئے۔ بی اے فیر ایم اے کیتا۔ مُڑ ٹریننگ کالج چوں بی ٹی کیتا۔ تے گورنمنٹ ہائی سکول امرت سر وچ ماسٹر لگ گئے۔ ورھے بعد محکمہ تعلیم وچ چلے گئے۔ فیر چار سال ٹریننگ کالج وچ فارسی دے اُستاد رہے۔ مُڑ گورنمنٹ کالج لاہور وچ ۲۴ ورھے اُردو فارسی دے اُستاد تے انچارج رہے۔ نالے یونیورسٹی دی ایم اے کلاس نوں فارسی تے اُردو پڑھاندے رہے۔ جد ایتھوں ویہلے ہوئے۔ ایرانی سرکار نے خانہ فرہنگ ایران دا انچارج لا دِتّا ہے۔

نانویں وچ پڑھدے سن کہ شاعری دا شوق ہویا۔ ملکی وَنڈ تک اُردو تے فارسی وچ شعر کہندے رہے تے ملکی وَنڈ دے بعد پنجابی وَل دھیان کیتا۔ اُردو فارسی وچ امرت سر دے مشہور فاضل اُستاد حکیم فیروزالدین احمد فیروز طغرائی مرحوم کولوں اصلاح لیندے رہے۔ پر پنجابی وچ اِہدی لوڑ نہیں سمجھی۔

ریڈیو، مشاعریاں تے مجلساں دی رونق ہن۔ اُردو وچ کئی کتاباں لکھیاں ہن۔ پنجابی وچ دو ناٹک چھپ چکے ہن۔ کلام وچ سوجھ بُوجھ، رس لو وچ تے روانی بڑی اے۔ غزل وچ خاص کر بڑا زور اے۔ کلام دا نمونہ:-

ساڈے عشق دے چمکدے لیکھاں اُتے غم دیاں سیاہیاں ڈُلھ گیاں
جھڑیاں حُسن تیرے چمکائیاں سن اہ چانیاں راتاں رُل گیاں

ایس عشق نمانے دے دھاگے دیاں کجھ ایڈ اوڈیاں گنجھلاں سن
کجھ کھُلدیاں کھُلدیاں ہور پیاں کجھ پیندیاں پیندیاں کھُل گیاں

گلاں مٹھیاں پیار دیاں جھڑیاں ڈوہاں بیٹھ کے کیتیاں سن
جھڑیاں نال اساڈے بیتیاں سن ساتوں یاد رہیاں تینوں بھُل گیاں

پھُلاں دیاں خوشیاں ہت پیاں اہ طور نہ رہے گلزاراں دے
جد نظراں پھریاں یاراں دیاں رنگ اُڈ اُڈ گئے بہاراں دے

ایہیں اپنی دنیا وسدے سان خود روندے سان خود ہسدے سان
کیہا دل نوں روگ لگایا اے مُنہ تکنے پئے غمخواراں دے

ایس عشق دا روگ اولڑا اے ایس عشق دے چارے کیہ کریئے
اہ زخم کدی وی نہیں بھرنے اہ زخم نہیں تلواراں دے

کیہ حالت پُچھنا ایں صوفی دی جس تیری محبت دے پچھے
سو گلاں سُنیاں غیراں دیاں سو نازا ٹھائے یاراں دے

مستری مولا بخش

نام تے تخلص مولا بخش ۔ لاہور دے وسنیک ۔ جنم ۱۸۸۵ء وفات ۱۹۴۵ء
لاہور ریلوے ورکشاپ وچ مستری رہے ۔ نیم ان پڑھ سن ۔ شعر چنگے کہندے سن ۔ میاں مراد بخش لوہار دے شاگرد سن ۔
اہناں دی لکھت قصے ہن بادشاہزادی، مرزا صاحباں، سلطان محمود، لیلیٰ مجنوں، بھیلنی دے بیر، شکوہ، جواب شکوہ، میاں میری تے بتیاں دے مجموعے، شگوفہ عشق، شاندار موتی، چمکدار موتی، موتیاں دا خزانہ، رنگ برنگے موتی، توبہ تے دامن نصوح چھپے ہوئے ہن ۔ شعر زیادہ تر سنگار رس دا نمونہ ہن ۔ ریلوے ورکشاپ دا رواج اے کہ جد کوئی آدمی عزت نال ریٹائر ہووے، اہدے یار بیلی ساتھی سنگی تے رشتہ دار اوس نوں ہار پاندے تے پگ بنھاندے ہن ۔ جد اہ نوکری توں وہلے ہوئے، اہناں نوں اینیاں پگاں بنھایاں گیاں، جاناں اِک قطب مینار سر تے بنا دتا گیا تے اینے ہار پائے گئے کہ لک لِف گیا ۔ کجھ چر بعد ۱۹۴۵ء نوں اہناں دے چلانا کرن تے ریلوے انجن شیڈ لاہور وچ اہناں دی یاد وچ اک جلسہ لیکھک (دکشتہ) دی پردھانتا ہیٹھ ہویا جس وچ کویاں اپنے خیال دا اظہار کیتا ۔ نمونہ کلام :-

جانی جوبن دا چھڈ دے مان کرنا سمجھ جا نصیحتاں میریاں نوں
ہُن میں اہ نہ آکھاں تے کیہ آکھاں دیکھ دیکھ کے اکڑاں تیریاں نوں
اُچا سرو ہمیش ہے پھل رہندا پھل لگدا ئے نیویاں بیریاں نوں
مولا بخش گذار دم عاجزی نال بُرا جاندا ئے رب دلیریاں نوں

کیتا عمل نہ زندگی وچ کوئی اینویں رائیگاں عمر گنوا بیٹھے
ہے افسوس کہ کیمیا وقت سارا اسیں خاک دے وچ رُلا بیٹھے
کوئی ذرا قیامت دا فکر ناہیں خوف ربدا اسیں بھلا بیٹھے
ویلا اُسیتیاں گیا تے اکھ کھلی پونجی عمر دی جدوں لٹا بیٹھے
تیر نکل گیا ہتھوں وقت والا تے کول ہے دی رہی کمان باقی
ایس باغ جہان تے وانگ شبنم کوئی دم دے اسیں مہمان باقی

مُوسیٰ لدّھیانوی

نام سیّد غلام مصطفیٰ ۔ تخلّص موسیٰ ۔ لدھیانہ دے وسنیک ۔ جنم ۱۸۸۵ء ۔
عطائی حکیم ۔ چوک بازار وچ مجمع لاکے تے اِک مُنڈے نوں بھوں تے لماں پاکے اُپر کالا کپڑا دے کے میں کون عامل، توں کون معمول پچھدے ۔ فیر لوکاں دے سوال دے جواب دیندے تے دوا دیندے ۔
شاعری دا شوق بچپن توں سی ۔ ذرا بُڈھے جوان ہوئے ۔ تے منشی محمد اسمٰعیل مشتاق دے شاگرد ہوئے ۔ تے بینت تے نعتاں لکھیاں ۔ مشتاق جد لدھیانہ چھڈ کے امرت سر آ گئے تے اِہ وی امرت سر آوندے تے مشاعریاں وچ حصّہ لیندے رہے ۔

اِہناں پنجابی وچ چارسی حرفیاں ۔ قصّہ سلیمان سیم ۔ قصّہ دل خورشید ۔ قصّہ موسیٰ دی جھوک مولا والی ۔ جھوک رسولؐ ۔ امام حسین رضؓ ۔ جھوک امام قاسم رضؓ جھوک رانجھا تے چھٹکل نعتاں، کافیاں گیت تے بینت لکھے ۔ تے اِک اُردو دا نعتیہ دیوان ۔ اِہ سب شیخ افضل حسین تاجر کتب لدّھیانہ نے چھپوائے ۔

نمونہ کلام :-

میرے دل توں ڈلاں وچ دل لیو کیہاں گُندھیاں پیتیاں میڈھیاں نیں
تیرے جیہی نہ ڈٹھڑی نار کوئی لکھاں ویکھیاں بانکیاں ٹیڈھیاں نیں
مرجان نہ یار تھئیں مکھ موڑن یاری لاون جیکر تیرے جیڈیاں نیں
کرکے قول تے دِتّو وسار سجن موسیٰ نال کیہاں کھیڈاں کھیڈیاں نیں

جھوک مولا دی چوں اک بند :-

جے میں جاناں ڈھولا ہویا تیار نیں — پھڑکے میں پلّا روندی زار نزار نیں
جھکدی میں قدمیں کردی منّت ہزار نیں — تیریاں جُدایاں سانوں ناہیں منظور او
جھوک مولا تیری دِسدی پئی دُور او

عزیز خاں شرم

نام عزیز خاں تخلص شرم۔ چٹا کٹرہ امرت سر دے وسنیک۔ جنم ۱۹ ستمبر ۱۸۸۶ء
اٹھ ورھے دی عمر وچ پڑھنے پئے۔ پر پہلی پوڑی تے ای تھک گئے۔ پڑھائی چھڈ کے کمائی دی فکر کیتی۔
تے نال ای ۱۹۰۶ء توں بابو کرم امرتسری دے شاگرد ہو کے شاعری چھوہ دِتی۔ شعر خوب کہندے ہن۔ محاورے تے
اکھان ڈھیر ورتدے ہن۔ خاص کر انتلے تک وچ کوئی نہ کوئی محاورہ یا اکھان لیا کے شعر وچ جان پا دیندے
ہن۔ ملکی ونڈ دے بعد ہُن لاہور رہندے ہن۔ ایہناں دا اک قصہ ڈھولن تے ہور کلام چھپ چکا اے۔ کلام دا نمونہ ہے۔

اِچھا دشت وچ کراں گی گذر جا کے تے میں نہیں ایتھے او صیّاد رہندی
رہندی چمن وچ ہُندا احسان تیرا بھانویں قید رہندی یا آزاد رہندی
خزاں آ کے کرے ویران گلشن چند روز ایہدی ہے بُنیاد رہندی
غرض کسے دی اٹک دی شرم ناہیں وقت بیت جاندا اے گل یاد رہندی

رُڑھدے پانی دے بُلبلے وانگ بیبا لنگھ گیا ہے عہدِ شباب تیرا
وکن ہٹ پساری تے جا پہنچوں اج وانگ سُنبل پیچ و تاب تیرا
کُتاں قبر اندر نیت ابر اندر توبہ شکن ہو گیا خطاب تیرا
ہُن تے شرم کر توں لوکی آکھدے نے ڈھولی داڑھی تے آٹا خراب تیرا

کجھ انتلے تک :۔
اوکھے وقت جے نال شرم کم آیوں دس عید پچھوں تنبا پھوکنا ایں ؟

مثل سچ دانا ایہ شرم کہندے ہاتھی داناں نال دوستی بوہے بھیڑے

ٹٹو قسمت دا لیا کمزور شرم اگوں کھچدے تے پچھوں دِھک نے ہاں

پنڈت کشور چند

نام تے اُپ نام کشور چند پیو دا نام پنڈت گنگا رام جوتشی پنڈ بدو وال ضلع لُدھیانہ۔
جنم ۱۸۸۸ء
پنجابی دے اُگھے ہندو کویاں چوں۔ جگرانواں لُدھیانہ وچ کتاباں دی ہٹی کردے ہن۔
اہناں دی لکھت قصہ روڈا جلالی۔ رتنی سُنیاری۔ آلا اُودھے سنگھ۔ راجہ روپ چند۔ عشق دے بھانبڑ۔ راجہ چندر ہانس۔ راجہ پرتھی سنگھ۔ سیتا درلاپ۔ جانی چور۔ چھپ چکے ہن۔ اہناں چوں کجھ کتی واری چھپ چکے ہن۔ تے ڈاہڈے پرچلت ہن۔
شعراں تے ہندی دا پوکھا اے۔ شعراں وچ روانی سوہنی اے۔
جانی چور چوں:-

چار ہی چوفیرے ویکھدا جے سندھ نوں بنی جانی چور دے اُکھیری جند نوں
دل وچ کوئی آوندی وچار نہ لگدی پٹھان دے قلعے دی سار نہ
ہو جا توں سہائی لاوندی کیوں دیریاں آن کے کھلاڑی کنیاں بتھیریاں
تیرے بناں ہور کسے دا آدھار نہ لگدی پٹھان دے قلعے دی سار نہ

چندر ہارس:-

مینوں ہور نہ لوڑ جہان اُتے مَیں بھی رام دے نام نوں بھال دا جی
مندے بھاگ تاں سونا ہوئے مٹی جدوں جاگدے انت نہ مال دا جی
کتے آر پروار دا انت نہ لبھے کتے پُت نہ اِک وکھال دا جی
کتے منگ دے بابیاں ٹکیاں نوں کتے اُڈ دا رنگ گلال دا جی
کئی پالکی تے اسوار کیتے کوئی اُہناں تے چوریاں ڈھال دا جی
جدوں جاگ دے بھاگ کشور چندا چُک تختے توں تخت بہال دا جی

رمضان وزیر آبادی

نام محمد رمضان تخلص رمضان پیو دا نام چودھری محمد بخش قوم کھوکھر وزیر آباد دے وسنیک جنم ۱۸۸۲ء تھوڑی جیہی ڈنگ ٹپاؤ مڈھلی تعلیم پا کے اِہ لاہور ریلوے سٹیشن دے یورپین ریفرشمنٹ روم دے مینجر لگ گئے تے ۲۰ ورھے ایہو کم کردے رہے۔ پھیر اِہ چھڈ کے وزیر آباد چلے گئے تے او تھے جا کے عمارتی لکڑی دا کاروبار جاری کر لیا۔ ایہدے بعد پھیر لاہور آ گئے۔

اِہناں ۱۹۰۰ء وچ کوئی اٹھارہ ورھے دی عمر وچ شاعری وچ پیر رکھیا تے ربّی دات طبع دے جوہر دسے۔

اِہناں چھوٹے موٹے قصے ڈھیر لکھے ہن۔ جہناں دی کجھ فرست (سوچنا) اِہ اے۔

قصہ سلطان محمود بستی پتّوں۔ گلزار عشق۔ شعلۂ عشق۔ مالا رمضان۔ نغمہ رمضان۔ انشائے رمضان۔ کافیاں رمضان۔ قصہ لڑاکی رن۔ قصہ ان پڑھ مرد۔ قصہ اعمال شیطان۔ قصہ رمضان دی مچھلی۔ بیوہ دی فریاد۔ شرابی پتھ۔ سی حرفی نقشہ ہجر۔ ترجمہ دیوان حافظ (۵۱ غزلاں)

اِہناں دا اِک قصہ لڑاکی رن گھٹو گھٹ ڈیڑھ لکھ چھپ کے وک چکّا اے۔ جیہدا اِک بند اِہ اے:-

اِس ول نہیں ہانڈی روٹی دا کس طرح مسالہ گھوٹی دا
اُساں مل نہ وٹّا جھوٹی دا لکھ لعنت رن لڑاکی نوں

اِہناں نے رب دا ڈاہڈا کرم اے۔ مال بِلکھ دے نال طبع دی دولت ڈھیر حاصل اے۔ سبھا دے بڑے مٹھے۔ ملنسار تے محبتی۔ شعراں وچ روانی لوچ تے سوز اے۔

ترجمہ دیوان حافظ چوں اِک غزل:-

لمّی عمر ہجر دی کولوں وصل محبوب چنگیرا بہتر چیز اِہناں وچ جیہڑی بخشے خالق میرا
وار سجن دی تیغوں سہنا حرف نہ شکوہ کہنا دشمن کولوں راز سجن دا بہتر مخفی رہنا
مُل دِلا دروازہ اُس دا کر منظور گدائی کیوں جو اِہ سدا دی دولت ہور نہ ایسی کائی
جیکر ہووے قسمت اندر در اُسدے تے مرنا کُل دنیا دی بادشاہیاں نوں پھیر اساں کیہ کرنا
جو پھُل اُسدی قدمیں ڈِگا عجز محبت پاروں اُس دی خاک گلابوں بہتر جنت دی گلزاروں

بڈیاں دے فرماون کولوں نہ سر پھیر جواناں   بخت جوانوں بہتر ہُندی رائے بزرگ انساناں

زندہ رود نہر دا پانی آب حیات سُنی دا
اصفہانوں شیراز چنگیرا سانوں وطن سُنی دا

نظم "قسمت" دے کجھ شعر:-

د۔ دسے باغ جہان دے وچ آکے سانوں رنگ ہزار ہزار قسمت
لکھاں بُلبلاں چہکیاں چمن اندر نغمے عیش دے نال بہار قسمت
بوستان جہان جلاقتاں دے زریں چتر ہزار گلزار قسمت
دِسے بزم احباب شباب والی مینا قدر بلور خمار قسمت
نیزے تیز تفنگ تے تیغ بھالے اِک خان وچ کرے بیکار قسمت
جامِ جم گدائی دا بنے کاسہ پھُل چننے دا کرے چا خار قسمت
ڈِٹھے عرش توں ڈِگدے فرش اُتے سُٹے شاہاں نُوں مُنہ دے بھار قسمت
اِک کرن موجاں کاروبار اندر اِکناں رکھدی سدا بیکار قسمت
منگن والیاں دے سِر تے تاج رکھے دِتے شاہاں نوں تختوں اُتار قسمت
اَن پڑھاں دی کرے اِہ شان عالی پڑھیاں ہویاں نوں کرے خوار قسمت
دنداں نال لوہا اُہ نے بھن لیندے ہوئے جنہاں دی اِہ سازگار قسمت
دند نال فالودے دے بھج جاندے دیوے جدوں رمضان اِہ ہار قسمت

یاراں جوہریاں نوں کِتھوں دیاں ہیرے میرے کول نہ ہیرے دی کنی رہی اے
دولت سخن دی رہی نہ وقت پیری بھانویں طبع میری اونویں غنی رہی اے
ساری عُمر نہ لبھا ہُما کوئی جال سدا اُمید دی تنی رہی اے
خوُن عشق دے معرکے وچ میری جنگ نال رقیباں دے ٹھنی رہی اے
بنے سادھ طفیل اسلام دی اُہ قسمت جنہاں دی سدا رہزنی رہی اے
جنہاں حق نوں حق رمضان جاتا شان اُہناں دی جگ تے بنی رہی اے

لوگڑ سنگھ لوگڑ

نام لوگڑ داس کیس دھاری ہون بعد لوگڑ سنگھ تخلّص لوگڑ پیو دا نام باوا برہم داس قوم باوا۔ پنڈ گھمن خورد ضلع گورداسپور دے وسنیک۔ جنم ۱۹۴۴ء بکرم مطابق ۱۸۸۸ء۔

درزیاں دا کم کردے سن۔ بارہ تیرہ ورھے دے سن کہ امرت سر آ گئے۔ اہناں دناں وچ ایتھے بیت بازی دا بڑا رواج سی۔ لوک ترے جاندے بیت گوندے جاندے۔ اہناں بیت سنیاں تے بڑے حیران ہوئے کہ اِہ اِکو جیہے اکھر کس نے جوڑ لئے ہن۔ آپ نے اِک نوں پچھ ای لیا۔ اُہ لالہ نانک چند خاکسار دفتری کٹڑہ مجیٹھ منڈی دا اِک بیت بول رہیا سی۔ اوس نے دسیا اِہ فلانے شاعر نے بنایا اے۔ اِہ بڑے حیران ہوئے۔ آکھن لگے میتوں اوس کول لے چل۔ اُہ خاکسار کول لے آیا۔ اہناں پچھیا۔ کیوں جی۔ اِہ شعر تساں بنایا اے۔ اوس نے کیہا ہاں۔ تے اِک شعر جھٹ بنا کے سنا دتا۔ جو اِہ سی:

خ

خوف خدا دا نہیں لوکاں خلقت مویاں نوں کیوں پئی مار دی اے
کوٹھے چڑھاں تے لوک وچار کردے ہیں تاں آکھڑی خاطر یار دی اے
بیٹھ آواں تے جی نوں چین ناہیں کولوں ماں تتی طعنے مار دی اے
نت کاگ اڈاواں ہیں خاکسارا کُٹ چوریاں شگن وچار دی اے

اِہ خاکسار دے شاگرد ہو کے آپ دی شعر آکھن لگے۔ تے چھیتی ای چنگے شعر کہن لگ پئے تے فیر بڑے النکاری شعر لکھن لگ پئے۔ جویں شعر۔ بولدیاں بُلھ نال بُلھ نہ ملے۔ یاں چوپہلو شعر۔ یا دوہرا قافیہ وغیرہ۔

نمونہ دے طور تے اِہ شعر کہ بولدیاں بُلھ نال بُلھ نہیں مِلدا۔ قافیہ دوہرا اے۔ تے جے گورمکھی وچ لکھیا جائے تے ہر مصرعہ "ٹنک" وچ چھ سنے (ਟ) آوندے ہن:

نگہ دے تیر نت کس کسے تے قاتل لانا دھر کے نشان سینہ
نیزے خنجر دل رتا نہ رہی حاجت تیراں جگر ہے چھاننی چھان سینہ
نیناں نیر دی نہر چلا دتی تیرے ہجر دل اُتی حیران کینہ
نِسدن کرنا نہیں چاہیدا تنگ عاشق جس جگ چ ساڑیا آن سینہ

محمدؐ اکبر خاں

نام محمد اکبر خاں تخلص اکبر پیو دا نام چودھری محمد ابراہیم خاں فاضل قوم راجپوت بھٹی پنڈ مرل یا بھٹی تحصیل شاہدرہ ضلع لاہور وچ ۵ جولائی ۱۹۱۰ء نوں جنم لیا۔ ۱۹۳۱ء وچ پنجاب اسمبلی وچ اردو رپورٹر تے مترجم لگ گئے۔ فیر ترقی پا کے اسسٹنٹ سیکرٹری ہو گئے ہُن اہ جولائی ۱۹۵۹ء توں ڈپٹی ڈائرکٹر ویلیج ایڈ ہن۔

اسمبلی دی ملازمت دے دناں وچ ای اِہناں ایل ایل بی دا امتحان پاس کر لیا تے بی اے آنرز ایل ایل بی ہو گئے۔ شاعری دا شوق اِہناں نوں بال پن توں سی۔ پہلوں اردو وچ لکھدے رہے۔ مولانا تاجور نجیب آبادی توں اصلاح لیندے رہے۔ ملکی وَنڈ دے بعد پنجابی وَل توجہ کیتی تے پنجابی دے صاحب طرز ادیب تے شاعر کہلائے۔ اِہناں دے مضمون، نظماں، افسانے ملک دے ہر مشہور اخبار، رسالے وچ بڑی چاہ نال چھپدے تے شوق نال پڑھے جاندے رہے ہن۔ پنجابی بڑی ٹھیٹھ، رسیلی تے تاثیر بھری لکھدے بولدے ہن شعراں وچ رس لوچ روانی بڑی اے۔ کلام دا نمونہ:۔

پہلاں وارث شاہ بہادر دُوجی اُہدی کانی ۔۔۔ دوہاں رَل مِل اہ کم کیتا باقی رہی نشانی
ذِکر چھڑے جس مجلس اندر وارث شاہ ہوراں دا ۔۔۔ آہندے اُہدی ڈیوڑھی تیکر پہنچیا ایساں کوہاں دا
اُچّے ادیب دے جانو جیہڑے ڈُونگھیاں سوچاں والے ۔۔۔ جُھکّے جُھکّے لہندے چڑھدے سب اُہدے متوالے
اُگھڑیا جو اُہدے پار دل پنجابی دا ناتواں ۔۔۔ ایسا تار ڈُلیا ہو سی ہور کسے نُوں ناتواں
اِہ گل ساڈے لئی وی اے پر سوچن سمجھن والی ۔۔۔ اِک دِیوے توں جیونکر ہوئی سارے دیس دیوالی
پنجابی نوں بولن والے نِپچھے ایس کروڑاں ۔۔۔ پنجابی نوں کیوں رہ جاون کوئی لوڑاں تھوڑاں
اپنے بولن والے ایتھے اپنے ایس لکھاری ۔۔۔ بھاری پنڈ سہی پر اوڑک کنّی کوُ اے بھاری
پنجابی وِچ بلبے نانک سُچّے سخن الائے ۔۔۔ مہاراجہ رنجیت سنگھ نے سارے حکم چلائے
دیساں دے وِچ اِہ اکھوائی داناواں دی بولی ۔۔۔ علماں والیاں، اُستاداں دی اولیاواں دی بولی
آؤ سارے رَل مِل اِہدا اَج وی مان وَدھائیے ۔۔۔ جے جی ہولا کرنا ہووے گیت ایسے دے گائیے

اِہناں دے والد چودھری محمد ابراہیم خاں فاضل آپ وی پنجابی دے بڑے فاضل تے چنگے شاعر سن چودھری سر شہاب الدین پنجابی بارے اکثر اُہناں کولوں اصلاح لیندے سن۔

گیانی ہیرا سنگھ درد

نام گیانی ہیرا سنگھ تخلص دردؔ۔ پیو داناں بھائی ہری سنگھ جی نرنکاری قوم پاہندا براہمن۔
۳۰ ستمبر سنہ ۱۸۸۹ء نوں پنڈ گھگروٹ۔ ضلع راولپنڈی وچ جنم لیا۔

آپ دے پتا پنڈ وچ کھیتی باڑی کردے سن۔ آپ نوں پڑھن دا شوق ہویا۔ دسویں پاس کر کے گیانی دا امتحان پاس کیتا۔

تجی جماعت جے پڑھدے سن کہ ٹپے جوڑن دی لگن لگ پئی۔ پہلوں ہور شاعراں دے شعر، دوہے یاد کر کے پچھی پتر وچ ورتنے شروع کیتے۔ پھیر ہندی۔ پنجابی دی کوتاواں پڑھیاں تے آپ وی کجھ لکھنا شروع کیتا۔ شروع وچ مذہبی نظماں لکھن دا شوق ہویا ۱۹۰۸/۱۹۰۹ وچ سکھ ایجوکیشنل کانفرنس ہوئی۔ جس وچ اک نظم پڑھی۔ اوہس نال حوصلہ ودھیا۔ پھر ۱۹۱۸ء/۱۹۱۹ دی پولیٹیکل کانفرنس تے اکالی لہر وچ اہناں کئی نظماں لکھیاں جیہڑیاں بڑیاں مقبول ہویاں۔

پہلوں دکھیا تخلص کردے رہے۔ تے سنہ ۱۹۱۶ء وچ دردؔ اختیار کیتا۔ پڑھائی چھڈ کے سنہ ۱۹۰۷ء وچ چونگی دے کلرک بنے۔ سنہ ۱۹۱۰ء وچ پرائمری سکول جاری کر کے ماسٹر بن گئے۔ سنہ ۱۹۱۷ء وچ راولپنڈی وچ گیانی کلاس نوں پڑھان لگ پئے۔ سنہ ۱۹۲۰ء وچ سردار منگل سنگھ تے سردار سندر سنگھ لائلپوری نال رل کے لاہور دوں اخبار اکالی جاری کیتا۔ تے تنے قید ہو گئے۔ رہا ہو کے امرت سر چوں ماسٹر تارا سنگھ دی سرپرستی ہیٹھ گورمکھی اکالی اخبار پھیر جاری کیتا۔ سنہ ۱۹۲۴ء وچ ایس نوں چھڈ کے ادبی رسالہ پھلواڑی گورمکھی وچ جاری کیتا۔ جیہڑا ونڈ دے بعد جالندھر چوں چھپ رہیا اے۔

سنہ ۱۹۲۵ء وچ آپ نے مشتاق۔ کشتہ تے چاترک جی نال رل کے پنجابی سبھا دی بنیاد رکھی آپ سکھاں وچ پہلے پولیٹیکل شاعر ہین۔ جنہاں دیاں پولیٹیکل نظماں دی دھم رہی۔ آپ نے کئی واری جیل یاترا وی کیتی۔

آپ دے کلام وچ رس۔ سادگی۔ سوچ تے اُچ خیالی اے۔ ودیش پریت تے پنجابی پیار شعراں چوں جھلک رہے ہن۔ آپ دی ہتی کوتا دیش پیار تے سکھی پیار دا نمونہ اے۔ تے اہناں توں بعد اخلاقی ادبی نظماں یاں گیت ہن۔ آپ بڑے نیک سبھا دے۔ ملنسار۔ محبتی سلوک اور دالے ہن۔ ویہ ورہے دلہ

تے کیڑ کردہ توں ودرامن

کلام دا نمونہ :- نظم "پریم" دا اک بند۔

روندا ولکدا تڑف دا بال جھوٹا ہتھ مار اُٹھدا آئی ماں سُن کے
بھانویں پشوُ ہے سمجھ نہ اوس نوں ہے خوشی نال اُچھلے وچھا گاں سُن کے
مار وِ ٹھل وِچ تڑف دا پھرے راہی پوے جند اوسنوں جویں چھاں سُن کے
ناڑ ناڑ دے وِچ جھرناٹ چھڑ ندی ایسے طرح پریم دا ناں سُن کے

نظم "واہ سجن" دا اِک بند

جے میں بھور ہُندا تاں میں سمجھ لیندا توں بس پھُل دے وِچ ای وَسدا ایں
جے پتنگ ہُندا تاں میں ایہو کہندا توں ہی لاٹ بن کے پیا ہسدا ایں
جے میں ہرن ہُندا تینوں ناد کہندا بن کے راگ میرا دل کھسدا ایں
ہُندا جے پپیہا تے سمجھدا میں توں ہی پیا اسمان تِیں وسدا ایں
ایپر اینہاں دے وِچوں میں کوئی بھی نہیں تاہیوں سارے ہی پیا ٹولدا ہاں
کدی پھُل سُنگھاں کدی لاٹ ویکھاں دھراں کن تے کدی منہ کھولدا ہاں

پہلاں اپنا آپ سدھار لئے۔ وِچوں

رہ گئی آپ جو کسے دا کرے دارُو اوس کسے دا روگ ہٹاونا کیہہ
راہوں گھُتیا بھٹکدا پھرے جیہڑا اوس کسے نوں پار لگاونا کیہہ
سانوں سکھیّ دی سوہنہ جے آپ نہیں اساں کسے نوں فیر سکھاوناں کیہہ

نظم شرینہ دیاں چھانواں دے کُجھ شعر (جو میانوالی جیل دے شرینہ ہیٹھ بیٹھ کے لکھے)

جنہاں شرینہاں ہیٹھ گذر دے گن گن دن سزاواں دے
جھُرمٹ بہن جنہاں تے آن آزاد طوطیاں کانواں دے

بندیوان سینہے، اِہناں نوں پچھدے بھین بھراواں دے
بہہ بہہ جان جنہاں دے ہیٹھاں پُت پنجابی ماواں دے
پتر گاون درد راگ وچ گیت پنجاں دریاواں دے
کون سینہے لے جاوے ڈونگھے دل دے گھاواں دے
یاد رہن گے سدا چوماسے اِہناں شربینہ دیاں چھاواں دے

نظم "ہوراگے" دے کجھ شعر
جد تیک بوند لہو دی اِک وی ہے میرے تن وچ
جد تیک ناڑ اِک وی ہلدی اے اِسس بدن وچ
جد تیک پھرنا اک وی پھردا اے میرے تن وچ
جیوندا ہیں اسس لئی ہاں میری ہے روح وطن وچ
اِک وار وطن اپنا آزاد کر دکھاں گے
اُگے ای اُگے جاں گے پچھاں نہ پیر پاں گے

کنوں سوہناں ناکھیوں متھا میرا دیس پیارا
چن سورج دی اِہنوں آکھن اپنی اکھ دا تارا
فلسفے دے گرنتھاں نوں تک دنیا ہے چُندھیائی
یورپ اِہنوں من رہیا اے اُچا علم منارا
اہدی چترکاری جگ نوں آتم گیان سُجھاوندی
تے سنگیت کلا چوں نکلی برھم ودیا دی دھارا
اِہدیاں ناچاں نے رنگ لایا اُتلا گیان جگایا
ایس رمز دی ہیراں رنج سی موہیا عالم سارا

محمد بخش فرشی

فرشی نام محمد بخش تخلص فرشی ولد میاں لیکڑ قوم کشمیری امرت سر دے وسنیک۔
جنم ۱۸۹۲ء وفات ۱۹۳۶ء

اِہناں دا پیو آتش بازی بنان دا کم کردا سی۔ اِہ پہلوں ایہو کم کردے رہے۔ پھیر جد شاعری دا شوق ہویا۔ کم چھڈ کے دی مشاعریاں وچ جان تے شعر سنن لگ پئے۔ تے راقم الحروف دے شاگرد علام رسول نائب دے شاگرد ہو کے آپ دی شعر لکھن لگ پئے۔ ہتے اِہناں دی خیال اُڈاری نے اِنساں نوں جھیتی ای فرش توں عرش تے پہچا دتا۔

اَن پڑھ سن پر شعراں وچ روانی تے رس بڑا سی۔ قصے تے گیت زیادہ تر لکھدے تے بول سنا کے نہ پچدے رہے۔ بے شمار چھوٹے چھوٹے قصیاں توں سوا کجھ وڈے قصے ڈھول تے شمس رانی وغیرہ وی لکھے ہن۔ اِہناں دے قصے (گیت) ڈاڈھے پرچلت ہوئے۔ کلام دا نمونہ:۔

اَج رات برات محمدؐ دی عرشاں تے جاوے گی
میں صدقے عربی لاڑے توں جنج خوب سہاوے گی
ساری اُمت دا سردار بن کے لاڑا ہویا تیار
اَکھن اَج احمدؐ مختار دی اسواری آئے گی
اَج رات برات محمدؐ دی عرشاں تے جاوے گی
میں صدقے عربی لاڑے توں جنج خوب سہاوے گی

تینڈی سواری یا نبی عرش بریں تے گئی اے
ویکھ کے جلوہ طور دا موسیٰ نوں ہوش نہ رہی اے
آجا کمبل پوش پیاریا تیرے نام توں سب کجھ واریا
تیری خاطر اِہ کاج سنواریا کیتے دو جگ تینڈے لئی اے

قصہ ڈھول تے شمس رانی چوں نمونہ

شمس رانی ڈھول نال بہہ گلاں کردی   ڈھولا تیرے ہجر وچ ساں مردی
عشق تیرے وچ رات دن ساں دکھڑے جردی   بن تیرے دیدار دے میں آہیں بھردی
جائیں نہ ہن ڈھولیا سر قدمیں دھردی   تیرا لئے لئے نام میں رہاں ہر دم تتہ دی
للہ جائیں نہ چھڈ میں دامن پھڑدی   فرشی نوں رکھ لویں ہن کرکے بردی

اِہناں دا اِک قصہ "محمدی جوگن" بہت بولدا سی

بن کے جوگن مدینے نوں جاواں گی میں
بیتی جو جو نبی نوں سُناواں گی میں

گیری نال رنگاواں گی سب کپڑے   لٹاں کھول گلے وِچ پاواں گی میں
پھڑ کے چمٹا تے ہتھ وِچ بیراگن سیو   نام احمد دا دم دم دھیاواں گی میں

بن کے جوگن مدینے نوں جاواں گی میں

اِہ قصہ لکھاں دی گنتی وِچ چھپیا ایسے طرح علم دین شہید بارے قصہ "فدائے رسول" بہت بولدا سی

غازی علم دین نے دیکھو کیہا رُتبہ پایا اے   لا کے پاک نبی نال یاری تن من گھول گھمایا اے

اِہ قصہ اِک دن وِچ کوئی تِن لکھ وِک گیا۔ تے انگریز سرکار نے ضبط کر لیا۔ اِہناں منشی عزیز الدین نجم الدین کتاباں والیاں دی نوکری کر لئی۔ تے وعدہ اِہ کہ ہر مہینے گھٹو گھٹ ٢٠ قصے ضرور بناواں گا۔ اِہ کجھ ورھے ایتھے ملازم رہے۔ تے قریباً ٥-٦ سو قصے لکھے۔ جنہاں چوں زیادہ تر نعتیہ سن۔

کجھ ہور قصیاں دے ٹکڑے۔

اَڈیا بجلیاں نہ مار سانوں تیر لگ دے   نہ دیہہ کھیڑیاں دا مہنہ ساوڑے ویر لگدے

اَج رکھ لے میری ڈولی نی ماں   رہواں باپ دی بن کے گولی نی ماں

شبِ معراج رسول پروردگار پکاریا   عرش بریں تے آ ذرا میرے محمدؐ پیاریا

دیوی داس ہندی

نام ڈاکٹر دیوی داس تخلص ہندی۔ پیو دا نام حکیم پنڈت مادھو رام۔ نوشہرہ ننگل (امرتسر) دے وسنیک

جنم ۱۸۹۴ء کوچ ۱۹۴۵ء

پنڈ نوشہرہ ننگل ضلع امرت سر دے جم پل۔ اِہناں دے پیو اِک چنگے متے پر مَنّے ویدحکیم سن۔ اُہ پنڈ چھڈ کے شہر آ گئے۔ تے ایتھے کٹڑہ گھنیاں وچ حکیمی کر دے رہے۔ مڈھلی تعلیم اپنے پیو کولوں پڑھی۔ پھیر سکول وچ داخل ہوئے۔ تے سکولی تعلیم توں وہلے ہو کے ڈاکٹری پڑھ کے امرتسر وچ آ کے اپنا کم شروع کیتا۔

شعر و شاعری دا شوق اِہناں نوں جدی تے جماندرو سی۔ اِہناں دے دادا سید ہاشم شاہ دے سنگی سن۔ اُہناں نے آپ دے دادا نوں اپنے قصے سسّی پنوں تے شیریں فرہاد دے (لکھتی نسخے) "دوستی دی یادگار" دے طور تے دتے سن۔

جد اِہ کجھ جوان ہوئے۔ مشاعریاں وچ جان لگے۔ فیر منشی محمد اسمٰعیل مشتاق دے شاگرد ہو کے آپ وی شعر کہن لگے۔ تے چھیتی ای چنگے شاعراں وچ مِتھے جان لگ پیئے۔ اِہناں نوں پنجابی بولی نال پیار نہیں سگوں عشق سی۔ اِہناں پنجابی دی نگر سیوا کردیاں ہویاں بڑی کھوج پرکھ کر کے "پنجابی اکھاناں" لکھیاں۔ اِہ ہندو کوی سبھا دے پردھان تے پنجابی سبھا دے اُپ پردھان وی رہے۔ بڑے ملنسار تے مجھنتی سن۔ جلسیاں مشاعریاں وچ بڑی آدر عزت سی۔ شعراں وچ رس۔ روانی تے اُچ خیالی سی۔ بولی بڑی ٹھیٹھ تے من کھچویں۔ اِہناں دی لکھت قصہ حقیقت رائے (چھوٹے بحر وچ) تے اکھاناں دی کھان (دو ارتک) جس وچ تِن ہزار اکھان ہن) چھپے ہوئے تے باقی کلام اَن چھپیا اے۔

مشتاق جی دے مرن دے بعد آپ لالہ دھنی رام جی چاترک کولوں شعراں تے اصلاح لیندے رہے۔ اِہناں دے شاگرداں وچوں اندر سنگھ نیلم۔ ملدیو چندر بیکل۔ کرتار سنگھ تارا۔ تے ہرنام سنگھ حسرت مشہور ہن۔

نظم "پنجاب دے پنڈ" چوں کجھ بند

شوہ دریا جد ٹھاٹھاں مارے   لہراں اُٹھن ندی کنارے

گھمن گھیر طوفاناں نے آندے — اس وچ جیون بڑے رُڑھ جاندے
توئیں اندریاں من ڈھولا ڈولن — مَن بھرما کے عقل گواون

بالک جویں جوان ہو جائے — تویں ہی نوں پھیر بڑھاپا آئے
تویں پھر سب پرانی مرنے — گیانی ایس دے شوک نہ کردے

"زبور دے ترجمے دا اک بند

سورج وچ ہے نور اللہ دا — چند وچ دیکھ سرور اللہ دا
ندیاں وچ سُن راگ اللہ دا — بھاگوان سر بھاگ اللہ دا
زمی اسمان نشانی اُس دی — پانیاں وچ روانی اُس دی
مرداں وچ کل زور اللہ دا — مستاں وچ سب نور اللہ دا
زاہد وچ تپ نیم پربھو دا — عاشقاں وچ سبھ پریم پربھو دا
مستی سبھ نیناں وچ اُس دی — سوز درد دُنیا وچ اُسدی
ماں دے دودھ وچ سواد اللہ دا — ہنجھ ہر وچ ناد اللہ دا
بچے وچ مُسکانا اُسدا — کلیاں وچ کھڑ جانا اسدا
مالا دے منکے جویں سارے — وِچرن اک دھاگے دے سہارے
سبھ جگ دا پربھو تویں سہارا — روت پروت اس وچ جگ سارا
پادری پنڈت سے تے سیانے — رب دا راہ کوئی وِرلا جانے
جے رب عقل سراں وچ پائے
سبھ انسان ہاں ماں پیو جائے

جیہڑے دنیا واسطے جھلن ڈاہڈے دُکھ — اُہناں تائیں نصیب نہ ہندا کوئی وی سُکھ
اُن داتا سربت دے اپنی واری بھُکھ — اُٹھا کُٹ راتاں جھاک کے پھولن بھول دی گُتھ
کھیچ شہریں جاوڑے کوئی نہ نکلے دُکھ — پھیر جبہ آکھن کھوتاں رکھن کیہہ بُجھ سُکھ

شہریں رہندے دیوتے نگریں رہن منکھ
چھوٹی پنڈیں بھوتنے پٹ پٹ سٹ دے دُکھ

ذات ملوک نہ ہوندی ہندی رہت ملوک — ٹُنب جگایئے پیندیاں سُتے ڈاہڈے گھوک
دیہاں سیدھاں چھیڑاں چھنڈے پیر پسار — مچھراں بھانے جھاڑیاں فوجاں بین اُتار
پنجھڑ پایا ڈنگراں دے تے سپلے بنا — لاہنگے لئی نہ رکھیاں دوتن پھلاں ٹکا
جے کوئی رتا دی بھر کیا رب نے رکھی خیر — دیچے رہ گئے کھونبڑے سپے مر مر پیر۔
شہریں رہندے دیوتے نگریں رہن منکھ
چھوٹی پنڈیں بھوتنے پٹ پٹ سٹے دُکھ

نظم پربھات دا اک بند

تڑک سار جاگو میٹے ادس دیلے جد دوں اَجے نیندراں ادھو رانیاں نے
کنیں گھوکراں ہین پریم دیاں چھوہیاں ہکیاں اُٹھ سیانیاں نے
گڑکھڑکدے نال مدھانیاں دے پایا رڑکناں جدوں سوانیاں نے
اُلّھے واودے ہتھا پڑ سوان مڑ کے نیندراں کچیاں بھانویں پکائیاں نے
مکن میٹیاں کھیڈیاں تاریاں نے کیہڑی کھندریں جا کے لُک گئے
جھات بلیاں کرن اُہ پھیر مڑ کے جارہ پہر پورے جدوں مُک گئے

پنجابی اکھاناں وچ اینہاں ڈھیر محنت توں کم لیا اے پہلوں پنجابی اکھان پھر اوہدے نال ڈھکدے اُردو فارسی تے انگریزی اکھان فیر پنجابی وچ تشریح (اہ کتاب پنجاب یونیورسٹی نے سکولاں لئی منظور کیتی تے کورس رہی) نمونے دا اک اکھان تے تشریح۔

اکھان — بولی کاج دگاڑیا جیویں مولی تبا

لوکی اہ اکھان اس طرح بولدے ہن "بولی کاج دگاڑیا کیا مولی تبھاں" پر اہ ٹھیک نہیں۔ تبا پنجابی وچ ڈکاریں نوں آکھدے ہن تے ایس اکھان دا اہ مطلب اے کہ بولی نے اس طرح کم دگاڑیا دتا جس طرح مولی ڈکار نوں گاڑھ دیندی اے۔ مولی کھا کے ڈکار بڑا بھیڑا آندا اے۔

عبدالرحیم عاجزؔ

نام عبدالرحیم تخلص عاجزؔ - امرت سر - کڑہ مہاں سنگھ دے وسنیک

جنم ۱۸۹۶ء وفات یکم مئی ۱۹۵۳ء

تعلیم معمولی جد ذرا جوان ہوئے - تے سیاسی جلسیاں وچ جان کر کے شاعری دا شوق ہویا - ۱۹۲۴ء تا ۱۹۲۸ء وچ جد خلافت تے کانگرس لہر اٹھی، اوہناں ایس وچ وَدھ کے حصّہ لیا - پنجابی دے مختلف بحراں وچ نظماں لکھیاں - آواز بڑی رسیلی تے نذور دار سی - لوکاں تے جادو بن کے چھا گئے - سیّد عطاء اللہ شاہ صاحب بخاری کولوں مضموناں بارے صلاح لیندے - کئی وار جیل یاترا وی کیتی - اِنہاں دیاں نظماں قصیاں دی شکل وچ چھپیاں تے ڈھیر پر چلت رہیاں - اِنہاں دیاں شعراں وچ دیش پیار - روانی - رس تے لوچ ڈھیر سی - ملک دی ونڈ دے بعد لاہور وچ دڑیاں دا کم کر دے رہے - اُہدے بعد تیل دا بیوپار شروع کیتا - تے بیوپار وچ گھاٹا ہون تے گھبرا کے یکم مئی ۱۹۵۳ء نوں آتم گھات (خود کشی) کر لئی - کلام دا نمونہ - نظم "آزادی" دے کجھ شعر

دنیا اُتے آزادی جیہی چیز کیہڑی جس نوں قدر نہیں اُہ تاں انسان ای نہیں
اِسدی خواہش توں جو محروم ہوندے اُہدے جیہا کوئی پاگل نادان ای نہیں

اُہ کیہہ قدر آزادی دی جان دے نے جنہاں سکھیا مُڈھوں غلام رہنا
او نادانو آزاد جو بن قوماں ہتک سمجھدے تساں دا نام لینا
اپنی ہندی رُسوائی نوں دیکھ کے تے تہانوں آوندی ذرا بھی آن ای نہیں

کسے بُلبل نوں گلشن وچوں پکڑ تسیں رکھو سونے دے پنجرے پا کے تے
جگہ چھولیاں دی بھانویں دیو موتی وچ بھتی دے تسیں ملا کے تے
ناممکن اے لالچ وچ آن کے تے آکھے قفس نوں نہ اِہ زندان ای نہیں

پودا کوئی زمین وچ لا رکھو کوئیں نال آزادی دے بڑھدا اے
پھیلے اس طرح نال زمین اندر پتہ لگے نہ اوس وی جڑھدا اے
اوسے تائیں وچ گملے لا رکھو رہندا اُہدا پھر مان تان ای نہیں

بھگوان سنگھ

نام تے تخلص بھگوان سنگھ پنڈ مہراج تحصیل موگا ضلع فیروزپور دے وسنیک
جنم ۱۸۹۲ء مطابق سنہ ۱۹۲۰ بکرم۔

پہلوں واہی گاہی دا کم کردے رہے۔ فیر فوج وچ بھرتی ہو گئے۔ پنجابی دے شنگار رسی۔ سکھ شاعراں وچ مر کڈھ۔ اِہناں قصہ سوہنی مہینوال، ہیر رانجھا۔ مرزا صاحباں داؤد بادشاہ تے جنج بھگوان سنگھ لکھے۔ اِہناں چوں ہیر بھگوان سنگھ تے جنج بھگوان سنگھ خاص کر بڑے مشہور تے پرچلت رہ چکے ہن۔ قصہ مرزا صاحبان سراں وچ اے۔ تے باقی دوہڑیاں۔ سوئیاں تے کبتاں وچ۔ کلام وچ روانی بڑی اے۔

مرزا صاحبان چوں کجھ شعر مرزے دا انجام

دھادے کیتے کنگ نے نیڑے آ کے جنڈ
پھڑ لیا مرزے کھرل نوں لیا وچار اونڈ
سروں منڈاسا ڈھیہ پیا گل وچ کھکھی جھنڈ

چار چوفیرے گھیر کے پئی تیراں دی پھنڈ
روں وسے وانگوں پنجیا پنڈا دتا چھنڈ
نہ کوئی نیڑے آپنا نہ کوئی ساتھی سنگ
باجھ بھراواں ماریا روہی دے کرنگ

مرزے دے مرن تے صاحباں دے دل تے کیہ گذری؟ شاعر آکھدا اے

ڈھے مرزے دی لوتھ تے صاحباں کردی وین
دیس بیگانہ اوپرا پاس نہ بھائی بھین
اوہو بیڑا پچھاں دا جس نوں اِہ دکھ ہین

دل نوں بھباں مار دی نیر نچوڑے نین
تن دکھیا تن اچیّں پلک نہ پیندی چین
کسے نہ قبر بناؤنی لوتھ نہ آدنی لین
ایتھے کوئی نہ دسدا آپنا سبھ وگانے ہین

سوہنی چوں اِک بند

بارھویں برس سوہنی جوبری جوان پھرے دھماتی ہئیں کسے پاسوں رنگ دی
صورت اپار نہ شمار کجھ روپ دا ہے سندہ تلوار دھار انگ دی
دیکھ منکھ مکھ جیوناں نہ لوڑدا ہے عاشقاں دی جان ہے سماں چوڑی ننگ دی
منگدی نہ موہنوں کجھ لوے بھگوان سنگھا من دی مراد سوہنی سائیں کوں منگدی

محمد ابراہیم عادل

ناں محمد ابراہیم تخلص عادل۔ پیو دا ناں میاں محمد بخش گوجرانوالے دے رہن والے۔ پیدائش دا سنہ ۱۸۹۴ء آپ دے والد مٹی دے بھانڈے بیچدے سن۔ اِہناں آٹھویں جماعت تک پڑھائی دے بعد پیو نال ہٹی تے کم کرنا شروع کیتا۔ ۱۶ سال دے سن جد اہناں نوں شاعری دا شوق ہویا۔ اِہناں دے وڈے بھرا کرم الٰہی منصف پنجابی دے چنگے شاعر سن۔ اُہناں دی صحبت دا فائدہ اُٹھا کے اپنے شوق نوں پورا کیتا۔ تے فروری ۱۹۱۱ء وچ منشی امام الدین دے شاگرد ہو کے تھوڑے وقتاں وچ چنگا ناں پیدا کر لیا۔

گوجرانوالہ دے ڈاکٹر فقیر محمد فقیر اہناں دے مان لوگ شاگرد ہن۔ کلام دا نمونہ

رانجھا ہیر نوں دیکھ بے سرت ہویا ہو کے حسن دی نال شمشیر گُشتہ ۔ لک ہیر دی مثل کمان ہو گئی کیتی رانجھے دی نگہ نے تیر گُشتہ
جیوں طرفین کر نین کٹار تکھے کیتے دل باہم بے تقصیر گُشتہ ۔ اُنجیں لکھ قصہ سوز ساز بھریا کیتی عشق دی صاف تصویر گُشتہ
نسخہ ہیر دا عشق دے رنگ لاگیاں وچ ہر اک لفظ ہیرا اکسیر گُشتہ ۔ پڑھن سُنن والے ہو سحر جاندے ایسا جادو والے وچ تحریر گُشتہ
نویاں صنعتاں بند شاں روزمرّہ ہر اک شعر لکھیا بے نظیر گُشتہ ۔ ایسا چمکیا سخن نے فلک اُتے جیوں وچ تاریاں بدر منیر گُشتہ
ماہر علم عروض اُستاد کامل صاحب عقل تے کوٹ تدبیر گُشتہ ۔ فن کار مالک بڑیاں خوبیاں دا سوہنا مجلساں وچ سی میر گُشتہ
سوجھ بوجھ فکراں والے موتی بھر اندر ہو بفکر تریا ڈوہنگے نیر گُشتہ ۔ اپنے دور دے سخن دا بادشاہ سی پاک منش درویش فقیر گُشتہ
بے پناہ یار وہ منشی قلم دا سی پائی دھرتی جیوں قلم جہانگیر گُشتہ ۔ لوکی واگ رانجھے خوید ہو گئی ہیر ایسی دلپذیر گُشتہ
سُن سُن سخن سن سنگدل موم ہندے بولے بول ایسے پر تاثیر گُشتہ ۔ ساری بزم سرور دی وچ آئے کو دا ہی پُر کیف تقریر گُشتہ
وارث شاہ اتے افضل شاہ وانگوں مالک قلم دا سی مرد پیر گُشتہ ۔ سمجھ بحر رجز چھوٹے ندی نالے گیا بحر طویل نوں چیر گُشتہ
لوکاں ہیر تے رانجھے دے لکھے قصے ایہ عشق دی لکھی تفسیر گُشتہ ۔ جویں ہیر سردار سی وچ سئیاں ہیراں وچ سردار ایہ ہیر گُشتہ
سختی نرمی تنگی ترشی سب جھلی ہو کے راضی برضاء تقدیر گُشتہ ۔ آیا حرف شکایت نہ کدی لب تے رہیا خوش بر امر تقدیر گُشتہ
رہیا محو خدا دی یاد اندر ڈھوں لا تا دمِ اخیر گُشتہ ۔ اللہ عاقبت کرے بخیر آخر گیا نال دُنیا توڑ سیر گُشتہ

حسد بغض توں رہیا ہمیش خالی بھریا نور دا روشن ضمیر گُشتہ
مولا بخش دے ہفت بہشت عادل نیک مرد سی شکل تنویر گُشتہ

اونکار ناتھ گیانی

نام پنڈت اونکار ناتھ تخلص گیانی۔ پیو دا ناں پنڈت تارا چند۔ پنڈ سدھوال تحصیل چکوال۔ ضلع جہلم دے وسنیک۔ جنم فروری ۱۸۹۲ء

پنجابی بولی دے سچے پریمی تے نگر سیوا دے حامی کار۔ اِہناں ہندی وِچ پربھاکر سنسکرت وچ پراگ پنجابی وچ گیانی تے انگریزی وچ الیف۔ اے دے امتحان پاس کیتے۔ پہلوں سنٹرل ماڈل ہائی سکول لاہور وچ ماسٹر لگے۔ پھر انٹرمیڈیٹ کالج وچ پنجابی دے پروفیسر ہو گئے۔ تے اجکل گورنمنٹ ہائی سکول امرتسر وچ پنجابی پڑھا رہے ہن

اِہناں بہت سارے سکھ دھارمک لٹریچر دا پنجابی وچ ٹیکا۔ تے ترجمہ کیتا اے۔ تے کجھ آپ دی لکھیا اے۔ آپ دی لکھتاں دی سوچنا (فہرست) اِہ اے۔

جپ جی دا ترجمہ۔ شلوک محلہ ۹ دا ترجمہ۔ بارہ ماہ سٹیک۔ نند لال دا وردان۔ فرید دی بانی وچ جیند دے شلوک۔ آدرش سنت۔ بھگت پرہلاد۔ ترجمہ سکھ درت دا۔ بنتیس اکھری۔ گورو تیغ بہادر دا کلام۔ سکھ منی۔ چنڈی دی وار دا ٹیکا تے ترجمہ۔ کلام دا نمونہ

چ

چانناں جگ دے وچ ہویا چن رب نے نوا ں چمکا دِتا
ایس چن دی چانی دیکھ کے تے دُوتی چن اکاش بھلا دِتا
ایس چمک دے دمکدے چندرماں نے سارے جگت نوں روشن بنا دِتا
گیانی چند نوری ایسا چمکیا اے سبھ ہنریاں نوں جس گوا دِتا

ٹ

ٹہل کرے منتری نانکی جی نال پریم دے ویر کھڈاوندے جے
باتی وار کے پیوندے لکھ ناری سندر روپ پتھیں گھول گھماوندے جے
وانگ چھل کھڑن دیکھ ویرتا میں گلاں سوہنیاں نال رجھاوندے جے
گیانی چھوہ چرن گوکھ ہوون بھاگ آپنے پیئے صلاحوندے جے

ایشر سنگھ ایشر

نام ایشر سنگھ تخلص ایشر۔ پیو دا نام چودھری ڈیرا سنگھ پنڈ کنیالی ضلع راولپنڈی دے وسنیک جنم ۱۸۹۲ء

دسویں کر کے گارڈن کالج راولپنڈی وچ داخل ہوئے۔ پر صحت دی خرابی نے پڑھائی چھڈا دتی سو پڑھائی چھڈ کے ڈاک خانے دی کلرکی کر لئی۔ فیر ۱۹۲۳ء وچ دلی چلے گئے۔

دلی وچ رہن سمے اوہناں دی صحبت سنگت دے اثر ہیٹھ پہلوں اردو وچ شعر لکھدے رہے جد نوکری دے سلسلے وچ لاہور آئے مڑ کے پنجابی پیار جاگ پیا۔ تے ایہناں اردو چھڈ کے پنجابی لکھنا شروع کر دتا۔

طبیعت بڑی ہس مکھ تے میلی جولی سی۔ سردار ایس ایس چرن سنگھ شہید نے صلاح دتی پئی "ہاس رس" وچ لکھیا کرو۔ سو اوہناں دی نصیحت پلے بنھ لئی۔ تے ہاس رس نوں اپنا لیا۔ پہلوں شہید جی دے ہاس رس روپ "بابا نہالا" دانگوں "بھائیا" مکھ رکھ کے ۱۹۳۰ء وچ مزاحیہ نظماں لکھنیاں شروع کیتیاں کلام وچ روانی۔ مذاق تے رس سوہنا اے۔ شہید جی دے بعد ہاس رس دے کامیاب تے مشہور کوی ہن۔ پنڈی دے ہون کر کے شعراں وچ پوٹھوہار دی چس اے۔ ایہناں دے کلام دے مجموعے بھائیا۔ وہری بھائیا۔ رنگیلا بھائیا۔ نواں بھائیا وغیرہ ہن۔

کلام دا نمونہ۔ نظم بھائیے دی کُکڑی کتاب "بھائیا" چوں

ساڈے بھائیا جی وڈے دھرماتما سن — اُٹھ پہرا ای رب دھیاوندے سن
تڑکے اُٹھ کے بانی دا پاٹھ کردے — نالے لوکاں نوں کتھا سناوندے سن
تیہہ۳۰ دن مہینے دے ہین ایہہ — پر تی دن مقدمے تے جاوندے سن
پر لوتیک ہی رکھن گے یاد سارے — کھل جٹاں دی ایہو جیہی لاہوندے سن
اِک دن بھائیے دی ککڑی گواچ گئی — لبھ لبھ کے بہہ گئے ہار کے تے
آخر پیراں دی اِک خانقاہ اُتے — گئے منت منن منجا دھار کے تے
بابی سُتھن دی کوڈھ کے لیر سادی — اُتے پیراں دے بھائی لٹکائی جا کے

کر کے سر نیواں پھر سلام کیتا   چٹی گئی اِک اُتانہہ چڑھائی جا کے
کیویں راکھویں گگڑی نوں چھڈ لے گئے   اِہ دیکھتا ساری سُنائی جا کے
جیکر بُجھو تاں دیوے وِچ تیل پاساں   پیراں نال اِہ شرط لگائی جا کے

میں دیکھیا دیکھ کے ہویا غصّے   کہیا اِہ کیہ کرن نوں ڈھیے ہوئے او
اِہناں مُردیاں نوں تسیں پوج کے تے   گیہڑے دیہناں وِچ بھائیا جی پئے ہوئے او

بھائیے کہیا او بچیا سوچ تاں سہی   کجھ آ کے اساں وِنجایا تاں نہیں
لیر کڑھی سی پاٹی ہوئی ستھن وِچوں   کوئی مخمل دا تھان پڑوایا تاں نہیں
گیٹی چک کے اُنہدی سی قبر اُتّوں   کجھ آپنے ہتھوں گنوایا تاں نہیں
ایہے سودے زبانی ای کر رہے ہاں   تیل دھیلے دا دیوے وِچ پایا تاں نہیں
جھکھاں مار تے ٹھکراں کھا کھا کے   ہیر ساڈی جے گگڑی بچا دیسی
تیرا بھائیا وی دھیلے دا تیل لے کے   اُہدی قبر تے دیوا جگا دیسی

نظم "پریم" دے کجھ شعر

دل لوکی سمجھ بیٹھے توں ہے پساری دا   کجھ دا ہے چھلّا یا ہے سودا منیاری دا
سمجھ لیا لوکاں اِہنوں دانہ ہے جواری دا   عشق لوکاں جاتا اک جھرلو ہے مداری دا
چپ کے تے سرٹ وتا بتّہ جویں پان دا   پریم لوکاں سمجھ لیا عرق گاؤزبان دا
عشق نوں کماں اج لنگیاں تے لوہلیاں   اُہناں جاتا پریم تائیں گنڈلاں نے کولیاں
سبج کھواں پریم کیہ اسے پھانسیاں تے سولیاں   لوکاں جنہوں سمجھ لیا اے گاجراں تے مولیاں
ہس کے جے گل ہوئی پریم دا اُپا شک اسے   تکیّا مقیش دا دوپٹہ جھٹ عاشق اسے
دھندا سی پریم اگے کنڈیاں تے خاراں وِچ   دھندا اسے سوار اج موٹراں تے کاراں وِچ
اگے ہندی ہیر ستّی کوئی ای ہزاراں وِچ   لکھاں ہن ہیراں اج گلیاں بازاراں وِچ
عشق اج کاہدا ہویا پانی تے لکیر اسے   جنّا گھنا رانجھا اج جنی گھنی ہیر اسے

اِہناں نیناں وِچ کد رب دا پیار اے   سینے دا شو جنہاں نیناں وِچکار اے
بڈھیاں دے بُلھاں اُتے ایہو ای پکار اے   "آجا مورے بالما تیرا اِنتظار اے"
ساڈے جیہاں پاپیاں دا جینا کوئی جینا اے
مال روڈ جاتا جنہاں مکہ تے مدینہ اے

اِک دِن بھائیے نے کانی جہی مجھ بوری   ٹل لے آندی قرضہ چا کے تے
اگوں سِنگ مارے پچھوں لت مارے   دُودھ چوندیے پر پاسے بھنا کے تے
پا رہ سیر ئیں دُدھ نہ دُدھ دیوے   چھ سیر ونڈ بورا کھا کے تے
اِک دِن کھلی بوری ویکھ چھولیاں دی   کھا گئی ساری ہی کلہ پٹا کے تے

درد نال اودھر مجھ تڑف رہی سی   بھائیا دھار خاطر ڈھنگا پان لگا
ماری مجھ نے کھچ کے لت مونہہ تے   بھائیا وانگ پکری چکر کھان لگا

رنگیلا بھائیاں چوں نظم "میرا مرنا" دے کجھ شعر

رات دا پچھلا پہر سی میں اَت گھبرایا   دَوہٹی سُتی پئی سی میں اوہنوں جگایا
ڈُبدا میرا جا رہیا سی دِل وِچارا   تڑف رہیا سی اس طرح جیوں تڑفے پارہ
بھانڈا جِنیاں چِڑاں دا ہُن بھجن لگا   میرے گل وِچ گھنگرو آ وجن لگا
نکلی میرا آتما ایوں چولا چھڈ کے   نکل جاندا ہے چور چوری دا مال جیویں کڈھ کے
گدڑاں نوں میں وڈا ساں ڈرپوک گھنیرا   دَوہٹی رو رو آکھدی ہائے "ڈوہلیا شیرا"
بڈیاں دی اِک منڈھ ساں، ساں تولہ ماسہ   ناں جد سُنیاں شیر دا مینوں آگیا ہاسہ
ندی کنارے رُکھڑا ساں مُڈھ پُرانا   دوہٹی آکھے چھڈ گیوں ہائے ہائے جاناں
یاد کرائی اوس نے جد مینوں جوانی   اکھاں اگے پھر گئی کوئی یاد پرانی

ایس ایس چرن سنگھ شہید

نام چرن سنگھ تخلص شہید۔ پیو دا نام سردار سوبا سنگھ امرت سر دے وسنیک
انگریزاں تے بوہریاں وانگوں پیو دا نام شامل کر کے ایس ایس چرن سنگھ (سوبا سنگھ چرن سنگھ) شہید کہلائے
جنم ۱۸۹۳ء امرت سر — وفات شملہ ۲۴ اگست ۱۹۳۵ء

پنجابی وچ ہاس رس نوں خاص کر زندہ کرن تے نگرنا بخشن وچ آپ دا ناں ہمیشہ زندہ رہے گا۔

دسویں جماعت پاس کر کے کہانیاں لکھنا تے شعر کہنا شروع کیتا پھیر ریاست پٹیالہ تے نابھ دے پبلٹی افسر تے راج کوی لگے رہے۔ فیر ادھ چھڈ کے امرتسر آ گئے تے روزانہ گورمکھی اخبار شہید جاری کیتا۔ ایس نال آپ "شہید" مشہور ہو گئے۔ شہید دے بعد گورمکھی روزانہ جھبیدار، ہفتہ وار مخولیہ اخبار موجی گورمکھی وچ تے اُچے ورجے دا ماسک پتر "ہنس" جاری کیتا۔

پنجابی سبھا امرت سر دے موڈھیاں وچوں سن۔ قلم وچ بڑی روانی شکتی تے زور سی۔ لیڈری۔ اخبار نویسی۔ شاعری تے سماجک میل جول سبھ کم نال نال کردے رہے۔ محبت، خلوص تے مترتائی دی منہ بولدی تصویر سن۔ پنجابی بولی دے بھنڈار سنوارن لئی جتنا کم تھوڑے چر وچ ای شہید جی نے کیتا اے اُہدی مثال نہیں لبھدی راجیاں۔ رانیاں دی دولت تے اک غریب پنجابی شاعر دی شاعری اکو ویلے تے اکو جیہی لے کے پنجابی ماں بولی دی عمارت اُساری "پنجابی ٹکسال" بنائی۔ کوی دربار کیتے تے اج پنجابی دا مان ودھایا۔ اگست ۱۹۳۵ء نوں شملے گئے سن۔ اوتھے اپینڈے سائیٹس دا اپریشن کرایا۔ جو مہلک ثابت ہویا۔ تے ۴۲ ورھے دی عمر پا کے رپن ہسپتال شملہ وچ ای چلانا کر گئے۔

اہناں ناولاں وچوں دلیر کور۔ چنچل مورتی۔ رنجیت کور۔ وغیرہ ہٹیاں مشہور ہن۔ پنجابی کویتا وچ جو ہاس رس لکھی۔ اِس وچ اپنا تخلص "سُتھرا" تے مخولیہ وار تک وچ "بابا ورزیاما" ورتیا۔ ہاس رس دیاں کویتاواں دا سنگرہ "بادشاہیاں" جس تے پنجاب یونیورسٹی نے انعام دتا سی تے وار تک وچ ہاس رس دیاں کہانیاں دا سنگرہ (مجموعہ) "ہسدے ہنجو" اے۔ جو بادشاہیاں تے دوجے ناولاں وانگ چھپیا ہویا اے۔

کلام دا نمونہ۔ ڈُبدا سورج چوں۔

ڈبدا سورج دیکھ شام نوں تارے لگے نین مٹکاون
چھپدے بھان کہیا نہ گھابر ہیلکے فیر میں چمکاں گا
دودھ کے گھٹنا گھٹے کے دودھنا نیم چرآئے سرشی ٹوا

اُسدا اٹھ چلدا تیج ویکھ دل دہرہ کوی جے بھریا آن
کیہ ہویا جے رات آ گئی ہوسی صبح سوائی شان
درڑھ چت ڈگن ڈگ سکھن سواری دل چھڈ ڈیری جان

"رب ہے کہ نہیں" ہاس رس دا نمونہ

حضرت علیؓ پاس اِک مورکھ بحث کرن نوں آیا
پانی پون اگ تے مٹی رل بندا بن جاوے
کنک کنک توں پیدا ہندی جوں توں جوں بن اگدے
ست پودینہ ست اجوائن مشک کافور ملائے
خاص خاص کجھ چیزاں رل کے خاص چیز بن جاندی
بارش پیاں گھنب خود پھٹ کے خود ای سنگ سڑ جاوے
نہ کوئی اللہ نہ کوئی قیامت سزا جزا نہ لیکھے
پیراں فقراں اینویں رب دا دنیا نوں ڈر پایا
پھر کیوں اسی ہر اک کم وچ خیالی رب توں ڈرئیے
حضرت علیؓ ہنس پھر بولے رب اُچا ہے خیالوں
گھر دی اُتلی منزل دا جے چاہیئے پتہ لگ جئے
میں کہندا ہاں اُتلی منزل رب ہے بیشک بھائی
جد دل مراں گا جے رب ہویا اسیں سبھے توں موہیا

ہن لگا رب چیز نہ کوئی اکاں مُفت دکھایا
چونہ کتھا پان جویں رل آپے سُرخی آوے
شیر شیر توں گؤ گؤ توں جم کے چڑوے ٹپکدے
اپنے آپ تیل بن جاوی رب دکھیا نہ دکھیا
ایس وچ رب دی حکمت کیہ ہے دُنیا کیوں چھلاندی
ایسے طرح بندہ جگ تے جے کجھ چر پا مر جاوے
نہ بہشت نہ دوزخ کوئی اجے تک کسے نہ ڈیکھے
دسّو اج تک کسے پُرش نوں رب نظری ہے آیا
کیوں نہ بنے ناستک رہیئے دل چاہے سو کریئے
اُس اُچے دی گل اُوہ دسّے جو آیا اس ناؤں
یا کوئی اُتروں آ کے دسّے یا خود آپ جائیے
توں کہندا ہیں پیر پیغمبراں اینویں گپ اڑائی
جے نہ ہویا دونویں یکساں مرا ہر رج کیہہ ہویا

ستھرے کہیا دھن ہو حضرت سخن کیا خوب شافی
لڑدو دونویں ہتھیں رکھن دی سوہنی جاچ سکھائی

پاٹے خاں تے ناڈھو خاں

پاٹے خاں سی تریا جاندا گردن نوں اکڑا کے
اِک دن گردن ککڑ وانگوں اُچی سیدھی اکڑی
پھلا نکوں ٹھوہیں ڈیگے دوجا کن کھودے
ڈو نگھی ندی اتے پُل سوڑا اکلا ہی لنگھ سکے

اودھروں ناڈھو خاں بھی آیا چھاتی خوب پھُلا کے
دُوجا ساہنے وانگوں جاپے سنگی مڑے نہ لکڑی
مُنہ چوں جھوں جھوں کر کے اِک تے دوجا سنگھ کھنگھیرے
آمھو ساہمنے ٹکرے دونویں لگے مارن دھکے

پاٹے خاں کہیا ہٹ سسرے اڑا کھڑا کیوں آگے — ہم ہیں پاٹے خان شیر بھی ہم سے ڈر کر بھاگے
ناڈھو خاں نے مچھاں وٹیاں۔ اتے قہقہہ لایا — ناہد رہے پیچھے چڑیا گھر سے نکل کس طرح آیا
ناک پکڑ کر رخسارے پر چپت ایک جماؤں — دھینگا دھینگی اکڑ پھکڑ سب فوراً تجھے بھلاؤں
پاٹے خاں نے دھول جمائی ناڈھو خاں نے مکا — نالے اسی ندی وڈی ناس نہ چھڈیا اُکا
چیک مار کے ڈگن لگا جیہی اسنوں پائی — گرے ندی وچ غوطے کھاون پھر بھی کرن لڑائی
اونویں اوسے پل تے بھیوں بکریاں دو آئیاں — پریم بغرتا نال مشکلاں اونہاں دور کرائیاں
لیٹ گئی اک بکری پہلوں دوجی اس توں لنگھی — راضی باضی گھر نوں گئیاں نہ کوئی گھوری کھنگھی
پاٹے خاں نے دیکھ تماشہ کہیا آبے او اُتو — تم سے بکری ہی ہے اچھی ڈوب مرو بھر چلو
جاتے لیٹ اگر تم پہلے ہوتی کاہے لڑائی — ناڈھو کہیا گدھے یہ حکمت تم کو کیوں نہ آئی

"تم تم" کہہ اک دوجا کوسن غوطے اپنے آئے
پاٹے خاں تے ناڈھو خاں جی دونویں نرک سدھائے

نظم "شملے دی اک رات" دے کجھ شعر

سردی سی ایسی آخر دی پتھر بھی سی سی کردا سی
سر پر چھاں گوڈیاں وچ دتے سن گرمی ہت ہو کے بھردی سی
ٹھنڈ نال ٹھاکرے کر کر کے دیواراں طاقت جھوں گئی سی
بچھو سم لڑے دی جو بوٹی اُہ سسری وانگوں سوں گئی سی

ڈر جیندے تاریاں پاسے توں بدلاں دی لئی رضائی سی
لٹوآں وچ بجلی لکی چھپی سنگڑی سہمی مرجھائی سی

جو پون جیو دا جیون ہے اُہ پھپھڑے چھری چلاندی سی
کوئی صاحب برانڈی گھٹ بھرے تاں گل وچ جم دی جاندی سی

بندیاں دی گل تے اک پاسے پشو وی دانیں لگ گئے سن
جنگلاں وچ ہرناں شیراں دے لہو جم گئے سن یا سک گئے سن

اننت رام وحشی

نام اننت رام تخلص وحشی۔ پیو دا نام لالہ گورانداتا ل اروڑا۔ لاہور دے وسنیک
جنم سنہ ۱۸۹۴ء

سکولی تعلیم توں کورے، پہلوں کجھ گورمکھی لکھنی پڑھنی سکھی۔ جد سنہ ۲۰-۱۹۱۹ء وچ کانگرس ولوں آزادی دی لہر" اٹھی۔ اہناں کانگرس پلیٹ فارم توں انقلابی نظماں پڑھن دے جرم وچ دو تین وار جیل یاترا کیتی۔ تے بندی خانے وچ رہندیاں ہویاں اُردو، ہندی، لکھنا پڑھنا سکھیا۔

لاہور وچ ہی ہٹے وچ حکمت دا کم کردے تے لوکاں نوں فیض پہنچاندے رہے۔ کہ پنجاب دو ٹوٹے ہو گیا تے اہ چڑھدے پنجاب دے حصے آ گئے۔

۱۵-۱۶ ورھے دی عمر وچ اہناں نوں پنجابی شاعری دا ٹھرک لگا۔ اودوں پنجابی بیت بازی تے چوٹ بازی جوبن تے سی۔ اہ میاں ہدایت اللہ، حافظ بخشی تے بھائی لاہورا سنگھ دی صحبت سنگت وچ بیٹھدے تے بیت بازی سن دے رہے۔ تے فیر آپ دی شعر آکھن دا شوق ہویا۔ شعر لکھ کے پہلوں بھائی لاہورا سنگھ کولوں اُہناں دی سدھائی کراندے رہے۔ فیر بھیا رام ہوشیارپوری دی لڑی جوں ہوئے اُستاد بالک دے شاگرد ہوئے۔

سنہ ۲۲ء وچ لاہور وچ "پنجابی ہندو کوی سبھا" دی نینہ رکھی گئی۔ تے آپ اُہدے جنرل سیکرٹری چنے گئے۔ سنہ ۱۹۳۵ء وچ اہ سبھا ٹُٹ گئی پر سبھ لئی سانجھی "کوی سبھا" بنی۔ ایسدے فیر جنرل سکتر چنے گئے پر اہناں دے کجھ چر پشاور چلے جان سببوں اہ سبھا دوجی وار پھیر ٹُٹ گئی۔

اہناں دے کلام وچ روانی تے زور اے۔ لفظ سدھے سادے۔ تے خیال اُچے تے سوہنے۔
اہناں دیاں نظماں، بیتاں دے کجھ مجموعے "قصیاں" دی شکل وچ چھپ چکے ہن۔

کلام دا نمونہ۔ نظم مزدور دا اک بند

اِہ محل منارے دسدے نی سب طاقت مرے پسینے دی
چُوناں ہے میریاں ہڈیاں دا چربی ہے میرے سینے دی
میرے جوڑاں دیاں اِٹاں نے اہ دولت مرے خزینے دی
موجاں سرمایہ داراں نوں نہیں ہُندی قدر کمینے دی
میں اپنا لہو بہاناں ہاں اُہ چڑھدے پھردے کاراں تے

نہیں کردے قدر غریباں دی لعنت سرمایہ داراں تے

نظم کرشن بھگوان دا اِک بند۔

سانوں شوق نہیوں راساں ویکھنے دا نہ ہاں جنسری تے موہے جان والے
دُکھاں ماریاں غماں دے ساڑیاں نوں کوئی نئیں کرنہ دھیرج بدھان والے
ساڈا جی نہ لیکچراں نال پرچے اُلٹے زلزلے دھرت ہلان والے
جے توں ہیں تے بوہڑ ہُن دیر نہ کر نہیوں نیکیاں اسیں بھلان والے
ما ما منگیاں دی سانوں چاہیدی وی نہیں من کا پھیر منکا ساڈے ول آجا
دھر کے چکر سدرشن نوں اُنگلی تے بانڈا پاپیاں وچ تھر تھل آجا

اہناں دے شاگرداں وچوں چمن لال سکھی ہونہار شاگرد ہن۔ سکھی ہوراں لالہ نتّو مل بھٹنا گر دے گھر ۳ر نومبر ۱۹۳۵ء نوں جنم لیا۔ بچپن محلہ جلوٹیاں بھاٹی دروازہ دیاں بھیڑیاں سوڑیاں پر ٹھنڈیاں تے نگھیاں گلیاں وچ گذاریا۔ دسویں پاس کرکے ۱۹۴۶ء وچ محکمہ تعلیم دی نوکری کر لئی۔ ملکی ونڈ دے بعد رہتک چلے گئے۔ فیر شملہ اپنایا۔ اجکل چنڈی گڑھ واس اے۔

اِہناں نوں شاعری دا شوق جوانی پُنگرن سمے ہویا۔ تے دِ جشتی جی دے چرنیں لگ کے بیت لکھدے رہے۔ بڑے محنتی تے خلق والے نوجوان ہن۔ رب زندگی کرے شاعری وچ وڈھن چلن دی سدھر جھلک رہی اے۔

کلام دا نمونہ

دیویں دید تے ہو جائے عید ساڈی چنّاں بھکھے ہاں تیرے نظاریاں دے
ڈالواں ڈول بے آسیاں دانگ ہو گئے منتظر ہاں تیرے سہاریاں دے
آ کجھ رحم کر اساں دے حال اُتے ہو کے سُنیں کجھ غماں دے ماریاں دے
دُکھی دِن سارا غماں وچ بیتے راتیں کراں گلاں نال تاریاں دے

محمد حسین خوشنود

نام محمد حسین تخلص خوشنود۔ پیو دا نام محمد عبداللہ کشمیری۔ امرتسر دے وسنیک۔
جنم قلعہ سوبھا سنگھ سیالکوٹ ۱۸۹۵ء وفات امرتسر ۱۹۳۷ء
پنج ورھے دی عمر وچ ہوئے تے ست ورھے دی عمر وچ ماں مر گئی۔ تے یتیمی دی گود وچ پل کے جوان ہوئے
اٹھ جماعتاں پڑھ کے ڈاک خانے وچ چٹھی رساں لگ گئے۔ تے اخیر عمر تک ایہو کم کردے رہے۔ ۱۵-۱۶ ورھے
دی عمر وچ شاعری دا شوق ہویا۔ تے مولوی امیرالدین خرم دے شاگرد ہوئے۔

۱۹۳۰ء وچ اِنہاں حج کیتا۔ تے رب تے اوہدے پاک رسول دے گھراں دی زیارت دی وڈیائی حاصل
کیتی۔ اِنہاں بھٹکل شعراں۔ بیتاں نظماں توں سوا۔
قصہ سعید۔ گیان گتھلی۔ سفرنامہ حرمین شریفین۔ تے قصہ سیر کشمیر لکھے اِنہاں چوں قصہ سعید توں چار واری چھپ
چکیا اے۔ باقی اَن چھپے ہن۔

پنجابی نال اِنہاں نوں بڑا پیار سی۔ پنجابی سبھا دے موڈھیاں چوں سن۔ پنجابی درباراں مشاعراں وِچ
ودھ کے حصہ لیندے رہے۔

شعراں وچ سنجم دستکار بڑا سی شعر بڑے سادے۔ مٹھے تے رس بھرے کہندے سن

کلام دا نمونہ۔ گیان گتھلی چوں

پھُل گلاب دا وچ باغیچے کھڑ کھڑ کے پیا ہسے
رنگت سوہنی مہک پیاری من موہے دل کھسے
کیرے پیا تریل ہنجو اوہ اوہ ڈٹے جگ ہسے
اوہ کیوں خوشنود رہے جو کنڈیاں دے وچ وسے

جس گھر وچ ہے نار کمینی نال خصم دے لڑدی
سکھ دا ساہ نہ آوے ہرگز سولی تے جند چڑھدی
اوہنوں خوشی نکل کے باہر جنگل دا راہ پھڑدی
دنیا تے خوشنود ہے دوزخ رہے طبیعت سڑدی

سیر کشمیر چوں دو شعر

ہرے ہرے درخت پہاڑ اُتے جدوں نال ہوا دے ڈولدے نے
اوس ویلڑے گویا دربان ربی بوہا خاص بہشت دا کھولدے نے

ٹھنڈی ٹھنڈی ہوا دے سرنہ جھونکے رانگ بُلبلاں پُھلاں نوں ٹولدے نے
پتے سڑے ہوئے کالجے ہون ٹھنڈے مُنھ شکر الحمد پئے بولدے نے
ہری ہری ہریاول سارے پئی نظر اِنسان دے آوندی اے
راجے اندر اگے گویا سبز پری نچ نچ کے ناچ دکھاوندی اے

پنجابی بول بارے آکھدے ہن

اسیں ہاں پنجابی اتے دیس ہے پنجاب ساڈا آو رَل مِل سبھنو پنجابی بولی بولیئے
نیلکم آکھدے نے آو جی آیاں نوں نیتاں والی تکڑی دے وچ رکھ تولیئے
کیہا سوہنا واہ جے والا بول ہے پنجابیاں داگُٹ مِٹھ بولنے لئی ذات کاہنوں کھولیئے
بولو خوشبُو دے بولی مٹھی دیس آپنے دی رس بھرے رس وچ وِس ناہیں گھولیئے

نظم وِدھواں دے بند

اِک رنڈ کوئی مٹیار گُڑی پئی روندی زار و زاری سی
اوہنے میلے کپڑے پائے سن اُہدی صُورت غماں نے ماری سی
اُہدی سوہنی شکل پیاری سی اُہ اچھے گھر دی ناری سی
اُہدی آہ و زاری کہندی سی کہ اُہ وِدھوا کرماں ماری سی
کر یاد پتی اپنے نوں اُہ پئی گریہ زاری کردی سی
کدی ہنجو ہار پروندی سی کدی بیٹھی ہو کے بھردی سی
میں آکھیا جی بی کیوں اینی پئی روندی ایں کُرلاندی ایں
کیہ بنی مصیبت تینوں ایں کیوں اینی حال حیرانی ایں
کیوں بیٹھ اکلی ڈیوڑھی وچ پئی نینیں نیر وگاندی ایں
کوئی دردی تیرے کول نہیں کیوں رو رو حال سناندی ایں
تینوں بال اوستھا وچ بھیناں کیوں اپنے رونے پئے گئے نیں
ہیں موت دی ماری ہوئی یا کوئی چور چُرا کے لے گئے نیں

نیاز احمد نیاز

نام حکیم نیاز احمد تخلص نیاز۔ پیو دا نام مولوی پیر جان محمد عرف جانی شاہ۔ وزیر آباد ضلع گوجرانوالہ دے وسنیک۔ جنم ۱۸۹۰ء

اٹھارہ اُنی ورھے دی عمر وچ شاعری دا شوق ہویا۔ تے اِک بارہ ماہ لکھیا جیں دا اِک بند اِہ سی۔

چیتر چین نہیں دل میرے باجھوں دلبر جانی ہوئی دیوانی
رو رو یاد کریندی سینو سینے لگدی کانی وِچ جوانی!
برہوں پھوک بھلایا تن من بھلی ہوش جہانی کول نہ جانی!
میلے یار نیاز جے مولا سوہنا یوسف ثانی ہوواں قربانی

ایسے سمے سیّد میراں شاہ جالندھری دے چیلے ہو گئے۔ تے اُنہاں نوں اپنا مُرشد تے محبوب مِتھ کے شعر آکھدے رہے۔ ۲۲ ورھے دی عمر وچ لاہور آ گئے۔ پہلوں ڈھیر چر اپنے قصّے آپ چھپوا کے آپ ہی بازاراں وچ گوک کے ویچدے رہے۔ فیر حکیمی دا شوق ہویا تے باقاعدہ پڑھائی کر کے زبدۃ الحکما دی سند لے کے حکیم بن گئے۔ ہن قصّے کتاباں ویچنا چھڈ کے حکیمی شروع کر دتی۔ تے قصور (لاہور) وچ باقاعدہ مطب جاری کر لیا۔ پہلے کجھ مجازی رنگ دی شاعری کردے رہے۔ پر چھیکڑلیاں وِچ اوہ دھولیاں لے گئے۔ اِنہاں دی شاعری نے وعظ نصیحت تے اخلاق دا چولا ہن لیا۔ ہن تک ۵۰ دے قریب قِصّے لکھ چکے ہن۔ جنہاں چوں کئی بڑے مشہور رہ چکے ہن۔ سب قصّے چھپے ہوئے ہن۔ نمونے لئی قِصّہ چڑیاں بول پیاں دے تن بند

تینوں غافلا جاگ نہ آئی چڑیاں بول پیاں

وقت فجر دے اُٹھ سویرے سُتے طالع جاگن تیرے
کردی ذکر خدائی چڑیاں بول پیاں
تینوں غافلا جاگ نہ آئی چڑیاں بول پیاں

کتھے آیوں کتھے جاناں سُرت سنبھال بن مرد سیاناں
کیوں ضائع عمر گوائی چڑیاں بول پیاں
تینوں غافلا جاگ، نہ آئی چڑیاں بول پیاں

اِہ دُنیا کوئی دم دا میلا ست گوردانوں ہو جا چیلا
ہوسی تُرت رہائی چڑیاں بول پیاں
تینوں غافلا جاگ نہ آئی چڑیاں بول پیاں

گنگا سنگھ

نام سردار گنگا سنگھ فلاسفر، پیو دا نام ٹہل سنگھ پنشنر جو الدار۔ پنڈ جگت پور تحصیل ترنتارن (امرتسر) دے وسنیک۔ جنم ۱۸۹۶ء

سکول چوں دسویں پاس کر کے خالصہ کالج گوجرانوالہ وچ پروفیسر لگ گئے۔ تے ایف۔ اے بی۔ اے دے ودیارتھیاں نوں سبق دیندے رہے۔ فیر ۱۹۲۷ء وچ شرومنی گوردوارہ پربندھک کمیٹی نے خالصہ کالج امرتسر دے نیڑے سکھ مشنری کالج جاری کیتا۔ تے تسیں اوہدے پرنسپل مقرر ہوئے۔

اِہناں نوں وارتک، کوتا۔ لیکچر تے اخبار نویسی تے اکو جیہی پدوی حاصل اے۔ جے نثر وارد تک لکھن لگن ۲۲ صفحے دے دیوان نندلال دی ٹیکا کر دیاں ۴۰۰ صفحے لکھ دین۔ جے لیکچر دین لگن تے کئی کئی گھنٹے ہر موضوع تے بے تکان رواں رویں بولدے جان۔ تے لیکچر دی بڑا عالمانہ تے ٹکر۔ دلیلاں نال بھرپور ڈوہنگے فلسفی تے گنی گیانی۔ گورو گوبند سنگھ دے دربار دی کوی نندلال گویا دے دیوان دی شرح۔ دریاں دے بانیاں۔ حضرت محمد۔ حضرت مسیح۔ گورو نانک آدہ دیاں جنم ساکھیاں "جیون کرناں" THE RAYS OF LIFE —) جپ جی ٹیکا۔ نور تت (کہانیاں) وغیرہ وارتک وچ لکھیاں۔ ایس توں سوا اک ساہتک (ادبی) تے دھارمک رسالہ امرت جاری کر کے ایس راہیں لوکاں نوں امرت پلاندے رہے۔

آپ دی پڑھلی شاعری دا نمونہ

نرگن ہار کو بجی کوہجی تن میرے بانکے سائیں
جیویں چھپاویں پر چھپاویں چھپدے تویں میرے عیب چھپائیں
کالا داغ جیوں وچ چند دے جیویں بیڑی سنگ لوہا
نرجل آن لگی لڑ تیرے لکیاں دی توڑ نباہیں

تے جدوں پڑدے شاعر بن گئے تے لکھیا۔

توں داتا میں منگت تیرا جنم جنم توں سائیاں
ٹکڑے دے وچ کاسے توں میرے اِہ دد داتاں توں پائیاں

راہ بھریا دی خالی درگاہ ہور ہور پیا منگے
ناں اکیں نہ جھڑک ہٹاویں تیریاں راہ وڈیاواں

جنہاں توڑ ہٹائے کنڈے پھل اُنہاں ہتھ آیا
چھاپہ مار ہٹاون مکھیاں شہد اُنہاں ہی پایا
مکھیاں دا نگہ اُستت نندیا لوک لاج سبھ کنڈے
توڑ وچھوڑ دکن تل پیراں جے لوڑیں رس آیا

خالص خون خودی دا پینا ایدوں پرے شراب نہیں
بھُن کھا برہوں نال جگر نوں ایستوں ودھ کباب نہیں
سُن سُن مسئلے گھا کھ کتاباں اللہ موُل نہ لدھا اسے
پھیرے کدی قرآن دِلے دا ایسی ہور کتاب نہیں

چکر دھاری بے زر

نام چکر دھاری آپ نام بے زر نگی اچار جان چوک پاسیاں امرتسر دے وسنیک۔
جنم ۱۲۔ چیت ۱۹۵۳ء بکرم مطابق ۱۸۹۷ء

راگ ودیا تے کوتا دے بڑے پیاک۔ اردو۔ ہندی۔ گورمکھی تے سنسکرت دے جانوں۔ پہلوں راگ ودیا ول دھیان دتا۔ پھیر کوتا ول۔ ۱۹۱۷ء دی گل اے۔ فتح شاہ بخاری۔ امرتسر ہر جمعے مشاعرہ ہوندا سی اِہ اِک دن اوتھے گئے۔ تے اِنہاں میر مشاعرہ نوں پچھیا۔ کوئی ہندو وی ایتھے شعر پڑھ سکدا اے۔ میر مشاعرہ نے کہیا۔ "اوسنوں پڑھن دی آگیا اے۔" آپ نوں میر مشاعرہ دا اِہ اُتر سن کے بڑی چوٹ لگی۔ تے کجھ یاراں بیلیاں تے ہور ہندواں نال صلاح کر کے درگیانہ مندر امرتسر وچ ہندو کوی سبھا دی نینہہ رکھ دتی۔ ایس ہندو کوی سبھا دے پردھان سردار بوگڑھ سنگھ لوگڑھ تے سکتر لالہ چکر دھاری بے زر متھے گئے۔ اِنہاں دھارمک کوتا نوں زیادہ تر بیتاں دی نہاں دتی۔ جویں اِنہاں دے مشاعرے دا اِک مصرعہ طرح سی

جنگ آکھیا رہیا نہیں کوئی جودھا وچ جگ دے وھنکھ اُٹھان والا

اِنہاں کِسے طرح کِسے نوں اپنا استاد نہیں متھیا۔ پہلوں پنڈت منی لال پریم کولوں فیر ٹھاکر دیویداس ہندی کولوں شعراں دی سدھائی کراندے رہے۔

اِہ درگیانہ مندر وچ دھارمک مشاعرے کردے رہے۔ پر بسنت بازی لئی رام تلائی دے اڈے نوں اپنایا۔ اِنہاں دی لکھت۔ گیتاں دا گچھا۔ پرہلاد بھگت۔ بے زر دے موتی۔ بھجن امرت۔ سوہنے سوہنے گیت چھپ چکے ہن۔ نمونہ کلام دا:۔

میں بھی حال عاشق اِہ بھی چاہے تینوں اوہ پرے جیہڑا اُہ بھی یار تیرا
مینوں من دے او، اِہنوں کج دے او۔ اُہدے نال بھی جانی پیار تیرا
ہندو کہے میرا، سکھ کہے میرا مسلمان بن دا ایتے دعوے دار تیرا
تھکے ڈھونڈدے ڈھونڈدے کئی بے زر پایا انت نہیں کسے کرتار تیرا
کئی قبر وچ تڑف دے یاد کر کر کئی جان اِنہاں نوں بھلدے رہے!
دل دے بیج دی کیلے دی چھلی وانگوں تیوں تیوں نرم نکلے جیوں جیوں کھلدے رہے!
نرمی جذب کر گئی آنسو کل میرے لگاتار بھانویں برساں ڈھلدے رہے!
مان جنہاں نوں اپنا بڑا بے زر چھیکڑ اتیاں دے نال تل دے رہے

پیر فضل حسین فضلؔ

نام فضل حسین تخلص فضلؔ۔ پیو دا نام پیر مقبول شاہ سجادہ نشین شاہ دولہؒ گجرات۔ جنم ۱۸۹۶ء۔ دسویں پاس کر کے کالج وچ داخل ہوئے۔ پر تعلیم ادھوری چھڈ کے میونسپلٹی گجرات وچ ملازم ہو گئے۔ پہلوں اردو شعر لکھدے رہے۔ فیر پنجابی لکھن لگ پئے۔ پنجابی وچ چوپائی تے غزل دے رسیا ہن۔ غزل خوب لکھدے ہن۔ کلام وچ زور تے روانی اے۔

کجھ غزلاں دے چونویں شعر:۔

آشیانیوں ٹُری تے آ پھیلی سارے چمن اندر روئداد میری
ایڈ کھاں وا سا ڑسی بجلیاں نوں بھلا کیہ ہے سی جائداد میری

خانے کعبیوں نکل کے بتخانے، بتخانیوں ساقی دے ڈیریاں نوں
ہائے افسوس اینجے ساری زندگانی ہو گئی دھکیاں وچ برباد میری

جھٹ مجلس وعظ وچ جا بیٹھا بادہ کشاں وچ جھٹ گذار آیا
فضلؔ کرہ اس کیہ بجھ کے اک تھاں ٹکن دے نہ طبع آزاد میری

رخ تیرے تے ڈھٹھے ہوئے ڈھٹھے گیسو تیرے چھا گئے اکھاں میریاں اگے اج پُر نور ہنیرے
اودی ہر خوبی وچ ہندے رہن اضافے آہے بھُول زلفاں بن جاون گیسو ہو کے وال لمیرے
سن کے صور حشر دی ہلتے نہ تیرے مستانے اوہناں جاتا مرغ سحر نے دتی بانگ سویرے

ساتوں اکو غم دی رات پئی جو مُکن دے وچ آوے نہ خبرے اوہ کیہڑیاں راتاں نے جنھاں دی سحر ہو جاندی اے
پے جائے جیہی نظارے دی پئی الجھے نال نقاباں دے اک وار جو تینوں دیکھ لوے اوہ شوخ نظر ہو جاندی اے

گیان چند دھون

نام گیان چند تخلص گیان یا دھون - لاہور دے وسنیک - بابو وزیر چند الفت دے شاگرد -
جنم ۱۸۹۷ء دے لگ بھگ
لاہور ریلوے وچ نوکر سن - ذات دھون سی - ایس کر کے انتلۓ تک وچ کدی دھون لکھ دے، کدی گیان یا گیان چند -
عام طور تے دھارمک تے سماجک کوتا لکھی اے - ہندو کویاں وچ مرکڈھ کویاں وچوں ہن - طبیعت وچ روانی تے شعراں وچ دستھار بڑا اے -
قصہ دھرو بھگت، پرکھوی راج - روپ بسنت - حقیقت رائے - جیل نتا - ستیہ وان - ساوتری خونی بہن، ایہناں دی لکھت چھپ کے پرچلت رہ چکے ہن -
کلام دا نمونہ - قصہ گوپی چند چوں (اِہ بیتاں وچ اے) اک بینت -

چپ کر بچیا جان دی دے گلاں بوہتیاں پیا بنا ناہیں!
رناں کسے دیاں نہیں سکیاں اِہ ایڈا حب تے سنت جتا ناہیں
جنہاں رکھیا اِہناں نوں مار چلی اُہناں دی دی کوئی واہ ناہیں
گیان شیخ سعدی کولوں پچھ جا کے تینوں عورتاں دی خبر کا ناہیں

قصہ روپ بسنت چوں دو شعر

پیر پکڑ وزیر نے ہتھ جوڑے من عرض اِہ راجیا واسطا ای
جا کے پچھ اولاد جو چاہوندے ہن جنہاں غرض اِہ راجیا واسطا ای
سوچ سمجھ لوں ہوندی پتراں دی بری مرض اِہ راجیا واسطا ای
گیان چند قصور معاف کر دیئے ساڈا فرض اِہ راجیا واسطا ای

شام داس عاجز

نام شام داس تخلص عاجز - پیو دا نام لالہ داس مل - امرت سر دے وسنیک جنم ۱۸۹۶ء سنہ ۱۹۵۳ بکرمی - اہناں دے پیو کاٹھیاں والے بازار امرت سر وچ اچار مربے دی ہٹی کردے سن - ایہو کم اوہ کر رہے ہن - اہناں دے پیو دادا کالی ماتا دے بھگت سن - اوہ وی بھگتی دے ہندی شعر پڑھدے رہندے - اہناں نوں جد شعر کہن دا شوق ہویا - پنڈت دونی چند ڈلال دے شاگرد ہو کے شعر کہنے شروع کیتے - جہناں وچ ہندی دا رنگ تے لفظ ڈھیر سی ڈیہہ ورھے دی عمر سی، آپ نوں لاہوری دروازیوں باہر ہون والے اک پنجابی مشاعرے وچ شامل ہو کے شعر پڑھن دا موقع ملیا - اوتھے شاعراں دا پنجابی کلام سُن کے آپ دی ٹھیٹھ پنجابی وچ شعر آکھن دا دھیان آیا تے ٹھیٹھ پنجابی وچ شعر لکھن لگے -

اہناں دے کلام وچ زور تے خیال اُڈاری بڑی اے - شعراں وچ چترکاری کرن لگیاں خیالی صورت وچ جان پا دیندے - اہناں گیت - بینت تے نظماں ڈھیر کجھ لکھیاں ہن - کلام بڑا سوہنا تے مَن کھچواں اے - پہلے کجھ چر بینت بازی کردے تے رنگین کوتا لکھدے رہے - فیر ادبی، اخلاقی تے نیچرل شاعری راہیں دیس تے دیس والیاں دی سیوا کردے رہے -

رنگین کوتا دا نمونہ :-

ڈاکو حُسن دن دیویں بے خوف ہو کے اندر ویکھدے ویکھدے دُھس جاوے
قسم رب دی تدوں معلوم ہووے دولت دل جدئے کے نُھس جاوے
کھوجی کوئی خفیہ ایسا لبھے ناہیں - کھُر کھوج جو پٹ کے دَس جاوے
بلکہ آئے جہڑا اوہو حال سُن کے عاجز توڑیاں مارے تے نَس جاوے

مستری ماں دا بچہ :-

گُڈیاں نوں لُکے نہ لاہیاں بھریا مُنہ گھرلاں لے
نک نک وچوں وگیا جاوے ہتھ بیڑے لالاں نے
کنگھی باجھ وِگڑ کے آپے لِٹاں بنایاں والاں نے
بالک تائیں عاجز کیتا مات ماں دیاں چالاں نے
ٹُک ٹُک کے کانگڑ ہویا جوں پیا پرچھاواں لے
رُتی رُت ماس نہ ماسہ مڑھیاں دا سرنانواں لے

کالے کٹ ہوئے نے لیڑے پرت نہ کسے وٹائے نے — نُوسُو ٹھاں توں لیراں لمکن توپے کسے نہ لائے نے
پلٹے ہتھ تے پیراں پھٹیاں نوہنہ نہ کسے نہائے نے — سردی گرمی اندر ہائے لیڑے اِکو پائے نے
ایدھر اِہ معصوم نماناں رو رو وقت لنگھاندا اے — اودھر ماں متری والا غصہ ودھدا جاندا اے

نظم "پھُل دا بُلبل نوں خطاب" چوں اِک بند :۔

نِرا آپنا ای خطرہ نہیں مینوں فکر نال ای تیری وی جان دا اے
توں تاں مستی دے وچ کجھ ویکھدی نہیں اوہ صیاد بیٹھا جال تان دا اے
دانہ سُٹ کے تے لئو پھاہ تینوں اوہ تاں بہت اُستادیاں جان دا اے
غرض واسطے آپنی خون کرنا مُڈھوں اِہ سبھا انسان دا اے
میرے واسطے الکھ مکائے تیری کسے واسطے مینوں مُرنڈ دا اے
اِکو غرض دی گولی دے نال ظالم ہائے دوہاں بے کساں نوں پھُنڈ دا اے

جیون (چوپائی) :۔

مَیں بجلی دی بتی وانگوں ہتھ بٹن تے تیرا — جد دل چاہیں کر دکھلائیں روشن مکھڑا میرا
تیری اِچھیا پُورن ہووے ایہو اِچھیا میری — مَیں عاجز دے جیون سندا ایہے تیرے سر سہرا

مور توں سوال :۔

میرے مورا مَیں تینوں پُچھاں جے اُڑیا کجھ دسیں — بدل ویکھ کے پَیلاں پاویں، نچیں، ٹپیں، ہسیں
بڑی خوشی دے وچ ہمیشہ اکھوں ہنجو کیریں — بدل کولوں پہلے عاجز توں چھما چھم وسیں

غلام محی الدّین نظر

غلام محی الدین نام نظر تخلص - پیو دا نام میاں محمد بخش - لاہور دے وسنیک
جنم ۱۸۹۷ء
سکول وچ پرائمری تک پڑھ کے چودہ ورھے دی عمر وچ سنگ سازی شروع کیتی - تے ہُن تک ایہو کم کر رہے ہن - ۱۹۱۲ء وچ میاں عشق لہر دے شاگرد ہوئے - تے اُہناں دے مرن دے چھ مہینے بعد برکت علی محمڈن ہال لاہور دے اک عام جلسے وِچ اُہناں دے جانشین تے خلیفہ چُنے گئے -
عام طور تے بینت لکھدے ہن - کلام وچ روانی - لچک تے زور اے -
کلام دا نمونہ :-

شان نبی دی جیہڑے گھٹاندے نے بخشش حشر نوں ویکھنے پان کتھوں
جیہڑے لگ شیطان دے چڑھے ٹیٹے بچن اُہناں دے بھلا ایمان کتھوں
راہِ حق توں ہوئے گمراہ جیہڑے رہ گئے اُہ مومن مُسلمان کتھوں
رُتبہ مولا دے پیارے دا ویکھنے نوں اکھے عقل دے نظر لیان کتھوں

چکنا بوجھ محبّت دا ہے ایسا جیہڑا نگہ وِچ ذرا نہیں جچدا اے
جگر بھُج کے وانگ کباب ہووے بھانبڑ جدوں پیار دا مچدا اے
عقل والیاں دی مت مار دیوے جدا وِچ وجود دے رچدا اے
ٹُٹے نظر دے نال نہ دیر لگے اُلفت کیہ کھڈا اوناں کچدا اے

کراں شکر خدا دا چراں پچھوں پوری دستو میری اُمید ہو گئی
نین ترسدے سن جس دے ویکھنے نوں جاگے بھاگ اَج اوسدی دید ہو گئی
اُہدے ابرو ہلال نوں دیکھ کے تے اکھاں دید کیہ نیں بلکہ عید ہو گئی
پھر گئی نظر اہدی جدوں تیغ وانگوں ایں تے بچ گیا مُزنت شہید ہو گئی

اقبال جالندھری

نام محمد اقبال تخلص اقبال ۔ جالندھر دے وسنیک ۔ جنم ۱۸۹۸ء وفات ۱۴ اپریل ۱۹۲۷ء ۔

پہلوں لاہور وچ فیر جالندھر جا کے درزیاں دا کم کردے رہے ۔ لاہور وچ رہندیاں ہویاں تے پنجابی شاعراں دی بہنی بہندیاں شاعراں دا شوق ہویا ۔ تے لاہور وچ حافظ بخشی دے شاگرد ہو کے شعر آکھن لگے ۔ طبیعت وچ بڑی روانی تے آمد سی ۔ شعر صاف تے اثر والے لکھدے سن ۔ عام طور تے نعتاں تے کافیاں لکھدے رہے ۔ ایہناں دا کجھ کلام چھپیا ہوئی جلد اے ۔ ایہناں دے شاگرداں وچوں عمرالدین الفت ، اللہ دتا دردمند ، مقبول قرار بے دھڑک ، مظلوم مشہور سن ۔ خاص کر میاں عمرالدین الفت نے شاعری وچ چنگا نام پیدا کیتا سی ۔ اوہ ملک دی ونڈ دے بعد اج کل لائل پور وچ رہندے نیں ۔

اقبال بڑے ہس مکھ ، ملنسار ، محبتی تے میل جول والے سن ۔ کلام دا نمونہ "باراں ماہ نعتیہ" وچوں :-

ساون سون نہ بھلاوے نینیں نیند نہ آوے

برچھی ہجر چلاوے گھٹی میں ان بول ،

لگدے مٹھڑے سانوں

کی مدنی دے بول

"باراں ماہ غوثیہ" وچوں :

جیٹھ مہینے وگن لوواں گرمی ہجر اکاندی اے
دوجی فرقت پیر صاحب دی دل میرے نوں کھاندی اے

بناں دیدار پیراں دے جندڑی وحشت ہوئی جاندی اے
ویکھاں کدوں اقبال پیراں دا قسمت درس دکھاندی اے

باراں ماہ بنت طیموس (زلیخا) وچوں :

چیتر چیت نہیں لگدا کدھرے بن یوسف کنعانی یار گمانی

خواب اندر لٹ کھڑیا میرے دل نوں اوس نورانی چند آسمانی

ماری وچ کلیجے میرے کر اس درد عشق طوفانی برہوں کانی

جاگ پون اقبال اٹھے جے رب ملا دے جانی کر مہربانی

ایشرداس غافل

نام ایشرداس تخلص غافلؔ۔ قوم باہمن۔ پنڈ جاکے۔ ضلع سیالکوٹ۔ جنم ۱۸۹۸ء۔ لاہور وچ دیال سنگھ ہائی سکول وچ پڑھدے سن کہ ٹی سی گجراتی دے بیتاں دا مجموعہ "جواہرات دا ڈھیر" پڑھ کے آپ وی شعر کہن دا شوق ہویا۔ تے ۱۹۱۲ء وچ ٹی سی گجراتی دے شاگرد ہو کے آپ وی شعر کہن لگ پئے۔ پڑھائی توں جد کمائی وَل آئے تے امرت سر وچ جاکے بیجناتھ ہائی سکول وچ ماسٹر لگے رہے۔ اہناں اہ ویکھ کے کہ پنجابی وچ ہور تے سب کجھ اے پر ہاس رس بہت گھٹ اے۔ ہاس رس وچ شعر کہنے شروع کیتے اہناں دے شعر ہاس رس دا سوہنا نمونہ ہن۔ بولی ستھری، لفظ سوہنے تے خیال چنگے ہن۔

اہناں دا سارا کلام اَن چھپیا اے۔ جے چھپ جائے تے سردار ایس ایس چرن سنگھ دیاں بادشاہیاں وانگوں پنجابی وچ ہاس رس دے گھاٹے نوں کجھ پورا کر سکدا اے۔

کلام دا نمونہ:

کھوٹے کھرے دی جگ تے پرکھ نہیں رہی چٹے چٹے بھی دِسن سیاہ بھئی واہ
اِک ہو گیا ریت۔ تے رُوے دا بھاء اِکو بھاء نے دُودھ تے چاہ بھئی واہ
سچی سمجھے دلیل وکیل کس دی سُست مدعی چُست گواہ بھئی واہ
غافلؔ دیکھیا جے کتے وَنج ایسا؟ نویں رُول تے تیرھیں کپاہ بھئی واہ

پانی پا کے چھنی وچ ڈُبتے ہسدا جاندیاں بھُلنے جو راہ بھئی واہ
گھنٹو گھٹے مَن کھٹو اُجاڑے ناہیے پیے گل اوس دے خواہ مخواہ بھئی واہ
یارو دوڑیا جاوندا گھٹ گیا چوہا بلی دے سر سواہ بھئی واہ
غافلؔ کسے دا کاہدا قصور ایتھے ڈُبی تاں جے آیا نہ ساہ بھئی واہ

پیارو نہ عاشق زار بوہتا۔ اُج کل حُسن والی مارکیٹ بند اے
خاصے مخملی ریشمی لال ٹوٹے نرماں ڈوریا سِلک تے چھیٹ بند اے

ہویا کیہ جے کر چار روز دے لئی مویاں عاشقاں دی مار پیٹ بند اے
غالی کیوں نہیں کہندا کہ اوازاری کش مکش تے کھچ گھسیٹ بند اے

مَیں بھی ہاں اِک عاشق زار سجن ذرا میری بھی قبر توں ہو گذرو
آہ و سوز نہ بھلا تسکین ہی سہی ذرا جھوٹھیاں اکھیاں توں رو گذرو
کہندی نعش نہیں گی تہانوں بیکسی دی ہار ہنجواں دے ہی پرو گذرو
غالی مُردہ جلانا دفنا نہ سہی وقت فاتحہ تھوڑا کھلو گذرو

نظم دل دے دو بند ے

ہلدا اے دن رِہ جوں سو رہا بے دِل ہو کے — کھائے پچھاڑ اُہدا جائے جدوں ہِل دِل
اوس ویلے اوس کمبخت نوں اِہ بھا سدا اے — مار کے چھپٹا جویں کڈھ گئی اِل دِل
منتر تعویذ لکھ کرئیے نہ دا دارو نہ — کیہ اے مجال کدی پھیر جائے رِل دِل
جھٹ پٹ ڈھل جاندے نرم نک موم والے — لڑن لئی چاہیدا اے پتھر دی سل دِل
ہتھاں پیراں گوڈیاں تے زخم بھانویں پئے آون — خیر نہیں اوس ویلے جدوں جائے چھِل دِل
دل نوں توں وڈی ساری چیز جان بھائی جان — جان ناہیں ایس نوں توں نِکا جیہا تِل دِل

دل وا استایا سی تے پھر تیسہ ڈٹ گیا! — ڈھیر ڈھیر پتھراں دے سُٹ دِتے پٹ پٹ
ٹُٹ ٹُٹ کھڈیاں پہاڑاں چوں جھٹ پٹ — کسے پاسے روک دِتے مٹّی گھٹا سُٹ سُٹ
مونہوں پیا کہندا سی جے شیریں ملے اس ویلے — گھول کے پیالے وچ پیندا رہواں گھٹ گھٹ
کاہدی اے مجال کہ رہ وال کدی ڈول جان — عاشقاں دے بھرے ہوئے ہن دِل کٹ کٹ
کر دا دی کیہ بھلا پرت کے لیجائے گُتھے — دیکھ گیا سی گا شیریں اگے فرہاد دِل
کرہ آفریں کولوں خسرو دی کہن لگا — اِہدا سی بنایا کسے وڈے اُستاد دِل

فیروزالدّین شرف

نام فیروزالدّین تخلص شرفؔ۔ پیو دا نام میاں دیرو خاں قوم راجپوت۔ پچھلا پنڈ تولانگل دراجہ سانسی امرت سر دے نیڑے) مڑ لاہور دے وسنیک۔

جنم ۱۸۹۸ء وفات مارچ ۱۹۵۴ء

مُڈھلی تعلیم معمولی۔ ڈنگ ٹپاؤ۔ پندرہ ورھے دی عمر وچ شاعری شروع کیتی۔ تے استاد ہمدمؔ دے شاگرد ہوئے۔ طبیعت دی جولانی، خیالاں دی اُڈاری تے اُساری بہت بڑی ربّی دات سی، جس توں شرفؔ مالا مال سی۔ شرفؔ نے رنگین شاعری دے نال نال علم، اخلاق، فلسفہ تے نیچرل شاعری کیتی تے چھیتی ای چونویں شاعراں دی ٹولی وچ متھے گئے۔ شاعریاں وچ خاصکر سِکھ کوی درباراں وِچ بڑی آدر عزت نال بُلائے جاندے تے انعامی مشاعریاں وچ اوّل درجے دا انعام حاصل کردے رہے۔ اِہناں دی مَن موہنی تے رسیلی لَے دے سببوں اِہناں نوں "پنجابی بُلبل" آکھیا جاندا سی۔ اِہناں دے شعراں وچ خیال اُڈاری، اُچ خیالی، تشبیہاں، استعاریاں دی پیوند، بنتر، رس، لوچ تے راگ ڈھیر اے۔ شعراں دے بعد اہناں ڈرامے وی لکھے تے گیت وی۔ اہناں دیاں دو کتاباں سنہری کلیاں تے نورانی کرناں پنجاب یونیورسٹی ولوں نصاب وچ شامل ہن۔ اہناں دیاں تصنیفاں، سنہری کلیاں، نورانی کرناں، شرف نشانی، دُکھاں دے کیرنے، لالاں دیاں لڑیاں، نوری درشن، شردھا دے پُھل، شرف دے گیت، پریم پیالے، دل دے ٹکڑے وغیرہ چھپ چُکیاں نیں۔

شرفؔ نے پنجابی بولی دی اَنمل سیوا کیتی اے۔ بیان دی نزاکت، تشبیہاں دی پیوند جڑت، روزمرہ دے محاورے دا استعمال بے مثال اے۔ اوس نے پنجابی شاعری نوں نویں خیال، نواں تصور، نواں رس، نواں لوچ تے نواں رنگ روپ بخشیا۔ بیت نوں اک نویں روانی دتی تے گیت نوں نویں چال۔ جے مان یوگ بھائی صاحب بھائی وِیر سنگھ جی نے پنجابی نوں اک نویں سوہلتے تے ڈھنگاں بخشی تے شرف نے اک نویں نزاکت تے لچک دتی اے۔ شرف دی شاعری وچ حسرتاں تے ہاواں بھاواں دے نشتر ڈھیر ہن۔

نمونہ کلام "کھریاں گلاں" دے کجھ شعر:۔

لوہا اصل تلوار دا ہوئے دوہرا   اصل نسل دے آدمی جھکدے نے
دیلا گھسیا کدی نہ ہتھ آوے   چلے تیر نہ چلیوں رُکدے نے

اُوکھی بنی تے نظر چُرا جاندے   جیہڑے اکھیاں تے پہلوں چُکدے نے
دھوکے باز نہ کرن اقرار پُورے   کیتے سخن توں مرد نہ اُکدے نے

"دھی دی قبر تے ماں" پچوں :-

اُٹھ اُٹھ دھیئے قربان تیری نیند اُتوں   تیرے کول آئی اَج انبڑی پیاری تیری
گوڈے گوڈے دن اُتوں چڑھ آیا ویکھ تے سہی   اجے تیک لتھدی نہیں اُستیئے خماری تیری
گولیاں دے وانگ تینوں اَج پئی جگاؤنی ہاں   دیکھ کیڈی بھاوندی اے مینوں سرداری تیری
سانجھ سوت سوہنیئے نی گڈیاں پٹولیاں نوں   مینتھوں تے نہ ہووے کٹھی کھیڈ راہ کھلاری تیری
سَوسَو واری وچ دن رُسی نوں مناوندے ساں   ایتھے کون کردائے دس دلداری تیری
چل دھیئے گھر چل اوپرے جیہے شہر وچوں   کلیاں نہیں رہن چنگا عمرا اے کنواری تیری

نظم "پنجاب دی رانی" دے رتن شعر :-

سینے پھُلاں دے پاٹ کے ہون لیراں بھنسدلے بُلبلاں رون لگن
پاڑ پاڑ کلیاں آوڑ دنجیاں نوں ہو کے ننگ دھڑنگ کھلون لگن
نکلے اگ پہاڑاں دے پتھراں چوں پانی پانی سمندر سب ہون لگن
پھر پھر پڑ پڑاہ زمیں آسمان والے چکّی نت دے سوگاں دی جھون لگن
اِک اِک وَل جیہدا گلہار ہو جائے اَج ہیں گل ہاں ایسی سُنان آیا
گوہڑی نیند اندر سون والیاں نوں جھون جھون کے سروں جگان آیا

کھبتی اکھ پھڑکے پئی اَج دباد ب میری   آون کولوں پہلے مینوں گھل دِتی تار غم
خوشی بھیڑی عیدوالے دن وی نہ بوہڑدی اے   سَو سَو واری تیچھے پر روز میری سار غم
چِٹّے چِٹّے ہنجو میرے کرمچی بنا دتے   ایڈا گوہڑا میرے نال پالیا پیار غم
کہنا کسے نہ اُنگلی کھڑی کرکے   دیکھو بیٹھہ کس شان دا وسدا اے
ایس رُت سُہاونی وچ دسو   پیارا پیاری نوں چھڈ کوئی ہسدا اے!

چوپائیاں :- بڑا سوہنا عورت دا اکھر بنایا ‏ ‏ دوہاں نقطیاں نال اِہنوں سجایا
شرف اِک نقطہ ہے جنّت والقشہ ‏ ‏ تے دُوجے وِچ اندر ہے دوزخ چھپایا

سُنے رولا جاہل دا مُکھڑا نہ کھولے ‏ ‏ سیانے دی گل نوں نہ مِٹّی چ رولے
جدوں گجّے بدّل شرف شیر بھبکے ‏ ‏ ہوا نکن پئے گِدڑ اہ سُن کے نہ بولے

شرف دے گیتاں وِچ رس تے شوخی تے زورا ہے۔ جویں گیت "پنجاب" دے اہ شعر :-

سوہنا دیساں اندر دیس پنجاب نیں سیّو ‏ ‏ جویں پھُلاں اندر پھُل گلاب نیں سیّو
رل مل باغیں پینگاں جھوٹن کُڑیاں ناگر ویلاں ‏ ‏ جوش جوانی ٹھاٹھاں مارے رشکن ہار حمیلاں
پہنن ہیرے موتی مُکھ مہتاب نیں سیّو ‏ ‏ سوہنا دیساں اندر دیس پنجاب نیں سیّو
مُٹیاراں تِرنجن دے وِچ چرخے بیٹھ گھماون ‏ ‏ نازک ہاتھ ہُلار پیار دی تند تر کلے پاون
سینے اَگاں لاون ہونٹ مہتاب نیں سیّو

گیت "اٹویک" دے دو بول :-

میرے کاگ نی بنیرے بولے اَج میرے لال آوناں
کھبّی اکھ پھڑکے سیّو ‏ ‏ آٹا میرا بھُرکے سیّو ‏ ‏ ہسدے نین مموے
اَج میرے لال آوناں
مہک اُٹھے سب ویہڑے گلیاں ‏ کِھڑ گیاں نے مُنہ بند کلیاں ‏ ‏ وَگن خوشی دے جھولے
اَج میرے لال آوناں

اہ پنجابی فلماں لئی کجھ گیت لِکھ رہے سن کہ ۵ مارچ ۱۹۵۵ء نوں ظہر دی نماز پڑھن لئی رائل پارک دی مسیت وِچ گئے۔ اوتھے بیٹھے پلے فالج دا حملہ ہویا۔ گھر لیاندے گئے۔ فیر میو ہسپتال لیجائے گئے۔ علاج نال کجھ تھوڑا جیہا فرق پیا کہ ۱۳ مارچ نوں فیر فالج دا حملہ ہویا، زبان بند ہو گئی تے اوسے رات بارہ بجے دے قریب دم دے دِتا۔ تے اگلے دن سویرے سارے مِٹی دی ڈھیری ہیٹھ دفن کر دتے گئے۔ اِنّا لِلّٰہ۔

علم دین خاکسار

نام علم دین۔ تخلص خاکسار۔ پیو دا نام رحیم بخش قوم پٹھان۔ پیشہ کمان گری۔ امرت سر دے وسنیک۔
جنم ۱۸۹۹ء۔

مڈھلی تعلیم اسلامیہ ہائی سکول امرت سر توں حاصل کر کے ہائی سکول چنیوٹ (جھنگ) وچ ڈرل ماسٹر لگے رہے۔ شاعریاں تے بَیّت بازی دیاں اکھاڑیاں وچ جان نال آپ وی شعر آکھن دا شوق ہویا تے منشی محمد الدین سوختہ امرت سری دے شاگرد ہو گئے۔ اُردو فارسی دا علم چنگا سی۔ طبیعت وچ روانی، ولولہ تے جوش سی۔ رنگین شاعری تے بَیّت بازی دی جوہ دا پانی پیتا سی۔ اِہناں وَن سوَنّے بحراں وچ شعر لکھے۔ کدے شنگار رس، کدے شانت رس تے کدے کرنا رس۔ پر اِہناں دے مرثیے خاص طور تے کرنا رس وچ سوہنا تے صلاحن یوگ وادھا ہن۔ خیالاں وچ وسکار روانی، خیال اڈاری، سوز تے رس بڑا اے۔ تشبیہاں، استعارے تے اُردو فارسی دے لفظ سوہنے تے چنگیں ورتے ہن۔

شہادت دے دو بند:-

حُرمل سی کھڑا سامہنے اِک تیر سبھالے ٭ تک تک کے معصوم دے وَل خون اُچھالے
وِنھ دِتا حلق بچے دا کیشہ جو ہر دکھالے ٭ شبیر کہیا اصغرا! اللہ دے حوالے

مہمانی ہے معصوم دی اِک تیرِ ستم نال
شیشے دی ملاقات ہے ہیرے دی قلم نال

شبیر پیا اصغر بے شیر نوں تھمے ٭ عاصے نوں سبھالے تے کمر پیر نوں تھمے
ہُنجھوں نے رواں اشک جدوں تیر نوں تھمے ٭ وَہِہ جاوندا اے خون جدوں تیر نوں تھمے

حیرت تھیں زباں خشک ہلائی نہیں جاندی
اِک چھوٹی جیہی لاش اٹھائی نہیں جاندی

حضرت امام حسینؑ دے اِک ہور مرثیے وچ لکھدے ہن:-

بدل نہ اکھیاں پھیر دا ٭ واقف سی ظالم دیر دا

اِہ باغ ہے علیؓ شیر دا   دو چار چھٹاں کیر دا
دلجوئی کر کے رووندا
دل کیوں نہ ٹھنڈا ہووندا
شبنم بھی سینہ سخت سی   نہیں دیکھیا کیہ وخت سی
ایہو مدد دا وقت سی   دے دیندی جو کجھ رخت سی
پھلاں دے مُنہ نہ بھر سکی
غنچے بھی تر نہ کر سکی

شنگار رس دا نمونہ :۔
قاصد سیاہ سفید سبھ حال دس دئیں دن ہُن جس طرح شام و سحر کٹ دے
جو تحریر خط دی ناگوار گذرے اُس نوں آکھ دیویں سر امر کٹ دے
دفتر عشق تھیں کٹے نہ ناں میرا وفادار دا بھاویں جگر کٹ دے
خاکسار کیونکہ باغ دھر اندر مالی کدی نہیں شاخ ثمر کٹ دے

ڈاکٹر اقبالؒ نے رب نال گلہ کر دیاں ہویاں "شکوہ" لکھیا اے۔ اہناں پاک رسولؐ نال "شکوہ" کیتا اے۔ ایس "پنجابی شکوے" دا اک بند :۔
تیرے عشق اندر کھپ گئی جان ایسی میرا ساہ وی نہیں رلدا ساہ دے نال
عرش کنبدا سی میریاں نالیاں توں ہُن تاں ککھ وی نہ ہلے آہ دے نال
توں غم خوار سُن کدی فریاد میری مطلب ہے میرا عالیجاہ دے نال
نیکی بدی دا سلسلہ ہتھ تیرے دو نویں وصف ہن تیری نگاہ دے نال
چند توڑ کے جوڑیا فلک اُتے ٹٹے دِل نوں بناویں تے تاں جاناں
آتش کدہ ایران دا سرد کیتا میری لگی بجھاویں تے تاں جاناں

اِک لمی کوتا "جل نیون" دے دو بند :۔
اینی گل سُنی تے مَیں نکل آیا پانی وچوں بیٹھ گیا کنڈھے اُتے تھک ٹُٹ ہار کے

جی چ کیہ کیہا مناں ساہ لیئے ئے پھیر چلاں گے پچھاں ویلا دُھپ دا گذار کے
گھڑی پل نہاتا دھوتا جل نے سِر یہ اُتوں دُھپ والا بھار پراں سُٹیا اُتار کے
سَوں گیا بے فکر ہو کے ڈھک لیا اکھیاں نوں سانجھ لئے چپے ونجھ بیڑی نوں سنوار کے
گاڑھے گاٹھے دُکھاں مٹھ ذرا نہیں سی فکر مینوں سورج والے بدل دیاں کرناں دی برسات دا
دُھپ دا چانا گا او دھر ایس پاسے چھاں پتلی اکھ دی لے نے لاہ لیسا اُتار دن رات دا

بھوں کے جاں ڈٹھا سادھو ساگر والا نظر آیا جھنوں اوتھے بیٹھے ہوئے بیتے کئی سال سن
پنڈا اوہدا اِس طرح سی تیلے وانگوں سُکا ہو یا لہراں دیاں پسلیاں ای جاپ دیاں نال سن
چھلاں دیاں چھلے دار لِٹاں نوں سوار دا سی جھاں دے براق وانگوں رچے رچے وال سن
گھماں دے نین کدی ریت دے تے کھوہل دا سی سادھو ہوری اصل وچ زہد دے کوئی لال سن
سورج دیاں کرناں دیاں لیکھاں اُتے چاہڑ کے تے دھپ والی چدر نال چھتر سی جھلاردا
دا پچھا جھل دی ہوا اڑ دے پسینے دا سر یہ اُتے بلبلے دا تبکا نہیں سی آوندا

ڈاکٹر موہن سنگھ دیوانہ

نام ڈاکٹر موہن سنگھ ایم اے، پی ایچ ڈی۔ تخلص دیوانہ۔ پیو دا نام منشی شیر سنگھ۔ پنڈ دیوی تحصیل گوجر خاں (راولپنڈی)، دے جم پل۔ جنم ۱۸۹۹ء۔ اہناں دے والد منشی شیر سنگھ پنڈ دیوی وچ اوّل مدرّس سن۔ اہناں اوتھے بال پن گذاریا تے مڈھلی تعلیم حاصل کیتی۔ ایس دے بعد لاہور تے کلکتہ پڑھدے رہے ایم اے پاس کر کے ۱۹۲۸ء وچ پنجاب یونیورسٹی وچ پنجابی ڈیپارٹمنٹ دے ہیڈ مقرر ہوئے۔ ۱۹۴۷ء دی ونڈ تے امرت سر چلے گئے۔ تے پوربی پنجاب یونیورسٹی وچ پنجابی ادب تے زبان دی خدمت کر رہے۔ کلکتہ یونیورسٹی نے اہناں نوں ۱۹۳۱ء وچ HISTORY OF PUNJABI LITERATURE لکھن تے ایل ایل ڈی (ڈاکٹر آف لٹریچر) دی ڈگری دتی اے۔

اُردو، ہندی، گورمکھی، انگریزی تے فارسی تے اکو جیہا عبور اے۔ جس بولی وچ وی کجھ لکھدے ہن۔ لگ جاپدا جویں ایہو اہناں دی مات بولی اے۔ قلم وچ روانی دریا دے ہڑ وانگوں اے۔ اُردو تے ہندی وچ وی اہناں کئی نظم نثر دیاں کتاباں لکھیاں ہن۔ آپ دیاں پنجابی تصنیفاں اِہ ہن۔

نظم۔ دُھپ چھاں۔ مستی (۱۰۰ چوبرگے یا رباعیاں) زنگاری ساکھیاں نیل دھارا۔ جگت تماشا۔ پت جھڑ سوم رس۔ نثر (ناٹک) وچ پنکھڑیاں (ڈرامے) دیوندر بتیسی (۳۲ کہانیاں)، رنگ تماشے (۱۴ کہانیاں)، جتند زساتت سرور (ادبی مضمون) تے آپ دیاں تالیفاں اِہ ہن: صوفیاں دا کلام۔ کُل کلام شاہ حسین شلوک فرید ہیر وارث شاہ۔ شلوک گورو نانک دیو۔ پنجابی ادب دی تاریخ۔ آدھنک پنجابی کوتا (جدید پنجابی شاعری) بُلھے شاہ۔ پنجابی بھگتی کار (ہندو بھگتاں دا کلام)، جپ صاحب۔

مات بولی دے صدیاں توں مٹی وچ ملے موتیاں نوں پھر ول کے تے لشکا بنا کے دُنیا دے سامنے رکھن تے مات بولی دا مان ودھان لئی نگر سیوا کرن والے بیسی دے اُسار و تے اُہناں گنتی دے اُگھے کویاں تے ساہتکاراں چوں ہن، جنہاں اپنے جیون دا مقصد مات بولی دی سیوا سمجھیا۔ تے نگدی گل دیوانے دے کم اُتے وڈے وڈے عقلاں والے تے فرزانے مان کردے ہن۔

سبھاء دے بڑے محبتی تے ملنسار ہن۔ کسے نال رکھ یا ویر ودکرا نہیں۔ صُوفیانہ خیال تے ہس مکھ طبیعت اے۔

کلام دا نمونہ "ہیر رانجھا":۔

جٹوں رانجھا کِنّے بنایا ؟ ہیر حُسن ونجاری نے ۔۔۔ رانجھیوں جوگی کِنّے بنایا ؟ اُس برہن دُکھیاری نے
ہیر رانجھیوں ولی بنایا ؟ کِن دوہاں نوں ؟ یاری نے ۔۔۔ یاری سچی دوہاں نوں کِن بخشی ؟ رحمت باری نے

ہیرے مینوں الف بے دس سچے عشق رُوحانی دی ۔۔۔ تیرے وانگوں ہر دُکھ جھلساں مینوں سَونھ[1] جوانی دی
اَبلا سی بل[2] وتی بنائی توں ہی ذات زنانی دی ۔۔۔ عمر دراز کرے رب سچّا تیری پریم کہانی دی

تھوڑا ہے تدھ اُتے جتنا مان کرے پنجاب تیرا ۔۔۔ اَج دی لہندے وَل وی ہٹی دِسّے زور شباب تیرا
فیض پُچاندا ہے لکھاں نوں کُٹھیّا عشق ثواب تیرا ۔۔۔ بُنیاں کِنیاں ہی سازاں دا ہے قصّہ مضراب تیرا

اوہ جا

چار گراہیاں خاطر اتنے پٹنے بکرّمی جانی نوں ۔۔۔ اس دھندے نے مار ونجایا بے وس ہائے جوانی نوں
رکیہ رکیہ جھالاں جھلیاں نیں کیہ کہیئے رام کہانی نوں ۔۔۔ ڈِھڈ نہ جمدی کنک نہ پیندا وخت جان انسانی نوں

دسّو کوئی ایجہی تھاں دی جتھّے درد ونڈاندے نیں ۔۔۔ جتھوں دے معشوق وفادا عاشق دی پُل پاوندے نیں
قولاں سندی سندرتا نوں جتھّے فعل ودھاندے نیں ۔۔۔ نکّے وڈّے بل بہندے نے جتھّے ونڈ کے کھاندے نیں

بخناور نہیں رب جتھوں دے منگر جتھّے نہیں غریب ۔۔۔ پاس پیاسے پانی جاندا جتھّے روگی کول طبیب
جتھّے سب کرنی دا پھل ہے نہیں دیوتے نہیں نصیب ۔۔۔ مذہب ایہاں توں ہے جتھّے بے مذہباں دے رب قریب

کیوں

پریم بہار کوئی چُک نہ سکیا کاہنوں لئی امانت ئیں ۔۔۔ چھیکاں والی بیڑی تن دی رُڑھی کاہنوں اندر ئیں
محرم بند میں نہیں کوئی سی رونی کاہنوں شمعیں ئیں ۔۔۔ ڈریں فنا دے کولوں ندیئے چھڈ کوہ کیوں آئی ہیں

---

۱ قسم ۔۔۔ ۲ کمزور ۔۔۔ ۳ طاقت ور

ڈاکٹر دیوان سنگھ

نام ڈاکٹر دیوان سنگھ ہیو دا نام سردار سندر سنگھ ڈھلوں جٹ پنڈ گلوٹیاں خورد۔ ضلع سیالکوٹ دے جم پل۔ جنم جولائی ۱۸۹۴ء وچ ہویا تے ۱۹۴۴ء وچ کالے پانی (جزیرہ انڈیماں) شہید ہو گئے۔

مڈھلی تعلیم پنڈ دے سکول چوں پائی۔ مشن سکول ڈسکہ توں مڈل کیتا۔ تے خالصہ ہائی سکول چوں دسویں پاس کر کے میڈیکل کالج آگرہ دے ودیارتھی بنے۔ ۱۹۱۹ء وچ ڈاکٹری دا امتحان پاس کر کے فوجی ہسپتال راولپنڈی وچ ڈاکٹر لگ گئے۔ فیر ۱۹۲۷ء ٹاپو انڈیمان (جزیرہ کالے پانی) وچ سرکاری ہسپتال دے انچارج لگ گئے ۱۹۴۴ء وچ انڈیمان تے جاپانیاں دا قبضہ ہو گیا۔ جنہاں ایہناں نوں بڑے دکھ کشٹ دے کے شہید کر دتا۔

شعر شاعری دا شوق بال پن توں سی۔ جد دسویں وچ پڑھدے سن پادری ولیم سکاٹ دی صحبت سنگت وچ رہن کر کے انگریزی وچ شعر آکھنا شروع کیتا۔ پر چھیتی ای سیالکوٹ وچ پروفیسر ہری سنگھ چیمہ ایم۔ اے نال میل ہویا۔ تے ایہناں ہیر وارث شاہ پڑھن دا شوق دوایا۔ اوہ ۱۹۱۶ء توں ۱۹۳۴ء تک بڑے گوہ نال ہیر وارث پڑھدے رہے۔ تے ایس شوق لگن نے ایہناں نوں پھیر مات بولی دی گود وچ لیا بٹھایا۔

ایہناں دے شعر چوکھویں ماسک پتراں وچ چھپدے تے صلاحے جاندے رہے۔

ایہناں نوں پنجابی بولی نال پیار نہیں سگوں عشق سی۔ اوہ دور رہ کے وی پنجابی پیار توں سکھنے نہ رہ سکے۔ اونج اوہ دور دراڈے ٹاپو وچ وسدے سن۔ پر ایہناں دا دل پنجاب وچ سی۔ تے پنجابی دا پیار ایہناں دے دل وچ۔

ایہناں شاعری لئی پہلوں پہل توں فیر پروفیسر پورن سنگھ کرت کھلے میدان وانگر کھلامیدان ورتیا اسے ایہناں دی اک کتاب وگدے پانی ۱۹۳۴ء وچ چھپ چکی اے۔ تے بعد دا کلام ان چھپیا اے۔

کلام دا نمونہ نظم استری دے کجھ شعر

توں کرت ہیں کرتار دی۔ ہنر رب ہنری دا۔
ہیں سہکتا۔ پیار۔ ہمدردی۔ سوہنا۔ نزاکت دا اوتار۔
توں سرتاج آرٹسٹ ہیں بت گھڑنے تیرا کم

موراں وانگ ہنیاں ترا شغل، سنوارنا بناؤناں تیرا قدیمی سبھاؤ
کوتاکھن تیری نت دی کھیڈ۔
توں ہیں بے مثال ہستی تیری لازوال حسن تیرا قائم دائم
اُت!
توں پھل سیں تینوں کسے آدر نال نہ سنگھیا۔
توں ٹہنی سیں تینوں کسے سنگار نال نہ ویکھیا۔
توں پیار سیں تینوں کسے پیار دِتا نہ
توں سبھ دی ہوئیوں۔ کوئی تیرا نہ ہویا۔
توں حُسن سیں عرشی۔ کوئی قدردان نہ ملیا
توں آزادی سیں، سدا انہاں دے وچ بنھی گئی قیداں وچ کردی گئی
چالاک مرد نے پکھنڈ کھیڈیا تینوں پوج بنایا
بنھ بہایا تینوں
بُتراں دیاں رسیاں نال
گہنیاں دے نال گڈیاں نال
بے زبان۔ ترس یوگ بُت بنا
من مرضی دی پوجا لئی۔ گھر مندر وچ اَستھاپن کیتا تینوں
اِک ان چھپی نظم دے کجھ شعر
سورج چڑھدا لال لال سونے دا تھال
نگھا نگھا جیون داتا ساری دھرتی پالدا
چن چڑھدا چِٹا چِٹا۔ مِٹھا مِٹھا ٹھنڈا ٹھنڈا ٹھنڈ پاؤندا
رس داتا سبھ نوں گھوک سُلاؤندا
تارے دسدے ننھے ننھے نِکّے نِکّے
چمکن ڈھلکن اکھاں مارن۔ ڈھڈکاں چھڈن
اکھیاں دے وچ اکھیاں پاکے سپّے بجھارت پاؤندے

پھُل کھیڑدے ہسدے ہسدے اِسدے اِسدے
خوشبو دیندے خوش رنگ رہندے
اکھاں ٹھارن دل نوں چاہیے چاہڑ دے
ندیاں وگن تلک تلک ڈھلک ڈھلک
دل رنگ کھا کھا مٹھیاں آ آ چرن سما کے ٹویاں ہکاں ٹھردیاں
واواں وگن بولیاں بولیاں ہولیاں ہولیاں
کت عِتی کمتی گر کر پیار اُٹھا کے مست کردیاں
نشہ عجب کجھ چاہڑدیاں
ساری دُنیا سوہنی دنیا موہنی دنیا
وڈی دُنیا چھوٹی دُنیا سب کجھ اُس وچ گھاٹا کجھ نہ
پھِر پتہ نہیں لگدا کیوں اِہ بندے
اِک دوجے نوں پاڑ پاڑ کے کھاندے

قافیہ بندی تے تول والی کوتا دا نمونہ

جیہڑا نور تیرے اُتے دسدا اے سچیں سورج دے وچ اوہ جلال ہے نہیں
چند گھنڈ دا گھنڈ دا الوپ ہُندا تیرے حسن نوں ایپرزوال ہے نہیں
تیرے حسن دے مدھ وچ مست ہو ہو لوں پر ہول کُمہیاں دا کوئی خیال ہے نہیں
بڑے دناں دا انگوں ای وسار چھڈیا سفنے وچ ای روشن وال ہے نہیں
چنگا کالجہ گھُٹ کے بیٹھ گیوں موہنوں کڈھنا اساں سوال ہے نہیں
تیری صورت دی مورت اوہ پوج ساں گے اسیں پریمی ہاں بھکھے کنگال ہے نہیں
جان بُجھ کے توں تاں ستاوندا ایں ایپر ساتوں دی رتالال ہے نہیں
اساں عشق دی سی جدوں منگ منگی لکھیا لکھن والے پر وصال ہے نہیں
جند نکل چلی اِہ انگار دے کے تیرے بناں تے جیوناں حلال ہے نہیں
اگے چل کے انتظار کر ساں ایتھے ملن واسطے اِہ سوال ہے نہیں!

عبداللطیف عارف

نام عبداللطیف تخلص عارف پیو داناں میاں بلھے شاہ گجرات دے وسنیک
جنم گھرڑتل ۔ ضلع سیالکوٹ ۱۸۹۵ء

اِنہاں دے والد فوج وچ نوکر سن پر اک فقیر دی صحبت دا اِیہہ اثر ہویا کہ نوکری چھڈ کے فقیری اختیار کر لئی ۔ تے ڈیرہ غازیخاں وچ اک فقیرنی مائی مستانی دے کول سارا دن لوکاں نوں پانی پیاندے رہندے اوتھے میاں بلھے شاہ دی ملاقات اِک ہندو کھتری نال ہوئی ۔ ایہہ آپ نوں گھرڑتل لے آیا ۔ تے اِ گھرڑتل وِچ اِک جھگی پا کے رہن لگ پئے

عارف صاحب نوں شاعری دی چیٹک میاں دسوندھی دے قصہ بھین بھراواں لگی ۔ سکولی تعلیم پا کے اہناں نارمل سکول دا امتحان پاس کیتا ۔ کجھ حکیمی دا شوق سی ۔ ایہہ حکیمی سکھن لئی حکیم محمد سعید نیڈر روڈس (سیالکوٹ) دے شاگرد ہوئے ۔ تے شاعری لئی میاں دسوندھی کرت قصہ بھین بھرا دے شاگرد ہوئے ۔ اُنہاں توں اصلاح لیندے رہے ۔

۱۹۱۹ء وِچ جد آزادی دی لہر اُٹھی اِہ وی ایس رَو وِچ وَیہہ گئے ۔ تے قید ہو کے پہلوں سیالکوٹ فیر میانوالی جیل بھیجدتے گئے ۔

ایس بندی خانے دی ایکانت دی زندگی دا اِنہاں پورا پورا فائدہ اُٹھایا تے جیل وچ اہناں سوہنی ستھری پنجابی بولی وچ کتاب خیرالبشر عرف کملی والا لکھی ۔ اِہدے بعد رہا ہوئے تے رسالہ خاتون جنت دا دیاہ لکھیا ۔ تے نال اِہناں گجرات وچ حکیمی شروع کر دتی ۔

طبیعت وِدّوں ہس مکھ ہن ۔ اِہناں دی پہلی ووہٹی فوت ہو چکی سی ۔ اِہناں دوجا ویاہ کیتا ۔ تے ویہے دی دعوت لئی یار بیلیاں نوں سدیا ۔ پر اگے کہ سبھ نوں کہیا کہ اَج گھر وچ جو پکایا جے اُہ نال لیایا جے ۔ جد سارے یار بیلی اکٹھے ہو گئے تے اِہناں کہیا ۔ اج میرے وِیاہ دی دعوت ولیمہ اے ۔ تے میرے دسترخواں تے چالی قسم دا کھانا اے جیہڑا کسے بادشاہ نوں وی نصیب نہیں ۔

اِہناں خیرالبشر ۔ خاتون جنت دا دیاہ مسدس حالی دا پنجابی ترجمہ ۔ مولوی نامہ ۔ گلزار عارف تے ہور گیت تے بیت وی لکھے ہن ۔ بولی بڑی سوہنی تے ستھری اے ۔ شعراں وچ روانی تے اُچ

خیالی اے۔ زیادہ تر مذہبی رنگ دے شعر لکھے ہن۔ نمونہ گیت :۔

بھول سُتا ایں غافل جاگ جیا — جگ ونجڑی دے لُٹ لے بھاگ جیا
اُٹھ چھیڑ بہشتی راگ جیا — کہو لا اِلٰہ اِلا اللہ
چھڈ کوڑ قضیئے جھگڑے نوں — رکھ یاد فنا دے رگڑے نوں
جپ ساریاں ناوں تگڑے نوں — کہو لَا اِلٰہ اِلا اللہ

یثرب نگری دا لیا سائیاں — تن من دھن سبھ گھول گھمایاں
واہ وا تیریاں پاک کمائیاں — ڈُگیاں نین پران نچوڑ
کدی تے میں دل دا گال موڑ
رب دا کوئی نہ رشتہ ناطہ — نہ تس پُتر پِتا نہ ماتا!
توں دسیا تد اساں پچھاتا — دتے شیشے شرک تروڑ
کدی تے میں دل واگاں موڑ

سی حرفی دا اک بیت

و ۔ دو کرا بادشاہ کرن جیہڑے پالن اپنی قوم عزیز کر کے
نہ کے قوم محکوم نوں دین ظالم چھنک سٹدے پراں حقیر کر کے
اسرائیلیاں دی وڈی خال زادی رکھن وانگ فرعون کنیز کر کے
عارف مثل موسیٰ کوئی جم پوندا بیڑا ڈوب دا جو تمیز کر کے

خیرالبشر جیوں "شام دا سفر"

ٹریا کرن سوداگری ابو طالب ملک شام نوں قافلہ چلیا ای
سال تیرھویں وچ امینؐ پیارا پر فراق نہ جا دندا جھلیا ای
چاچے آکھیا چل توں نال میرے صفہ پیار دا شوق کھلیا ای
جچر تیک نہیں لال تیار ہویا گھروں اک بھی پیر نہ ہلیا ای
ایسے سفر بحیرا اک پادری سی اختر دیکھ جس جاندیاں وتیا ای
سر نوں پیر توڑی تاڑ تاڑ ویکھے آیا حرف نہ جاوندا جھتیا ای

آکھے دوستا ایہدا دھیان رکھیں اِہنوں بنی کرکے اللہ گھلیا ای
اگے ابوطالب سُتّھا خلق دا ای ایتھے پادری ہوں تسلیا ای
ہوئیاں برکتاں دِچ بیوپار سارے وھن نال نہ جاوندا جھلیا ای
ہوئے سوچ عار نفا کرے مولا بُوہا اساں بھی اوس دا ملیا ای

مولوی نامہ چول دو بند

اِہ قرآن مجید سی جدوں توڑی ساڈا پیر مرشد رہنما رہیا
اسیں کسے تھیں ڈرے نہ جھکے اصلوں سانوں کنبدا ناہوار رہیا
بنے رہے خدا دے اسی بندے اللہ من دا ساڈی رضا رہیا
شرق غرب شمال جنوب سارے فتح یاب دِین مصطفیٰ رہیا
اسیں رب دے رہے تے رہیا ساڈا کارساز تے حاجت روا اوہ بھی
اساں غیراں نوں مُشکل کشا جاتا ہویا غیراں دا مُشکل کشا اوہ بھی
پہلی گل اساں ایہو سوچنی ایں سانوں لوڑ ایمان دی ہے کہ نہیں
ساڈی شان سی ملک دے والیاں دی سانوں لوڑ اس شان دی ہے کہ نہیں
اللہ کہے سامان تیار رکھو سانوں لوڑ سامان دی ہے کہ نہیں
فیر رب تے توہیں قانون اُچکل سانوں لوڑ قرآن دی ہے کہ نہیں
بھنگی کسے فرنگی دا حکم لیا دے اسیں کدے بھی نہیں انکار کردے
سچے رب دا حکم رسول آکھدا نافرمانیاں اسی سو وار کردے

پنڈت رام سرن داس

نام تے تخلّص رام سرن داس۔ پیو دا نام پنڈت موہن لال۔ لاہور دے وسنیک
جنم یکم مارچ ۱۸۹۵ء وفات ۱۲ ستمبر ۱۹۴۶ء

بی۔ اے۔ ایل۔ ایل۔ بی دا امتحان پاس کر کے لاہور وچ وکالت کردے رہے۔ شاعری دا شوق اینہاں نوں تیرہ چودہ ورھے دی عمر وچ ہویا۔ تے ۱۹۱۸ء تک اُردو تے ہندی وچ کجھ شعر لکھدے رہے پر فیر ماتبولی دی کھچ ہوئی۔ تے اُردو ہندی دا کھیہڑا چھڈ کے ماتبولی دے چرنیں آ لگے۔ پنجابی وچ شعر لکھن دا شوق اینہاں نوں ہیر وارث شاہ پڑھن نال ہویا۔ اِہ ہیر وارث دے عاشق سن۔ ایتھوں تائیں ایس قصے نوں پڑھیا کہ مُنہ زبانی سارا قصہ یاد ہو گیا۔ ایہدے بعد اینہاں بینت شاہ محمد ول دھیان دِتا۔ تے اوس نوں سوہنے ٹیکے (ترجمہ شرح) نال چھپوایا۔ جیہڑا ڈاہڈا پسند کیتا گیا۔ ایہدے بعد اینہاں سن ۱۹۳۰ء پنجاب دے دیہاتی گیت کٹھے کر کے چھپوائے۔ اِہ اینہاں دی اِک نگر سیوا سی۔ جیہڑی بڑی صلاحی گئی۔ ایہدے بعد اینہاں بھگوت گیتا نوں پنجابی کوتا دا چولا پوایا۔ تے ایس دے مگروں زبور نوں کوتا دا چولا پہنا رہے سن کہ مرن سنیہا آ گیا۔ تے اِہ کم ادھورا چھڈ کے ۱۲ ستمبر ۱۹۴۶ء نوں جانا پیا۔

اینہاں نوں ماتبولی نال بڑا گوہڑا پیار سی۔ پیچ وکالت دے دھندے توں جنّی وہل ملدی اُسدی سیوا وچ گذار چھڈدے۔ اینہاں ماتبولی دی جو نگر سیوا کیتی اسے اُہ لوگ صلاح نا یوگ اے۔

پنڈت رام سرن بڑے مہیتی۔ ملنسار۔ نرم مزاج تے ہر من سانجھے سن۔ جلسیاں، مشاعریاں وچ حصہ لیندے تے آدر عزت نال بلائے جاندے سن

اینہاں دیاں لکھتاں۔ شرح بینت شاہ محمد۔ پنجاب دے گیت۔ بھگوت گیتا۔ چھپ چکیاں ہن۔

بھگوت گیتا چوں کجھ شعر

ہر حالت وِچ اِک سم رہندے چنگا منداسب کجھ سہندے
شادی وِچ خوش ہندے ناہیں بھیڑ پوے تاں روندے ناہیں
بِن موہ ممتا چِت دے پھر بُدھی ہوئی سدواندے

ہرنام کور تے اَمر کور

نام ہرنام کور۔ تخلص ہرنام۔ پتا دا ناں سردا جیون سنگھ مالک خالصہ سیوک امرتسر۔ جنم ۱۵ دسمبر ۱۸۹۶ء ساجھنک باغ دی اِہ سُندر کلی ۹ دسمبر ۱۹۱۵ء نوں نابھ دے مان یوگ ودوان بھائی صاحب کاہن سنگھ جی دے سپتر بھگونت سنگھ عرف ہری جی دی جیون ساتھی بنی۔

پریکا سوہرا علمی گھرانے سن۔ دوہاں تھانواں توں ساہت تے دنیا (علم و ادب) دے سوتے پھٹدے سن۔ ایس کورتری نے علم دی گد وِچ پرورش پائی۔ علم دے اُچے پیل پینگھ پا کے جھوٹے لئے۔ عمر دے نال نال خیالاں تے جذبیاں وِچ پکیائی تے رس نوں وچ ٹیا سی۔ آپ دا کلام پنجابی دے اُگھے ماسک پتراں تے اخباراں وِچ بڑے مان تران نال شوبھا دیندا رہیا۔ تے کدی کدی اُگھے پنجابی دربار اں وچ آپ دی سر نال شعر کہندی رہی۔ کلام دا نمونہ :۔

نظم "نین تے پھل" چوں۔

بیتن نیناں نال حال جو اوہو تکے پھُل دے   دوہویں ہی اِہ رہی داتاں ڈاہڈے مہنگے مُل دے
ایسر قدر نہ جگت پچھانے در در ڈھٹے رُل دے   وِچ اڈیکاں سماں جال دے آساں اندر کھُل دے
جگ کرڑا اِہ کومل نازک دوہویں سوکھم کُل دے   امرت ویلے نین سوہادے اُٹھ پھلاں دل جُل دے
اِک دوجے نوں ویکھ وِسم دے داغ دِلاں دے بھُل دے   جبدی کجھ دوہاں دل لگی اُسدا وس نہ جھُل دے

مہا بجلے کوئی پھل توڑن والا باغ چوں پھُلاں دی ٹوکری بھر کے لیجا رہیا اے۔ اِک کلی بھوں تے ڈگ پیندی اے تے آکھدی اے۔

ڈالوں ٹٹ پئی ٹوکری لگ گئی تیری آسے   اِہ اَن ٹُٹی جند گوائی میں تیرے بھر واسے
عرشوں لاہ فرش تے دھکا دے توں ہویا اگے   کوئی نہ دسّے دردی میرا تکاں آسے پاسے

"سوہل کلی" نظم چوں۔

بان نین دا کھا کے تکیا ہیٹھاں ڈگی پلو پلی   تڑ کے اُٹھ باغیچے آویں رستے تیرے آن کھلی
پریتم میرے سمجھ نہ میں نوں پانی مٹی نال پلی   تیرے پیار پروتی عرشوں تھلے آ میں گئی چھلی

تارا منڈل وچ ساں میں تارا نال نظر جمے گئی ڈلی   ڈٹھو نیکھ کے نُور دوڑی لتھی آ اس سبز گلی

ٹرنوں پہلے آ شامبری   اک واری تے رکھ تلی   آ جا چھیتی مت ہو جاوے آن ڈھٹیاں ہی چھوچلی

کوتا ”نرگس وچھوڑا“ چول۔

ساں ساں توں ساڈے آئی   تیں سنگ عجب بہار سوہائی
ہُن کیوں دیویں آن جُدائی   سانوں دھک دھک کے
نرگس اسیں نہ حالی رجے   تینوں تک تک کے
تیرے جیون دے ڈھنگ کیہڑے   پورے کر ساں دسیں جیہڑے
نی رہو کھڑی اساڈے ویہڑے   آکھاں ڈھک ڈھک کے
نرگس اسیں نہ حالی رجے   تینوں تک تک کے

اہناں دی چھوٹی بھین (جیہڑی اہناں توں تن ورھے چھوٹی اے) وی چنگی سمجھی کوتری اسے۔ دوہاں نوں بچپن توں شاعری دا شوق رہیا۔ تے اک دوجی نال کوتا دے ٹاکرے کرنا من پرچاوے دا سبب بنیاں رہیا۔ اِنہاں دی شاعری وچ برہ تے وچھوڑے دیاں چھاپاں ہمک رہیاں ہن۔ سوز، تڑپ تے رس لوچ دے خطری روپ اُجاگر ہن۔ اِنہاں تے اہناں دی وڈی بھین ہرنام کور دے کلام دا سانجھا چھپ ”نوری کلیاں“ چول اِنہاں دے کلام دا نمونہ ”ویہندا نالا“ دے تن شعر۔

کھِڑے چمن وچ نال وہندا کیہ جاناں مُڑ دسے کہ نہ
رُت پھریا گلزار اداسے سُندرتا مرت رہے کہ نہ
سُندرتا نا ہائے وچھوڑا سُندر نالہ وہے کہ نہ
جیکر سہے تے کنڈھے بہہ کے نیناں چھہبر چھہے کہ نہ
ہے دِل اکھیوں سدھر لاہ لئو کیہ جاناں مڑ لہے کہ نہ
اس جیون دا کیہ بھروسا آوندی رُت اِہ لبھے کہ نہ

سوداگر سنگھ بھکھاری

نام سوداگر سنگھ تخلص بھکھاری پنڈ بھنگالی ضلع امرت سر دے جم پل۔ جنم ۱۸۹۸ء
رام گڑھیا خانوادے دے مان یوگ فرد۔ بال پن توں کلکتے چلے گئے تے اوتھے ای
وَدھے پھُلے تے کاروبار کردے رہے

پنجابی ہون کر کے پنجابی دا پیار۔ سمندر دیاں لہراں وانگ دل وِچ ٹھاٹھاں ماردا رہیا۔
اِہناں کجھ ہور پنجابی پیاریاں دی سنگت نال کلکتے وِچ کوی گُٹیا دی نینہہ رکھی۔ تے اِہدے نال
اوتھوں ۱۹۳۲ء وِچ ماسک پتر کوی (گورمکھی) جاری کیتا۔ تے کلکتہ جہی تھاں تے بیٹھ کے پنجابی
دا پرچار کردے رہے۔

اِہناں دیاں نظماں غزلاں دا اِک مجموعہ پریم لہراں چھپ چکیا اے۔ کلام وِچ رس۔ لوچ۔
تے مٹھاس اے۔ کلام دا نمونہ:۔

تیرے جیہے وادھو بندیاں دی اس جگ تے کوئی تھوڑ نہیں
توں ایویں بن بن بیٹھا ہیں دُنیا تے تیری لوڑ نہیں
سُن مُورکھ جد اِس دُنیا تے کوئی مینوں مُول نہ چاہندا اے
توں جس دے نال پیار کریں اوہ اَگوں کھاون آندا اے
تیری سچا پریم سچائی دا جد مُل نہ کوئی پاندا اے
تاں کیوں اِس جھوٹھے جیون لئی پیا تیرا من للچاندا اے
اس کپٹ بھرے جگ رہن لئی بیٹھا منصوبے جوڑ نہیں
بُنھ بستر رہ تیار متاں دُنیا نوں تیری لوڑ نہیں
اِس جھوٹی دُنیا وِچ جدوں نہ تیرا کوئی متر ہے
دُکھ ویلے بن دا یار جو آ دُکھ ویلے ہُندا اِتر اے
دُکھ جیوں جیوں نیواں ہُندا ہیں اوہ تیوں تیوں ہُندا چھتر اے

پھر بھی اس کومُٹھ جگت لئی تیرے دل وچ کیا چتر اے
جو ہونا ہے سو ہووے گا کوئی سکدا اُس نوں موڑ نہیں
توں اینویں رچین لئی نہ بھج اِس جگ تے تیری لوڑ نہیں
جگ جیون چار دناں دا اے سبھناں نے آخر چل جاناں
اَج کل کسے نے پرسوں نوں راہ اپنا اپنا مل جاناں
اِہ سورج روپ جوانی دا تیرے ویہندے ویہندے ڈھل جاناں
توں جس نوں پوچ سنوار رکھیں اِہ انت مٹی وچ رل جاناں
بس اِکو غرض بھکاری دی اِہ کوڈی گھٹے روہڑ نہیں
دُنیا نالوں موہ توڑ مناں دُنیا نوں تیری لوڑ نہیں

بال پن دی یاد دے کجھ شعر

اِہ رُسناں کسے دا مناں یاں نہ منّناں اِہ ماتا دی گودی وچ مُڑ مُڑ کے بہناں
اِہ گھر ٹناں۔ اِہ بھجناں خوشی ہو ہو ٹپناں سدا موج اپنی وچ ہی مست رہناں
اِہ نسچنت وسناں لے گھر دیاں بھناں اِہ ماں جی دا چتّاں تے ہوے لال کہناں
اِہ بھا جی دے موڈھے تے ٹپ کے تے چڑھناں اِہ باپو نوں مُڑ مُڑ کے تنگ کر کے ڈھہناں
زمانے الوکک چتر چوج پھر بھر دُکھی دل کدی ہووندا شاد رہ سی
میرے بال پن بادشاہی سمے دی میرے دل سدا مہکدی یاد رہ سی

اِہ مِل کھیلناں ہر سمے ہانیاں سنگ؛ اِہ آپو وچ لڑناں گتھم گتھا ہوناں
کدی مار بھجناں کدی مار کھانی کسے نوں رواناں کدی آپ روناں
اِہ بے تھویاں گلاں اِہ چنچلتا من دی اِہ بجرنگ ہر رنگ من موہنی راگ بھوناں
اِہ مٹی دے کوٹھے گیارے بناونے جگت اپناں رچناں پرسن آپ ہوناں
اِہ نچناں اِہ ہسناں اِہ ٹپناں اِہ نسناں سو ستر سمے دی سدا یاد رہ سی
میرے بال پن بادشاہی سمے دی میرے ہرمے سدا پرچلت یاد رہ سی

لال دین قیصر

نام لال دین تخلص قیصر۔ پیو داناں ملک چراغ دین قوم ککے زئی۔ لاہور دے رہن والے۔
جنم ۱۸۹۹ء وفات ۱۹۵۶ء

سکولی پڑھائی دسویں کوں۔ ۱۳۔۱۴ ورھے دی عمر وچ پنجابی مشاعریاں وچ جان نال شاعری دا شوق ہویا۔ تے اُستاد گام دے شاگرد ہوئے تے ۱۶۔۱۷ ورھے دی عمر وچ میاں عشق لہر نال ٹکرلین لگ پئے۔

آواز وچ گرج۔ گونج تے لوچ سی۔ گوں کے پڑھدے سن۔ جد شعر پڑھدے سُنن والے مست ہو جاندے۔ تے لوک آپ نوں روپے تے تمغے دیندے۔ جویں اِک واری آپ دے شعراں تے خوش ہو کے مولانا ابوالکلام آزاد (وزیر تعلیم ہند) نے آپ نوں سونے دا تمغہ دِتا۔

پہلوں پنجابی وچ سچدل تے اُردو وچ قیصر تخلص کردے رہے۔ پھر اِکو قیصر ہی اختیار کر لیتا۔

شروع وچ عشقیہ نظماں تے گون (گیت) لکھدے رہے۔ جد ۱۹۱۹ء وچ سیاسی رنگن چڑھی اہناں عشقیہ شاعری چھڈ کے سیاسی رنگ اختیار کیتا۔ تے ہر بحر تے ہر گیت دے طرز تے شعر آکھے۔ جہڑے بڑے مقبول ہوئے۔ آپ اہناں شعراں صدقے نو واری جیل گئے۔

۱۹۲۰ء وچ اہناں روزانہ اخبار امام جاری کیتا۔ ۱۹۲۱ء وچ کتاباں دی ہٹی کھولی۔ پر اِہ کم نہ چلّے تے ٹھیکیداری شروع کر دتی۔ جس وچ رب نے بڑی برکت پائی۔

اہناں دیاں چھپیاں کتھیاں چول سچدل دا کلیجہ۔ قیصر دے نگینے۔ بھرے دیاں پینگھاں۔ جھنڈی والے میتھ جوڑ دی مشہور ہن۔

قیصر بڑے ملنسار۔ مجبتی تے سیتل سبھا دے سن۔ اِہناں دا شروع توں میل جول تے بڑا گوڑھا عام طور تے اُچیاں لوکاں۔ ودواناں۔ لیڈراں نال رہی۔ دیس دی محبت۔ سلجھے پن دا جذبہ۔ لوک سیوا دا خیال دَم دَم وچ رچیا ہویا سی۔ شعراں وچ ٹھیٹھ پنجابی ورتی اے۔ پر کوتا وچ اُردو۔ فارسی دی رنگن جھلک دی اے۔

کلام وچ یکجائی - اُچ خیالی تے رس اے۔ فارسی اثر ہیٹھ دیش پیار دی کوتا دا نمونہ:-

میری آہ نے کجھ تیار کیتا اے اج بدلاں دے شرادنے نوں
میں بھی تار جا بنھی اے اتھرواں دی اک نواں ای مینہ برسا دنے نوں

کسے غیبی آواز نے دسیا اے مینوں ٹھیکراں کولوں بچاونے نوں
چڑھی آوندی اُو کانگ ہنیریاں دی تیری مورکھاں خاک اڈاونے نوں

ہمت ہے ای تے لگھ اُہو جلدی ایسا آہلنا اک بناونے نوں
بدل ٹھنڈیاں کرن توں رہن عاجز تریمن بجلیاں جدے جلاونے نوں

ہورت

اِہ میں چناں رُت برسات ندی اے شوک گھوک کے ندیاں بہہ رہیاں نیں
پُریوں چھجی ہوا دی مار کھا کھا کشتاں پٹ دے وچ وہہ رہیاں نیں
لہراں مست ہو گئیاں سُن گھنگاں دے اک دوسری دے نال کھیہ رہیاں نیں
کن کن ہتیں لائی ہوئی بدلاں نے اِک گل سچی کنیاں کہہ رہیاں نیں
اِہ نام ندی اے کنڈھے تے کھڑے ہو کے پئی کسے ندی دیکھنی موج میاں
مار چھال دریا وچ اُٹھ چھیتی پئی موج دیکھے تیرا اوج میاں

اوس کنڈھے مہینوال دی جھگی تے اِس کنڈھے تے سوہنی
تے وچکار ندیا دیاں ٹھاٹھاں بن ہو کھلوتیاں ہونی
سوہنی سودا عشق دا کیتا جان گرا کے بوہنی
قیصر کوئی سکھالی نہیں پریت دی لڑی پرونی

سُنجی ہٹ غریب دی دیکھ نہ خوشیاں کر   قیصر بے پرواہیاں رب دیاں کولوں ڈر

گوہڑی رُت مزدور دی جس دی پینے شراب   وچ کلباں بیٹھ کے قیصر پین نواب

مُلاں پنڈت پادری مذہباں دے دلال   قیصر گدھاں وانگ پٹے کھان مویاں دا مال

گیانی گورمکھ سنگھ مسافر

نام گیانی گورمکھ سنگھ اُپ نام (تخلص) مسافر علاقہ سوان (پوٹھوہار) دے پنڈ دوھوال تحصیل فتح جنگ (اٹک) وچ ۱۸۸۹ء نوں جنم لیا۔

اہناں دے پتا داہی زمینداری کردے سن۔ ۱۹۱۵ء وچ جد مڈل وچ پڑھ رہے سن۔ تے پنڈ وچ رہندے سن۔ شعر آکھن دا شوق ہویا۔ آپ دی شاعری دا مڈھ کویں بجھا۔ آپ فرماندے ہن:۔

"نکے ہندے دی گل اے۔ اٹھویں وچ پڑھدا ساں۔ ۱۹۱۵ء دا ذکر اے۔ تھانے والے لوکاں نوں تنگ کردے سن۔ اوس تے الف توں ی توڑی سٹے پھٹے شعر لکھے سن" اکھو ہویا دا اے۔ اہ پہلا ہی موقع سی۔ تھانیدار نے اک پلیگ ڈیوٹی تے آئے ہوئے ڈاکٹر دا اک مریض نوں مارن دے اپرادھ تے چالان کر دتا۔ پر ڈپٹی کمشنر نے بری کر دتے سی۔

پ
پنج ہے فیس سپاہیاں دی سو شیخ تے پنجی حوالدار لیندے
کجھ چودھری تے ذیلدار لیندے جیہڑے بن مدبر وچ گھا ہندے
باہروں چٹڑے کپڑے دیکھ کے جی لوک اہناں نوں کرسکار ہندے
دس نمبر دے آپ بدمعاش ہندے اینویں ہور نال تیئیں بدکار کردے

ایس وچ شیخ توں مراد تھانیدار سی۔ کیوں جو اہ تھانیدار شیخ سی۔

اہ سیحرفی لکھن نال آپ نوں شاعری دی چیٹک لگ گئی۔ ۱۹۲۱ء وچ جد ننکانے دا خونی حادثہ پیش آیا۔ تے اوس وچ اک عورت دے پنج پتر شہید ہو گئے۔ اُہناں دے مرن دی خبر سن کے آپ دے حساس دل تے بڑا اثر ہویا۔ آپ نے ایس واقعے تے اک سوال جواب لکھیا اے۔ جیہڑا بڑا من کھچواں تے جگر چیرواں سی۔ لکھدے ہن۔

ماتا
اُڈ رے راہیا دوھیا اے شک میرا لادیں ویر نہ ترت سنان دی کر
سینہ دھڑکدا آندراں بجھ گیاں کہدے جھٹ نہ ٹھول لکان دی کر
میری چوٹیوں نکلدا دھوں جاندا آنسو وگدے بند کران دی کر
میرے جگر دے ٹوٹیاں پتراں دا پتہ ہے ای تے کجھ بتان دی کر

راہی

ماٸے خبر مینوں تیرے بچیاں دی اُہ تاں گورو سنمکھ منظور ہو گٸے
نال تیل دے کر اشنان انتم سیک نار دا جھل کے نور ہو گٸے
جنم مرن دیاں پھاہیاں کٹ کے تے سداٸی اُہ امر ضرور ہو گٸے
پنڈ اٹک گیا ماٸے مسافراں دا دو سو ساتھیاں سنے اُہ پور ہو گٸے

ایس وچ تخلص نوں کیہا سوہنا ورتیا اے۔ آپ دی اِہ پوری نظم تے ہور ایہاں دھارمک نظماں "صبر دے بان" ناں ہیٹھ چھپ کے بڑیاں پرچلت ہویاں۔ مسافر جی نوں شروع توں دیس سیوا۔ اکالی تے راج نیتک لہر دی رنگن چڑھی سی۔ ڈھیر چر پولیٹیکل تے اکالی لہر بابت کوتا لکھدے رہے۔ تے جد شملے وچ پنجابی کوی دربار ہویا اوس وچ آپ نے نظم "پریم" پڑھی۔ تے اوس دے بعد ساہتک (ادبی) تے اخلاقی رنگ ول وی دھیان کیتا۔

جیہاں جیوں "اپنے آپ اندر جھاتی پایا کر"۔ "پریم دا دھوا پیارا پنجاب"۔ بچپن۔ سوہنیاں نظماں ہن بچپن جد پہلی وار ۱۹۳۲ء وچ ایف سی کالج لاہور دے اِک مشاعرے وچ پڑھی تے اِک اِک لفظ تے سروتیاں داد دتی تے فیر اِہ نظم ڈھیر چر تک آپ کولوں ہر مشاعرے وچ سُنی جاندی رہی۔ ایس نظم دے کُجھ شعر اِہ ہن

وچ رنج رنج ددھا گیٸی — من دُھو جیہی اِک پا گیٸی
کُجھ کرک سینے لا گیٸی — جد یاد بچپن آ گیٸی
ندیاں کِسے نوں وَڈھنا — گالہاں کسے نوں کڈھنا
اُڈا کِسے نوں مارنا — جھگا کِسے دا پاڑنا
کِنیاں سی موجاں مَندیاں — روکاں نہ کُجھ پابندیاں
چھلیاں توں دانے اُگھیڑدا — پھردا ساں پھکّے ماردا
بے فکر بے پرواہ سی — من دا میں شاہنشاہ سی
کوٸی نہ سی نِنھّی جڑھی — مُڑ آوندی نہ اُہ گھڑی
اڑیاں اِہ عہد پیاریاں — بچپن توں سو سو واریاں
کہندا کوٸی شیطان سی — کوٸی آکھدا حیوان سی
ہاسی سنے کہنا سکھیا — چڑدا ہی رہنا ایں جھکھیا

ماروں گی مرنے جو گیا ۔۔۔ کیہڑا توں مندی ہو گیا
بھابھی سہے کمے انموڑا اے ۔۔۔ کیہڑا اِہ رنڈی چھوڑ لے
گلّاں محبت والیاں ۔۔۔ اج بن گیاں نے گاہلیاں

انجان ساں "گورما" ساں ہیں ۔۔۔ ہر اکھ دا سُرما ساں ہیں
ہُن کیوں کہ جتھیدار ہاں ۔۔۔ کیاں اکھاں دا خار ہاں

نظم وڈھوا چوں دو بندے

وڈھا گُبا بیمار لاچار تر لوں ۔۔۔ اِک اِک قدم اُتّے سو سو ساہ لیندا
روٹی پچدی نہیں کھنگ ہٹدی نہیں ۔۔۔ پچھے پھرے حکیماں دوا لیندا
لاٹھی بھار تردا دسے وانگ مُردے ۔۔۔ پھر وی اُوس دا اجے نہ چاء لہندا
رہیا طور نہ پیسے دے زور اُتّے ۔۔۔ باراں سالاں دی کڑی ویاہ لیندا
مویا آپ ویچاری اَوہ نال مر گئی ۔۔۔ ماری مت جو گئی وڈیریاں دی
ساری عمر دے رونے مار بیٹھی ۔۔۔ ہو کے چور ابلا چوال پھیریاں دی
سُندر خوبناں بھری جوان لڑکی ۔۔۔ جہدے ہان دیاں اجے کواریاں نیں
پھیرے لیتیاں گزریا سال وی نہیں ۔۔۔ ناہیں ٹکیاں سدھراں ساریاں نیں
شگناں والیاں ساویاں لال سوہیاں ۔۔۔ اجے چولیاں ناہیں اُتاریاں نیں
پُھٹن پھلن توں پہلاں ٹُک گیاں ۔۔۔ ہریاں کھیتیاں سبز کیاریاں نیں
دے کے واشنا سوہنی جہان تائیں ۔۔۔ مٹھے پھل دے کے بیشک ٹک جاون
پر ارمان رہندا اِہناں غنچیاں دا ۔۔۔ کِھلن کھِڑن توں پہلاں جو ٹک جاون

مسافر جی گوردوارہ پربندھک کمیٹی دے جنرل سکتر تے جتھیدار رہے ہن۔ تقسیم دے بعد آپ کانگرس کمیٹی دے جنرل سکتر تے پوربی پنجاب دے وزیر ہُن بھارت پارلیمنٹ دے ممبر ہن۔ آپ دے کلام وچ بڑا اسنجم یسنگوچ۔ روانی تے رس اے۔ ہر شعر اثر۔ سادگی تے سچائی دے رنگ وچ رنگیا ہویا اے۔ آپ دی تصنیفاں چوں صبر دے بان۔ جیون پندھ۔ پریم بانی تے دو ناول وکھری دنیا۔ ستا تماشا وغیرہ چھپ چکے ہن۔

محمد اسمٰعیل عیسیٰ

نام محمد اسمٰعیل تخلص پہلوں ناآدم فیر عیسیٰ۔ پیو دا نام میاں غلام قادر۔ امرت سر دے وسنیک۔ جنم فروری ۱۸۹۹ء وفات ۱۹۴۷ء۔

اہناں دے پیو دادا کشمیر چھڈکے امرت سر آگئے تے پشمینے دا کم کردے رہے۔ جد اہناں ذرا ہوش سنبھالیا تے سکول پڑھنے پئے۔ پر چار جماعت پڑھ کے طبیعت اُچاٹ ہو گئی۔ کجھ چر بعد میونسپل کمیٹی امرت سر وچ دارو غہ لگ گئے تے اخیر سمے تک ایتھے کم کردے رہے۔

شاعری دا شوق مڈھ توں سی۔ شعر بڑی رسیلی آواز تے لے نال پڑھدے سن۔ پنجابی توں سوا اُردو وچ وی شعر کہے، تے شعراں دی سدھائی حکیم فیروزالدین صاحب طغرائی امرت سری توں کراندے رہے۔ اہناں ڈھیر سارے پنجابی قصے تے نظماں لکھیاں۔ جنہاں چوں کئی چھپ چکے ہن۔ نعت خوانی تے نعت گوئی دا خاص ملکہ سی۔ اوہ سماں وی عجیب سی کہ شیخ شاہ بخاریؒ دے مزار تے پنجابی مشاعرے ہر جمعے نوں ہندے۔ اِک پاسے بابو کرم امرت سری تے دُوجے پاسے محمد اسمٰعیل عیسیٰ آہموں ساہمنے بیٹھ جاندے تے واری واری اِک دُوجے وَل اشارہ کر کے شعر پڑھدے۔ جویں نوہ سس، درانی جٹھانی یا ننڈ بھرجائی آپس وچ طعنے مہنے کر رہیاں ہون۔ ایس طرح بابو کرم نے اہناں نوں ضِدت بازی دا اِک نواں ڈھنگ سکھایا۔

اِہ پنجاب دی پوربی پچھمی ونڈ وی بھٹیا ہندے ہوئے ۱۹۴۷ء دے فساد وچ امرتسر وچ شہید ہو گئے۔

کلام دا نمونہ:۔

مُلاں آپنی پیا سنا وندا اے، باہمن آپنی پیا سُنائی جاندا اے
اُہ کھچدا وَل مسیت میںنوں تے اِہ مندر دے وَل بُلائی جاندا اے
اُہ بانگ تے بانگ سنائی جاندا اے اِہ ٹل تے ٹل کھڑکائی جاندا اے
عیسیٰ دوہاں نوں چھڈ چل میخانے ساقی چنگا اے سبھ نوں پلائی جاندا اے

نعت دا نمونہ گیت:۔ یثرب والیا سائیاں میری جِندڑی نہ رول
کملی والیا بیبا، سدلے کملی نوں کول

تیرے دوارے تے آواں، رو رو حال سُناواں   سینہ چیر دکھاواں، دل دے زخماں نوں کھول

یثرب والیا سائیاں میری جندڑی نہ رول

تیرے عشق نگینے، بالی اگ ہے سینے   سَدئے وچ مدینے دے دُکھاں سٹی مَیں رول

یثرب والیا سائیاں میری جندڑی نہ رول

نظم "بسنت رُت" دے دو بند :-

تڑکیاں نے ڈوڈیاں تے چھَیل بانکے چھُٹے نے   لیف تے تلائیاں جُلے پرے لاہ کے سُٹے نے

ٹھنڈاں نال بیٹھے ہوئے دل پھیر اُٹھے نے   پیلے پٹ والی نے ہزاراں دل لُٹے نے

سادا سادا جوبن اِہدا مول ہے شنگار دا

آؤ آؤ مزا لئیے بسنت دی بہار دا

جھومدے نے ٹہن واواں ٹھنڈیاں نے چھُٹیاں   پیلے پیلے پھُل کھڑے کرُو نبلیاں پھُٹیاں

پریم رس پی کے اکھاں نرگساں نے پُٹیاں   لال لال پھُل کتوں دولتاں نے لُٹیاں

ہرا ہرا پتّہ پیا پت ہے سوار دا

آؤ آؤ مزا لئے بسنت دی بہار دا

نظم ندی دا نہین جھوں تن بند :-

اِک دن ندی کنارے   اُٹھ کے سویر سارے   میرا جو جانا ہویا   ڈِٹھے سمیں نیارے

چڑھدے توں وگدی آوے   لہندے نوں وگدی جاوے

وچ زور نٹھی جاوے   ڈیرا کتے نہ لاوے   کیہ جاناں کجھ کہندی   اینویں پئی کھچاوے

اُڈدی ہے نیچ تانگاں   ہے ماردی چھلانگاں

عیسٰی وگا ندی دا   اُتر ہے زندگی دا   دنیا ہے جانی پیارے   میلا چلا چلی دا

ہے اِہ ندی دی بانی   رکھ اپنا پوردا پانی

ڈاکٹر فقیر محمد فقیر

نام فقیر محمد تخلص فقیر۔ کدے کم ڈاکٹری دا کر دے سن۔ پر ہُن شعر ادب دی خدمت۔ پیو دا ناں حکیم میاں لال دین ذات ٹھاکر کشمیری۔ ۱۹۰۰ء وچ گوجرانوالے وچ جنم لیا۔

آپ دے وڈ وڈیریاں امام دین پنڈ پوچھل ونتی سرینگر کشمیر توں چھڈ کے گوجرانوالہ آ گئے تے ایتھے حکیمی کر دے رہے۔ اُہناں دے بعد آپ دے والد اُہناں دی گدی تے بیٹھ کے لوکاں دا دوا درمل کر دے رہے تے اُہناں حکمت وچ چنگا ناں پیدا کیتا۔

۱۹۱۳ء دی گل اے اِہ اجے چھوٹے سن تے سکول پڑھدے سن کہ اِہناں دے والد اِہناں توں ہمیشہ لئی جدا ہو گئے۔ اُہناں دے مرن تے بے قراری تے دُکھ دی حالت وچ اِہناں دے مونہوں نکلیا:-

دل دی وسدی وستی اُجاڑ میری واسی آپ نے کیتے سدھار چلے
رونا دے چلے میریاں اکھیاں نوں لے کے دل دا صبر قرار چلے

اِہ اِہناں دا پہلا شعر سی جیں راہیں دل دی ہواڑ کڈھ کے غم دے اُبال توں کجھ ہلکیاں کیتا۔ پر اِہ جدائی دی بھڑکی اِک شعر نال کد بجھدی سی۔ اِہناں پیو دے ہیر دے وِچ کجھ ہور وی شعر آکھے تے ۱۹۱۴ء وچ منشی محمد ابراہیم عادل دے شاگرد ہو کے اُہناں توں شعراں دی سدھائی کران لگ پئے۔

عادل صاحب نے اِہ ویکھ کے کہ اِہناں نوں شاعری دا ڈاڈھا شوق اے۔ اِہناں وَل چوکھا دھیان دِتا کول بٹھا کے شعر لکھواندے تے اصلاح دیندے رہے۔

پھیر اِہناں سکول دی تعلیم چھڈ کے ۱۹۱۵ء وچ میڈیکل کالج لاہور دی لیبارٹری وچ کم سکھنا شروع کیتا تے اوتھے ای نوکری کر لئی۔ فیر گوجرانوالے جا کے آپنا شفاخانہ کھول لیا۔ پر ہُن کجھ چر توں لاہور وچ شاعری ٹھیکیداری تے ایڈیٹری کر رہے ہن۔ اِہناں لاہور توں اُردو حرفاں وچ ماسک پتر پنجابی جاری کر کے پنجابی زبان دی اِک بڑی ضرورت نے گھاٹے نوں پورا کیتا اے۔

آپ مشاعریاں وچ اکثر نظماں پڑھدے رہے ہن تے آپ دی چوٹ بازی میاں عشق لہر نال چوکھی رہی اے۔

اِہناں سکولی تعلیم چھڈ کے کجھ تصوف، فقہ، صرف نحو، منطق، فلسفہ تے عروض پڑھی تے فیر پنجابی شاعری زندگی دا مقصد بنا کے شعر آکھنے شروع کیتے۔ اِہناں دیاں تصنیفاں چوں صدائے فقیر، رباعیات فقیر وغیرہ چھپیاں ہویاں نے

ہیر رانجھا اُن چھپی اے۔

آپ دے شعراں دی بولی مٹھی۔ صاف تے رس بھنی اے۔

کلام دا نمونہ: نظم "خدا" دا اِک بند:-

اُچائی اے جیہڑا پہاڑاں نوں دیندا
اُداسی اے جیہڑا اُجاڑاں نوں دیندا
کشش پنچھیاں رت تاراں نوں دیندا
پھلاں نوں مہک کنڈے واڑاں نوں دیندا
بس اوسے نوں سجھو خدا آکھدے نیں

"ساون گھٹا" دا اِک بند:-

اوہ ویکھ چڑھی اے گھٹ ساقی
کیہی سُندر روپ رسیلی اے   کوئی لس کالی کوئی نیلی اے
کوئی اُودی تے کوئی پیلی اے   البیلی چھیل چھبیلی اے
سینے وچ پائے پھٹ ساقی
اوہ ویکھ چڑھی اے گھٹ ساقی

"ہیر رانجھا دا نمونہ "جواب کیدو":-

وِچ گھت کے لیکھیوں رہیا ادھر کیتا کم کی اوس وہار دا نی
جیہڑے خصم نہ مال دا پتہ کیتا ہویا مال اُو چور چکار دا نی
دادی بھلنوں رہیا ہر نالیاں توں جھگا چوڑ ہویا زمیندار دا نی
جاتا تادے جنہیں انداز نوں نہ بھُکا وجیا اوس لوہار دا نی
پچھرجے لگی کھڑی کندھ نوں نہ پٹہ بنے گا اوس دیوار دا نی
چونا چھت نہ رلیٹے کدی جیکر کھول بن دا اے انت پسار دا نی
جے نہ کھوہ دا دُور ہنیک کریئے ٹکے سوئیوں پیٹ نسار دا نی
دوہر جوہر نہیں لگدی جد دل توڑی بن دا روپ نہیں کنک جوار دا نی

چوپائی :-

شرک خفی دے نال قریبی نسبت شرک جلی دی
جانوں کلا دے سنگھن ہردم خوشبو ایس کلی دی
وَاذْکُرِاسْمَ رَبِّکَ اصلی رسم سی عشق گلی دی
قول ثقیل فقیر مزمّل زینت سی کملی دی

غزل دے کجھ نمونے :-

ساتوں توں نگاہواں دے اَج نویں تُل دے ویکھے نے
اُکھاں دیکھیاں اکھاں نوں دل دِلاں نوں بُھل دے ویکھے نے
کل ہوا نوں بوٹیاں اُتے باغے ہسدے سن ملے
اَج ہنیری پتر جہیڑے راہ وِچ رُل دے ویکھے نے
مالی اَج خزاں دے ساتوں ایویں پئے ڈراوے دین
اساں بہاراں وچ خزاں دے جھکڑ جُھل دے ویکھے نے

باغاں دے دل اے رُخ تند ہواواں دا اجے وی — دُھڑکو اے بہاراں نوں خزانواں دا اجے وی
کلیاں دِچ اجے بلدیاں لاٹاں دی اے لالی — پُھلاں وچ اے سیک اگدے ہاواں دا اجے وی
سلطان گرو پیر دھنی مُلّاں براہمن — بندہ اے بشر بڑیاں خداواں دا اجے وی
سر دین دیاں میتوں اجے انجیں سنے جاچاں — کر دے نے جے اُہ مان اداواں دا اجے وی
دِل جان جنہاں واسطے وارے نے فقیر اُہ
کر دے نے گِلہ میری وفاواں دا اجے وی

اجے وی ہساں کدی کدی میں سدھراں دیاں براتاں تے
گل لاکے تقدیر میری نوں رہندی اپنے تدبیر اجے
گلی تیری دیاں اُبنجے اجے اُداس اُداس بہاراں نیں
آکے دیکھ فقیر تیرا اسے اسے طرح فقیر اجے

میر محمدّ الدین میر

نام میر محمد الدین۔ تخلص میر۔ پیو دا نام قادر میر شاہ ہمدان حضرت میر کبیر دی لڑی چوں۔ جنم ۱۱ فروری ۱۹۰۰ء اہناں دے وڈیرے سرینگر کشمیر توں ہجرت کر کے پنجاب آ گئے تے جلال پور جٹاں ضلع گجرات وچ وسنیک بنے۔ اِہ کجھ چر جلال پور جٹاں دی وڈی مسیت وچ پڑھے۔ فیر کم کاج وچ رُجھ گئے۔ پہلوں کھڈی کپڑے دا کم کیتا۔ فیر کجھ چر مرغی انڈے دا کاروبار کردے رہے۔ ۱۹۱۴ء توں ۱۹۱۹ء تک ریاست اندور، ہوشنگ آباد وغیرہ دے جنگلاں دی ٹھیکیداری کردے رہے تے مڑ ۱۹۲۰ء توں کپڑے دی کھڈیاں دا کارخانہ چالو کر لیا۔

کم کاج دے نال نال جوانی سمے وچ سیاست وَل دھیان دِتا۔ ۱۹۲۴ء وچ انگریزی سرکار نے دفعہ ۱۴۴ دے تحت سال بھر لئی قید کر دِتا۔ تے ایس سمے جیل وچ اہناں نوں شاعری دا شوق ہویا۔ جد ۱۹۲۵ء وچ رہائی پائی۔ مولانا سید حبیب دی صلاح نال ملک غلام محمد عرف استاد گام دے شاگرد ہو گئے۔ ۱۹۲۵ء توں ۱۹۳۷ء تک اہناں تن کتاباں صمصامِ میر، سیف مرید تے ختم نبوّت لکھیاں۔ حکومت نے تِنّے ضبط کر لیاں۔ اہناں دِناں وچ کئی واری سیاسی سرگرمیاں سببوں جیل یاترا کیتی۔ اخیری وار روپڑ ضلع انبالہ وچ نظر بند سن کہ قائداعظم نے چھٹکارا دوایا۔ اِہ مسلم لیگ وچ آ گئے تے اپنے شعراں نال مسلم لیگ دے جلسیاں دی روح نوں گرماندے رہے۔

اہناں دیاں دو کتاباں شہد دی مکھی تے رہبرِ اعظم چھپتی چھپن والیاں ہن۔ اہناں نوں اپنی ماں بولی نال پیار نہیں سگوں عشق اے۔ اہناں پنجابی وچ اخبار رسالیاں دی گھاٹ نوں محسوس کر کے ۱۹۵۲ء وچ ہفتہ وار "پاک پنجابی اخبار" جاری کیتا۔ پر دوجیاں رُجھیویاں سببوں اِہ زیادہ دیر جاری نہ رکھ سکے۔

آواز وچ گرج گونج بڑی اے۔ مشاعریاں وچ بڑی آدر عزت نال بُلائے جاندے ہن۔ عام طور تے صدر منتھے جاندے ہن۔ پڑھنت بڑی سوہنی تے مُن کھچویں اے۔ کلام وچ رس، لوچ تے روانی اے۔

اہناں دی چوٹ بازی میاں عشق لہر، ڈاکٹر فقیر محمد فقیر تے استاد ہمدم نال زیادہ رہی۔

کلام دا نمونہ :-

میرے عملاں وچ ہین نے وصف جتنے کراں یار دی نظر سب لیکھیائیں
اسم یار دا نقش باریک کر کے اپنے دل دماغ وچ رکھیائیں
صورت یار دی صورت ایمان وسدی رکھاں کتھے ہُن تینوں بھلیکھیائیں
بے ساختہ میر زبان بولی، حُسن یار وچ مولا نوں ویکھیائیں

جنھاں اکھاں وچ یار مقام کیتا اُہنیں اکھیں نہ ہور کجھ نچ دا اے
تا عشق دا جس نوں لگ جاندا بے نیاز ہو کے ننگا نچ دا اے
بھُمبھڑ عشق دی عشق نے ہے تائی ویکھاں کون عاشق سڑ نوں نچ دا اے
جیوں جیوں عشق دی اگ نوں سرد کرناں تیوں تیوں میر سگوں بھانبڑ مچ دا اے

بنا عاشق تے عشق وچ سکھ بھناں، اِہ گل تے عشق نوں ترجّ دی نہیں
اگ عشق دی عاشق دا بدن لُوہندی جان عاشق دی اوس وچ بُجھ دی نہیں
جس دل تے عشق مقام کردا اُہنوں گل میر ہور کوئی سُجھ دی نہیں
پانی سارے سمندر دا میر سُٹاں اگ عشق دی لگی ہوئی بُجھ دی نہیں

جیہڑا دنیا تے آبرو کرن والا راز تیری زبان وچ بند ہے اُہ
عزّت ذِلّت دی ہے زبان کنڈی بولے تول کے جو عقلمند ہے اُہ
عزّت دُوجے دی کرنی نہیں آپنی ایں۔ جو نہ اِنج کرے خود پسند ہے اُہ
جیہڑی پرخے پریم تے جائے کتّی عزّت میر ہُندی پکّی تند ہے اُہ

ودھاتا سِنگھ تِیر

نام ودھاتا سنگھ اُپ نام تیر۔ پیو دا نام سردار ہیرا سنگھ قوم براہمن سکھ۔ پنڈ گھگروٹ ضلع راولپنڈی دے وسنیک تے گیانی ہیرا سنگھ دردؔ دے عزیز تے شاگرد۔ جنم ۱۹۰۱ء۔

دس ورھے دی عمر وچ پڑھنے پئے۔ پنجویں پڑھ کے سکول وَلوں مُنہ موڑ لیا۔ پیو پنڈ دے اِک چنگے زمیندار سن۔ پر اوہ ہل پنجالی نالوں رشتہ توڑ کے امرت سر آ گئے تے ہل دی ہتھی چھڈ کے قلم دا ہتھ پھڑ لیا۔

شاعری دا شوق جماندرُو سی۔ چوتھی وچ پڑھدے سن کہ اِہناں شعر لکھناں شروع کیتا تے اپنے سکے ماما مان یوگ گیانی ہیرا سنگھ جی دردؔ کولوں سدھائی کرا لیندے رہے۔ امرت سر آ کے علمی ترقی وَل دھیان دتا تے چھیتی ای گیانی دا امتحان دے کے گیانی ہو گئے۔ پہلوں رسالہ پھلواڑی وچ کم کردے رہے۔ اَج کل کتاباں لکھدے چھپواندے تے ویچدے ہن۔ اِہناں دیاں نظماں تے شاعری بارے واقفی نال بھرپور مضامین پنجابی رسالیاں وچ بڑے مان تران نال چھاپے جاندے ہن۔ اِہناں دے کلام وچ خیال اُڈاری، روانی، لوچ تے رس بڑا اے۔ سکھ شاعراں وچ خاصکر اُگھے تے چونویں کوی ہن۔ لے نال پڑھدے تے سماں بنھ دیندے ہن۔ مشاعریاں تے کوی درباراں وچ اکثر پہلے دُوجے درجے دا انعام لیندے رہے ہن۔ بڑے محنتی، ملنسار تے سادہ طبیعت ہن۔ شعراں وچ سوز تے اثر کُٹ کُٹ کے بھریا ہویا اے تے اِہ خبرے تخلّص دا اثر اے کہ جد شعر پڑھدے ہن اِہناں دا ہر بول سُنن والے دے دل وچ تیر وانگوں کھُبھ جاندا اے۔

چھپیاں لکھتاں دی سُوچنا (فہرست) :- شہیدی واراں۔ دھرو بھگت۔ انیائے تیر۔ گنگے گیت۔ کال کوکاں۔ نویں نشانے (کوتا وچ) تے بندا بہادر۔ نل دمینتی۔ شکنتلا تے خونی بھائی (ناول)، وارتک وچ۔

کلام دا نمونہ نوری کرتاں وچوں "بڈھے دی کنبنی"۔

جیٹھ ہاڑ وچ تھر تھر کنبدا ڈِٹھا بُڈھا لالہ
کُبا لک جھرڑیاں پیاں جاپے مرنے والا

پُچھیا بابا ایڈی گرمی، توں کیوں تھر تھر کنبیں
آکھن لگا کہ درگاہ دا انگ دا پیا اے پالا

زندگی :- ہنٹر ہویا کھنّب نے آ سر کڈھیا ای سی حالاں
"اوہ کھنّب گئی" پُٹ لؤ دھو لؤ کھلّی پائی بالاں

دیکھدیاں اِی پُوری ہو گئی آکھن لگی اِہ کیہ
ہُن ای دیویں جیون دا ہُن ای جیون دیاں ترکالاں

دلوبی۔ اِن ۔

فیروز سائیں

نام فیروزالدین مشہور فیروز سائیں۔ تخلص عارف تے فیروز۔ امرت سر دے وسنیک۔ جنم سنہ ۱۹۰۲ء دے نیڑے تیڑے۔

اِہناں دے پیو پشمینے دا کم کردے سن۔ اِہناں اُردو دا قاعدہ پڑھیا۔ پر اگے پڑھن دی تھاں ٹپہ گری کر کے روٹی کمان کھان دی فکر کرنی پئی۔ شاعری دا شوق جماندرو سی۔ گوڈیاں تے ٹپے والی چادر وَل کے ہتھ نال ٹپہ کرنا۔ تے کول دیوان غالب رکھ کے پڑھدے رہناں۔ اِہ طریقہ سی۔ تے یا پھر کوئی اصلاحی قصہ لِکھ کے چھپوا کے تے گا کے آپ ویچنا۔

کوئی دس ورھے ناستک (رب دے منکر) رہے۔ پر فیر مذہب دے قدمیں آ ڈِگے۔ اَج کل لاہور شاہی محلہ وِچ وَسدے اے۔

شعر سوہنے کہندے ہن۔ بینت۔ گیت۔ بول۔ تے ہور اصلاحی نظماں لِکھدے ہن تے لوچدار آواز نال گا کے پڑھدے تے سماں بنھ دیندے ہن۔ شعراں وچ رس۔ لوچ تے سوز اے۔ خوش طبیعت۔ اُچ محبتی۔ ملنسار تے ہس مُکھ۔

نمونہ کلام:

فیر مُڑ کے سَوں گئے میرے نصیب — ہو گئے دُکھ درد مُڑ میرے قریب
فیر نبضاں میریاں ٹٹولدے طبیب — کون جانے گجھیاں بیماریاں
فیر مینوں یاد آئیاں یاریاں

ہور:

بن گہنیوں ماہی سجدا اے — تک ویکھاں جی نہ رَجدا اے
بن ڈِٹھیاں جی گھبراوندا اے — ڈِٹھیاں بھی چین نہ پاوندا اے
جد ماہی ساہمنے آوندا اے — دل دھڑکدا ٹھک ٹھک وَجدا اے
بن گہنیوں ماہی سجدا اے

ڈکھ درد فیروز جدائیاں دے کو چھڈیا وانگ سودائیاں دے
ڈٹھ جاندے رسوائیاں دے جد عشق دا بھانڈا بھجدا اے
بن گہنیوں ماہی سجدا اے
مکھ ویکھیاں جی نہ رجدا اے

"مجاور" دی نندیا کردے لکھدے ہن۔ نظم "مجاور" چوں ترین شعر:

خانقاہاں تے بیٹھ مجوراں نے رکیہ پٹھیاں چائیاں
اہ سبھ وہلے بیٹھ کے کھاون لوکی کرن کمائیاں
نذراں نے کے خلقت جاندی یاراں دی ہو جاوے چاندی
روز دہاڑے عیدا ہناں دی ہوون خوب کمائیاں
ساڈیاں ماواں بھیناں جاون خانقاہاں تے نذر چڑھاون
مرداں دے وچ دھکے کھاون کہیاں شرماں لاہیاں

"ماہیا" دے چند بول:

چھتری نوں رکل ماہیا
لوکاں دیاں رون اکھیاں ساڈا روندا ای دل ماہیا

تیرے حسن دا بل اڑیا
اکھاں تینوں تک لیندیاں مونہوں نکلے نہ گل اڑیا

اکھیاں دی ٹھنڈ ماہیا
جد تک ویکھدی ئیں تیرے جاندے دی کنڈ ماہیا

راکھا سب کجھ کھا گیا میں کیوں نہ روواں
جان دا راکھا، مال دا راکھا
راکھا بنیاں قسماں کھا کھا
ہن نہیں من دا میرا آکھا
ویلا وقت لنگھا گیا، میں کیوں نہ روواں

عبدالمجید بھٹی

نام عبدالمجید۔ پیو دا نام میاں چراغ دین۔ قوم بھٹی راجپوت۔ وزیر آباد دے وسنیک۔ ۲۴ فروری ۱۹۰۲ء نوں پنڈ اوڈکھ ضلع گوجرانوالہ وچ جنم لیا۔

سکولی تعلیم واجبی۔ پہلوں گکھڑ، وزیر آباد کجھ چر پڑھدے رہے۔ مڑ لاہور آ گئے۔ تے اُرد وچ بچیاں لئی نظماں۔ کتاباں۔ چارٹ لکھن دا کم چھوہیا تے اک ماسک پتر "ہونہار" بالکاں لئی جاری کیتا۔

شاعری وچ ایہناں دا اُستاد کوئی نہیں۔ نہ کسے کولوں اُنج ای اصلاح مشورہ لیا اے۔ بس اِہ ربی دات ای اے۔

بچیاں لئی عام لکھیاں کہانیاں پڑھیاں تے کجھ پسند نہ آیاں۔ دل دے کہن تے من مرضی دیاں کہانیاں تے گیت اُردو وچ لکھنے شروع کیتے۔ جیہڑے بڑے مقبول ہوئے۔

پھیر ایہناں ہندی کالی شاعری شروع کیتی۔ جیہدا اک سنگرہ (مجموعہ) "نام ونگ" سنگم پبلشرز لمیٹڈ لاہور نے چھاپیا۔ تے ابوالاثر حفیظ جالندھری نے اوہدا دیباچہ لکھیا۔

پاکستان بنن دے بعد خیال آیا۔ کہ اُردو میری قومی زبان اے۔ میں ملک دی کسے گٹھ ڈل وی جاواں اِہ میرا ساتھ دیوے گی۔ میں ایہدے بغیر نامکمل آں۔ تے پنجابی میرا خون خمیر اے۔ جے خون خمیر مر جائے تے میں مر جاناں تے جے میں مر گیا تے اُردو کون بولے گا۔ خون تے خمیر مرنا نہیں چاہیدا۔ اِہ سوچ کے پنجابی لکھن لگ پئے۔ تے پنجابی وچ گیت۔ غزلاں۔ نظماں۔ فیچر۔ تنقیدی مضمون تے ناول لکھنے شروع کر دتے۔ تے اوہدے وچ بڑے کامیاب رہے۔ ایس توں سوا۔ لوک گیتاں۔ اکھاناں تے ریتاں۔ رسماں بارے بڑی صلاحیتا۔ لوگ پُن چھان کر رہے ہن۔

نام ونگ۔ بولتی تصویریں۔ دل دریا۔ ٹھیڈا تے ہور ڈھیر کتاباں چھپ چکیاں ہن۔ قلم وچ روانی اے۔ لوچ ڈھیر اے۔ خیال وچ اُڈاری تے اُساری بڑی اے۔

ریڈیو پاکستان توں ایہناں دے گیت۔ فیچر۔ مضمون اکثر آوندے رہندے ہن

نام ونگ دی اک نظم "اپنا کیے" دے تن بند :

راج کماری جھولا جھولے داسی اُسے جھلائے
مُورکھ جانے بھل کرموں کا، میں جانوں اپنا کیئے

مانگے بھیک نہ پائے کوئی کوئی عیش منائے

گدّی پر دھنوان براجے کنگلا کشٹ اُٹھائے

نظم پہ چاوا دے کجھ شعر سو

کنچن کمایا ــــ چنچل چِتون ـ مُکھ چندا اترائے

مرگ نینی کیوں کاجر ڈالے ـ کاہے چھوڑی آن ؟

دِل دریا چوں اِک نظم ـ دیسیں دیس پنجاب

کنکاں کہندیاں گاہیں گاہیں
تھاں تھاں لگدی لاب نی سیئو

ہسدے میلے وسدیاں باراں
شرم حیادی آب نی سیئو

مست بہاراں رُت مستانی
کیہڑا دیس جواب نی سیئو

کتھے نے اِہ لہراں بحراں
دسو پھول کتاب نی سیئو

مجھ سے نہ دیکھا جائے
مورکھ جانے لیکھ کی ریکھا میں جانوں اپنائے
مجھ سے نہ دیکھا جائے
مورکھ جانے عقل کی لیلا میں جانوں اپنائے
مجھ سے نہ دیکھا جائے

چھب نیاری برہا تے نیناں جو دیکھے للچائے
کاہے کرے سنگار سجنی کیا انہونی آج؟
کنچن کیوں بھیا روپ بھکاری کون گھٹا یہ مان
کاہے کرے سنگار سجنی ! کیا انہونی آج

کھڑ کھڑ ہسدیاں رہن کیاہیں
پھُلیں پھُل گلاب
ہاں ہاں دیسیں دیس پنجاب نی سیئو
سوہنے گبھرو تے مٹیاراں
پھُلیں پھُل گلاب
ہاں ہاں دیسیں دیس پنجاب نی سیئو
ہمت غیرت حسن جوانی
پھُلیں پھُل گلاب
ہاں ہاں دیسیں دیس پنجاب نی سیئو
کتھے ہور جھناں دیاں لہراں
پھُلیں پھُل گلاب
ہاں ہاں دیسیں دیس پنجاب نی سیئو

کِتھے نے اِہ ماہیے ڈھولے — دل پیا گنگوں گنگوں بولے
سوہنے سپنے خواب نی سیّو — مہکیں پھل گلاب
ہاں ہاں دیس دیس پنجاب نی سیّو

پیار دی پٹاری دل پکھیوں بیائی آں دے — سدھراں دے نال چنّاں رکھیں سنبھال وے
پیار دی پٹاری دل
جیہڑی چن جانی توں چیر کے بنائی سی — تاریاں دی چھاویں سارے جگ توں لکائی سی
جدھے لئی بجھے نیں میں رنگ بھال بھال وے — پیار دی پٹاری دل
جدھے تے بنایاں نیں میں چاواں دیاں پٹریاں — جدھے تے بہائیاں نیں میں چیہلاں دیاں چڑیاں
بولیاں پچھانیں تے میں گھولی ڈال وال وے — پیار دی پٹاری دل
ایہو بھکھ ساڈی چاہ ڈھول مکھناں — اکھیاں دے چھکے اِہ پٹاری سدا رکھناں
بھانویں بھکھ دکھ ہووے بھانویں سکھ نال وے — پیار دی پٹاری دل

غزل دا نمونہ

منتیاں بیٹھیاں دل دا بوہا کھڑک پیا اج فیر
اکھیاں دے وِچ پیار پرانا رڑک پیا اَج فیر
اساں ماریا دل نوں لبھا تے گوہڑیاں شاماں پیاں
بجھدا بجھدا دیوا ایویں بھڑک پیا اَج فیر
متھے تے مڑ گھوری دسی یار مینڈا جاپے
سوہنیاں دی ایس اٹکل تے دِل پھڑک پیا اج فیر
دکھوں سکھ اخیریوں جانن دوروں منزل نیڑے
بھلا ہویا جے قہر دا بدل کڑک پیا اَج فیر
ویکھ کے انگیاراں نوں جس توں پرت پیا سی ڈر دا
پلکاں پرنے بھٹی اندے سڑک پیا اَج فیر

مولوی اشرف علی

نام تے تخلص اشرف علی۔ پیو دا نام مولوی پیر صدر دین پنڈ گلیانہ ضلع گجرات دے وسنیک۔ جنم ۱۰ رمضان ۱۳۲۰ھ مطابق ۲۵ دسمبر ۱۹۰۲ء۔ جدی پشتی پیر، قوم دے قریشی اُنج پیشہ زمینداری۔ پیر بہاءالحق ملتانی دی آل چوں۔ ماں پیو آپ اَن پڑھ سن۔ پر اہناں نوں پڑھن پا دتا۔ اہناں سکول وچ ورنیکلر مڈل دا امتحان پاس کیتا تے ۱۹۱۶ء وچ فوج وچ بھرتی ہو گئے۔ پر کجھ چِر بعد نوکری چھڈ کے آ گئے۔ پھیر منشی فاضل، مولوی عالم تے میٹرک دا امتحان گھر پڑھ کے پاس کیتا پھیر حاذق الحکما دی سند حاصل کیتی تے مدرسی کردے رہے تے اِک سکول دے ہیڈ ماسٹر لگے رہے۔ اہناں نوں شاعری دا چسکا باراں ورھے دی عمر وچ لگا۔ پہلوں اِہ وی مجازی رنگ دے بَینت لکھدے رہے۔ اہناں دی مڈھلی کوتاں اِک نمونہ:

سوہنیاں سنگ پریت لا کے کدوں تاں آرام دے بہیں گا او
اِک درد جدائی دا دُکھ ہوسی دوجے طعنے جہان دے سہیں گا او
یاراں دوستاں وتوں بھی رہ جاسیں کس نوں دل دی بات پھر کہیں گا او
اشرف علی اِہ گل اوکھیرڑی اے جان مار کے جان نوں لئیں گا او

اِہناں چھوٹیاں موٹیاں ڈھیر کتاباں لکھیاں ہن جنہاں دی تفصیل اِہ اے: قصہ لیلیٰ مجنوں، سسّی پنّوں، دل خورشید احوال الآخرت، یوسف زلیخا (دوَن چھپیاں)، تے باغ بہشت ترجمہ نخچیودہ منظوم، خطبات اشرف علی، قصہ جابر، خوانِ یغما (حصہ اول و دوم)، سیرت محمدیؐ، تے ہیر وارث شاہ وچ وادھا۔ اِہ چھپیاں ہویاں ہن۔ ہیر وارث شاہ وچ اہناں وارث دے ناں تے آپ لکھ کے جیہڑے شعر پائے ہن اوہناں نے وارث دے کلام نوں چمکایا نہیں سگوں گدلا کیتا اے۔ جے اِہ کھیچل نہ کردے تے چنگا ای سی۔ وادھے والے اہناں دے شعراں چوں اک نمونے دا شعر: ؎

میری ایہو فریاد پیار یارا، اوکھیا غماں دا ابر بہار ہویا
وارث شاہ ملساں اِکوار دونویں جیکر رب دا کرم کبار ہویا

سیرت محمدیؐ اِہناں دے کلام دا سوہنا نمونہ اے۔ بہت ساریاں لکھتاں تے دُوجے لکھاریاں دے قصیاں دی شہرت ویکھ کے لکھیاں جاپدیاں ہن۔ جویں دل خورشید، احوال الآخرت، قصہ جابر، خوانِ یغما وغیرہ۔

جوشوا فضل الدین

نام تے تخلص جوشوا فضل الدین پیو دا نام فضل دین - لائل پور - ہُن لاہور دے سنیک - جنم جہلم ۱۹۰۳ء
اِہ مذہبوں عیسائی ہن - تے قوم دے راجپوت - جہلم دے جم پل - مڈھلی تعلیم جہلم پا کے لاہور آ گئے - تے
ایف - سی کالج چوں بی - اے پاس کیتا - اِنہاں دے پیا جہلم چھڈ کے لائلپور آ وسے تے اِہ بی - اے کر کے لائلپور
چلے گئے - ۱۹۳۳ء وچ اِنہاں ایل ایل بی دا اِمتحان پاس کر کے لائل پور وچ وکالت شروع کر دتی - فیر لاہور
آ گئے تے ہُن ایتھے لاہور وچ ای وکالت کر رہے ہن - مارچ ۱۹۵۱ء وچ اِہ پنجاب اسمبلی دے عیسائی حلقے وچوں
ممبر چنے گئے تے ۲۴ اگست ۱۹۵۵ء نوں نائب وزیر قانون بنائے گئے - جو اسمبلی ٹٹن تک رہے۔

اِنہاں ۱۹۳۵ء وچ پنجابی دی نگر سیوا کریاں ہویاں لائل پور توں رسالہ پنجابی دربار جاری کیتا جہڑا چھ
سال جاری رہیا - تے جس راہیں اِنہاں کیاں نوں پنجابی لکھن دی چیٹک لا دتی - اِہ اِنہاں دی انتھک کوشش
دا سِٹہ سی - کہ پنجابی دے بُج ویری وی پنجابی دے گُن گاون لگ پئے۔

جوشوا جی پنجابی دے چونویں لکھاری (ساہت کار) تے شاعر ہن کوتا تے وارتک (نثر) دوہاں وچ
اِکو جیہی پہنچ تے اُڈاری اے - اِنہاں دیاں اِہ کتاباں ہُن تک چھپ چکیاں ہن۔

ادبی افسانے (افسانہ) یسوع مسیح دی زندگی (وارتک وچ) دیہاتی تلوار (ڈرامہ) برکتے (ناول)
منڈے دا ٹل (کہانی) اخلاقی کہانیاں - تارے (نظماں تے گیت اردو اکھراں وچ) تے پتی ورتا کملا (افسانہ)
پربھا (افسانہ) گورمکھی وچ اتے ہندو مسلم یونٹی پنجاب کسٹمری لاء پریذیڈنٹ اینڈ فیوچر وغیرہ انگریزی وچ
آپ دے کلام وچ مٹھاس نور چ تے خیال اُڈاری بڑی اے - بولی ٹھیٹھ پر سادی اے۔
سبھا دے بڑے ملنسار مجلسی تے نیک خیال دے ہن - پنجابی دا پیار - روم روم وچ رچیا ہویا اے۔ تے
اِہ ماں بولی دی سیوا نوں اپنے لئی وڈیائی دا کارن سمجھدے ہن۔

کلام دا نمونہ - دو رباعیاں

اکھیں کھول کے دیکھ توں چنا! جو دکھیں سو نہ سیتی
توں شاعر ہیں رب دا شیشہ دُنیا تیں دل سے تکے

کتے پئے مُکیل جو تیری ڈھک سینے نہ رکھیں
صاف رکھیں اِہ شیشہ ماہی اُکھ رب دا چاہیں

بوہتیاں گلاں کر نہ چناّ! مت چاتر کہلاویں
من تیرے وچ اُن دِدھ موتی گھٹّے کتنے رلاویں
مٹھا بول تے تھوڑا اچناّ! جے مُل ہووی بوہتا
سستا اِہ جیون دا سودا گلّیں متے ونجا دیں

نظم بھروسے دا بوٹا - دے کجھ شعر

اِتھّے میں ونجاں ویہاراں دا پُٹیا
میں آساں تے چاہواں اُہناں دا کُٹھیا
میں آیا ہاں اَج تیرے بُوہے دے اُتّے
تہایا میں آیا ہاں کھُوہے دے اُتّے
توں بخشیں تے کرپا کریں اَج بھاری
تے بیتا توں کٹّیں میری اج ساری
میرے ہتھ تھکّے نیں کماں دے اندر
تے پیٹھے گئے ہڈ غماں دے اندر
میں ٹُریا ہاں پینڈے اَگے تے ہی پینڈے
اجے وی میرے پیر چکّو چ رہندے

نظم عرشی تارا تے کجھ شعر

او عرشاں دے نوری تارے
اِک گل سُن توں دی پیارے
نُور چڑا ہے اتّ سوہانا
بیٹھا ہیں توں سوہنے کھارے
اپر لوڑ نہ مینوں تیری
بھٹھ بیگانے پین سہارے
تینوں دان سوایا چَنّا
نور میرے مچ ڈھلکاں مارے
جے عرشاں دی لوڑ ہے تینوں
تے میں چاڑے کُوٹ شنکارے

وچھڑی جوانی

وچھڑی میری جوانی کیوں یاد آ رہی اے
کیوں دھڑکدا اے ہردا کیوں جان جا رہی اے
مدھ مست اِہ ہواواں جھُم جھُم کے آ رہیاں نیں
پھٹّڑ دلاں دے اُتّے چھُریاں چلا رہیاں نیں
اس مست جانی تے دل ہتھیں میرا
غماں ہزاراں دل وچ پایا ہے اُن ڈیرا
بیتے ہوئے سمے اَج مُڑ یاد آ رہے ہن
وسرے ہوئے زمانے پھر یاد آ رہے ہن
البیل زندگی دے پیتے سپنے سہانڑے
ہنجواں وچ روہڑ کے تے آہواں دی اگ لانڑے
ہائے خوشی دے دن اہ انددیاں اُہ راتاں
اُہ مست اکھیاں تے رس بھریاں اُہ باتاں
کتھے گیا سماں اُہ خوشیاں تے چاواں والا
کتھے گیا سماں اُہ آساں اُماراں والا

اوتار سنگھ آزاد

نام اوتار سنگھ تخلص آزاد ۔ پیو دا نام سردار نند سنگھ پنڈ گھرنڈہ لاہور دے وسنیک ۔ جنم پہلی جنوری ۱۹۰۶ء ۔ ایہناں دے پتا پنڈ وچ واہی گاہی دا کم کر دے سن ۔ ایہناں پنج جماعتاں پنڈ دے سکول وچ پڑھیاں ۔ مڈل تک پڈھانہ سکول وچ پڑھے ۔ تے فیر خالصہ کالج امرتسر وچ داخل ہو کے دسویں پاس کیتی ۔ ایف اے کرن لئی ڈی اے وی کالج لاہور وچ داخل ہوئے ۔ پر پیسے دی توٹ اگے کندھ بن کے کھلو گئی ۔ تے ایہناں نوں پڑھائی چھڈ کے کمائی دی فکر کرنی پئی ۔

جد ایہ اٹھویں جماعت وچ پڑھدے سن ۔ ایہناں نوں ساہتک (ادبی) اخبار رسالے پڑھن تے شعر لکھن دا شوق ہویا ۔ ایہناں پہلوں اپنا آپ نام مخلص رکھیا تے اردو شاعری شروع کیتی ۔ فیر جد خالصہ کالج وچ پہنچے ۔ اردو ولوں پاسا موڑ کے پنجابی ول آ گئے تے مخلص توں خلاصی پا کے آزاد ہو گئے ۔

ایہناں دا اردو ۔ ہندی ۔ فارسی تے انگریزی دا مطالعہ چوکھا اے ۔ کئی اخباراں روزانہ ملاپ ۔ روزانہ ببر شیر ۔ کرپان بہادر ۔ پنجاب درپن ۔ فتح ۔ موجی پریتم ۔ ست سنگ ۔ روزانہ آکاش بانی وچ ایڈیٹر تے سب ایڈیٹر رہے ۔ اج کل پربھات دی سب ایڈیٹری کر رہے ہن ۔

بڑے ملنسار ۔ ہنس مکھ تے موجی طبیعت دے ہن ۔ تخلص دا پوکھا طبیعت تے چوکھا اے ۔ اک واری لہر وچ آئے تے کیس داڑھی نوں فارغ خطی دے دتی ۔ پر فیر دھیان آیا تے کیس دھاری بن گئے

ایہناں دیاں لکھت ایہ کتاباں چھپ چکیاں ہن :

کنگنیاں (چوپایاں) جیون چھوہ (نظماں) نورجہان ۔ سوانت بوندے ۔ رتن مالا ۔ ساون پینگھاں ۔ وشو ویدناں ۔ خیام خماری وغیرہ ۔

کلام دا نمونہ کنگنیاں چوں :

چٹکے کلی نہ ڈردی ماری کھڑی تاں کھڑ کھلا ساں
پل بھر جیون دی رس دیکے خشک ہوئے ٹٹ جاساں
پر قدرت دا منشا جد اے آن سیمراں دسدی
کھڑ پیندی کہندی ہیں سمجھی ٹٹ نہ جیون پاساں

نظم "سورج دی ٹِکّی" دا اِک بند:

سورج دی ٹِکّی پربھات ویلے شوخ جیہا متھے تے آکاش دے سنہری تلک لاوندی،
شام ویلے پھیر شام سُندری دے پیراں تائیں لا کے لال مہندی آپ لُک چھُپ جاوندی
چُنّی سُوہے رنگی ایہدی اُڈدی ہواواں وِچ چاواں وِچ بھری جامے وِچ نہ سماوندی
منگلاں دے ہڑپئی وگاوے دے وِچ کھیڑیاں دے بھرے پھلواڑیاں دی شوبھا نوں چڑھاوندی

نظم "میری دوڑ" وچوں:-

روپ رتّی میری سجنی بہار آ گئی ۔ میرے پیار نوں ہے سجری ہُلار آ گئی
روم روم وِچوں مستیاں سواد جاگ پئے ۔ میری پریتما ہے با نہاں اُلار آ گئی
ناچ کرن رنگینیاں سُگندھیاں سُرندھ ۔ گیت گوندی بھوریاں دی ڈار آ گئی
کون اِہ ہے حُسینلی نشیا رہی مندتاں ۔ میرے بولاں وچ عشق ٹنکار آ گئی
میری یاد تا وچوں دھار اُبھریا ۔ اوہدے حسن اتے سگویں بہار آ گئی
مینوں لالچ نہ سورگاں دے جان دا کوئی ۔ میری دھرتی چوں سوگندھ مہکار آ گئی
میرے بولاں وچوں کوتا دی شان نِکھ پئی ۔ میرے گیتاں نال پچھی ہو بنی بہار آ گئی
میرا عشق فیر لین انگڑائیاں لگا ۔ اُہدے حُسن وچ کجھ الوکار آ گئی

روپ رتّی میری سجنی بہار آ گئی
میرے پیار نوں ہے سجری بہار آ گئی

حکیم لاہوری

نام عبدالرحیم تخلص حکیم۔ پیو دا نام حکیم عبدالقادر۔ لاہور دے وسنیک۔ جنم ۱۶ شوال ۱۳۲۱ھ وفات ۳ مارچ ۱۹۵۷ء

اِہناں دے پیو حکیم عبدالقادر حکیم وی سن تے پنجابی شاعر وی اُہناں اِک قدیمی یتیم خانہ لاہور تے اُہدے نال پرائمری سکول جاری کیتا ہویا سی۔ اِہ چھ ست جماعت تک پڑھ کے گھر دے سکول دے ماسٹر بن گئے۔ فیر ۱۹۲۷ء وچ پولیس دی نوکری کر لئی۔ سیانے سن اِہناں نوں لا انسٹرکٹر لا دتا گیا۔ فیر ہیڈ کنسٹیبل بنا دتا گیا۔ تے ۱۹۵۶ء نوں پنشن پا کے گھر آ گئے۔

شاعری دا شوق اِہناں نوں بچپن توں سی۔ اُستاد صادق لاہوری دے شاگرد ہو کے چھیتی شعر کہن لگ پئے۔ تے فیر آپ وی "اُستاد" بن گئے

اِہناں دیاں لکھتاں چوں قصہ شاہ منصور، عورتاں دے مکر، عنبر بلال رض۔ شکوہ۔ جواب شکوہ۔ پنجابی شعراں وچ چھپے ہوئے ہن۔ کلام وچ روانی تے رس موج اے۔ ٹھیٹھ پنجابی دی اک ونگی۔

اک جٹ سی پنڈ وچ لوہڑا لا واہی جو تڑے نت کراوندا سی
پھلے دا ہوندا نے گاہ گاوندا سی ہل واہوندا تے لاباں لاوندا سی
بھروں کھوہ تے کھوہ توں گھر آ کے ایدوں نوجھ نہ کتے اوہ جاوندا سی
اپنے کم دے وچ اوہ مست ہو کے بیہڑ لاہڑ کے نت اوہ کھاوندا سی
کلا کرے نہ سانجھ بھیاں لوکھے کسے نال نہ کرے وپار جا کے
ہاڑی ساونی جد اوس دی پک جاندی تدوں ویچدا وچ بازار جا کے
چڑھی چوہدری نوں اِک دن اُٹھ تڑکے جوگ اپنی نوں اَگے لاوندا اوہ
تے پنجالی جوڑ کے گل ڈھگیاں ہل بیڑ کے تے کھوہ تے آوندا اوہ
لگا واہن نوں واہن جد نال ہل دے پاڑا نیّا نہ ویکھدا جاوندا اوہ
پھالا چھل دا لہہ گیا وچ دھرتی نینواں ہو کے تے تکر پاوندا اوہ
کھوتر زمیں نوں ویکھدا جٹ جدوں دیگ وچ دھرتی اِک دھری نکلی
ہل کر پاسے ویکھے چک ڈھکن دیگ نال خزانے دی بھری نکلی

برکت رام یُمنؔ

نام برکت رام تخلص یُمنؔ۔ پیو دا نام پنڈت لدھو رام۔ ضلع سیالکوٹ دے وسنیک۔ قلعہ سوبھا سنگھ (سیالکوٹ) توں پونے میل پرے دکھن پلسے ڈیک ندی کول وسدے وسدے پنڈ بھٹہ وچ ۲۶ جنوری ۱۹۰۵ء نوں جنم لیا۔ ورنیکلر مڈل تک پڑھ کے جے۔ وی دا امتحان پاس کیتا۔ تے ڈسٹرکٹ بورڈ سیالکوٹ دے کئی پرائمری تے مڈل سکولاں وچ پڑھاندے رہے۔ ۱۹۳۴ء وچ سناتن دھرم ہائی سکول لاہور وچ ماسٹر لگ گئے۔ تے ۱۹۴۷ء تک ایتھے ای رہے۔ تے ملک دے ونڈارے دے بعد جیا جنت سمیت بٹالہ (گورداسپور) آ گئے۔ نوکری اوہناں ۱۹۶۲ء وچ چھڈ دتی سی۔ فیر نوکری نہ کیتی۔ تے ادب دی خدمت روٹی دا سہارا بنا لئی۔ تے ہن اوسے لیہ تے ٹُرے جا رہے ہن۔ ۱۹۱۷-۱۸ء توں جدوں پنجویں یا چھیویں وچ پڑھدے سن۔ پورن بھگت کالیداس، سوہنی فضل شاہ، ہیر وارث شاہ پڑھن دا شوق ہویا۔ ۱۹۱۹-۲۰ء وچ جد ستویں وچ اجے پڑھدے سن۔ آپ وی شعر لکھن دا شوق ہویا۔ ۱۹۲۱ء وچ جد پنجاب وچ مِل ورتن دی تحریک جوبن تے سی۔ اِنہاں اِک نظم لکھی جسدا اِک شعر اِہ سی ؎

چرخہ خوب کتو دلدار جی — چھڈو حالت ہند سنوار جی

پیریں بوٹ جراب تے پٹیاں — گیاں اونتر ساڈیاں کھٹیاں

بھائیو بھرو نہ ایسیاں چٹیاں — غفلت چھڈ کے ہو ہوشیار جی

چرخہ خوب کتو دلدار جی

اوس سمے پنجابی ادبی شاعری دا رُخ سی حرفی۔ بارہ ماہ وغیرہ ول سی۔ سو اوہناں بھی کجھ سیحرفیاں لکھیاں۔ جویں

چیتر جاء تیرا دل میرے ہر دم فکر دڑاواں ہیں — ہو ودن کھنب کبوتر والے پاس پیا اُڈجاواں ہیں

جنھیں راہیں لنگھے سوہناں صدقے اوہناں راہواں ہیں — یُمنؔ تینوں نوں دس دکھاؤ مَیں سیس جھکاواں ہیں

یاں۔ الف۔ آ جانی گل لا جانی تیرا چاء جانی دنے رات ہینوں۔

اِہدے نال اِہناں نوں اُردو شعر لکھن دا شوق ہویا تے اِہ مانگٹاں والا (شیخوپورہ) دے مولوی غلام محمد پابند کولوں اُردو شعراں وِچ اصلاح لیندے رہے۔ پر ۱۹۳۴ء وِچ لاہور آجان تے فیر پنجابی دا پلّہ پھڑ لیا تے اُردو دا کھہیڑا چھڈ دِتّا۔ اَج کل غزلاں تے رباعیاں وَل توجہ ڈھیر اے۔ کلام دا نمونہ رباعیاں وچوں :- ۷

اِک ماں باپ دے پرانی گھڑی دو نہیں ہُندے　　　وِیر تے مرُدیاں تائیں کدے دو نہیں ہندے
اِک نوں دو کرن دا چارہ ای ہمن کیوں کرناں ایں　　　ڈانگ دے ماریاں پانی کدے وکھ نہیں ہُندے

ننگیاں رہن تے کیہہ کیہہ نے سجے کجیاں باہواں　　　لِلدیاں گل نے جواہو نے سجھیاں باہواں
باہواں دے زور تے ویراں تے ہمن وار نہ کر　　　اوہناں گل نوں ای ہمن انت چہ بھجیاں باہواں

عشق چپ چاپ دا سودا اے نہ رَولا منگدا اے　　　نشر ہو جان کوئی عشق دا ہولا منگدا اے
سچّا عاشق تے ہمن آپناں سنبھل کے چلدا اے　　　کھُل کے دیدار دی نہیں دُور دا جھولا منگدا اے

غزل دے کجھ شعر

اوکھا اے وچھوڑا دِیاں ہلناں دی کھری مُشکل　　　جدھر وی نظر اُٹھے ہر پاسے دھری مُشکل
ہر گل دی سہولت سُو دے رکھی شہر دیاں نوں　　　سوچی دی میرے بارے حامی دی بھری مُشکل
اُہ مِل کے کدوں بیٹھا اُہ رل کے کدوں ٹُریا　　　جس کہہ تاں لئی سوکھی پر سُن کے جری مُشکل
دشمن دی نہ پھس جاوے زلفاں دے شکنجے وِچ　　　اس پھاہی چ جو پھسیا ہو دے گا بری مُشکل
کجھ رنج کے لیاوندا اے زندگی نوں اجل تیکر　　　چل، ترتاں گئی بیڑی منیاں کہ بڑی مُشکل
بھُل کے وی ہوس اُتے ٹھگیا نہ ولا جاویں　　　جڑھ چُھٹی ہوئی اِہدی ہُندی او ہری مُشکل
دم گھٹ دیں ہمن رہ گئے ادھی اے دوا بھرنی　　　بس چارہ گرو جاؤ ، ہُن چارہ گری مُشکل

مسدس دا اِک بند:-

آؤ دو لیو دیس پنجاب لیو رل مل دیش دی شان بلند کریئے　　　کسے کجھ نوان نہ نظر آوے ہر اک پاسیوں اقبال مند کریئے
سورج وانگ چمکا دیئے جِچ اِہدا اِہدے چڑھدے سارے نوں تنگ کریئے　　　ایتھے نظر نہ آئے کوئی دکھی ہرواہر اک دل وِچ پیدا انند کریئے
نال موڈھیاں موڈھے جوڑ کے تے ارب ہٹے ہوئے پوُل سارے کاج کریئے　　　وطن تی بنا دیئے نہ تناں گل کھان واسطے پیدا اناج کریئے

موہن سنگھ ماہر

نام پروفیسر موہن سنگھ تخلص ماہر دی تے موہن وی۔ پیو دا نام ڈاکٹر جودھ سنگھ۔ پنڈ دھمیال ضلع راولپنڈی دے جم پل۔ جنم ۳۰ ستمبر ۱۹۰۵ء۔

۱۹۳۲ء وچ ایم اے۔ ایم او ایل دی ڈگری لے کے خالصہ کالج امرت سر وچ فارسی دے پروفیسر مقرر ہوئے۔ پھر اوہ چھڈ کے لاہور آ گئے۔ تے ۱۹۳۹ء وچ لاہور وں گورمکھی اکھراں وچ بڑا میاری رسالہ ماسک پتر "پنج دریا" جاری کیتا۔ تے نال ای ۱۹۴۰ء توں ۱۹۴۳ء تک سکھ نیشنل کالج وچ پروفیسر لگے رہے۔ ملک دی ونڈ دے بعد اوہ امرت سر تے اوتھوں جالندھر چلے گئے۔ جتھے پنج دریا تے ہند پبلشرز لمیٹڈ راہیں دیش، ادب تے بولی دی ڈھیر نگر سیوا کر رہے ہن۔

ایہناں نوں کوتا دا شوق تے بال پن توں سی۔ پر جوانی سمے پنگر پیا تے ویاہ توں کجھ چر بعد جیون ساتھی "بسنت" دی موت نے ایہناں دی شاعری نوں رنگ روپ بخشیا۔ دل دیاں ٹیساں تے پیڑاں شعر بن کے نکلیاں۔ اوہ آپ لکھدے ہن:

دیکھ "بسنت" خواب اندر میں دتی پیڑ ہجر دی
ہنجوآں دے دریا پھٹ نکلے دیکھ چہرہ دکا دردی
پونجھ اتھروآں آکھن لگی "جو رب کر دا چنگی"
موہن کجھ بن داتوں شاعر جے کر میں نہ مردی

موہن پنجابی دے چونویں تے اگھے لکھاری۔ ساہت کار تے شاعر ہن۔ نویں دور دے پنجابی شاعراں وچ ایہناں دا مقام بڑا اچا اے۔ تے ایہناں نوں چنگا آدر تے مان حاصل اے۔ ایہناں دی لکھت سادے پتر۔ تن پترا۔ کسمبڑا۔ ادھواٹے۔ ایشیا دا چانن وغیرہ چھپ چکے ہن۔ کلام وچ سوز۔ برہ۔ تڑپ تے رس لوچ ڈھیر اے۔ خیال اسار ی تے اڈاری ڈھیر اے۔ ماپ تول سوہنا اے۔ بولی سادی مٹھی تے رس بھنی اے۔

کلام دا نمونہ —— "ماں"۔ اک چوپائی:

ماں ورگا گھن چھانواں بوٹا مینوں نظر نہ آوے
لے کے جس توں چھاں ادھاری رب نے سورگ بنائے
باقی کل دنیا دے بوٹے جڑھ سکیاں مرجھاندے

اَے پر پھلاں دے مُرجھایاں اِہ بُوٹا سُکّ جاوے

"وفا" — اک چوپائی :

وِچ سُکھاں دے ساری دنیا نیڑے ڈُھک بہندی
پرکھے جان سجن اُس ویلے جد بازی پُٹھی پَیندی
وِچ تھلاں دے جس دم سسّی بیٹھ کھرُے تے روئی
ھَس گیا کجلا رُڑھ رُڑھ جانا ہتھ نہ چھڈیا مہندی

غزل دے کجھ شعر :

بِچھے چانن دا دُدھ ڈُلھیا تے تکّی بھجی ہنیرے دی
چھڈ راتاں دیاں حکایتاں نوں کوئی گل کرو نویں سویرے دی

مَن لیا خزاں دے جھکّے نے کجھ ٹاہن تے پتّر جھاڑ دِتے
غم چھڈ دے گیاں گوائیاں دا بھر جھولی سجرے کھیڑے دی

گگناں دی بُڈھی چھت اُتے کد تیک چبترُوں واہیں گا
آ ذلف سواریئے دھرتی دی آ گل کریئے کوئی اُنیڑے دی

چھڈ راہ عقلاں چترائیاں دا تے کھیڑا پنڈتاں بھائیاں دا
پچھ راہ عشق دے جھلّے دا جے چاہیں گل نبیڑے دی

جے رانجھا ایں تے جھنگ دے ویلے ہیر ایں تخت ہزارہ گا
ایتھے ناں نہ سوجھے کیدو اں دا اِہ تھاں نہ رنگپور کھیڑے دی

واہ رل وسناں پنجابیاں دا واہ جھگڑا دیوراں بھابیاں دا
جد جُلھّے وکھرے ہو جاون اُہ بات نہ رہندی ویہڑے دی

نظم "جوانی" دا پہلا بند :

آئی جوانی جھل مستانی نہیں ٹکایاں ٹکدی
گِٹھ گِٹھ پیر زمیں توں اُچّے موڈھیاں اُتوں تھکدی

سجرے راہ بناندی آوے ڈھاندی بندھ پرانے
پگ ڈنڈیاں دے اُتے ترناں ہتک اپنی جانے

ایس جوانی تائیں چھپانا شوہ مٹانا کجّے
چن چڑھیا تے چڑھی جوانی کتھوں رہندے گجّھے

واہ جوانی واہ جوانی تیرے جیہی نہ ہونی
اکھوں اکھی کنّوں بولی چھیڑ سوہنی دی سوہنی

کدار ناتھ تیواڑی

نام کدار ناتھ تیواڑی اُپ نام کدار ناتھ پیو دا نام پنڈت بھگت رام تیواڑی۔ ۱۴ ستمبر ۱۹۰۴ء نوں کپورتھلہ وچ جنم لیا قوم دے تیواڑی برہمن ہن۔ اہناں دے پیو ریاست پٹیالہ وچ سکولاں دے وڈے انسپکٹر سن۔

جماندرو سمجھدار، ذہین تے علم دچ ہوشیار۔ ہمیشہ ہر جماعت وچ اوّل رہندے رہے ۱۹۲۴ء وچ مہندرا کالج پٹیالہ چوں بی اے دا امتحان پاس کیتا تے سنسکرت تے انگریزی وچ سارے پنجاب وچ اوّل رہن تے یونیورسٹی نے سونے دا تمغہ دتا۔ ۱۹۲۶ء وچ بنارس جا کے بنارس یونیورسٹی توں ایل ایل بی تے ۱۹۲۶ء وچ انگریزی دا ایم اے تے ۱۹۲۸ء وچ سنسکرت دا ایم اے کیتا۔ فیر جسونت کالج جودھپور وچ ہندی تے انگریزی دے پروفیسر مقرر ہو گئے۔ جد دیش وچ آزادی دی لہر اُٹھی ۱۹۲۹ء وچ نوکری چھڈ کے پنڈت مالویہ جی دے پی اے (پرسنل اسسٹنٹ) ہو گئے تے دیش سیوا کردے رہے۔ جد پنڈت جی گول میز کانفرنس لندن وچ حصہ لین ولایت گئے۔ او بنارس چھڈ کے مڑ پٹیالہ آ گئے تے وکالت کرن لگ پئے

شاعری دا شوق بچپن توں اے جد دسویں وچ پڑھدے سن اُردو وچ شعر لکھدے رہے۔ بی اے وچ گئے تے انگریزی وچ نظماں لکھدے رہے۔ پر جد بنارسوں واپس آئے تے فیر پنجابی نال گوڑھا پیار پایا تے ات لوکی دی جھولی بھردے رہے۔ شعراں وچ روانی، وستھار تے زور بڑا اے۔ اہناں دے کلام دا اک مجموعہ "کن مِن کنیاں" چھپ چکا اے۔ نظم "ندی کنارے" چوں کجھ شعر:

ندی کنارے ریتے اُتے پیا پیا میں سوچاں
جاگن بھاؤ جگا وے اُتے بیت گئے توں لوچاں
سون سویرا جھلکے ندی گا وندی رکے

میرے ہتھ نہتے کھیلن چک چک کنکر بیٹی
لہراں اُٹھن تے بہ جاون ترے وجاون بیٹی،
شکر دوپہر اُو ڈھلکے ندی مراداں چھلکے

گول مٹول بیٹیاں نکیاں سوکھم چٹیاں چٹیاں
جویں یاریاں اِت جڑ وکیاں من توں کجھ کجھ ہٹیاں
جو جل جاوے رڑھدا فیر کدی نہ مڑدا

دیتا میرے ہتھاں وچوں ملے ریت وچ کر کر
سورج کرناں دکھاں پتاں چوں کھلن ندی تے تر تر
ملدے ندی سمندر دیتا ریتے اندر

نظم مست دیہاڑے" دے کجھ شعر:

مست دیہاڑے ساون والے آئے بدل کالے
ست سمندروں پار ڈھکے پُن کماون والے
ساگر جائے انبر گودی وچ ہواوے پالے
دِل دریا مستانے دانی برسن سرسن والے

وَگے سیتل سلّی سوندھی پَون پھوہاراں لدّی
ٹُگی چھُپی کویل دی تکھی کل کاری سُکھ لدّی
نچّن مور خرودی پنچھی اُڈ اُڈ کردے تندی
پاس چڑے دے خوش بیٹھی چڑی بُلائی سدّی

پھُل پھُل اُتے پھُل پھُل بیٹھی جھوٹے پھُلاں رانی
اتے گلاب کٹوری چوں پی رس دارو مستانی
سوکھم ست رنگ چنچل تتلی جوبن روپ سہانی
جھونکے کھاندی پھُلی پھردی داء وچ حور اسمانی

ہنج کنارے پورب پاسے بُڈھی پینگھ اُلاری
گھن دے اوہلے سورج ہسے لین گُلزار اُڈاری
تردے بدل نیل اکاشے کھُلے وال کھلاری
سوندھا ہس نخرے دَ ہسے کھِل کھِل کلی کواری

چھتری توں اُڈ چکر کھا کھا اُڈن کبوتر ڈاراں
وِد تِتی اِلاّں اُڈ اُڈ چھوون گھن دا چھور کنارا
اُمڈے بدل ہیٹھاں اُڈن بگلے کونج قطاراں
دُور گھاس کھوندے تے گاوے پور بیا گھسیارا

دیکھ اسمان تے چھائی گہری گھٹا ٹوپ گھنگھور
کالیاں اِٹاں کانے روڑ مینہ وساوے زور زور
گھر نوں بھجے آون باہروں نچی کیڑے ڈنگر ڈھور
ننگ دھڑنگے منڈے کردے گلیاں وچ شور و شور

نظم پربھات دے دو بند

ٹِبے دی جھولی اُٹھاں تے پوپھٹ کردی رنگ ولاس

جھوٹے پون ترو نخراں تے چپ چپاتے دھر آکاش

لال گلابی دھر بتھاں تے کھڑیا چانن چٹا ہاس
جیا جنت وچ جاگ پیا ہُن نوجیون دا نواں بلاس
واہ دے کچھڑ چڑھی چیچ فیرے اُڈدی سلّھے گھادی باس
کاں کاں کاں کردا اکلا سُست اُنیندا کاگ اداس

نند لال نورپوری

نام نند لال تخلص نورپوری پیو دا ناں سردار بشن سنگھ نورپور ضلع لائل پور دے جم پل۔ جنم ۱۹۰۶ء مڈھلی تعلیم دسویں تک خالصہ کالج لائل پور چوں حاصل کیتی۔ کوتا دے شوق تے کمائی دی فکر نے اگے نہ پڑھن دتا۔ تے سکول ماسٹر ہو گئے۔ اِہ کم راس نہ آیا۔ تے بیکانیر وچ جا کے تھانیدار ہو گئے۔ اوتھوں دی ہوا راس نہ آئی۔ تے مڑ پنجاب آ گئے۔ تے فلم منگتی دی کہانی۔ گانے تے مکالمے لکھے۔ فیر کولمبیا کمپنی لئی گیت لکھدے رہے۔ کجھ چر بعد اِہ وی چھڈ کے بس کوی درباراں جوگے ہو گئے۔ شعر سوہنے لکھدے ہن۔ سُر تال نال پڑھدے ہن۔ شعراں وچ رس تے لوچ اے۔ اِہناں دے بیر رس وچ خاص زور اے۔ اِہناں دے کلام دے مجموعے "نورپریاں" "جگیاڑے" "ونگاں" چھپ چکے ہن۔

اِک لمبی نظم جٹ دی کمائی دے تن بند نمونے دے لئی۔

ترڑکے چُک مکھیرنے کھوپیاں نوں گورا ایناں جیہڑا ناہر اکھولدا اے
رکھ نتّاں سہاگہ تے جوڑ گڈّا پھردا ساجھیاں نوں گھریں ٹولدا اے
تتّا تتّا پھردا واہن وچ کردا کتے جھولیاں توں گھنڈ رولدا اے
کئی دن بن بہانیاں لنگھ جاون گوتھل مٹی وچ ہووے نہ ڈولدا اے

کتے گاچڑا وڈھے گواریاں نوں چھانگاں گنّاں تے ٹوٹیاں چوپ چھڈّے
رکتے واہن وچ رات نوں رہے سُتّا جیٹھ کیبڑے رنگ تے روپ چھڈّے
وَتّے بیڑتے چھڈّے تدولیاں نت کڈھے سن تے وتّے پھڑائی جاوے
گنڈھ بیج کے دیوے ہساریاں نوں کتے وٹاں سہاگ کے پائی جاوے

کدی مُنگراں کھونجیاں گوڈ کے تے گنڈھے لہسن بینبریاں لائی جاوے
بھلّاں کڈھدا موہگیاں صاف کردا نال گوپیئے کاں اُڈائی جاوے
منّے بنھ کے بیٹھے وچ جھولیاں دے جان بیج دا کنک جوار اُتوں
کرکے بوہل تے لوکاں نے پائے پلّے لشکے بیلیا او تیری کار اُتوں
کتے چھنگاں نوں بھن کے داڑ کردا کتے پوہلی تے بھوکی پٹائی جاندا

کِتے سنڈھے پچھے ہوں ہوں پھرے کردا کھیت چاننی رات نِچ واہی جاندا
ٹاہاں چھولیاں نوں بہہ کے ٹھونگ چھڈے کتے چھلیاں بھن بھنائی جاندا
کتے چھچھلیاں سِراں تے چگ کے تے کنک توڑیا مہرہول اُڈائی جاندا

کِتے پیڑے کماد کلہاڑیاں وِچ کاہڑ پیپیاں واہ وا بنائیں جتا
اُوتوں رُت سیالے دی داہن دے وچ گیت خوشی دے ہس کے گائیں جتا

نظم بہار دا آخری پھل دے تق بند

اِک دن بیٹھ اکلڑے باغ اندر اِہ میں ویکھیاں صاف نشانیاں سی
جیہڑی تھاں تے کھڑے سی جند تاڑے اوتھے بیٹھیاں چُپ ویرانیاں سی
بانے سوگ دے پائے سن بُلبُلاں نیں سینے وِنھیاں بھوراں دے کانیاں سی
پھُل سوہنی آزادی بہار بدلے تر گئے سُنیاں کر کر قربانیاں سی

دیکھ دیکھ پیلے مُنہ بوٹیاں دے پینڈے سورج دے رج ہسیاں اکھیاں نیں
تاہیوں خبر جاں ٹاہنی دے نال پینڈے ڈِٹھا پھل نوں کنڈھے تے لٹکیاں نیں

جا کے پیار دے نال چا پچھیا میں اِہ کیہہ دیس بنائے نے دردیاں نیں
چنّا تیرے جیہے حُسن دے بادشاہ دا آ الشراں دی پانی بھردیاں نیں
بیٹھے قبر دے کنڈھے تے اج اوہو پریاں مور جھل جنہاں نوں کردیاں نیں
کیہڑے کابلی جنگاں وچ ہار کھا کے پائیاں کالیاں پیلیاں وردیاں نیں

پتلا سوہل نلو کرڑا اکنڈھیاں نے پیا بیا ہی چن دل سُکیا اے
چہرا سُندری سے دا زرد رو کے جویں کسے دی یاد وچ جُھکیا اے

اودھر ڈُبدے سُورج دی کرن آ کے جھاتی پتیاں چوں نکل پان لگی
سہرے لال کرناں سنہریاں دے وٹناں چاننی دا پینڈے لان لگی
جویں سندری کوئی چھبیل نڈھا اُٹھ نویکلے کھلا بلان لگی
سچ پچھو تے موت دی جنگ نماطر زرہ بکتر سی کرناں دا پان لگی

ہولی ہولی تھرتھرا کلاں دانگ آ کے میںنوں ویکھ کے تے کول بہن لگی
نالے جُپ دی بیبہ چوں نال سینت نڈھی پھل بابت ایداں کہن لگی

سندر داس عاصی

نام سندر داس تخلص عاصی۔ پیو داناں لالہ شادارام دھیجہ قوم اروڑہ ڈچکوٹ ضلع لائل پور دے رہن والے۔ چاترک جی دے شاگرد۔ ۱۴ فروری ۱۹۰۶ء نوں ڈچکوٹ وچ جنم لیا۔ چھیویں جماعت وچ پڑھدے سن کہ پہلاں اردو شعر لکھن دا شوق ہویا۔ فیر ۱۹۲۶ء توں پنجابی وچ شعر کہنا شروع کیتا۔ تے چنگا جس کھٹیا۔ بوہتے شعر نیچرل۔ اخلاقی اصلاحی سماجی تے ادبی رنگ وچ رنگے ہوئے ہن۔ شعراں وچ رس۔ لچک تے روانی اے۔ بولی ٹھیٹھ تے سوادلی اے۔

عاصی جی دی دھرم پتنی چلانا کر گئی۔ آپ اہدے پھل گنگا لے گئے تے گنگا نوں مخاطب کر کے اک نظم کہی۔ جس دے کجھ شعر اہ ہن:

گنگا سانبھ کے رکھیں امان میری — اُڑ پے اِہ نیں کسے پیاری دے پھل
میری سدھراں آساں پیاراں دی اِہ — ہائے اُجڑی ہوئی کیاری دے پھل
پاکے موجاں دے پردے لکا دی تے — اِہ نی کسے شرمائل جیہی ناری دے پھل

نظم "بال" دا اِک بند:

اِہ وِہڑے دا سنگار نیں — اِہ سکھاں دا بھنڈار نیں،
اِہ چن نے چنوں سوہنے — اِہ بیبے ہر من موہنے
اِہ جنھے دی نہیں ہوندے — اُہ قسمت نوں پئے روندے

گیت "وچھوڑا" دا اِک بند:

سدھراں دے بوٹے سُک گئے سڑ گئے — لگ لگ بور اُمیداں دے جھڑ گئے
لگراں نوں لگ پئے چھپل نی

میںڈے ماہی نے

میرے پیار دا پایا نہ مُل نی

عاصی جی ملک دی ونڈ دے بعد لدھیانہ چلے گئے۔ جتھے کوئی ۵ سال رہ کے ۲۲ نومبر ۱۹۵۲ء نوں پرلوک سدھار گئے۔ اوہناں دے کلام دا اِک مجموعہ پہلے پاد چھپیا ہویا اے۔

دین محمد سودائی

نام دین محمد تخلص سودائی پیو دا نام چودھری محمد دین - قوم راجپوت پنڈ ویرو دال ضلع امرت سر دے وسنیک - جنم ۱۳۲۳ھ ہجری مطابق ۱۹۰۶ء وفات ۱۹۳۴ء۔

شعراں دے جانمدُ شوقی ۱۹۱۹ء دی خلافت تے سول نافرمانی دی تحریک وچ ڈھیر حصہ لیا تے مارشل لا سمے ۱۸ مہینے لئی بندی خانے وچ رہے۔ اوتھے جا کے شاعری نوں اُجاگر کرن دا چنگا موقع ہتھ آیا۔ ایکانت وچ بیٹھ کے شاعری کردے رہے۔ جد بندی خانیوں باہر آئے۔ چھوٹے موٹے پنجاہ (۵۰) دے قریب قصے لکھے جیہڑے ڈاہڈے چلت تے مقبول ہوئے۔ جویں: صداقت سودائی۔ نوحہ سودائی۔ فغان سودائی۔ تحفہ سودائی۔ یکی روٹی سودائی۔ حاتم طائی تے گل بکاولی وغیرہ۔ جیل جان توں پہلاں تے نرے پُرے وطن دے سودائی (دیوانے) سن پر جیل دی وہل نے اِہناں نوں سوہنڑا لکھا کے سودائی کر دِتا۔ اِہناں دے گیتاں وِچ خاص کر بڑا سوز تے اثر تے رس سی۔ اِہناں دے شعر بچے بچے دی زبان تے چڑھے رہے۔ تے راگی تے واجیاں والے ہر مجلس تے ویاہ شادی وِچ ڈھیر چر گاوندے رہے۔ جویں کہ اِہ گیت:

اُٹھ شہر مدینے نوں چل جندڑی
در پاک رسولؐ دا مَل جندڑی

جے توں راہ وچ رُل کے مرجاویں گی
وِچ دوہاں جہاناں دے تر جاویں گی،
اوتھے جا کے پاویں گی پھل جندڑی
اُٹھ شہر مدینے نوں چل جندڑی،
در پاک رسولؐ دا ے
جی کر دائے جوگن بن کے چلاں
بھگوے کپڑے تے انگ بھبھوت ملاں
زلفاں کھلیاں ہون وچ گل جندڑی
اُٹھ شہر مدینے نوں چل جندڑی
در پاک رسولؐ دا ے

میرا لد گیا ماہی ڈھونڈاں کس در جا

کس نوں کوک سناواں خالی کوٹ گراواں
کیہڑے پاسے نوں جاواں پہنچی آن قضا
میرا لد گیا ماہی ڈھونڈاں کس در جا

تیرا مکھڑا پیارا ساتوں قطب ستارا
وے جا پاک نظارا تتی نال ترسا
میرا لد گیا ماہی ڈھونڈاں کس در جا

سندر داس زر

نام سندر داس تخلّص زر پیو دا ناں لالہ بھورا مل اگروال۔ لاہور دے وسنیک
جنم ۱۵ اگست ۱۹۰۰ئ نوں امرتسر وچ ہویا۔
اہناں دے وڈیرے کانپور یو۔پی نوں چھڈ کے امرت سر آ وسّے۔ اِہ چھ مہینے دے سن کہ اہناں دے پتا امرتسر چھڈ کے لاہور آ گئے۔ تے ایتھے کاروبار کردے رہے۔
پنج جماعتاں پڑھ کے پیو دا ہتھ ونڈاون لگ پئے۔ تے نال ناولاں۔ رسالیاں تے انگریزی فلماں نال اپنے علم نوں ودھاندے رہے۔ تے ایس طرح اُردو۔ ہندی۔ گورمکھی تے انگریزی کجھ لکھ پڑھ لئی۔ اِہناں دے پتا جھلی تل کے ویچدے سن تے اہناں دی ہٹی دے کول اُستاد ہمدم دی کتاباں دی دکان سی۔ جس تے ہر ویلے شعر شاعری تے علمی بحث ہوندی سی۔ اِہناں نوں وی شوق ہویا۔ ہمدم صاحب دے شاگرد ہو کے شعر آکھن لگے۔

ہن تک بارہ کتاباں اہناں دی لکھت چھپ چکیاں ہن۔ جنہاں چوں الھڑے زخم۔ عشق دیاں چوٹاں۔ خونی ماں۔ سندر سفنے زیادہ مشہور ہن۔ پنجاب دی ونڈ دے بعد مڑ کانپور نے کھچ کھیتی۔ اہ لاہور چھڈ کے کانپور چلے گئے۔ تے اوتھے او ہو اپنا کم مُنجی پکوڑے دا کر رہے ہن۔ اہناں دے کلام وچ روانی۔ جوش نالے لچک اے۔ شعر سوہنے آکھدے ہن۔ نظر محمد پریشانہ لاہوری۔ گوربچن سنگھ چندن۔ جوگندر سنگھ ساقی۔ بابو لال راہی تے کلیان سنگھ گاندھی اہناں دے چونویں شاگرد ہن۔ نمونہ کلام

بندہ نظم دے چار شعر

ہر اک بندہ خود نوں کھراجان دا اے
تے باقی زمانے نوں کھوٹا سمجھدے
چلاہے آپ ہر گل تے لکھ پاسے پرتے
پر دوجے نوں بے پیندا لوٹا سمجھدے
شریفاں نوں چھڈ غریباں نوں کیہڑا
تے اپنے نوں سانڈا تے جھوٹا سمجھدے
خدا دی خدائی دا زر جی ایہہ ذرہ
خدا نوں وی اپنے توں چھوٹا سمجھدے

رُباعی:-

او مسجد تے مندر دیو ٹھیکیدار
آذاں دی دیو آرتی دی اُتار دو
پر تلکو نہ تلکاں محراباں نوں زر جی
ایہہ دن زندگی دے سنبھل کے گذار دو

دامن

نام چراغ دین تخلّص دامن۔ پیو دا نام میاں میراں بخش۔ لاہور دے وسنیک۔ استاد ہمدم دے شاگرد۔ جنم ۱۹۰۶ء۔

درمیانہ قد کسرتی جُثّہ۔ کھدر دے کپڑے۔ موہڈیاں تے وَل ماریا دوپٹہ یا چادر۔ شعر اُچّی آواز نال تے بڑے انداز نال پڑھدے ہن۔ زیادہ تر آزادی دی لہر تے پولٹیکل جلسیاں وِچ حِصّہ لیندے رہے۔ شعراں چوں وطن دا پیار تے سِکھ پریت دا جذبہ جھلک ماردا اے۔ پڑھنت خاص طور تے بڑی اثر والی اے۔ اَج کل ٹکسالی دروازے شاہ حسین والے حجرے وِچ شاعری دی جوت جگائی بیٹھے ہن۔ ایہنا دی شاعری دلی تو لہندے چڑھدے پنجاب لئی سانجھی اے۔ کیوں جو شاعر دا مذہب محبّت اے۔ دَیر و حرم توں دُور۔ بے لوث محبّت۔ تے ایہو دامن دا نیم اے

دیو سماج سکول سانده توں دسویں پاس کیتی۔ ایہناں دناں وچ ای وڈے بھرا فیروزالدین دی موت تے دلی جذبے تے ولولے نے شاعری دا رُوپ دھاریا۔ تے سُراں وچ اک نظم بنی۔ جس دا بول سی:

ے ہُن دس او ربّا میریا میں ڈُبدا ڈُبدا جاں   میں اوتھے ڈھونڈاں پیار نوں جتھے پُتراں کھانی ماں

کوئی ۱۰ مصرعے۔ ایس تے ہمدم ہوراں کولوں اصلاح لئی۔ تے پھیر ہمدم صاحب نوں اُستاد بنا کے سوہنی رنگیل شاعری کیتی۔

اِہناں دے پیو میاں میراں بخش درزیاں دا کم کردے سَن۔ ایہناں بھی ایہو کم سکھیا تے اک جرمن فرم جان ولیم ٹیلرز کولوں باقاعدہ ٹیلرنگ دا ڈپلومہ لے کے درزیاں دا کم کردے رہے۔ کلام وِچ اثر۔ رس۔ بوچ تے خیال اُڈاری ڈھیر اے۔ اَج کل پنجابی فلماں لئی گانے لکھ رہے ہَن۔ کلام دا نمونہ:

اسماناں تے بدّل ہوئے چٹّے چٹّے کالے ہلکے ہلکے گوُہڑے گوُہڑے
اک دُوجے دے نال نال چٹّے چٹّے کالے کالے

چڑھے بدل اے پینڈے ہَول   مست ہاتھی غوغاں دے غول
اُہ سنگلاں نوں توڑی اوندے   حالو حال تے پالو پال

نگے ای پانی چار چوفیرے
ہولیاں ہولیاں گندھاں کوٹھے

راہناں وچ جے گڑے بتھیرے
راہناں وچ طوفان چھپے نے

کجھ بندے بن نہاتے دھوتے
مینہہ آیا جے مینہہ آیا جے

کجھ کھیتاں تے آئی جوانی
کوئی چارہ نہیں کردے وسدے

اسماناں تے بدل ہوئے چٹے چٹے کالے کالے
اتوں بدل ہوئے گھنیرے
ہلکیاں ہلکیاں چھتاں نال
اسماناں تے بدل ہوئے چٹے چٹے کالے کالے
راہناں وچ بجلی دے ڈیرے
اُنج اوندے بن بن دی چال
اسماناں تے بدل ہوئے چٹے چٹے کالے کالے
گھروں نکل کے باہر کھلوتے
بیٹھن دھرتی پاؤن دھمال
اسماناں تے بدل ہوئے چٹے چٹے کالے کالے
اتوں رج پئی کھیڈ اسمانی
کیہ مالک تے کیہ رکھوال
اسماناں تے بدل ہوئے کالے کالے چٹے چٹے
ہلکے ہلکے گوہڑے گوہڑے اکو جے دے تالو نال

میںوں پاغل پن درکار
اہ دنیا کیہہ رولا گولا
کوئی کردا اسے ٹال مٹولا
میںوں کجھ پتہ نہیں لگدا

میںوں پاغل پن درکار
کوئی کہندا اسے مولا مولا
کوئی پاوندا اے چول مچولا
کیہہ ہندا اے وچ سنسار
میںوں پاغل پن درکار میںوں پاغل پن درکار

کرتار سنگھ بلگن

نام کرتار سنگھ تخلص بلگن ۔ پیو دا نام سردار مہر سنگھ بھاٹیہ پنڈ بلگن تحصیل ڈسکہ ضلع سیالکوٹ دے جم پل جنم سنہ ۱۹۰۶ء۔

اِہناں دے پِتا سردار مہر سنگھ ساہوکارہ کردے سن ۔ اہناں مڈھلی تعلیم پا کے پی ۔ ڈبلیو ۔ ڈی دی ٹھیکیداری شروع کر دِتی ۔ فیر اپنے پنڈ بلگن وِچ ٹکے لائے ۔ جوانی دے دِن سن ، جذبیاں تے ولولیاں دِل دے بھٹے نوں گرمایا تے اِہناں پتھن دے نال نال قدرت نے اِہناں نوں شعر پتھن لئی اُکسایا تے اِہناں شاعری شروع کر دِتی ۔ پہلے اُردو دے شعر آکھدے رہے ۔ فیر ماں بولی دے چونہیں آ لگے ۔ پڑھنت بڑی سوہنی تے من موہنی اے ۔ شعراں دے وچ روانی ، شوخی تے رس رچ اے ۔ تشبیہاں ، استعارے تے اکھان بڑے رچدے پچدے تے ڈھکدے چھبدے ورتدے ہن ۔ اِہناں دی اِک تصنیف "برکھا" چھپ چکی اے ۔

مُلک دی ونڈ دے بعد اِہ بلگن چھڈ کے امرتسر آ گئے ۔ پہلوں تخلص کرتار کردے سن ۔ فیر جنم استھان دی کھچ نے اجیہا روپ دھاریا کہ کرتار نوں چھڈ کے پنڈ دی لگن وچ بلگن ہو گئے ۔

اَج کل امرتسر چوں بڑے سوہنے تے سُچجے ماسک پتر "کوتا" راہیں ادب تے بولی دی رنگ سیوا کر رہے ہن ۔ بڑے محبتی ، پریمی ، ملنسار تے سیتل سبھا دے ہن ۔

شعر ۔ ادب دی واقفی تے مطالعہ رجواں اے ۔ اپنے استاد ہمدم وانگوں تشبیہاں ، استعارے ، محاورے ورتن وِچ حاتم ہن ۔ شعراں وچ جھناں دالی روانی اے ۔

کلام دا نمونہ ۔ نظم "چانن پربھات" دے کجھ شعر :

چاننی اکاش وچوں تاریاں دے چھیکاں راہیں چاننی دا آٹا جیویں کیہڑا سی کھلاردا
رِشماں دی چابک تے لیٹے دی پوشاک پا کے چھلیا سی سیر پُت کسے شاہوکار دا
بدلی دی چک کوئی باری اگوں چُک کے تے گھڑی گھڑی گگی وَل جھاتیاں سی ماردا
چڑھدے دی جھلانی والی کدی تاکی کھُلی دی سی کدی گنڈا نتھ دا سی ہنیرے دے پیار دا
پَون رانی مٹھی مٹھی ٹاپے سُٹ گھوڑے تائیں دَورہ کرن نکلی سی سارے سنسار دا
وڈے وڈے رانھ اگوں سرو تے گلاب ہاٹے دیکھ کے سلاماں کرن دھماں سرکار دا

چِٹّا چِٹّا پانی انج ندی وِچ جاپ داسی پیا اے دوپٹہ جِسے اُچّی لمّی نار دا
چائیں چائیں چاندی دے وِچھائے جِسے ورق خبرے راہ ہُونایا آوُن جان نئیں یار دا
بِکّے بِکّے ٹانویں کنڈیاں تے رُکھ اُگے۔ کِیتا سینہ چاک پھرے مَجھیاں نوں چار دا
ہرے ہرے فرش اُتے موتی چوکھے کھِلرے سی خبرے وھاگا ٹُٹیا سی راتیں جِسے ہار دا
سوسن دی کلی وَل گُتّا ویکھ ویکھ کے تے گھڑی مُڑی اُہدے وَل وَھون سی اُلار دا
سرو جے نہ کول ہُندا سچّیں اُہدی بُلھیاں تے لگ جاندا ٹھپہ جھٹ مہر تے پیار دا

نظم "اڈیک" دے کجھ بول:

گُندھ گُندھ رات کڑی دیاں مینڈھیاں پوٹے گئے کھلو دے
اجے نہ وِسیا پرچن مُکھڑا اجے نہ لگی لو دے
وَٹ وَٹ بتّیاں تکیاں اُنبیاں تیل نیتاں چوں چویا
اجے نہ ساڈا دِیوا جگیا اجے نہ چانن ہویا
ہُونجھ ہُونجھ کے شاہ ہنیرے راہ ہنجواں نال دھوتے
اجے نہ کِدھروں کھڑکیاں ٹلیاں رنجھ نہ ماری بوتے
لُٹ لُٹ تاریاں دیاں چنگیراں دولت بڑی لُٹائی
اجے نہ پورن جوگی آیا اجے نہ الکھ جگائی
کھور کھور اکھیاں چوں کجلا بڑے ہنیرے گھولے
پھر بھی راہوں بھُلا چُکا پاندھی کوئی نہ بولے
ٹکھ ٹکھ ٹکھناں شاماں پیّاں رو رو پیا ہنیرا
کھندے سن ہر رات دی بُکلوں نکلے سدا سویرا
چڑھ چڑھ ملکھاں سورج ڈُبّے پے پے لنگھیاں راتاں
پر تتّیاں دے بھاگاں اندر ہویاں نہ پرباتاں
سڑ سڑ بھمبٹ ٹھنڈے ہو گئے چُم چُم تتّیاں لاٹاں
پر تتّی دیاں سڑن جوگیاں اجے نہ مُکیاں واٹاں

رائے جسونت رائے

نام جسونت رائے تخلص رآئے۔ پیودا نام پنڈت گور بخش رائے پنڈ رماس ضلع امرت سر دے وسنیک استاد ہمدم دے شاگرد۔ جنم جنوری ۱۹۰۷ء

دسویں پاس کر کے ریلوے وچ ملازم ہو گئے۔ پر پڑھن دا شوق شغل جاری رہیا۔ تے اہناں چھیتی ای گیانی دا امتحان پاس کر لیا۔ سکول سمے شاعری دا شوق ہویا۔ ہیڈ ماسٹر نے سرٹیفکیٹ دیندیاں ہویاں لکھیا۔ "اِہ شاعرانہ خیال دا اے" ۱۹۲۷ء توں لکھنی شروع کیتی۔ پہلی نظم "ماں دا پیار" بڑی صلاحی گئی۔ حوصلہ ودھیا تے ہور کئی نظماں تے بھجن۔ گیت لکھے۔ قصہ سوہنا تے زینی۔ بھرم بھلاوا۔ اہناں دی تصنیف ہن۔ کلام وچ روانی تے رس اے۔ پڑھنت سوہنی اے۔ تشبیہاں۔ استعارے تے روزمرہ خوب ورتے ہن۔ پنجاب دی ونڈ دے بعد جالندھر چلے گئے۔ تے اجکل روزنامہ پرتاپ جالندھر وچ کم کر رہے ہن۔ بڑے محنتی۔ ملنسار تے خلق پیار والے ہن۔ اہناں دے کلام دا اِک مجموعہ "اپنا آپ" چھپیا ہویا اے۔

"نظم پنڈ دی کرڑی" چوں کجھ شعر

جد ڈٹھا سورج پاچھے دی منہ زور سواری آوندی اے ۔۔۔ تے رات دوپٹہ لے کے پئی دنیا آپ لکاوندی اے
کل شام توں اج سویرے تک بھر دی سی اَنڈر وانجے اُہ ۔۔۔ کجھ پتہ نہیں کس نگر وچ جا بیٹھی اکلوانجے اُہ
سورج جیوں جیوں نیڑے آوندا اے رنگ ویگا ہُندا جاندا اے ۔۔۔ خبرے کیوں دنیا ترہندی اے ڈر خبرے کاہدا کھاندا اے
اس پچھا پرت نہ ڈٹھا اے اڈی نہ بھوں تے لائی اے ۔۔۔ سورج نے پیّاں پہنے ہو کالک دی الکھ مکائی اے
میں سمجھیا سورج مار چھڈی کر دتی رات حلال جئی ۔۔۔ چڑھدے کولوں ڈھلا خون جیہا تا ہیوی کجھ بدلی لال جیہی
نہیں صبح سہاگن بن ٹھن کے اِک لال دوپٹہ لیتا اے ۔۔۔ اگھیا نڈی ملنے نوں رستے وچ ڈیرہ کیتا اے
سبھناں دا سانجھا سورج ای گھٹ گھٹ کے جپھیاں پاندا اے ۔۔۔ اس بھجّی سوہل ملوکڑی نوں اک تموری رنگ چڑھاندا اے

پھر چڑیں وچھنی میلن نوں اس تیج تے جوہر وکھانے نے
رشماں دیاں جھمکاں پھڑیاں نے سب ستے لوک جگائے نے

تیجا سنگھ صابر

نام تیجا سنگھ ، اُپ نام صابر ۔ پیو دا نام نانک سنگھ ۔ چک نمبر ۱۲۰ نانک پورہ (لائل پور) دے جم پل
جنم ۱۶ مارچ سنہ ۱۹۰۷ء

پہلوں کجھ چر پنڈ وچ ہٹی کر دے رہے ۔ گورو دے باغ دے مورچے وچ حصہ لین کارن قید کٹی ۔ بندی خانیوں رہا ہو کے کجھ چر گھڑی سازی کر دے رہے ۔ پھیر فوٹو گرافی شروع کر دِتی ۔ پر دل نہ لگیا ۔ اِہ چھڈ کے کولمبیا کمپنی وچ گانے لکھن لگ پئے ۔ اِہناں گیت وی لکھے تے نظماں وی ۔ واز نکسہ (نش) دی رکھی اے تے کوتا بدی ۔ اہناں دے گنجھل دار یا ڈِنگے ٹیڈھے النکاراں توں بچویں ، رس بھنے تے راگ سموئے شعر اپنے اندر اِک خاص رس تے کھچ رکھدے ہن ۔ اِہناں اک ہفتہ وار اخبار سیناپتی دی جاری کیتا ۔

اہناں دی پہلی لکھت پرچھانویں (سنہ ۱۹۴۲ء وچ چھپی) اُہدے بعد یادگار ، من مندر ، چھنکار ، پورب دا چانن ، نری اگ ، وددے چلو ، جگدیاں جوتاں ، ساڈے کوی ، لکھیاں ۔ جو سب چھپیاں ہویاں ہن ۔ بولی ٹھیٹھ تے سرل اے ۔ کوتا دا عام رنگ رومانی اے ۔

کلام دا نمونہ نظم "بڑا کجھ ہون والا اے" چوں ترن بند :-

ہونی ہن پرت کے پاسا اِہ جگ پلٹان والی اے
جیہڑی وی اے گھڑی آونی او ہو طوفان والی اے
کتے اگاں بجھاوے گی کتے اگ لاون والی اے
کسے نوں کھوان والی اے کسے نوں کھان والی اے
خزاں نے ہس پنیاں ایں ایناں کجھ ہون والا اے
بڑا کجھ ہون والا اے ، بڑا کجھ ہون والا اے

جنہاں نوں کچل دِتا اے اُہ کچلے زہر جے لوکو
جیہڑی اج چپ ورتی اے ایسے وچ قہر جے لوکو
ایسے وچ نور چھپیا اے جیہڑی اج گہر جے لوکو
ہنیری چوں ای جمنا ایں صبح دا پہر جے لوکو

دلاں چوں بھڑک کے بھانبڑ ہنیرا ہون والا اے
بڑا کجھ ہون والا اے۔ بڑا کجھ ہون والا اے
کماناں بہت لِفیاں نے اوہ تیرہ ہوش وچ آؤ
زنجیراں تڑک رہیاں نے اسیرو ہوش وچ آؤ
پُینے نے تاج بغلی وچ فقیرو ہوش وچ آؤ
ہر اک ذرّہ ای باغی اے امیرو ہوش وچ آؤ
لہو دے نال ای صابر نہ ظلم ہُن دھون والا اے
بڑا کجھ ہون والا اے۔ بڑا کجھ ہون والا اے

نظم بھین دا پیار دے کجھ بند

بیٹھی تلونڈی وچ بھین سوہنے ویر دی — زمیں اُتے مُڑ مُڑ اونگلیاں لکیر دی
پوجا پئی اے کردی خیالی تصویر دی — ہنجواں دے ساگر خیالاں نال چیر دی
چونک وچ بیٹھی بیٹھی گلاں کرے من نال
ربا کویں میل ہووے چودھویں دے چن نال

سینے وچ روٹی ویل توے اُتے پائی جا — اگ پیٹاں ہو گیاں تے آہاں دی جلائی جا
ایسی کوئی یاد دی چواتی سینے لائی جا — اِہ بھین آکھ کے تے سُرت ٹکائی جا
ویر تینوں تاں جاناں دل دی جے جان کے
روٹی میرے ہتھاں دی جے کھانویں اَج آن کے
اوس پاسے توے اُتے روٹی پئی پکدی — بھین شوہدی مڑ مڑ بوہے ول اے تکدی
ہنجواں نوں ٹیر ٹیر سیک پئی اے ڈکدی — بھُکھی اے پریم دی نہ تھکدی نہ اکدی
پھُلکا جاں توے اُتے ہو گیا تیار اے
رکھے کہیا بوہے اُتے "ست کرتار" اے

ہرندر سنگھ روپ

نام ہرندر سنگھ تخلص روپ پتا دا نام گیانی گوربخش سنگھ بیرسٹر ایٹ لاء امرت سر دے وسنیک
جنم امرت سر سنہ ۱۹۰۷ء چلانا جنوری سنہ ۱۹۵۲ء

خاندانی تے جاندرو گیانی۔ طبیعت دے بڑے ملنسار تے سبھا دے نرمل۔ ساری عمر علم دی ٹوہ جوہ وچ بیتت کر چھڈی۔ شعراں دا شوق جوانی سمے ہویا۔ ۱۳-۱۴ ورھے جدی جائداد دے جھگڑیاں بکھیڑیاں وچ الجھے رہے۔ پر ایہدے باوجود لکھن پڑھن تے ادبی کماں وچ ڈھیر حصہ لیندے رہے۔ شعراں دی سدھائی لئی لالہ دھنی رام جی چاترک دے چرنیں لگے۔

ایہناں دا نظماں دا پہلا مجموعہ "نویں پندھ" سنہ ء وچ۔ دوجا ڈونگھے دہین سنہ ۱۹۴۲ء تے روپ لیکھا سنہ ۱۹۴۹ء وچ چھپے۔

اخیر ۲۵ جنوری سنہ ۱۹۵۲ء نوں جدی ملک دی بٹیا ہو گئے۔ تے منتر ئے بھرا دی گولی دا نشانہ بن کے چلانا کر گئے۔ کلام دا نمونہ "شام سنگھ دی وار" چوں

بھوتر گئے نے ڈوگرے پاپی ہتھیارے — شام سنگھ نے دیکھ کے اوہناں دے کالے
اگے اپنی پٹ رہے جڑھ آپ نکارے — بھلے نہ رنجیت نوں کرماں دے مارے
بھوئے کرن انگریز نوں جس قول وسارے — نیں جائے پر گئے نہ خوف چتارے
ٹینو بیجے سلطاں دی باڑے تے مارے — آیا دیکھاں کرن سی اج راج سوارے

غزل دے کجھ شعر

اپنی دکھا کے مایا سب نوں ہی پھسایا — کرماں دی راس رچ کے ہر اک نچایا
جو دل وچ آئی کیتی کیتی بنا صلاحوں — باہمن سرے چڑھایا شودر رُسا لیا
خوداں دے دین جہانے اپنی جلاں خاطر — جس نوں ملی نہ ایتھے اُس کیہ بھلایا
کہندے نیں حق دی کہہ حق کس طرح سناواں — منصور نے سنایا تاں کیہ مزا لیا

دیوندر ستیارتھی

نام تے تخلص دیوندر ستیارتھی۔ پیو دا نام لالہ دھنی رام۔ موضع بھدوڑ ضلع سنگرور (ریاست پٹیالہ) وچ ۲۸ مئی سنہ ۱۹۰۸ نوں جنم لیا۔ مڈھلی تعلیم ایتھے ای حاصل کیتی۔ سنہ ۱۹۲۷ء وچ وشو ودیالے دی پڑھائی چھڈ کے گھر تُرے تے ویہہ ورھے بھارت، برما تے لنکا دی یاترا کیتی۔ بنگال پہنچ کے شری رابندر ناتھ ٹیگور دے چرنیں لگے۔ پر اہ ویہہ ورھے ایتھاں ضائع نہ کیتے۔ سگوں ایہناں وچ لوک گیت جمع کردے رہے۔ تے سنہ ۱۹۳۶ء وچ ایہناں لوک گیتاں دا سنگرہ "گِدھا" گورمکھی وچ ترتیب دے کے چھپوایا۔

مُلکی ونڈ دے بعد دِلّی چلے گئے۔ پہلوں انڈین کونسل آف اگریکلچرل ریسرچ وچ "ساہتک سمپادھک" دا کم کردے رہے۔ فیر ست ورھے بھارت سرکار دے ہندی ماسک پتر "آجکل" دے ایڈیٹر رہے۔

پنجابی وچ ایہناں دے لوک گیتاں دے مجموعے "گِدھا" تے "دیوا بلے ساری رات" ہن۔ ایہناں دی اپنی پنجابی کوتا دے مجموعے "دھرتی دیاں واجاں" "مڑھکا تے کنک" "بُڈھی نہیں دھرتی" تے "لک ٹُنوں ٹُنوں" چھپ چکے ہن۔ کوتا توں سوا پنجابی نثر وچ کہانیاں دے مجموعے کنگ پوش، سونا گاچی، دیوتا ڈِگ پیا۔ تے ایہناں توں سوا ہندی وچ ڈھیر نظم نثر دیاں پستکاں لکھیاں ہن۔ اِک انگریزی وچ وی لکھی اے۔

قلم وچ روانی، خیالاں وچ اُڈاری تے رس لوڑ سوہنا ایں۔ کلام دا نمونہ "لک ٹُنوں ٹُنوں" چوں نظم پوہ دیاں دُھپاں:

نیں مُلدیاں جاگدیاں سڑکاں — سُورج اُگیا پوہ دی جھول
یاداں وانگوں کرناں چھٹیاں — ونجھلی سرلانواں دا بول
پوچھل چگ گھس تری پٹھوری — پوہ دی ہیک نہ منّے تول
جھُنب مار کے بیٹھیاں دُھپاں — دُھنداں کردیاں ریت کلول
کھیڈن دُھپاں "چڑیاں پوہنچے" — پوہ پالے دا وجدا ڈھول
ساڈے ساہیں ساہ رلا کے — جیکن پوہ رہیا کجھ ٹول
پوہ جے پُراناں وڈ وڈیرا — ہر نوٹا کوئی نیں انبھول
پوہ دُھپاں جیوں کنجکاں اٹھراں — کردیاں گتّاں جوڑے گول
پوہ دُھپاں دا ردیاں گھتّاں — ساہ نیڑے شاہ رگ دے کول
بیٹھن نیڑے جھنب وگا کے — لائی لگ جان ڈانواں ڈول

نظم "میری ناجو نار"

میری ناجو نار

نہیں کوئی ہیر تے میں ہاں رانجھا
پھیر وی ساڈا جیون سانجھا — دُکھ سُکھ سانجھا
عشق جھناں وچ دُور رتیکناں — لمّی تاری
کاش اسیں وی لا سکدے
تے دھاگل وکھری پا سکدے — ہے پیاری
کیہ بُھ سیج سج رہیر دے
تن بوہتے سوہنے کوئے پتلے
میری ناجو دے بُلھاں کولوں — نہیں نہیں ئیں نہیں تن سکدا
میں ہاں راہی، پیریں چکر
اَت لمیاں واٹاں دے سدّے
نت میرا دل سُندا — تے مسرُدھن دا
میری ناجو نار سدا تیار
چلاّں جدھر ئیں چلدا
نہ ہس کے نہ رو کے
نیناں وچ نین پرو کے
آکھے ئیں نہیں جاناں — وے کیوں کریں دھگاناں
ئیں بھگی ویاہ کرا کے — من پچھوتاناں
بھانویں نک میری جو دا — کجھ بے ڈولا
گل چوں جھاکے مٹھ ہڈیاں دی — نُھ شکھ ہولا
باقی دی منہ متھا سارا — مساں گذارا
پر میرا دل کھادے — اُس دل سدا ہلارا
کالے ہٹیائے والاں دل — کالے نہ ماتے نیناں دل

شیر محمد ناصرؔ

نام حکیم شیر محمد تخلص ناصر پیو دا نام حکیم اللہ دین قوم سندھو لاہور دے وسنیک جنم ۱۹۰۰ء۔ نوّیں ورھے دی عمر وچ شعر آکھن دی چیٹک لگ گئی۔ باراں ورھے دی عمر وچ قرآن مجید حفظ (کنٹھ) کیتا پیو کولوں حکمت پڑھی۔ جدّی پیشہ حکیمی اے۔ سو ایہو دارو درل تے علاج معالجہ کردے ہن۔

نویں دور تے نویں رنگ دے شاعراں چوں ہن، جیہڑے یار دیاں کالیاں زلفاں، کنگھی پٹی تے چہرے مہرے دے جھگڑیاں توں پرے رہ کے نیچرل تے سماجک کوتا دے حامی کار ہن۔ مشاعریاں جلسیاں وچ بڑی آدر عزت نال بلائے جاندے ہن۔ شعراں وچ روانی تے یکمائی اے۔ ایہناں دے کلام دے چار پنج ٹریکٹ چھپ چکے ہن۔ ایہناں دیاں نظماں چوں ہنڈا ابن فضل ربی، لاہور دی سیل، ساقی وغیرہ مشہور ہن تے بڑیاں پسند کیتیاں گیاں ہن۔

نمونہ ”میرا دیس“:

میرے دیس دیا مجاہد بھرا وا   تیرے دیس جیہا نہیں جگ تے ہونا
خدائی خزانے لکائی کھڑا اے   ایہدا ذرّہ ذرّہ ایہدا کونا کونا
کتے کنک کھاندی اے لچکاں تے لچکاں   کتے باگ کدھی کھلوتا اے پونا
تے کدھرے کپاہ وی اے کھڑ کھڑ پئی ہسدی   کتے چھلیاں نہیں سماوندا اے جھونا
کتے چھولے پئے وچو وچ گنگک دے نیں   کتے پھلوتی اے سرہیوں دی سونا
تے موٹھاں دے پوناں چوں ڈھلن پئے ہاسے   کتے منگی دا ماگھ کدھ کے کھلونا
کتے مصروی کسر پئے کرن پوری   تے ماہنھ دی سفیدی وی دھوئے پئی دھونا
تیرے دیس دی پٹ کن دے اگے تاں   رکیہ موراں دے ریشم تے پٹ نے کھلونا
تیرے دیس دا پانی چاندی اے خالص   تیرے دیس دی مٹی پاسے دا سونا
کری جا وطن دی توں خدمت کری جا   خوشی نال دولت دے کوٹھے بھری جا

نظم لاہور دی سیر وچ ”ہیرا منڈی“ دا ذکر انج کردے ہن

اس منڈی دا کیہ پھناں ایں ایہ ای جگوں باہری منڈی   نہ جنساں نہ تکڑی ونڈے تے نہ جھوکاں کھاوے ڈنڈی

ایتھے وکن دھیاں بھیناں، ماواں دی وی پے جاندی منڈی — اس منڈی دی ہر اک تینوں رات سہاگن دن نوں رنڈی
سودا ایس تے ویچن والے، دونویں نے کھچاں دے کھچ
نچ موڑ توں منڈیا نچ

شاموں شام تے اکڑ ڈکڑ، جنھوں وچوں یاراں ہاراں — دیہہ ٹانگے تے ٹانگہ وجے، دیہہ کاراں تے وچن کاراں
نقلی روپ فریبی رنگن، الہڑ بنیاں بڈھ مٹیاراں — سچی مچی بندے ہو کے جھوٹھی موٹھی دیاں پیاراں
طبلے کھڑکن گھنگرو چھنکن کون کہوے شیطاناں ! نچ
نچ موڑ توں منڈیا نچ

ایہ منڈی او نقلی جنت، وکن نقلی حوراں غلماں — جھوٹھ دے باڑے جھوٹے گہنے، جھوٹا گوٹا جھوٹا سلماں
وڈے وڈے نواباں دے پت ایتھے ویکھے بھردے چلماں — اچے اچے عالم وی کئی رڑھ گئے ایتھے سنے ایں علماں
دین دنی توں دا بھج گئے اوہ جنہاں نوں پئی ایہدی لچ
نچ موڑ توں منڈیا نچ !

نظم ہذا من فضل ربی دے پہلے دو بند :-

رب رکھے دیس اساڈے نوں
لہندے وچ سارا دھڑ اہدا
اس دیس دے پوٹے پوٹے وچ
ایہدے وچ ہر شے بن دی اے
دنیا دے ہوماں دیاں نچ

ایہہ بن گیا رب سببی اے
چڑھدے وچ باہنہ اک کھبی اے
دنیا دی دولت دبی اے
ایہہ دیس بڑا کرنبی اے
شکر اے، ساڈی دی ہبی اے
ھذا من فضل ربی اے

بکاں منہ رٹی کہ دی سی
مینہہ دے نر نر چوندا سی
کوٹھے دی چھت پئی ڈھیندی اے
کہندا سی کوٹھا چھڈو چا
ہن کوٹھی نویں بنائی اے

جس کوٹھے دلو چہ رہندے سال
مڑ کندھاں دیاں کھندے سال
ملک نوں جد دی کھندے سال
مڑ ماری دے ڈر بہندے سال
بجھ لگ گیا ڈھو سببی اے
ھذا من فضل ربی اے

درشن سنگھ آوارہ

نام درشن سنگھ تخلص پہلوں دلجیت فیر آوارہ پیو دا نام بھائی عطر سنگھ کالا گوجراں ضلع جہلم دے وسنیک ۳۰ دسمبر ۱۹۰۶ء نوں کالا گوجراں وچ جنم لیا۔ ذرا ہوش سنبھالیا تے گوجرانوالے آ گئے۔ ایتھے ۱۹۲۳ء وچ خالصہ ہائی سکول گوجرانوالے توں دسویں پاس کیتی۔ جدّی پیشہ بزازی دا کم سی۔ پہلوں ایہو کم کردے رہے۔ فیر ملکی فنڈ پچھوں پٹیالہ چلے گئے تے گز نال کپڑا مینا چھڈ کے محکمہ پنجابی پٹیالہ دی ملازمت کر کے "قلم دے دھنی" بن گئے۔ تے ایس طرح پنجابی ادب دے پکے سیوادار ہو گئے۔

۱۹۲۲-۲۳ء وچ پنجاب سیاسی رنگ پورے جوبن تے سی۔ انگریز سرکار دے خلاف ننگیاں تقریراں بے دھڑک کوتاواں تے کھلے ڈلھے جلسیاں دا زور سی۔ اِہ وی سیاسی رنگ وچ رنگے گئے تے اہناں دیاں باغیانہ نظماں دا پہلا سنگرہ (مجموعہ) بجلی دی کڑک ۱۹۲۳ء وچ چھپیا۔ اِہدے نال ای بابو فیروزدین شرف دی کتاب دکھاں دے کیرنے چھپی۔ انگریز سرکار نے دونویں کتاباں ضبط کر لیاں تے زیر دفعہ ۱۲۴ الف مقدمہ چلا کے شرف ہوراں نوں تے بندی خانے وچ بند کر دِتا۔ پر اِہ "مفرور" ہو گئے۔ ایہیں کہ

جے گُم ہو واں تے ہڈی تک لبھ سکے نہ کاں میری

انگریز سرکار دے کاتواں بتیری دوڑ بھج کیتی پر اِہ کدھرے قابو نہ آئے۔ اِہناں دناں وچ اِہ دل جیت تخلص کردے سن۔ پھیر مفرور ہون کر کے کدی تخلص "بھُکھ سنگھنا" کدی "دکھی مردا" کدی "لنگڑا" کدی "بھُل" ورت دے رہے۔ ایس "مفروری" دے زمانے وچ کشمیر، یو پی۔ راجستھان وغیرہ دی "یاترا" کیتی تے مُڑ ایس طرح چنگے چوکھے "آوارہ" ہون کر کے تخلص "آوارہ" اپنا لیا۔

اِہناں دیاں نظماں دا اِک مجموعہ "بغاوت" کوئی بارہ ورھے چھپ چکا اے۔ تے اوس وچوں بغاوت دی چوکھی بو باس آوندی اے۔ ایس توں سوا ہور لکھتاں اِہ ہن۔ جنہاں وچوں ہل چل ملکی فنڈ دے مگروں چھپی تے آندر گیاں (غزلاں دا سنگرہ) اجے چھپن والی اے۔

سوَرگ نرک (۴ سو صفحے دا اک سماجک ناول) جیون وچوں (چھوٹے افسانیاں دا مجموعہ) پردیسی سجن آئے "سوا چار سو صفحے دا سماجک ناول اسناں توں سوا عمر خیام دی رباعیاں دا پنجابی ترجمہ اینیاں ۱۵۰ رباعیاں دا مجموعہ "سنتاں لمی" ڈرامہ تے کجھ انگریزی ترجمے ہن۔ کجھ بچیاں دیاں کتاباں جو نصاب وچ

شامل ہن۔

جذبیاں وِچ اُمنگ تے ترنگ۔ قلم وِچ تندی تے تیزی تے خیالاں وِچ بغاوت دے نال دلیش پیار دی جھلک ڈھیر اے۔ کلام وِچ روانی تے رس لوچ سوہنی اے۔

غزلاں چوں کجھ چونویں شعر

وانگ پھلاں چوبھ اُتّے چوبھ کھاندے رہی دائے
پھر بھی اپنا اِہ سبھا اے مسکراندے رہی دائے
بھانویں رنداں نال دی کجھ دوستی گوہڑی ہنیں
صوفیاں توں پر ذرا دامن بچاوندے رہی دائے
کوئی پچھے تیر دی کوئی کھان والی چیز اے
سجناں دے تیر پر ہس ہس کے کھاندے رہی دائے

میری پربھات بھگنن شام دے لچھن نے رندانہ
میرے سجّے خدا دا گھر میرے کھبّے جے میخانہ
اُٹھدی جا صراحیاں زاہداں دے سامنے ساقی
چھلک جائے نہ جد تک رند دی توبہ دا پیمانہ
نہ مسجد وِچ کدی وڑیاں نہ وڑدے نے کدی لکھے
زکوٰتاں خیرے ہُن اُہناں گناہاں دا ای جرمانہ
اِہ اُہنے جام ساقی جا پیا اُدّے پیا کال نوں
تریہہ میری تے پئی منگدی اے میخانے دا میخانہ
ہلا کے کھنب دیوے کیہہ ہیں شعلے وی بجھ سکناں
جو سڑ کے سواہ اے ہو جاندا اُہ ہوسی ہور پروانہ

شیخ جی رہندے او جنّت دے تصوّر وِچ ہمیش
بھُلّے چُکّے ساڈی دُنیا وِچ ای آ جایا کرو
اس فرشتے پن توں جد دی ہو پوے جیوڑا اُداس
آ کے میخانے دے وِچ انسان بن جایا کرو

گیانی سوہن سنگھ سیتل

نام سوہن سنگھ گیانی تخلّص سیتل۔ پیو دا نام سردار خوشحال سنگھ۔ پنڈ قادی ونڈ تحصیل قصور (لاہور) دے جم پل۔ جنم ۷ اگست ۱۹۰۹ء

پہلوں گورمکھی پڑھی۔ باراں سال دی عمر وچ سکولے پڑھنے پئے۔ ۱۹۳۰ء وچ گورنمنٹ ہائی سکول قصور توں دسویں پاس کیتی۔ فیر ۱۹۳۳ء وچ گیانی (آنرز اِن پنجابی) دا اِمتحان پاس کیتا۔ کالج وچ داخلہ لین لئی دی سدھر سی پر گھر گرہست دے رجھیویں سببوں اِہ سدھر پوری نہ ہو سکی۔

کوتا لکھن دی لگن چھوٹی عمرے لگ گئی۔ آپ لکھدے ہن "میں بڑی چھوٹی عمرے "کوتا" جھرٹی شروع کر دِتی سی۔ میری عمر اس ویلے پندرہ ورھے توں وی گھٹ سی۔ سکول وچ پڑھدیاں میرا میل مولوی فقیر حسین نال ہو گیا۔ اوہ بڑے چنگے دل والے سجن سن۔ اُہناں دی وجہ نال مینوں اُردو وچ شعر لکھن دا شوق ہویا۔ جو اس طرح دے سن۔

کروں تعریف کیا اُس کے حُسن کی — کیا صُورت پری جلوہ فگن کی
نظر ٹکتی نہیں اس مُرخ رُو پر — کہ ایسی چمک ہے اُس کے ذہن کی
کیا طاقت بھلا ہے تھر و ما: میں — جھلّیں اِک جھال جو اُس کے حسُن کی
مرنے کے بعد سیتل اپنی کریں گے کوئی — کرتے ہیں ہم جہاں میں گزرے ہوؤں کی باتیں

اودوں میں ستویں وچ پڑھدا ساں تے ایس عمر دے وِدیارتھی لئی ایہو جیہے شعر دی بڑی جھانتا رکھدے ہن۔ میں اِک دو سال اُردو وِچ لکھدا رہیا پر من نہ پسیجیا۔ تے میں فیر پنجابی وچ لکھنا شروع کر دِتا۔"

۱۹۲۸ء وِچ پہلی نظم رسالہ کوی کلکتہ وِچ چھپی۔ فیر پریتم۔ پھلواڑی وغیرہ ماسک پتراں وِچ کلام چھپدا رہیا۔ ۱۹۳۵ء توں سکھ دھرم دے پرچار دا کم شروع کر دِتا۔ اِنج میں "ڈھاڈی" بن گیا تے پنڈ پنڈ دی سیر کیتی۔ تے سکھ اتہاس بارے کوئی ستّر اسّی واراں لکھیاں۔ تے نال نال گیت وغیرہ لکھدا رہیا۔

اِہناں دی اِک گیتاں دی کتاب "کیسری دوپٹہ" ۱۹۵۶ء وِچ تے "جدوں میں گیت لکھدا ہاں" ۱۹۵۸ء وِچ چھپیاں تے ہور لکھتاں دی سوچی (فہرست) اِہ اے۔ ڈھاڈی واراں (کئی کتاباں) سیتل کرناں۔ سیتل سنیہے۔ سیتل ہنجو۔ سیتل ہلارے۔ سیتل بھرنگاں۔ سیتل پرسنگ۔ سیتل پرکاش۔ سیتل تانگھاں۔ سیتل ترانے۔ سیتل واراں۔ سیتل چھمکاں۔

سینتل انگیارے۔ سینتل رمزاں۔ سینتل اُمنگاں۔ سینتل سوغاتاں۔ ویہندے ہنجو۔ سجرے ہنجو۔ دل دریا۔ وغیرہ کوئی ستر دے قریب ہن۔

دیس ونڈ دے بعد قادی ونڈ (قصور) چھڈ کے زیرہ (فیروزپور) جا وسے۔ پھر سٹھاں توں واہی گاہی سونپ کے آپ لدھیانہ آ گئے ہن۔ تے ایتھے ای کتاباں لکھ رہے چھاپ دے ہن۔ کلام دا نمونہ:

بھابی میری گُت نہ کریں　　مینوں ڈر سینی توں آ دسے
دیکھ تیرے پھُل چڑیاں　　میرا من اڈُنوں ہیٹھ نہیں رہندا
پھُل کمے جے شیشہ دیکھ لال　　کسے ہور دا بھلیکھا پیندا
تیرے متھے پنڈی دیکھ کے　　میرا اندر دل جیا للچاوے
بھابی میری گُت نہ کریں　　مینوں ڈر سینی توں آ دسے

توں تاں رتت سک مل دی　　نالے سُرمے دی کھچدی ایں دھاری
میں وی اُنج تیرے ہان دی　　پر اکھیاں چ شرم کواری
دھیاں مٹیار ہو گیاں　　بابل نوں کون سمجھاوے
بھابی میری گُت نہ کریں　　مینوں ڈر سینی توں آ دسے

ٹپ نی جوانیے ٹپ ٹپ ٹپ
حد نہ چھڑپ بھانویں لکھ وار ٹپ
ٹپدی جوانی دیکھ ٹپدا جہان نی　　تینوں دیکھ ٹپدے ممولے شرمان نی
ٹپے تیری گُت جویں چنن تے سپ
ٹپ نیں جوانیے ٹپ ٹپ ٹپ
ٹپن دے دن تیرے ٹپنوں نہ سنگ نی　　رہے نہ ادھوری کوئی دِل وچ اُمنگ نی
رستے اُتے ٹپ بھانویں ناگاں اُتے ٹپ
ٹپ نی جوانیے ٹپ ٹپ ٹپ

اقبال دائم

نام محمد اقبال تخلص دائم پنڈ واسو۔ منڈی بہاؤالدین (گجرات) دے وسنیک۔ پیدائش ۱۹۰۹ء جد ذرا سُدھ بُدھ پھڑی پڑھائی ول دھیان کیتا۔ پر اُستاد کولوں اجے تھوڑا چر ای سبق لیا سی کہ عشق مجازی نے اپنی پنجی لا لیا۔ تے میاں احمد یار گجراتی وانگوں اوہ وی کسے دے نیناں دا شکار ہو گئے۔ پڑھائی چھڈ دتی۔ کجھ چر بعد اوہ پنڈ جھلانہ (منڈی بہاؤالدین دے نیڑے اے) چلے گئے تے دل دی لگی بجھان دا راہ لبھن لئی بابا میاں خاں کول پہنچے۔ اُنہاں مجازی توں موڑ کے حقیقی ول لا دتا تے اوہناں دل دے جذبیاں خیالاں نوں ٹورن لئی پنجابی شاعری دی شرن لئی۔

اوہناں ہن تک کئی قصے لکھے ہن۔ جنہاں چوں اکثر چھپے ہوئے ہن جویں سوہنی مہینوال۔ یوسف زلیخا۔ کملی پوش۔ ہیر سیال۔ مرزا صاحباں۔ ابراہیم ادھم۔ تفسیر یوسف۔ ترجمہ مثنوی بو علی قلندر۔ سیف الملوک۔ لیلیٰ مجنوں۔ پنجابی سہاگ۔ پریم راگ۔ شاہنامہ کربلا۔ فاطمہ دا لال۔ شہزادی نور اقبال تے شاہ مراد وغیرہ۔

اِہناں دے شعراں وچ جھناں والی روانی اے۔ زبان بیان واہ وا اے۔

کلام دا نمونہ شاہ مراد و نُور اقبال چوں

کدی روپ سہاون راوی دے دریا — لٹک چلیندیاں چوہراں مٹکے سیس ٹکا
مک ریشم دی کنگھیاں گُڈیاں کتی چا — چونڈاں لٹکن ناگناں راہیاں ڈنگ چلا
لٹ مارن فوج سکندری کوئی نیناں سان چڑھا — لٹکن مٹکن موہرنیاں بانکے پیر اٹھا
کرن غلام اک جھلک تکیں پریاں نوں شرما — گھٹا چڑھاون گوریاں اکھیں سرمے پا
گھمراں پان کواریاں گیت سوہیلے گا — نیہیاں پچھے ریشمی ڈھاک ترن لچکا

سوہنی مہینوال چوں

سوہنی سوہنیاں نوں بھانڈے زین کارن سچے رب دا نام چیتار اُٹھی
ہری حور پری نور جیہوں ہر جوبن کردی ناز انداز ہزار اُٹھی
جویں ابر وچوں خورشید نکلے تویں رُخوں نقاب اُتار اُٹھی
ہتھ پیر سوار کے نال نخرے نالے زلف دے دام کھلار اُٹھی

نخل عیش سر سبز جلاوے تے نوں مثل برق آتش شعلہ نار اُٹھی
غوطہ مار غواص گجرات وچوں سر چا کے بلخ بخار اُٹھی
لگے گھڑی نار دی پابندی ہن سامنے کرن شکار اُٹھی
عین نین عینین بندوق ترکی قاتل جان کر دی مار مار اُٹھی
عزت بیگ غریب دی موت بن کے حسن غضب دی کھچ تلوار اُٹھی
دائم پتلی حسن دی زا جادو کوئی کرن نرالڑی کار اُٹھی

یوسف زلیخا چوں پنج شعر

برقعہ پوش ماہی ڈاچی والیا او مینوں ترسدا چھڈ کے جاہ ناہیں
تیرا سنگ ترٹ دیاں جند چلی بھاگی ملن نہ ملن پرواہ ناہیں
تیں وچ گجھڑا عجب اسرار کوئی تیرے جیہا عالی عالی جاہ ناہیں
جس گھڑی دا بیلیا آن ملیوں رہی کسے دی مجھ نوں چاہ ناہیں
یوسف ویر تیرے دانگ تاثیر تیں وچ ماسہ شک شبہ اشتباہ ناہیں
میں کدا آکھناں ہاں رُخوں لاہ پردہ جم جم رکھ پردہ پردہ لاہ ناہیں
ڈاڈھی سانگ وچھوڑے دی مار کے تے ہلی عرش دا کنگرہ ڈھا ناہیں
جویں دنڈے نی غم غمخوار بن کے اینج ویر بھائی دردخواہ ناہیں
تیرے جان کنوں پیکھی جان ترٹنے میرا ساہ وچ اک دا ساہ ناہیں
ملاقات دا نام معراج دائم رکھ لاج میری سُٹ جاہ ناہیں

پنج دریا عرف آئینہ معرفت وچ بینت ہن ۔ نمونے دا اک بینت

شش شہر دیار بازار مٹی قصر خسروی تاج محل مٹی
مٹی کھلی کھلوتڑی مٹ جاندی جدوں دیکھدی مٹی نوں مٹی
مٹی نال ہندی مٹی گل جاندی مٹی نال جدوں کردی گل مٹی
دائم مٹی وا مٹی نوں مان کوڑا ہو جاونا ایں اج کل مٹی

فضل الدّین بخت

نام فضل الدین تخلص بخت ، پیو دا نام چودھری حسن دین - لاہور دے وسنیک - جنم ۱۹۱۰ء - تھوڑا جیہا علم پڑھ کے ٹھیکیداری تے آڑھت وچ رجھ گئے - اج کل سبزی منڈی لاہور دے چوڑیں آڑھتی ہن - تیرہ چودہ ورھے دی عمر وچ شاعری دا شوق ہویا تے میاں حسن دین حسنؔ دے شاگرد ہو کے شاعری شروع کیتی - بڑے ہس مکھ ، ملنسار تے سلیقے سبھا دے ہن - رب دی مہر نال خانہ کعبہ دے حج تے حرمین شریفین دی زیارت دا شرف حاصل کر چکے ہیں - کلام یا نعتیہ ہے یا مجازی رنگ وچ - اہناں دے کلام دے کجھ مجموعے 'خیال بخت' 'بخت دے بھرے خزانے' 'بخت دیاں ترن گلاں تے بخت دے عقیدت دے پھل' چھپ چکے ہن -

اہناں دا پہلا شعر اہ اے :

نیں عشق وی کیتا تے کیہ کیتا کامیاب تقدیر نہ ہون دتا — جے معشوق وی ملیا تے کیہ ملیا دامن تک نہ اوس نے چھوہن دتا
جذبہ دل وی ملیا تے کیہ ملیا میل یار جس غیر نہ ہون دتا — بخت بخت کیہ ملیا جس داغ ہجراں آپ وصل دیاں نہ دھون دتا

کلام دا کجھ ہور نمونہ :

حشر تیک اہ میلا نہیں ہو سکدا آسمان اے سارے جہان دا بخت
ہر اک تارے اندر ڈھلکاں مار دائے دیکھ کسے نہ کسے انسان دا بخت
اہناں کھڑکیاں توں جھاتی پاوندائے در مصطفےٰ تے مسلمان دا بخت
ملک فلک دے بخت حیران ہوئے جدوں ویکھیا اہل ایمان دا بخت

کالے والے ہنیر جوانیاں دا دتے کجھ نہ دیس ہنیر اندر
پوری نظروں ورتنا گھٹ سمجھن آجاندے نے کئی ایس پھیر اندر
اہ جوان جو غلطیاں رہے کردے کالی شام دی شام سویر اندر
بخت چٹیاں نے روشن آن کیتی ہن تے نیکیاں دے لائے ڈھیر اندر

بلدیو چندر بیکلؔ

نام بلدیو چندر، تخلص بیکلؔ۔ پیو دا نام ہری چند۔ امرت سر دے وسنیک۔ چاترک جی دے شاگرد۔ جنم ۱۹۱۲ء۔ دسویں جماعت پاس کر کے گیانی دا امتحان دتا۔ پہلوں پنجابی پریس امرت سر وچ کمپوزیٹری کر دے رہے۔ پھیر کجھ چر فلم کمپنیاں وچ کم کرن دے بعد امرت سر وچ کتاباں دی ہٹی کھول لئی۔

کوتا دا شوق بچپن توں اے۔ سبھا شرمیلا، طبیعت ہس مکھ، کوی درباراں وچ گا کے شعر پڑھدے تے داد لیندے رہے۔ چاترک جی دے شاگرد ہوئے۔ اہناں کولوں شعراں دی سدھائی کراندے رہے۔ فلماں وچ کم کر دیاں ہویاں فلم سوہنی داس، لیلیٰ مجنوں، میرا پنجاب، میرا ماہی، راوی پار لئی پنجابی گانے لکھے۔

اہناں دیاں نظماں دے مجموعے ست رنگی پینگھ، عرشی درشن، جیون لہراں، مٹھے مہنے، بیکل دے گیت چھپ چکے ہن۔

کلام وچ مٹھاس تے لوچ اے تے اگاں ودھن دی سدھر تے حوصلہ۔

کلام دا نمونہ۔ پیادی جوگن دا اک بند:

پئی ٹھنڈ وچ ٹھر ٹھر کردی اے — پئی پالے دے نال مردی اے
تن تے پاٹیاں لیراں نے — دکھاں تے دکھ پئی جردی اے
ہوا پئی اوس نوں جھنبدی اے — اوہ تھر تھر، تھر تھر کنبدی اے

اک گیت دے دو بول:

وینی میری مروڑ نہ چھتیاں نازک ونگاں توڑ نہ چھتیاں — شالا جیویں جوانیاں مانیں مڑ جا آکھا موڑ نہ چھتیاں
پیار میرا بھرما نہ مڑ کے ٹٹیاں نوں ٹنکا نہ مڑ کے — ستی پیڑ جگا نہ مڑ کے ٹٹیاں نوں ٹنکا نہ مڑ کے
ٹٹیاں تاراں لکھ ٹنکایاں ٹنک پئی پر تان نہ نکلی — تیرے درد وچھوڑیاں اندر جھدی رہی پر جان نہ نکلی
پلو پلی وچ ہسدے ہسدے توں تے کھوہ لئے گیوں ہاسے — توں کیہ جانیں روندے دل نوں ہوندی رہی ہیں کویں دلاسے
ہنجواں دے ہڑھ بدھے ہوئے بدھے رہن دے توڑ نہ چھتیاں — وینی میری مروڑ نہ چھتیاں نازک ونگاں توڑ نہ چھتیاں

عالم سیاہ پوش

اصل نام محمد حسین عرفی نام بابا عالم سیاہ پوش پیو دا نام میاں فضل کریم قوم جٹ کلانور ضلع گورداسپور دے رہن والے ہن۔ لاہور رہندے رہے ہن۔ جنم ۱۴-۳-۱۹۱۲ء

کلانور سکول توں ورنیکلر مڈل کر کے بٹالہ آ گئے۔ ایتھے دسویں پاس کیتی۔ چوتھی وچ پڑھدے سن کہ پیو دا سایہ سر توں اُٹھ گیا۔ گھر وچ غریبی دا پہرا سی۔ پڑھائی اگاں جاری نہ رہ سکی۔ تے نانکے گھر چلے گئے۔ پر غریبی نے اوتھے وی سُکھ دا ساہ نہ لین دتا۔ بڑی تنگی ترشی نال ویلا بتایا۔

پیو کھاندے پیندے تاجر سن۔ پر سل دی نامراد بیماری نے تن سال وچ اُہناں دا انجر پنجر تے گھر دا تلا مُلا صاف کر دتا۔

دسویں کر کے عزیزاں قریبیاں دی منت سماجت کیتی۔ پر کسے باںہہ نہ پھڑی۔ ایس تے دنیا دلوں دل اُچاٹ ہو گیا۔ تے ۱۹۳۱ء وچ فقیر ہو گئے۔ تے بٹالہ وچ چوہدری فضل محمد دے لاریاں دے اڈے کول اک حجرے وچ بیٹھ کے تن سال تپ جاپ کردے رہے۔ بولے تک نہ۔

ایس فقیری دا کارن اک اہ وی سی۔ کہ اِہناں نوں مرزے وانگوں اپنے مامے دی دھی نال پیار سی۔ پر اُہدے ماپیاں اِہناں نوں غریب تے یتیم سمجھ کے اُہدا رشتہ کسے ہور تھاں کر دتا۔ ایس صدمے نے اِہناں نوں پاگل جیہا کر دتا۔ تے اہ فقر ہو گئے۔

ایس تِن سال دے تپ جپ وِچ اک وارہ کسے نال گل بات نہ کیتی۔ تے اکا چُپ سادھ لئی۔ فیر کھانا چھڈ دتا تے ۲۱ دن بناں کجھ کھادیاں گذار دتے۔ ایس تے لوکاں دی عقیدت تے منتاں دا رُخ ایدھر ہو گیا۔ اُہ وٹالے دے مشہور جوڑیاں دے واجے نال لین آئے۔ اگوں ہزاروں نے استقبال کیتا۔ تے اِہ فقیر تے پیر منے جان لگے۔

شاید اِہناں دے دُکھ بھرے ہوکیاں تے دل دیاں پیڑاں دا اِہ اثر سی کہ اُہ کڑی اوتھے آباد نہ رہ سکی۔ تے طلاق ہو گئی۔ اے تے مڑ فقیری دے تن ورھے بعد ۱۹۳۴ء وچ اِہناں نال اُہدا ویاہ ہو گیا تے اِہ فقیری چھڈ کے مُڑ دنیاداری دی کھیڈ وچ رُجھ گئے۔ اِہ اپنی شاعری بارے کہندے ہن۔

"شاعری دا شوق مینوں بچپن توں سی۔ کلانور رہندا ساں اوتھے۔ پنڈت گور پرشاد شاد دے جتن نال "بزم زندہ دلاں" قائم سی تے اُہدے مشاعرے ہُندے سن۔ جنہاں وچ میاں مولا بخش کشتہ۔ ودھاتا سنگھ تیر

محمد حسین خوشنود۔ محمد الدین غریب، ندا امرتسری، نفیس خلیلی۔ علم دین خاکسار تے ہور شاعر حصہ لیندے سن۔ کشتہ صاحب نوں پہلی واری اوتھے دیکھیا ہیر سُنی تے بڑے متاثر ہویا۔"

اُردو شعراں وچ نفیس خلیلی کولوں اصلاح لیندے رہے پر پنجابی وچ اپنے اُستاد آپ ای رہے۔
مڈھلی شاعری اِہ سی ؎

زمیں بدلی زمانے دی ہوا بدلی ساری خلق بدلی اِہ جاناں بدلے
سب کجھ بدلے نہیں فِدا پرواہ مینوں بس نہ اک میرا مہرباں بدلے

مخولیہ رنگ وچ اِک دوست دی دوجی شادی تے لکھیا

ع عشق دا ڈاڈھا بیمار ڈِٹھا نویں روں تے پترھیں کیاہ بھئی واہ
اج کل دے اسیں حسین ویکھے اُتوں چِٹے تے وچوں سیاہ بھئی واہ
اسیں چین آرام لُٹا بیٹھے اینویں گُت دا کھادا وساد بھئی واہ
عالم یار نوں اِک دی نہیں ملدی دھیلے شاہ دا دوجا ویاں بھئی واہ

پھیر کجھ سیاسی شاعری کردے رہے جویں ؎

چل اوئے نتھو بنھ بسترا ٹُر چلیئے پردیس
پُت پنجاب دی ہتھ جنہاں دے لگے اُجاڑن دیس

"نون وزارت" بارے لکھی نظم دا اِک بند

درڑ وٹ وؤستا زمانہ نہیوں کُون دا — راج آیا نُون دا
محلاں والی چودھرانی جُھگیاں تے تھکدی — تے روکیاں نہ رُکدی
لال لیڑا موہڑیاں تے سٹ کے شنون دا — تے بھا تِچھے حُون دا
درڑ وٹ وؤستا زمانہ نہیوں کُون دا — راج آیا نُون دا

شعراں وچ طنز بڑی سادلی تے زوردار اے۔

بلونت گارگی

نام باوا بلونت گارگی پیو دا نام ٹھاکر دینا ناتھ۔ پنڈ نیشٹہ (اٹاری دے نیڑے) ضلع امرت سر دے وسنیک جنم اگست ۱۹۱۵ء۔ مڈھلی تعلیم پاہندے کولوں پڑھ کے کجھ چر آڑھت دا کم کیتا۔ پڑھن دا شوق سی۔ ہندی، اُردو، فارسی چنگی طرح سکھی۔ جاندرُو آزاد طبیعت تے کیمونسٹ خیالاں دے ہن۔ زیادہ تر سر کھنڈی کوتا (بلینک ورس) لکھدے ہن۔ ایس ویلے چوٹی دے انقلابی شاعراں چوں ہن۔ اہناں دے کوتاواں دے سنگرہ (مجموعے) مہاں ناچ۔ امر گیت۔ بندگاہ تے جواں لکھی ناول۔ ککّا ریتا تے ڈرامے وہا کٹ۔ کواری ٹیسی۔ دو پاسے۔ سیل پتھر چھپ چکے ہن۔ خیالاں وچ منکھی چھوٹی پیار تے ہردے وچ اُہدی اُنتی تے ترقی دی جھی پیڑ اے۔ جیہڑی کوتا تے وارتک وچ لہراں مار دی اے۔

کلام دا نمونہ۔ مہاں ناچ وچوں اک نظم :-

اک پیالی زہر دی، ہاں اک پیالی زہر دی
ہولی ہولی قطرہ قطرہ پین اہ میرا لہو
کھیڈ کیوں نہ ختم کر دیواں میں اہ ہر پہر دی
ہیریاں دی سیخ تے بھجدا اے آدم دا کباب
تروا نہیں پر اہ جہاز!

اہ نویں لوہے دیاں ڈِیناں بہت بے درد نے
ہڈیاں دا رس نکلدا جا رہیا اے رات دن،
تیز ہُندی اے پئی سینے دی اگنی رات دن
جس لئی میں دے رہیا ہاں خون اپنے جسم دا،
ویکھ کے جیون دا ست پانی دی رل سکدا نہیں

نظم "ناچی" چوں :-

جسم تیرا پر کسے مقابل نہیں
توڑیاں دے شور وچ
ساز دی آواز دے پردے وچ وی
ہو رہی اے انگ موڑن دی تعریف
بن رہے نے کجھ اجنتا دے خیال

رنگ پوڈر توں وی لک سکیا نہیں
بجلیاں دے نور وچ
جسم تیرا جسم لک سکیا نہیں
انگ موڑن توں پچھاں پردے تے وی
پر نئیں تکدا ای رہیا تیرا بدن

دِل نوں کجھ سکدا نہیں تبسم تیرا

کتاب جوالا مکھی چوں اِک نظم "انوکھا خدا" :-

خلقت دا لال صاف لہو بن دی رات دن
پیندا اے پی پیا سا اے سونے دا اوہ خدا

کھیتر پُجاریاں دے نکو نک بھرے پئے
چڑھدی اے بھینٹ روز جوانی دی پیر تے

قربان روز ہُندا اے عورت دا جسم وی
رکھدا اے بُل خشک ای چمکدا خدا

اِہ ایشور پکھنڈ تے قربانیاں پکھنڈ
ہے آدمی دا اصل چ دانُو ای آدمی

سب دیوتے فریب تے اِک امن توں سوا
تلوار دا اے راج جدوں تک جہان تے

نظم "نوجوان نوجوان نوں" چوں

نہ ویکھ ویکھ کے ڈر روز انقلاباں نوں
کوئی کیہہ جانے سمے دے اپنیاں خواباں نوں

نہ ویکھ ویکھ کے ڈر تڑپ دے جواناں نوں
مِٹن دے مُردہ سماجاں دے سبھ نشاناں نوں

وِلک رہی اے سرد سانجھ زندگی دے لئی
تڑپ رہیا اے زمانہ وی آدمی دے لئی

نکل رہی اے غریبی ظلم دی سردی چوں
خوشی نے رنگ دکھایا غمی دی زردی چوں

بڑے ہنیر چوں محنت تُری اے منزلِ نوں
جگا رہی اے نویں آس ہر دُکھے دِل نوں

میرے کرم دی بغاوت نہیں ہو دے لئی
میری آواز اے ہر آتما تے رُوح لئی

نظم دیس چوں

جو اپنے ویلے سر بیجے دا ہے کھیت

ہل دی نوک توں بدلے کلراں دی تصویر

اُہ ہے دیس مہاں

دِل وچ ہر دانے دا ہووے پیار اُپار

ہریاں کھیتاں دے وِچ درپن روپ بھرے

ہیرے وانگ ہوون گھر اندروں باہروں صاف

سُن سماں اُجاڑاں فیر بنائے کھیت

مِٹھے ات مِٹھے گیتاں دی چھاں بیٹھ

محنت توں آپنی بدلے اپنی تقدیر

ہووے محنت دا پُتلا ہر جیو کسان

تارے ڈُبن توں پہلاں پہلاں جس دی دھار

خوشی ہوون فصلاں اپنی ہی صُورت تے

اِک دوجے دی غلطی نوں کر دیون معاف

جتھے کُھتیاں رانکھے ایسے ہون جوان

تاں ہے دیس مہان

سردار نی بل جیت تُلسی

نام بل جیت تخلص تلسی پیا دا نام شری بھاونتہ۔ جہلم دے وسنیک۔
۱۵ فروری ۱۹۱۵ء نوں جہلم وچ جنم لیا۔ ودیا تے شاعری نال شروع توں پیار رہیا۔ بی۔اے بی ٹی کر کے پڑھائی دا کم شروع کیتا۔ تے ملکی ونڈ دے بعد پوربی پنجاب چلی گئیں۔ اج کل لدھیانے علم دی سیوا دا کم کر دی ہن
اِہناں دیاں نظماں دا پہلا مجموعہ نیل کنٹھ ۱۹۴۴ء وچ چھپیا۔ فیر ۱۹۵۴ء وچ چار پستکاں پارس ٹوٹے نیلا انبر۔ تن داراں۔ نیل کمل چھپے۔ کلام دا نمونہ نظم میری امبڑیئے ہے جوں:-

قدر داں نوں دسی دیئے نی امبڑیئے — جا تن جائی دی سار
بے قدراں دے دیس نی میری امبڑیئے — دھیاں دی مٹی خوار
انکھی دردنہ ڈولیئے میری امبڑیئے — نہ ڈوبیئے اُچا دوار
صورت دیکھ نہ بھُلیئے میری امبڑیئے — سوہنے ملن ہزار
سوہنے ملن ہزار نی میری امبڑیئے — دُکھاں دے کھُلن کیواڑ

نی میں اُس جوگی دی جوگن ہاں
اوہ دل میرے وچ وسدا اے
بجلی دے وانگوں ہسدا اے

بہہ بہہ کے نیڑے ہس دا اے
بدلاں دے وانگوں وسدا اے
میں اُہدے پیار دی روگن ہاں
میں اس جوگی دی جوگن ہاں

نیناں دے تیر چلاندا اے
گلاں کر جیا مستاندا اے

اوہ سینے وچ دھس جاندا اے
مستی دی لُٹ لٹاندا اے
اوہ سوہنا چھیل چھبیلا اے
اوہ میرا شام رنگیلا اے

امرتا پریتم

نام امرتا پریتم۔ اصل نام امرت کور۔ گیانی کرتار سنگھ ہتکاری اڈیٹر رنجیت نگارہ لاہور دی سپتری۔

جنم ۳۱ اگست ۱۹۱۹ء گوجرانوالہ

جماندرو کوتری، ماپیاں دا لاڈ پیار مٹھیاں توں ودھ مانیاں۔ پیو گھروں گھر لکھی پڑھی تے کوتا سکھی۔ چودہ ورھیاں دی عمر وچ گیانی دا امتحان پاس کیتا۔ لاہور وچ رہندیاں انگریزی وی پڑھ لئی تے بال پن توں گڈیاں پٹولے چھڈ کے کوتا دی پھلواڑی وچ کھیڈدی رہی۔ اجے ۱۰-۱۱ ورھے دی سی۔ گیانی ہوراں اپنی اک کوتا "ویراگ دے بان" دی سدھائی کر رہے سن۔ اک شعر سی

ہر رب دی نال بچا ساڈا — ایتھے کسے دی سجناں واہ کوئی ہنیں
بیڑا گھریا اسے منجدھار اندر — لوکی آکھدے نے ایتھے تھاہ کوئی ہنیں

اوہناں نوں ایس وچ لفظ "لوکی" کھٹک رہیا سی۔ پر اوہدا کوئی سوہنا بدل ہنیں لبھدا سی۔ خیالاں دے ڈونگھے ذہن وچ لتھے پئے سن۔ کہ امرت نے کولوں کیہا پتا جی "لوکی" دی تھاں "تارو" کر لوو۔ گیانی جی خوش ہو گئے۔ سپتری نے اک لفظ نال اوہناں دے شعر نوں سو گنا سوہنا بنا دتا سی۔

امرت بارہ تیرہ ورھے دی سی کہ ماں دی ممتا توں وانجی گئی۔ ماں دی موت نے اوہدیاں ستیاں جذبیاں نوں جگا دتا۔ تے ایس شعراں راہیں دل دی ہواڑ کڈھی۔ اوہدیاں نظماں دا پہلا مجموعہ امرت لہراں (کوئی سولہ ورھے دی عمر وچ) چھپیا تے بڑا سلاہیا گیا۔ فیر جیوندا جیون۔ اک ہنجھو۔ بدلاں دے پلے اچ۔ پتھر گیٹے۔ لمیاں واٹاں۔ میں تاریخ ہاں ہند دی۔ تریل دھوتے پھل۔ او گیتاں والیا۔ سنجھ دی لالی۔ جیوندی کوتا نویں رت۔ گیتاں نظماں دے مجموعے۔ تے کہانیاں دے مجموعے۔ کنجیاں۔ چھبی ورھے بعد پڑے پڑے تے اک ناول ڈاکٹر دیو چھپے۔ امرت کور دا ویاہ سردار بھگت سنگھ کواترہ دے سپتر پریتم سنگھ نال ہویا تے امرت کور ہن امرتا پریتم بن گئی۔

کوتری امرتا پریتم دے قلم وچ کسے مہا چترکار دے برش والی روانی اے۔ جذبیاں تے خیالاں دے وچ اس نوں کمال حاصل اے۔ قلم وچ زور اے، شعر وچ روانی، سوز، رس تے لوچ جند جان نال گن

وار تک ناولاں کوتا ئو ہتی نگر تے من کھوہیں اے۔

بھارت سرکار نے کتاب "سنیہڑے" تے امرتا نوں پنج ہزار تے "نویں سویر" تے ۵۰۰ روپے انعام دتا۔

مخلی کوتا دا نمونہ۔ نظم دھوآں

سُورج دِی لو جدوں ... بتّی دے دھوئیں وانگ
کدھرے اُڈ جاندی سی ... تے باقی سندھیا !
اِک دُھوآں ای دُھوآں ... پچھے رہ جاندی سی

توں سارے دن پچھوں

چٹاناں ورگی چھاتی تے کھمبیاں ورگے ڈوڈے دی۔

محنت دے کے

تے اُسدے بدلے

جمنی دا دُھوآں پلّے وچ لے کے

اس دھوئیں ورگی سندھیا وچ

جدوں گھر سیں آوندا

تاں جمنی دا دُھوآں تے تیرے ساہ دا دُھوآں

ہن اِک ہو گیا لگدا

چٹاناں ورگی چھاتی

تیرے کھمبیاں ورگے ڈوڈے۔

جنہاں تے اُسرے ہلّاں دے کوڑے۔

"تانگھ" چوں اِک بند

اَو میری تانگھ ! ہنبلا مار ... ہتھاں تریڑاں کر جا پار
کد تک رہے سن وِر کھلو ... اِک رُوح دے ٹوٹے دو

"ترنجن" چوں اِک بند :-

داغ نہیں اِہ چن دے سینے ... کوئی کہندے نے چرخہ کتے
چڑھ چڑھ پیندا اِک اِک تارا ... جیوں اِک اِک مُڈھا سنگھے

اُچی لمی تَنّد کُڑیاں دی جیوں کھیتاں دے گنّے
نکی جوار دے سِٹّیاں وانگوں مُڈھے وَلن سونّے
مُڈھے گت دی دے ٹولھ ٹُولھ پیندے
اٹھرو مُڈھیاں جیڈے

اُمڈ اُمڈ کے بدّل آیا کنی کنی وسّ جانا
بھریا تر بخن ڈار کونجاں دی سبھناں نے اُڈ جاناں
کتک کونجاں پیکے دِھیاں چار دناں دا میلا
چڑھیا گھر آئی جوانی اُڈ جان دا ویلا

عشق پُچھیندا دس نی جندے کیکوں ہوں گذارے	جندہ کہے میں سُپنے تیرے جھنڈی نال تنگارے
عشق پُچھیندا دس نی جندے کیکن نین رو ندے	جندہ کہے میں لکھاں تارے زلف تیری وچ گُندے
عشق پُچھیندا دس نی جندے کیکن بے سوائی	جندہ کہے میں آتش تیری بُجھی ہیٹھ لکائی!
عشق پُچھیندا دس نی جندے کیکن دمے تائے	جندہ کہے میں شوق تیرے نوں سُولاں دے دیس ہنڈاے
عشق پُچھیندا دس نی جندے عاشق دا کیہہ کہنا	جندہ کہے "تیرا ستھر" چنگا بھٹھ کھیڑیاں دا رہنا

دِل دا سُورج گگنیں چڑھیا	کرناں سوٹ کراں
دِل دا ماں سر دَرد بھریا	موتی وار دیاں
دِل دیاں داکھاں رنگ وٹایا	تیرا جام بھراں
دل دے باغیں جنبہ کھڑیا	تیری سیج چُناں
دل دا کاغذ قلم عشق دی	تیرا درد لکھاں
تیرا درد سِکھ نوچھو ہوے	لوک آواز بناں

دل دا سورج گگنیں چڑھیا

نظم اَج "آکھاں وارث شاہ نوں" چوں کجھ شعر

اَج آکھاں وارث شاہ نوں کتوں قبراں وچوں بول
تے اَج کتاب عشق دا کوئی اگلا ورقہ پھول

اِک روئی سی دھی پنجاب دی توں لکھ لکھ مارے وین
اَج لکھاں دھیاں روندیاں تینوں وارث شاہ نوں کہن
اُٹھ دردمنداں دیا دردیا اُٹھ تک اپنا پنجاب
اَج بیلے لاشاں وِچھیاں تے لہو دی بھری چناب
کِسے نے پنجاں پانیاں وِچ دِتّی زہر رُلا
تے اوہناں پانیاں دھرت نوں دِتّا پانی لا
اس زرخیز زمین دے لوں لوں پھُٹیا زہر
گِٹھ گِٹھ چڑھیاں لالیاں پھُٹ پھُٹ چڑھیا قہر

رانجھن وے تیرا ناں
پہلے لیتا مولوی جس رکھیا تیرا ناں
پھیر رانجھن رانجھن کردی رہئی تیری کرماں والی ماں
رانجھن وے تیرا ناں
اُمڑی نے لیتا' بابل لیتا' لیتا پھیر بھراں
بھیناں لیتا' بھابھیاں لیتا' لیتا سارے گراں
رانجھن وے تیرا ناں
کِسے نوں کوئی دوش نہ دیوے کرے نہ کوئی مناں
پر تد کیوں بنیں گناہ وے رانجھیا جد میں ہیر تتی موہنوں لاں — رانجھن وے تیرا ناں

نی ہیرے ! رانجھن تیرے دا ناں
کیہ ہویا جے مولوی لیندا' لے لیندی امڑی تے بابل وی لیندا
لے لیندے ویر تے بھابھیاں وی لیندیاں تے بھاویں لیندا سب گراں
پر اِک ہیرے جے توں نہ لیندی تاں اَج کون لیندا اوہدا ناں؟
صدیاں پچھوں وی اَج کُڑیاں اپنے اپنے سجن دا
رکھ دیندیاں نے رانجھن ناں — نی ہیرے ؟ رانجھن تیرے دا ناں

رشیدہ سلیم سیمیں

نام رشیدہ سُلطانہ تخلص سیمیں پیو دا نام پروفیسر شیخ خادم محی الدین ایم اے-ایم-ای-ڈی-

شیخ محمد سلیم دی پت وِنتی ہون کر کے نام رشیدہ سلیم ہویا-۲۳ ستمبر ۱۹۲۰ء نوں قصور وچ جنم لیا-
مان یوگ پتا گورنمنٹ کالج لائلپور وچ پروفیسر سن-مڈھلی تعلیم ایتھے حاصل کیتی تے گورنمنٹ گرلز ہائی
سکول چوں میٹرک کر کے لاہور آ گئے-تے کنیرڈ کالج لاہور توں فسٹ ڈویژن وچ بی اے کیتا تے نال تاریخ وچ
آنرز پاس کیتا-فیر ایم-اے تے بی ٹی پاس کیتے-

شاعری دا مڈھ کالج دے دناں وچ بجھیا- کالج دی بزم ادب تے ڈرامیٹک کلب دی سیکرٹری بن کے
صلاحت یوگ کم کیتا-بزم ادب دا جلسہ قریباً ہر ہفتے ہوندا سی-اوہدے وچ اکثر نظماں پڑھنا نیم رہیا-شروع
وچ اُردو غزلاں-نظماں گیت لکھے-ریڈیو پاکستان راولپنڈی توں ۱۹۵۶ء وچ پوٹھوہاری بولی وچ اِک
مشاعرہ ہویا-اوہناں دے کہن تے اوس مشاعرے لئی اک گیت لکھیا-جس دا مکھڑا سی

ماہی ٹُر گیا تے سارے کم بھُل گئے

اہ گیت بڑا مقبول ہویا-بڑا سلاہیا گیا تے ایس نال پنجابی لکھن دی لگن لگ گئی-

اُردو شعراں وچ پیو کولوں اصلاح لئی- پر پنجابی شعراں وچ ایہدی لوڑ نہیں سمجھی-ایہناں دی
اِک نظم دا بول اے-

میرے دیس دی گل جے ہوندی کدی   ساری عُمر میں لکھدی گیت تیرے

سو گیت لکھن دا چاو وی جیہڑے اے-شعراں وچ سوز-برہ-تڑپ تے رس موج تے وندھن پھلن دی سدھر
ڈھیر اے-

کلام دا نمونہ:-گیت-(بھُلیاں گلاں چوں)

تارے چمکدے ویکھ کے اج سجناں   مینوں بھُلیاں گلاں یاد آئیاں
تینوں سامنے سمجھ کے میں سجناں   گلی بہہ کے کر فریاد آئیاں
جھوٹھے ہاسے ہس ہس بُل سک گئے   بھانبڑ سینے والا ہور مچدا اے
لوک کہندے نے سارے دُکھ مُک گئے   اسی بھرم زمانے دا رکھیا اے
رکڑا پتھراں دا دل کیتا ای وے   تیری یاداں تے پتھر پے گئے نے

نظم کملی دے بول :-

ایتھے کوئی وی سجن تے پیارا نہیں — کدی تاہنگ دے وِچ وگیر ہوئیوں
ایتھے کوئی مہینوال تے رانجھا نہیں — کدی سوہنی تے کس دی ہیر ہوئیوں

ایس کملی نے جگ نوں جتیا اے — اینہوں عقلاں تے سمجھاں ساریاں نے
اپنے ہار دِلاں نوں جتیا اے — لیہنے جِت کے بازیاں ہاریاں نے

غزل دے کجھ شعر

لوکی جیوندیاں قدر نہیں کردے وے — سسّی تھلاں چ رُل کے امر ہوئی
جیہڑا لوکوں ترسیا دنیا دے وچ — اوہدی قبر تے دیوے بلدے رہے
ساڈی دوہاں دی اِکو منزل اے — پر راہواں وکھو وکھ ہوئیاں
دو راہی اِک اسمان تھلے — اِک دوجے نوں لبھدے پھر دے رہے

نظم اُڈیک دا آخری بند

رات ہولی ہولی پئی ڈھلدی اے — آس ڈُبدے دل نوں ٹھک دی اے
دیوے نیاں لوآں تے آ گئے نے — ویلے مِلن دے کِنّے کترا گئے نے

اِک گیت دے دو بند۔

ساری ساری رات نی توں بیہہ بیہہ گزاری اے — ٹِل ٹِل بُوہا نی توں کیہڑی گل ماری اے
ٹُک ٹُک روویں گی نی اکھیاں سُجاویں گی
کملیے جندے کیہنوں اپنا بناویں گی

پیار دیاں کلیاں دے پُھل نہیوں بن دے — رس والے بھونرے کدے مِت نہیوں بن دے
بھونریاں دے پیار دی کہانیاں سناویں گی
کملیے جندے کیہنوں اپنا بناویں گی

راہ جاندے راہیاں نوں تک تک تھکیں گی — ماہی دے بھُلیکھے وچ کِنّھوں کِنّھوں تکیں گی
راتاں دے ہنیریاں چ بُھل بُھل جاویں گی
کملیے جندے کِنّھوں اپنا بناویں گی

پربھ جوت کور

نام پربھ جوت کور - اُپ نام جوت یا پربھ جوت پیو دا نام سردار ندھان سنگھ ۱۹۲۴ء
وچ پنڈ لنگڑیال (پاکستان) وچ جنم لیا - پتا اُہناں دناں وچ ملٹری ڈیری فارم پونا دے سپرنٹنڈنٹ
سن - ملٹری فارمز ڈیپارٹمنٹ وچ ہون کرکے اُہناں نوں ہندوستان دے کئی شہراں وچ رہناں پیا -
پربھ جوت نوں اِس طرح وڈی تعلیم ولوں کجھ گھاٹ اوکڑ تے رہی - پر تھاں تھاں دی سیر تے رہن سہن
نے باہر لے مطالعہ توں سوہنی جلا بخشی -

پربھ جوت نے لاہور آکے اپنی تعلیم نوں مکمّل کیتا - تے خالصہ کالج فار ویمن لاہور توں ۱۹۴۵ء
وچ بی - اے پاس کیتا - اہدے نال اکنامکس وچ آنرز کیتا - ۱۹۴۷ء وچ ایم - اے فائینل دا امتحان دینا سی
کہ ملکی ونڈ نے لاہور توں دلّی پہنچا دِتا - اوتھے ۱۹۴۸ء وچ میجر نرندرپال سنگھ نال جیہڑے ہن کرنل
نرندرپال سنگھ ہن شبھ ویاہ ہو گیا - تے انج ایم - اے کرن دا خیال گھر گرہست دے جھمیلیاں سبب
پورا نہ ہو سکیا -

پربھ جوت نوں کوئی چودہ ورھے دی عمر وچ شاعری دی لگن لگ گئی - پہلی کویتا ۱۹۴۳ء وچ لکھی
فیر ۱۹۴۲ء وچ نظماں دا پہلا مجموعہ "لٹ لٹ جوت جگے" چھپیا - تے ایس نال پربھ جوت نے شاعری دی
جیہڑی جوت جگائی - اُہدی لو لشک دور دور تک پہنچی - جدوں اُہدیاں پنجابی کویتاواں دا اِک مجموعہ فارسی
وچ ترجمہ ہو گئے (جیہڑا کابل افغانستان) دے فارسی شاعراں کیتا "لالہ" دے نام نال کابل تے
تاشقند (روس) وچ چھپیا -

کرنل نریندرپال سنگھ آپ دی پنجابی دے اُچے تے سُچے ادیب تے فسانہ نگار ہن - اُہناں دی صحبت
سنگت نے اِہناں دی شاعری نوں ودھن پھُلن دی ہور طاقت بخشی - تے ۱۹۵۶ء وچ اِہناں دیاں نظماں
دا اِک مجموعہ پنکھیرو چھپیا - جِس نال اِہ کویتری پنجاب دیاں گنتیاں دیاں ماں بولی کوتریاں چوں منی گئی
جہناں تے پنجابی شاعری لے ادب نوں ناز ہے -

شعراں وچ روانی - اُچ خیالی - ڈونگھائی - سوز تے تڑپ ڈھیر اے - اِنج جاپدا اے جویں قدرت دی
اِک چھندی تے لاڈلی دھی قدرت دیاں رچناواں نال پیار کر رہی ہووے - شعراں وچ عورت دے دل دا درد

تے چیساں رہیاں جاپدیاں ہن۔

ایس مان یوگ کوتری کانے چوده دے قریب کتاباں لکھیاں ہن۔ جویں لٹ لٹ جوت جگے، ازل توں اُپینے سدھراں۔ پلکاں اوہلے۔ لالہ۔ شاہراہ وغیرہ۔ ایہناں دیاں بعض نظماں اردو۔ فارسی۔ انگریزی فرانسیسی روسی تے کشمیری زبان وچ اُلتھا (ترجمہ) ہویاں ہن۔

اکتوبر ۱۹۵۸ء وچ تاشقند (روس) وچ ہوئی کل ایشیا کانفرنس وچ پربھ جوت ہندوستان ولوں شریک ہوئی۔ ایس توں سوا ایشیا تے یورپ دے ہور کئی ملکاں۔ انگلستان۔ جرمنی۔ فرانس۔ اٹلی۔ ترکی ایران وغیرہ دی سیر سفر کیتے تے اوتھوں دے ادب تے لوکاں دیاں جیون جھلکیاں دا مشاہدہ کیتا اے۔

کلام دا نمونہ اِک گیت ؎

دُور دُور مسکائے کوئی

وہندی پون مست ہو جھومے دُور پار اج گائے کوئی دُور دُور مسکائے کوئی

روپ تیرے دی سندر راشی جیتڑے میرا من ابھلاشی

کن کن وچ تیرے پرچھانویں کھیڈاں انوکھی ہتھ نہ آویں

پرگ ترشنا بن اگے اگے دیا کل من بھٹکائے کوئی دُور دُور مسکائے کوئی

پلم پلم کے سیتل رشماں اُمل اُمل کے دیا کل لہراں

نِت نِت مینوں کرن اشارے اوہ شانشادی لالی وچوں روپ تیرا ساکار پیارے

دھڑک دھڑک بیری دھڑکن دے وچ روز روز اکسائے کوئی دُور دُور مسکائے کوئی

لے نندرا دا نیہہ سہارا! نت چھوہ آون دور کنارا

جاگاں تاں ہتھ خالی چھلنا بن چھل جائے کوئی دُور دُور مسکائے کوئی

نِت تاہنگاں دے رنگ چڑھا کے لے بھاندے نے مَین چھپا کے

یا آون بدلاں دی جھولی دِتھاں دی دُھند وچوں جا کے

میں دیکھاں دو میل کنارے گگن پینگھ پا جائے کوئی دُور دُور مسکائے کوئی

نظم جوانی دا اِک بند

پئے گکراں نوں پھُل نیناں منجھ گئے ڈھل دے جوانی دا کیہہ مُل

دکھاں دیاں دے تُل   گئی کنڈھیاں تے رُل   دکھ ہوکیاں چ گُھل
گئی جھکھڑاں چ جھُل   آ کی گئی ہوئی کُل

اِک نظم دا پہلا بند
وے میں ہوڑ رہی
نوکرنوں نہ دیئیں بابلا   گھر رکھ لئیں کواری!
ویراں دے میں بال کھڈاواں   تے بھابیاں دی نازبرداری
جگ دے طعنے سُننے سوکھے   ہن دی پیڑ کراری
سستو دے نے بول برے   کھاں مراں گی ہک کٹاری
وے میں ہوڑ رہی

ماہی وے اساں بولناں نہ!
پیڈی پیڈی گنڈھ اساں دِلے وِچ پائی اے
برہا دی پیڑ سانوں جیہی توں لائی اے
سانجھ بھید رکھناں اِہ کھولناں نہ   اساں بولناں نہ
نکھری برستاں تے رِشتی مِٹھی چاننی
ٹھنڈی ٹھنڈی رت دس کلیاں کیہہ ماننی
ٹھل دکھ چیت چناں ڈولناں نہ   اساں بولناں نہ

ہنجواں دے ہک ڈوہلاں نے   کوئی دسّو دارو
مٹی وِچ موتی رولاں دے   کوئی دسّو دارو
دسّو دے مینوں کوئی سیاناں   پیڑ پچھانیں تاں میں جاناں
چیساں تراٹاں روم روم وِچ   کیہڑے دکھ پھرولاں نے کوئی دسّو دارو

پریتم سنگھ سفیر

نام پریتم سنگھ تخلص سفیر۔ پیو دا نام سردار مہتاب سنگھ پنڈ مل پور (راولپنڈی) دے وسنیک
جنم - ۱۳-۱۰ اپریل ۱۹۱۶ء

اِہناں دے مان یوگ پتا ہیڈ ماسٹری کردے سن۔ اج وِدیا گھر دی جاگیر سی۔ اِہناں ۱۹۳۱ء وچ خالصہ ہائی سکول ترن تارن چوں دسویں کیتی۔ ۱۹۳۵ء وچ خالصہ کالج امرتسر توں بی۔ اے کیتا تے لاء کالج لاہور توں ایل۔ ایل بی کر کے وکالت شروع کیتی۔ ملکی ونڈ دے بعد دلی جا ڈیرا لایا۔

شاعری دی جوت سوہنی جگائی۔ اِہناں دے کلام وِچ رس۔ لوچ تے روانی بڑی اے گنگ کونجاں۔ رکت بوندا ں۔ راگ رشماں۔ کوتا دے چھپے مجموعے ہن۔ نویں دور دے کویاں وِچ سرکڈھ کوی ہن۔ نظم "لالہ رخ دا مقبرہ" دے کجھ شعر "رکت بوندا ں" چوں

لالہ رُخ دا مقبرہ سُوہے سُوہے پھُل
یاد کراندے پری دے اِہ یاقوتی بُل

لالہ رُخ دا مقبرہ سِیتل سومیاں پاس
حالی تک پر تڑپ دی اوہس وِچ عشق دی باس

وس دی ایس اکل وچ اپنی کوئی پریت
سینے وِچوں کُوک دی بن دُکھیا دا گیت

لالہ رُخ نے وِنجیا سی کوئی سُلطان
اج تک اُہدے ولولے بنے ہوئے ارمان

لالہ رخ نوں پرِتڑا جے کوئی فرہاد
تد حُسناں نوں عشق توں ملدا سُکھ تے سیدھ

مُن حشراں نوں سسکدی اس دی نازک جان
آشا ہے پھر جیون دی من دا ہیں ایمان

نظم ککھاں دی کُلّی دے کجھ شعر

ککھاں دی کُلّی میری سُنجی سُنجی لگ دی
دِیوا کوئی وی نہ جگدا

اندر باہر ہنّیا باوری بھٹکاں
کجھ ہور ہور جیہا لگ دا

چندا کاشنیں دگ دگ کردا
ندیا اوتویں گاوندی!

ہر اِک ہیتوں پاگل ہوئی
جیہنوں کوئی وی امر نہ بھاوندی

جنگل بیلے چُپ چپیتے
پتر وی نہیں جھُلدے

جگنو چمکائیاں رتیاں اندر
اتھرو میرے ڈُلدے

کلی گلھاں دی ندی وچ ہلدی   دل نقشے نین ہلدے
چھاتی وحدی بُتھیاں ڈسکن   کہ کوئی وچھڑے ہلدے

اوہ تینوں کدھروں آوے
اوہ تینوں کدھروں آوے
نویں کسے دنیا دی حور نیاری   عشق جنی نگھی حسن جنی پیاری
کھڑی رات وچ لاوندی تاری
چن وچوں ڈگے باہنواں اندر   ہک نال لگ جائے ساری دی ساری
پریت دا ئیگ پلٹاوے   کوئی تینوں کدھروں آوے

اناک جدہے تکیاں ہی من مستاون   جنہاں جنہاں دی تیہہ نپٹاون
سُک مُکے سومے فیر چلاون   یانہاں جد بانہاں ول جاون
رس رس کے رج جاوے
کوئی تینوں کدھروں آوے

کول ہووے تد کالیاں راتاں   بن جاون روشن پربھاتاں
سدا جوان روپ جس دے لوں   آواگون دے فکر ہوون ناں
بہہ کے جس دے کول نشے وچ   مٹ جاون سودگاں دیاں جھاتاں
آوے آہ چھیتی آندے
آوے تے فیر نہ جاوے

پیارا سنگھ پدم

نام پیارا سنگھ تخلص پدم۔ پنڈ گھنگرانا ضلع لدھیانہ وچ ۲۸ دسمبر ۱۹۲۱ء نوں جنم لیا۔
۱۹۴۲ء نوں پنجابی وچ لکھنا شروع کیتا۔ ۱۹۴۳-۴۷ء تک سکھ مشنری کالج امرتسر وچ گوردوگرنتھ-دسم گرنتھ وغیرہ پڑھاندے رہے۔ فیر گوردوارہ پربندھک کمیٹی دے گزٹ دے ایڈیٹر رہے۔ ۱۹۵۰ء توں محکمہ پنجابی پٹیالہ دے ماسک پتر "پنجابی دنیا" دے ایڈیٹر ہن۔
نظم ناول تے نثر وچ کتاباں زیادہ لکھیاں ہن۔ کھوج پڑتال دی لگن ڈھیر اے۔ ہُن تک چھپ چکیاں چوں ہندوستانی کوی، ہندوستانی کوتا۔ ہندوستانی کلا۔ پنجابی واراں۔ پشپانجلی۔ آزادی۔ سولہ کلاں۔ کلیاں والی ہیر۔ باغبان۔ اسیں پنچھی ہاں۔ ہاشم رضا دلی وغیرہ۔

کلام دا نمونہ

تیری ہنسی دی دُھن سُن کے میں گھر دوں نکل کے آئی — لوک لاج تے کُل سماج دی میں سر توں لوئی لاہی
اپنا گھر چھڈ بیٹھی ہاں، ہو تیری دیوانی — ایپر وچ اندھیرے تیری اجے ہنیں ہتھیائی

مولی دھرتی سبز رنگ ہوہ موے گگن تے تارے — تھاں تھاں عجب بہاراں چھائیاں کھڑے پیر پیارے
نکھریا حسن بوٹیاں دا اج پھل ڈال مسکائے — کیہ سکھی ساڈے آنگن ماہی آئے یاں ہنیں آئے

گیت :-

روک سکے طوفان نہ مینوں ناہیں روہ کے آندھی — سیر سپاٹے دی شوقنی رُت جاندی چھنکر پاندی
پیر ملے جو تُرن دی خاطر کیوں اٹکاں سکھی ساندی — تُرنا اپنی مٹک دے اندر دنیا خصماں نوں کھاندی
سستیاں والے لکھ تھل دیکھے۔ تھاہ دی لئی جھناں دی — کئی آسمان دھرتیاں گھمیاں۔ چال نہ رکی دھراں دی
جیوں جیوں اگے قدم ودھاواں واٹ دی ودھدی جاندی — قافلے والیاں دی ٹلی دی واج آوے کھڑکاندی
اوسے دُھن مستانی ہو رُت جاندی میری گاندی — بڑا مزا ہے لما پندھ ہے۔ بڑا مزا فرماندی
آؤ لوکو رل کے چلئے مڑیں چال سہاندی ا — وطن ماہی دا دور سنیدا سوہا منیڑے کتے آندی

مُمتاز علی مضطر

نام سیّد ممتاز علی۔ پیو دا نام حکیم سیّد نادر شاہ بخاری۔ لاہور دے وسنیک۔ جنم سنہ ۱۹۱۹ء وفات ۱۹۵۹ء
شعراں دا شوق بچپن توں ہویا۔ پہلوں اُردو وچ لکھدے رہے۔ فیر پنجابی ول آ گئے۔ پنجاب اسمبلی
دے دفتر وچ ملازم سن۔ شعراں وچ روزمرّہ، محاورہ، روانی، رس تے لوچ بڑا سی۔

کہندے ہن اِک واری میں اک اُردو غزل پڑھی۔ کسے "اہلِ زبان" نے اہلِ زبان نہ ہون دی چوٹ کیتی۔ تے
تمک کھا کے غزل دا ورقہ ای پاڑ سٹیا۔ تے دل وچ کہیا اج توں اوسے زبان وِچ لکھناں ایں۔ جو میری اپنی زبان
اے۔ تے اوہدے بعد پنجابی اِی لکھدا رہیا۔ کلام دا نمونہ

مِحل ماڑیاں تے جھوٹھا بنھ دعوی گھر بار توں اصل وسار بیٹھوں
جیہڑی چال چلیں پہندے تن کانے بازی محل دی مور کھا ہار بیٹھوں
حرص تکڑی طمع دے ہتھ پھڑ کے جونکی ظلم دی تے گوٹھ مار بیٹھوں
دوزخ والڑی اگ دا کریں سودا کیہ وَنج بپار کھلار بیٹھوں
ٹھیکے دار بن فعل بُرائیاں والمندے کماں تے ہور مختار بیٹھوں
دولت حسن تے شان دے نشے اندر سبھے بھُل توں قول قرار بیٹھوں
دُنیا کوڑ جہان ہے کوڑ سُفنہ عقل بُدھ کیوں آپنی مار بیٹھوں
کوڑے سمجھ کُوڑا کوڑے سٹ دنیا کوڑے کُوڑ تے پیر پسار بیٹھوں
تقوی بنھ کے عاصیاں بندیاں تے پُچھے ہے کیہ وچار وچار بیٹھوں
کوئی بوہڑی مول نہ پیر مضطر بھانویں کویں پُکار پُکار بیٹھوں

وَڈی چنتی ہر تھاں کِھنڈی ڈھک کے گل نہ پھول — الحمد پیا تلیاں ٹڈے حاکم بیٹھا کول

شاہی توں درویشی چنگی نہ رکھ منگو چِت — منگواں پیانو چو دا گھٹ گھٹ جاوے نِت

بے پرواہی وڈی شاہی میٹوں کردی سونا — مِٹی چھان نیارئیے تھکے بھیا اوہ ہور نا

نیچ وَٹ کے کوٹھے بھلے وڈی کر لیو منگاں — گھُٹ پانی نوں سہکدی مر گئی مریاں کُھڑ گئی ونگاں

احمد راہی

کوچہ دھرمسالہ سوداں کٹڑہ بھائی امرت سر وچ ۱۲ نومبر ۱۹۲۳ء نوں جنم لیا۔ ماپیاں دا رکھیا ہویا نام غلام احمد، مرشد دا رکھیا ہویا نام خورشید احمد تے اپنا رکھیا ہویا احمد راہی۔ پیو دا نام خواجہ عبدالعزیز۔ اِہناں دے پیو امرت سر وچ قبال مرچنٹ دا کم کردے سن۔ اِہناں دے ست بھین بھرا فوت ہو چکے سن۔ اِس وجہ نال ماپیاں نوں بالا پیار سی۔ اِہناں دے ماں پیو نوں لوکاں صلاح دتی۔ کہ تہاڈے بچے فوت ہو جاندے ہن۔ تسیں ایس جیوندے جاگدے نوں کسے مرشد دا بالکا بنا دیو۔ اِہناں اِنج ای کیتا۔ تے مرشد نے آپ دے وڈے بھرا مرحوم رشید احمد دے نام نال مِلدا جُلدا نام خورشید احمد رکھیا۔

اِہناں دے سکے ملمے صادق امرتسری اِک چنگے شاعر ہن۔ اِہناں توں اِہناں نوں دی شاعری دا چسکا ہویا تے اِہناں دل بہلاوے لئی ۱۹۴۲ء وچ اردو وچ شعر کہنا شروع کیتا۔

۱۹۴۳ء وچ اِہ میٹرک پاس کر کے ایم۔ او کالج دی ایف۔ اے کلاس وچ داخل ہو گئے۔ سیکنڈ ایئر وچ پڑھدے سن کہ طالب علماں دی تحریک وچ حصہ لین کر کے کالج وچوں کڈھ دتے گئے۔ تے اِہ تعلیم دا خیال چھڈ کے پیو نال شال ویچن کلکتہ چلے گئے۔

۱۹۴۷ء دی ملکی ونڈ دے بعد آ کے اُردو شاعری سنجیدگی نال شروع کیتی تے اگھاں دو ہو تحریک دے دو ماہی رسالہ سویرا دے ایڈیٹر ہوئے۔ ۱۹۴۹ء وچ سعادت حسن منٹو دی اِک فلمی کہانی بیلی لئی ایک پنجابی گیت لکھیا۔ جس دا مکھڑا سی "اہل جوانی دیاں بیندھیاں" اِہ گیت بڑا مشہور ہویا۔ ایس تے آپ نے پنجابی وچ گیت نظماں لکھنا شروع کر دتا۔ تے اِہ نظماں گیت جو عورت دے موہنوں سن عورت دے دلی جذبات تے احساسات دی منہ بولدی تصویر سن "ترنجن" دے نال ہیٹھ چھپوائے نے لوکاں ایس نکی جیہی کتاب نوں پنجابی ادب دی جِند جان جانیاں۔

۱۹۵۳ء توں اِہ فلمی دنیا وچ آ گئے ہن۔ تے اوتھے پنجابی فلماں لئی کہانیاں مکالمے تے گیت لکھا رہے ہن۔ اِہناں دے کلام وچ سوز۔ ترتیب۔ رس تے لوچ ڈھیر اے۔ کلام وچ یکیائی۔ خیال آزادی تے فنی قابلیت لشک رہی اے۔

اردو شاعری وچ سیف الدین سیف امرتسری نوں اپنا اُستاد منّدے ہن۔ پر پنجابی وچ کسے کولوں اصلاح

نہیں گئی۔ تے اس طرح آپ دی پنجابی شاعری نری رنگی مات اے۔

ترنجن وچ اِنہاں عام طور تے پرانے لوک گیتاں نوں نواں رنگ روپ، نویں زندگی تے سہپن بخشیا اے
"گگلی کلیر دی" اِک بند۔

پلکاں دی جالی وچوں جھاک دیاں کہانیاں ۔۔۔ پانیاں تے اگاں دیاں کھیڈاں نے پرانیاں
راہواں وچ ٹھیڈے کھان نظراں نمانیاں ۔۔۔ گگلی کلیر دی نی گگلی کلیر دی

کدی ڈالیں گنجھلاں پاواں میں! ۔۔۔ کدی ونگاں پئی چھنکاواں میں
کدی کال کلوٹیاں کانواں نوں ۔۔۔ کُٹ کُٹ کے چوریاں پانواں میں

ترنجن چوں نظم "ونجارا"

نی اوہ ٹھگ ونجارا ۔۔۔ میرے ہان دا کوارا
جدا چوڑے جیہا رنگ ۔۔۔ جدھا ونگاں جیہا انگ
جدی خواباں ورگی دکھ ۔۔۔ جدی ہرناں ورگی اکھ
ہینوں تک تک ہسے ۔۔۔ ہینوں ہس ہس تکے
ہیتھوں تکیاں نہ جائے ۔۔۔ ہیتھوں ڈکیا نہ جائے
ہیتھوں ہسیا نہ جائے ۔۔۔ ہیتھوں نسیا نہ جائے
دُوروں دُوروں پئی کھنگاں ۔۔۔ نیڑے جاندی ہوئی سنگاں
نیویں پا کے کولوں لنگھاں ۔۔۔ تے اوہ چھنک بیہن ونگاں
اوہ بلاوے تے نہ بولاں
وچوں پکھی وانگوں ڈولاں

دِل ساڈا ٹھگیا

ہِناں ہِناں ہس کے ۔۔۔ دُور دُور نس کے ۔۔۔ دِل ساڈا ٹھگیا
سُنا وی نہ سکاں میں ۔۔۔ رُکا وی نہ سکاں میں
جیہڑے رنگ رنگیا ۔۔۔ دِکھا وی نہ سکاں میں
گجھا تیر پیار والا ۔۔۔ ہِک وچوں وگیا ۔۔۔ دِل ساڈا ٹھگیا

ترنجن دا پہلا حصہ ادبی اے۔ تے دوجا سیاسی۔ دوجے حصے وچ پنجاب دی ونڈ سمے عورت تے جو مصیبت آئی اوہدے کجھ منظر پیش کیتے ہن۔ نظم ترنجن چوں کجھ شعر

سدھراں والیئے مائے

ناں ہتھاں نوں مہندیاں لایاں — ناں سگناں دے گانے
ناں سیاں نے ڈھولیاں گائیاں — ناں بھرجایاں سرمے پائے
ناں کوئی سہریاں والا آیا — ناں ڈولی نیراں ٹوری!
جس دے ہتھ جدی باہنہ آئی — لے گیا زور و زوری!

نہ میں جی رہیاں نہ میں مر رہیاں — ہنجو پی رہیاں دکھی کر رہیاں
ڈکھ چار چوفیرے نے بلبلے دے — کتھے منہ بنیرے بابلے دے

سن وے بابل میریا تیرے ٹٹ گئے سارے مان
تیری پگ پیراں وچ رل گئی مٹی وچ رل گئی شان
تیری شرماں والی دھی نوں اج ویکھ کے سب شرمان
جد بھیڑ پوے تے بابلا کول آوندا ای درد ونڈان
جد جھکھڑ چلن غریب دے ویہڑے سچ دے گل ہو جان
یار دی بھلدے یاریاں جنہڈیں ٹنگ دین کمان
سن وے بابل میریا

میت عمراں دا کوئی نہ دسدا چار چوفیرے
گھڑی دو گھڑی دے ایتھے ساتھ بتھیرے
بابل اسی بے گھر ہوئے آکے تیرے ڈیرے دل نوں پھندے نے گھیرے
راہواں کھنج کھنج جاں ساڈے ٹٹ گئے مان

پنجابی دے باقی شاعراں لئی

ایس کتاب دا دوسرا حصہ

زیر ترتیب اے (ایڈیٹر)